

***A Kosztolányi család
levelezéséből***

Rövid idő leforgása alatt immár másodszor nyújt át az olvasónak Kosztolányi Dezső levelezéséből összeállított, bevezetővel és magyarázó szöveggel ellátott könyvet Dér Zoltán, ismert hagyománykutatónk, a Kosztolányi-életmű szakavatott ismerője. A *Levelek Kosztolányihoz* című gyűjtemény után (ez a kötet azoknak a leveleknek a legértékesebb darabjait tartalmazza, amelyeket a költő kora jelentős íróitól, művészeitől és tudósaitól kapott), most a Kosztolányi család levelezéséből állított össze egy válogatást. Mégpedig a beavatott szakemberek és az átlagolvasó részéről egyaránt érdeklődésre számot tartó válogatást: az író és szülei között folyó levelezés nem kevesebb, mint 286 darabját. Ebből több mint félszáz Kosztolányi Dezső-levél, amelyet a szerző először publikál.

Időben ezek a levelek 1904. december 12-e és 1936. július 1-je között íródtak, átfogják tehát a költői pálya egészét, s így sok új és fontos adalékot kínálnak Kosztolányi Dezső életrajzához.

A leveleket válogatta,
az előszót, az utószót és a jegyzetet írta

DÉR ZOLTÁN

A KOSZTOLÁNYI CSALÁD LEVELEZÉSÉBŐL

Életjel

1988

ELŐSZÓ

Kosztolányi levelezésének gazdag anyagából eddig három nagy levélcsoport került nyilvánosságra. Egyik a Babits—Juhász—Kosztolányi levelezés, melyet Belia György gondozott, s az Akadémiai Kiadó adott ki 1959-ben. A másik tömb Kosztolányi és Lányi Hedda levelezését tartalmazza, s *Fecske-lány* címmel először 1970-ben, majd — némileg bővítve — 1985-ben a Forumnál jelent meg. A harmadik a költő neves kortársaival: írókkal, művészekkel, tudósokkal folytatott levélváltásának szempontunkból legérdekesebb része (*Levelek Kosztolányihoz 1907—1936. Életjel Miniaturök* 42. 1986). Mennyiségre és jelentőségre nézve e három gyűjteményhez fogható levelezés még egy található a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában őrzött Kosztolányi-hagyatékban: a szüleivel, testvéreivel és feleségével való levelezése. Jelen gyűjteményünk 286 darabját ebből az anyagból válogattuk.

A válogatás azt jelenti, hogy feleségének és testvéreinek a leveleit eleve kihagytuk, kivéve azokat a sorokat, amelyek a költő vagy a szülők leveleivel együtt íródtak. E kötetben közölt tanulmányunkban azonban azok tanulságával is számolunk. Közlésüket itt a terjedelmi korlátok tették lehetetlenné, s ha úgy is szelektálnunk kellett, úgy láttuk jónak, hogy legalább a szülők által írt levelek csoportja legyen a teljességet megközelítő. Ami ebből hiányzik — a család nehéz sorsáról, anyagi helyzetéről tájékoztató panaszok, információértékkel alig rendelkező születésnap-i köszöntők —, nem módosítaná az egészről kiformalódó képet. Óvtuk ezt azzal is, hogy a költő valamennyi általunk ismert és szüleivel írt levelét, üdvözetét fölvevük. Számuk így is sajnálatosan kevés az anyag egészéhez képest, az 1924. július 1-je előtt írottakról csak a szülők válaszaiból tudunk, s elvesztek az 1926. december 3-a, tehát apja halála után anyjához írt levelek is.

Gyűjteményünk anyagából előttünk is megjelent már három közlemény. Az egyiket *Kosztolányi Dezső levelezéséből* címmel Kiss Ferenc tette közzé az Irodalomtörténeti Közlemények 1972/3. számában; a másikat szintén ő *Kosztolányi levelezéséből* címmel az Üzenetben (1975. február—március); a harmadikat e munka gondozója *A Kosztolányi család levelezéséből* címmel a 7 Nap 1979. január 19—február 23-i számaiban. E publikációk anyagát, mivel fontos leveleket tartalmaznak, természetesen itt is közöljük, és hasznosítjuk a hozzájuk fűzött kommentárokat is.

A levelekben szereplő Kosztolányi-művek mind ismeretesekek, szakember számára a többi esemény és név is, de a leggyakrabban fölbukkanó szereplőkről itt is közöljük: Arpi a költő öccse, dr. Kosztolányi Árpád; Mariska, Marcsa, Macsuka a költő húga; Ilona a felesége, akit olykor Manyinak neveznek; Ádám a fia; Teri dr. Kosztolányi Árpád felesége; Pucika a leányuk, Éva; Józsi bácsi dr. Brenner József, Csáth Géza apja, a költő anyjának a bátyja; Ilonka néni Budanovics Ilona, Csáth mostohaanyja; Dezső Csáth édestestvére, Laticka pedig mostohaöccse; Lujza néni a költő anyjának a nővére; Fenyves Ferenc a Bácsmegyei Napló szerkesztője. A népes Kosztolányi és Brenner család többi tagjáról és más szereplőkről névmagyarozatunkból tájékozódhat az olvasó. Az utóbbiak közül természetesen csak azokról, akiknek kilétét sikerült megállapítanunk, mert jó részüket ma már aligha lehet kinyomozni, s különben sem nehezíti meg a levelek megértését, ha csak annyit tudunk róluk, amennyi kiderül belőlük, mint ahogyan azoknak az adatoknak a meg nem fejtése sem kelt hiányérzetet, amelyek nyugodtan mellőzhetők.

Időben 1904. december 12-étől 1936. július 1-jéig keletkeztek ezek a levelek, átfogják tehát a költői pálya egészét. Előszólásuk ezen a széles időskálán nem egyenletes, tartalmuk is aszerint sűrűsödik és ritkul, ahogy a kapcsolatok külső lehetőségei és kényszerei ezt intézik. Erről és a kiadvány értelméről a könyvet lezáró tanulmányban beszélünk részletesebben.

DÉR ZOLTÁN

1

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam!

A budapesti lapokban olvassuk, hogy a bécsi egyetemet az ott, a rektor ellen folyt tüntetés miatt újévig bezárták. Tegnap (vasárnap) reggel kapott levelező lapodban erről említés sincs. Édes anyád igen nyugtalan, annyira, hogy tegnap már telefonon akartuk véled megbeszélni a teendőket. Tekintettel azonban arra, hogy a telefonközpontba tervezett hívás téged valószínűleg — sőt csaknem bizonyosan — nagyon felizgatott volna, lemondtunk e szándékunkról.

Eként kérek föl tehát: írd *azonnal*, hogy hitelesek-e az újságoknak részben ellenmondó közleményei?

Mindnyájan várva várjuk értesítésedet, s azon esetben, ha csakugyan megtörtént az egyetemi előadásoknak újévig való elnapolása (á la Reichsrath), legokosabban tennél, ha mielőbb a Staatsbanhofra kísétálván, hozzánk sietnél.

Itt küldöm a Bácskai Hírlapban tegnap megjelent és itt általános szenzációt keltett szép költeményedet. Igen örvendünk, hogy a „Virágfakadás” című budapesti lap munkatársnak hitt föl. Különbén ezt az ügyet, valamint a Bácskai Hírlap dolgát is majd itthon per longum et latum megbeszéljük.

Sietek leveletem postára küldeni, hogy mielőbb hozzád jusson, és minél hamarabb megkaphassuk megnyugtató válaszodat.

Szabadka, 1904. dec. 12.

(hétfő, reggel 9 óra)

Édes apád.

2

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

Azt hiszem a kosarad is a levéllel fog megérkezni, a melyben ugyan nem sok enni valót küldhettem, mert sürgösen kérted és csak amit hamarjába tudtam össze ütni, de ez is jól lesz egy pár napra, aztán ugyis haza jössz és majd ithon potolhatod a miben ott nélkülöztél. Mikor jössz írd meg a napot és órát bizonyosan, hogy kellően várhasunk vacsorával, vagy ebédel. Ha van rossz cipőd ugye ted a szenyessed közé és majd rendbe hozom, vagy más hiányos dolog intézd úgy, hogy minden rendbe legyen, a melegítőd vízfórralod szoval ami nem tiszta mindent külgy a szenyessel haza majd a baját ellátom.

A Bácskai Hirlap szerkesztőségében magam mentem el és kérdeztem, hogy mért nem küldik neked a lapot, míg végre kiderült, hogy nem jo cimeszték nem 65. számot hanem 8. számot irták a lapra és azért nem kaptad meg de most már az is rendbe van, ha ugyan ugy van. Kérdezett szotárak meg vannak meg kaphatod, *Byron* nincs itt talán nálad van.

Mentül előbb sies haza allig várunk, hogy lásunk, különösen a *Lottika* mind a Mariska mondja, még adig ha lesz valami irni valam majd irok, de most sietek levelem zárni mert nagyon sok még a teendöm.

Isten veled sies mielőbb hozzánk. csokol ezerszer

1904. 12/14.

Anyikád.

3

KOSZTOLANYI ÁRPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, e levéllel egyidejűleg postára adtuk a te számodra az én régibb téli kabátomat. Ugyanis az Újság tegnapi (keddi) számában megütközve olvastam, hogy vasárnap Bécsben 14° hideg volt. Mivel pedig a te téli kabátod béleletlen s mostani lakásod is 3/4 óra járásnyira van az egyetem-től, végtelenül aggódunk, hogy megfázol abban a nem ily nagy hidegre szánt, u. n. téli kabátban. Legutóbbi leveled

azon sorai, melyekben tudatod, hogy alsó nadrágot és meleg harisnyát vettél, szintén azt mutatják, hogy Bécsben kegyetlen hideg van.

Édes anyáddal való hosszas eszmecsere után nékem ötlött az eszembe, hogy a régi téli kabátot (melyre nekem semmi szükségem sincs) rögtön küldjük el neked. Igen kérünk téged, azonnal húzd fel, mihelyt megkapod. Nem elegáns ugyan, de vastag és meleg s ez a fő. Ha a mostani pogány hideg még esetleg fokozódnék, erre a valamivel rövidebb téli kabátra húzd fel a Hawelockot is, mely alul azt egészen elfödi. Ha szellős is az a Hawelock, mégis a kettős gallérja sokat véd a hidegtől. Tedd meg ezeket, édes fiam, a mi megnyugtatónkra, különösen most, a mikor még messze lakol az egyetemtől, mert elgondolni is rettenetes, ha meghülés révén súlyosan megbetegednél! Légy tehát óvatos, mert a nagy hideg irgalmat nem ismerő ellenség.

Türelmetlenül várjuk az értesítést, hogy mikor érkezett meg a téli kabát és mikor vetted azt először fel?

A kosarad ma estefelé indul útjára, első sorban a kabátot siettünk külön csomagként feladni, hogy az mielőbb hozzád jusson

Tegnap este írt levelező lapomon tudattalak, hogy egészségem egészen helyre állt, hogy édes anyád is jól van s általában semmi baj sincs itthon. Csak te védekezzél eléggé a hideg ellen.

Szabadka, 1905. január 18. szerda reggel 7 óra

Édes apád

Felmondtatok-e már? Legfőbb ideje, hogy a nagyon távol eső lakásból kiköltözzetek.

4

KOSZTOLÁNYI ÁRPAD KOSZTOLÁNYI DEZSÓNEK

[1905. XI.]

Kedves Dezső fiam,

talán mondanom sem kell, hogy legutóbb írt leveledben közölt irodalmi sikereid nagy örömet okoznak úgy nekünk, mint az egész familiának; adja Isten, hogy az Endrődy Sándor révén kilátásban levő folytatás is bekövetkezzék a

Childe Harold kiadásával együtt. A „Figyelő” beküldött száma kézről-kézre jár, az első honoráriumot igazoló postautalvány-szelvényel együtt.

Egyet azonban nem értek: azt, hogy előbbi leveleiben az alapvizsgálat terminusául ennek a hónapnak a végét jelezted, most pedig decemberről beszélsz. Melyik az igazi?

Igen örülünk, hogy minden tüntetéstől távol állottatok. Elvárjuk, hogy ez okos magatok tartása ezentúl sem fog megváltozni. Ha rajtam állana, én minden politizálást és tüntetést az egyetemen a legszigorúbb büntetés terhével eltiltanék, mert az egyetem nem parlament, hanem iskola. Szinte érthetetlen dolog, hogy most is néhány stréber-vezető miatt szünetel a tanítás s nem lehetetlen, hogy valamennyien elvesztitek az egész félétet Melha Armand és Vágó Béla jóvoltából.

Nem tudom olvastad-e a tegnapi (keddi) lapokban, hogy a főigazgató pörében a „szevetet” ellen ítélet van; a „szevetet” 500 korona büntetést fizet, ha ugyan az általa beadott föllebbezés azt többre nem emeli.

A grószai névnapjára *nem* jöttök haza; így határoztuk azt Józsi bácsival együtt, mert 2—3 napra leutazni és visszamenni drága multság még félárú vasúti menetjeggyel is; ezekívül nincs is értelme, hogy december elején, tehát 2 héttel a karácsonyi szünet előtt haza jöjtek egy olyan multságra, mely minden évben előfordul s mely a grószinak többszörösen megkeresztelt (tehát baptista) bora révén nem ígérkezik vígnak. Én ugyan e hó 10-én elküldtem folyamódasomat a szegedi üzletvezetőséghez a féljegyekért, de ezek na...

(Töredék)

5

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Kedves Didém!

Azt hiszem mire leveletem meg kapod, már apádé is ott lesz, nagyon meglepett a tegnapi sürgönyöd, noha már sejtettem de még most nem, hogy megbeszélésünk után ijén hamar határozol, csak az a kár, hogy apának nem szoltál előbb róla semmit. Ő is örült csak azt szeretné, hogy Ilon át térjen a mi hitünkre, és ha ide jön hozzánk hosszab időre, hogy akkor együt menjünk a mi templomunkba csak ez

szegény édesapád ohaja és a zenyém is; és főleg a nagymamáé kinek ma meg mondtam és szegény zokokva fogadta a hirt rólad, és kérve kér arre, hogy Ilon át térjen. Szegény nagymama nagyon gyenge aszt hiszem, hogy allig fogja megélni a nyarat azért kérte, hogy mikor jöttök le, én meg vigasztaltam, hogy a legközelebbi vasárnap és úgy örült szegény; majd Arpinak is meg irom, hogy ha csak teheti nem sokára legalább egy napra jöjjön le, és lássa meg öt.

Édes Didém teljesítetek ezt a csekély kívánságát apuskának Ő sok kívánságotat teljesített már, mond meg Ilonnak, hogy irjon ő is erre vonatkozolag pár sort, csókol szeretettel és vár

Anyikád

1913. V/9.

„Ki volt a tanu”?

6

KOSZTOLANYI ÁRPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam,

örömmel olvastuk tegnap (csütörtökön) délután érkezett táviratodból, hogy Ilonnal egybekeltél. Persze ez idő szerint még csak polgárilag. Helyesen tetted, mert ez az előzmények után kötelességed volt; az a rendezetlen viszony, melyben eddig éltetek, nem felelt meg a társadalom és a családi élet követelményeinek.

Nekünk azonban még két kívánságunk van.

Az egyik az, hogy házasságtokat *egyházilag* is áldassátok meg s e végből feleséged térjen át a mi hitünkre. Ha igazán szeret, ezt meg fogja tenni s ez által nekünk nagy lelki megnyugvást fog szerezni. Én is, édes anyád is még a régi korban élünk, s valamint a mi boldog házasságunkat az egyház áldotta meg, kívánjuk, hogy a tiétek is necsak törvényes, hanem vallási tekintetben is kifogástalan legyen. Tegyétek meg ezt, legalább a mi nyugalmunkért!

A másik dolog, mit kötelességeddé szeretnék tenni az, hogy gondoskodjál hitvestársad jövőjéről a hírlapírók nyugdíjintézetébe való *haladéktalan* belépés által, mert habár te életerős, munkabíró és egészséges vagy, de ezen a földön

minden bizonytalan és nem szabad a feleséged jövőjét esélyektől függővé tenned.

Réges-régen iparkodtam már e tekintetben a lelkedre beszélni, de eddigelé sikertelenül. Most azonban, midőn egész életedre kiható lépést tettél, azt hiszem, be fogod látni, hogy tovább már nem halasztható a saját és hitvesed jövőjének emberi számítás szerint leendő biztosítása. A máról holnapra való élés a legvakmerőbb szerencsejáték, komiszabb még a bakkaránál is, melynek karmaiból, hála Istennek, megszabadultál. Légy hát okos és ne sajnáld azt az anyagi áldozatot, mit minden *családalapítónak* meg kell hozni a jövő nyugalma érdekében.

Megnyugtató válaszodat mindkét irányban várva várjuk, a feleségedet szívből üdvözljük.

Szabadka, 1913 május 9.

Édesapád.

7

KOSZTOLANYI ÁRPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam és kapcsolt része!

Köszönöm neked is, Ilonnak is az LV-ik születésnapomra (=XI. lustrum) küldött drótos és dróttalan gratulációt [NB. A drótos szónál nem kell okvetlenül *tótra* gondolni]. Hogy pedig kedves figyelmeteket csak most, jó későn, köszönhetem meg, ennek az oka az, mert január az iskolai év első felének utolsó hónapja, melyben a FENE sok adminisztráció úgy eszi minden időmet, mint az éhes kutya a hájat (Ady-féle költői hasonlat).

Tehát a harmónium-processzus részleteire vagy kíváncsi. No ez igazán marhoneum! Tehát úgy történt a dolog, hogy újév napján este 8 órafelé megszólalt az irodában a telefon és a színházi titkár a színigazgató nevében kérte a harmóniumot a Fauszt másnapi előadására annak hangsúlyozásával, hogy a mi nevünk amputált részét név gyanánt viselő úr fog azon játszani. Én kijelentettem, hogy nem adom azt oda, mert igen drága (1400 koronás hangszer, mely nem is alkalmas a szállításra, hiszen még foggantyúi sincsenek és azonkívül oly finom és érzékeny dolog, hogy az akkori nedves és ködös időben egyébként sem volna a tönkretevéssé veszélye nélkül szállítható. Másnap (január 2-án) a színházi

kellékes a város pecsétjével ezt a levelet hozta hozzám: „A főgymnasiumi harmónium Nádasy József színingazgató úrnak a Faust előadásaira kiadható. Szabadka, 1914 január 2. Dr. Dembitz h. polgármester.” Én elküldtem a kellékest azzal, hogy a harmóniumot nem adom, Dembitznek pedig levelet írtam, megismételtem abban a ki nem adás okait s ezekhez még nyomósítás végett hozzátettem azt is, hogy a harmónium a kápolnai fölszereléseknél van leltározva és így annak bármiféle nem egyházi célra való kikölcsönzésénél a profanizálás kényes kérdése is szóba jöhet. Ezt a helyettes polgármester hallgatagon tudomásul vette és ezzel a dolog rendben is lett volna ha Ταταρόζοιττ dühében nem gondoskodik róla, hogy az ügy, természetesen minél ferdebb világításban az újságokba kerüljön. No de nem baj, a Faust előadás meg volt a Dalegyesület harmóniumával minden baj nélkül, engem pedig az Alkotmány még meg is dicsért, ezzel azonban nem dicsekszem sem előtted, sem más előtt.

Egyébként jól vagyunk, még nagymama is ez idő szerint. Csak a hideg igen nagy: ma reggel 14° a 0° alatt, minden zuzmarás, még az én hajam is.

Csókollak benneteket.

Szabadka, 1914. január 26.

(hétfő)

Édesapád.

8

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

1914. III/28.

Kedves Didukám!

Talán nem is jut eszedbe március 29. csak mikor az én levelem olvasod, hogy mien nap ez. Nekünk ez nagy nap, de a társadalom, és a nagy közönségnek még nagyobb, a te születésed napja. Ez a nap az a melyen meg született az — az ember aki a társadalomnak máris oly nagy élvezetett és gyönyört nyujt az ő nagy tudásával és munkáságával, és még ha a jó Isten erőt egészséget és munka kedvet ad, hogy akkor még milyen világhírű lesz „az én kedves fiam kibem nékem kedvem tellik őt hallgassátok” mondja a Biblia, és mondom én is!!

Olvastam Ignotusz gyönyörű kritikáját a Világba, olvastad? Március 5. számába. Még sokat szeretnék a te hírnevedről írni de te azt úgy is tudod hát felesleges, csak azt kívánom, hogy az Isten éltesse még sokáig életed párjával, és légy igen-igen boldog és megelégedett, akkor a munka kedved is meg lesz, majd husvételra ha találkozunk itthon akkor csokokkal pecsételem meg jó kívánságaim.

Isten éltesse!! nagymama

Arpirol mit tudsz? már kétszer írtam neki és válasz nélkül hagyta, csak nem beteg!? Apuska is írt neki levelet és arra se válaszolt pedig az ügyéről kérdezett egyet mást, tud meg, hogy miért nem írt — és írd meg te. Olga néni eljár ide és oly kedvesen kérdezősködik rolatok mindég és nagyon várja a te ígért könyvedet a kis gyermek panaszait, és főleg azt várja és reméli, hogy irsz bele valamit, tehát ha csak teheted küldj neki egyet, mert mindég töled szeretne olvasni most is nála van az Antilogia.

Az érdekes ujság Dekameronjába küld be aszt az — arc képedet amelyet ide küldtél a nagymamának mert az a legjobb, nem oly szentimentális mint a többi az természetes és jó. Ilonkának fogok írni csak vártam az ő levelét amit ígért.

Csókol szeretettel

Anyikád

9

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam,

ma 29 esztendeje aggodalommal és reménységgel vártuk a nagy X-nek a megérkezését: a tiédet. Hála a jó Istennek, reményeink valóra váltak, mert te mindig jó és szerető fiunk voltál, vagy és — nem is kételkedünk benne — leszel is. Az elmúlt XXIX esztendő (így többet mutat!) elég hosszú idő arra, hogy kipróbálja a szülők és a gyermek közt természetszerűleg létező kötelekek erősségét. És ezek kiállották a próbát, habár a szülők és a gyermek közé ékelődött egy más szeretet tulajdonosa: a feleséged, ki azonban nemcsak meg nem lazította, hanem talán még szorosabbra fűzte szeretetünk szálait. Aldjon meg a jó Isten veled együtt, b o l-

d o g (olvasd: hosszú boldog) étellel, hogy még sok örömet szerezhessetek nekünk. (Látjátok, milyen önzők vagyunk!)

Ilont már eddig is szerettük és szeretjük, de még inkább a mi lányunk lesz, ha nem feledkeztek meg arról a multkori levélben tett ígéretről, melynek annyira örültünk, mert igazán szeretnék már egyszer mindjában fölmenni hozzatok!

Még egyszer minden jót kíván mindkettőtöknek
Szabadka, 1914. márc. 28.

Apa.

10

KOSZTOLÁNYI ÁRPADNÉ ÉS MARIA KOSZTOLÁNYI DEZSŐNEK

1914. 22/V.

Kedves Didém!

Névnapod alkalmából fogadd a legjobb kívánataimat, hogy mit azt felesleg papira vetnem, ugy is tudod te azt, hogy én neked rósszat nem kívánok, ami pedig jót kívánék, az a szivembe van bele vésve, és sokat fohászkodom az Istenhez, hogy adja meg legalább annak egy részét a mi jót én neked óhajtok, akkor boldog lehets.

Élj boldogul — és sokáig! ezt kívánjuk mindnyájan. Ilont csókolom, mért nem ir? Mi lesz Pünkozsdel?? ezt töled kérdezik.

Csókol szeretettel Anyikád

Drága kis Didécském! Mond mit kívánjak én Neked? Minden szépet, jót, boldogságot, örömet. És kérlek szeress továbbra is bennünket édesjó Didécském. A kis Ypszilont nem muszáj úgy kényesztetni adj egy kis szeretetet nekem is a hugódnak a Mariskának; ki sokszor és szeretettel csókol a mai napon, különösen.

Ölel csókol még egyszer

Szabadka, 1914. máj 22.

Mariska

Olga néni kérdezi, hogy meg kaptátok e köszönő sorait a könyvért?

irj

A fogam nagyon fáj, jó fog!

Anyika

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam,

sietlek értesíteni, hogy öcsédnek pénteken (júl 31-én), vagyis a mozgósítás 4-ik napján kell bevonulnia, mert vasárnap és hétfő (júl. 26-ika és 27-ike), mint jelentkezési napok nem számítanak; így mondta ezt neki ép most a hadkiegészítő parancsnokságnál *Schal* hadnagy úr, ki személyes jó ismerősöm.

Viszont azonban Magyar Pál cs. és kir. 86-ik gyalogezredbeli hadnagy úrtól biztosan megtudtam, hogy Babasnak is le kell mennie az ezreddel Szerbiába, mert a „Reserve Spital zu Szabadka” nem azt jelenti, hogy a Szabadkán a sebesültek ápolására *esetleg* létesítendő kórházban marad, hanem egészen mást. Ugyanis minden ezrednek a harcvonaltól mögött közvetlenül 4 *Feldspitalja* van, melyek mindenike sárga kocsikban 200—200 beteget, tehát összesen 800-at képes befogadni. Ezekről veszi át továbbítás végett a betegeket a *Reserve*spital és feladata azokat a legközelebbi vasúti állomáshoz és onnan a legelső *Stabilspital*hoz szállítani és természetesen útközben is gyógyítani és ápolni. Eszerint a *Reserve*spital még sokkal messzebb van a harcvonaltól, mint a *Feldspital*, úgyhogy a *Reserve*spital kötelékében állók még kevésbé vannak kitéve a megsebesülés veszedelmének, mint azok, kik a *Feldspital*ban végzik a szolgálatot. Ez azt hiszem, téged is az adott körülmények közt meg fog nyugtatni.

A gimnázium már most is tele van katonával. Vasárnap d. u. 5 órakor öt tanítási termet foglalt el az előbb már említett Magyar Pál, 86-ik gyalogezredbeli hadnagy úr a „*Praesentirungs Abtheilung № 6*” számára. Itt történik a mozgósítottak egy részének bevonulása és osztályozása. Az udvarban van 3 tábori konyha-kocsi, mindenikben 250 ember számára főznek; ma volt az első ebédfőzés: gulyáshús 80 kilogramm marhahúsból és 60 kilogramm rizskásából. Sok a siralmas búcsúzási jelenet, de ezt, hiába, meg kell szokni.

Jelentkeztél-e ma (hétfőn) te? Árpi azt mondta, hogy ezt megteszed. El ne feledd!! Tudósíts bennünket rögtön az eredményről.

Szabadka, 1914. júl. 27 (hétfő) d. u. 6. ó.

Édes apád.

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam,

szomorú, de Isten akaratában megnyugvó szívvel vetük f. é. szept. 9-én este kelt leveledet, melyben tudattad azt, mi-ől én öcséd előléptetése óta folyton tartottam, hogy harctéri szolgálaton kellett szegénynek a bizonytalanságba elszakadni tőlünk. Mert bizony vége van a mi nyugalomunknak; igaz ugyan, hogy Przemysl erős vár, de most ép annak a közelében folyik az élethalálharc a miéink és a muszka kolosszus között, s (...) bizony az az erős vár ostrom alá kerülhet, aminek végére nem is jó gondolni, ha Isten nem segít meg bennünket. Aztán meg könnyen megeshetik, hogy a Festung-Spitalból Feldspitalba kell neki menni, hol nélkülözés és fáradalmak várnak rá.

De hát ezen már nem segíthetünk. Aldjon meg az Isten benneteket, téged és Ilonát, hogy a csatatérre indulót oly gondosan elláttátok mindennel, ami szegényt legalább a megfagyástól megvédi. Irigylünk benneteket, hogy a végzetes útra való indulásakor elbúcsúzhattatok tőle, mit mi nem tehettünk.

Ird meg őszintén, volt-e öcsédnek elég pénze a bevásárlások kifizetésére és mennyi pénzt vitt magával? Arról is tudósíts, hogy adtál-e te neki kölcsön, hogy azt neked megküldhessem.

Elvittétek-e a te lakásodra az ő ruháit, könyveit, diplomáját, szóval összes holmijait? Ezt én meghagytam neki tőlünk történt elválásakor, mert hiába, készen kell lennünk mindenre.

A Kramer cég az ő kívánságára a vasárnap (szept. 6-án) feladott katonai köpenyt az István kórházba címzetten adta föl (tehát nem a te lakásodra, ahogy először akartuk). Kérlek intézkedjél sürgősen, hogy az István kórházból a küldeményt, mint kézbesíthetlent a feladónak visszaküldjék.

Olvastuk szép költeményedet, mit öcsédhez írtál. Most már igazán itt az ideje, hogy mindnyájan imádkozzunk érte: küldje a Mindenható angyalait a felé röpülő golyók elfogására, óvja meg őt és hozza vissza őt sértetlenül hozzánk.

Írj minél előbb te vagy Ilona és válaszoljatok részletesen és pontosan kérdéseimre.

Szabadka, 1914. szept. 11 (péntek) d. u. 4 órakor.

Csókolunk benneteket!

Édes apád.

KOSZTOLÁNYI ÁRPÁD KOSZTOLÁNYI DEZSÓNEK

Tegnap (pénteken) írt leveletem remélem eddig már megkaptad. A te megnyugtatódsodra sietlek értesíteni a következőkről: ma beszéltem Emánuel Győző, helybeli kir. törvényszéki bíró úr feleségével, kinek rokona: Czuczy Emil városunk gépészmérnöke Przmyslben teljesít mint vártüzér katonai szolgálatot. A mérnök sűrűn levelez a feleségével és Emánuelnéval is és a levél onnan a várból mindig pontosan 5 azaz öt nap alatt érkezik meg ide. Ezt azért sietek veled tudatni, hogy ne légy te se nyugtalan, ha 16—17-ike előtt nem kapunk semmi értesítést. Öcséd ugyanis 8-án este utazott el, legalább 3 napot kell számítani az odautazásra (esetleg kerülővel is) és így 11-én este érkezhetett meg; ha tehát 12-én (ma) ír neked is, nekünk is, akkor $12 + 5 = 17$ -én várhatják tőle az első híradást. — Ird meg, melyik pályaudvarról indult a hosszú útra: a keletiről — vagy a nyugatiról-e?

Bízunk Istenben és reméljük a legjobbat, de legyünk készen a rosszra is. — Csókolunk benneteket!

1914. szept. 12 (szombat) délben.

KOSZTOLÁNYI ÁRPÁD KOSZTOLÁNYI DEZSÓNEK

Édes fiam,

örömmel tudatom, hogy ma (hétfőn, szept. 14-én) délben a következő tartalmú levelező lapot kaptuk öcsédőtől: „Dr. Kosztolányi Árpád Przmysl Garninonspital [!] № 3. Legyetek egészen nyugodtak. Nincs semmi bajom. Nagyszerű téli felszerelésem van. Irjatok a fenti címre, hogy megkaptátok-e lev. lapomat? Csókollak benneteket Árpi” — A másik oldalon: „914. IX. 10. Este 9 óra. Kedves szüleim! Mire e lapom odaér, valószínűleg Dísére [!] értesítése is odaért, hogy elhagytam Budapestet. Most itt vagyok Przmysl-ben, igen jól érzem magamat, jó kollégák közt vagyok. A garnisonspitalban teljesítünk szolgálatot...”

Ugyancsak ma (hétfőn, 14-én) délben kaptuk meg a te kedves leveledet is öcsédnek hozzád Miskolcra írt tábori postai levelező lapjával együtt. Azonban, édes fiam, te sok kérdésre adós maradtál a felelettel, nevezetesen nem írtad

meg, hogy öcséd a 300 koronába került, marschadjustirungot a magáéból fizette-e ki vagy tóled kellett kölcsön kérnie s ez utóbbi esetben mennyit? Azt sem tudattad, hogy a kis öreg mennyi pénzt vitt magával a hosszú útra, hová, hála Istennek szerencsésen megérkezett. Bár már ép egészségesen vissza is tért volna onnan?

Még egyet! Előbbi leveledben azt írtad, hogy Babas 6-án (vasárnap) kapta meg a marschbereit figyelmeztetést, és már másnap este 8 óra 50 perckor el kellett utazni, a kisasszony napján. Itt tévedésnek kell lenni, mert kisasszony napja nem 7-én, hanem 8-án van. Az a kérdés tehát: hétfőn vagy kedden indult-e a mi katonánk Lengyelországba?

Szegény nagymama tegnap (vasárnap) tudta meg tőlem öcséd elutazását. Azóta folyton sír, hiába vigasztaltam, hogy védettebb helyen van ő, mint mi. Csak az nyugtatta őt némileg meg, hogy az unokájának nem kell harcolni.

Mi annyira-amennyire beletörődtünk a megváltozhatatlanba. Csak az a fene muszka ne ostromolhassa Przmysl-t és a mi katonánknak ne kelljen a Garnisonspitalból Felspitálba [!] menni!! Némileg vigasztaló, hogy balszárnnyunk (melynek irányában Przmysl fekszik) diadalmasan halad előre s talán Lembergénél is jobbra fordul a dolog.

Írj minél előbb, s válaszolj megismételt kérdéseimre. Csókolunk benneteket!!

Édes apád.

Szabadka, 1914. szept. 14 (hétfő) d. u. 4 ó.

15

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam,

öcsédtől 20-ika (vasárnap) óta nem kaptunk levelet. Ennek ma 5 napja mult, holott eddig minden másodnap érkezett tőle levél (14-én, 16-án, 18-án és 20-án) tehát eddig összesen négy. Legutóbbi levele 15-én este kelt és 20-án reggel érkezett ide. — A mostani 5 napos szünetelés aggaszt bennünket, vajon nem beteg-e, vagy talán elhelyezték őt a przmysli Garnisonspitalból, esetleg 15. óta írt levelei kallódtak-e el, nincs-e ostrom alatt a przmysli vár, miről az újságok eddig nem írtak, valószínűleg szándékosan? Az is meglehet, hogy azért nem kapunk tőle semmi hírt, mert szegény vár-

ja a mi leveleinket, de hiába. Ezen kínos bizonytalanság elkerülése végett ma (pénteken) 10 koronát küldtem neki pénzes levélben sok írással, mert azt hallottam szavahihető egyéntől (Emanuel Győzőné, törvényszéki bírónétól), hogy a pénzes levelet a címzett okvetlenül megkapja. Czuczy Emil, városi gépészmérnök, ki jelenleg szintén Przmyslben van mint tartalékos vártüzértiszt, szintén egy levelet sem kapott hazulról, mindaddig, míg csak pénzt nem küdtek neki. Anyád 22-én csomagot is küldött öcsédnek: fehérneműt és harisnyát, de kérdés, hogy ezt megkapja-e s ha igen Przmyslben-e vagy másutt?

Szóval megkezdődött a kínos bizonytalanság számunkra is!

Írj kérlek, mikor kaptatok ti tőle legutóbb levelet, és milyen keltezéssel? Ha nektek sem írt 15-ike óta, akkor bizonyára vagy táborig szolgálatot teljesít (honnán levél még nem jöhetett) vagy Przmysl ostrom alatt áll, s ha ez sem igaz, akkor talán ki kellett üríteni, mint Lemberget.

Válaszolj azonnal, mert türelmetlenül várjuk értesítésedet. Legalább tőled kapjunk minél előbb választ, ha már az öcséddel való érintkezés (legalább egy időre) megszakadt.

Csókolunk benneteket!

Szabadka, 1914. szept. 25. péntek délben.

Édes apád.

16

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, ma, hétfőn, reggel kaptam meg 4-én feladott levelező lapodat, mely öcséd adresszét közli. Nekünk eddig ezt nem írta meg, legutóbbi levelét *Tarnow-Brodzív*-ből írta szept. 23-án. — Eszerint tehát most már ő is a harctérre került, csak az a kérdés: hová; a *Hilfplatzra-e*, a *Verbindungsplatzra-e*, vagy talán (adná a jó Isten!) a *Feldspitalba*? Talán ez utóbbi az igaz, ha ugyan valóra vált előbbi leveledben jelzett amaz értesítés, hogy a törzssorvos mellé osztották be őt. Tele van a lelkünk aggodalommal nemcsak az ellenség fegyvereitől való megsebesülés miatt, hanem azért is, mert a fertőző betegségek ellen is bajos a táborban még orvosnak is önmagát védeni. Csak a jó Istenben bízhatunk,

csak ő vezérelheti vissza ép-egészségesen a mi messze elment vérünket!!

Csókolunk benneteket.

Szabadka, 1914. okt. 5. (hétfő d. e.).

Édes apád.

17

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, tehát még te is újból sorozás alá kerülhetsz, mint *B* osztályú és 36 évnél fiatalabb népfőlkelő és ha fegyveres szolgálatra alkalmasnak találunk, kiképeznek 2 hónap alatt (januárban és februárban) és március elején a harc-térre visznek! Eddig is sokat aggódtunk egyért, ezentúl ket-tőért kell félnünk! Pedig engem már mostanig is beteggét tett ez a rettenetes háború. Szept. 29. óta éjjelenként mindig 11 órakor fél óráig tartó ideges rohamaim vannak, melyek gyors és heves szívdobogásban és belső reszketésben nyilvánulnak. A mi jó öreg Wilhelm doktorunk azóta 3-szor alaposan megvizsgált, a szív működésemet egészen normálisnak találta s az egésztest idegességnek jelentette ki. Orvosszerű *validol*-t rendelt, melyből az ideges rosszulétkor 2 kis cseppet kell bevennem és erre csakhamar megszűnik a baj. Eddig 6-szor szenvedtem benne: szept. 29-én, okt. 1-én, 3-án, 9-én, 10-én és 15-én, mindig percnyi pontossággal álmomban éjjel 11 órakor jött rám, de hála Istennek, fokozatosan kisebb és kisebb mértékben.

De mi lesz akkor, ha te is elmegy oda, hol a halál naponként ezrével arat? Eddig csak öcsédért kellett félnünk, de ezután...? Szegény édes anyád is nyugtalan, az éjjel is rosszul aludtunk, Mariska is megfázott, náthás és köhög, a bal arcában heves fájdalmai vannak, szóval testileg-lelkileg szenvedünk.

Még az a szerencse, hogy mindnyájunknak elég sok elfoglaltságunk van, melynek során némileg elfeledjük a sok és nagy bajt; nekem az iskolával van elég (de nem túlságosan sok) vesződségem, anyád és húgod a Széchenyi-téri tartalékkórházban segédkeznek a sebesültek köztözésében délelőtt (és néha délután is,) ezenkívül a gimnáziumi Reservspitalban közreműködnek a főzésnél, vezetik a konyha számadást és kezelik a pénzt (szeptemberben 2034 koronát takarítottak meg a jövő hónapokra!)

Írj minél előbb és ha lehet, nyugtass meg bennünket. Ilonát csókoljuk, téged is ölelünk igaz szeretettel.

Szabadka, 1914. okt. 17 szombaton, reggel 7 órakor.

Édes apád.

18

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam,

folyó hónap 18-án d. u. 2 óra 35 perckor feladott táviratot aznap este 7 órakor kaptuk meg, és ma (20-án) délután érkezett meg szintén 18-án éjjel a szerkesztőségből küldött leveled. Egy-egy rózsa volt mindenik a sok tövis között; örülünk, hogy a sorozó bizottság orvosa alapos vizsgálat után megállapította, hogy régi ideg- és szív bajod miatt most sem kell katonai szolgálatot teljesítened, mely okvetlenül fokozná s talán végzetessé is tenné gyermekkorod óta fennálló bajodat. De örömünket zavarja az aggodalom, hogy szív-bajos idegességed nem fog-e még a nyugalmasabb polgári foglalkozás közben is tovább fokozódni? Azért kérünk téged, kerülj mindent, ami erre vezetne; ne dolgozzál túlságosan sokat, ne feszítsd túl munkabírásodat, mert mindennek megvan a határa.

Ami engem illet, egészen beletörődtem már a gyomoroperáció gondolatába, míg el nem olvastam tegnap (19-én) este a Révai-féle Nagy Lexikon IX. kötetének 184-ik lapján a gyomorfekélyről szóló részletes ismertetést, mit bizonyára előkelő orvos írt. Megütközéssel tudtam meg e szakszerű cikkből, hogy a gyomorfekély nagyon közönséges mindennapi betegség, melyben minden 10-ik ember kisebb-nagyobb mértékben szenved, hogy ez a baj sokszor könnyen és simán gyógyul tisztán és egyedül dietetikus kezeléssel is s hogy operációs beavatkozásra csakis vérhányás esetén van szükség. Még inkább megdöbbsentem, midőn a lexikon arról világosított fel, hogy a fekélyes gyomor tömérdek savat termel, melynek mennyiségét szóda bikarbonával vagy magnéziummal kell csökkenteni, holott nálam a klinikán a bajt éppen a gyomorsav csekély mennyiségében állapították meg és *sósavat* rendeltek számomra. Be is vettem 4-szer a rendelés szerint 20—20 cseppet pohár vízben étkezés közben és határozottan rosszabbul lettem tőle. Ezért ma (20-án) elhívtak a

mi jó öreg házi orvosunkat, elmondtuk neki a klinikai vizsgálatok eredményét, a diagnózist, az operálás mielőbbi javaslatát s addig is a sósavivás előírását.

A mi jó öreg Wilhelmunk (habár nem olvasta a lexikon cikkét), szintén a lehetetlenséggel határosnak jelentette ki gyomorfekélynél sav rendelését, de teljesen indokolatlannak tartja az operálást is a kezdet kezdetének stádiumában, míg étrendi kúrával is alaposan gyógyítani lehet; az operálást ő csak ultimium refugiumnak véleményezi, midőn a belgyógyászati kezelés (mit eddig alaposan meg sem kísérltünk) már nem használ. Elismerte, hogy a gyomoroperálás könnyebb ugyan a vakbélműtétnél, de azért mégsem olyan semmiség, minőnek azt előttünk feltüntetni akarták.

Visszatérve a sósav és a gyomorfekély inkompabilitására, ezt olyan absurdumnak mondta, mint például atropin rendelését glaukoma esetén. Szerinte az én gyomor-bajom ideges jellegű és ezért azt ajánlotta, hogy az operációt egyelőre mellőzve, lássunk hozzá annak rendszeres, belgyógyászati kezeléséhez. Ezért megállapította a diétát, evés után kevés pepszin-bort rendelt, éjjelenként prizniczborogatást.

Ezt a kúrát már ma megkezdem és ezért csak akkor fogok ismét fölutazni Budapestre, ha magam is belátom, hogy nem lesz semmi foganatja. Hiszen a tanársegéd úr is először belgyógyászati kezelésről beszélt, és érthetetlenül egyszerre csak átcsapott az operálás elkerülhetetlenségének hangoztatásába, holott a röntgenezés is csak kis mérvű horzsolódást mutatott, melyből fekély *esetleg* keletkezik.

Láthadotod, édes fiam, hogy nem hebehurgyán változott meg elhatározásom, mert igazán oktalanság volna magamat egy elég súlyos operálásnak alávetni, míg meg nem kíséreljük a bajnak más úton való gyógyítását. Tiszván visszaemlékezem, hogy 20—22 esztendő előtt is volt hasonló jelenségekkel kapcsolatos gyomor-bajom, melyből szintén a mi öreg doktor bácsink priznicz [!] és diétával gyógyított ki.

Ha azonban ez most nem sikerülne, mindenesetre újra felutazunk Budapestre (ha kell karácsony és újév között) és ott még néhány *idősebb* orvos véleményét is kikérjük és csak akkor, ha ezek is az operáló kést mondják az egyedüli mentő eszköznek, fekszem le az operáló asztalra.

Én tehát nagyon vigyázni fogok az egészségemre, te is ügyelj nagyongondosan a magadéra, hogy régi bajod el ne hatalmasodjék.

Ilonával, a te aranyos és gondos feleségeddel együtt sokszor csókolunk.

Szabadka, 1914 nov. 20 (este 10 óra)

Édes apád.

19

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam,

először azt a kedves dolgot tudatom veled, hogy öcséd-től tegnap (nov. 23-én, hétfőn) egyszerre 3 levelező lap érkezett; az egyiket okt. 26-án írta, a másikat nov. 4-én, a harmadikat nov. 14-én; mindahárom a tábori posta bélyegzőjének tanúsága szerint nov. 19-én indult útnak és már 23-án vagyis 4 nap alatt ide ért, tehát a többiekhez képest mesés gyorsasággal. Ebből mi azt következtetjük, hogy a mi katonánk talán már nincs is Galiciában, hanem Magyarországon. Megerősíti ezen föltevésünket az is, hogy valamennyi levelező lapon ez a bélyegző-lenyomat olvasható: „Zensuriert und zur Befärgertung geeignet. k. u. k. *korpskommando* №10” Mivel pedig a IV-ik hadtestparancsnokság székhelye tudomásom szerint Sátoraljaújhely, nem lehetetlen, hogy a mi eltávozott kedvesünk ott van, de esetleg Sziléziában is lehet. Szóval mindez csak találgatás és nem is lesz adig bizonyos semmi, míg az Isten haza nem vezérli őt.

A Wilhelm által ajánlott priznic és a pepszin-bor jót tesz; állapotomban időszakonként javulás mutatkozik; éjjel jól alszom, a nappal egy része is jobban telik el, mint az előtt. Köszönöm, hogy Mandl dr.-nál jártál és aggodalmaimat közölted.

Azt hiszem Wilhelm dr. ma vagy holnap el fog hozni jönni és tudatni fogja, hogy mit válaszolt Mandl dr. levelére.

Előre is köszönöm, hogy Verebélyi dr. tanár úrnál szíves leszel az esetleg elkerülhetetlen operálást előkészíteni és megbeszélni. Az anyagi dolgokat el ne feledd, mert, sajnos, nem vagyunk annyira gazdagok, hogy ez mellékes kérdés lenne. Ismétlem: okvetlenül ismét fölmegyünk Bu-

dapestre s ott még egy neves orvos által megvizsgáltatom magamat, ha állapotomban rövid időn belül gyökeres javulás nem mutatkozik. Ha ez is elkerülhetetlennek mondja az operálást, alá vetem ennek magamat, amit az Isten ad! Ha lehet, szeretném a dolgot karácsony és újév közti időre halasztani, de ha állapotom gyökeresen nem javul, megyünk mihelyt szükséges.

Csókolunk benneteket.

Szabadka, 1914. nov. 24. este

Édes apád.

20

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, 17-én kezdtem meg a kúrát, mely az első napokban kevés reakciót okozott, de most már megszoktam a *langyos* víz ivását, mi eleinte émelygést okozott. Jól érzem magamat, étvágyam kitűnő, jól alszom. — Csak szegény *nagymama* lázas betegsége aggasztó, a pulzusa is nagyon emelkedett (84—90), ami az ő magas életkorában nem jó jel; most 37.7° a láza, a köhögés is sokat kínozza őt. Szomorú karácsonyra van kilátásunk, mert nemcsak a mi kis öregünk nem lehet köztünk, de szegény nagymamával is a jó Isten tudja mi lesz addig? Wilhelm dr. nem sok reménnyel biztat bennünket. Adja Isten, hogy csalódjék. — Szeretettel várunk benneteket! — Szabadka, 1914. dec. 20 (vasárnap) este.

Édes apád.

21

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, ma (szerdán) ide érkezett leveledből azt olvasom, hogy alaposan félreértetted előbbi leveleink tartalmát. *Nem én* vagyok lázas beteg, *hanem nagymama*, noha, hála Istennek az ő állapotában is örvendetes javulás állott be. Nekem úgyszólván semmi bajom sincs. Az egy hete megkezdett Mágusz-víz-kúra hatása kitűnő; étvágyam nagyon jó, nyugodtan alszom, gyomrom nem fáj, szóval a javulás útján haladok. — Nagyon sajnáljuk, hogy Ilon nem

jöhet, téged azonban várunk, legalább te légy köztünk bármely rövid időre is! Így mégsem lesz oly szomorú a karácsony, mint nálad nélkül.

Szabadka, 1914. dec. 23. (szerda délben)

Édes apád.

22

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, a karácsony első napján (dec. 25)-én reggel 7 órakor feladott távíratot szerencsésen megkaptuk dec. 27-én reggel 8 órakor, vagyis a feladást követőleg 49 óra múlva. Hivatalos eljárás tárgyává fogom tenni, hol történt e hallatlan késedelem: Budapesten-e vagy Szabadkán?

Itt közlöm a tegnap (dec. 27-én) végzett hőmérséklet-mérések eredményeit (hőmérő a nyelv alatt 10 percig):

*d. e. 5 óra 36.4°, 7 óra 36.4°, 9 óra 36.5°, 11 óra 36.5°,
d. u. 1 óra 36.4°, 3 óra 36.3°, 5 óra 36.5°, 7 óra 36.4°, 9 óra 36.1°.*
tehát a maximum 36.5° és a minimum 36.4°, tehát a napi ingadozás 0.4°. A lexikon szerint egészséges embernél a napi ingadozás 0.5° szokott lenni és így az első nap elég biztató. Természetesen „folytatása következik”. — Árpikától dec. 27-én kaptunk egy 14-én keltezett lapot; szegény nagyon vágyik haza. — Leveledet várjuk. — Szabadka, 1914. dec. 28. reggel.

Édes apád.

23

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam,

Kívánságod szerint értesítelek, hogy egészségi állapotomban a te elutazásod után vagyis január 4-étől kezdve kisebb mérvű visszaesés mutatkozott, amely egy hétig tartott. Ugyanis megint fölléptek az ideges tünetek: a bal szemöldök fölött való homlokbőr-részlet ugrálása és arythmikus szívverés, melyekkel kapcsolatban a gyomornyomások kellemetlen érzete is jelentkezett a szegycsont alatt. Azonban január 11-én, a születésnapomon este erős hasfájással párosult, nagyon bőséges székürítésem volt, mely után az

ideges szívverés is, a gyomorfájás is egyszerre elmúlt. Úgy látszik, hogy ez az ivókura reakciója volt, mert most, hála Istennek, megint egészen jól érzem magamat.

Csak az aggaszt bennünket, hogy öcsédől már régen nem kaptunk levelező lapot. Legutóbb dec. 26-án írt és ezt január 1-én expedálta a táborigó pósta, a levelező lap január 4-én este ért ide, mikor te is itthon voltál, azóta semmi hír sincs szegényről. Igaz, hogy a pósta is megbízhatatlan most, hiszen a te Bécsből írt leveled is, melyet dec. 28-án adtál fel, csak január 5-én, tehát 9 nap alatt jutott el hozzánk. De azért mégis nyugtalanok vagyunk, hiszen annyi minden történhetik a most folyó kárpáti erős harcokban, hogy nem is merünk rájuk gondolni.

Nagymama elég jól van, az én születésnapomon (11-én) haza is hurcolkodott az ő lakására. Szegénynek ez is kis változatosság az ő rettenetesen egyhangú életében.

A kolerával szemben lehetőleg óvatosak vagyunk, már régóta csakis forralt vizet iszunk, étkezések előtt gondos kézmosásokkal, ha esetleg terjedne nagyobb mértékben a veszedelem, be is fogjuk magunkat oltatni, de talán erre nem lesz szükség, mert a helybeli újságok szerint kilátás van a baj izolálására.

Csak a mi kis öregünket vezérelné haza mielőbb teszi és lelki épségben a jó Isten, mindjárt könnyebben néznék elébe mindenféle bajnak!

Csókolunk benneteket!

Szabadka, 1915. január 13. (szerda) délben.

Édes apád.

24

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Kedves Didém!

Nagyon, nagyon örültünk kedves kis aranyos fényképének egészen olyan mint te voltál kis korodba, és most is hasonlít nagyon rád. Apuska nem tudja, hogy hova cipelje a képet, ide hozza a hol ebédelünk aztán ha meg ebédeltünk viszi át a háló szobába a hol ő alszik délután, míg végre meg állapodik, hogy hova teszi mindég újabb helyet talál neki, nagyon kedves édes lehet természetbe,

Istenem mért nem láthatjuk a mikor szeretnénk látni a kis édest! és mért oly nehéz az oda utazás.

Sok, sok, mindenről le kell mondani a mi fáj az embernek te hát erről is le kell mondani, hogy láthasunk benneteket, és fő kép a kis édest. Tavaly ilyenkor egy párszor voltunk Pesten, de inkább le mondok arról is, mint úgy menni fel, hogy betegség miatt.

Apuska rósszúl volt a mult héten éjjel, Mariska ment az orvosé, de nem bírta meg lelteni úgy aztán magától jobban lett, és másnap eljött a Wilhelm és csak azt konstatálhatta a mit máskor is idegességtől eredő baj. Különböben majd meg írja Apus neked az ő baját készűl írni neked levelet. Sokat nagyon sokat kell kiálni édes Didém ebbe a háborus világba, én is úgy mondom mint sok mások „nem tudom, hogy meddig birom ki?”

Mikor lesz megint a kedves régi jó idők? a szép együt lét, a családias ebéd, Árpika! és minden — minden, „nem fonom tovább e fonalat mert szívem repedne meg e nagy kin allat” Jóbb erről nem is írni Nagymamának jó étvágya van de nagyon gyenge.

Mikor jössz haza? sajnáltam, hogy terved nem sikerült persze te is el vagy drágám foglalva, kifáradva és sajnálod is azta kis édest egy napra is ott hagyni bár hozhatnád már magaddal őt. Ilonról írj, hogy van vagy ő írjon pár sort, állapotáról.

Olga néni volt e nálatok mert mondtam neki, hogy okvetlen menjen el hozzátok allig várom őt vissza, hogy meséljen a kis gyémántrol. Nagyon köszönjük az arcképet és irjatok, mindnyájatokat

Csókol szeretettel

1915 I/30.*

Anyikád

A kereszt apának Árpinak küldtél e fényképet?

* Téves a dátum, mert Adám 1915. április 18-án született. Talán május vagy június 30.

KOSZTOLÁNYI ÁRPAD KOSZTOLÁNYI DEZSŐNEK

Édes fiam, örömmel tudatom, hogy meghülésből eredt bronchytisemből kigyógyultam. Három napig feküdtem, ma-

ximális hőmérsékem 38.6° volt, 2 hétig őriztem a szobát, tegnap (jan. 30-án) mentem ki a házból először hosszú 14 nap után. A lázas baj miatt megszakított Mágusz-víz kúrát folytatom, s ezért most még nem utazhatom Budapestre, de a nagy hideg miatt sem, mert nem akarom magamat újabb meghülésnek kitenni. — Árpikától 28-án kaptuk meg azt a levelet, mit 8-án írt és 9-én adott postára, tehát 3 hétig jött a levél!! Kesztyűt, szemüveget, naptárt, szivart, cigarettát, süteményt küldtünk neki 27-én, de ki tudja, megkapja-e és ha igen, mikor? A te 21-iki leveled is egy hétig jött. Ilyen ez a háborús posta. — Isten veletek!

Szabadka, 1915. I. 31 (vasárnap)

Apa

26

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Kedves Didém!

[1915. II. 17.]

Ma kaptam meg kedves leveled, a melyben nem feledkeztél meg név napomról, és születés napomról, bizony már halad a kor... Nagyon köszönöm szives soraid, és tovább is tarcs meg szeretettedbe! mind eddig!!! ugy igen jó lesz. Örültem, hogy olvastam soraidból, hogy haza jössz, de szeretném ha máskorra halasztanád eljöveteled, mert megint nem bírok veled jól beszélgetni mert a katona konyhán vagyok soros ezen a héten hétfőig hanem azután bármikor jössz örülni fogunk; Én legjobbnak gondolnám akkor ha már mindent el készítettünk a kis babának, hogy akkor jönnél, és el vinnéd magaddal a holmit vagy akkor is le jössz? csak most ne ezen a héten mert megírtam, hogy mért ne.

Ilonkának jövő héten írni fogok levelet, köszönöm neki is a sorait; Apuska hála Isten nagyon jól érzi magát, hizott 1 kilot 2 hónap ota, most nem mehet fel Pestre majd ír, hogy mikor, ha így halad a hizással akkor egy év alatt 5 kilot fog hizni.

Csókol benneteket

Anyikád

KOSZTOLÁNYI ARPADNÉ KOSZTOLÁNYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

Ma kaptunk Árpikától egy kártyát a mely e hó 16-án irt, a melyben azt írja, hogy veled fog Homonnán találkozni, ő fog oda lovagolni ami ugyan reszkirt dolog, mért írja ő ezt? ez nagy szeget ütött azén fejembe, én így gondolom, hogy ő mire vissza mén esetleg már a csapata nincs ott, akkor hol keresi meg? és lehet, hogy keresés közbe vagy el fogják vagy Istenem! ki tudja, hogy mi történhet vele, én így gondolom és magyarázom ezt a szót, hogy reszkirozás. Azért jól gondold meg, hogy mit teszl! és te is most akarsz ilyen válságos időbe el menni, olyan hosszú utra hátha neked is valami bajod lehet, — és Ilonkára nem gondolsz? — ... Ha már egy félévet le küzdünk, hogy nem láttuk az édest hát még egy pár hónapot majd csak még vala, hogy kinnal és sok-sok rossz és jó, gondolatlanul le gyötörjük, Én csak ezzel a gondolatlanul élek „Aki Istenbe bizik az nem csalatkozik”

És talán pár hónap mulva viszont látjuk „a rég nem látot fiut és testvért” Ird meg édes Didém mi a leg utolsó szándékod erre vonatkozolag, hogy el mész e öcsédhez vagy nem? Jól gondold meg!

A szenyest a mit kértem mért nem küldtétek el? látod ha esetleg megint kérne tiszta ruhát igazán! nem tudnék küldeni, most is mind az apuskáét küldtem el, de még nem írta, hogy meg kapta lehet, hogy el veszet, úgy mint a drága haló zsák és a muflon mellény. ugye el felejtettétek az Árpika szenyését? még csak nem is irtatok rola, hogy meg van e? szerettem volna ki mosatni, és készletbe tartani ha kell. Herman itt volt tegnap bizon nem látcik meg, hogy tifussza let volna, kissé soványabb de nem sápat, és még hozzá kap 6 heti szabadságot és ezt Pesten és itt tölti most jelenleg azaz tegnap éjjel vissza ment Vinkofcére (...) — Apuska hála Isten oly jól érzi magát, hogy mindenki t i aki rég nem látta azt mondja, hogy milyen jól szinbe van és oly piros a szája mintha ki lenne festve, egész nap fent dolgozik a fizikai szertárba, és ha le jön akkor nagyon *éhes* csak néha ideges ami meg is fog örökké maradni mint a nagy mamának, csak ne legyen fájdalma akkor el viselhető a baja.

Ilonka hogy van? mi nagyba készítjük a kis baba holmit, Mariska mostis öltögeti a szép keresztelő takarot pedig már éjfélre jár az óra de siet vele, hogy kész legyen, bizon más leány sétál meg zsurozik ő meg ithon minden oráját erre szenteli. Holnap szavalja el az Öcsém című költeményt, és „Imádkozik a király” Váradi Antaltól aszt hiszem jól szavalja mert Apuskának tetcik a szavallat, fekete bársony ruhát fog Mariska viselni erre az ünnepelyre. Csokol ezerszer szeretettel

Anyikád

1915. II/28.

Irj!! Ilonka irjon majd énis irok neki

28

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

Apuskától és Marcsától hallottam, hogy le akarsz jönni értem, nem bánom jöjj csak ne ezen a vasárnap hanem jövő vasárnap azaz e hó 23.án mert a jövő héten én leszek a hetes a katona konyhán, és így semmi szin alatt nem mehetek előbb mint a, hogy meg irtam. Ilonkát pedig ne izgazsd semmivel mert az nagyon árt neki! — és főleg a babának, de eszt igazán mondom, tapasztalásbol irom ezt, különben majd szóval többet

csokol

Anyikád

1915. V/12.

Arpinak a fényképe még mindég nem jött Nagy mihályrol! pedig nagyon várjuk.

29

KOSZTOLANYI ÁRPAD, ÁRPADNÉ ES MARIA KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, piros pünkösd első napján kora reggel kívánok neked minden jót névnapodra. Bizony szomorú ez a nagy ünnepünk is, mint a karácsony meg a húsvét volt, mert most a komisz olasz támadt ellenünk, aki meg állítja diadalmas előnyomulásunkat az orosz ellen. De talán mégis megsegít bennünket a jó Isten!

Ebben a szomorú hangulatban érkezett meg tegnap Nagymihályról az ide csatolt arckép, melynek eredetije bizonyára szintén minden jót kíván neked névnapodra, habár talán nem is jut az most eszébe.

Kész-e már az ő harctéri fotográfiájának nagyítása? Vigyázz, hogy el ne vesszen az eredetije, mert azt ránk bízta!! A nagyításból küldj egy példányt minél előbb ajánlott levélben, az eredetiért édes anyád fog fölmenni.

Ilonát és a kis babát szeretettel sokszor csókolom, neked pedig még egyszer minden jót kívánok.

Szabadka, 1915. május 23.

Édes apád.

Kedves Didém!

Fogdadd tőlem is minden jót és szépet, mi szép csak el gondolható, légy boldog és meg elégedett élj soká kis fiad öröme és a mi örömünkre is. Hogy mikor utazom hozzátok a napot bizonyosan még nem tudom de majd meg írom, ha a vonatok rendesen közlekednek úgy talán szerdán vagy csütörtökön majd meg írom bizonyosan, ha azonban be ál a hadi szállítás úgy nem tudom hogy mikor mehetek. Mégegyszer minden jót csókol szeretettel benne-
teket

Anyika

Édes jó Didém, szeretnék most az egyszer olyan kedvesen és szépen írni Neked mind Te szoktál, különösen ha név vagy születésnapunk van. — Én nem tudom, nem vagyok a híres író — csak annak egyetlen húga, ki nagyon-nagyon szereti az ő drágajó bátyait. Most is szerettem s lelkem egész melegével kívánok e mai napra, névnapodra minden jót sok-sok boldogságot. Édes Ilonkával, és a drága kis fiaddal azt hiszem meg is találod. Szeretném ha jövő Dezső napot itthon családi körben ülhetnék meg Árpika is velünk örülne a legifjább Kosztolányinak, és szeretettel csókolnák meg Téged egytural köszönet is lenne jó, szép és kedves kis fiadért mint családunk névviseelőjéért. — Fogadd mégegyszer jókívánatomat. Ilonkát a kicsi „pipiket, csibéket, cicát” sokszor csókolom veled együtt:

Szabadka, 1915 máj 22.

Mariska

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

Ma kaptam miota töletek el jöttem az első kártyát, való színü, hogy az amit előbb irtál mint az enyém is el veszett a postán. Bizon engem már nagyon vártak itthon nem jó lett volna ha még tovább maradok mert így is a munka sok volt, szegény Mariska nem győzte, mert Julis haza ment testvére beteg volt, és így minden munka ő rá marat. És bizon mikor én haza jöttem volt elég dolog azért nem is birtam hosszabban irni, még távol voltam a fő igazgató is itt volt nálunk koszon és itt is aludt, hát gondolhatod szegény Mariskának mennyi dolga volt, cseléd nélkül ezt a nagy lakást rendbe tartani, és vendégnek aztán ebédet készíteni, na de most már a rend újra hejre ált, Julis vissza jött a fő igazgató el ment az éretséginek vége, én itthon vagyok most már jöhet a mi jönni akar, én nem félek a munkától. Már a szappanyom is ki főztem nagyon szép, már ribizskét is *piszkáltam* és be főztem most jön a dio és a többi be főzés, csak az a baj, hogy cukrot allig-allig kaphatunk, mert a kereskedők nem kapják meg a rendelt cukorjukat, ez bószantó dolog. Bizon jó lenne ha az édes kis babával haza jöhetnétek egy pár hétre, ebbe a gyönyörű kertbe amely tele van virág illattal és madár dallal milyen jó lenne a kis édesnek itt kin a jó levegőn folyton aludna és nőne, oly keveset irtál rola, hisz oly cukor volt mikor ott hagytam az ágyon fekve, sokat sir e még? zöld e még a széke? ne hagyátok sokat sirni, mert fiu könnyen sérvet kaphat ezt orvostol hallotam kivel most napokba beszéltem.

Árpikától kaptunk ma egy kártyát a melybe írja, hogy kapott a volt ezredétől egy tudositást a melybe az van, hogy ugyan abba a hilfplacba 2 gránát csapott be a hol ő 9 hónapon keresztül dolgozott, hát mond édes Didém nem Isten ovta őt vagy az „angyalok” hogy akkor nem történt ilyen rettenetes eset, csak ovja még őt tovább is jó minden ható Isten ilyen és ehez hasonló bajtól, hogy újra láthasuk a mi hős! család nélkülözhetetlen tagját. Ma egy hete érkeztek ide egy század német katona oly kedvesek és előzékenyek, de ma már mennek parancsot kaptak, hogy rögtön induljanak, hogy mere azt ok tudják vagy ok se — ... be rendezketek szépen, takarítottak, és most menniök kell.

Mi hála Isten jól vagyunk. Apuska um be rufen jól van (csipiszt mutatok) különösen miota *csak* egyszer eszünk egy héten hust azota nagyon jól van. A nagy drágaság miatt nem lehetett vagyis nem lehet többször hust enni a főzelékek is rém drágák és nem is lehet kapni, tojást egyáltalán nem kapunk, a kofák sztrejkolnak. a rendörség közbe vetette magát talán majd megváltozik ez a szörnyü állapot, ez azért van mert még 2 korona volt egy kiló vaj bab alig lehetett kapni de miota a rendörség le tiltotta ezt, azota egyatalán ki se jönnek árulni a kofa nagyságák és így már egy hete, hogy semmit nem lehet venni, csak ma kaptunk reggel 5 orakkor egy kevés uj krumplit és salátát mérsékelt áron, a vörös hagyma egy csomo amelybe 5 fej volt az 30 fillér volt ma pedig nem lehet kapni, ez tetcet nekik, hogy így zsarolhatták az uri családokat és a vevő közönséget, és, hogy így le verték az árakat ezt csak a német katonáknak köszönhetjük mert azok lázattak fel ez ellen, hogy milyen drága minden és egyszerüen nem fizetéki ki azt az árt a mit a kofák követeltek, hát édes Didém ilyen állapotok vannak nálunk ebbe a nagy termő városba; De már talán untatlak is soraimmal, de meg akartam írni, hogy itt mi van; Ha szabadságot kapsz úgy jöjjetek örömmel várunk írj a kis édes Didéről sokat. Ilonkát csókolom téged is, csókold helyetem meg a kis édest, szeretettel csókol

1915. VI/20.

Anyikád

u i

Épp most értesültem arról, hogy holnap már minden vetemény tettemessen olcsob lesz kíváncsi vagyok! Ilonka, hogy volt meg elégedve a varrónéjával? Még sokat tudnék írni de már nem irok majd máskor. Csók csók a babát...

31

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, ma egy hete ment el a kis *Alanos* és azóta rideg a mi lakásunk. Az ő kedves nevetése és gügyögése aranyozta be derűs fénnel a mi, aggodalmas napjainkat. Mi nek is hoztátok őt el, ha oly hamar elvittétek? Nem tudjuk megszokni ezt a csendet és rendet, és csak az nyugtat meg némileg bennünket, hogy a táplálkozás teljes rendbehozatala miatt kellett oly rövid idő mulva távoznotok. Irjátok meg

részletesen mit kap a kis *Alanos* enni? Van-e már cselédek, vettetek-e kis ágyat, és mi volt az ára? Minden érdekel bennünket, a mi rátok és ő reá vonatkozik. Tegnap ugyan kaptunk tőletek egy levelező lapot, de ebben épen ezekről a dolgokról nincs szó. Kérünk tehát részletes és sürgős értesítést.

Szabadka, 1915. júl. 27.

Édes apád.

32

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, ma délelőtt 9 és délután fél 3 órakor feladott távirataim kiegészítésül a következőkről értesítelek:

Ma (kedden) reggel 8 órakor „Militärpfläge. Feldpostkorrespondenzkarte” jelzéssel a k. u. k. Truppenspital in Tarnow am 5/8 1915. nyomtatott blankettát küldött az én címemre, melyen vörös irónnal be volt kerítve ez a szó *beteg*, ellenben a mellette levő „bajos beteg” (=aggasztó beteg) megjelölés nélkül maradt, hála a jó Istennek!

Mihelyt lehetett, elmentem az itteni cs. és kir. tartalékkórházak központjába (a tanítónőképző intézetben levőbe) hol igen szívesen fogadtak és aláírtak velem a tarnóvi cs. és kir. Truppenspitalhoz intézett folyamodványt, melyben azt kértem, hogy beteg öcsédet szállítsák Szabadkára az itteni tartalékkórházba leendő föl vétel és további gyógyítás végett. A kórház parancsnoka rögtön aláírta kérvényemet és hozzájárult ahhoz „unter Bedingung, wenn der Kranke transportabel und infektionfrei ist”. — Ugyancsak kikönyörögtem azt is, hogy *hivatalos* sürgöny ment ma d. u. 1 órakor ezen tartalommal: „Rp. Truppenspital Tarnów. Ersuche Drahtantwort ob Assarzt Kosztolányi transportabel und in welcher Krankheit dortbefindlich? Reservspital Szabadka.” — Én magam vittem a táviratot a póstára és fizettem ki érte a díjat. A választ reá legkedvezőbb esetben csak ma (kedden) késő éjjel vagy holnap (szerdán) kapja meg a kórház parancsnokság és rögtön közölni fogja velem én pedig azonnal megtelegrafálok neked. — Várjunk tehát türelemmel és bízunk a jó Istenben, ki eddig megvédte a mi drága kis öregünket, és bizonyára most is megtartja és visszavezérli hozzánk.

Szabadka, 1915. aug. 10 (kedd) este 7 órakor.

Édes apád.

KOSZTOLÁNYI ÁRPADNÉ KOSZTOLÁNYI DEZSŐNEK

[1915 késő nyara]

Kedves Ilonka és Dide!

Nagyon le hangoltá tett leveled, és nagyon szivessen fel mennék, ha több okok nem tartanának vissza, először a téli be készitések java része még hátra van, Paradicsom, tarhonya káposzta és egyéb el tevések, még egy minddenél nagyobb ok van, hogy nem merek el menni hosszab időre, az, hogy félek attol mert minden percbe be állhat nállam a változás és akkor én idegenbe, Isten ments meg lenni!! Ezért nagyon kérünk benneteket, hogy hozzátok el ide a kis Alanoszt és mi hároman fogjuk gondozni és vigyázni örködni felette.

Csak jobban birunk itt hároman vigyázni rá mind ott egyedül. Hozd el te Didém a cselédedel, azis itt lesz és én szavamra mondom örködni fogok felette, akkor Ilonkát meg kiméled az ideutazással, én ki megyek a vonathoz, meg irod, hogy mikor jöhettek, és itt pedig a legnagyobb gondozásba fog az *Alanosz* részesülni.

Apuskának is ez az ohaja, hogy itt legyünk együtt, szegényt öt se lehet nélkülem hagyni, legalább ha itt lesz a kis Alanosz ugy ő is kicsit fel vidul mostani nagy dolga mellet, legalább kissé öröme lesz, ha haza jön az iskolából, és most oly gyönyörű a kertünk, egész nap kint lennénk a kertbe a kis édessel vagy én vagy Mariska vagy mind a ketten, láthatjátok, hogy mi nagy gondot forditanánk a kis édesre, csak, hogy Ilonka nyugott legyen, te pedig Didém addig valahova kosztra el jársz, a szenyesed meg esetleg haza hozod vagy küldöd és én azt is rendbe hozom. A kis Alanosz ét rendjét peddig fel irjátok egy papirra és az szerint tápláljuk, akkor amit ember tehet mindent megteszünk. Jobbat nem ajánlatunk mind ezt. Didém te ugyis a napnak nagyobb részit a szerkesztőségbe töltöd és így minden héten le jösz megnézni a kis édest. Okvetlen tudazsd el határozásokat, sürgonyozni most jelenleg tölünk ...

(Töredék)

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Kedves Didém!

1915. okt 8.

Tegnapi és mai leveledből olvasom, hogy te azt hiszed, hogy én haragszom rád, nem tudom, hogy honnan gondolod ezt a lehetetlenséget, még ha nem tudom, hogy mit tettél volna nekem, még akkor se tudnék rád haragudni, még gyermek korodba is ha rossz voltál (ritkán) még akkor se tudtam rád haragudni, hát még mostan... Dehogy! Isten ments rád haragudni nincs semmi okom. Csak jöjj haza, hogy egy kicsit mesélj arról az édes kis *Alanoszról*. Én már sokkal jobban vagyok, a pirulák amit az öreg jó doktor bácsi adott jót tettek, csak ritkán jönnek ki a foltok a karomon vagy máshol, a sziv dobbanás is ritkábban jelentkezik, talán csak nem lesz komolyabb a baj? Árpimnak nagyon jó az arcképe a mit most küldött haza, neked is küldött Lublinból? Jöjj haza várunk szeretettel

Anyikád

Üdvözlöm a napadat, a kis édest csókolom

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

[1915. nov.]

Kedves Didém! Leveledre én azért nem irtam mert a kezem még akkor dagat volt most már újra birom használni a kezem, hogy medig lesz haszna vehető az a jövő titka. Tegnap megint új folt keletkezett a bal kezemen a kis ujam alatt de ma már muloba van most már kezdem eszt is megszokni mint a háborut, én már teljessen el vagyok fásulva és minden rosszra el készülve, csak aszt csodálom, hogy még birom. Szeretnélek titeket látni és akkor jobb lenne, de hát ez sem lehet sok oknál fogva. A kis *alanoszt* látni könnyű szerrel, ez lenne boldogság, talán majd ez az idő is el jön — ... De most bele kell ebbe is nyugodni, és mindenről lemondani ami az embernek kedves és gyógyító. A groszi is végkép nem lát semmit, a lábai olyanok mint a mozsár egész nap ül nem bir menni, holnap meglátogatom, a doktor csak anyit mondott mikor kérdeztem, hogy hogy van a groszi „Minden ora neki áldás az Istentől” vese baja van. A nagy mama is nagyon gyenge és sokszor nincs magánál,

hát látod édes Didém így töltjük mi az időnket egyik öregtől megyek a másikhoz. Most már csak az lenne, hogy ti jó lennétek talán majd ha Ilon haza jön majd othon nem lesz semmi baja! A te és gyermeked környezete meg fogja öt egész gyógyítani én ezt hiszem! Tavaly éppen ezen a napon nállatok voltunk apuskával, ki monták apuskára a *szentenciát*, hogy okvetlen operálni kell és látod, hogy jó orába irjam ezt, ő a leg egészségesebb közöttünk, csak reggelenkint köhög a régi hurutja még ez, jobban néz ki mint a mult évekebe csak adja az ég, hogy így maradjon. Irj édes Didém a kis édesről minden nap legalább ez a vigaszunk meg van. Mariska ki tüntetését nem olvastad? mit szolsz a kitartásához? Anyosod üdvözlöm téged csókolak és a kis Alanoszt csókold meg helyettem

ölel Anyikád

36

KOSZTOLANYI ÁRPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, tegnap, csütörtökön este 8 órakor kaptuk meg azt a sürgönyt, melyet fél 3-kor feladtál és amelyben tudtad, hogy megtaláltad a kulcsot, mit itthon hiába kerestünk. Megörültünk az értesítésnek, mert így vége szakadt az izgató és hasztalan keresgélésnek.

Bárcsak megtalálnád azt a kulcsot is, mely szegény, beteg feleséged számára kinyitná a tátrai szanatorium ajtaját, aként, hogy ő abból teljesen meggyógyult állapotban jöhetne ki. Úgy örültünk a néhány hét előtt érkezett jobb híreknek, s most ismét visszaesés van! Nagyon aggódunk, hogy lesz-e a hosszú betegeskedésből gyökeres és tartós fölépülés? Adná a jó Isten, mert most már nemcsak neked van szükséged a hitvestársra, hanem a kis Alanos-nak is az édes anyára, ki fölnevelje mindnyájunk örömeire a mi első kis unokánkat.

Szegény nagymama testi és szellemi erői rohamosan hanyatlanak. Nagyon feledékeny, semmi iránt nem érdeklődik, még felöletek sem tudakozódik, sokszor azzal sincs tisztában, hogy hol van, a régi lakásain képzele magát, szóval a 86 év teljes súlyával nehezen erőtlen vállaira. Készen kell lennünk a tőle való elválásra, mert a mostani jelek azt mutatják, hogy közeledik az a szomorú vég, mitől Petőfi irtózott:

„Elfogyni lassan, mint a gyertyaszál,
Mely elhagyott, üres szobában áll.”

Grószinak is oly súlyos vesebaja van, hogy Wilhelm dr. szavai szerint nála minden óra Isten különös adománya; az egyik lába erősen dagadt, a vízkórság jeléül.

Édesanyád elég jól van csak nem szedi elég szorgalmasan a doktor bácsi által írt vasaspilulákat a vérszegénység ellen. Húgod egészséges, mint a makk, én is jól vagyok, csak nagyon sok a dolgom, főként most, amikor 21 esztendőre visszamenőleg kimutatásokat kell összeállítanom, hogy velem együtt az egész tanári testület fölvehető legyen az országos tanári nyugdíjintézetbe, ami valamennyiünkre nézve igen nagy anyagi előnyökkel jár.

De, hála Istennek, ezen nagy munka tetemesebb részit már elvégeztem és így talán nemsokára be is fejezhetem ezen, nagy felelősséggel járó dolgom.

Csókd meg helyettem sokszor az aranyos babát, én most nem mozdulhatok innen, ideláncol a kötelesség. Napad asszonyt szívből üdvözlöm.

Szabadka, 1915. nov. 19.

Szerető édes apád.

37

KOSZTOLANYI ARPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

[1915.] XII/20.

Már rág akartam írni neked de mindig el voltam úgy foglalva, hogy erre nem volt időm, még Árpikának is csak ma irhatok, peddig ez nagy szó! — Nagymama ide hozatalával voltunk annyira el foglalva kénytelenek voltunk ezt cselekedni, mert szegényt nagyon sokszor éjjel otthagyták a „bestiák” mind a hogy ő szokta mondani a cselédekre, és még koplaltaták is őt, nem adták oda neki azt az ételt a mit én küldtem, a pénzező el fogyot mindég, a nyugdíján kívül az a vén részeges dadája (19 koronát 2 hét alatt) költöt természetesen az ő, és nem a nagymama céljaira mind a bakákra költötte, mikor kérdőre vontam őt, hogy hová tette a pénzt nem tudott el számolni még 20 koronával se, erre el határoztam, hogy ha csak lehet kapni másik cselédet fogadok, meg is tettem de ez is rossz volt mert ezt meg rajta csíptük mikor kártya estélyt rendezett ott a nagymama lakásán és másnap peddig üzentek

értem hogy szegény teljesen egyedül van mert az a semmi-re való megszökött és magára hagyta, és külömben is piszkosan gondozták őt, soha se mozsdaták, a szobát se söpörték egy szoval nem volt felügyelet alatt. Még akkor abban az órában mikor magára hagyta a cselédje este 8 orakkor el hoztuk kocsin, és el határoztuk, hogy itt tartjuk be rendeztem neki szépen a fürdő szobát, ágyat, kanapét, asztalt, tettem be, lehet minden nap mosni a szobát, mert cement a falai meg olajosak hát nagyon tisztán lehet őt is tartani, meg a szobát is, a doktor úr azt mondta, hogy a legideálisabb betegszoba. Állandóan fekszik nagyon gyenge és szem látomást látni, hogy nap nap után roskad össze.

És a mi a fő, hogy egész el van tőlünk különítve, és mégis itt van, nagyon jó cselédett kaptam neki, aki csak ő mellette van. De mégis azt mondotta a nagyma, hogy mért hoztuk őt ide ebbe a koplaldába, természetesen tekintve az ő öreg korát, és hogy álandoan fekszik, az orvos keveset enged neki enni, és ezért el nevezte koplaldának a mi lakásunkat, pedig ma éjjel is evet vajjas zsemlet. Látod édes Didém! ezt kellett meg tenni hogy ide hozzam őt, még talán ezzel is tartozom az Istennek, hogy ezt az öreget gyámolítsam nekem ez se sok! — ... már 30 éve küszködök vele, pedig már csak, hogy lélegzik és eszik, na de hát azt mondja a közmondás „jót tét jót nyere” Majd meg segít a jó Isten! hiszen van egy aranyos jó fiam távol — ...

Az édes kis *Alanosz*nak arc képét minden nap várjuk, legtűrelmetlenebbül a nagy apja mikor küldöd. Mariska szorgalmasan tanul németül sokat emleget bár a Dide most itt volna! Ilon hogy van? Megint külön-külön töltjük a karácsonyt hisz oly fájó lenne egynek a hiányát ézeni ha együtt volnánk, majd talán talán jövőbe, és ki tudja, hogy ki fog akkor hiányozni?!

Külömben mi hála Istennek jól érezzük magunkat különösen apuska jól néz ki és hizik nagyon kevés hust eszünk talán azért? Rémm itt a drágaság 24 fil 1 tojás a hus 8 korona kiloja, még a szárnyas olcso aránylag. Irj a kis Alanoszrol, mond meg Ilonnak, hogy csókolom és irjon, téged szeretettel várunk és csókolunk mikor jössz? ígérted?

Anyikád

Boldog ünnepeket!
XII/19.

KOSZTOLANYI ÁRPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, köszönöm neked is, Ilonának is azokat a szíves jó kívánságokat, miket születésnapom alkalmából kifejezésre juttattál. Bizony szomorú születésnap volt ez is! Szegény nagymama tehetetlenül az ágyban, öcséd a vad idegenben, te és Ilona meg az aranyos kis Ádám is messze tőlünk s hozzá még Ilona sem egészséges teljesen! De azért zúgolódní nem szabad, hiszen egy év előtt öcséd helyzete még aggasztóbb volt, aztán meg Ádám baba sem érkezett meg valamennyiünk örömeire és reménységére, és ki tudja, hogyan leszünk egy év múlva? A fődolog, hogy Ilona egészen meggyógyuljon. Nagyon helyes volt a mandulák eltávolítására elhatározni magatokat, mert ezek is sok kellemetlenséget okoztak már nekem is, legutóbb karácsonykor, mikor 3 napon át gyötört a torokgyulladás. Melyik orvos végezte a műtétet?

Ne vedd, édes fiam, figyelmetlenségnek azt, hogy csak most, 8 nap múlva válaszolok kedves leveledre, de annyi a dolgom, hogy előbb nem szakíthattam e kedves kötelesség teljesítésére időt. Kora reggeltől késő estig dolgozom az irodában, a fizikai teremben, írásbeli dolgozatokat revideálok, tanítok a 8-ikban fizikát és matematikát, osztályokat látogatok, szóval soha nem unom magamat. No meg azért is halogattam eddig az írást, mert ma van a mi kis Alanosunknak a születésnapja: a 9-ik (nem év) csak hónapforduló és neki is gratulálni akarok. Hát bizony, édes fiam, rosszul választottuk meg neki az Ádám nevet, mert Góliátnak kellett volna kereszteltetni azt a babát, aki már 8 hónapos korában fogózás nélkül feláll az ágyikójában, stoppoló fával tányérokat tör és más efelé akrobata mutatványokat végez. És hozzá még a szellemi fejlődés is lépést tart a testivel, mert nem kis dolog az, hogy ilyen párányi ember már bilibe tud pisálni! Nagyon szeretném már látni őt, de hát nem lehet; most jön a félévi klasszifikálás, tandíjszedés, módszeres tanácskozás, szóval újabb szórakozások halmaza, meg aztán a vasúton való utazás is valóságos gyötrellem a mai kevés és zsuffolt vonatokban.

Talán érdekelni fog, hogy ma a 8-ik osztályban írásbeli dolgozatul két „családi” feladványt adtam, még pedig ezeket:

„Egy középiskola igazgatója eddig életének 11/19 részét töltötte el a nevelés és a tanítás terén való munkával; ha még 3 évig folytathatja ezt, akkor működése 3/5 része lesz életkorának. Hány éve működik és hány éves most?”

A másik feladvány, melyben *te is* szerepelsz, ez volt: „Egy családban az apa és anya életkorainak összege 107 év, az apáé és a *legidősebb* gyermeké 88 év, az anyáé és ezen fiúé 81 év. Hány éves mindenik?”

Érdekes, hogy 4 tanuló kivételével a többi mind helyesen megoldotta ez utóbbi feladványt, és kiszámították, hogy én 57, anya 50, te pedig 31 éves vagy, de már az előbbi megoldása nem sikerült oly soknak, többen még hozzá sem tudtak fogni. Természetesen a tanulók nem is sejtették, hogy rólam, illetőleg a mi családukról van szó, de talán később, a dolgozatjavításkor megmondom nekik, hogy elvártam volna tőlük, hogy legalább a rám vonatkozó feladványt meg tudták volna oldani. Akkor aztán majd nagyot néznek.

Ime ezek az én kis örömeim. Még akkor érzem most is magamat igazán elememben, ha taníthatok, jeléül annak, hogy „*alter Schulfuchs*” vagyok. De a sok adminisztratív munka már teher számba megy, mert a jó Istenen kívül más segítségem nincs.

A sok adminisztratív teendőből kifolyólag még téged is föl kell kérnem egy szívességre. Légy szíves elmenni a Franklin Társulathoz és ott megvenni a Vall. és Közokt. Minisztérium Hivatalos Közleményének múlt évi szept. 22-én megjelent, rendkívüli számát és a folyó évi január 1-én kiadott első számot, melyek ide nem érkeztek meg, s melyekre sürgős szükségem van. E számokat lehetőleg azonnal szíveskedjél nekem megküldeni és tudasd, mit kellett értük fizetned?

Aztán írd sokat arról, hogy meggyógyult-e már egészen Ilona, mit legmelegebben kívánunk. No meg aztán sokat, nagyon sokat a kis Góliáról (mert én már ezentúl így fogom őt hívni); minden csekélység, mely ő róla szól, érdekel bennünket, hogy legalább lelki szemeinkkel láthassuk a mi családfánk harmatos kis bimbóját!

Ilonát és téged, valamint Góliát úrfit sokszor csókolva, napad asszonyt szívesen köszöntve vagyok szeretettel

Édes apád.

Szabadka, 1916. január 18.

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

Nagyon köszönöm kedves soraidat a melyet név napomra írtál, annál is inkább kedves név nap volt ez mert Árpika itthon van, és mintha azok az idegenek is akik a távolból írtak névnapom alkalmából mintha tudták volna, hogy Árpikám itthon van oly kedvessen gratuláltak, jól eset ez a figyelmük.

Julisunk is felköszöntött és virágot is nyujtot át, még sokan látogattak meg délelőtt egy-egy virággal fejezték ki szeretettüket. Elég kellemes név nap volt ez fűszereszte még az is, hogy Árpikám itt volt, Istenem csak ne kellene neki el menni! Anyosodat üdvözlöm, A kis édest és Ilont csókolom téged szeretettel ölel

Anyikád.

Nagymama már nem is beszél.

1916. feb. [13.]

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Aranyos Didém!

[1916. márc. 29.]

Minden jot kívánok születésed napjára élj boldogul és szerezd első sorban a tijeidet, asztán minket ne szünj meg továbbra is szeretni, Isten éltesen igen sokáig!! Milyen gyönyörű nap is volt ez ma 31 éve!! — ...

De minden elmúlt és jött a sok kedves gond jó és rosszal egybe, Groszi halála nagyon rossz hatással van rám csak most érzem hogy mi volt nekem ez a 3 heti lelki küzdés még most se bírok enni, jönnek is ki a folatok egymás után a testem különböző részén talán majd később el mulik ha egy kicsit meg nyugszom, Most meg ez a gond t i a ki egygyezés ez mindég mindenkinek gondott adott. És ez a baj, hogy ott apszolut semmi pénz nincs, tehát fizetni nem tudnak, *adoság az van* csak az a csekélység, hogy az ado hátrálek 600 korona tessék ezt nekünk meg fizetni, és 1916. feb. 1 kapták meg a 900 ko-

rona ház és bot patika bért és már Marciusba nem volt egy krajcárjuk sem ez kétségbe ejtő, hogy 1 hónap alatt el tivornyaszták az összeget, és nem tudnak ezzel a pénzzel el számolni, képzelheted a Józsi bácsi örömét! majd jövőben többet irhatok vagy Apus meg írja, mert ő a szoszolo, Jozsi bácsi nem is akarja őket látni. Sietünk a nagymama részvényére [?] és onnan a temetőbe, Csókol ezer-szer úgy mint az Apuska anyika is!

41

KOSZTOLANYI ÁRPAD ÉS MARIA KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes jó Diduskám! Tegnap elfelejtettem Neked gratulálni — mi eléggé bánt. Nem tudom én szerettem és lelkem óhaját itt úgy kifejezni mint szóval. Kívánom, hogy még 3 szor élj annyit mint most, és az a szeretett fűzzön össze akkor is bennünket mint most. — Kérlek még e mai napon, hogy szeress továbbra is engem, s ebbe a szeretetbe neveld fel kicsi fiadat és Ilonka is szeressen engem. — Nekem kellett volna adnom ajándékot a születésnapra és kisül a végén, hogy én kérek Tőled. De igazán nem tartok szebbet és boldogabbat mint azt, ha a testvérek szeretik egymást. S ezért kértem, és kérem én Tőled ezt. — Minden jót édes Diduskám egy hosszú meleg csókot küldök vedd kézbe, talán ezzel meg érzed nagy szeretetemet.

Csókok: Mariskád.

III/29.

Édes fiam, születésednek 31-ik évfordulóján szívem egész melegével kívánom, hogy áldjon meg a jó Isten, hosszú boldog élettel, hogy kedves feleségeddel fölnevelhesd az aranyos Ádám babát, és hogy az olyan jó fiatok legyenek nektek, mint amilyen vagy te nekünk.

Anya megkapta a gyémánt függőket elég simán. De az ellentétek már megvannak. Decsyék az ő lakásukért csak évi 600 koronát ajánlottak fel, Eötvösök az övékéért 440-et, tehát összesen csak 1040 koronát, holott mi a Decsyék által lakott házrészért évi 1000 korona bért kívánunk kapni, Eötvöséktől pedig 800-at, vagyis összesen 1800 koronát.

A különbség tehát évenként 760 korona. A jövő vasárnap folytatjuk a kedden megkezdett tárgyalásokat, és ekkor ajánlom nekik, hogy Józsi bácsi és anya hajlandók megvenni a Lujza néni házrészét 30.000 koronáért, de akkor természetesen nekik a házból ki kell menniök vagy annyi bért fizetniök, amennyit mi megszabunk.

A további fejleményekről értesíteni foglak.

Csókollak téged és Ilonát mérsékelten, a babát nagyon!

1916. márc. 29.

Apa.

42

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Kedves Didém!

Nagyon köszönjük a füzetet a mit küldtél, igen kedves és szép a kritika, talán kissé tulzott, de ez már így van, és az így jó, szóval többet, talán nem sokára, ha terveinket, és szándékunkat, meg nem zavarja semmi, úgy hétfőn a gyorsal megyünk, e ho 17.én, jó is lesz már Apuskának egy kis változás mert bele betegszik ebbe a kutya cudar munkába majd meg látod, hogy milyen sovány nem tudom, hogy a munka gyötörte e meg vagy az idegeségtől e oly sovány vagy esetleg mástól? nem tudok eléggé desperálni, már olyan vagyok sokszor, hogy nem is tudom már a másik percbe, hogy mit is akartam, különösen vannak napjaim a mikor egész nap sirhatnám és nem érdekel semmi, csak ülök és nézek magam elébe valamim fáj de nem tudom, hogy mi! és nem kell semmi, talán jobb lesz ha kicsit szorakozunk ott nállatok a kit allig várunk látni (a kis édest).

Föltétlenül el megyünk orvoshoz még pedig egy ideggyógyászhoz tudakold meg édes Didém vagy Ilonka, hogy ki légyen az aki el találná Apuska igazi baját Jendrasikon kívül van e még egy jó, meg bizható ideg orvos?

En sokat járok a temetőbe, vagy templomba, mert itt találom vigaszomat, szegény öregjeimnek viszek ki virágot most már egyebet nem adhatok nekik. Majd a családi ügyeket el mondjuk élő szóval, akkora már többet tudunk mondani. Olga néniről is majd mesélek a *szerelméről*

Mindnyájatokat sokszor csókol,

szeretettel a viszont látásig

1916 IV/13.

Anyikád

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam,

ígéretem szerint értesítelek egészségi állapotomról. Hát bizony Budapestről hazajövetelünk óta állandóan nem jól éreztem magamat. Éjjel-nappal, csaknem szüntelenül erős és aritmiás szívdobogás gyötört, mit csak a jódkúrának Nádor dr. által rendelt folytatása okozhatott. Ezért az április 19-én megkezdett *diujodin* szedését 27-én abban hagytam és hála Istennek, ma (30-án) már elég jól érzem magamat. Szívverésem majdnem egészen normális, az éjjel is jól és eleget aludtam.

Tegnap (29-én) volt nálunk Herman dr., kinek elpanaszkodtam egy hétig tartott szívdobogásaimat. Ő úgy eből, mint a testemen mutatkozó nagyon sok pattanásból, a köhögéssel párosult náthából határozottan megállapította, hogy jodismus (=jódmérgezés) okozta a nagyfokú ideges szívdobogást és óva intett a jódkészítmények további használatától annál is inkább, mert már megelőzőleg jódleccint és még előbb szujodint is vettem be hosszabb ideig. Hermann dr. alaposan meg is vizsgált, és ennek eredményeként közölte, hogy szervi szívbajom nincs, a meglévővel pedig még 30 évig is élélhetek, ha a testi és szellemi elfáradástól és felindulástól kímélem magamat.

Utána néztem a Révai lexikonban is a dolognak, s ott is azt találtam, hogy jódkészítmények hosszabb használata csakugyan okoz ideges szívdobogást, náthát, bronchitist és *lesoványodást* is.

Ennek is tehát megvan a magyarázata. 25-én méretkeztem meg: testsúlyom ruha nélkül 66.6 kg; 1915. ápr. 19-én 71.9 kg volt, tehát egy év alatt 5,3 kg-ot fogytam. Mivel pedig a szujodint Brenner Józsi dr. tanácsára múlt év május 13-án kezdtem használni, a *lesoványodás* összefüggése a jódkészítményével evidens.

Holnap újra méretkezem, ha lesz észrevehető változás, tudatni fogom.

Add át, kérlek, üdvözetemet kedves napadnak, Ilonát csókold meg helyettem is sokszor, Adámkát még többször.

Szabadka, 1916. ápr. 30 (vasárnap) reggel.

Szerető édes apád.

KOSZTOLANYI ARPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém.

Nem is tudom, hogy hogy is kezgyem levelem, éppen most este 3/4 6. kor kaptuk meg várva várt sürgönyödet, hogy mit áltunk ki adig! az kimondhatatlan, mikor ide érkezett a hir, hogy Bécsből jövő gyorsvonat össze ütközött, nem is képzelhettünk mást mint azt, hogy te ott voltál azon a vonaton, és már véged van, és kegyetlenül kegyetlenebb gondolatokkal tépelödtünk, én csak meg lettem volna hanem apád! — ... az rémitő sokat szenvedett, annál is inkább mert a Bécsből irt kártyadat egyikünk se tudta el olvasni százszor is próbáltuk de megint csakhamar meg akattunk és semmit se tudtunk meg, csak aszt, hogy te *Bécsbe vagy a király temetésén*, mert ezt el birtuk nagyítóval olvasni, a többit a mit ugy irtál, hogy nem lehetett nagyítóval sem elolvasni. Tehát ebből ez a tanúság neked drága fiam, hogy ne irj így többet hanem kicsit lasabban és olvashatoan. És adj hálát és mindnyájan hálát adunk az Isttennek ha apuskádnak semmi baja nem lesz attol a nagy 3-om orai izgalomtól amit addig ki állt a sziv bajával a mig az eszébe nem jutott, hogy törvény széki irásszakértööhöz elviszi Bécsből irt kártyadat, el vittük és azt az nagy nehezen el olvasta, hogy ma este indulok haza felé Pestre így aztán egy kissé meg nyugodott Apuskád de még oda értünk tudod édes Didém úgy nyögöt az izgalomtól, hogy mit áltam én adig ki, hát az sok egy nőnek. 3om inget át izadt ez idő allat még meg csillapodot, de most panaszkodott, hogy fáj a háta, és le van törve pedig igazán úgy örültünk Mariskával most olyan jó étvágya volt, és olyan jó nézett ki holnap bizonyosan meg látcik majd az izgalmas órák percei egész a mai 6 óráig. Azt hittem eddig, hogy Árpiért agodik és, hogy azt szereti talán legjobban, hanem ma meg gyözödtem az ellenkezőjén, hogy téged örülésig szeret. Ne is adja az Isten!! hogy még egyszer ijjet éljek át — ...

Ugye te ezt nem is hiszed, hogy így volt? de itt a Julcsa tanum aki szinte Apuskádon ijedt meg, hogy sirt és tördelte a kezeit és zogogot és tépelödött, hogy mi történheted veled. Ennekem csak a lábaim fáznak mind a kit meg (meg) vertek, hát bizon édes fiam ez a mai napunk

nagyon-nagyon gyötrelmes volt addig a míg sürgönyöd meg nem érkezett. Fenyves Ferinél is jártam, de össze kötetést nem kapot az 5800. ával, és e közbe még ott vártam meg jött a sürgönyöd arany szárnyon, jó boravalot is kapott a sürgöny hozó fiu.

Azért fiam *figyelmeztetek* ha irsz haza mindég jó olvashatoan irj, mert látod ebből ki fojolog nagy baj származhatik, hogy ne éljek a nagymama szavaival „Legjobb lenne Didém ha te irsz haza mindég iratnál valakivel” Irjál párt sort Adámkáról Apuskádnak majd hagy örüljön szegény egy kicsit. Most meg Árpirol gondolkozik, hogy, hogy van ott a vadonba az Oroszok között elég elég agodalmunk van; Mikor jösz haza? ird meg *de értelmesen!* — ...

Ilona, hogy van? mért nem ir ő is? Adámkáról magáról? Sztraka is meg halt, ma volt a temetése, senki rona nem volt itt. Nagy e ott Pesten a drágaság? Itt igen nagy és nem is mindent lehet kapni.

Csókol benneteket

Anyikád

1916. Dec 1

45

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, nagyon haragszom reád! Az olvashatatlan-ságig pongyola írásoddal nekem is, édes anyádnak is olyan rettenetes lelki aggodalmakat okoztál tegnap (pénteken, dec. 1-én), minőket még nem éltünk át. E nap reggelén jelentek meg itt a hírlapok külön kiadásai a herceghalomi vasúti katasztrófa híradásával és mi a te Wienből datált, de Marchegben nov. 28-án póstára adott két levelező lapodból azt hittük, hogy te is Wienben voltál a király temetése napján és esetleg téged is érhetett a szörnyű baleset. Ezt a, hála Istennek, téves hitet pedig az okozta, hogy említett levelező lapjaidból csak egyes szókat tudtunk nagy kinnal kibetűzni, de írásod fele olyan megfejthetetlen rejtély maradt, még hugod előtt is, akár az egyiptomi hieroglifák. Annyit böngészhattünk csak ki az odavetett, betűknek nem mondható kuszált vonásokból, hogy „*a király temetésén Bécsben vagyok*”. Ebből pedig azt lehetett csak

következtetnünk, hogy bevárod a temetés végét is. Elgondolhatod, milyen hatással volt reánk a vasúti baleset szörnyű híre. Én rögtön siettem telegrafálni; telefonon is akartam a Világ szerkesztőségével vagy kiadóhivatalával beszélni, de a póstán kijelentették, hogy a vonal túlterheltsége miatt magánbeszélgetéseket nem közvetítenek még 3-szoros díjazással sem. Így tépelődünk, vergődünk édes anyáddal reggeli 8 órától délután 1-ig, midőn nekem eszembe jutott, hogy levelező lapjaidat vigyük el a törvényszéki írás szakértőhöz, aki aztán hosszas tanulmányozás és fejtörés után nagynehezen kiolvashatta a bennünket némileg megnyugtató ezen mondatot: „*Ma utazom vissza*”. — De azért még mindig aggódtunk, hogy esetleg nem maradtál-e mégis Wienben vagy pedig nem utaztál-e oda a temetés napjára ismét vissza? Csak akkor oszlottak el aggodalmaink teljesen, amikor végre valahára este 6 órakor megjött a telegammra a válasz.

Én nemcsak lelkileg, de fizikailag is szenvedtem, mert megkínt az izgatottságból eredő ideges bal-vállfájás kegyetlenül késő estig.

Ime ez volt a következménye a hányt-vetett, gondatlan írásnak. Igazán így írni egy hírneves írónak valóságos ironia! Hiszen Ádámkánk írása sem kevésbé rossz és olvashatlan, mint a tiéd.

Még egyszer: haragszom rád!
Szabadka, 1916. dec. 2. reggel.

Apa

46

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, tekintettel a póstai szolgálat bizonytalanságára, már most kívánok neked születésnapod alkalmából (29-én lesz!) minden jót. Néhány nap multán 32 éves leszel, életed legszebb korát: a testi és szellemi erődben leggazdagabb férfi kort éled most, mit azonban megkeserít ez a szörnyű háború, melynek nem tud vége szakadni. De annál jobban szakad nálunk folytonosan az eső, elpusztulással fenyegetve a termést, ami az éhhalállal egyértelmű. Talán így lesz vége ennek a rettenetes háborúnak, hogy mindnyájan elpusztulunk éhen.

Szomorú születésnap gratulálás ez, de kétségbeejtő ez a kor is, amelyben élünk, vagy inkább vergődünk. A ve-

tések egy része víz alatt áll, Palics is kiáradt, a pincék tele vannak vízzel, minden vetemény elpusztul, ha meg nem szűnik a folytonos esőzés.

Szegény kis Adámkánk, de átkozott korban született! A jövő hónap 18-án lesz 2 éves és akkor már néki sem jut majd külön tej, hiszen a fővárosban csak a „2 éven aluli gyermek” kap külön tejcédulát, mint azt a nyáron olvastam. Vajjon, mit fog enni az édes gyermek, ha még tej sem jut számára?

Okvetlenül hozzátok őt el husvétra, itt nálunk most még lehet tejet is, egyebet is kapni, csak cukrot nem, mert ezt a „központ” kezeli, ütne be a menykő minden központ kellő közepébe.

Tegnap (24-én) este jelent meg Fenyves újságában a tudósítás, hogy a főispán úr Török Bélát nevezte ki kórházi főorvossá 10 pályázó közül (8 zsidó, 2 keresztény). Ugyanitt olvastuk, hogy a mi jó öreg Wilhelm dr. bácsink beadta a nyugdíjaztatási kérvényét, talán azért is, mert az ő Imre fiát is az előbb jelzett kineveztetéssel mellőzés érte.

Minket ez nem bánt, hiszen készen voltunk erre is. Csak már vége volna ennek az átkos háborúnak, hogy szegény öcséd visszatérhetne közénk. Megélünk valahogy még akkor is, ha a tisztí orvosi állást sem sikerülne elnyernie, csak az a fő, hogy legyen mit ennünk.

Köszönöm Ilona szíves fáradtságát az írógépszalag és a Zempléni könyve ügyében. A szalagot már megkaptam, a könyv pedig most nem szükséges sürgősen.

Richter és Taupert tanár urakat besorozták népfölkelőknek; ápril 16-án kell bevonulniok, ha nem lesz sikere a fölmentetésük ügyében tett fölterjesztésemnek. Csupa baj, aggodalom az élet, de hála Istennek, most egészséges vagyok, sőt nyár óta, midőn legutóbb méretkeztem, 4 kilogrammot híztam is; 13-án mérettem meg magamat, amikor a mi lisztkészletünkéből 95 kilogrammot kellett beszállítanunk a haditermény részvénytársaságnak (ö. m. a f!)

Még egyszer: áldjon meg a jó Isten, édes fiam, minden testi és lelki jóval. Kedves feleségeddel neveld föl édes kisfiatokat, küzdjétek át magatokat ezen a gyászos, vérzivataros időn, hogy ő, a mi öreg korunk gyönyörúsége, csak híreből ismerje ezt a kort, melyben született.

Szabadka, 1917. márc. 25.

(vasárnap)

Szerető édes apád.

KOSZTOLANYI ÁRPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, köszönjük neked azt a nagy örömet, melyet nekünk okoztál azzal, hogy Adámkát, ami édes kis tavaszi pacsirtánkat, Ilonával néhány rövid napra leküldted hozzánk. Igaz ugyan, hogy örömünk nem volt teljes, mert először is az az idő, mit a mi parányi gyönyörűségünk édes anyjával itt tölthetett, nagyon kurta volt, másodszor és főként azért sem, mert te sem lehattél köztünk. De hát ebben meg kell nyugodnunk. A háború már annyi lemondásra megtanított bennünket, hogy hálát adunk a jó Istennek, ha csak morzsákat is juttat nekünk az örömből.

Most egész nap, reggeltől estig Adámka elbűvölő kedvességéről beszélünk; utánozzuk őt, hogy mint mondta: „Nad fő zö” (=nagyapa fönt zörög), amikor nekem még nagyhéten is a fizikai előadó teremben kellett dolgoznom; most is itt látjuk őt, mint vitte nagy óvatosan kis kezében a három év óta itt búslakodó háborús kis-karácsonyfát, hogyan tessékelt le engem maga mellé a szőnyegre „me-me!” gügyögéssel. Szóval tele van a lakásunk és a szívünk az ő édes emlékével, amit 3 rövid napon át hosszú időre itt hagyott.

A nagyszombaton este 6-kor feladott telegramm húsvét vasárnap délben érkezett ide; türelmetlenül vártuk, de nagyon megnyugtatót bennünket, hogy baj nélkül értek haza a mi édeseink.

„Az Adám fiamnak utraivaló” című szép költeményed nagyon szomorú és nincs összhangzásban azokkal az édes emlékekkel, melyeket kis fiad pár nap előtt köztünk hagyott. Azt sem értjük, miért „útraivaló” a címe az egyébként magas szárnyalású költeménynek? Ki és hová akar elutazni?

A „Mátyás menyasszonya” című tárcád nagyon tetszett mindnyájunknak; igen örvendünk, hogy a Pesti Naplóhoz sikerült bejutnod rendes munkatársnak, ami anyagi tekintetben is igen lényeges, de a lap hírneve is nagyobb, mint a Világé és iránya is jobban megfelel az én gondolkodásomnak, mint amazé.

Mihelyt lehet, mi is meglátogatunk benneteket részletekben. Sajnos semmi kilátás sincs arra, hogy ez a vaká-

ció előtt megtörténhessék; én addig nem mozdulhatok, a húgodat is kötve tartja az iskola.

Csak már ennek az átkos háborúnak volna vége! a Stochod folyó középső részénél: a toboli hídfőnél nagy csata volt. Hála Istennek, öcséd a Stochod alsó folyásánál van és így talán még ott nem voltak nagyobb harcok. De ezért folyton aggódunk érte is.

Ird meg, kérlek, Ilona és Adámka hazautazásának részleteit.

Csókolunk benneteket!

Szabadka, 1917. ápril 9 (este)

Szerető édes apád.

48

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, f. é. okt. 7-én írt leveledet tegnap (10-én) kaptuk meg a nagyobb részt örvendetes újságokkal. Nagyon örülünk, hogy csak a Pesti Naplónál dolgozol fölemelt fizetéssel, mert így talán kevésbé fárasztó reád nézve a munka, mint két újságnál. Ilona szerződtetése is kellemesen lepott meg bennünket, csak azt nem értjük, mint honorálhatják az ő napi fél órára (este 8-tól fél 9-ig) terjedő közreműködését a Bárdos-színháznál (Magyar-színház?) hónaponként 500 koronával? Kérünk erre nézve részletesebb tájékoztatást.

Ami Ilona gyomor baját illeti, mi is reméljük, hogy hamar kiépül belőle. Ő még fiatal, neki nem kell annyit szenvednie, mint nekem kellett, míg az áldott Jendrassik dr. ki nem gyógyított, áldja meg az Isten érte. Erről is írjatok, mert természetesen ez is nagyon, a legmelegebben érdekel bennünket.

És főleg írjatok sokat, nagyon sokat aranyos Adámkánkról, aki úgy szeretne eljönni *Szabadkájó* és akit úgy szeretnénk mi is látni, hallani, csókolni. Miért is nincs Szabadka 45—50 kilométerre Budapesttől, mint amennyire fekszik tőlünk Szeged, vagy miért nem könnyebb a közlekedés, hogy sűrűbben gyönyörködhetnénk az édes babában!

Anya jobb szeme köszvényes bántalmakban szenved. Vidéky dr. (budapesti egyetemi magántanár, a háború kez-

dete óta itteni népfölkelő orvos) kezeli, meleg fürdővel, aszpirinnal; most már javulóban van, bár elég sok kellemetlenséggel jár a baj.

Annál szomorúbb szegény öreg Decsy Dezső szembaja; az egyik szeme glaukomás (zöld hályog); Vidéky dr. szerint a bal szemét ki kell venni; hétfőn (14-én) utazik föl Eötvössel másodszer Budapestre Grosz dr.-hoz, ki valószínűleg végre fogja hajtani az elkerülhetetlen műtétet, mely legalább megszabítja [!] rettenetes fájdalmaitól s talán még megmenthető lesz a másik szeme, legalább egyelőre, mert Vidéky dr. szerint ez a veszedelmes baj rendszerint átterjed a másik szemre is. Egyik csapás a másik után jön a szegény családra! A Grósz és a Deke halála, Dúda elválása, most ez a teljes vaksággal fenyegető szembaj, a közeljövőben a szódavíz-palackok fémkupakjainak a hadsereg számára való rekvirálása és ezzel a szódavíz-gyártás fenyegető beszüntetése! Miből fognak ekkor élni, hiszen Decsy Gyula már csak 15 ezer koronával tartozik nekik a patika vételárából. Szörnyű még rá is gondolni!

Hermann dr. tegnap vette a gimnáziumi hadi kórház vezetését.

Árpikától tegnap két levelező lapot kaptunk 4-ről és 6-ikáról. Örülünk, hogy jó, talán még az eddiginál is jobb helyzetbe került, ha távol is kell még tőlünk lennie.

Csókolunk benneteket, írjatok.

Szabadka, 1917. okt. 11. (csütörtök, este)

Édes apa.

49

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, egy hét előtt szép, késő őszi napok jártak itt nálunk. Ezek egyikén azt a tervet forgattam fejemben, hogy dec. 7-én megleplek benneteket. Betoppanok hozzátok, veletek töltöm 8-án és 9-én a kettős ünnepet, és elvégzem a fizikai eszközök bevásárlását is és 10-én jövök 4 szép nap emlékével haza. De a kedves terv, sajnos! csak terv maradt. Az időjárás ma reggelre nagyon zordonra fordult; hajnalban 6 fok volt a hideg, s holnap valószínűleg fokozódni fog. Ilyen időben nem merek útnak indulni, tudva azt, hogy a vasúti kocsikat vagy egyáltalában nem, vagy csak

alig fűtik. Egy hónap előtt voltam meghülés következtében lázas beteg; a bronchitis maradványai reggelenként most is krákogásra készítetnek, és azért bármennyire szeretnék látni benneteket és különösen az édes-kedves babát, le kell erről mondanom. Mert bizony a tervezett utazásnak az lehetne könnyen a következménye, hogy vagy nálatok betegdném meg, vagy recidiváló köhögéssel jönnék haza, amit bizonyára ti sem kívántok.

Igy tehát tavasz előtt aligha látjuk egymást. Téli időben, fűtetlen vasúti kocsikban nem lehet utazni sem öreg embernek, sem kis gyereknek a megbetegedés veszedelme nélkül. Egymástól távol kell eltöltenünk a karácsonyt is: a negyediket, melyen csak a régi, boldog karácsonyok emlékeivel kell megelégednünk.

Miután magam nem mehetek, legújabb arcképemet küldöm el helyettem, melyet egy hónap előtt készítettem a vasúti arcképes igazolvány számára. Kíváncsi vagyok rá: megismer-e Adámka? mondja-e: ez a nacsapa! Az ő édes, legújabb arcképei remekek, mindenki elragadtatással szól róluk, csak az a kár, hogy csupán lámpafénynél mutogathatjuk a nyers másolatokat. Mikor küldtök már kész képeket, hogy fényes nappal is büszkélkedhessünk a mi édes, szép babánkkal?

A szabadkai Jézuska ma póstautalványon 35 koronát adott fel kőépítő-játék vételre a drága Adámkának. De ezt csak a szent estén szabad néki megkapni, a karácsonyfát és annak díszítését sem szabad addig látnia, szóval vigyázatok, hogy a karácsony legszebb költészetét gondatlanság ne tegye tönkre addig, míg lehet.

Van-e elég tüzelő anyagtok, hány szobát fűtetek? Mi hármat, nagyobbrészt kemény fával, melyből 100 métermázsánk van (egy vaggon) de kokszból csak 5 métermázsa, szén semmi.

Hogy vagytok az élelmezéssel? Anya írni fog a zsír-ról a napokban; ez már az ő rezortja.

Mi van Ilona színpadi dolgával? Megkezdte-e működését december elején, mint ezt kilátásba helyezték?

Írjatok ezekről részletesen és főként az édes, aranyos Adámkáról, kit úgy szeretnénk már látni, akiről mindennap annyit beszélünk, visszaidézve az ő bájos „sankantyú”-it. Csókoljátok meg helyettünk sokszor, nagyon sokszor.

Szabadka, 1917. dec. 6. (csütörtök) este.

Szerető édes apád.

1917 XII/6.

Kedves Didém!

Holnap akart Apuska a leg el hattározottabb szándékkal hozzátok utazni, a szép meleg idő adta neki eszt a gondolatot de ma le mondott erről a tervéről, mert hidegre fordult az idő, egyrészt sajnálom is, de még másrészt örülök, hogy ijen hidegbe nem utazik, azért sok mindent akart veled meg beszélni, de hát majd csak így levélbe intézük el.

Többek között ez talán a legfontosabb meg beszélendő tárgy.

A mai Bácsmegyei cikkben van mint olvashatod itt mellékelem, Árpikának kínálkozik egy állás, de erre protekció kell. Tehát figyelj ide!! Eredj azzonnal el Kosztolanyikhoz és kérd meg Attila bácsit, hogy ő szoljon Árpi érdekében, Méltóságos.

Királyházi Ruffy Pálnak, mert ez a orsz. állami gyermekmenhelyek főkepviseleje és együtt vannak a belügyminisztáriumba Attila b-val, én meg ithon a feleségét kérem meg mert azzal pertu vagyok s minden hétfőn Szabadkára jön, t i Ruffyné Szép Blanka; Külömben is már Olga néni Ruffyval beszélt erről a dologrol 3 honappal ezelőtt és nagyon kérdezősködött Ruffy, Árpi hol léteről, és aszt hiszem, hogy ő is mondotta le az urat allásáról, szóval ez a mi meg gyződésünk Olgával, hogy ez Ruffy akarata volt, hogy még doktor legyen és a botrányok a mi itt a gyermek menhelyben történtek, ne ismétlődjenek többé, csak egyet irok le hamarjába a többek közöl a beteg gyermekeknek nem ismerte fel a betegségüket, és két három gyermek pedig meg *kukacosodtak*, ezt mind Olga néni el mesélte Ruffynak és sok más mindenről tárgyaltak, tehát azt hiszem ha egy kicsit kezünkbe vesszük az ügyet talán sikerülni fog, te azzonnal eredj el Ruffy Pálhoz is és mond meg, hogy öcséd gyermek orvos és már 4. éve hogy a harcba van, hisz mit irjam én neked, hogy mit mondj majd tudod te, hogy mivel lehet hatni. Olga néni is ma ir Ruffynak. Ha nem volna reomás Olga néni hát felutazna Pestre direkt ezért, és ő beszélne folytatolag erről az ügyről Ruffyval. Még holnap el mék Birkáss Gyulánéhoz is, irj neki hisz ő téged nagyon kedves-

sen emleget valahányszor találkozom vele, ő az elnöknéje a Szabadkai áll Gyermekekmenhely az Országos Gyermekek védő-Liga elnöke és megbízottja, tehát ismét egy erő a célhoz, de a fő a Ruffy azért próbálj irni Birkássnének is. Ilonnak is irni fogok egyet másrol, hisz eszt Apuska akarta mind el intézni de nem lehetett. Aszt legjobban sajnálja, hogy a kis édest nem láthatja, mikor jösz haza?

Csókol

Anyikád

51

KOSZTOLANYI ÁRPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, rég készülök már nektek írni, de csak most szakíthattam rá időt, a 2 héttel megtoldott karácsonyi szünet függelékének első napján.

Tehát *először* is gratulálok

I. neked mint a Petőfi társaság tagjának és az Esztendő szerkesztőjének;

II. Ilonnak a modern színpadon már eddig is felmutatott szép sikereihez;

III. Adámkának, mint a Pesti Napló belső munkatársának, kinek a szent képről és a repülő gépekről való háborús mondását olvastuk a Tarka krónikában.

Másodszor köszönjük nektek a küldött karácsonyi meglepetéseket, én különösen a kakaós-szelencét és az édes babának gyönyörű két arcképét, mit már berámáztunk és a többiek mellé függesztettünk. Ennél csak *egy szebb* karácsonyi ajándékot kaphattunk volna: őt *magát*, természetesen veletek együtt. De hát, fájdalom, nem lehetett így és mi sem mehettünk fel hozzátok gyönyörködni az ő lázas örömeiben.

De azért nem szabad zúgolódnunk, hiszen öcséddel töltöttük együtt a karácsonyi szent napokat, annyi távollét után!

Amit róla írtál újév napjáról keltezett és ma ideérkezett leveledben, igazán megnyugtató; szinte alig merjük hinni, hogy beteljesedhetnek-e azok a szép remények, miket leveledből kiolvastunk. Hiszen annyit csalódtunk már.

Öcséd elutazása előtt megígérte nekünk, hogy mihelyt Chelmbe érkezik, telegrafálni fog; dec. 24-én indult el és

30-én (vasárnap) d. e. 11-kor kellett neki Chelmbé érkeznie; és eddig nem jött tőle telegramm. Ez aggaszt bennünket, s csak azzal tudjuk magunkat vigasztalni, hogy talán azért nem vették fel a táviratot, mert a megérkezés pusztá közlését nem tartották oly fontos családi eseménynek, mely miatt telegrafálni kellene. Tudasd, kérlek, rögtön velünk, mihelyt tőle hozzád levél jön, mert te rendszeren 1—2 nappal előbb kapsz tőle levelet, mint mi.

Nem tudjuk megérteni ma kapott leveledből azt, hogy miért kaptál te Hatvany bárótól karácsonyi ajándékul a hőmérő mellé oltó tűt? Mi a csodának volna ez neked? Csak nem lettél morfinista vagy kokainista? Nyugtass meg, kérlek, bennünket minél előbb e tekintetben is.

Én néhány hét óta szorgalmas mozi-látogató lettem. Ez az egyetlen szórakozásom. De azért alig várom a szép tavaszt és a nyarat, hogy megláthassam az én legkedvesebb, aranyos mozimat: Adámkát! Talán, ha Isten segít, húsvétkor fölmehegek néhány napra hozzátok.

Addig pedig csak a képeit nézzük az édes babának és sokat beszélünk róla és irigylünk benneteket, kik mindig vele lehettek.

Irj, édes fiam, ha röviden is, az említett két dologról, minél előbb.

Csókollak benneteket.

Szabadka, 1918. január 3.

csütörtök este

szerető édes apád.

52

KOSZTOLÁNYI ARPAD KOSZTOLÁNYI DEZSÓNEK

Édes fiam, köszönöm mindhármatoknak a születésnapom alkalmából küldött üdvözlőlevelet, melyek közül a távirati 11-én este, a levélben kifejezett pedig néhány nap múlva érkezett meg. Különösen kedves volt az édes kis Adámka gratulációja, mely egyszersmind az első komoly kísérlet az *ars scribendi* elsajátítására. Képzelem, mennyi vesződséggel járt az ő aranyos kacsoinak a papíron való vezetése, mert ő még most a maga módja szerint szereti a tintás tollat a papíron *sine lege* kalandoztatni. De ha a jó Isten éltet és megsegít bennünket, néhány év múlva majd ír az én kis

gyönyörűségem a maga apró emberségéből is a *nad*-nak gratulációt, vagy pedig mond csengő-bongó kis verset (ami még kedvesebb lesz) Pósa, esetleg Móka vagy pedig Ballagó bácsitól, ki őt oly szépen megénekelte.

Hanem azért mégis haragszom rátok, mert ok nélkül fiatalítatok. Miért írtátok, hogy csak 58 éves vagyok, mikor ma egy hete az 59-iket töltöttem be és most már a 60-ikba gázolok. Nem vagyok én asszony, hogy akár magam letagadjak egy-két-öt-tíz esztendő az életéveimből, akár pedig örüljek annak, ha mások mondanak fiatalabbnak, mint aminő vagyok.

No de öcséd kiegyenlítette a dolgot az által, hogy ő meg a 60-ik születésnapomra gratulált Chelm-ből, tehát ő ismét 1 évvel öregebbnek (két *b*-vel) hisz a valóságnál. Szóval mind a ketten rossz matematikusok vagytok, egyik sem tudta jól kivonni 1859-et 1918-ból, mindkettőtöket meg kellett volna buktatni az érettségin!

Azt írod, édes fiam, hogy legalább 10 évvel fiatalabbnak látszom a *korom*nál, habár a hajam már régen nem *korom*-fekete. Igazad van annyiban, mert még, hála a jó Istennek! bírom a munkát, még ezt a háború által tetemesen fokoztat is, jó kedvvel dolgozom, kedélyem megvan a régiben, sőt anyáddal és húgoddal szorgalmas *mozilátogató*vá vedlettem. Mert a szabadkai liliputi színházba menni nincs kedvünk, inkább mozi-kultusznak áldozunk hetenként egyszer-kétszer. Persze mi is jobb szeretnők a Modern Színpad előadásait élvezni és Ilona sikereiben gyönyörködni, de sajnos! ezt most még a jövő programjai közé kell soroznunk.

Újévkor ismét előléptem: bejutottam a VI. fizetési osztály első fokozatába, mint az elérhető legmagasabba; most 8000 kor. az évi fizetésem és 4.000 kor. a háborús segélyem, vagyis ezzel együtt a mellékjövedelmek nélkül a lakást nem számítva hónaponként 1000 kor a fizetésem. Érdekes, hogy a 12.000 kor. évi fizetésből csak 5000-et kapok a várostól a többi 7000-et pedig az államtól és még a *városi* középiskola szolgálatában állok.

Hát ti, édes fiam, hogy vagytok az anyagiakkal? Hoz-e a ház számbavehető jövedelmet, megy-e a törlesztés lassacskán? Nem csalódtatok-e számításaitokban? Irj erről is valamit, mert nagyon érdekel ez is bennünket.

Édesanyádnak és testvéreinek örökségét eladtuk a „Molczer Károly utódai” vaskereskedő cégnek 150.000 koronáért, tehát minden testvér kap 50.000 koronát. Édesanyád már

meg is kapta az őt illető rész felét: 25.000 koronát, melyet egyelőre a Magyar Hitelbank helybeli fiókjánál helyeztünk el betétként; a másik 25.000 kor. folyó évi augusztus elsején lesz lefizetendő. A vevő f. é. május elsején veszi birtokba a házat, Decsyék azonban ettől számítva még egy évig ott maradhatnak évi 2000 kor. házbéért, ami természetesen már az új tulajdonost illeti, vagy pedig nem fizetnek ugyan házbéért, hanem az ő 50.000 koronájukat 1919. május elsején fogják csak megkapni. Azt hiszem, elég jól sikerült az eladás, mert az átíratás összes költségeit (körülbelül 12.000 koronát) a vevő viseli, közvetítési (szenzál) díjat sem kellett fizetnünk, mert az egészet Józsi bácsi ütötte nyélbe.

Menj el, kérlek, minél előbb Jani bácsiékhoz és vigasztald meg őket nagy szomorúságukban. Én ma kondoleáltam nekik. (Lakásuk: Üllői út 121, V. 1.)

A szappanyról és lekvárról, úgy tudom, édes anyád írt már. Ezért tehát nekem fölösleges erről a *két csemegéről* (mert a szappany manapság a csemegénél is drágább) bővebben megemlékezni.

Még egyszer, köszönöm, szíves jó kívánságaitokat. Csókoljátok meg helyettem sokszor az édes-kedves babát.

Szabadka, 1918. január 18 (péntek) este.

Édes apád.

53

KOSZTOLÁNYI ÁRPÁDNÉ KOSZTOLÁNYI DEZSŐNEK

1918. május 3. este 10 ora

Kedves Dide és Ilonkám!

Itt küldöm a kitünő vaját egy 1/2 kg. ha bírok úgy jövő héten megint küldök ez a 1/2 kiló 16. koronába kerül ha kell úgy irjátok meg, hogy külgyek e ha ugyan lehetséges kapni, mert nagyon nehéz hozzá jutni, csak gyugva kaphatok. De azért mindent el követek, hogy a babának legyen; Majd te pedig Ilona légy szíves nekem pár, vagy egy kilo Rizst — nem sürgös, valahonén szerezni, és akkor majd el számolunk; A harisnya gumi kötöt megkaptam köszönöm, de az árát nem irtad. Meg kaptátok e a babának címzett kártyákat?? amit a születése napjára irtunk mind a hároman külön, külön, köszöntöttük őt, semmit nem irtatok erről. Apus-

ka várta, a hatást, hogy milyen lesz — vagy volt. Árpi ügyéről se irtál Didém semmit pedig én már irtam neked, hogy ird meg, hogy mit végeztetek Árpival, még nem kaptunk tőle egy betűt se mióta elment. Apuska tegnap ota fekszik 38 fok láza volt *trüszköl köhög* ma már 37.7 tized volt a hőmérséklete, hogy holnap, hogy lesz aszt meg látjuk remélhetőleg nem lesz láza, már hétfő ota nyavajgot mig végre szot fogadott és le feküt ágyba.

Babárol irjatok ez érdekli öt most, hogy miket beszél és mit müvel az öreg?!!

Tegnap voltam kint a veteményes kertünkbe nagyon szépen nő minden a mit eddig bele vetettem különösen a zöld gugonülő borsó nagy már, a vajbab most bujik a földből, a hagyma is már arasztra nőt ki. A burgonya meg már egész bokros, nem sokára lesz uj. Igaz, hogy bele került egypár koronánkba de ha Isten jó termést ad hát nem kell a piacról hozni és könyörögni, és vajjon kaphatunk e?? drága pénzen. Az ithoni kert is gyönyörű, most már minden zöld benne, a virágok is bujnak már, csak a legszebb és a legértékesebb kis virág nincs benne és nem szaladgál, és nem regél nekünk most szép meséket az ő kedves kis fantáziájával hanem neketek gagyok és ti nem halgatjátok öt úgy mint mi halgattuk, és élveztük a kis aranyos babát, hogy van? egészséges ugye? Hogy van ott a drágaság itt rémitő 1 tojás 50 fil. hát ott? Képzelem ha a zöld főzelék fel jön, hogy milyen drága lesz. Liuba tanár kis leányát 6 éves ma operálták ott Pesten, zsirszodát ivott és bázsing szükületet kapott nem bir nyelni, ti is nagyon vigyázatok a babára, hogy ijjenhez ne juson. Csókol mindnyájatokat szeretettel

Anyika.

54

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes gyermekeim, végre valahára ma (szombaton) délután 4 óraker megérkezett Kordics és átadta Árpi és Mariska leveleit, melyek eléggé megnyugtattak bennünket. Sokat aggódtunk mindnyájatokéért, de főként attól féltünk, hogy Mariska megkockáztatja a visszautazást a zsuffolt, csaknem egészen katonákkal tömött és rendkívül lassan közlekedő vonatok egyikén. Hála Istennek, ez nem történt meg, na-

gyon okosan határozta el, hogy Mariska ott maradjon addig, míg a viszonyok legalább némileg rendezettebbek lesznek. — Igen sajnáljuk Árpit és Mariskát, hogy a sok és súlyos csomaggal annyi bajuk volt, de a körülményekhez képest jól és ügyesen oldották meg a nehéz kérdést. Fődolog, hogy semmi sem hiányzik és hogy egészségesen érkeztek meg.

Az édes Adámka öröme nekünk is örömet okoz. Lám milyen boldog a kis gyermek, aki rajong a fényes gombú katonaruháért, melyet most azok, kik több mint 4 évig szenvedtek benne, meggyűlöttek, és sietnek magukról ledobni.

Én és anya már valamivel nyugodtabbak vagyunk és elhatároztuk, hogy itt maradunk, hacsak kényszerből nem kell menekülnünk. Ha csak francia és angol rendes katonaság fogja ezt a várost megszállni, nincs nagy aggodalomra ok; ha megvéd bennünket a jó Isten (...) az itteni csőcselék garázdálkodásaitól, úgy remélhetőleg nagyobb baj nélkül itt is átélhetjük ezen idegizgató napokat.

Én már jobb ízűn és többet tudok enni, aludni azonban még mindig csak 4 órát tudok naponta. Tegnap este Prieznitz-körülkötéssel tettünk nálam kísérletet, valamit használt és talán ha minden este megismételjük, csillapítólag fog hatni.

Nov. 1-én (pénteken) egész nap oly rettenetes lövöldözés volt a városban, mint ha valódi csata folynék itt. Most már ez is tetemesen csökkent, mert a város új katonai parancsnoka: Szokoly alezredes a vonaton érkező katonáktól mindjárt az állomáson elszedeti a puskát és töltényeket, úgy hogy most már csak nagy ritkán lehet egy-egy lövést hallani. — Az új katonai parancsnok az összes helybeli tisztekkel együtt letette a Nemzeti Tanácsnak a hűségesküit azon fogadalommal, hogy szükség esetén megvédik ezt a várost minden fosztogatástól és egyéb garázdálkodástól. Ezt ma délelőtt Reisner Lajostól, a Nemzeti Tanács tagjától hallottam a városházán. A polgárőrség szervezése is folyik, a városháza földszintjén ma már én is láttam polgárőrt fegyveresen; új főkapitányunk ma bezáratta az összes kurta kocsmákat és pálinkás butikokat, nagyon okosan!

Egyetlen úri család sem készül innen menekülni, ma beszélt édes anyátok Conen úrral, aki szintén úgy nyilatkozott, hogy mindenütt érheti az embert ezen válságos időben baj és veszedelem, azért legjobb otthon maradni. Mi is gondoltunk arra, hogy Bikylere kisasszonyt magunkhoz vesz-

szük tolmácsnak, főként azon esetre, ha francia tisztet szállásolnának el a lakásunkban, amire készen kell lennünk, sőt egy művelt francia vagy angol tiszt beszállásolása biztos védelem lenne a lakásnak is, mi nekünk is. Ezzel a gondolattal is kezdünk megbarátkozni.

Sajnos, nov. 1-én (pénteken) a részeg katonák a vasúti teherpályaudvarban feltörték a kocsikat és sok értékes árut, a többi közt két vagon cukrot szerte szét hordtak. Remélhetőleg az új katonai állomásparancsnokság valamint a polgárőrség ilyen vagy ehhez hasonló féktelen és romboló dolgot meg fog akadályozni.

Most (szombaton) d. u. 5-kor jött ide Olga néni széles nemzeti színű szalaggal a balkarján és nemzeti színű szegélyes igazoló jeggyel a zsebében. Mint a Szabadkai Nemzeti Tanács tagja ő is ma 29 polgárőrt toborzott a III. körben. Ugyancsak ő újságolta, hogy a mai napon Mukits Simon a helybeli Nemzeti Tanács elnöke és Biró Károly polgármester, e régi politikai ellenfelek kibékültek. Jól is van ez így, mindnyájunknak össze kellene tartani a közös veszedelemben.

Remélkedve várjuk Arpikánk ügyének végleges elintézését. Ő is nagyon rászolgált, hogy olyan öröme legyen, minő most a húséges, derék Kordicsé, aki ide a mai napon történt megérkeztekor azt mondta nekünk, nem bánja, ha Gombostól, a magyar—horvát határállomástól 6 napig is kell gyalogolnia, csak már egyszer visszatérhessen polgári, békés foglalkozásához.

Higyjünk az Istenben, reméljük az ő irgalmasságát, és szeressük egymást jóban-rosszban.

Szabadka, 1918. nov 2 (szombat) este 6 órakor.

Édes apátok

55

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Nagy örömmel értesültünk Isten segítségével történt felgyógyulástokról. Ez nekünk a legszebb karácsonyi ajándék. Vigyázzatok magatokra, hogy meg ne hüljeteek. Irjatok mindennap levelező lapon *röviden* csak annyit, hogy mint vagytok? Rövid értesítést tartalmazó levelező lap gyorsabban

áteshetik a cenzúrán és hamarabb célhoz juthat, mint hosszú levél. Mi is írunk ezentúl mindennap. Boldog karácsonyi ünnepeket kívánunk mindannyiatoknak.

Szabadka, 1918. dec. 22.

Édes apád.

56

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiaim, megkaptuk a május 21-én és júl. 7-én keltezett leveleiteket, valamint az orvosi hetilap külön lenyomatát és a Szegény kis gyermek panaszai című könyvet is (ez utóbbiakat június 1-én). Örülünk, hogy tűrhetően vagytok és hogy semmiben nem szenvedtek nagy szükséget, ha ugyan őszintén írtátok ezt. Ne titkoljatok el előttünk semmi rosszat, mert ha nem vagytok egészen őszinték, még inkább aggódunk miattatok. Mi hála Istennek, eddig még nem nélkülözzük a legszükségesebbeket; szerényen élünk a nagy drágaságban, de nem éhezünk, nem fázunk legalább most, mert hogy mi lesz a télen, arra aggódva gondolunk. Én ugyan megrendeltem 40 métermázsza fát Eötvös útján, le is fizettem érte 1750 koronát, a fő dolog, hogy idején megérkezzék. Lesz-e nektek télire fűtőanyagtok? — Mariska az érettségét mindenből jeles eredménnyel letette, alkalmazást azonban eddig nem kapott, mert a pénzügyekben az üzlet pang. — Nekem március óta baloldali lagyéksérvem van, május 15 óta sérvkötőt hordok, mit már megszoktam; a baj nem terjed. — Anyátoknál a rövid ideig tartó, de éjjel-nappal többször jelentkező fölhevülések most is megvannak, reggelenként reumás fájásokkal a felső karokban. — Mariska teljesen egészséges, a napokban Topolyára fog utazni kocsin; Kürtessy polgári iskolai igazgatóéknak lesz pár napig vendége. — Én az iskolai év végéig tanítottam a leánygimnáziumban is, most is bejárok naponta az irodába segíteni, mert munka nélkül nem tudok élni. Áprilusra nem kaptunk fizetést, de azóta rendszeren járnak illetményeink. — Lakásunkban vagyunk, de az udvart és a kertet nem használhatjuk. — Nagyon szeretnénk látni benneteket, de ne kísértsétek meg az idejövételt, mert innen lehetetlen visszautazási engedélyt kapni, legalább még most; várni kell tehát türelemmel. — Az édes baba arcképeit örömmel megkaptuk, csak a kutya miatt aggódunk; nagyon óvatosak legyetek,

hogy meg ne nyalja a kezét vagy épen a száját. Irjatok róla is részletesen, valamint jövedelmeitekről is, hogy erről is tájékozottak lehessünk. Hol étkeztek, mivel foglalkoztok, mindent tudni szeretnénk; Ilona egészséges-e?

Szegény Mamuzsich tanár júl 9-én hólyagvérzésben meghalt; én tartottam koporsója fölött beszédet a temetőben. Skozza Zoltán is meghalt, még a tavasszal. — Brenner Laci most is a sz. Imre kollégiumban van.

Aldjon meg a jó Isten mindnyájatokat, írjatok mindenről részletesen.

Csókolunk benneteket.

1919. júl. 16.

Decsy József dr. és Eötvös József több úri emberrel arató munkások Vermes Károly birtokán

57

KOSZTOLÁNYI ARPAD KOSZTOLÁNYI DEZSÓNEK

Édes fiam, itt küldöm illetőségi bizonyítványodnak hitelesített másolatát, másodízben; a közjegyzőileg hitelesített első másolatot július 31-én póstán adtam föl a junges Mädchennek, az eredeti bizonyítványt pedig Légrády Károly úr volt szíves kézbesítés végett átvenni, ki egy hétig időzött városunkban és két napon át volt a mi vendégünk, s aug. 4-én utazott el innen. Mivel nem tudom, hogy ez vagy az első másolat eljutott-e hozzád, azért megkísérlem újból a még kezeim között levő két hitelesített másolat közül az egyiknek elküldését azon megjegyzéssel, hogy még egy, közjegyzőileg hitelesített másolat maradt itt.

Május 31-én Zágrábban feladott leveled aug. 22-én, tehát majdnem két hónap mulva jutott el hozzánk; öcsédnek júl. 25-én írt levelét júl. 31-én kaptuk meg. Sajnos azonban augusztus hónapról semmi értesülés nem érkezett felőletek. Emiatt nagyon aggódunk miattatok, azért tehát küldjetelek azon az úton, melyen ez az írás hozzád jut, részletes és minden szépítés nélkül való tudósítást. Persze legjobb lenne, ha magatok jöhethénétek [!]. Ezért is küldöm még egyszer azt a bizonyítvány-másolatot, melyet a levélről levághatsz és felhasználhatsz, ha az előbbieket nem juthattak el hozzád.

Mi, hála a jó Istennek, elég jól vagyunk. A katonaság az épületből aug. 11-én kiköltözött, most folyik az épület

rendbehozása, hogy az szept. közepe táján ismét visszaadható legyen 5 év multán eredeti rendeltetésének.

Én ismét tanítani fogok a leánygimnáziumban is, azonkívül elvállaltam egy VII. osztálybeli tanulót magánoktatásra is. Két, felsőbb osztálybeli tanuló pedig nálunk lesz teljes ellátáson, kik közül egyik szomszéd községbeli jó barátomnak VIII. osztályba járó fia.

Sérvem javul, úgy hogy a sérvkötőt sem kell már egész nap hordanom. Anya is elég jól van, csak a felhevülései okoznak neki naponként és éjjelenként is kellemetlen perceket és a felhevülésekkel együttjáró izzadások következtében meg-hüléseket is.

Junges Mädschennek megírtam, hogy unokatestvéred: a regőczei orvos júl. 22-én féltékenységből és morfiomaniából 3 revolverlövessel megölte a feleségét, magának az ereit felvágta és π get is ivott; őt a gyorsan alkalmazott orvosi segély megmentette ugyan az életnek, de a felesége fél óra mulva meghalt. A szerencsétlen ember most kórházban van, kis leányuk pedig e városban rokoni gondozás alatt áll; öccse: Dezső aug. közepe óta szintén e város lakósa lett s ugyanő a gyámja a 10 hónapos szegény kis leánykának is.

A tragikus eseményről a helybeli lapok is tudósításokat közöltek. Ezek egyikét Légrády úr révén iparkodtam hozzád juttatni, nem tudom megkaptad-e?

A rokonság többi tagjai jól vannak és egészségesek.

Mi is, ismétlen) elég jól érezzük magunkat, csak rólatok szeretnénk megnyugtató híreket kapni, még pedig lehetőleg úgy, hogy töletek hallhatnánk azokat élő szóval. Ha azonban ez egyelőre még nem lehetséges, legalább tudassátok, van-e jelenleg elég jövedelmek, enivalótok, tüzelőtök? Neked mi most a foglalkozásod, a feleséged mikor kezdi meg újból a szabadságidő lejárta után a működését? Egészségesek vagytok-e? Szóval írjatok mindenről kimerítően.

Csókolunk mindnyájan mindannyiatokat s várjuk a jó Istenben való bizakodással azt az időt, midőn hosszú távollét után viszontláthatunk benneteket.

1919. áugusztus 31.

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

... házban csak Klein dr. működik a régi osztályorvosok közül, Wilhelm, Sántha és Török csak privát-praxist folytatnak; igazgató-főorvos Ifkovits Ivandékits Pál dr. úr lett, a sebészeti és szemészeti osztályok élén is horvát és szerb orvos urak állanak. A községi kerületi orvosi állások egyikét is szerb orvos úr: Plávcsics Koszta dr. tölti be, ki unokatestvéreteknek: Brenner Józsefnek hullaszemléjét is végezte a rendőrség által történt intézkedés következtében. A fiatal magyar orvosok közül három kezdte meg újabban itteni működését mint privát-orvos: Krausz Leó, Csajkás Balázs és Kiss Zoltán, kiknek hirdetéseit a helybeli lapok naponként hozzák. — Az állami gyermekmenhely igazgató-főorvosa ismét Szudárovits Ferenc dr. úr lett, Riesz dr. úr pedig már régen eltávozott e városból.

Nálunk rend és nyugalom van. Az üzletek cégtáblái, valamint az ügyvédek és az orvosok lakásait jelző táblácskák is kivétel nélkül szerb és bunyevác nyelvűek hatósági rendelkezés következtében. Az utcák neveinek régi jelzése azonban most is megvan. — Utcai világításunk egyáltalában nincs, a városi kezelésbe átvett gázgyár már hónapok óta nem működhetik szénhiány miatt, az elektromos-telep is beszüntette néhány hét előtt az áramszolgáltatást, mert nem kaphat szenet. Mi is gyertyával és kalcium-karbid lámpákkal világítunk, a vendéglőkben és kávéházakban is csak ilyen világítás van.

Mi van veletek? Arpi legutóbbi levelében csak magáról írt, bátyjáról és annak családjáról egy árva szót sem. Ebből ugyan azt is lehet következtetni, hogy a Tábor-utcában sincs a téli fűtőanyag hiányán kívül nagyobb baj, de azért mégis nagyon szeretnénk részletes tudósításokat kapni onnan is, az egészségi állapotokról, jövedelemről, a téli tartózkodásra vonatkozó programról, szóval mindenről, ami bennünket is a legnagyobb mértékben érdekel és aggaszt.

A „Junges Mädchen” úgy látszik végleg megszűnt működni. Én is írtam neki kétszer is, de válasz nem kaptam. — Volt-e a Tábor-utcában Légrády Károly úr, eljutott-e a hatósági bizonyítvány oda, szükséges-e az a mostani viszonyok között vagy sem? Mindezek oly kérdések, melyekre hónapok óta hiába várjuk a feleletet.

Irjatok, ha lehet, mindent meg részletesen és nyugtassatok meg lehetőleg bennünket, de a valót semmi esetre ne titkoljátok el akkor sem, ha aggasztó vagy szomorú lenne is. — Aldjon meg a jó Isten benneteket. — 1919. szeptember 21. —

(Töredék)

59

KOSZTOLANYI ÁRPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, dec. 17-én kelt és 22-én ide érkezett leveledből rettegve olvastuk azt a nagy veszedelmet, melyben Adámka és Ilona egészsége forgott. Egy év előtt mindhármatok életét a veszedelmes spanyol-nátha fenyegette, most pedig a gyermekek réme: a rettenetes difteritisz támadta meg másodszor a mi kis gyönyörűségünket, Ilonát pedig a szintén veszélyes mandula-gennyesedés. Hála a jó Istennek és az orvosok fáradozásainak — köztük öcsédnek is — most már talán teljesen túl vagytok ezeken a bajokon, ha ugyan azóta újak nem jelentkeztek.

Most én állandóan aggódom értetek. November és december hónapokban is igen sok napon nyomott kedélyhangulatom volt, mintha megéreztem volna a titeket fenyegető újabb bajokat. Bármennyire küzdök is ellene, úgy érzem, hogy lassanként pessimistává kellennem. Hozzájárul ehhez nagy mértékben az is, hogy immár több mint egy év óta nem értesíthetjük egymást bajainkról gyorsan és biztosan, hanem csak hetek vagy hónapok mulva, mintha nem 175 kilométer, hanem több ezer mérföld távolság választana el bennünket egymástól. Azt meg remélni sem merem már, hogy hamarosan láthatjuk és szívünk szerint kibeszélhetjük egymást, pedig annyi mondani és kérdezni valónk lenne.

Fáj a szívem, ha arra gondolok, milyen küzdelmeket kell nektek is folytatnotok a megélhetés nehézségeivel! Ha jobb falat kerül az asztalunkra, nem ehetem azt meg igazán jóízűen, mert nem oszthatom meg veletek, pedig tudom, hogy ilyenekben vajmi régen lehetett részetek; ha a jól befűtött cserépkályhához dőlve melegítem a hideg iránt újabban nagyon érzékennyé vált tagjaimat, fázva gondolok reátok, kiknek bizonyára nincs annyi fűtőanyagotok, mint

nekünk. Naponta nagyon sokszor juttok az eszembe és soha sem tudom magamat egészen megnyugtatni a felől, hogy nagy jövedelmek mellett is nem szenvedtek-e szükséget?

Hogyan vagytok a házvételkor csinált váltóadóssággal és a kommunista uralom alatt kölcsönzött pénzzel? Mi már nagyon bánjuk, hogy az egy év előtt tőlünk a váltóadósságra kért pénzt nem adtuk nektek kölcsön, mert ezzel beneteket is megszabadítottunk volna egy nagy gondtól és tehertől, de ezenkívül ez az általatok kölcsönkért pénz is biztosítva lenne, míg most a Magyar Általános Hitelbank helybeli fiókjában elhelyezett és a forradalomkor Budapestre az anyaintézetbe felküldött egész vagyonunk kockán forog. Az itteni fiókjában nem fizet vissza jelenleg semmit sem a tőkéből, sem a kamatokból, mert minden azon fordul meg, hogy a kommunista uralom alatt mennyi kárt szenvedett a budapesti anyaintézet? 11.000 kor. névértékű hadikölcsönkötvényeink is Budapesten vannak a Hitelbanknál megőrzés végett, letétben, ha ugyan még ott vannak! Kérlek, tudj meg ezek felől is valami biztosat, és írd meg nekünk, mert az itteni fiókjában eddig hasztalan kerestem biztos és határozott választ, biztató ígéretnél nem kaptam egyebet.

En hála Istennek, most annyit kereshetek, hogy valamit félre is lehet belőle tenni, de nagyon aggaszt az, hogy mi lesz anyáddal és húgoddal, ha kis vagyonunk elvesz az én halálom után?

Öcséd eljegyzésének szívből örülünk, bár jól tudjuk, hogy egybekelésükig sok nehézség és küzdelem vár rájuk a mostani rettenetes nehéz viszonyok között. En ma kimerítően írtam neki az itteni orvosi állapotokról és lakásvizonyokról, közöltem vele, hogy tőlünk telhetőleg mindennel fogjuk őket segíteni. Persze nagyon jó volna, ha a Hitelbankba tett tőkénknek legalább egy része is rendelkezésünkre állana, ezért tehát ismételve kérlek, nézz a dolog után, mely mindannyiunkat érdekel, a legilletékesebb helyen: a központban.

Öcséd címére a napokban *póstán* levél érkezett Budapestről a trieszti biztosító társulattól. Úgy látszik való a helybeli újságoknak az a híre, hogy megindult a *póstai* levélforgalom Budapesttel is. Próbáld meg tehát egy nyitott levelező lap feladását, *rövid*, csupán családi dolgokat tartalmazó közleménnyel a feladó címének pontos jelzésé-

vel. Ha ez a kért levelezőlap *cenzurázottan* egy héten belül hozzánk eljut, már ez is nagy haladás lesz az eddigi elszigeteltség után.

Eötvös Józsi rokonunktól kéziratban megkaptuk azt a szép költeményedet, mely az Új Nemzedék újévi számában jelent meg. Én úgy emlékezem, hogy ezt a mély érzéssel és hazafiúi fájdalommal telt költeményedet már előbb (több hónap előtt) olvastam, ha nem csalódom, valamelyik helybeli lap is leköszölte? Vajjon jól emlékezem-e?

Nagyon szeretnénk benneteket látni 1 évi és 5 hónapi hosszú távollét után, de erre most még, midőn az utazási nehézségek csaknem legyőzhetetlenek, alig lehet gondolni. Várni kell tehát, míg a viszonyok jobbra nem fordulnak, s addig hitegetnünk kell magunkat a „Földiekkel játszó égi tünemény”-nyel s bizakodnunk kell abban, ha kételkedve is, amit a „Vén cigány” utolsó versszaka mond.

Aldjon meg a jó Isten benneteket, szeressétek helyetünk is az édes-kedves, aranyos babát.

Szabadka, 1920. január 7.

Szerető édes apád.

60

KOSZTOLANYI ARPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

17-én irt leveleiteket, a kedves és nagyon sikerült arcképpel és az orvossággal 22-én reggel meg kaptuk. Nagyon örültünk a küldeménynek és főképp annak, hogy nincs semmi nagyobb bajotok, és nem szenvedtek, élelmi szerekbe és fűtő anyagba szükségét. Unoka testvéretek Dezső, február szándékozik benneteket felkeresni, és ő majd részletesen el mondja, az itteni orvosi viszonyokat. Őcséd jegyessének nagyobb arcképe is meg jött és nagyon meg nyerte nem csak a mi tetszésünket hanem az egész rokonságét is. Adja Isten, hogy oly boldogok lehessenek, mint a milyen kedvességet mutat az arc kép; Az édes baba arcképe is pompásan sikerült, boldogok vagytok ti, kik öt minden nap láthatjátok, míg nekünk meg kell elégednünk az ő arcképének gyakori nézésével.

Isten áldjon meg benneteket

Csókolunk mindnyájatokat.

1920 I/27.

KOSZTOLÁNYI ÁRPAD, ÁRPADNÉ ÉS MARIA
KOSZTOLÁNYI DEZSŐNEK

Édes fiam, ma, márc. 28-án, virágvasárnapon írom neked e levelet; holnap: 29-én lesz a születésnapod, mely 35 év előtt épen virágvasárnapra esett. Akkor boldogság költözött a házukba te veled, örültünk jöttednek mi: apád és anyád, öreg szüleid is, kik velünk együtt édes reményekkel álltuk körül bölcsödöt.

Ma még e szép évfordulónak sem tudunk igazán örülni, hiszen már több mint másfél év óta nem láthattunk sem téged, sem a feleségedet, sem Ádámkát, ki azóta már bizonyára annyit nőtt, hogy talán meg sem ismernők őt. S ki tudja, mennyi időnek kell még elmúlnia, míg újra láthatjuk egymást?

Öcséd hazautazása is oly soká késik! Ma Józsi bácsi (édes anyád bátyja), azt tanácsolta, hogy ne várja ő meg folyamodványának elintézését, hanem adjon neked írásos meghatalmazást annak átvételére, ő pedig jön azonnal ide, mihelyt az utazási engedélyt az általa már megkapott illetőségi bizonyítvány alapján megkapja. Előbb azonban kérjen a kórháztól lehetőleg hosszú ideig tartó szabadságot azon esetre, ha innen mégis vissza kellene utaznia. Józsi bácsi véleménye szerint ez az eshetőség alig következhetik ugyan be, de azért az óvatosság még sem árt. Tudasd ezt, kérelek, vele e levalem vétele után azonnal és beszéljétek meg ti is a dolgot, és értesítsetek bennünket elhatározástokról telegramm útján.

En is feladtam tegnap (márc. 27-én) délelőtt fél 10-kor öcséd címére egy telegrammot a folyamodványa ügyében.

Két hét előtt (márc. 15-én) Mariska húgotok spanyol náthában enyhébben megbetegedett, de, hála Istennek, egy hét alatt felgyógyult és mi sem kaptuk meg a veszedelmes bajt, melyben itt is sokan meghaltak. A betegség különben nálunk is csak szórványosan mutatkozik már és hivatalosan teljesen megszűnt, mert az iskolák febr. 26-án újból megnyitlak, a mozik szintén, a kávéházak és vendéglők egészségügyi ellenőrzése is hatályon kívül van már!

Irjatok minél előbb ti is, mert csak öcséd leveleiből kapunk felöletek hírt.

Aldjon meg a jó Isten, édes fiam, hosszú, boldog élettel, neveld föl Adámkát mindnyájunk örömére és gyönyörűségére, teljék örömed benne, hogy te is lásd az ő testi és lelki tehetségeinek olyan, sőt még fokozottad fejlődését, mint ezt a jó Isten nekünk te benned látni megengedte.

1920. márc. 28.

Szerető édes apád.

Énis csatlakozom Apuska jó kívánságaihoz, Isten tacsón [!] meg sokáig egészségben Ilon- és Adámkával együtt szeretettel csókol

Anyikád

Arpikát nagyon várjuk.

Drága Diduskám! Ez idén is csak így levélben fejezhetem ki jókívánságaimat, adja a jó Isten, hogy jövőre együtt, a fehér asztalnál köszönthesselek. — Irj már kedvesem, drága Adámkáról is szeretnék hallani, talán már el is felejtet a kis édes? Irj róla Ilonnal együtt szeretettel csókol:

Mariskád.

62

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

[1921. XII. 23.]

Édes fiam, ezt a levelet 1921. december 23-án új lakásunkban (III. Beogradski-put 9.) írom, hová tegnapelőtt (dec. 21-én) derült, enyhe, majdnem tavaszi időben 6 stráfkocsin költöztünk át; 21 év előtt 4 stráfkocsi szállította át összes holminkat a hivatalos lakásba, most 2-vel több kellett a hurcolkodáshoz, mert a nagymamától örökölt bútorokat és az általunk 21 éven át vásároltakat is magunkkal kellett vinnünk s ezen felül még 25 métermázsa tűzi fát is. Hála Istennek a rendkívül enyhe időjárás nagyon megkönnyítette a télen való költözködés kellemetlenségeit és fáradsalmait, úgy hogy most, az ide település 3-ik napján, már tűrhetően rendben vagyunk.

Új lakásunk a város egyik igen forgalmas főutcájában van, melynek régi neve „zimonyi-ut” volt; a tűzoltók telepétől egyenesen vezet ez az út a közkorházig, az egész városban ez a leghosszabb közlekedési út; mi ennek a város központjához közelebb eső elején lakunk (mit a ház

kis száma is mutat) még pedig *egészen egyedül*; van 4 szobánk (3 az utcára), fürdőszoba, konyha, cselédszoba, éléskamra, mosókonyha, istálló és, ami fő, tágas és világos folyosó, mely legalább még 2 lakószobát pótol, különösen nyáron; az udvar egy része kert, gyümölcsfákkal, bokrokkal, de van még elég hely ezen kívül is benne, melyet baromfiudvar foglal el; a kapualjat az udvartól üvegajtó választja el, úgy hogy a keramit-kövezetű kapualj is folyosónak tekinthető, mert a tüzelőanyag az utcáról egyenesen a pincébe dobható le, mint ez a hurcolkodáskor is történt. Szóval új lakásunkkal eddig elégedettek vagyunk s reméljük, hogy ezután is azok leszünk. A szobák ugyan kisebbek, mint a régi, hivatalos lakásban és alacsonyabbak is (4.5 méter helyett 3.6 méter, vagyis 90 cm-rel), de ez a mai tüzelő anyagdrágaságban valóságos haszon. Távobabb vagyunk ugyan a központtól, de nem tetemesen; 15 perc alatt kényelmesen el lehet sétálni a gimnáziumig, kissé szaporább lépésekkel 10 perc alatt is. — Az új lakás öcséd rendelőjétől ép olyan távolságban van a város központjától kifelé, mint a menyire fekszik a rendelőhelyiség a gimnáziumig befelé. A központtól való nagyobb távolság miatt és azon körülmény következtében, hogy csak 4 lakószobánk, nem lehetett a rendelőhelyiséget és a városzobát is ide áttelepíteni, czek tehát a régi helyen (özv. Czéner Andorné lakásában) marad. — Sokat írtam a megváltozott viszonyokról, de azt hiszem, minden érdekel benneteket. Még csak annyit toldok az eddigiekhez, hogy a háztulajdonos: Ulreich Ottó, helybeli vaskereskedő.

És most térjünk vissza dec. 6-ára: Miklós napjára. A kis gyermekek által annyira várt „Mikulás” nekünk, öregeknek is két nagy örömet hozott az idén. Az egyik volt az édes Ádámkának kis betűkkel, de nagy gonddal írt levelezőlapja, a másik pedig a te regényed, mely ugyanazon napon érkezett meg. Mit írjak most még e nagy alkotásról? Egyelőre csak annyit, hogy azt nem elég egyszer elolvasni, mint azt mi eddig tehattük és ezt is csak úgy, hogy egymás kezéből kapkodtuk ki a könyvet; egyszeri elolvasás után nem lehet annak szépségeit sem egyenként, sem összeségükben teljesen élvezni, nem különösen akkor, ha az olvasás oly körülmények közt történik, minőkben mi voltunk: a hurcolkodás előtt. A könyv most Brenner Dezsőnél van, ki róla ismertetést írt, mely a Vukov Lukács által szerkesztett „Hírlap” karácsonyi számában fog megje-

lenni (ez az új napilap dec. 15-én indult meg). Józsi bácsiék és Decsyék is prenumeráltak a könyvedre, mit azonban előbb be kell köttetnem, mert a fűzés már egészen meglazult az eddigi sok használatától is. — Talán mondanom sem kell, hogy nagyon örülünk a könyv anyagi sikerének is és kívánjuk, hogy a német s a francia nyelvekre leendő fordításai is ne csak erkölcsi, hanem anyagi sikerrel is járjanak. A szláv nyelvre tervezett fordításra vonatkozólag először azzal kellene tisztába jönni, hogy szerb vagy horvát nyelvű legyen-e a fordítás, mert ehhez képest kellene a fordítót is keresni; ennek pedig nemcsak tökéletesen kellene tudni úgy a szláv, mint a magyar nyelvet, hanem irodalommal is foglalkozónak, sőt valóságos írónak is kellene lenni, másként nem tudná visszaadni a te munkád finomságait. Jelenleg még nem tudunk ily sok föltételnek megfelelő egyént ajánlani, később talán igen.

Ma van Ádám-Éva napja. Isten éltesse a mi aranyos Adámkánkat a gyönyörűen fejlődő Évácskával együtt, hogy sok örömünk legyen bennük. Mindnyájatoknak boldog karácsonyt kívánva a viszonzlás vágyával és reménységével vagyok

szerető édes apád.

63

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, nov. 25-én feladott és 27-én érkezett levelező lapodból némi megnyugvással olvastuk, hogy a mostani óriási drágaságban ti is küzködve bár, de mégis nagyobb nélkülözések híján éltek. Nekünk is sokat kell dolgoznunk, hogy a legszükségesebbeket beszerezhessük. Édes anyád kora reggeltől késő estig fárad a háztartás nehéz teendőinek elvégzésével, melyben néki Mariska és Teri is segítenek ugyan, de nem állandóan; mert húgod műkedvelői előadások rendezésével is foglalkozik, melyekért tiszteletdíjat kap (legutóbb 1000 jugoszláv koronát), Teri pedig Évikével bajlódik sokat, különösen tegnap óta, mert a Pucika baba meghülés következtében kissé lázas. Öcsédnek is alig van a mostani rövid nappalokon szabad ideje; legtöbb idejét a saját rendelőjében és a Szeretet nőegyesület tüdőbeteg gondozóintézetében tölti el; elég szépen keres, de félre alig tehet valamit a rettenetes drágaság miatt.

Hogy erről is némi fogalmad legyen, fölemlítem, hogy a télre való másfél vagon tűzifa beszerzése 21.000 jugoszláv koronába került, 10 métermázsza búzáért kiadtunk 16.400 koronát, 3 disznó hizlalása eddig 15.000 koronánkban van, havonként átlag 10.000 koronát fizetünk fűszerre, húsrá, hentesholmik bevásárlására; a 2 cselédleány havi bére 1000 korona, öcséd az orvosi rendelőjének 2 szobájáért (Vilsonova-ulica 34) évi 24.000 koronát fizet; a Beogradski-put 9. szám alatt levő lakásért eddig közösen évi 4000 koronát fizettünk, de ezt a háztulajdonos: Ulreich Ottó vasárnap 12.000 koronára akarja január 1-től kezdve emelni. Reményünk van azonban, hogy a helybeli újságok közleményei szerint a most érvényben levő lakásrendelet még a jövő 1923-ik évben is megmarad és így a számunkra rekvirált lakás bére nem lesz emelhető.

De ha ez be is következik, ezentúl is sokat kell dolgoznunk, hogy a legszükségesebbekre való pénzt megszerezhessük. Én a gimnázium magyar tanításnyelvű osztályaiban (3A, 3B, 4A, 5. és 6.) heti 20 órában oktatok a fizikát és a matematikát; rendes havi fizetésem heti 12 tanítási óráért 4800 korona, a 12 órán felül tanított 8 óráért pedig óránként 20 dinárt=80 koronát fizet az állam; ez hónaponként átlag 2400 koronára megy. Vannak privát tanítványaim is, kiket otthon oktatok, nagyjából szerbek és bunyevácok, fiúk és leányok, a szerb-bunyevác tanításnyelvű 6. és 7. osztályból, kiket szláv nyelven tanítok; e nyelvet most már annyira bírom, hogy a matematikai dolgok nagyobb részét szerbül vagy bunyevácúl megmagyarázhatom nekik és aránylag kevés magyar szót kell csak és akkor igénybe vennem, ha cserben hagy az emlékező tehetségem. Tanítványaim így jól megértnek, mert ők meg jól beszélnek magyarul is, de viszont én is iparkodom őket lehetőleg szláv nyelven oktatni, mert nekik e nyelven kell az iskolában felelniök. Jelenleg 1 magyar magántanulóm és 7 olyan privát tanulóm van, kiket szerb vagy bunyevác nyelven oktatok; ez utóbbiak közül 4 leány szerb, 1 bunyevác, 1 fiú szerb és 1 bunyevác. Heti óráim száma odahaza szintén 20, melyekből 10 esik délelőttökre és 10 az esti órákra. Az otthon délelőttönként való oktatás reám nézve nem fárasztó, mert a gimnázium magyar osztályaiban csak délutánonként van tanítás, mert délelőttönként a szerb-bunyevác osztályokban folyik a munka; az esti órákban való ottho-

ni tanítás azonban már jobban igénybe veszi energiámat, különösen akkor, ha ezt megelőzőleg az iskolában is négy órát tanítottam (délután fél 2-től fél 6-ig).

Ezen privát órák nagyobb részéért is az illetők szüleitől annyi díjazást kapok, mint amennyit az állam fizet az iskolában adott számfölötti órákért.

Igy aztán szerényen elégedelünk, sőt a nyári szünetidőmben adott privát órák keresményeiből csináltathattam magamnak egy öltözet téli ruhát is. Nehéz munka volt nagy melegben némely napon 8 órát is tanítanom, de nem panaszkodom, sőt hálát adok a jó Istennek, hogy most, 63 éves koromban, tanári szolgálatom 40-ik évében is van annyi testi és lelki erőm, hogy még hasznos munkát végezhetek és a mai nehéz időkben megkereshetem a legszükségesebbekre valót.

Most édes anyádnak vettem posztóval bélelt hócipőt és segítek neki törleszteni új téli kabátjának árát, mit azzal a téli kabáttal béleltet ki, melyet Ilonától vett; eddig ezt hordta télen, de most már annyira kopott lett, hogy csak bélésnek használható. — Húgod is új téli kabátot csináltatott magának, melynek árát ő maga törlesztgeti a műkedvelői előadások rendezéséért kapott tiszteletdíjakból.

Szórakozásokra alig költünk valamit; húgod néha elmegy az öcséddel és Terivel moziba, édes anyád is el-eljár Mariskával a Katholikus Legényegyesület helyiségében tartani szokott, magyar műkedvelők által rendezett színi előadásokra, én azonban ezek közül csak azokat nézem meg, miket húgod rendez és tanít be elég szép sikerrel (Zsuffolt ház, nagy jövedelem a nőegyesületnek). Dec. 5-én Mikulás-estélyt rendez a Bárány szállóban a nyugdíjasok javára.

Adja Isten, hogy esztendőre ne legyek én is ráutalva ilyen előadás jövedelméből leendő részesülésre. Mert ez aggaszt engem legjobban: a bizonytalan jövő!

Talán tudod is, hogy az idén, július elején nyugdíjaztatásomért folyamodtam, de kérvényem csakhamar azzal érkezett vissza Beogradból, hogy a középiskolai tanárok nyugdíjügye még rendezetlen, az ide vonatkozó törvényjavaslat a Narodna Skupčina előtt van, tehát kérelmemet akkor újítsam meg, ha a javaslatból törvény lesz. Időközben megjelent egy ministeri ukáz, mely szerint minden, *nem* szláv származású tanárnak egy éven belül írásbeli, szóbeli és gyakorlati vizsgálatot kell tenni a jugoszláv irodalomból,

a szerbek, horvátok és szlovénok történelméből, Jugoszlávia földrajzából és a középiskolai adminisztrációból szerb nyelven, azon hozzáadással, hogy aki ezen vizsgálatra az idén augusztus 15-ig nem jelentkezik vagy pedig azon megbukik, el fog bocsáttatni az állami szolgálatból. Egy későbbi rendelet ezt annyiban enyhítette, hogy a vizsgálatot sikerrel ki nem állott tanárok csak a békebeli fizetésnek megfelelő nyugdíjra tarthatnak igényt.

Ily körülmények közt én nekem is jelentkeznem kellett e vizsgálatra 1923. szeptemberi határidővel, de egyszerűen kérelmeztem is a vizsgálat alól való fölmentésemet, tekintettel arra, hogy 63 éves vagyok és ebben az életkorban már a lehetetlenséggel határos egy nyelvet annyira elsajátítani, hogy azon valaki vizsgálatot tehesen; előadtam azt is, hogy a vizsgálatnak én nálam, ki a köteles 30 évi szolgálaton felül még 10-et szolgáltam, gyakorlati értelme alig van, hiszen, mihelyt csak lehet, újból folyamodni fogok nyugdíjaztatásomért. Mindez nem használt, a vizsgálat alól nem kaptam meg a kért fölmentést.

Néhány nap előtt érkezett meg Beogradból ide Živojnović inspektor úr, a miniszterium egyik osztályának referense, az imént említett vizsgáló bizottság elnöke, hogy meghallgassa azon fiatal tanártársaim tanítási óráit szerb nyelven, kiknek sikerült az elméleti vizsgálatot szeptemberben Novisadon sikerrel kiállniok. Siettem nála kihallgatásra jelentkezni; szívesen fogadott, jó akarólag meghallgatta az én ügyemet és iparkodott megnyugtatni, hogy ne aggódjam: meg fogom kapni a mostani fizetésem teljes nyugdíjúl, mert már készen van az ide vonatkozó nyugdíjszabályzat, melynek 95-ik §-a szerint semmi akadály sincs arra nézve, hogy én ne kapjak mostani fizetésemnek megfelelő teljes nyugdíjat. Utasítást is adott, hogy milyen mellékletekkel és hány példányban szereljem föl megújítandó kérvényemet, de föltétlenül kikötötte, hogy ezen iskolai év végéig még tanítsak, amibe én természetesen készséggel beleegyeztem. E szerint tehát most már van némi reményem, hogy talán mégsem fogok kapni alamizsna-nyugdíjat és így a nyugdíjaztatásom után is folytatandó privát-tanításból is kereshetek annyit, hogy a magam erejéből fenntarthatom magamat, anyádat és húgodat.

Mert bármilyen jól esett, édes fiam, az az üzenet, mit te Brenner Dezső által küldöttél, hogy tudniillik gondos-

codni fogsz rólunk még akkor is, ha semmi nyugdíjat sem kapnék, mégis neked is, nekünk is jobb lesz, ha nem kell a te fáradságos munkád anyagi gyümölcseit még velünk is megosztanod. Aldjon meg az Isten a jó szívedért, mely ezt nekünk felajánlotta, soha nem fogjuk elfeledni!

És most még valamit rólatok is.

Örülünk annak a legújabb irodalmi sikernek, mellyel verses színdarabodat a Művész-Színpadon előadták, de egyzersmind szomorkodunk is, hogy mi ott nem lehetünk s talán még soká nem is lehetünk ott. Mert az utazás mindinkább nagyobbodó költségbe kerül; az útlevelek megszerzése, a vízumok, a vasúti díj oly nagy, hogy egyelőre nem is gondolhatunk az utazásra, hozzá véve még a közel jövő bizonytalanságát is. Csak gazdag emberek utazhatnak most, mint például nagybátyád: Józsi bácsi, ki az idén már harmadszor utazott fel Budapestre, jelenleg Ilonka nénivel a Gellért szállóban lakik, hol még egy hétig maradnak.

Nekünk is fáj a lelkünk, hogy immár több, mint 4 éve nem láthatunk benneteket, nem élvezhetjük Adámkának rohamosan fejlődő szellemi tehetségeit; és különösen nekem sajog a szívem, ha arra gondolok, hogy én, aki sok ezer meg ezer tanítvánnyal közölhettem 40 éven át ismereteket, épen első unokámnak nem felelhetek a kérdéseire. Ez egy öreg pedagógus átka: másoknak mindent, övének semmit sem adni a tudásából.

És most még egy kérés! Légy szíves Évike számára az Adámka régi és már félretett képeskönyvei közül egyet kikeresni és azt Józsi bácsiékhoz a Gellért-szállóba eljuttatni megkérve őket, a mi nevünkben is, hogy azt karácsonyi ajándékul a Pucika babának magukkal hozni szíveskedjenek. A baba mondhatlanul kedves, szalad, játszik, minden beszédet megért, maga is sokat beszél; minden nagyszülői szeretetünket most csak ő reá kell pazarolnunk, szegény Adámkának a fájó vágyakozásunkon kívül semmi egyéb nem juthat, barácsonyi ajándékot sem küldhetünk.

Isten áldjon meg benneteket, boldog karácsonyt kívánunk nektek, gondoljatok a karácsonyfa árnyékában szeretettel reánk.

Subotica, 1922. dec. 1.

Édes apád.

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, örömmel és a megnyugvás érzetével olvastam dec. 13-án kelt és tegnap (dec. 18-án) érkezett, szeretettel teljes leveledet. Köszönöm, édes fiam, hogy oly meleg érdeklődéssel viseltetel az én mostani válságos helyzetem iránt és iparkodol azon tőled telhetőleg segíteni. Azonban ez idő szerint a dolog még nem aktuális, csak a mostani iskolaév végén vagy a jövőnek az elején válik azzá, amikor a vizsgálat végső határideje elérkezik. De talán addig még kedvezőbbé válik a helyzet, mert ezt engedi remélni a mostani kormányváltozás; bízunk benne, hogy az új közoktatásügyi miniszter talán elengedi a vizsgálatot nekünk a 40 éven felül szolgáló tanároknak, kik minden igyekezetünk ellenére sem tudtuk elsajátítani az államnyelvet oly mértékben, hogy azon egy nehéz és sok tárgyra kiterjedő vizsgálatot letehessünk. Ezért tehát, édes fiam, halasszuk a te szíves és sikert is ígérő közbenjárásodat akkorra, midőn az én nyugdíjaztatásom ismét napirendre kerül.

Ime így folynak az életem napjai váltakozva kétség és remény között. Van idő, amikor bizalommal tekintek a közeli jövő felé, de viszont vannak csüggedéssel és aggodalommal teljes napjaim is, amikor a pessimismus sötét szemüvegén nézek vissza 40 évi fáradtságos munkámra és azt kérdezem magamtól, hol kapom meg ezért a megérdemelt jutalmat: a békés nyugalmat, vajjon a föld felett-e vagy a föld alatt?

Szerencsére ezek a csüggedés és aggodalom keserű napjai nem nagy számúak, aránylag hamar eltűnnek, nemcsak azért, mert az én egyéniségem alapjában nem pessimista, hanem azért is, mert a te vigasztaló és biztató — fájdalom csak írott — szavaid gyógyító balzsamként hatnak néha kétségben vergődő kedélyemre.

Aldjon meg az Isten jóságodért és azért is, hogy te viszont azért aggódol, hogy én sokat dolgozom most is, midőn a köteles szolgálati időm már 10 előtt letelt. Kérlek; édes fiam, ne aggasszon téged az én nagy elfoglaltságom, mert a munka nekem nem teher, hanem életszükséglet; hiszen az itthoni privát-oktatás koránsem oly fárasztó, mint a tömegtanítás az iskolában, annál kevésbé fárasztó, mert priváttanítványaim túlnyomó része elég te-

hetséges és szorgalmas, szépen haladnak, tisztelnek és me-
rem mondani, szeretnek is. Az itthoni privát oktatás ne-
kem valódi pihenés a sokkal nehezebb iskolai munka után.
Aztán meg pihenek is én eleget; mert télen reggel 7 óráig
alszom, ami valóságos rekord a reggeli 4—5 órai fölkelés-
hez képest, mit 18 éven át nap-nap után csináltam télen-
nyáron egyaránt igazgatói működésem idején. És — ami
fő — jó kedélyemet is eléggé megőriztem; tanártársaim kö-
rében gyakran elanektozásom, megnevettetem őket szójáté-
kaikkal is. Csak abból veszem észre, hogy öregszem, mert
nem kíváncszom sem társaságba, sem moziba, sem színház-
ba, a templomra, az iskolán és a kiszámú rokonság kö-
rén kívül sehova sem járok. Elég mozi nekem a kis Évi-
ke, aki nagyon szereti a „nagyá”-t (=nagyapát), örül, ha
hazajövök, sír, ha el kell tőle mennem, mert én vagyok
néki az öreg játszótársa; naponta, sokszor órák hosszá-
n is eljátszik velem, száz és száz játékot kell számára kie-
szelnem. Sokszor, ha az íróasztalnál dolgozom, kiszed a
kabátzsebeimből észrevétlenül mindent és beléjük rak lehe-
tetlen dolgokat: fésűt, kefét, sütővasat, kulcsokat stb. A
napokban édes anyád a kulcsait kereste, tuvé tette az egész
házat, míg megtaláltuk végre az egész kulcs-csomót az én
dolgozó kabátom zsebébe, hová azokat a Puci baba becsem-
pészte. Ő is nagyon rendszerető gyerek, ebben hasonlít
Ádámkához, mert ha valami játékszett megun, azt vagy
ő maga rakja el, vagy mással téteti helyre „teddel” ve-
zényszóra. Szereti például a tűzifát a kosárból kirakosgat-
ni, a padlóra felállítani és eldöntögetni, de ha beleun e
szórakozásba, visszahelyezi a fadarabot a kosárba, a nehe-
zebbek visszatételére segítségül hív valakit, legtöbbször per-
sze engem. Nem túri meg az összegyűrt vagy a felhajtott
szélű szőnyeget a szobában, lehajol és megigazítja a ren-
detlenséget és munkája végeztével elégtelen mondja: „na!”
Esténként a féktelenségig szeret hancúrozni az apja s az
anyja vagy a nagyapja és a nagyanyja ágyaiban, sikongva
és nevetve veti magát a párnák közé és nem túri meg,
hogy a közvetlen közelben vigyázzunk reá; ha ijesztjük
őt azzal, hogy: „Baba leesel”, az reá a válasza: „Nem es!”

Mert a Puci baba a beszéd dolgában már valamivel
többre vitte, mint Ádámka másfél éves korában. Míg ugyanis
Ádámka akkor, midőn beszélni kezdett, csak egytagú szó-
kat tudott mondani, addig Évike már kéttagúakkal érteti
meg úgy ahogy magát. Mikor még a gimnáziumban lak-

tunk és én korán reggel a hálószobánk fölött levő fizikai kísérleti teremben dolgoztam, és természetesen zörögtem is, Adámka ezt eként konstataálta: „Nad, fő-fő zö-zö”, szóval ő a kínaiak módjára csak egytagú szavakkal beszélt, némelyiket megduplázva. Ellenben Évike még az egytagú szókat is kéttagúakká teszi, legtöbbször a birtokragnak a hozzátoldása által; így ha a tejet hozzák neki, azt mondja „teje”, ha a zsebeimben kotorász, azt motyogja: „jebe”. Ime a nagyapának öregségére összehasonlító nyelvészettel is kell foglalkoznia: az unokái beszédének a kedves összehasonlításaival. Egyébként Évike kedves, jó baba, csak 3 hibája van: nem szeret bilire ülni, nem akar aludni este, és nagyon könnyen dühbe gurul, ilyenkor aztán mérgében toporzékol is. Ezt a legutóbbi tulajdonságát az édes anyjától örökölte, a pedáns rendszeretet (!) talán tőlem is, akár csak Adámka, mint ezt, édes fiam, te közölted velem nagy öröömre legutóbbi leveledben.

Bizonyára érdekel az is, hogy téged már ismer is a Puci baba, mert ha arcképeid bármelyikét meglátja, tisztán mondja: „Dide”. Bár te is hallhatnád az ő kedves hangját. Érdekes az is, hogy ez a kis csöppség mennyire hasonlít hozzád; néha, mikor az ölemben ül, szinte megdöbrent ez, mintha téged látnálak 36 év előtt! Ugyanazok a jellemző családi arcvonások, ugyanazok az értelmes, beszédes szemek, ugyanaz a nagy fej, széles homlok. E jelekből ítélve, ha a jó Isten engedi 20—30 év múlva veszedelmes vetélytársad lehet az irodalmi sikerek elérése tekintetében.

Meleg érdeklődéssel várjuk annak a darabnak az elkészülését, melynek Hány János a hőse. Kétségkívül eredeti és sikert ígérő gondolat volt a Garay János tipikus alakját sírjából új életre kelteni; éljen is sokáig a te átalakító munkád révén!

Itt küldök Adámkának névnapjára egy üdvözlő levelet. Sajnos, egyebet nem juttathatunk neki sem névnapi, sem karácsonyi ajándéku, tehát a budapesti jó Jézuska fogja az idén is pótolni azt, mit a suboticaí most sem tehet.

Ilonáról nem írtál leveledben semmit, pedig érdekel bennünket az is, hogy neki mint telnek a napjai? Bizonyára neki is sokat kell dolgoznia a derék Böske távozása óta.

Józsi bácsiék 13-án jöttek haza, ép azon a napon, amikor a te legutóbbi leveled kelt. Én még nem beszéltem velök, csak édes anyád beszélt a bátyjával az utcán; azt mondta Józsi bácsi, hogy voltak nálatok, de nem mehettek be, mert

akkor senki sem volt otthon. Anyád azon kérdésére, hogy mennyibe jött nekik a 2 heti budapesti kirándulás, azt felelte nagybátyád, hogy 4000 *Dinárt* költöttek el, habár semmit sem vásároltak; maga az utazás 6000 *koronájukba* került. A dolognak az a magyarázata, hogy 2 hétig a Gellért-szállóban, Budapest egyik legnagyobb vendégfogadójában laktak, hol egy ebéd 1200 *koronájukba* került.

Karácsony harmadnapján: dec. 27-én lesz öcséd 36 éves, és ezen a napon választottak meg engem is 40 év előtt tanárnak. Holnap: dec. 21-én is évforduló lesz: egy év előtt költöztünk ki a gimnáziumi hivatalos lakásból, hol 21 évig 2 hónapig és 14 napig laktunk. Vajjon hol leszünk ennyi idő múlva?

Örülünk, hogy házatok immár tehermentes, éljetek benne nagyon soká, boldogan, megelégedetten, egymást és bennünket is szeretve; töltsétek békében és nyugalomban a karácsonyi ünnepeket és gondoljatok a karácsonyfa mellett állva reánk is, mint mi is hozzátok röpítjük innen szeretettel teljes gondolatainkat.

Subotica, 1922. dec. 20.

Édes apád.

65

KOSZTOLANYI ARPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

1923. Márc. 10.

Kedves Didém!

Éppen ma egy éve, hogy irtam neked egy hosszú és kimerítő levelet a melyben minden jót és rosszat meg irtam, de még mai napig erre a levelemre választ nem kaptam, talán elveszett levelem? Most is sokat akarok írni, nem tudom, hogy lelki állapotom meg engedi e, hogy hosszan irjak. Nagyon — de nagyon sokat gondolok rátok különösen rád, mikor utoljára 5 év előtt el váltunk Budapesten az állomásnál, mien fájon és nehezen ment az elválás, legalább részemről igen! úgy, hogy még Halasnál is zogogtam éreztem, hogy soká nem foglak látni, és ki tudja, hogy egy általán láthatlak e még egyszer? Ide való orvossal utaztam és ez próbált vigasztalni amennyire tudot, de az érzetem csak azt sugta, soká nem fogod őket látni, és vigaszhatatlan maradtam hazáig, eszt nem is fo-

gom soha el felejteni eszt az elválási napot amíg élek. Édes Didém nem is gondolod milyen sok rossz napjaink vannak, nekem is, és apuskának is, kedélyeink sokszor borult, és sokszor fájó! Különösen az enyém mért mindég ithon vagyok, társaságba nem járok, Moziba sem, szóval nem szórakozom semmit, de nem is kívánkozom, ithon vagyok és tépelődöm azon, hogy mi lesz velünk, hogy lesz később, pár év múlva, hogy rövidesen apuska nyugalomba megy vagy privátéja nem lesz, ami most van, ami elég türhető; Ezért dolgoztunk 39 évig becsülettel takarékoskottunk, nélkülöztünk, és küszttünk, de szivessen tettem mert it voltatok ti gyermekek akik buzdítottak arra, hogy dolgozunk, és éljünk, gondolva a jövőben, hogy majd nyugottan élem le hátra levő éveimet, és bizon nem ugy van! mert minden nap van valami ami bánt vagy teljesen el kedvetlenit az életöl. Külömben majd ha Lujza nénivel beszélsz és Antikával ök majd mindent el mondanak a mit levélbe nem lehet meg irni. Lujza néni felmegy lakni Budapestre, mert el adta a szoda gyárat, egy milió háromszázötven ezer koronáért. Nekem nagyon fáj, hogy itt hagy bennünket, fáj az elválás, de így kell ennek is lenni, ugye majd fel keresed Lujza nénit ha majd meg irom a címüket, hogy hol laknak vagy esetleg ott valakitöl értesülsz lakásukrol, és el hivod hozátok és el beszélgetc vele a régi idökröl, a multrol, legalább vissza gondolsz a gyermekévidre és rám. — ...

Gyermekeihez megy mert mind ott vannak Budapes-ten; Csak egy amit itt kell neki hagyni Dezső bácsi kedves sirját, majd ha fen lesznek, megmutatják neked is a sírt, mert le fényképeszték, és fel viszik magukkal a fényképet. Dezső bácsi sirja marad csak itt a rokonságbol amit majd nekem adják látogatás végett, meg is látogatom többször, mert nagyon — de nagyon szerettem öket. Nem irtam már régen azért neked mert sok nagyon sok dolgom van, a kezeim olyanok mint a fa, ki esik a toll a kezemböl, mert kemény érdes, a munka meg viselte, és külömben is mint látod csak szomorut irhatok, kedélytelen bizonytalan állapot ez a miben élünk most, talán majd ha fel mehetünk hozzátok a nyáron vagy öszel, és ott majd ki panaszkodhatom magamat, és ha meg vigasztalhat akkor talán jobb lesz; Egy kicsit a multkorába jobb hangulatba voltam akkor mikor a familia itt volt nálunk ebéden, az egyik disznot levágtuk és az Apuska 64. születés-

napját jan. 11.én disznotor keretébe megültük, és úgy lát-cik jó is volt mert a testvérek és a familia tagjai alligha többet ez életbe ülünk egy asztalnál, mert mind el távoznak; Lujza néni ha el megy inen ő nehezen jön le ide többet élve. Meg ígértette a gyermekeivel, ha meg hal le hoz-zák ide Dezső bácsihoz, hogy egy sirba nyugodjanak, ta-lán élve nem is látom többet a jó lelket.

Hát látod édes Didém sok ilyen szomorú napjaim van-nak az egyik el se mulik a másik már másnap mint egy villám csapás meg érkezik, a házbért is újra emelték még egyszer anyira mint eddig volt, és ki tudja, hogy mi ér még minket; A másik két hizot is le vágtuk 3om méter volt a kettő, úgy, hogy most van 100 kg. zsirunk úgy, hogy a zsir ára fedezi a 3 om diszno kölcségét ti most 150 ko-rona a zsirnak kg. úgy, hogy a disznok husa ingyenbe van Igaz, hogy sokat fáradtam velük de legalább nem ered-ménytelenül 14. ezer koronába került a 3 om diszno fel ne-velése minden minden bele számítva. Látod megint úgy el szomorít ez, hogy ebből nektek nem jutathatok semmit, de talán majd mégis —... Budanovicsné Juszti néni Buda-pestre utazott lányaihoz, mert most álandoan Jozsi bácsi-éknál tartozkodik. Lacika itthon van már egy hónapja. Kedves Didém arra akarlak kérni, ha van Adámkának ki-nőt játékjai, úgy légy szives aszt el tenni, *Évikének*, és majd adando alkalommal ide eljuttatni, vagy majd el ho-zuk ha esetleg én, vagy más, a családból jön onan töle-tek, mert itt meg fizethetlen oly drága a játékszer, eset-leg ha van képes könyv, még most nem érdemes venni ujat. Évike nagyon kedves gyermek okos és *inteligens*. Ma-csát (így hívja ött) nagyon szereti, sokat beszél roiad is, ha egy rossz levél boritékot talál a földön, fel veszi és sza-lad mindenkire vele, és kiabálja, „hogy Dide bácsi Adám-ka”, ez aszt jelenti hogy te irtál Adámkáról, roppant ked-ves gyermek de azért mégis tiis hiányoztok. Mariska most jelenleg ki jár a Hercberger malomba könyvelni jó isme-rösünk ti a kit ő most hejeterit az el utazott Pestre egy el vált gazdag asszony, Hercbergerné nővére (Luteránusok), igen szeretem Icát, mert úgy hívják őt kedves asszony, és ezt hejeteriti Mariska amíg Ica távol lesz, talán 4 hétig vagy még tovább is, ma egy hete keszte meg Mariska a malomba menést, hogy mennyit fognak fizetni aszt nem tu-dom mert alku nem volt hanem, hogy elegansan honorál az öreg Hercberger aszt gondolom, ugyan is most eladta

amalom felét a gyönyörű házával együtt a mely a Veselényi uton van 5 millióért, az új malom tulajdonos neve Mikuska, azt hiszem meg fogja venni a másik felét is rövidesen és azt hiszem, hogy Mariska tovább is fog ott alkalmazást nyerni.

Külömben kértem Icát a kiről irtam fentebbi soraimban, hogy látogason meg akár a lakásodon akár a hivatalodba üzeneted kültem neked és mindnyájatoknak, megígérte, hogy felkeres. Kedves Didém azt hiszem eleget irtam a mit csak meg írhattam azt meg irtam a többit majd szóval tudod meg. Adámka el képzelhetetlen aranyos és okos lehet, hisz oly rég nem láttam, egy örök idő már és ki tudja mikor láthatom — ... Mikor utoljára itt volt nálunk bár jobban tudtam volna vele foglalkozni, de aza kellemetlen betegségem mindenben meg gátolt, talán majd egyszer mégis megsegít az Isten és elmehetünk hozzátok!! Rozsáék mit kerestek nálad a kellemetlen piszok familia? Enged meg, hogy ebben a levélbe Születésed napjára mely közelg gratuláljak, minden jót és boldogságot kívánok! ha már ez utóbbi tőlem távol ál hát legalább neked legyen meg ez, azt kívánom még, hogy élj sokáig, és vig husvéti ünnepeket kívánok, szeretnélek még egyszer benneteket látni és asztán meghalni! csokold meg hejjettem Adámkát téged szeretettel csokol ölel

Anyikád

66

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, sietek válaszolni április 10-én kelt leveledre, s kérek, légy szíves mielőbb írni Beogradba Petrović Veljko frótársadnak s megkérni őt az én nevemben is, hogy kegyeskedjék a Közoktatásügyi Minisztérium (Ministarstvo Prosvete) középiskolai osztályánál (odsek za srednje škola! [!]) közbenjárni az én kérvényemnek minél előbb leendő kedvező elintézése ügyében. A folyamodvány a gimnáziumi igazgatóságtól 1923. márc. 27-én 449. szám alatt kedvező véleményezéssel terjesztetett föl.

Ird meg, kérek, Petrović úrnak az ügyet kellő részletezéssel: első sorban azt, hogy én a nemzeti tárgyakból ez év szeptember hónapjában teendő vizsgálat alól való fölmentésemet kérem (ispit iz nacionalnih predmeta).

Tudasd vele indokaimat is, és pedig:

1) hogy 64 éves vagyok, 41-ik éve szolgállok (18 évig mint igazgató működtem); ajánld figyelmebe, hogy az én életkoromban a lehetetlenséggel határos egy nyelvet annyira elsajátítani, hogy azon egy öreg ember az irodalomból, történelemből, a földrajzból és a középiskolai adminisztrálásból sikeres vizsgálatot tehesen; nem különösen akkor, ha az illető, mint én, *nem* filologus, hanem aki több mint 40 éven át csak matematikát, fizikát és kémiát tanított;

2) a szerb nyelvet, ha nem is sikerült teljesen elsajátítanom, szorgalmasan tanulom immár 5-ik éve, vagyis a szerb hadsereg bevonulása óta s annyira már magamévá is tettem, hogy egyik szaktárgyamat: a matematikát sikeresen oktattam eddig is, most is az itteni gimnázium szerb tagozatába járó nyilvános tanulóifjaknak és leányoknak, valamint szerb magántanulóknak is. Folyamodványom két melléklete bizonyítja, hogy kétszer szorgalmasan látogattam szerbnyelvi kurzusokat, és Mikić, helybeli tanfelügyelő úr írása igazolja, hogy az ő leányait, de másokat is, eredményesen oktatom a matematikára szerb nyelven;

3) kitöltött szolgálati időm alapján már a múlt 1922. év július hónapjának elején kértem nyugdíjaztatásomat, de folyamodványom azzal érkezett vissza, hogy ez csak akkor történhetik meg, ha a középiskolai tanárok nyugdíjügye, mely már akkor is a Nemzetgyűlés (Narodna Skupčina [!]) előtt volt, rendeződik a törvényjavaslat elfogadásával; a ministeri rendelet felhívott engem arra is, hogy kérvényemet a nyugdíjaztatás végett akkor újítsam meg, ha az ide vágó javaslat törvénné válik. Ez eddig még nem történt meg s ezért kell nekem most is tovább szolgálnom a 41-ik évet, habár már 30-ik szolgálati idővel is teljes nyugdíjképes voltam. A harmadik érv tehát, melynek alapján a vizsgálat alól való fölmentésemet kérem az, hogy nyugdíjazásom ügye mult évi július eleje óta folyamatban, illetőleg függőben van.

Ird meg, kérlek, nyomatékosan írotársadnak, hogy a vizsgálat alól való fölmentés reám nézve existenciális kérdés, mert fölmentésem megtagadása esetén azon szomorú, sőt kétségbeejtő két eshetőség előtt állok, hogy nyugdíjat vagy egyáltalán nem kaphatok, vagy ha igen, akkor is csak a békebeli 30 éves szolgálatnak megfelelő évi 5000 koronát = 1250 Dinárt, ami a mostani drágaságban egy hónapi szűkös megélhetésre sem elég.

Még egyet!

Az én folyamodványommal egyidejűleg terjesztette föl a gimnáziumi igazgatóság az öreg Mérei Agost tanártársamnak hasonló tárgyú folyamodványát is ugyanazon szám alatt. Mérei 54 év óta tanít és 77 éves, tehát idősebb is, több szolgálati éve is van, mint nekem; ez alapon kéri ő is a vizsgálat alól való fölmentését, de *csakis* ez alapon; ő nem járt szerb tanfolyamokra, nem igazolhatta sem ezt, sem azt, hogy a szerb nyelvet kis mértékben is tudná, szóval nem mutathatta ki a szerb nyelv elsajátítására vonatkozó készségét, sem pedig nyugdíjaztatásáért *nem* folyamodott, tehát azt hiszem, hogy az én helyzetem, kevesebb, de azért teljesen elég szolgálati időm ellenére is, kedvezőbb, mint az övé. Ennélfogva azt hiszem, az én kérvényemet Méreiétől *különválasztva* is el lehet kedvezően intézni.

Légy szíves, édes fiam, tudatni, hogy mikor fogsz írni Petrović úrnak, s főként azt, fog-e ő a te leveledre válaszolni, mikor és mit?

Örülünk, hogy regényedet befejezted, reméljük, teljes sikerrel. Ird meg a címét, mit még nem tudunk s azt is, ki és mikor fogja kiadni?

Köszönjük szépen az Évike számára küldött szép képeskönyvet, mit Évike gyönyörűséggel forgat, s magyarázat az ő hézagos babanyelvén. Tegnap este (szombaton) édes anyád ölében ült az asztalnál, én pedig vele szemben ülve gurigáztam vele; ekkor annyira hasonlított te hozzád minden arcvonása, tekintete, mosolygása, hogy 38 évvel magam is fiatalabbnak éreztem magamat, mintha csak téged láttalak volna. Ez a csodálatos hasonlatosság időnként mutatkozik e kedves kis leánykán, kinek egyedül kell pótolni azt a hiányt, melyet immár 5-ik éve sajnosan érzünk a ti távollétetek miatt.

Mindnyájatokat gondolatban szeretettel ölelve és csókolva vagyok

Subotica, 1923. ápr. 15. (vasárnap)

Édes apád.

67

KOSZTOLANYI ÁRPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, meghatottan, sőt könnyezve olvastam április 18-án írott és 20-án ide érkezett leveleidet, azt is, melyet

hozzám intéztél, s azt a másikat is, mely beográdi költőtársadhoz küldött levelednek a másolata.

Mindkét iratból a te fenkölt, nemes lelked, jó szíved, szereteted sugárik ki, ennek a melege teszi enyhébbé mostani életem ridegségét, ennek a fénye világítja meg némileg a bizonytalan jövő sötétségét, s engedi remélnem, hogy sorunk talán mégsem lesz oly kétségbeejtő, minőnek azt úgy én, mint édes anyád az időnként visszatérő csüggedésnek keserves napjaiban látjuk. Bízunk te benned, de először és legfőképen a jó Istenben, aki eddig sohasem hagyott el válságos helyzeteinkben, mindenhatóságával megsegített bennünket.

Én is bízom, hogy költő-barátod is fog tenni valamit az én érdekemben, ha a te gyönyörű leveled kezeihez juthat, s ha ő épen olyan nemesen gondolkozó és érző ember, mint aminő te vagy.

De talán az ő közbenjárására már nem is lesz szükség, mert tegnapelőtt (ápr. 19-én) délután a gimnázium lépcsőházában találkoztam Borovnjak Todor igazgató úrral, aki vállamra tett kézzel, szeretettel teljes hangon szerb nyelven azt újságolta, hogy Beogradból kapott értesülése szerint kérvényemet kedvezően fogják elintézni, vagyis megkapom a fölmentést a vizsgálat alól és nyugdíjazni is fognak, mihelyt a középiskolai tanárok nyugdíjügyének törvényel leendő rendezése ezt lehetővé teszi. Megköszöntem néki a jó hírt és az ő jóakaró, pártoló fölterjesztését, de az én mostani, a pessimizmus felé hajló lelkem csak akkor lesz nyugodtabb, ha az ide vonatkozó ministeri rendelet hivatalosan is megérkezik ide s ha annak hiteles másolata is kezeim közt lesz. Most a jelenlegi kormányválság aggaszt, mely az én ügyem kedvező elintézését is késleltetheti, sőt kedvezőtlené is teheti. — Ezért tehát mégsem lesz fölösleges, ha a te költő-barátod megteszi azt a szívességet, hogy érdekemben pár jó szót mond az illetékes helyen.

És most még pár szót ápril 18-áról az édes, kedves, rég nem látott Ádámka születésnapjáról. Nyolc év óta most történik először, hogy mindnyájan megfeledeztünk erről a kedves évfordulóról a mostani megélhetésnek sokféle nehéz gondjai között, minőkkel azelőtt nem kellett küzdenünk. Épen 18-ika táján torlódott össze ezekből sok: az udvarban át kellett helyezettetnünk a disznóolat, a háztulajdonosnak és feleségének tiltakozásai ellenére is, kik a további disznóhizlaltatást a köztünk kötött megegyezés mellőzésével meg

akarták akadályozni, amiből kellemetlen házi perpatvar támadt ápril 14-én a húgod és a háztulajdonos felesége között; ugyanezen időtájra esik a palicsi úton kapott zöldséges kertnek burgonyával és egyéb konyhaveteményekkel való beültetése is, mit Teri végzett el; házi cselédünk sem volt ápril 1-től maig, édes anyád minden idejét a háztartás sokféle munkája foglalta le, húgod e hónap elején reggeltől estig a Herczberger—Mikuska féle gőzmalomban dolgozott mint könyvelő és pénzkezelő, én naponta 7—8 órát tanítok részint az iskolában, részint itthon, öcsédnek is hála Istennek! sok a dolga délelőtt is, délután is, sokszor csak este 8 órakor jöhet haza. Nem csoda tehát, hogy április 18-áról, ami [!] első kedves és okos unokánk születésnapjáról ebben az évben mindnyájan megfélekedtünk, úgy mi: öregszülok, valamint a nagybácsi és a nagynéni is. Ezért tehát csak most küldhetjük a mi aranyos Ádámknak 8-ik születésnapjára utólagosan jó kívánságainkat, óhajtva, hogy éltesse őt a jó Isten sokáig, teljék benne mindnyájunknak öröme, legyen olyan fáradhatatlan munkás, olyan nemes lelkű jó ember, mint az édes apja. Csak az fáj nekünk, hogy mi nem küldhetünk neki születésnapjára e jó kívánságainkon kívül semmi egyebet, hiszen a póstán való küldés az elvámolás miatt nagyon nehéz. De talán majd csak nyílik alkalom, hogy szeretetünk megnyilatkozásán kívül egyebet is eljuttathatunk hozzá, ami neki örömet okozhat.

Köszönöm, édes fiam, azt [!] a kedves és vigasztaló, reményt és bizalmat adó leveleidet, miket legutóbb az én érdekemben, mindnyájunk megnyugtatóására írtál. Aldjon meg a jó Isten mindnyájatokat: téged is, Ilonát is, Ádámkát is, s gondolatok ezentúl is szeretettel arra az öreg emberre, aki, ha szárnyai volnának, elröpülne hozzátok, mint a madár, mely útlelél nélkül utazhatik.

Subotica, 1923. ápril 21.

Szerető édes apád.

68

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, régen nem írtam már neked, pedig sok külön valóm van.

Először is öcsédről akarok írni, aki nagy, sőt merész vállalkozásba fogott. Ugyanis Irma, a Teri nénje, ki okt.

24-től nov. 19-ig boldogított bennünket látogatásával, rábeszélte öcsédet, hogy ne csak a városban, hanem Palicson is folytasson télen-nyáron orvosi prakszist, s evégből béreljen ki egy palicsi villát, és költözzék ki abba Terivel és Pucikával minél hamarabb. Mivel azonban így két helyen kell neki házbért fizetnie: a városban is, Palicson is, mivel továbbá a palicsi önálló háztartás berendezése is a mai nagy drágaságban tömérdek pénzbe kerül, azért Irma *kegyes* volt *megígérni*, hogy Budapesten kosztba adott 6 millió magyar korona készpénzét, mihelyt a magyar fővárosba visszamegy (vagyis nov. 20-án) felmondja és a felmondás után 8 napra a devizaközpont útján öcsédhez juttatja azon 1500 dinárral együtt, mit öcsédttől itt tartózkodása idején kölcsönként. Az *ígéret* tehát szép volt, mert így öcséd körülbelül 20.000 dinár kamatmentes kölcsönhöz jutott volna, mit a megállapodás szerint akkor fizethetett volna vissza, mikor a merész vállalkozás majd megengedi, de sajnos, az *ígéret biztos* is lett, mert *ígéret* maradt.

Szegény öcséd azonban föltétlenül bízott az amerikai szókban, kibérelte évi 20.000 dinárért Révfy Jenő dr. palicsi villáját, melyben 5 szoba és megfelelő mellékhelyiségek vannak, sok pénzt befektetett a pince és az egyik veranda helyreállításába, a szobák kifestésébe, két új kályha építésébe, poloskairtásba és várta türelmesen 8 napig az ígért 6 millió magyar koronának megfelelő dinárokat és a kölcsönadott 1500 dinárt is, de bizony egyik küldemény sem jött. Megkezdődött tehát a sürgető levelek írása, miknek azonban csak az a sovány sikerük lett, hogy csupán egy darab 1000 dináros utalvány érkezett ide, vagyis csak a kölcsönadott pénz egy része talált ide, de sem az 500 dinár, sem az ígért milliók. Ezt azzal magyarázta a mi kedves amerikai sógornónk, hogy a deviza-központ útján legfőlebb 2000 dinárt lehet egyszerre átutaltatni és ezt is csak nagy nehézséggel. Erre öcséd egy helybeli ügyvéd útján más megoldást keresett és sikerült is neki módot találni arra, hogy az ígért pénzt hamarosan, az ügyvéd közvetítésével megkaphassa.

Ezt rögtön tudatta is öcséd Irmával, ki azonban a sok sürgető levélre még csak nem is válaszolt hosszú ideig. Végre aztán mégis kegyeskedett írni és tudatta, hogy mivel az ígért pénzt a deviza-központ útján meg nem küldhette, *bundát vett* magának rajta, mit ugyan már megbánt, mert a bunda már nem tetszik neki, de a megígért pénzt most már nem küldheti meg hamarosan. Vigasztalásul azonban még

azt is közölte öcséddel, hogy írt Amerikába, hogy onnan küldjenek ide egy 100 dolláros utalványt, ami körülbelül 10.000 dinárnak felelne meg, vagyis az itt először ígért pénz felének. Végül pedig tudatta, hogy Budapestről Nagyváradra utazik és így öcséd még csak szemrehányást sem tehet neki a sok üres hitegetésért, hacsak netalán meg nem érkezik *ma* ide, mert ezt is megígérte legutóbbi levelében.

Édes fiam, én eddig csak hírből ismertem az amerikai *humbug*-ot, de most már van módunk mindnyájunknak keservesen tapasztalni ezt a családjunkban. Jólelkű öcséd még mindig nem ábrándult ki egészen sógodnőjéből [!] és ennek a minősíthetetlen könnyelmű, sőt lelkiismeretlen eljárását ő csak „*tökéletlenség*”-nek mondja, én azonban kijelentettem előtte, hogy én ezt nagyon is *tökéletes* szédelgésnek, lelketlen ámitásnak tartom, és annak, aki ilyenre képes, egy szavát sem hiszem el, még a bunda meséjét sem.

A dolog tehát most így áll: öcséd Terivel és Pucikával dec. 10-én kiköltözött a saját költségén restaurált palicsi villába, mely áttelepülés eddig körülbelül 9000 dinárjába került. Mivel pedig ennyi megtakarított pénze néki a Teri könnyelmű költekezése miatt nem volt, én adtam neki 2000 dinárt és Brenner Dezső ugyanannyit, hogy fizetési kötelezettségeinek *momentán* eleget tehessen. De mi lesz később, ha a dollárok ép úgy nem találnak ide, mint a 6 millió magyar korona sem találta meg ide az utat?

Öcséd ugyan bizik abban, hogy ezentúl minden segítség nélkül is fődözheti az új elhelyezkedéssel járó nagy költségeket, és ezen reményét a következőkre alapítja:

Számít arra, hogy ő, mint a „Szeretet” nőegyesület tüdőbeteg-gondozójának megválasztott orvosa, május 1-én beköltözhetik az egyesületnek eddig bérbeadott, de május 1-én felszabadulandó házába, hol a 4 szobás lakásból kettőt városi rendelőnek használhat majd fel úgy az egyesület tüdőbetegei, mint saját páciensei kezelésére, a másik két szobát pedig városi lakásul fogja majd megkapni ingyen, illetőleg az eddig és most is az egyesülettől kapott pénzbeli honorárium ellenértékéül. Ez, kétségkívül nagyon jó lenne, mert így felszabadulna ama nagy tehertől, hogy a Czénernénél levő 2 szobás rendelőért most hónaponként 3000 koronát kell fizetnie. — A másik segítség, mire öcséd számít, a palicsi prakszis remélhető kibővítése és az is, hogy az 5 szobás palicsi villából 2 szobát 1—1 verandával a fürdőszézonra jó áron

albérletbe adhat, így is megmarad majd nekik 1 veranda és 3 szoba Palicson, melyek közül 1 szoba lesz a palicsi rendelő, 2 a lakás.

Mindez elég reális tervnek mutatkozik, és adja a jó Isten, hogy be is váljék, de az én öreg pesszimista szemem sötét foltokat is lát a csillogó reményszálak között. Mi lesz akkor, ha öcséd, ne adja Isten! megbetegszik a túlfeszített és nagy fizikai fáradozással járó munkában, vagy ha őt esetleg katonai szolgálatra hívják be és ha akár az egyik, akár a másik esetben heteken, vagy talán hónapokon át semmit sem kereshet?

Most bizony nagy terhet vett a vállaira a palicsi kiköltözéssel. Naponként kétszer kell onnan a városba jönnie és kétszer kimennie. Reggel, déltájban és este rendel Palicson, 10-től délig és délután 4-től 6-ig a városban, ami a mostani rövid téli napokon úgyszólván pihenés nélkül való egész napi munkát ad neki. Ez sem volna még baj, hiszen ő még fiatal, szeret is, tud is dolgozni, csak volna valami segítség is előre nem látható esetekre. Ezt a segítséget várta szegény öcséd a sógornőjétől, s talán még most is remél *valamit* Amerikából kapni, de én már semmit sem bízom a nagyhangú ígéretekben, és mindinkább megszilárdul bennem az a meggyőződés, hogy a kedves, amerikai rokon szegény öcsédet lelkiismeretlen könnyelműséggel csak beugratta a nagy vállalatba és aztán egyszerűen a faképnél hagyta.

Mi tőlünk telhetőleg segítjük öcsédet az új háztartás berendezésének megkönnyítésében, de pénzübelileg alig támogatathatjuk, mert az én nyugdíjam végleges rendezése még mindig folyik. Augusztustól kezdve ugyanis régi fizetésemnek csak 2/3 részét kapom nyugdíjelőlegként hónaponként és így havonként 600 dinárral kevesebb jut kezeimhez az állampénztárból, mint azelőtt. Igaz ugyan, hogy nyugdíjügyem végleges rendezésekor ezt a havi 600 dinár különbözetet is ki fogják utalni, de erre is várnom kell még előreláthatólag 1—2 hónapig. A minisztérium ugyanis eddigelé csak azt alapította meg, hogy 40 és fél évi szolgálat után a teljes évi 6000 dinár rendes fizetésre van jogom, de most kell még megszabni a drágasági és a családi pótlékokat, mik a rendes fizetésnek több mint kétszeresét teszik. Épen ma adtam be két okmányt a gimnáziumi igazgatósághoz fölterjesztés végett, melyek egyike családi, másika vagyoni viszonyaimat igazolja és így talán rövidesen megtörténhetik ezen, régóta húzódozó ügy végleges és kedvező rendezése is.

Öcséd és Teri gyakran, csaknem naponként bejönnek hozzánk, néha Pucikát is magukkal hozzák és 1—2 napig nálunk hagyják. Mi is voltunk náluk dec. 16-án délután Palicson és ott is uzsonnáztunk. Pucika napról-napra okosabb és kedvesebb, mindenkit lebilincsel mondhatlanul bájos modorával. Úgy tervezzük, hogy karácsony-estéjét és első napját ők nálunk fogják tölteni a városban, karácsony másodnapján pedig mi leszünk az ő vendégeik Palicson és ott ünnepeljük meg öcsédnek 37-ik születésnapját. Csak valahogy be ne váltsa Irma sógorasszony azt a fenyegetését, hogy karácsonyra ismét boldogítja ezt a családot látogatásával, mert akkor elrontaná ezt a néhány napot is hitegetéseivel, ámitgatásaival, amikben már semmit sem lehet bízni!

Sajnos, édes fiam, az idén sem töltheti a mi kis családunk, teljes számmal együtt a karácsonyt. Pedig milyen szép lenne, ha karácsony estéjén, Adám és Éva névnapján, a két unokatestvér együtt örülhetne a karácsonyfa fényes árnyékában és mi többiek örülhetnénk együttesen az ő örömeiknek. Tehát titeket ismét csak képzeletben láthatunk a mi karácsonyfaínk mellett, mert az idén kettőt fog hozni a Jézuska: egyet hozzánk a városba, egyet Palicsra.

Adja Isten, hogy a távolban egészségesen és boldogan tölthessétek el a szent estét és az utána következő ünnepnapokat, és gondoljatok szeretettel reánk, mint mi is szerető szívvel és fájó vágyakozással keresünk föl titeket képzeleteink szárnyain e napokban.

Subotica, 1923. dec. 21.

Szerető édes apád.

69

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, régen nem írtam már neked, aminek egyik oka az, hogy születésnapom után közvetlenül megbetegedtem; néhány napig kisebbfokú lázzal még kijártam, de január 14-én este 38.7 fokos lázzal kénytelen voltam lefeküdni; öcséd torokgyulladást állapított meg, kalcium-hipermangános öblögetést és Prieznitz-borogatást rendelt. Hála Istennek másnap (15-ikén) reggel már láztalan voltam és délben föl is keltem úgy hogy 18-án (pénteken) már az iskolában is taníthattam.

A másik ok, mely hosszú hallgatással összefüggésben van, nagy elfoglaltságom; heteként 29 órát tanítok (8-at az iskolában, 21-et itthon) és privát tanítványaimnak modelleket is kell készítenem (hogy alaposan megértessem velük a dolgot), a bonyodalmasabb feladványokat előzetesen magam is ki szoktam dolgozni, hogy velük a legkönnyebb megfejtést közölhessem. Mind ez sok időt és fáradságot vesz igénybe, de manapság nekünk szellemi munkásoknak sokat kell dolgoznunk, hogy szerényen megélhessünk. Én nem panaszkodom a munka nagysága miatt, sőt naponta azért imádkozom a jó Istenhez, hogy adjon nekem ezentúl is mindig elég munkát a tisztességes megélhetésre és hozzá elég testi és lelki erőt a munka becsületes elvégzésére.

Ezek előrebocsása után köszönöm, édes fiam, a születésnapom alkalmából kifejezett jó kívánságaidat. Ha igaz az a közmondás, hogy a jó kívánság sohasem fölösleges, úgy sokszorosan igaz ez manapság, ebben a nehéz időkben [!], melyek a szó szoros értelmében a „létért való küzdelem” napjai. Talán megengedi a jó Isten, hogy a te meleg szívedből fakadó jó kívánságaidból beteljesedjék annyi, hogy életem hátralevő részét csendes, békés munkálkodásban, nagy nélkülözések híján tölthetem el. Mert nekem csak ennyi kívánni valóm van ettől a földi élettől. Az én életfilozófiámat most Petőfinek ez a kis költeménye fejezi ki:

„A bánat egy nagy ocean, s az öröm
Az oceánnak kis gyöngye,
Talán mire felhozom, össze is töröm.”

Irigyeltek titeket: téged is öcsédet is a ti ifjúkorotokkal együttjáró optimizmustokért. Olvastam azt a leveledet, mit öcsédhez írtál s melyben túlzottaknak mondtad az én aggodalmaimat öcséd nagy vállalkozásával szemben. Bár nektek adna igazat a közel jövő, de, sajnos, úgy látszik, hogy egyelőre az én pesszimizmuson [!] marad a főlzínen. Szegény öcséd sok munkája és nagy keresete mellett is alig tud eleget tenni a vállalt nagy kötelezettségeknek. December 10-én költözött be a palicsi villába és a tulajdonossal: Révfy Jenő dr.-ral levél útján történt megállapodás szerint a beköltözéskor 3000 dinárt kellett volna fizetnie, mit kénytelen volt halasztgatni, azon kétségkívül elfogadható mentéssel, hogy néki a villa összedült részének helyreállítására és lakhatóvá tételére sokkal több pénzt (12.000 dinárt!) kellett for-

dítani, mint amennyit az előzetes megállapodáskor gondolt, midőn csak 5000—6000 dinárról volt szó. Az egész villát újra kellett kifestenie, 3 kemencét állított be (kettőt tűzmentes téglából építtetett, egy vaskályhát vásárolt), takaréktűzhelyet is szükséges volt vennie, az összes ajtókat és ablakokat is kénytelen volt kijavíttatni, mert újjnyi hézagokon át tódult be a hideg; a poloskairtás is sok pénzbe került. Ezen kívül a villatulajdonos az előzetes megállapodáskor írt levelében nem említette meg azt, hogy a villához tartozó melléképületben egy munkásasszonynak adott ingyenes lakást, hogy ez a villára felügyeljen és annak környékét tisztán tartsa különösen télen, hóesés idején. De ez a munkásnő hallani sem akar semmi, a villával kapcsolatos köteleességteljesítésről, egésznap nincs otthon, a villára csak az ő farkaskutyája ügyel, melyet öcsédék etetnek, hogy éhen ne pusztuljon el.

De öcséd nemcsak az egész megtakarított pénzét fektette be a palicsi vállalkozásába, hanem még adóssága is van ebből kifolyólag. Szenes vaskereskedőnek tartozik a konyhaedények, kések, villák, kanalak, kemence és takaréktűzhely árával, Brenner Dezsőtől is dec. elsején 2000 dinárt vett kölcsön, melyből eddig csak 500 dinárt volt képes visszafizetni, pedig szegény Dezsőnek most égető szüksége van az egész kölcsönösszegre, mert egy noviszadi szélhámos gyógyszerész galádul megcsalta őt.

Az én aggodalmaim közül úgy látszik, sajnos! bekövetkezik az is, amit az itteni „Szeretet” nőegyesületre vonatkozólag még decemberben írtam neked. Ugyanis ez a jótékony egyesület, melynek alapításában az én édes anyámnak is tevékeny része volt, öcsédet választotta meg egy év előtt az egyesület tudógondozó intézetének orvosává hónaponként 1500 jugoszláv korona díjazással és azon közgyűlési jegyzőkönyvbe foglalt ígérettel, hogy az idén május 1-én beköltözhetik öcséd az egyesület házába, mely ez idő szerint bérben van (Havas Emil dr. ügyvéd lakik benne, ki bíróilag kötelezte magát a f. é. május 1-én leendő kiköltözésre). Tegnap azonban az egyesület választmánya azon határozati javaslatot fogadta el öcséd tiltakozó felszólalásának ellenére is, hogy az ügyvédet meghagyja május 1-én túl is a posta-utcai lakásban, házbérét fölemeli évi 20.000 jugoszláv koronára, a tudóbetegeket átadja az állami poliklinika kezelésébe, és a betegeket a házbérből fogja segíyezni anyagilag, az orvost (öcsédet) és az ápolónőt pedig szélnek bocsátja. — Hogy ezt a határozati javaslatot elfogadja-e az egyesület közgyű-

lése, még nem bizonyos ugyan, de valószínű, habár öcséd mindent megtenni szándékozik ennek megakadályozására, szükség esetén még azt is, hogy évi 30.000 jugoszláv koronát ajánl föl a városi lakásért, noha erre neki a tavalyi közgyűlési határozat értelmében ingyenes jogosultsága van. — Ez persze most még csak terv az ő részéről egy emberbaráti régi egyesület önálló működésének a saját anyagi áldozata árán való megmentésére, de az én véleményem szerint ez is kevés sikerrel kecsegteti, mert a nőegyesületnél nagy ritkaság az, hogy a közgyűlés ne fogadja el a választmány határozatát. — Így tehát szegény öcséd valószínűleg elesik hónaponként 1500 jugoszláv korona jövedelemtől, nem kapja meg az egyesület házat lakásul és úgy a maga, mint az egyesület betegeinek rendelőül, kénytelen lesz továbbra is a városi rendelőért a horribilis házbért fizetni Czénernének (hónaponként 2500 jugoszláv koronát).

Hozzá még februárban esedékes az életbiztosítási kötvényére fizetendő évi 2000 jugoszláv korona részlet is!

Ime ilyen nehéz helyzetbe sodorta őt Irma sógornőjének lelkiismeretlen könnyelműséggel odavetett ígérete, aki öcsédnek is írt Parisból, tovább hazudozott, hogy mihelyt Amerikába érkezik, küldi az ígért dollárokat és persze nem ő lesz az oka, ha azok vagy a róluk kiállított csekk elvész a póstán, mert legközelebb érkezni fog Chikagóból levél, mely a póstára adás tényét fogja tudatni. Bizony türelmes portéka a papír!

Unokatestvéred: Brenner Dezső is nagy bajban van: egy noviszádi szélhámos gyógyszerész hálójába került, akivel és özv. Hoffman Józsefnével (a helybeli Rókus-gyógyszertár tulajdonosával, Dezső jelenlegi főnöknőjével) együtt meg akarták venni Decsy Gyula patikáját 3 millió kétszáz ezer jugoszláv koronáért. Már a szerződést is aláírták és foglalóként 200.000 jugoszláv koronát ki is fizettek azzal, hogy a hátralevő 3 milliót folyó évi február végéig le fogják róni és akkor átveszik a Decsy-gyógyszertárt, a te anyai nagyapádnak: Brenner Józsefnek volt tulajdonát. De néhány nappal ez előtt kitűnt, hogy a novisadi gyógyszerésznek: Kis Vilmosnak sem gyógyszertára, sem pénze nincs, csak egy úgynevezett „vegyészeti gyár” a tulajdona, amely áll egy kis szobából, melyben 2 női munkás bíbelődött a nem létező „vegyészeti gyár” ismeretlen terméneinek csomagolásával porhintés végett. — És ez a szélhámos, 28

éves, izr. vallású ember úgy akarta összehozni a még kifizetendő 3 milliót is, amint a foglalóul lerótt 200.000-et összeharácsolta; hiszékeny emberektől óriási kamatra, hónaponként 4—11%-ra, tehát évi 48—132%-ra!!) vett kölcsönöket és bizalomébresztés végett nemcsak a nagy „vegyészeti gyár”-ra hivatkozott, hanem hamisított szerződéseket is mutatott fel általa eszközlendő nagy szállítmányokról. A kamatokat kezdetben pontosan fizette is, persze megint csak másoktól kicsalt pénzből, később aztán a megveendő patikából való „haszonrészesedés” ígéretével csalt ki pénzeket, így Czéner-nétől is 44.000 dinárt vagyis 176.000 jugoszláv koronát. De ez az örült szédelgés nem tarthatott sokáig, mindinkább kevésbé tudott eleget tenni fizetési kötelezettségeinek és egy hét előtt letartóztatta őt a novisadi rendőrség és most már az ügyészség [!] fogházában van csalás, okmányhamisítás miatt. Több mint 3 millió jugoszláv koronát harácsolt így össze, melynek tetemes részét ugyan a nagy kamatok ették meg, de azért kellett még neki is maradni valahol elrejtve pénzének, ami után most kutat a vizsgálat. Szegény Hoffmanné (a Dezső principálistője) több mint 200.000 dinárt, vagyis 800.000 jugoszláv koronát veszít ez örültséggel határos szédelgés következtében, unokatestvéred: Dezső is nagyon megtört, neki ugyan nincs anyagi vesztesege, de mivel ő föltétlenül bízott e szélhámosban, az ő ajánlatára is adtak többen pénzt, így Czénerné is, ki azonban ezt a Hoffmanné által aláírt váltóra valamikor vissza fogja kapni. Szinte hihetetlen, de való, hogy ez a 28 éves szélhámos novisadi ügyvédet, pénzügyészetet, öreg zsidó cégeket is el tudott ámítani és tőlük százezreket volt képes kicsalni. Szerencsére mi nem adtunk kölcsön neki semmit, mert nem adhattunk. „Nichs haben ist das ruhigste Leben.” És bizonyos tekintetben szerencse az is, hogy öcséd belement a palicsi nagy vállalkozásba, mert Dezső információja alapján ő is hajlandó lett volna akkor meglevő, megta-
karított pénzét kölcsön adni.

Tehát a mi, szűkebb értelemben vett családunk, hála Istennek! ettől a bajtól mentes. De azért van nekünk is sok kellemetlenségünk a háztulajdonossal, ki az utóbbi időben szokásba vette a mi konyhánkba deltájban bejönni és ott anyádat és húgodat sértő gyanúsításokkal molesztálni. Így legutóbb tegnapelőtt azzal gyanúsította meg a húgodat, hogy az ő kakasát a te húgod ütötte agyon és ebbéli gyanúját azzal akarta „megindokolni”, hogy miután

mi most nem tartunk cselédet, azért csak a te húgod lehet a kakas gyilkosa, mert az a boldogtalan szárnyasállat természetes halállal nem múlhatott ki az ő meggyőződése szerint. — Józsi bácsi azt tanácsolta ma, hogy ha netalán ismét be merészkednék jönni ez az alkalmatlan ember a lakásunkba ilyenféle képtelen és sértő, alattomos gyanúsítgatásokkal, utasítsuk őt ki minden tiltakozó védekezés nélkül és ha rögtön el nem távozik, tegyük meg ellene magánlakás megsértése miatt a bűnvádi följelentést.

Mi öcsédék kiköltözése óta az udvari két kis sötét szobában húzódtunk össze, az utcai szobákat takarékoskodás miatt nem fűtjük; cselédet sem tartunk e hónap 15-ödike óta, mert ez is sokba kerül, és az itteni cselédek nagy része fizetett ellenség, megbízhatatlan, pletykahordó és egyik okozója a háztulajdonosékkal való mindinkább rosszabbodó viszonyunknak.

Örülünk, hogy sikerült pianinót vennetek. Hol, minő gyártmányút, újat-e vagy használtat? A kották egy részét legközelebb küldjük.

Mindnyájatokat gondolatban ölelve és csókolva vagyok

Subotica, 1924 január 27 este

Édes apád.

70

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, régen, már egy hónapja, nem írtam neked s azért ismét hosszú levélben kell közölnöm a sok mondani valót, éspedig első helyen magunkról. — Sokat dolgozunk mindnyájan: én is, anyád is, húgod és öcséd is, sőt még Teri sógornőd is, kit a palicsi háztartás szintén rákényszerített a házi munkára. Mint már megírtam neked, mi január közepe óta nem tartunk cselédet, mi által ugyan tetemesen megszorodott anyádnak és húgodnak a teendőjük, de szívesen viselik a nagyobb terhet, mert nemcsak sok pénzt és élelmiszert takarítunk meg ezzel, hanem megszabadultunk a pletykahordó, fizetett házi szarkától is, ki csak finnyáskodni és követelni tud, de becsületesen dolgozni nem. Nekem is megnőtt a privát tanítványaim száma, én is többet dolgozom egy hónap óta, hogy többet kereshessek. Öcséd prakszisa is jól megy, a napokban 1000

dinárt kapott egy méhkaparási műtétért, s ezzel a nyáron vásárolt nőgyógyászati műszerek ára már megtérült. De kell is neki nagyon sokat dolgoznia, hogy fődözhesse a tömérdek kiadást: a városi és a palicsi rengeteg házbért, a cselédtartást (szintén duplán: a városi rendelőben is, Palicsra is) és törleszthesse adósságait is, melyek egy jelentékeny része Teri piperkőzéséből származik, mellyel szemben öcséd erélytelen.

Évike sokat van nálunk a városban, vagy amint ő mondja „itthon”, mert ha tőlünk nagy sírás közt kiviszik Palicsra, azt panaszolja, hogy *nem* haza megy, hanem csak Palicsra a Terikéhez és apukához. Nem is csoda, hogy jobban szeret itt nálunk lenni, mert anyád és húgod véstelkedve [!] kényeztetik őt, különösen húgod, kinek Évike maga mondja: „Macsa, kényeztess!” Egyébként mindenkit elbájol kedvességével; leánytanítványaimat is, kikkel olyan bizalmas viszonyban van, hogy ha beszabadul a tanuló szobába, az első szava neki: „Szervusztok, lánok!”; persze ezek egymás kezéből kapkodják ki őt, nyalják-falják mindaddig, míg Pucikát én ki nem tessékelem a tanuló szobából, hogy ott tovább dolgozhassunk. Persze e nagy szeretetnek a baba részéről egyik rugója az is, hogy a diák-lányoktól többször kap cukrot és csokoládét, amit nagyon szeret, a narccsal együtt.

Örömmel olvastam, hogy Adámka kedvvel tanul zongorázní; fődolog azonban, hogy a nemes buzgalom ne legyen szalmatűz! A zongorával kapcsolatosan megismétlem azt a kérdésemet, melyre eddig nem kaptam választ: hol és mennyiért vettétek a pianinot, újonnan-e, vagy már használt állapotban, készpénzért-e vagy részletfizetésre?

Még inkább örülök annak, hogy Adámka jól tanul az iskolában és mindenből a legjobb osztályzata van. Itt is azonban az a fő, hogy így folytatódjék a tanulás a gimnáziumban is a piaristáknál, hol szigorú és vallásos nevelést s alapos oktatást nyerhet, esetleg a cisztercitáknál a Fehérvári úton!

Fenyvestől visszakaptuk a „Mi történt az ütőórám-mal?” című bájos cikket még leközlés előtt. Nem tudjuk az okát, miért nem tetted közzé ezt a kedves apróságot, mely félig tréfa, félig komoly, egy része prózai valóság, másik fele poézis, oktató költemény mese formában. Mit csináljunk vele? Megőrizzük-e vagy visszaküldjük neked? Édes anyád megkérte Fenyves Lajost, a kiadóhivatal

vezetőjét, hogy januári és februári honorariumaidat juttassa mielőbb hozzád, mit ő meg is ígért. Gondunk lesz rá, hogy időközönként érdeklődjünk: megtörtént-e ez?

Az „irodalmi működés”-sel kapcsolatban itt küldöm én is egy csúf, alkalmi versemet, a hozzá írt „önkritiká”-val együtt. Olvasd el, kérlek, mind a kettőt kellő borzalommal, de talán némi örömmel is, hogy a te öreg, édes apádtól a matematikával való állandó foglalkozás, a robotmunka és a sok baj és aggodás eddig még nem ölte ki teljesen a régi kedélyt, mely vándormadár módjára visszavisszatér, de sajnos! nem fél-fél esztendőre, mint tavasszal a fecske, darú és a gólya, hanem csak rövid időre. De ez is valami ebben a nehéz korban!

Itt küldöm továbbá öcsédnek nyomtatásban is megjelent „irodalmi” termékét, hogy lásd, milyen dolgok megírására kényszerítette őt a „Szeretet” nőegyesületnek szeretet nélkül való bánásmódja. Valóságos darázsfészekbe nyúlt ő, midőn a nyilvánosság előtt leleplezte az egyesület vezetőségének a betegekkel való nemtörődését és az alapszabályoknak meg nem felelő erőszakos, önkényes működését. Az ügynek természetesen folytatása lesz az egyesület közgyűlésén, melyet talán hónapok múltán mégis kénytelenek lesznek összehívni; öcséd bízik az ő ügyének jogosultságában és reményli, hogy a közgyűlés neki fényes elégtételt, a betegeknek a gyógyításra való lehetőséget fog adni, én azonban, a vén, megrögzött pesszimista, kételkedem az igazság diadalában és félek attól, hogy öcséd egy keserű csalódással gazdagabb lesz. Öcséd is párthíveket toboroz a közgyűlésre igazának megvédése végett, de ugyanezt teszi az ellenfél is, és miután asszonyokról van szó, nagyon kétes, hogy az érvek harcában a könnyen befolyásolható, félnék asszonyi ész és szív mihez csatlakozik: az erőszakoskodáshoz-e vagy az igazsághoz?

Részvétellel olvastuk az Adámka betegségéről írt tudósítást. Hála Istennek, hogy nem tartott sokáig és nem is volt veszélyes. Ki volt az orvosa, hányszor látogatta meg a szegény kis beteget, és mennyi volt az orvos honoráriuma?

Mi, hála Istennek, mindnyájan egészségesek vagyunk, ami mindig áldás, de különösen a mai küzdelmes időkben. Öcséd ma egy hete operált le az én jobbkezemnek középső ujján felül, a köröm alatt levő első csuklón egy év előtt keletkezett és lassanként borsónagyságúra megnőtt da-

ganatot, és eltávolította belőle a kocsonyaszerű képződményt. A seb azóta begyógyult, s így most már ezzel is rendben vagyunk.

Szegény Decsy Gyulát, gyógyszerész rokonunkat azonban féloldali hűdés érte, öcséd véleménye szerint jobbindulatú, melyből föl is épülhet; most azonban önmagával annyira tehetetlen, hogy a mentők szállították őt ki a vasúti állomásra, mert a felesége fölvitte őt Budapestre s ott egy szanatóriumban helyezte el ápolás végett. Tudd meg kérlek, ha nem esik terhedre, melyik szanatóriumban van és, ha teheted, látogasd is meg őt, s írd meg nekünk, miként van?

A gimnáziumban a tisztviselők létszámának apasztásáról hozott törvény alapján eddig 4 tanárt mentettek föl a szolgálat alól: Gancsevics Lovré, horvátszármazású helyettest, Pennavin Elemér, magyar származású rendes tanárt és Vojnich Túnich Antal, idevaló, bunyevác anyanyelvű róm. kath. hitoktatót, kik a szerb tagozatban működtek; a magyar tagozat tanárai közül eddig csak Sinkovich Gábor, rendes tanár kapta meg a fölmentést, ki idevaló, elmagyarosodott bunyevác család tagja. Pennavint 15 szolgálati évének betudásával nyugdíjazták, de Sinkovichot, kinek csak 8 működési éve van, csupán végkielégítésben (3 hónapi fizetés) részesíthették. A szolgálatból való fölmentés Sinkovichot nem sújtja érzékenyen, mert családja elég jómódú, ő maga fiatalember és nőtelen; Gancsevics és Vojnic Túnics is nőtlenek (az előbbi kilépett szerzetes, az utóbbi róm. kath. pap) ők is könnyebben találhatnak új existenciát az egyházi életben, de szegény Pennavint váratlanul érte a *fél*szolgálati időben történt penzionáltatás, mert ő családos ember, felesége és két gyermeke van, kikkel állandóan ő is Palicson lakik öcséd közelében, kinek eddig is sok baráti szolgálatot tett az által, hogy az öcséd által súlyos testi sérülésekről kiállított orvosi látteleket szerb nyelvre lefordította, mert Pennavin, habár magyar anyanyelvű, tökéletesen beszél az államnyelvet is és még a háború előtt is több éven át tanított szláv nyelven a sarajevói gimnáziumban.

Ez a derék, tudományosan képzett, társadalmi szempontból is kedves ember volt az én első privát oktatóm is a szerb nyelvben és így én is sokat köszönhetek neki, hogy most már én is taníthatom szerbül a matematikát az én magántanítványaimnak.

Ismét nagyon hosszúra nyúlt leveletem kéréssel fejezem be. Légy szíves, édes fiam, számomra megvenni Fodor Lászlónak az „Ábrázoló geometria elemei” című iskolai könyvét, és azt póstán, *ajánlva* hozzám juttatni. Egy leánytanítványom sikeres oktatása végett van erre szükségem. Ezt a könyvet a háború előtti időkben mi is használtuk a 7. és 8. osztályokban a görögpótló oktatásnál, de azóta itt a könyv megszerezhetetlen. Ha esetleg Budapesten sem volna már kapható, akkor vedd meg a Hornischek-féle ábrázoló geometriának középiskolák számára való kiadását, és ha esetleg ez is elfogyott volna már, bármiféle ábrázoló geometriai könyvet, mit jelenleg akár melyik budapesti *reál*-iskolában használnak. Egyet azonban kikötök: a könyvet ingyen *nem* fogadom el. Ird meg őszintén, mi annak az ára, hogy a pénzt dinárookban ajánlott levélben elküldhessem a postaköltséggel együtt. Végre is te már azzal is nagy szívességet teszel nekem, hogy a könyvet felhajszolod és elküldöd, nem engedhetem meg, hogy még rá is fizess, hiszen a könyv nekem fog jövedelmi forrásul szolgálni.

Ma 2 hete voltunk kint öcsédéknél Palicson ebéden, ma egy hete pedig ők ebédeltek nálunk s ekkor ültük meg 2 nappal előbb édes anyád névnapját és 58-adik születésnapját. Ma (vasárnap) délután Czuczy mérnökékhez megyünk látogatóba és magunkkal visszük az édes, kis Puczikát is, ki néhány napig a mi vendégünk lesz.

Aggódva olvassuk az itteni újságokban, hogy 1 kilogramm cukor nálatok 16.000 korona, 1 kilogramm zsír ára pedig 28.000 korona. Igaz-e ez? Ha igen, akkor hogyan tudtok megélni, nem nélkülöztök-e? Szívesen segítnénk [!] valamit rajtatok, de ételmi szert küldeni nem lehet.

Mindnyájan, mindannyiokatok szívből üdvözlünk, gondolatban sokszor ölelünk, csókolunk.

Subotica, 1924. febr. 17 (vasárnap)

szerető édes apád.

71

KOSZTOLÁNYI ÁRPAD KOSZTOLÁNYI DEZSÓNEK

Édes fiam, folyó évi március 4-én kelt leveledben örömmel olvastuk legújabb irodalmi sikereidet, de, sajnos, nekünk csak a hírekkel kell megelégednünk, mert semmit sem hallhatunk a „*kanári*” énekéből, mely kétségkívül bá-

jos, mert különben nem nyerte volna meg sem a közönségnek, sem a sajtónak a tetszését. Ha már mi nem lehetünk jelen az előadáson, írd meg legalább, hogy mi a darab tárgya? Egy vagy többfelvonásos-e, vígjáték-e vagy életkép, prózában vagy versben írtad-e, melyik színházban adták elő hány szereplővel? Mindez nagyon érdekel mindnyájunkat; ha már nem láthatjuk s nem hallhatjuk a darabot, legalább ennyit szeretnénk róla tudni. — „A véres költő” című regényednek német nyelven történt megjelenése is nagy örömet szerzett nekünk. Úgy emlékezem, hogy az előszót a német kiadáshoz Thomas Mann írta; így van-e csakugyan? Írd meg, kérlek hol és melyik kiadónál jelent meg e klaszikus regényed, latin vagy gót betűkkel van-e nyomtatva, mi az ára és te mennyi tiszteletdíjat kaptál vagy talán csak fogsz kapni a kiadótól? — Meleg érdeklődéssel kísérjük 20 éves regényed megjelenését is, melynek közlését a Pesti Hírlap vasárnaponként ápril hónapban kezdi meg. Talán megtehetnéd azt, hogy a vasárnapi számokból a te regényed hasábjait kivágnád és levélborítékokban hozzánk juttatnád; így aztán mi is olvashatnánk nagy művedet, mert a Pesti Hírlapot itt kapni nem lehet.

Hogy én is tudassak veled valami örvendetes dolgot, közlöm veletek, hogy nyugdíjam végleges rendezése, hála Istennek, megtörtént. Múlt évi május 23-án (épen a te névnapodon) írta alá Sándor király Ő Felseége a nyugdíjaztatásomat elrendelő ukázt és az idén február 23-án, tehát 9 hónap múlva kaptam a helybeli Financzijska Upravától az értesítést, hogy folyó évi március elsejétől kezdve fölvehetem minden hónap elején teljes nyugdíjrészletemet: 1800 Dinárt a múlt évi augusztustól kezdve kapott 1200 Dináros nyugdíjelőleg helyett és fölvehetem a múlt évi augusztus elejétől folyó évi február végéig terjedő 7 hónapra járó, s hónaponként 600 Dinárt tevő különbözet is, ami 4200 Dinárt tesz. Így aztán március 4-én a helybeli adóhivataltól a 8 hónapra esedékessé vált adó levonásával 5991 Dinárt, vagvis 9 Dinár hiján 6000 Dinárt kaptam, 7 hónapi nyugdíj-különbözet és márciusi nyugdíjként. De szükségünk is volt e pénzre, melynek nagyobb része kényszerű megtakarításból származik. Nagyon lerongyolódtunk már, ezért édes anyád 2400 Dinárért vásznat vett, melyből számomra 6 nappali és 6 hálóinget, 10 gallért, ág- és paplanlepedőket, zsebkendőket, vánkoscihákat fog részben Mariska húgod, részben néhai Koncsek tanár leánya által varratni.

Igy tehát egy időre el leszünk látva legalább a leg-szükségesebb fehérművel s ha a Jó Isten erőt és egész-séget ad, másban sem fogunk szükségét szenvedni, mert privátoktatással is szerezhettek annyit, hogy nyugdíjammal együtt szerényen, de megelégedetten megélhetünk.

A kért könyvet eddig nem kaptam meg. A teljes címe ez: „Az ábrázoló geometria elemei”. Irta Dr. Fodor László. Kiadta 1892-ben az Eggenberger-féle könyvkereskedés (Hoffmann és Molnár). — Kérlek, édes fiam, légy szíves meg-sürgetni az Athaeneum-nál a könyv elküldését, esetleg az Eggenberger-cégnél (Kecskeméti-utca?) megvenni a könyvet és ajánlva hozzám juttatni minél előbb, mert sürgős szük-ségem van reá. Előre is köszönet szíves fáradozásodért!

Legutóbbi leveled a boríték szélén felvágva és újra leragasztva érkezett meg ilyen nyomtatott papírral: „Az 1912—63. t.c. alapján felbontva.” A tartalma teljes volt, vagyis leveleden kívül az újságcikk is benne volt, melyet öcsédnek adtam át, hogy Fenyvesnek kézbesítse és köszön-jeg meg neki a honoráriumod elküldését.

Nem emlékezem: megírtam-e már neked, hogy milyen csoda történt a családukban? A mi aranyos rokonunk: Humbug Irma ajánlott levélben 5=öt dollárt küldött New-Yorkból öcsédnek azon ígérettel, hogy Chikagóból még 100 dollárt fog hozzájuttatni 50—50 dolláros részletekben. No ha ezek a még nagyobb csodák is esetleg megtörténnek, ak-kor újra meg fogom nyergelni az én öreg gebémet: a már röpülni nem tudó, szárnyatlan, csetlő-botló Pegazust, és olyan dics-himnuszt fogok „elkövetni” a „kínrimek” repa-rálására, hogy mindenki aki majd elolvassa e születendő dicshimnuszt, még jobban megbotránozzék rajta, mint a halvaszületett kínrímeken. Sajnos, alig van reményem arra, hogy ezt a dics-himnuszt megírhassam, mert csak Teri hisz még abban, hogy az 5 dolláros küldénynek még „folytatása következik”, mint valami jó hírlapi tárcának. Humbug Ir-ma tárcája az én meggyőződésem szerint üres, tehát az ő tárcájából „folytatás *nem* következik”

Teri néhány nap óta betegen fekszik Palicson, a gyom-rát is elrontotta, de ezt megelőzőleg öcséd rendelőjében el is ájult, midőn ott egy méhkaparási műtétnél segédke-zett; úgy látszik a műtéttel kapcsolatos nagy vérveszteség láttára veszítette el eszméletét rövid időre; de mégis külö-nös, hogy ez megtörtént, hiszen öcséd már harmadszor végezte ezt a műtétet Teri segítségével, kinek az első két

alkalommal semmi baja sem volt. — Pucika is több napon át nagyon náthás volt; húgod tegnap (szombaton) ment ki érte Palicsra, hogy behozza őt hozzánk néhány napra; ma (vasárnap) várjuk őket ide, mert Teri már tegnap fölkelhetett az ágyból.

Hát ti, édes fiam, egészségesek vagytok-e? Adámkáról legutóbbi leveledben semmit sem írtál, pedig minden, reá vonatkozó apróság érdekel bennünket. Játszik-e valahol Ilo-na a színpadon, s ha igen, hol, időszakonként hányszor s milyen fizetéssel? Azért is kérdem ezt, mert nagyon sok az a 10 millió még magyar koronában is, amennyi nektek kell hónaponként.

Öcséd kénytelen-kelletlen folytatja tovább irodalmi működését. Most terjedelmes memorandumon dolgozik, melyet mint a „Szeretet” című nőegyesület orvosa akar felolvasni azon a rendkívüli közgyűlésen, melyet az ő kezdeményezésére az egyesület 41 tagja kér írásos beadványban összehívni. Elégtételt fog kérni e memorandumban az őt ért ama nagy sérelemért, hogy a 2 év előtt tartott közgyűlés őt csak 2 évre alkalmazta az egyesület orvosává, holott az alapszabályok határozottan előírják, hogy az egyesület az orvost egyszer s mindenkorra választja. Ezen kívül ki akarja fejteni e memorandumban azon okokat is, melyek az állam szempontjából is ellene szólnak az elnökség azon tervének, hogy az eddig az egyesület által gondozott szegénysorsú tüdőbetegek gyógyítását az államra szeretnék minden ellenszolgáltatás nélkül tukmálni, hogy így az elnökségnek ne legyen semmi dolga és gondja, csupán a kényelmes reprezentálás. Öcséd bízik, hogy célt fog érni s ha a rendkívüli közgyűlés nem fog neki elégtételt adni az ő személyében is megsértett alapszabályellenes és erőszakos működésért, akkor Beogradban a belügyminisztériumnál fogja keresni igazát.

Brenner Lacika Berlinből, hol 2 hetet töltött, ide érkezett és tartózkodási engedélyt kapott márc. 20-ig, vagyis édesatyja névnapját még itt töltheti. Kérlek, édes fiam, írd te is néhány sort Józsi nagybátyád névnapjára (márc. 19), jól fog neki esni a megemlékezés.

Szeretettel ölelünk mindnyájatokat!

Subotica, 1924. márc. 9.

Édes apád.

KOSZTOLANYI ÁRPAD, ÁRPADNÉ ÉS MARIA
KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, holnapután (szombaton), március 29-én tölöd be életednek 39-ik évét és belépsz a XXXX-ikbe, mely szám római jegyekkel írva négy X-et, vagyis matematikai szemüvegen át nézve négy ismeretlent foglal magában. Mit kívánjak én neked ezen a kedves évfordulón? Minden jót, mit te magad is óhajtasz. Adja Isten, hogy erőben, egészségben, zavartalan boldogságban folytathasd tovább évek hosszú során át azt az eredményekben már most is gazdag munkásságot, mellyel magadat és családotod eddig is fenntartottad, nekünk pedig, kik hozzád legközelebb állunk, ezentúl is büszke megelégedést és örömet okozz. De ne csak nekünk, hanem mindenkinek, aki írásaidat olvassa, színdarabjaidat nézi és hallgatja. Sok elismerő nyilatkozatot volt szerencsénk hallani azoktól, kik a te „kanári”-d kedves énekét hallhatták a legutóbb Budapesten járt ismerőseink közül. Így a többek közt özvegy Mamuzsich Benedekné és leánya (néhai tanártársamnak: Benedeknek volt felesége és leánya) is lelkesedéssel nyilatkoztak darabod sikeréről, habár az özvegy néhány nap előtt (márc. 24-én) öcséd ellen szavazott, sőt szónokolt is a Szeretet nőegyesületnek sorsdöntő közgyűlésén, melyről elég terjedelmes és tárgyilagos tudósítást olvashatsz a Bácsmegyei Napló-nak márc. 25-én megjelent számában.

Hát bizony szegény öcsédnek írásba foglalt okos és az alapszabályoknak megfelelő indítványát, melynek felolvasása több, mint felóráig tartott, a megcáfolatlan megokolás ellenére is leszavaztatta Váli Gyula egyesületi titkár, e város volt mérnöke, azon körülbelül 100 új egyesületi taggal, kiket a legutóbbi napokban gyűjtött ő és *elv.*, illetőleg és helyesebben: *érdektársai*. Természetesen ezen újdonsült és előzetesen agyonpreparált nyers többségre öcséd érvelései semmit sem hatottak, ők csak vezérüknek ferdítéseire és gorombaságaira hallgattak és „lelkesültek” és öcséd intelligens kisebbségét leszavazták. — Öcséd reméli, hogy az egyesület szabálytalan és erőszakos eljárásáért Beogradban a Belügyminiszteriumnál elégtételt fog kapni, de azért mégis szomorú dolog, hogy magyar embernek magyar egyesülettől kapott sértő mellőztetés miatt új államunk miniszté-

riumáná! kell az igazának elismertetését megkísérlenie. Tehát egy rossz szójátékot használva: majd *elválik*, hogy vég eredményben ki lesz a győztes: öcséd-e vagy a *Válik*?

Öcséd az általa gyógyított betegek egy részétől öt megillető 5000 dinárnyi követeléseiből (mikről már régebben is említést tettem) eddig csak keveset tudott megkapni; ezért tehát nekem kellett öt 2000 dinárral kiegészíteni, hogy a palicsi villa bérletösszegének első részét (3000 dinárt) e hónap 24-ikén a tulajdonosnak: Révfy Jenő orvosnak kifizethesse. Reméli, hogy a villa 2 szobáját az egyik verandával és konyhával együtt május 1-től a nyári szezonra jó áron albérletbe kiadhatja és így rendbe jöhet a Chicagóból hiába várt dollárok nélkül is. Adja Isten, hogy így legyen, s hogy itt is ne érje oly csalódás, mint a Szeretet nőegyesület szeretet nélkül való elbánásánál.

Teri 2 hét óta beteges; délelőttönként kis lázai vannak (37.4°), éjjelenként izzad és gyöngeségről panaszodik. Öcséd kisebbfokú tüdőbajt állapított meg nála, egy hétig ágyba fektette és e hónap 25-ikén Hermann dr. által meg-röntgenezettette; a fotografia is azt mutatta, hogy mindkét tüdőszárny a csúcs alatt nagyon csekély mértékben nem normális, de Hermann dr. véleménye szerint 2 hónap alatt teljesen rendbe jön hizlaló kura, napfürdő és pihenés esetén. Erre tehát a palicsi lakás és a közelő tavasz nagyon alkalmas lenne; csak az a baj, hogy öcsédéknek megint nincs cselédjük, mert márc. 24-én ismét elment tőlük egy (dec. 10-ike óta a 7-ik!!!) Ennek az oka pedig az, hogy Teri elve az: ha cselédje van, akkor neki: az úrnőnek nem kell dolgoznia semmit. Pedig ez az „elv” manapság, legalább itt nálunk, nem érvényesülhet. Míg mi cselédet tartottunk (január 15. előtt), anyádnak és húgodnak majdnem annyit kellett dolgozniok, mint most, és hozzá még túrniök is kellett a követelőző cseléd durvaságait és szeszélyeit. Ezért nincs nekünk már több, mint 2 hónap óta cselédünk, no meg azért is, mert így hónaponként legalább 750 dinárt takaríthatunk meg, amiért nekem sokat kell dolgoznom.

A kért könyv (Dr. Fodor László „Az ábrázoló geometria elemei”) még mindig nem érkezett meg. Ugy látszik, hogy az Athaeneum elégségesnek hiszi a telefonon való ígérgestést a megküldés helyett. Ezért tehát, kérlek, édes fiam, szíveskedjél a könyvet az Eggenberger-féle könyvkereskedésben megszerezni és magad a postára adni címemre ajánlva,

mert amilyen előzékenyek voltak a Légrády Testvérek mult ősszel a kért fizikai könyvnek gyors megküldésével, épen olyan Fabius Cunctator az Athaeneum.

Az 1902/3. iskolaévvégi Értesítőt (amikor te a 8-ik osztályt elvégezted) már kivettem az intézet könyvtárából és ha a jó Isten engedi, személyesen akarom neked húsvétkor átadni a notesszel együtt, mert anyáddal szándékozunk benneteket pár napra meglátogatni. Ütlevel-kérvényünk a városháznál remélhetőleg addig elintézést nyer és miután az idén a római katolikus és a görög keleti húsvét között egy heti az időkülönbség, azért valószínű, hogy elég hosszú lesz az iskolában a húsvéti szünet az elutazhatásra. Úgy tervezzük, hogy lehetőleg sok élelmiszert vigyünk magunkkal (köztük egy sonkát is), hogy így a húsvét reátok nézve is valóságos hús-vét legyen és nektek a mi néhány napos ottlétünkkel lehetőleg kevés rendkívüli kiadást okozunk. Időközönként értesíteni foglak, vajjon e tervünk megvalósulhat-e, mert én is már nagyon szeretnék látni benneteket, de a házatokat is, melyet 8 év előtt csak egy este futólag vehettem szemügyre, amikor még annak csak a bérletéről volt szó.

Mult kedden (25-én), vagyis gyümölcsoltó Boldogasszony napján voltunk künn Palicson öcsédéknél, kivittük az édes kis Pucikát, aki anyjának betegeskedése miatt 10 napot töltött egyhuzamban nálunk mondhatlan kedvességgel. Így a többi között egyszer így szólt hozzám: „De kócos vagy *édes öregem*, gyere ide majd megfésüllek!” és már hozta is a fésűt meg a kefét, melyekkel persze még jobban összekuszálta az én „ritka szép” hajamat. Máskor meg, midőn Palicsról behozta őt hozzánk az édes apja, megölelte a nagyaját e szavakkal: „Csak azért jöttem be Palicsról, hogy téged megölelhesselek.” — Egyszer ebéd után az asztalnál kompotot evett, s mikor a szilárdabb részek elfogyasztása után a levet a tányérból ennek fölemelésével kánál nélkül itta, így szólt: „Így issza ezt az én Dide bátyám is.” Titeket, hármatokat nagyon sokszor emleget; így krétával való firkálás közben gyakran mondogatja: „Most írok a Dide bácsinak, Ilonka néninek, Adámkának. Úgy-e jól mondom, nagyaja?” De okosan felel ő mindenkinek a hozzá intézett kérdéseire. Így az egyik, 8-ik osztálybeli lánytanítványom azt kérdezte tőle, hogy mikor tanul majd az Évike matematikát a nagyapától? A kis csöppség talpraesett válasza az volt rcá: „Majd ha nagy leszek, most még

nagyon kicsi vagyok.” Privát tanítványaim nagyon szeretik őt, eljátszadoznak vele, ha beoson a „tanulva” szobába, alig győzőm őt onnan kitessékelni.

És most átadom a tollat édes anyádnak és húgodnak, hogy ők is pár szóval kifejezhessék jó kívánataikat a születésnapodra.

Aldjon meg az Isten, édes fiam, hosszú, boldog élettel, légy továbbra is a mi családunk büszkesége, légy ezen túl is nekünk, szerető szüleidnek öröme, vigasztalója az élet küzdelmeiben való csüggedéseink között, s teljék neked is oly örömed az édes Adámkában, mint nekünk te benned.

Mindanniatokat szívből ölelve vagyok

Suboticán, 1924. márc. 27. (csütörtökön)

a te szerető édes apád.

Édes jó Didém! Végre én is írok neked, bár mennyi a dolgom ezen a ránk nézve kedves napon nem mulaszthatom el, hogy ne üdvözöljelek. Lelkem tele van jó kívánsággal, de azt leírni nem tudom, ha itt lennél vagy én ott, egy hosszú, meleg csók kíséretébe mondanám el. Így csak papíron kívánom én is mind azt mit Apuska okosan, egyszerű melegséggel kifejezett. A legutóbbi leveledben kérdezed mikor megyek föl, most előbb édes apám és anyám megy majd azután talán én föl mehetek. — Ilonkát Adámkát veled együtt szeretettel csókol

Macuka.

így hív a Puci.

Kedves Didém!

Én is csatlakozom a két jó kívánsághoz, mit lehetne neked mást kívánni mint jót, hisz méltán meg érdemlet aszt. Adjon Isten erőt egészséget és kedvet a munkához és még több sikert mint eddig volt, a többit pedig majd ha Isten engedi elmondom szóval amit érzek irántad talán husvétra mert aszt a sok jót ami a szivembe és lelkembe van aszt le írni sok lenne a papir kevés arra, ezért csak röviden írom, hogy az Isten áldjon még téged, Ilonát, és Adámkát minden jóval ezerszer csókol mindnyájatokat szeretettel

Anyikád

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, örömmel tudatom, hogy útlevelünket csütörtökön (ápril 10-én) megkaptuk és azonnal átadtuk egy ügynöknek Beogradba leendő juttatás és vizumoztatás végett; holnap (ápril 12-én, szombaton) már kezünkben lesz a vizummal ellátott útlevel, mellyel hétfőn (14-én) jelentkezünk a redórségnél és így 15-én vagyis kedden reggel 6 órakor a személyvonattal útra kelhetünk és ugyanezen napon déli 1 órakor a keleti pályaudvaron hozzátok érkezhettek. Nagyon kedves lesz, ha valaki várhat közületek bennünket a vasúti állomáson. — Ha netalán valami közbejövő akadály miatt ez a tervünk nem valósulhatna meg, telegrafálni fogok, de remélem, hogy erre nem lesz szükség. — Az Athaeneum által küldött könyvet megkaptam. — A közeli viszonzlátásig [!] ölelünk és csókolunk benneteket.

Subotica, 1924. ápr. 11. (péntek) reggel.

Szerető édes apád

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, ma értesültem, hogy a személyvonat, mely innen reggel 6 órakor indul, *nem* déli 1 órakor, hanem már déli 12 óra 25 perckor érkezik meg a keleti pályaudvarba. Ezért tehát légy szíves kedden (ápril 15-én) *nem* déli 1 órakor (mint ezt tegnap jeleztem) hanem már fél 1 előtt várni bennünket a keleti pályaudvar érkezési oldalán. — Útlevelünket a beogradi vizummal ellátva ma már megkaptuk és így nincs semmi akadály arra, hogy kedden indulhassunk, ha csak addig valami közbe nem jön, de ezt (ha szükséges lesz) meg fogom telegrafálni.

Subotica, 1924. ápr. 12 (szombat délben)

Szerető édes apád.

ID. KOSZTOLANYI ARPAD, IFJ. KOSZTOLANYI ARPAD
ÉS TEREZ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, ma, május 20-án van egy hónapja, hogy beteg lettem és ím a jó Isten megengedte, hogy néhány sort irhassak névnapodra, mely pénteken: május 23-án lesz. Áldjon meg jó Isten hosszú boldog élettel és maradj továbbra is oly szerető fiunk, mint eddig voltál. Sokat szeretnék még írni, de nem szabad többet, hiszen háthatod, hogy a betűvetés még nehéz még. De talán majd lassan ez is javul az Isteni segéllyel. Öllelek mind annyiatokat!

Palič, 1924. május 20.

Édes apád.

Kedves bátyám! Láthatod, édesapánk írása még kissé nehézkes, de alig van benne íráshiba. Ez éppúgy megy mint a beszédzavarral, amely természetesen sokkal gyorsabban tökéletesen helyreállt, de hát az írás az egy komplikáltabb szellemi functio s így amíg csak az agyon a legkisebb — jelenleg csak olyan pókhálószerű vér van — addig nem áll helyre a tökéletes írásművészet. Sajátságos, hogy gyorsírással kifogástalanul ír, úgy látszik azért, mert ott nem betűket, hanem szótagokat írunk — Mindenki, aki itt meglátja Palicson, csodálkozását fejezi ki, hogy pár nap alatt milyen kitűnően néz ki. — Kedélye már egész jó, az étvágya kitűnő; szóval a legjobb állapotról számolhatok be. Az egyetlen, ami még nincs rendben, az írás és számolási zavar, de erről is az az orvosi véleményünk, hogy pár hét alatt redbejön.

Születésnapodra minden jót kívánva maradok szeretettel

Arpi

Kedves Dezső!

Csatlakozom én is és a sok jó kívánságokat én is kívánom együtt anyuskáékkal. Szeretném ha Ádám fiad leengednéd hozzánk egy pár hétre; Ili gondolom szivessen csinálna örömet vele a nagy apaéknak, S ha mene felvinné újra Itt alkalma volna Evi és a nagyapával sokat sétálni és a Toba fürdeni. Arpi elkövet mindent hōgy szülei és Mar-

csi, kint, jól érezzék magukat és a nyárfolyaman úgy gondolom Itt sokkal jobban fognak rendbejönni mind ha a leg jobb Szanatoriumba lennének. Ilonkát is Adám fiad veled együtt csokolom

Teréz

76

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, egyet-mást akarok veled közleni betegségem sajnos következményről: a kényszerű semmit-tevésről, mely a [!] igazán „*medicina peior morbo*”.

Sokszor lemondó türelemmel viselem e kínos bajt, sőt néha-néha akasztófahumorrallyal mondogatom fésülködés közben Petőfink a „Falu végén kurta kocsmá” című költeményéből ezt a két verssort:

„Pihen a komp, kiköttöték,
Benne hallgat a sötétség.”

vagy pedig Phaedus [!] egyik meséjéből idézgetem a róka mondasát, amikor egy talalt [!] ál-arcra azt a megjegyzést tette:

„O quanta species!
Cerebrum non habet!”

Mikor hazatérésünk után szalma-kalapot tettem a fejemre, így szóltam: ez a stílszerű kalap most az én fejemre, mely maga is szalma lett, mert a magot: az észta kirázta belőle a betegség.

Ugyan akkor, midőn még nem volt szabad semmit sem írnom, íroszatalom [!] mellett elmenve Petőfi „Magyar nemes”-ből [!] azt idézgettem:

„Nem írok, nem olvasok,
Én magyar nemes vagyok.”

Most, mikor már szabad rövid ideig irogatnom, s nézgetem a betolakodott helyesírási hibákat, elgondolom, hogy talán ezek bosszú-állni jöttek azon sok helyesírási hiba kigyomlálásért [!], miket 42 év alatt mint tanár és igazgató a tanulók dolgozataiban kivégezem [!].

Látod, édes fiam, milyen furcsa gondolatai vannak a te beteg édes apádnak.

Mert bizony még nincs egészen rendben a Capitio-
nium, nehéz még a betűvetés, még gyorsírral könyben [!],
mint közönséggel, talán azért, mert ott szócsoportokat,
és nem egyes betűket kell megrögzíteni. A közönséges írást
valósággal újra kell tanulnom, különösen a hosszabb szók
írása megy akadozva, melyeknél a kihagyott betűk közül
az előbb állók maradoznak el talán azért, mert a még most
is nehézkesen mozgó jobb kezem nem tudja elég gyorsan
követni gondolataimat.

Igy vigasztalgotom magamat, de néha bizony el csüg-
gedek, hogy mi lesz velem, ha ez még sokáig tart vagy még
nem lesz további javulás is és így kell élnem életemnek
hátra levő részét: tételségben [!], szárnyaszegetten, marad-
tékul [!] dobva az eddig ismeretlen unalomnak, terhére ma-
gamnak és családomnak, hasznavehetlen útban levő bútor
gyanánt.

Aztán meg a megélhetés anyagi gondjai is gyötörnek.

Igaz ugyan, hogy ezeket nagyon megkönnyítete a te
áldott jó szíved által felajánlott honorárium [!], mit a Bács-
megyei Hírlapnál te érdemelsz, de azért fáj lelkem, ha arra
gondolok, hogy ezt nektek kell nélkülöznotök. Mikor a hú-
god a májusi honoráriumot [!] Fenyvestől megkapta és ne-
kem átadta, sírfakadtam [!] és könnyekkel átáztatva tettem
a te jó szíved adományát eddig megtakarított pénzecském-
hez, azzl [!] az erős elhatározással, hogy csak végső szük-
ség esetén fogok ahhoz nyúlni. Ha azonban megengedi a jó
Isten, hogy néhány hónap múlva ismét teljesen munkaké-
pes lehetek, akkor a te adományodat iparkodni fogok minél
előbb hozzátok juttatni hálás köszönetünk kamatjaival együtt.

Sokat szeretnék még írni, de még most nem szabad
többet; kímelni kell a kocsist: az észt és a lovat is: a még
mindig nehézkesen mozgó jobb karomat, mely megbete-
gedésem óta nem érdemli meg a „jobb” nevet.

Szívből öllelek mindnyájatokat!

Palič, 1924. június 2.

Szerető édes apád.

A ma kaptuk meg a „Bús férfi panaszait” nagy öröm-
mel. Extrema se tangunt — Ma ünnepletjük [!] Puczika
3-ik éves születésnapját.

KOSZTOLÁNYI ARPAD KOSZTOLÁNYI DEZSÓNEK

Édes fiam, június 2-án írt és 3-án megkapott kedves leveledben, valamit a Schuster úrral együtt írottban is örömmel olvastunk mindnyájan a remény friss lombjait, miket hozzánk küldeni szívesek voltatok.

Most már én is bizakodóbban nézek a jövő elé, különösen ma: pünkösöd vasárnapján, a Szentlélek eljövételének emléknapján.

Szent hitünk tanítása szerint ugyanis isteni Megváltónk husvét-vasárnapján történt dicsőséges feltámadása után még 40 napig maradt a Földön, és áldozó csütörtökon volt dicső mennybemenetele előtt megigézte szomorkodó tanítványainak, hogy elküide maga helyett a vigasztaló Szentlelket, minden tudásnak örök és kiapadhatlan forrását, ki majd őket megerősíti a reájuk váró munkára: isteni Mesterük tanításának terjesztésére.

Én is a pünkösdtől várom betegségem további javulását, bízom jó Istenben, hogy most is megsegít, mint eddig életem sok egyéb, más bajában. Husvétől mostanig 7 hét múlt el; most már érzem magam is állapotom lassú javulását; a beszéd már csaknem egészen tökéletesen megy, az írás is könnyebben és gyorsabban folyik és kevesebb hibával; így talán nem sokára én is folytathatom a tudomány terjesztését és hasznos tagja lehetek még a társadalomnak és családomnak.

„A bús férfi panaszai”-t élvezettel olvasgatjuk. Nekem legjobban tetszik a Hattyú kutyáról szóló költemény és az én betegségemre illő: az utolsó lapon olvasható, mert bizony közel voltam ahhoz, hogy a pohár eltörjék, elveszen a kulcs, a gomb, a lámpa lezuhanjon . . .

Némi viszonzásul én is küldök itt neked néhány kuriozumot, miket télen irkáltam össze a magam szórakoztatására és annak kimutatására, hogy elég egytagú magyar szó van némely gondolatnak lakonikus kifejezésére [!]. Remélem, hogy ezek az apróságok (s köztük a „Ven kor” [!] is, mit magaról [!] írtam), legalábbis oly érthetők, mint egy futurista vagy dadaista vers.

Repül-e már az „Arany sárkány” a Pesti Hírlap hasábjain? Hány folytatás jelent meg már belőle? Mikor reméled befejezhetni?

Mi két heti palicsi nyaralás után beköltözünk a városba, mert az albérlők, kiknek öcséd két szobát és az egyik konyhát a nyári hónapokra kiadta, holnapután elfoglalják azokat a szobákat, mikben eddig mi lakunk. Igaz ugyan, hogy tovább is szívesen látnának ők minket vendégül Palicson, de már szűkösen kellett volna elhelyezkednünk egymás kényelmének rovására s ezért úgy határoztunk, hogy ezentúl hetenként csak egy-egy napra látogatjuk meg őket s itt a városban a parkokban és a városligetben üdülgetünk majd.

Mindenki, akivel találkozom, azt mondja, hogy most jobbszínben vagyok, mint a minőben megbetegedésem előtt voltam. Állandóan kalap nélkül járok.

Ezzel kapcsolatban egy találós kérdést is eszeltem ki, ezt: Mit tehet meg a keresztény férfi, mit egy zsidó ember nem tehet? (Felelet: Az utcán kalap nélkül járó keresztény férfi a saját templomába bemehet, ellenben a zsidó férfi nem teheti ezt meg, mert a zsinagógában födetlen fővel lenni nem szabad.)

Látod, édes fiam, milyen furcsa gondolatok teremnek a te beteg édes apádnak parlagon levő fejében! Okosabb dolgok híján ilyenekkel kell foglalkoznia az én nyugodni soha nem tudó eszemnek.

De hogy mégis valami okos dologgal fejezzem be ezt a levelet, a te leveledből ragadom ki azt a kedves és bölcs gondolatot, hogy az olaszországi nyaralás után jöjtek hozzánk; a te látásod, okos, vigasztaló szavait [!] többet gyógyítanak majd rajtam, mint a mostani jód-kúra és a nátrium-nitroszum injekciók.

Subotica, 1924. június 8.

Édes apád.

78

KOSZTOLANYI ARPADNÉ ÉS MARIA KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

[1924. VI. 8.]

Kedves Didém!

Énis csatlakozom Apus és Arpi jó kívánataihoz, mit is lehet neked kívánni mást mint jót! hisz aki anyit fárad

és küzdött értünk mostani ott létünkror és különösen Apuska betegségire kifolyolag, fel áldoztad minden idődet nyugalmaidat szegény fiam és küsztel testben és lélekben, hogy mihamarab segics szegény beteg apádon és rajtunk, Isten áldjon meg érte Apuska sokszor el csüged azon, hogy te megnyit faradtál és oly ön feláldozó voltál érte, szerette volna ő szegény neked meg köszönni aszt mind amit tettél értünk, de mint láthatod nehezen megy még nála az irásgondolatok menete, nó de bizunk a jó Istenben és majd talán pár hónap mulva meg köszönheti és írhat hosszabban.

Most csak én köszönöm meg neked határtalan jószágodat, köszönöm ezerszer! Isten éltesen úgy mint szívem és lelkem eszt érzi!... Levelét mutazsd ti Apuskáét meg Suszter Gyulának annak az aranyos embernek ki talán meg mentette nekünk Apuska életét, hogy mit mond ő e levélre? kíváncsi vagyok és majd meg írod nekem, ted el eszt a levelet emlékeid közé... Herman és Arpi konzultálnak sokat együtt apuska állapotarol, most oltásokat kap később meg valami jó szert kap be venni, majd Arpi meg írja, hogy mit vesz be. Arpika és Teri is iparkodik, hogy Apuskának meg szerezen minden kellemeset. ott Palicson, hála Isten jól néz ki Apus, olvasgat és jól érzi magát étvágya is jó sokat van levegön, és majd ha be jövéen a városba akkor meg majd a Mariska istápoja öt gyengeden, és így, majd csak jó lesz szegény öregünknek. Én magamrol nem is beszélek csak anyit, hogy engem is megviselt ez a baj sovány lettem és sápat, de talán majd Palics engem is hejre hoz egy kissé, Arpikáéknál nagyon jó kellemes Palicson, Mariska ben van a városba és dolgozik. Mégegyszer minden jót kívánok áldjon meg az Isten minden jóval beneteket csókol szeretettel.

Anyikád

írdál apuskának (rolatok) magatokrol.

Édes Diduskám!

Mint Anyika megírta sokat dolgozom, így csak röviden írok. Áldjon meg a jószágos Isten minden jóval, hogy még nagyobb, szebb munkákat hoz nekünk olvasni szomszjas embereknek. Kívánom igaz szeretettel, hogy légy boldog és szeress minket, csókol

hugod..

KOSZTOLANYI ÁRPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, június 10-én írt kedves leveledben a többi kellemes dolgok közt, mik abban olvashatók, szeretettel óvsz engem, hogy ne bizkodjam [!] el állapotom javulásában, módjával foglalkozzam írással, olvasással és inkább pihenjek.

Megnyugtatósodra tudatom veled, hogy eléggé bele-törődtem már kénytelen-kelletlen a komoly munka nélkü-lőzésébe. Ime így ütögetem agyon a napokat: átböngészem a reggel megjelenő Bácsmegeyi Naplót és a délben kiadott Hírlap-ot, közben olvasgatok egy-két negyedórát Mikszáth rövid elbeszéléseiből, lapozgatom a fizika történetét, de a nap legnagyobb részét beszélgetéssel és sétállással töltöm el; sokat hevergetek, ebéd után rendszeren alszom egy vagy másfél órát is, mint a régi időben, mikor hajnali 4-kor keltem föl, holott most csak 7 óra tájban hagyom el az ágyat, mely [!] este 10 óra felé fekszem be. Néha bevetődöm a gimnázium-ba is kollégáimmal avaló[!] beszélgetés végett, és a most folyó érettségi vizsgálatok szóbeli feleleteinek meghallgatá-sa céljából. — „Irodalmi” tevékenységem pedig csak abból áll, hogy neked írok hetenként egy-egy levelet.

A világhírű fizikusok életrajzai közt való tallózásaim-ban én: a törpe utód 3-at találtam, kik életük egy szakában rövid ideig elvesztették értelmi tehetségüket; ezek: Newton Izsák, angol tudós, a gravitáció-elmélet halhatlan emléké megállapítója, Mayer Gyula Róbert, német orvos, ki az ener-gia-megmaradási elvének általánosításával véste a nevét kitö-rülhetlen betűkkel a fizika évkönyveibe, és Huyhens [!] Ke-resztély, hollani [!] fizikus, ki egyéb, nagyon sok találmányai közt, az ingás órákkal adományozta meg az emberiséget.

Newton 51 éves korában (1692-ik és 1693-ik év közt levő télen), midőn szerencsétlen véletlen következtében [!] be-cses iratai elégték, hosszabb ideig zavart elmejú volt, de utóbb annyira meggyógyult, hogy pénzverő-intézeti igazga-tó lett, 1699-ben a párisi akadémi [!] tagjául, 1703-ban pedig a „Royal Society” elnöke [!] választották meg; 1727-ben 84-éves korában halt meg.

Mayert a sok méltatlan mellőzés és kigúnyolás tette búskomorrá, mert kortársai nem értették meg az ő korszak-

alkotó találmányát; 15 hónapig volt az örültek házában, hol az akkori idők barbár szokása szerint gépekkel az izmait a csontokig összezúzzák [!], míg végre 1854-ben (tehát csak 70 évvel ezelőtt) kiszabadult a gyógyító intézetnek csúfolt kínzó kamarából és még 24 évig élt; viszonyterve teljes szellemi üdeségét tovább dolgozott lankadatlan erővel, míg végre életének alkonyán a tudós társaságok is, melyek eddig észre sem akarták őt venni, siettek őt mindenféle kitüntetésekkel elhalmozni. A tudomány ezen mártírja 1878. márc. 20-án halt meg 64 éves korában.

Huyhenst már 41 éves korában párisi tartózkodása [!] alatt érte először a gutaütés, mely miatt kénytelen volt hazájába: Hollandiába visszatérni; teljesen felgyógyultan még 25 évig dolgozott, míg 1695-ben Hágában érte őt a második roham, mely megölte őt 66 éves korában. Pedig ő még nem használhatott jódkúrát sem, mint én most, hiszen a jódot 1811-ben találták fel, holott ő már 1695-ben meghalt. Ha én nálam is a második roham 25 éves [!] múlva következik be, nyugodt lélekkel várom azt, hiszen $65 + 25 = 90$ éves korában már legalább is illik az embernek meghalni.

Csak egy elfeledett fizikus élt ennél hosszabb ideig: az én egyik boldog emlékezetű tanárom: Jedlik Anyos, a budapesti egyetem tanára, ki 1895-ben halt meg 95 éves korában; ő a dinamo-elektromos gépet találta föl, de magyar élheterlenséggel nemcsak nem kért rá szabadalmat, de még közzé sem tette korszakalkotó találmányának leírását a tudományos folyóiratokban; így aztán 20 év múlva egy német fizikus: Siemens-Werner függetlenül újra feltalálta a dinamo-elvet és azt azonnal alkalmazta is, úgy hogy az ő nevéhez fűződik a feltalálás dicsősége, mely az elektromosságot az emberiség közkincsévé tette.

Bocsáss meg, édes fiam, hogy ilyen unalmas történeti fecsegésekkel untatlak, mikkel csak azt akartam kimutatni, hogy a fizikusok nem egy könnyen bolondulnak meg és ha még is megteszik nagy ritkán ezt a könnyelműséget, sietnek csakhamar — visszabolondulni!

A beteg ember sokat bűbelődik a bajával, főleg ha az múló félben van. Én is annyira beletörődtem már állapotomba, hogy egy rossz görög—magyar szójátékot is csináltam róla. Megkérdzem ugyanis nem rég Hermann dr-tól, hogy műszóval mi a neve a gutaütésnek? S mikor ő az „apoplexia” szóval felelt, azt kérdeztem tőle továbbá, hogy tudja-e,

miért hívják így? Midőn pedig erre ő nem-mel válaszolt, én adtam meg a tréfás feleletet így: azért hívják így, mert ez a betegség többnyire a nagyapó-at [!] keresi meg.

De most tőled is kérdezek még újból valamit, amit mult levelemben is megtettem, de választ nem kaptam rá. Nem felelték [!] meg arra, hogy mikor remélheted az „Arany Sárkány” befejezését? Pedig igen fontos, hogy nyaralások megkezdése előtt készen légy velem, és aztán te is úgy lustálkodhassál, mint én: a vén lajhár!

Úgy erre, már tudniillik a sárkányra (és nem a lajhárra) vonatkozó válaszodat, valamint mindent, ami titeket illet, hírt várva mindnyájunknak mindannyiatok szeretettel teljes ölelésével vagyok

Subotica, 1924. június 16.

Édesapád

80

KOSZTOLANYI ÁRPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, június 18-án írt kedves leveledre a következőkről értesítelek:

Tegnapelőtt (20-án) múlt 2 hónapja, hogy megbetegedtem; tegnap voltam Hermann dr. úrnál, ki megmérte vérnyomásomat. Ez 2 hónap előtt 220 volt, visszatérésünkkor 170-re csökkent, most pedig 155-re esett; e szerint tehát/jó hatással volt az a 15 nátrium-nitrosum injekció, miket öcséd 3 héten át nekem adott. Mert ezeket beszüntetjük, csak a jó-diuretin-kúrát folytatom tovább. Hermann dr.-úr véleménye szerint vérelvonást elég lesz nálam évenként csak 3 ízben alkalmazni, tehát körülbelül 2 hónap múlva kerül majd rá a sor, ismét a vérkeringésnek közvetlen úton való szabályozására.

Ugyancsak tegnap meg is röntgenezte a szívemet Hermann dr.-úr. A fotografiát holnap kapom meg; majd írok erről is, ha szemügyre vehetem a saját szívemet.

Öcséd holnap (23-án) délután költözik át új rendelő helyiségébe: a VI. kerület sv. Cirila i Metoda trg 10. számú házba, mely egyike a nagy templom előtt levő parkot szegélyező épületeknek. A ház Révfy Jenő dr.-é, egyanazé, kinek palicsi villájában öcséd és övéi laknak. A házat Révfy építtette és abban évtizedeken át folytatott orvosi gyakorlatot, mit azonban nem rég abban hagyott és most feleségének ma-

gyarországi birtokán: Majsa község közelében 400 hold földön gazdálkodik egyik fiával. E házban az orvosi rendelő és a hozzátartozó városzoba erre a célra épült, mindkettő ablakai az udvarban levő kertre nyílnak. — Azt hisszük, hogy előnyös cserét sikerült öcsédnek 4 év után ez átköltözéssel elérni, mert az új helyiség a város geometriai közép-pontjában, forgalmas, de azért mégis csendes környezetben van, igen közel a palicsi elektromos vasút egyik megálló helyéhez, mely a Teréza-templomnál van, a ház pedig a plébánia sorában ettől a harmadik.

Nekem azonban nemcsak ezen észszerű okok alapján van bizalmam az új rendelőben, hanem a következő misztikus érzés miatt is: az idén július 5-én lesz 40 éve, hogy édes anyáddal egybekeltünk, július 5-én pedig a katolikus naptárban Ciril és Metod névünnepe olvasható. Nekünk 40 év előtt a Ciril és Metod név szerencsét és boldogságot hozott, mert egymást szeretve, megértve és tisztelve éltük le ezt a hosszú időt és így szándékozunk még a következő 10-évet is az aranylakodalomig Isten segítségével eltölteni. Ezért is remélem, hogy öcsédnek is a Ciril és Metod téren való új megtelepülése neki orvosi pályáján további szerencsét és sikeres folytatást hoz.

Látod, édes fiam, már kezdek vénségemre a szavakban és a nevekben babonás lenni, talán azért, mert 1878-ban és 1924-ben is április 20-án mindkét esetben husvétkor ért engem Budapesten olyan két baj, minőkről az előtt sejtetem sem volt.

Az „Arany Sárkány” sikeres befejezésének mindnyájan örvendünk, én annál is inkább, mert az én betegségem a nagy munka folytatását egy héttel hátráltatta.

Mi van Adámka iskola évvégi bizonyítványával?

Irj valamit a kedves manyiról is, ki minden gondolatot iparkodott kitalálni, mikor én nálatok beteg és üdülő voltam. Isten áldja meg a jó szívét érte!

Kire hagyjátok a házat, ha elutaztok? Ott marad-e derék szakácsnőtök házőrzőnek, ki nekem olyan jó ételeket csinált. Hát a Hattyú kutya hol és hogyan fog nyaralni? — Fő, hogy az udvarra nyíló, de megvetemedett konyhajtót [!] elutazástok előtt megcsináltassátok, hogy az bezárható legyen.

Én is zárom leveletem. Csók mindnyájatoknak!

Subotica, 1924. június 22.

Édesapád.

KOSZTOLÁNYI ÁRPAD KOSZTOLÁNYI DEZSÓNEK

Édes fiam, június 25-én kelt kedves leveledre válaszsom a következő:

Szörnyülködjél! Tegnap (29-én, Péter-Pál napján) 8 fogásos ünnepi ebéden vettem részt a Beograd szállóban (a régi „Pest” vendéglő) és a grandiózus étkezés közben nem vizet, hanem... horrendum dictu... szódavizet ittam! A 20 év előtt érettségi vizsgálatot tettek hívtak meg engem erre és még életbenlevő és itt élő tanáraikat: Méreit és Csajkást és az elengedhetetlen Matkovics Miklóst. (Volt tanáraid közül meghaltak: Kuluncsich Pál, Koncsek, Loosz, elköltöztek innen: Révfy, Bölcskei és Löschingler és hála Istennek Toncs is). Az akkori érettségi vizsgálatot tettek névsorát ide mellékeltem [!] küldöm, bizonyára érdekel téged is, annál is inkább, mert köztük van szegény unokatestvéred: Brenner Józsi is; kivülről meghaltak még: Budanovich, *Halbrohr*, *Licht József*, Pollák, Rex, Radvánszki, Szende, Sztrokay és *Wilhelm* (nem Wilhelm) tehát összesen 11-et [!] 44 közül; eként a nagy kaszás hatalmas rendet vágott közül is azon megjegyzéssel, hogy az aláhúzott nevéiek a háború áldozatai (*Halbrohr* és *Licht József* a harctéren estek el, *Wilhelm* pedig az ott kapott betegség folytán halt meg).

Az ebéd vége felé vakmerő lépésre határoztam el magamat. Ugyanis a főrendező: Rafajlovics Milos (diák-nyelven *Rifa*) üdvözölte a megjelent volt-iskolátársakat (szám szerint 20) és feleségeiket és megköszönte nekünk volt neveiknek és tanáraiknak megjelenésünket. Erre persze valakinek válaszolni kellett közülünk. Vártam, hogy tanártársaim közül valamelyik majd csak kirúgja maga alól a székét és megköszöni a megtisztelő meghívást, de hiába vártam. Erre aztán elhatároztam magamat, hogy megpróbálok én beszélni. Őszintén szólva életemben talán soha sem drukoltam úgy, mint a megkezéskor [!], mig bele nem meledtem; félttem attól, hogy a csak nagyjában átgondolt, de még csak vázlatban sem leírt mondandóm fonalát beszéd közben elvesztem, vagy pedig nem tudom folyékonyan és értelmesen kifejezni gondolataimat. De — hála Istennek — nem így történt. Több, mint egy negyed óráig tréfás dolgokkal fűszerezett beszélemmel [!] sikerült állandó derűtségben

tartanom a társaságot és beszédem befejeztével alig győztem elhárítani magamtól a sok gratulációt. — E szerint tegnap nehéz vizsgálatot állottam ki sikeresen a szónoklás-szerű beszédből, mert biz ez nehezebb, mint a közönséges társalgás.

Ezek után remélem, hogy nem sokára, ha jelentkezik majd valaki nálam privát tanításra, megkísérülhetem [!] ezt is okos határok közt és megkezdhetem több, mint 2 hónap után a pénzkeresést, hogy a Bács megyei Napló hónaponta ne csak 500 dinárt utalhasson át neked a Tere-feréért, hanem tiszta-pénz gyanánt 1000 dinárt is.

A mult héten jelenlétemben Fenyves Lajos a kiadóhivatalban 500 dinárt adott át a kezelő személyzet egyik tagjának a júniusi Tere-feré honoráriumaként, hogy azt címedre postán adja fel. Megkaptad-e már? Fenyves Feri és Detre is sajnálatukat fejezték ki előttem, hogy már 2 ünnepi számból hiányzott a közönség által keresett „tinta” és kérik, hogy húzd ki ismét a tintatartó beszorult dugóját.

Örömmel olvastuk a Bács megyei Napló június 28-án megjelent számában nemcsak a zseniális Tere-feré-t, hanem az egészen te rólad szóló Giardinetto-t, mit Milkó Dóri írt és bele kevert engem is, mint ahogyan bele került Pilátus neve a Credo-ba. Élvezettel olvastuk a „Világ” júniusi 2-iki számában a „Bús férfi panaszai”-ról írt kritikát is.

Örülünk Adámka szép bizonyítványának, melyben a kézi munkából nyert érdemjegy csak azt állapítja meg, hogy a mi kedves és okos, szeretett unokánk jogosan jár nadrágban; lánynak való a kézi munka, nem fiúnak. — Reméljük, hogy az aranyos manyi operációja is jól sikerült, s kívánjuk, hogy az eltávolított mandola helyét Itália kék ege alatt Ilona szorgalmasan gargarizálja dallamos olasz szókkal.

Ide melléklem [!] tegnap mondott mókás beszédemnek *utólag* készített vázlatát. Talán érdekelni fog téged.

Sok szeretettel mindnyájatok iránt

Subotica, 1924. június 30.

Édes apád.

Az 1924. június 29-én mondott tréfás beszédnek „post festa” készített vázlata.

Mivel a főrendező: a „Rifa” az ő köszöntőjének kezdetén kijelentette, hogy a megjelentek közül többen csak

azon föltétel kikötésével jöttek el, hogy közönéges [!], utcai ruhában jelenhetnek meg és tosztok nem lesznek, azért *csak* ő fog egyetlen rövid dikciót mondani.

Erre én azt feleltem, hogy az általa tett ígéret reám nézve nem kötelező, de különben is nem én kezdtem a rendbontást, hanem ő, én azt csak folytatni szándékozom, ha meghallgatnak.

A „halljuk”-ozásra azzal folytattam, hogy jelenlevő tanártársaim nevében a szokás hatalma révén emelek én szót, mert 18 éven át, *mig* a főgimnázium élén allottam [!], minden évben június 29-én nekem kellett egy óráig száraz statisztikai adatok recitálásával a tanári testületet, a tanulókat és a vendégeket is gyötörnom [!]; legfőlebb beszédeimnek a vége volt érdekes, midőn a jutalomdíjakat kiosztottam. Félreértések elkerülése végett azonban megjegyeztem, hogy most a jutalomdíjosztás elmarad, mert klasszikus nyelven szólva e célre deficit pecunia, vagy ezt pentaméterben skandálva:

Deficit omne pecu —, deficit omne nia.

Ezután emlékeztettem a hallgatóságot arra, hogy mint azt a stilisztikában és a retorikában is tanulták, minden írásműnek és beszédnek 3 főrésze van: a bevezetés, a tárgyalás és a befejezés.

Bevezetésként elmondtam, hogy engem a mai kedves összejövetelre Munk dr. hívott meg „ismerkedési ebéd” címen, de én már az első hallásra sem tartottam megfelelőnek az „ismerkedési ebéd” elnevezést, mert tudomásom szerint „ismerkedési ebéd”-et azok szoktak rendezni, kik a megelőző éjszakát is nagyon víg hangulatban együtt töltötték, úgy, hogy másnap, a mámor rózsaszínű ködében egymást sem ismerik föl. — Munk dr. távozása után tovább analizáltam az elnevezést, mint az ilyen magamféle és unalmában mindenre ráérő penzionátus a definiálás kellékeit megszabó ezen hexaméter alapján:

„Kit, ki, mikép, hol, mért, mikor és milyen eszközök által?” és újra konstatáltam, hogy az „ismerkedési ebéd” nem találó elnevezés ... Mert arra, hogy mikép történjék az ismerkedés, könnyű a felelet: a fehér asztalnál; a „mért” szó sem rejtély: a kérdésben megvan; a „mikor” szó sem okoz fejtörést: 1924. június 29-én déli 1 órakor; az „eszközök” jelentésével is mindjárt tisztán lehet jönni: ezek a Beograd szálló kitűnő konyhája és pincéje, hiszen a régi köz-

mondás szerint in vino veritas. Hanem annál nagyobb rejtély a két első szó: „kit” és „ki” ismerjen meg? Hiszen a volt iskolatársaknak, kik 8 vagy némelyek 9 évet is együtt töltöttek egymással az iskolában, 20 év kevés idő az elfeledésre, nekünk pedig, volt tanáraiknak, sem kell emlékező tehetségünknek [!] megerőltetnünk, hogy rájuk ismerjünk, legfőlegb egyeseknél a 20 esztendő alatt az idő által kigyomált [!] hajszálakat kell a tarkóig érő homlokra oda képzelni; az pedig, hogy mi, a nap-nap után találkozó tanárok kezdjünk egymás közt ismerkedni, igazán fölösleges.

Tárgyalás Rektifikáltam tehát a kifogásolt kifejezést „vizionlátási ebéd”-re, melynek igazi fűszere az iskolai élmények fölelevenítése lesz; hangsúlyoztam, hogy az életnek a legboldogabb korszaka ez, melyben nincsenek megélhetési gondok, apró keserőségek mellett sok az öröm, mint például az alsó osztályokban az egyesült erővel végzett padfaragás, a felsőkben az ideál neve kezdő betűinek a padba való bevésése, vagy egy „Hozzá” című versnek szintén közös erővel való írása olyanformán, hogy az egyik a gondolatot, a másik a rímeket liferálja, vagy pedig a zsinórokból font hálózat a padok alatt az iskolai dolgozatírás megkönnyítésére, vagy ismét a tanári testület egyes tagjainak díszítő jelzőkkel való ellátása az igazgatót sem feledve ki, megint csak közös munkásság alapján. Mert így volt ez nemcsak 20 év előtt, hanem a mi időnkben is és így lesz, a jövőben is, míg csak iskola, diák és tanár lesz.

Befejezés Záradékul minden jót kívántam nekik a jelenlevő volt „veterán” tanárok nevében, hangsúlyozva, hogy az első rangú veterán a még mindig hetvenkedő Mérei, ki azonban már nem sokáig hetvenkedik már, mert most 79 éves, tehát csak egy évig tart még a hetvenkedése, s azután majd kezdődik a nyolcvankodása és a kilencvenkedése és így tovább; magamat mint a másodrendű veteránt mutattam be az én szerény 66 évemmel, Matkovics Miklóst pedig mint harmadrendűt az ő 60 évével annak fölemlítésével, hogy ő bármilyen hírneves futó volt is ifjú és bohém korában, évek dolgában minket utóbb nem érhet; *csecsemő* veteránként aposztrofáltam Csajkást az ő 51 évével, de kívántam neki, hogy addig éljen, míg a bajusza tízszer akkorrára nő meg. — Főlemlítettem még, hogy mi köztünk és Csajkás közt az a nagy különbség is van, hogy mi: Mérei, én és Matkovics már csak madártávlatból nézzük az isko-

lát, míg Csajkás még most is a sinusok, cosinusok és kapcsolts részeknek rejtelmét leplezile az iskolában egyik, 20 év előtti volt tanítványával: az itt jelenlevő Vojnics Tunich Jánossal együtt.

Ezzel kapcsolatban aztán megállapítottam, hogy én már pedagógiai tekintetben is már nagyapa vagyok, mert Csajkás az én tanítványom volt, tehát ő az én pedagógiai fiam, ő neki pedig Vojnich Tunich a pedagógiai fia, tehát én Vojnich-nak pedagógiai nagyapja vagyok, az öreg Mérei pedig mindnyájunk dédapja pedagógiai tekintetben.

Jó kívántaink [!] ismétlésével fejeztem be mondókámat.

82

KOSZTOLANYI DEZSÓ ÉS ADÁM KOSZTOLANYI ÁRPADNAK

Budapest, 1924. júl. 1.

Kedves édesapám,

a mellékelt cikkeket, kérlek, küldesd el Fenyveshez. Két Tintát is küldök, egyet erre a hétre, egyet pedig július 27-ére, arra a szomorú évfordulóra, mikor 10 éve lesz a háború kitörésének. A Tere-fere is erre a hétre szól.

E levélpapír másik oldalán Adám unokád ír hozzád hosszabb levelet. Saját jószántából ragadta meg a tollát, most, vakációban is, hogy a távolból is elcsevegjen veled. Mi még nem tudjuk, mikor utazhatunk. Mielőtt útra kel-nénk, hosszabb levélben számolok be útitervünkről és arról, hogy hol és mikor találhattok bennünket.

Ezen a héten még nem érkezett meg leveled. Csak Milkó Izidor küldötte el kedves cikkét, mely azért esett jól nekem főként, mert teneked hódol, ki minden szeretetet és hódolatot megérdemelsz mindenkitől.

Öcsém, Mariska is írhatna egy pár szót.

Édesanyámat, téged, mindnyájatokat ölel

Dide

U. i. 1. Drága nagyapám! Mindnyájan örülünk, hogy meggyógyultál és sokat gondolunk reád. Hogy van a Pucika? Mit csanáltak? Hogy van a Mariska néni és az Árpi bácsi? 2. Hallottam nagyapa, hogy az évvégi bizonyítványom felől érdeklődtél. Hála Istennek, elég jó eredménnyel vé-

geztem az évet, mert csak négy kettesem és tíz egyesem van. Félévben pedig három hármasom két kettesem és kilenc egyesem. 3. Manykám beteg volt és szanatoriumban volt. Kivették az orrgarat manduláját. Hála Istennek már itthon van és már halkán beszél. 4. Nagyon szeretnék ha a jövő tavasszal újra látnálak.

83

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, Adámkával viribus unitis 1-én írt kedves leveletekre ezeket válaszolom:

Tegnap (6-án, vasárnap) ünepeltük meg legszűkebb családi körben házasság-kötésünk XL-ik évfordulóját ebédrel és uzsonnával; vendégeink csak öcséd, Teri, Pucika, Berta néni és Pepike voltak; sajnos, ti nem lehettetek itt a 40 év előtti emlékek fölelevenítésénél s ezek közt annak a szomorú ténynek a megállapításánál, hogy a násznépnek több, mint fele azóta meghalt. Hiába, nagy idő az elmúlt 40 év, de még nagyobb az ismeretlen 10 év, ami még kellene az aranylakodalomig. Megérjük-e ezt, és ha igen: hogyan? Egészségben-e vagy betegeskedve, megelégedésben-e vagy szomorúságban átkozva a hosszú életet? Ki tudna e rejtélyekre megfelelni?

Aggódva gondolunk a ti olaszországi utazástokra is, mert itt néhány nap óta igen nagy a meleg; alkonyatkor is 30 fokot mutat a Celsius-féle hőmérő. Hát még Itáliában mi lesz? Attól tartunk, hogy ott ti úgy elolvadtok, mint anya és Mariska által a lakodalmi ebédre készített Dobos-tortában a csokoládés-vajas töltelék, mely úgy kibújt a piskóta lepényekből, mint szeg a zsákból.

Örültünk Adámka hosszú és értelmesen megfogalmazott levelének, melynek becsét növeli az is, hogy önszántából írta meg azt. Csak egy szépséghibája van még ennek az okos levélnek: a külső alak vadregényessége, mely főként a vonalozás szépségében nyilvánul. A sorok az írás kezdetén oly messze vannak egymástól, hogy kiabálnak egymásra, a levél vége felé mindig jobban összeszorulnak, mintha fázósan összebújnának, pedig most igazán nagyon meleg van. — Ha tehát Adámkának megint kedve lesz nekünk írni, azt ké-

rem, hogy centiméterekre beosztott vonalzóval egyenlő sor-
közöket mérjen ki, mert ilyen hepe-hupás sorokban csak
akkor szabad majd írnia, ha nagyobb költő lesz, mint az
édes apja. Ha a lányoknak való horgolás nem is megy kifo-
gástalanul, nem baj, de az írás rendességét és csinosságát
már most kell csiszolgatni, hogy annak tartalmán ne csak
lelki szemeink gyönyörködjenek, hanem testi szemeink is
megnyugodjanak. — Nem szabad Adámkának rossz néven
vennie ezt a jóakaró figyelmeztetést, egy ilyen „alter
Schuhlfuchs”-tól, ki nemcsak rideg paedagogus, hanem sze-
rető nagypapa is, ki óhajtaná, hogy az ő nagyobb unokája
legközelebbi rendesen írt levelét dicsekedve mutathatná meg
mindenkinek, mert a kisebbik unoka: a Pucika most még
csak firkálni tud.

Legutóbbi leveleink egymást keresztezték; ezért nem
kaphattam választ júl. 1-én írt levelemben tett néhány kér-
désre. Légy szíves, ha nem esik terhedre, ezekre is legkö-
zelebb kiterjeszkedni.

Úti programotokat érdeklődő türelmetlenséggel várjuk;
nagyon szeretnők, ha állandóan tudhatnánk, hol fogtok
bolyongni és hol üttök majd sátorfát?

Mindnyájatokat szívből üdvözölve vagyok

Subotica, 1924. júl. 7.

szereető édes apád.

84

KOSZTOLANYI DEZSŐ KOSZTOLANYI ÁRPADNAK

Budapest, 1924. júl. 9.

Kedves Édes Apám,

itt küldöm a Tere-ferét, adjátok át Fenyvesnek, üdvöz-
letemmel együtt, s közöljétek vele, hogy ebben a hónapban,
minthogy olaszországi úton vagyok tizenkét cikket szállí-
tok neki Firenzéből, Rómából, az olasz úti élményeimről.
Ezek pótolják majd a Tintát és Tere-ferét, mindaddig, míg
vissza nem jövök utamról s szeptemberben újra kezdem, a
két rovatot. Remélem, örül a cserének. Addig is minden
elsején vegyétek fel a tiszteletdíjamat.

Örömmel tudatom, hogy ezen a vasárnapon délután
öt órakor már vonatra szállok feleségemmel és Adámmal.

Három-négy napig maradunk Velencében, kicsit fürdünk a tengerben, onnan Rómába egy hétre. Itt Gerevich Tibor vendége vagyok, ki a Viale Policlinico 139 alatt lakik, az Institute Unghereseben. Ha addig bármi levelet írtok címezétek a nevére s benn a levélben kérjétek meg őt, hogy adja át nekem, mire odaérkezem. Címem tehát: Roma, Itália, Viale Policlinico 139. Institute Ungherese. A levél Gerevich Tibornak címezendő.

Nagy reményekkel és boldogan indulunk útnak. Budapesti lakásomban addig sógorom, Harmos Károly lakik a cseléddel együtt. Ők ügynelnek Hattyú kutyámra is.

Mindnyájatoknak kellemes üdülést, sok örömet és boldogságot kívánok. Utam egyes mozzanatairól értesítelek benneteket levelezőlapon. Tervem szerint augusztus 1-ig a nagy Itáliában csavargunk, aztán visszajövünk Abbaziába, s ott pihenünk és fürdözünk, lehetőleg szeptemberig, mindaddig, míg az Arany sárkány tiszteletdíja futja.

Mindnyájan ölelünk benneteket

Dide

85

KOSZTOLÁNYI DEZSÓ ÉS ADAM KOSZTOLÁNYI ARPADNÉNAK

1924. július 19.

Kedves nagyanya,

Mi itt nagyon jól vagyunk, Rómában. Csókol szerető unokád

Adám

Nápolyból írunk. Egy hét múlva érkezünk meg. Sok csók mindnyájatoknak

Dide

Manyi is csókolja a kezedet!

KOSZTOLANYI DEZSÓ KOSZTOLANYI ÁRPÁDNAK

Róma, 1924. júl. 19.

Drága jó apám,

Bolognából, Firenzéből érkezünk ide. Egész lakosztályunk van. Pompásan érezzük magunkat. Egy hétig maradunk. Azián Nápolyba. Ölelünk mindhárman

Dide

KOSZTOLANYI ÁRPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, aggódva írom e sorokat, mert te júl. 9-ikén kelt leveledben azt jelezted, hogy 13-án, vasárnap, délután öt órakor indultok Olaszországba és ott utatok első állomása Velence lesz, hol 3—4 napig maradtok. Bizton reméltük, hogy onnan legalább egy levelező lapot kapunk tőletek, de bizony eddig: júl. 21-ikén délig, tehát 8 nap eltölte óta semmi hír sem érkezett rólatok. Annál inkább aggaszt ez bennünket, mert Fenyves újságának szombaton (júl. 18-án) megjelent számában Olaszországban történt nagy vasúti szerencsétlenségről olvastunk. Irjatok tehát azonnal, hogy némileg nyugodtabbak lehessünk.

Nálunk, hála Istennek, nincs baj. Én már annyira munkaképes vagyok, hogy elfogadhattam Fenyves megbízását arra, hogy az idén is írják az ő általa kiadandó naptárunk egyikébe népszerű fizikai ismertetést. Készen is vagyok már vele; 2 nap alatt könnyen megírtam oly terjedelmű cikket, amilyennel tavaly ilyenkor 2 hétig vesződtem, pedig, azt hiszem, hogy a mostani cikkem sikerültebb a múlt évinél; a jelenlegi kevésbé szakszerű, inkább csevegés, költői idézetekkel, közmondással (!) fűszerezve, saját gyártmányú ötleteimmel garnírozva, hogy könnyebben emelshető (!) legyen. Azt hiszem, hogy a 3 hónapi lustálkodás fokozta ennyire irodalmi munkaképességemet; adja Isten, hogy ilyen kényszer-lomhátkodás ne ismétlődjék meg nálam!

Öcséd megengedte, hogy augusztus elsejétől kezdve *tovább* folytassam egy kívánló (!) tehetségű és szorgalmú lány-magántanulónak a matematikából és a fizikából leendő ok-

tatását, aki fényes eredménnyel tett júniusban is vizsgálatot az 5-ik osztályról. Remélem, hogy e munka is oly könnyen fog menni, sőt talán még könnyebben mint a jelzett „íróság”.

Minden másnap most is kapok öcsédtől natrium-nitroszum injekciókat és általában jól érzem magamat.

Természetesen akkor érezném igazán jól magamat, valamint anyád, testvéreid és kapcsolt részeik is, ha Abbaziából legalább egy hétre eljőnnétek hozzánk is.

Az idén kényelmesebben tudunk elhelyezni benneteket, mert öcséd és családja Palicson laknak. Aztán meg a palicsi strand sem megvetendő dolog még a lidoi és abbaziastrandok után sem.

Jertek tehát ide is hozzánk, tárt karokkal várunk benneteket.

Subotica, 1924. júl. 21.

Szerető édes apád.

88

KOSZTOLANYI DEZSŐ KOSZTOLANYI ARPADNAK

Róma, 1924. júl. 22.

Édes jó apám,

pompásan érezzük magunkat, Adám alszik, háromszobás lakásunkban, mi pedig egy római osteriában mulatunk kedves barátainkkal. Jövő héten Nápolyba megyünk, aztán Szicíliába, Palermoba. Ölelünk

Dide

Kezedet csókolom drága Apuska, Anyika!

Horvát Henrik

Szervusz Marcsa — Manyi

Tisztekét küldi Lossy [?]

Szabó Miklós

89

KOSZTOLANYI DEZSŐ, ILONA ÉS ADÁM KOSZTOLANYI ARPADNAK

Nápoly, 1924. júl. 24.

Kedves édesapám,

itt vagyunk Nápolyban. Naponta fürdünk a tengerben. Jól vagyunk. Innen csak Capri szigetére rándulunk át, az-

tán letelepszünk egy kis helyen Trieszt közelében. A cik-
keket jövő héten küldöm a B. N-nek. Csókol

Nagyapám és nagy anyám csókollak benneteket

Dide

Csókol benneteket

Ádám

Manyi

90

KOSZTOLANYI DEZSÓ KOSZTOLANYI ÁRPADNÉNAK

Roma, 1924. aug. 2.

Édes jó anyám,

ma este indulunk Velencébe. Teljesen egészségesek va-
gyunk. Mindnyájatokat ölelünk

Dide

91

KOSZTOLANYI DEZSÓ KOSZTOLANYI ÁRPADNAK

Lido (Venezia) 1924. aug. 4.

Hosszú bolyongás után végre horgonyt vetettünk itten
s úgy szeretnénk hogy szeptember elsejéig itt nyaraljunk
a tenger mellett. Gyönyörű kis villában lakunk a tengerpar-
ton. Olasz költő barátaim jóvoltából otthon érezzük ma-
gunkat. Irjatok azonnal, levelet. Holnaptól kezdve mennek
a cikkek. A pápa magánkihallgatáson fogadott s Ádámot
külön megáldotta.

Címem: Hotel Pension Venier e Villa Marina Lido (Ve-
nezia)

Anyám, öcsém, Marcsám, Pucikám csókoltatom

Dide

92

KOSZTOLANYI ÁRPAD, ÁRPADNÉ ÉS MÁRIA KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, elutazástok óta 7 levelező lapot kaptunk
tőletek: Rómából júl 26-án egyet és 30-án kettőt, Nápoly-
ból 31-én 1-et, ismét Rómából aug. 5-én kettőt, végül Lidó-

ból 7-én 1-t. Én nektek júl. 21-én írtam Rómába és a ti aug. 1-én írt levelező lapotok szerint ezt igen nagy késedelemmel bár, de mégis megkaptátok.

Mi, hála a jó Istennek, jól vagyunk. Én már aug. 6-ika óta tanítok is; napota [!] 1 órában egy szerb és egy bu nyevác leányt készítek közösen a szeptemberi érettségi vizsgálatra a matematikából öcséd beleegyezésével. De azért minden másodnap nátrium-nitrosum injekciókat (értágítókat) is kapok tőle, talán azért, hogy nagyon ne bízzam el magamat. Kedélyem annyira jó, hogy július közepétől mostanig 16 verset is írtam, vagyis visszaestem ifjúkori betegségembe, mint erről levelem további soraiban is írok nektek.

Sajnos azonban családunk egyik tagjával: Brenner Lacikával júl. 20-án a budakeszi országúton súlyos baleset történt, mely csaknem halállal végződött. Ő ugyanis júl. 19-én (szombaton) 30 millió magyar koronáért egy londoni gyártmányú motorbiciklit vett és azt másnap (vasárnap) d. e. 9 órakor a jelzett helyen ki akarta próbálni, hogy szá guldhat-e vele 120 kilométer óránként való sebességgel? Bízott abban, hogy az első rangú gép neki, mint Ganz-gyári mérnöknek szót fog fogadni, és csakugyan sikerült is a vakmerő próba, de csak rövid ideig. Mert a felocsont [!] úton a bicikli csúszni kezdett és egy fordulónál szegény Lacika egy telegráf-oszlopot súrolva lehuzant a kavicsos útra és onnan egy árokba, honnan nem tudott önerejéből fölkelni, mert jobb lába szárában a singscont eltört. Szerencsére arra utazott egy nyugalmazott katona-patikárius a feleségével kocsin s ezek segítségével sántikált egy arra haladó omnibuszig, mely őt és a 120 kilogramm súlyú szerencsétlen biciklit is a szent János kórházba vitte. Itt rögtön kezelés alá vették törött lábát és tömérdek vérző sebet is, melyek kőhorzsolásokból származtak. Hétfőn reggel azonban eszméletét elvesztette és azt csak pénteken (júl. 25-ikén) nyerte vissza, mikor már az orvosok koponyalékelést szándékoztak rajta végezni. Erre, hál az Égnek, nem volt szükség, mert hozzá utazott szüleit: Józsi bácsit és Ilonka né nit e napon már fölismerte és gyógyulása oly szépen haladt, hogy aug. 5-én már el is szállították őt Budanovics Margitnak VIII. Népszínház-utca 22., III. 9. számú lakására, hol a törött láb 6 hét alatt meg fog gyógyulni édes anyja ápolásával, ki vele marad addig; Józsi bácsi aug. 3-án jött Budapestről ide vissza.

Édes fiam, jó volna, ha Józsi bácsinak is, Ilonka né-
ninek is pár sorban gratulálnál a jól végződött [!] baleset al-
kalmából; igen jól esnék nekik a rokoni szeretet e meg-
nyilvánulása.

Igen örülünk, hogy a pápa Ó Szentsége megáldott ben-
neteket és különösen az édes kis Ádámkát, ki bizonyára
még vallásosabb lesz ezután. Nektek is *talán* használ vala-
mit a kegyes áldás, hiszen tudjátok, hogy mit írt Arany
János:

„... szegénynek drága kincs a hit:
Túrni és remélni megtanít
S néki, míg a sír rá nem lehel,
Mindig túrni és remélni kell”

Én már régen kiábrándultam abból, hogy valamikor
vagyonos legyek (hacsak amerikai sógornőnk nem lep meg
bennünket néhány millió dollárral). De azt hiszem, hogy
bármily gazdag lennék, mindig örömmel mennék ünnepe-
ken és vasárnapokon templomba és örült volna a lelkem,
ha szent Péter templomában gyónhattam volna. Mert hát:
„Philosophia bene hausta adducit ad Deum.”

Ha már nem gyónhattam meg Rómában, gyónom leg-
alább Lidóban — te neked az általam elkövetett és elle-
ned irányult merényletről, melynek a története a következő:
Mihelyt töletek valahonnan levelező lapot kaptam, tudat-
tam ezt a Bácsmezei Napló szerkesztőségével, mint szintén
érdekelt „munkaadóval”. Fenyves egyszer közölte velem,
hogy ő is kapott tőled egy levelező lapot Rómából, oda tör-
tént visszatéréstek után, de én úgy vettem észre, mintha
bántaná őt az, hogy eddig semmit sem írtál nekik; megle-
het, hogy talán ő is megtudta azt, amit én is, hogy tudni-
illik elutazástok óta a Pesti Hírlapban több cikked jelent
meg. Ezért tehát a te elmaradt értékes írásaidd *némi* pótlás-
ára én ajánlottam fel neki a világháború 10-ik évfordu-
lója alkalmából írt 9 strófás (4—4 soros) versemet, mit
szívesen fogadott és holnapután (vasárnap, vagyis aug.
10-én) közölni is fog. Mikor átadtam a kéziratomat, azt
mondta: „Hiába a vér nem válik vízzé; így kezdte a Dezső
is.” Én a vers végére a „Vén sas” aláírást biggyesztettem,
ő azonban kért, hogy saját nevem alatt jelenjék meg a vers,
de én az álnév meghagyását kértem; először is azért, mert

mint mondám neki, nem akarok fiammal még látszólag sem reám nézve csúfos versenyre kelni, de meg azért is kívántam az inkognito megőrzését, mert mégis csak kényelmesebb, ha az embert még a háta mögött is nem a saját becsületes nevén, hanem az álnevén szidják; meg aztán a „Vén sas” pompás álnév, mert aki nem ért egyet a vers tartalmával, mindjárt módosíthatja is azt „Vén számár”-ra. — Tehát így az első vers, mit 1880. március óta írtam, vagyis 44 évi hallgatás után, a „Vén sas” terhére fog megjelenni. Megjelenése után kivágom majd és neked levélben elküldöm. „Minisztertanács a Halálnál” a címe. Kritizáld jól meg, mert a család többi kritikusaiknak tetszett, de ezek annyit sem értenek a verseléshez, mint jó magam.

Ime ez az a merénylet, mit ellened, kedves fiam, elkövettem. Bocsáss meg érte! Öcséd azt ajánlotta, hogy a „Vén sas” helyett „Vörös tinta” aláírással tegyem a verset közzé, de én megmaradtam eredeti szándékomnál, hogy még csak látszata se legyen a közönség előtt a „Tinta” és a „Vörös tinta” között levő kapcsolatnak.

Ami a többi újszülöttet illeti, ezek nevei, illetőleg címei a következők: A vénség akasztófa-humora — Az idő (Kant Immánuel meghatározása [!]) alapján) — Világtörténelem — A drágaság — Rövid haj — A végtelenség — Divat — Augusztus elsején — A strand dicsérete — A kendő — Az útlevél — A mérgek — Ifjúkori arcképemre — A por — Az esperanto nyelv.

Legnagyobb részük humoros tartalmú, társadalmi hibák és félszepségek csipkedése a fő cél. Anyád, öcséd, húgod és Brenner Dezső jó ízűket nevettek rajtuk. Ha érdeklődök [!] irántuk, elküldöm elolvasás és megkritizálás végett neked is.

Felajánlottam ezeket közlés végett Fenyvesnek is a vásárnapi számokban és a karácsonyiban és a húsvétiban leendő közlés végett megfelelő honoárium [!] kilátásba helyezésével. Az ajánlatot ő elfogadta, de még a tiszteletdíj kérdése: függő kérdés — conjunctivussal, mint azt Webel Jánosnál tanultatok. Ha majd elolvasod őket, kérlek, adj tanácsot, mit kérjek darabjáért vagy esetleg soronként számított díjazásként?

Július 13-án történt elutazástok után egyideig aggódtam értetek, mert 26-ig semmi hírt nem kaptunk felőletek. Ezért írtam Károlynak júl. 23-ién [!], hogy írtatok-e ti neki

esetleg? De e levelező lapomra eddig válasz nem jött. Talán csak nem beteg, vagy esetleg nem is lakik a Tábor-utcában, ahova a levelező lapot címeztem?

Édes fiam adós vagy egy válasszal, mit Rómába írt levelem végén tettem papirosra; a kérdés, illetőleg kérés is az, hogy megvalósulnak-e a mi álmaink arra, hogy itt láthassunk az idén is benneteket legalább egy hétre? Tegyétek meg ezt az örömet nekünk, ha egyáltalában lehetséges. Tárt karokkal várunk benneteket!

További üdülést, sok szép impressio szerzést kívánva maradok szerető

Subotica, 1924. aug. 8. délután

Édes apád.

Kedves Didém és Ilonám!

Csatlakozom Apuska soraihoz és én is kérlek benneteket ha csak tehetitek úgy okvetlen jöjjetek! jobb kosztot adok mint ott esztek aszt a sok olajos historiát várunk biztossan. Csókol sokszor mindnyájátokat. Anyika.

Edeseim! A tengeri fürdő után se megvetendő az itteni strand. Jöjjetek csókollak.

Marcsa.

93

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, nagy örömmel olvastuk aug. 11-én kelt és 12-én póstára adott levelező lapodat, mely 14-én (csütörtökön) délután érkezett ide. Igen örvendünk, hogy az úti fáradalmak kipihenése után megállapodva kedves helyen frissítő üdülést találtatok, de még nagyobb örömmel olvastuk azt, hogy szeptember közepén hozzánk is eljöttök. Mariska az ő utcai szobáját adja majd át nektek (Ilonának és neked), Adámka a mi hálószobánkban a dívánon fog aludni (ahol tavál is), húgod pedig az ebédlőül használt utcai szobában fog kényelmes éjjeli nyugvó helyet találni. Öcséd Palicsón is tud nektek mindhármatoknak nemcsak nappali, hanem éjjeli elhelyezést is adni; anyád már most állítja össze az étlapokat, melyekkel a talián *koszt* után a *Kosztolányi* gyomrokat javítsa. Jöjjetek tehát, tárt karokkal fogunk benneteket szerető szíveinkre zárni!

Gyönyörűséggel és meghiúsultsággal olvastuk a pápai fogadtatás kedves részleteit a Fenyves lapjában, de írgykedve is. Mi már, öregek nem is merjük remélni, hogy valaha megláthatjuk az „örök várost”. Milkó Dóri volt ugyan többször Romában, de azt hiszem, soha sem volt pápai audiencián, sem a tömegesen még kevésbé külön kihallgatáson.

Kívánságod szerint itt küldöm a kései „másodvirágzás” — kóróit: 20 darabot egy hónap alatt, tehát mennyiségre nézve elég sokat. Könnyen születtek meg ez apróságok: — vajúdások nélkül. Egyes verseket az utcán is csináltam és sétálás közben jegyzetem [!] föl, tehát igazán sebtében. E munkának az eredménye lehet aztán az, hogy a csiszolás hiánya meglátszik többeken, de talán van mégis mindenikben valami ötlet, vagy legalább a végén kis csattanó és némi rezignált humor is. Kérlek, édes fiam, klasszifikáld meg őket: melyikeket tartod te érdemeseknek arra, hogy a nyilvánosság előtt is megjelenjenek és melyek maradjanak továbbra is íróasztalom homályában? Ne félj, nem leszek érzékeny, hiszen, azt hiszem soha sem voltam elfogult végzett munkámmal szemben. Hogy könnyebben megírhasd a sorolás eredményét, számokkal légy szíves a jobbakat a gyöngébbektől megkülönböztetni; ezért írtam mindenik szélére egy-egy piros számot egyezően az itt maradt másolatokkal.

„A családi tanács” (anya, testvéreid és Brenner Dezső) már megállapodtak abban, hogy melyek sikerültek leginkább az ő véleményük szerint; kíváncsian várom, hogy egyezik-e az ő laikus nézetük a te szakítéleteddel és az én egyéni felfogásommal? Esetleg találsz-e közöttük olyant is, amit valamelyik fővárosi élclapban is lehetne talán közölni szerény honorárium kérésével? — Kérlek továbbá ismételten arra is, édes fiam, adj tanácsot arra nézve is, hogy mennyi tiszteletdíjat kérhetek Fenyvestől azoknak a darabjéért, amelyeket esetleg ő fog közölni a vasárnapi vagy az ünnepi számokban? Lásd milyen pénzsóvár lett a te vén apád öregségére, aki fiatalkorában: 39—44 év előtt ingyen írta a verseket, csupán az íróasztal számára ahoz a szegény, sokat szenvedett lányhoz, aki 44 év óta fekszik a föld alatt. Ha majd eljöttök ide, oda adom neked ezeket is elolvasás végett. Most nem írhatok róla többet, mert most is könyvek tódulnak a szemembe hosszú 44 év után is, ha arra a

szegény mártírra gondolok. Ha majd itt lesztek, sokat beszélünk róla is. Istenem, milyen furcsa ez a költői véna! Milyen bizalmassá tudja az apát a fiával tenni!

Áttérve a multak fájó emlékeiről a mostani kedves valóságához, örvendünk, hogy Adámka 4 kilogrammot hízott; ha így halad, nemsokára utóléri a — manyit. Játsszék továbbra is szépen az olasz fiúkkal és tanuljon jól meg olaszul, ha nem is beszélni, legalább — játszani.

Kedves válaszodat várva, mindnyájatoknak ölelésével vagyok

Subotica, 1924. aug. 15 (péntek)

szerető édes apád.

94

KOSZTOLANYI ÁRPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, aug. 21-én kelt és 22-én Veneziában feladott *mézes* levelező lapod 24-én érkezett hozzánk. „Mézes”-nek mondom ezt, mert valósággal csorog belőle a te jó szívedben felhalmozott fiú szeretet; csak ez diktálhatott neked annyi elismerő szót, amennyit pazaroltál az én verseimre. Magam is érzem, meg is írtam neked, hogy érnek valamit, de ennyi dicséretre [!] talán mégsem méltók. Így jár az ember, ha kritikusnak a fiát választja!

Nagyon örülök, hogy a klasszifikálásnál véleményeink majdem egyezők, mert az én ítéletem szerint a 20 közül az Ifjúkori arckép áll az első helyen, melynek te a második helyet jelölted ki, a te ítéleted szerint pedig az Idő nyerte el a pálmát, melyben kedélyes életfelfogás helyett mélyebben járó kutakodó gondolat jutott kifejezésre, de nem az ényém, hanem a nagy filozófusé: Kanté. Én csak szerény szerény [!] visszhangja voltam a nagy gondolkózónak [!]. Köszönöm, édes fiam, azon kedves ígéretedet, hogy iparkodni fogsz a küldemény néhány tagját a fővárosi lapokban elhelyezni, minden honárium [!] nélkül is; ilyenféle újdonsült írónak, mint aminő most én vagyok, nem szabad még erkölcsi elismerésen kívül anyagit is kívánni. — Csak arra kérlek ha csakugyan sikerülni fog egyiket-másikat megjelentetni, légy szíves tudatni, hogy melyik lapban, mikor és hányadik számában látott az napvilágot a nyilvánosság előtt, hogy följegyezhessem ezt abba a könyvbe, hová

az újszülötteket írom. Új könyvbe írom ezeket, mert az a másik, melybe 5 éven át írogattam és melybe az utolsót 1880. év március hónapjában jegyeztem be, a 150 darabbal majdnem megtelt.

Annál jobban esett felajánlott szíves protekciód, mert Fenyves lapjával, azt hiszem, semmire sem megyek; oly sok, szinte a sértés határán álló figyelmetlenségben volt eddig részem, hogy nem akarok tovább loholni olyan szekér után, mely — úgy látszik — nem akar szívesen fölvenni. Itéld meg te is, hogy így van-e a dolog; elmondom részletesen a panaszomat.

Aug. 3-án (vasárnap) Palicson ajánlottam fel Fenyvesnek a világháború 10-ik évfordulója alkalmából írt versemet a te Tintá-idnak és Tere-feré-idnek némi pótlására, mik utazástok miatt hosszú ideig elmaradtak. Ő elolvasta a verset és azzonnal magához akarta venni, hogy azt aug 10-én (vasárnap) közölje. Én azonban visszakértem tőle a kéziratot apóbb javítások megtétele végett és 6-án (szerdán) adtam át neki a letisztázott verset a kiadóhivatal udvarában, hol azt kívánta tőlem, hogy a saját nevem alatt jelenjék az meg, mibe én *nem* egyeztem bele. A vers aug. 10-én *nem* jelent meg. Húgod néhány nap múlva megkérdezte Fenyvestől, miért nem közölte, mire ő mentegetőzve azt mondta, hogy a kisebb darab papírra írt vers íróasztaláról elveszett és húgod által megkért, hogy írjam le a verset még egyszer. Megtettem és Fenyves Lajosnak adtam át. Így jelent meg aztán a vers aug. 17-én (vasárnap), de hogyan? A melléklet (!) utolsó lapján, gondosan eldugva a sakkrovat és a szerkesztői üzenetek közé, úgy hogy például Brenner Dezső figyelmét is kikerülte a közlés. Hozzá még akaratom, sőt tiltakozásom ellenére is leleplezte inkognitómat. A cím után ugyanis e sorok voltak olvashatók:

„Hétről-hétre beköszönt szerkesztőségünkbe egy ezüst-hajú öregúr és kéziratot hoz. Nem saját alkotásait helyezi el. Az ő műve — hosszú és gazdag pedagógiai múlt eredménye — az az intelligencia, tudás és erkölcsi tőke, melyet a suboticei középosztály a tudós Kosztolányi Árpád nagy-hírű vezetése alatt szerzett meg. Az öreg úr, aki a magyar irodalmat Kosztolányi Dezsővel ajándékozta meg, fiának, a Bácsmegyei Napló illusztris munkatársának a vasárnapi számba küldött írásait hozza el hetenként. Az utóbbi időkben ezek a kéziratok elmaradtak, mert Kosztolányi Dezső

pihenőre ment Olaszországba. — Ezért kárpótlásul az öreg úr saját versét ajánlja olvasóinknak „Vén sas” név alatt, mintegy hivatkozással Berzsenyi szavaira, hogy csak sast nemzenek a sasok.”

Aug 21-én (csütörtökön) szintén a kiadóhivatal kapubejáratánál meg is mondtam Fenyvesnek, hogy nem szívesen vettem a bókolás alakjában történt inkognitó-leleplezést; fölemlíttem, hogy 42 évig szerepeltem a legnagyobb nyilvánosság előtt a saját nevemen, most az egyszer akartam álnév alá rejtőzni és ez sem sikerült. Félig tréfásan még azt is megjegyeztem, hogy a feleségem is neheztel, sőt vitriol-merényletre is készül azon sértésért, hogy ő róla szó sem volt, mert hiszen ő sokkal inkább jelen volt Kosztolányi Dezső születésénél, mint én, kit a tudós asszony azal tessékelt ki a szobából, hogy én értek ugyan a matematikához és a fizikához, de ott akkor semmi helyem sem volt.

Ugyanakkor megkérdeztem tőle, hogy jött-e tőled a vasárnapi számba való közlésre szánt cikk, mire a válasz az volt, hogy csak levelező lap érkezett tőled hozzá, melyben csak azt jelezted, hogy a cikk jönni fog. Erre én átadtam neki az Esperanto nyelvről írt aktuális versemet, mit az tett időszerűvé, mert most folyik Bécsben az ide vonatkozó világkongresszus. Elolvasta azt a kapualjban és azt a kívánságát fejezte ki, hogy változtassak a 6-ik strófán, mely az ő véleménye szerint nem egészen precíz nyelvtani szempontból, habár megengedte azt, hogy eredeti alakjában is jól érthető. En kijelentettem, hogy nem szeretek kész munkámon változtatni, ha akarja, változtassák meg a szórendet, de ügyeljenek, hogy jambusaimnak a lábait ki ne ficamítsák. — Szombaton (aug. 23-án), vagyis két nappal később közölte a te cikkedet D'Annunzioról és másnap, vagyis vasárnap az Esperantó nyelv nem jelent meg, mint ezt az előzmények után várni is lehetett. Hiszen most már nem kell az íróasztalról történt eltűnéssel mentegetőzni, elég ok az is, hogy a cenzurázásnak nem vettem föltétlenül magamat alá és a harmadik ok lehet az is, hogy a te cikket megjelent szombaton és így az én pótlásul adott munkámra vasárnap nem volt szükség, az szép csendesen a papírkosárba került. Ez se bántana, de legalább annyi figyelmet mégis megérdekelhettem volna tőlük, hogy valamelyik „ok” fölemlítésével értesítsenek a mellőzésről és kéziratomat visszaküldjék. Nem tették meg. Úgy látszik, hogy itt is azok a fűrészek

dolgoztak, melyek tavai a te felolvasásodat is tönkre tették. — Ezért szeretném, édes fiam, ha megküldhetnék annak a hírlapnak azt a számát, melyben valamelyik csemetén [!] esetleg megjelenhetik, hogy húgod prezentálhassa azt neki, s így láthassák, hogy van másutt is érvényesülésre tér.

Ezen hosszadalmas és bizonyára unalmas panaszkodás után itt küldöm aug. 15. óta írt 9 versemet, azon kéréssel, hogy fogadd azokat oly jóakarattal, mint elődeiket, de legalább is szívesebben, mint azt a Bácsmegyei Napló tenné. Különösen figyelmedbe ajánlom a *Lakó és a házi úr* című aktuális verset, ami talán alkalmas lenne valamelyik kabaréban való elszavalásra is, esetleg a Nagy Endréében, ha ugyan ő is megfelelőnek találná. Azt hiszem, hogy konferánszként föl lehetne tálalni azt, hogy te házi úr vagy, én pedig szegény nyomorult lakó s így a vers az apa és fiú szó[pár]baja is; a vége, véleményem szerint eléggé csattanós és meglepő. Esetleg szavalhatóság szempontjából változtatásokat is lehetne tenni egyes versszakoknál is, de még betoldást is lehetne tenni például ott, ahol a házi úr panaszkodik, hogy a lakó a beázás következtében ingyen zuhanyt kapott, és ő: a nagylelkű házi úr mégsem emeli a házbért. — Látod, édes fiam, milyen sok kéréssel terhellek én téged! Minek ébresztetted föl az alvó oroszánt elismerő szavaiddal, most az enni kér!

Brenner Dezső ugyan még azt is ajánlotta, hogy egyiket vagy másikat föl lehetne ajánlani Lányi Viktornak is megzenésítésre, de én ezt túlmerész ötletnek találok.

De most már igazán elég legyen az egoizmusból, beszéljünk rólatok is!

Elutazástok óta 3 cikket olvashattunk itt tőled a Bácsmegyei Naplóban: a pápai audienciáról írottat, a Mussoliniról és a D'Annunzilóról szólókat. A pápai kihallgatás olvasásakor kapott impresszióimról már írtam neked, a másik két cikk is igen tetszett nem csak nekem, hanem mindenkinek, aki olvastak [!] azokat. Három pappal beszéltem eddig, ők természetesen örömmel gratuláltak ahhoz a kitüntetéshez, hogy Ő Szentsége külön audiencián fogadott, de Kirka Balázs, a gimnaziumi hittanár, sajnálkozását is fejezte ki azért, hogy miért nem vitted magaddal feleségedet és fiadat is, mikor ez is lehetővé lett volna, ha előzetesen kéred.

Ilonának aug. 17-én írtunk a névnapjára jó kívánságokat tartalmazó levelező lapot. Megkaptátok-e? Ezt a postakártyát Ica, a Teri testvére, most már Péterfi Jenőné is aláírta, ki aug. 17. óta öcsédék vendége és ott szeptember közepéig marad, midőn a férje érte jön és ők is elutaznak Olaszországba nászútra.

Örülünk, hogy Adámka a silány olaszkoszton is 4 kilogrammot hizott, tehát ha nem is lett Itália kék ege alatt büszke spanyol hidalgó, hanem lett belőle mindnyájunk öröme hizalgó. A nagyanyja azt üzeni neki, hogy ő majd olyan ételeket csinál neki, hogy még hizalgóbb legyen tőlük.

Kérlek, édes fiam, ne felejts el magaddal hozni néhány olasz könyvet, azon derék vasúti kommisszioráius számára, ki tavaly szívességet tett neked elutazásod alkalmával és akinek a könyvek megküldését megígérted. Ez az úr húgod egyik barátnőjének a házában lakik és most is várja az ígért könyveket.

És most, egy — nézetem szerint merész — de talán mégsem kivihetetlen terv! Húgod és Teri ötlete, hogy te és Ilona ittlétetek alkalmával tartsátok meg a tavaly megkísérelt, de akkor nem sikerült felolvasó és szavaló matinét, kissé nagyobb keretben: ének- és zeneszámok beszövéseivel. A terv alapja az, hogy a napokban fog előreláthatólag megjelenni Popović Milivoj főispáni kineveztetése, ki remélhetőleg nem fog akadályokat gördíteni sem közvetlenül, sem közvetve a megvalósulás ellen. Föllépnének még Pataki Kornélia, tehetséges zeneakadémiai növendék és Reiter Ilonka énekesnő, esetleg Gábos Nelli, zeneiskolai tanárnő, talán az Üllői-úti fákkal vagy egyéb énekszámokkal is. A rendezést a *Kurir* vállalat végezné, esetleg a református nőegyesület egésze [!] alatt mehetne a dolog, melynek főfaktora Szántó Róbert, evangélikus lelkész, szintén poéta ember. Fődolog, hogy pontosan tudjuk, mikor érkeztek meg, mert az összes előkészületeknek ehhez kell igazodniok; lényeges az is, hogy kész és teljesen kidolgozott programmal jöjtek és ne készülj, édes fiam, te itt a mi körünkben az elmondandó vagy felolvasandó dolgokra, mert az erre szükséges idő a rövid együttlét még nagyobb megkurtalását jelentené; Ilona se itt kezdje szavalgatni a „vad éjszaki szelet”, mint tavaly történt. — De most jön a bökkenő! Mi lesz, ha megint megmozdulnak a fűrészek és ha nem is akadályozhatják meg a matiné megtartását, de annak folyama köz-

ben harsog fel a kellemetlen fülsértő disszonancia? Ettől féltém én tavaly is, most is tartok tőle, hogy az írigység újból botrányt is képes rendezni még akkor is, ha a hivatalos hatalom mellétek áll is. — Gondoljátok meg jól a dolgot, és tudassátok minél előbb velünk végleges elhatározásokat e tekintetben is.

Nem szívesen teszem, de kénytelen vagyok visszatérni az én egyéni ügyemre. Úgyanis a Bács megyei Naplónak tegnapi (aug. 27-én megjelent) számában a Cirkus rovatban Szerkesztői üzenetek alatt olvasható „Ifjú költő” címen tréfásnak látszó dolog, úgy látszik, reám vonatkozik. Igaz ugyan, hogy én elég vén ember vagyok, de meglehet, hogy a munkatársak maguk között engem gúnyosan ifjú költőnek mondogatnak, a Fenyves [!] háta mögött, ki ritka vendég a redakcióban. Gyanúmat arra alapítom, hogy a cikk alatt, mit ide csatolok, „dio” aláírás van. Diószegi Tibornak a megkurtított neve. Ő volt szíves a te Poe Edgar-féle Holló fordításodat szintén a Bács megyei Napló hasábjain lesajnáltni, és talán a felett való bosszankodásában, hogy te nem is reagáltál az ő okvetetlenkedéseire, úgy gondolkozott, hogy ha már megtépáztam a fiatal sást, megcibálom az öreg [!] is. Én sem hederíték e provokálás-félére annál kevésbé, mert én magam nem sürgettem a világháború jubileuma alkalmából írt vers megjelenését (ezt a húgod tette elég helytelenül), még kevésbé szándékozom az esperantó nyelvet előkotorászni a papírkosárból. Legyen tehát az új nyelvnek szánt essperantó — holt nyelv!

*

Hogy még se ilyen kellemetlen dologgal fejezzem be hosszú levelemet, visszaemlékezem a mai napra: Agoston napjára, boldogult nagyapád névnapjára, mely 29 év előtt még családi ünnep volt nálunk; e napon lettem én is igazgató 24 év előtt. Mindkettő „elmúlt visszajöhetlenül” mint Berzsenyi írta. — Az idén lett volna nagyapád 100 éves aug. 21-én, ha életben maradhatott volna. Micsoda öröm-ünnep lenne ez, most csak fájdalmas visszamlékezés [!]! És ki tudja, mi lesz egy év múlva?

Szóval még sem zárhatom vigan ezt a hosszú levelet. Irj, édes fiam, minél előbb te vigabbat, megnyugtatóbbat

a te szerető szüleidnek, testvéreidnek és kapcsolt rézeiknek.

Subotica, 1924. aug. 28.

Szerető édes apád.

NB. „A szeretet összegezése” című versam ([!], mit 29. szám jelzéssel itt küldök, édes anyádat és húgodat megríkatta [!]. Igaz, hogy en [!] is lelkem mély érzelmeit foglaltam e *családi* versben össze. Mit szólna hozzá? Sikerült-e a matematikusnak versben is az összeadás?

95

KOSZTOLANYI DEZSŐ KOSZTOLANYI ÁRPÁDNAK

Budapest, 1924. aug. 30.

Kedves Édesapám,

csütörtök délben, amint reméltük, 24 órai utazás után szerencsésen és egészségesen megérkeztünk. Itthon mindent rendben találtunk, kitakarított lakás várt ránk és meleg ebéd. Nyaralásunk rendkívül kellemes volt. Kezdetől fogva csak olasz családokkal érintkeztünk, melyek elhalmoztak szeretetükkel és jóságukkal. A Lidón egész nap a parton voltunk, egy milanoi tanárral laktunk együtt egy capanában, homokon ebédeltünk, fürdőruhában és este néztünk be Velencébe. Nagy gazdasági jólét van ott. Egyetlen gombunk nem veszett el egész úton. Ádám fürdőköpenyét, melyet véletlenül elhagyott, az utolsó napon visszahozták. Az élet majdnem felével olcsóbb, mint nálunk. Rómában a város végétől a Szent Péter templomig robogtam autón, mindössze nyolc lírát, 28000 koronát fizettem érte, míg itt Budapesten három csomagom hazaviteléért a Déli Vasúttól Tábor utcai lakásomig, mindössze ezer méter távolság, 60000 koronát kért a hordár. Ilyen különbségek vannak. Takarékoság künn élni. Erősen foglalkozom azzal a gondolattal, hogy ősszel a lakásom bérbeadom és kimegyek egy évre Firenzébe, persze családommal együtt. Ilona is megtanult olaszul, elég jól beszél, Ádám pedig ért sok mindent.

Benyomásaimat útközben természetesen nem dolgozhattam fel, csak sietős jegyzeteket készítettem, melyeket olvasgatok. Mielőtt a pápa magánkihallgatáson fogadott, elvittem Ilonát és Ádámot egy közös kihallgatásra.

Könnyekig megindító volt, mikor 9 éves fiam térdelt egy roppant teremben a nemzetközi sokadalomban, sok felnőtt között, mint az egyedüli gyermek. XI. Pius látva Adámot, megállt, hozzálépett és bár a többi térdeplő előtt egyáltalán nem időzött, hosszasan rátekintett és több másodpercig pihentette kezét Adám fején, megsimogatva rövidre nyírt haját. Azután Adámot elvittem Sorrentoba is és amint talán olvastátok már Gorkij Maximnál ebédelt.

Tegnap érkezett meg hosszú leveled, melyben ismét érdekes és finom verseket találok, utolsó napjaid termését. Nekem az általános véleményem az, melyet már kifejtettem, áltatni téged nem lenne értelme. Nemcsak nekem kedvesek ezek a versek, hanem föltétlen értékek. Az elme és szív kedves játéka. A szeretet összegezése című költeményed bennünket hármunkat is meghatott és ez a három szempár mosolygó szeretettel néz rád mindig. Különös öröm nekem, hogy a humorod és a szatírád olyan elevenen lüktet, ami a benned lakozó hatalmas életerő jele. Nem kell nekem semmiféle orvosi vélemény ezután. A kéziratok megadják a diagnózist, mely száz évre szól.

Jövő héten már beszámolhatok részletesen is arról, hogy melyik versedet hol helyeztem el. A Vén Sas álnevet nem tartom jónak, mert már le van foglalva. Sas Ede ír ilyen név alatt. Én majd találok neked jobbat. Engedd meg, hogy irodalmi keresztapád legyek. Te annak idején nekem adtál nevet, most én adok neked.

Ami a helyi sajtó ügyeit illeti, azt ajánlom, hogy egyáltalán ne törődj vele. Nem érdemes. Az a megjegyzés, mellyel leköszölték versedet, kedves és nem sértő. Csodálkozom, hogy a heti rigmus fűzfakölteményét is magadra vonatkoztattad. Szó sincs róla. Ez már természetellenes érzékenység. De mint mondom, nem a kis kapukon kell kopogtatni, hanem a nagyokon.

Itt küldöm a „Tere-fere” rovatot, melyet újból megkezek és hetente folytatok, valamint egy cikket Orska Máriáról, a berlini orosz színésznőről, kinek lidói arcképét is mellékelem. Hazautazásunk valószínűleg szeptember végére esik, de föltett szándékom és megmásíthatatlan elhatározásom, hogy semmiféle irodalmi felolvasást nem tartok, mert én kizárólag miattatok megyek le és minden percet körötökben akarok tölteni.

Szeretettel csókol mindnyájatokat

Dide

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam — akarom mondani, azaz írni: *kedves keresztapám!* Igy jár az ember, ha megöregszik: a saját fia lesz a keresztapaja [!]. Tehát, kedves keresztapa, gondoltál-e már valami alkalmas nevet ennek a 66 éves pólyás babának? Igaz ugyan, hogy az újszülöttet nem szokták megkérdezni, hogy milyen nevet akar — hiszen hiába is tennék: nem tud szegényke beszélni — én azonban: a még megkereszteletlen őszhajú baba, mégis gondolok egy névre, s ez a Phönix; azért motoszkál ez az én fejecskémben, mert az idén husvétkor majdnem meghaltam, de a jó Isten segítségével újra születtem, illetőleg egyik betegségből kilábolva a másik régi bajomba estem: a versírásba. Nos tehát, kedves keresztapa, mit szólsz az ötletecskémhez?

„A hamvaiból megélemedett Féniksz madar”-ról írt valamelyik régi magyar író; ez a mondás juttatta eszembe az új álnevet, aminek azonban manapság prózai része is van: a Phönix *biztosító társaság*. Ne hidd azonban, kedves keresztapa, hogy azért *is* gondoltam a névre, mert azt remélném, hogy halhatatlanságot *biztosít* az az álnév az én apróságaimnak, csak a Phönix redivivus volt az indító ok. Egyébként nem is ragaszkodom hozzá; fő dolog, hogy ne hozzon még az álnév szégyent se a keresztapára, se a — babára! — Vagy talán úgy is lehetne a kérdést megoldani, hogy ne egy álnév alatt lássanak ezek napvilágot azon esetben, ha két, esetleg több lapnál is megjelenhetnek. — Különben mindent a te okosságodra bízok, kedves keresztapa, — a baba hallgat!

Az „Ebéden Gorkij Maximnál” című szenzációs cikket büszke örömmel olvastuk, mert nem csekély dolog ilyen világhírű íróat egyszerűen csak meginterviuvni is, hát még vendége is lenni, még akkor is, ha az egyik „fogás” a nyers uborka, mit én semmiféle alakban még látni sem szeretek. — Tehát Adámkát itt is nagy kitüntetés érte, nem csak a pápa simogatta meg a fejét, hanem a nagy író is. Meg is látszik ez a két mondhatlanul kedves fejsímogatás a mi kedves unokánk legutóbbi levelén, mely nemcsak okos, hanem rendes is. Viszonzásul én is írtam ő róla szívem mélyéből fakadó verset, mit a legutóbb írt 5-tel együtt ide

mellékelek. Olvassátok olyan szeretettel, mint aminővel én azt írtam.

Kár, hogy a te Gorkijról írt szép cikkednek külső hatását elcsúfította valami *Mikes Fóris* nevű vad zseninek „Éjfel bösz torkában” című dadaista verse, melynek szörnyűségei közé került a te munkád második fele. Ez készítetett engem ama vers írására, melynek címe: „A dadaista költő a régi versekről”. Mit szólsz hozzá, igazam van-e? Nem állhattam meg, hogy a pelenkás költő neve mellé az újságban azt a megjegyzést ne írjam: „Szegény *Mikes Kelemen* hogy foroghat most a koporsójában!” Az utolsó 5 sor után pedig, melyek így üvöltöttek:

„ember, világ, ide nézz:
kozmosz rút játéka kész,
gyenge pillanat, gyáva vész
minden-vesztő heveny penész,
éjféli vész”

ezt írtam mérgemben kritikául:

„Penészes ész!”

Végül a margóra is felírtam Petőfinek „A hold elégiája” című költeményből ezt a 2 sort:

„Oh melyik jó lélek ne szánná sorsomat:
Minden kutya minden poéta megugat.”

Tudom, hogy mindez a sok citátum nem ér semmit, mert a futurizmus, dadaizmus és másféle nyavalizmus azért csak tovább terjed, mint a kolera; hiszen a Nyugatnak az a száma is, mely a te Kanári-dat közölte, is foglalt magában ilyenfélét, habár nem ilyen fékeveszetteket, mint minőket a *Mikes* név érdemtelen viselője elkövetett, kinek szemében „ádáz, gaz csillag a hold, vén rókabőr, vérboros folt”, „részegkezű, vad tamburás, fekete hátú nagy igás” stb. Többet nem merek idézni, mert félek, hogy engem is megigéz a „nagy igás”. Vigyázni kell, mert a bolondság ragadós betegség! Ha ez költemény, akkor a káromkodás is imádság!

De most már igazán elég ebből az őrjöngésből, beszéljünk okos dolgokról.

Amennyire örülünk annak, hogy Gorkij benneteket megvendégtelt fizikai és szellemi ebédrel is, annyira haragszunk is reá, hogy meg is mérgezett téged azzal a gondolattal, hogy legalább egy évre külföldre menj családoddal lakni. Ne tedd ezt, kedves fiam, ha szereted szegény örege-

dó szüleidet. Hiszen már most is nagyon távol vagyunk egymástól, mikor csak egy országhatár különít el bennünket egymástól, hát még ha kettő állana köztünk? Aztán mit csinálnál gyönyörű [!] és értékes könyvtáraddal, bútoraiddal? Beraktározva egy év alatt sokat szenvednének, használatra bocsátva még inkább. Aztán nagy kérdés az is, hogy a folyton nagyobbodó lakásinség miatt egy év múlva visszaköltözhetsz-e saját házádba még akkor is, ha bármily szigorúnak látszó szerződést is kötnél a bérlővel? Fontold meg tehát jól a dolgot minden oldalról és véglegesen ne határozz addig, míg élő szóval is meg nem beszéljük ezt a fontos kérdést szeptember végén, midőn még „nyílnak a kertben az őszi virágok”.

Örülök, hogy ellenálltál húgod és Teri biztatásainak és lemondtál az itteni felolvasás gondolatáról. Így lesz jó. Legyetek te is, Ilona is a „vad éjszakai szél” nélkül [!], valamint Adámka is egészen a mienk, a fűrészeket pedig egye meg a rozsda, ne köszörlujék [!] azokat rajtad. Főlemlítem még azt is, hogy a Bácsmegyei Napló szerint Popović Milivoj főispáni kineveztetésére csak két hónap múlva kerülhet a sor a tisztviselői törvény módosítása után.

A mi érdeklődésünk kiterjed arra is, hogy milyen nyelven beszéltél Gorkijjal és Olska Máriával? Szíveskedjél ezt is tudatni. A pápával természetesen olaszul folyt a beszélgetés az audiencián. Nemde?

Öcséd szept. 3-án már tudatta veled, levelező lapon, hogy a budapesti szerb konzulátuson (Veres Pálné u. 17., II.) blankettát kell kitöltened, jelezve, hogy *Palič furdöre* szándékozol utazni feleségeddel és fiaddal *üdülés* végett. Másnap megkapod ugyanott a vizumot és 10 (tiz) dinárral lerovod az ide és *vissza* utazásra is a díjat, úgy semmit sem kell fizetni az innen leendő elutazáskor (tavaly 90 dinár volt ennek az ára bélyegben leróva.) Ezt a kedvezményt a *furdöbe* utazókra hozták be. Használjátok fel ti is. — Innen kell aztán elmenni a budapesti útlevélosztályhoz és így tovább.

Fenyves szept. 5-én reggel utazott Budapestre azon ígérettel, hogy megbeszéli veled a honorárimot [!], esetleg telefonon. Megtette-e már? Augusztusra 1650 dinárt, szeptemberre 1000 dinárt vett fel tegnap a húgod a Tere-fere-díj nélkül, mit majd ők küldenek el közvetlenül neked szeptemberre. Megkaptad-e már a többi Terefere-pénzt?? Minden egyéb pénzed májustól kezdve az én őrizetem alatt van.

Mérgemben még egy verset írtam a dadaizmus ellen. Melyiket találd maróbbnak: a hosszabbat vagy a rövidebbet?

De annál jobban szeretlek benneteket!

Subotica, 1924. szept. 6.

Édes apád és keresztfiad:
a két fejű sas.

97

KOSZTOLANYI ÁRPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, szept. 6-án írt kedves leveledből örömmel és köszönettel olvastam, hogy megtörtént a nagy irodalmi keresztelés és én szerencsésen Filáczy Árpádra vedlettem. Soha ilyen! Más tisztességes kis baba a kereszttségben keresztnevet kap, én pedig a 66 éves pólyás vezetéknevet nyertem. No de azért, hála Istennek, jól érzem magamat, sőt örvendek, hogy boldogult apai nagyanyám nevét viselem majd verseim alatt, ki gyermekkoromban magyar és latin versekre tanítgatott, mert a régi magyar nemes családok asszonyainak szokása szerint latinul is tudott. Hogy örülne szegény, ha tudná, hogy én az ő leánykori vezetéknevén írogatok. Tehát ezt a kedves emlékkal telt álnevet is, édes fiam, a te finom lelked sugallatának köszönöm. Iparkodni fogok, hogy ne hozzak szégyent új nevemre.

Most 6 új versemet küldöm itt neked, olvasd el jóakaró szeretettel őket. Kettő közülök vallásos tárgyú. Azt szeretném, hogy mostani megújult irodalmi működésemben egész egyéniségem tükrözdjek [!] vissza, már pedig az én én-em lényeges része a hit. Én is voltam szabad gondolkozó, de a háború megtanított hinni, remélni és túrni. Te is, édes fiam, az én koromban, sőt talán már előbb is be fogod látni, hogy „drága kincs a hit”, mint ezt oly szépen megírta Arany János. — De az említett motivumot [!] kívül az undor is készített e vallásos hangulatú versek írására, az az utálat, mit a dadaista versek olvasása gerjesztett föl bennem, amikről már szintén szept. 6-án írt levelemben beszámoltam neked, két ide vonatkozó epés vers melléklésével. Remélem, megkaptad e leveletemet, mert szept. 6-án írt leveleink keresztettkék egymást. — Az ide zárt egyik vers a holdról szól; azért követtem el ezt, hogy megmutassam: lehet még ma

is ez elcsépelet témáról modern dolgok beszövésével is írni tűrhető, anélkül, hogy az ártatlan holdat „részeg tamburás”-nak, „vén rókabőr”-nek kellene nevezni.

Engedd meg, édes fiam, hogy figyelmedbe ajánljam a te jó barátodnak: Babits Mihálynak a Bácsmezei Napló legutóbbi (szept. 14-iki) számában megjelent „Szent király városa” című futurista, úgynevezett versét. Sokszor átolvas-tam, de minél többször, annál kevésbé értettem. Pedig annyit tudok én is a történelemből, hogy Bakács Tamás, esztergomi primás, a pápai trónra aspirált, de hogy aztán mit akar mondani lényegében a kilométeres, ritmus nélkül való „vers”, még csak sejteni sem tudom. Olyan előttem ez, mint egy lázas álom, mely folyton visszatér, de zagyva képeken kívül semmi értelmes dolgot nem ad. Vagy én vagyok nagyon buta, vagy a költő úr nagyon okos. Ha jól tudom, Babits úr tanár ember. Ha én volnék a közokta-tási miniszter, magamhoz rendelném őt és azt mondanám neki, hogy ilyen dolgok közzétételével ne rontsa az ifjúság jó ízlését, ne akarja kompromittálni Vörösmartyt, Arany-nak, Petőfinek érthető és élvezhető költészetét. Végül azt ajánlanám neki nyomatékosan, hogy menjen penzióba, aztán írhat ilyen vad dolgokat a végkimerülésig. — Látod, édes fiam, milyen kegyetlen ember tudna lenne a te apád, ha maga is nem volna penzionátus *ex*-direktor és író, süldő poéta!! — Így csak tehetetlenségemben utálok tovább is ezt a deliriumig fokozódott ossziáni homályt és tovább is, még verseimben is az okos érthetőségre törekszem. Az én véleményem szerint nem szabad a költeménynek negyedfo-kú általános egyenletnek lenni, melynek megoldása nehéz ugyan, de mégis megtehető, míg az ilyenféle költői erőlkö-déseké egyszerűen lehetetlen.

De elég már ezekből a költői dühöngésekből! Beszél-jünk okosabb dolgokról! Örömmel tudatom veled, hogy a versírás és a matematika békés egyetértésben élnek egy-mással. Július közepén kezdtem a verselést, aug. 6-án a matematika újból való oktatását. Legújabb tanítványaim közül egy 6-ik osztálybeli szerb leány, kinek csak 10 órát adtam, matematikai elégtelen érdemjegyét a javító vizsgá-laton nem is elégségesre, hanem jó-ra javította ki; ugyan-ez történt egy másik, bunyevác leánnyal, ki júniusban az érettségi vizsgálaton a matematikából szintén elégtelen ér-demjegyet kapott, és most szintén jó jegyet érdemelt. El-

lenben egy szerb fiú, kit betegségem miatt csak ápril közepéig taníthattam és aki *nem* keresett fel augusztusban, most az érettségi vizsgálaton megbukott a matematikából. Ime két pozitív és egy negatív reklam! A bunyevác leány, ki bravúrosan megfelelt a matematikából az érettségén, a mostani főispannak a sógornője. — A volt és nem rég elhunyt főispánnak a leánya (8-ik osztálybeli bunyevác növendék) szintén fölkeresett a napokban az édes anyjával a lakásomon és kért, hogy vállaljam a leányt matematikai privat oktatásra az egész, most folyó iskolai éven át. Most folynak ez ügyben köztünk a megbeszélések. — És ime én 2 hónap alatt 41 verset is nyélbe ütöttem, tehát ügyebár elég jó egyetértés van a két múzsa között, és azt hiszem, ezentúl is így lesz, mert nekem csak a tanítás a munka (az is könnyebb fajta), a verselés pedig szórakozás.

Kérlek, édes fiam, ha nem esik terhedre, hívd fel a szomszédságodban lakó Pásztory Endre fegyelmét erre az én új szórakozásomra. Azért kérem ezt tőled, hogy ő, aki bennem eddig inkább csak a matematikust és fizikust, meg a volt szigorú, de azért némileg kedélyes direktort ismerte csak, láthassa, hogy van bennem valami, ami őt mint magyar irodalom tanárt közvetlenül érdekli. [Toncs véleményére nem vagyok kíváncsi, de, azt hiszem, te sem.] Ellenben adandó alkalommal fölemlíteted tevékenységem új ágát Gohl Ödönnek is, kit bizonyára érdekelni fog az, hogy mi minden gyömöszödhetik össze egy matematikus-fizikusban.

Ezzel kapcsolatban nagyon köszönöm, hogy te, mint jó keresztapa az új szülöttednek nemcsak nevet adtál, hanem existenciát is, még pedig oly előkelő lapban is, mint az „Új idők”, ahol stilszerűen fog jöhetni a Kant-féle idődefiniálás. Az Érdekes Újság is, úgy tudom, sok kézben feroget és ott is jó helye lesz az Ifjúkori arcképnek és a Végtelenségnek. A háború előtt mi is járattuk az Érdekes Újságot; akkor eszem ágában sem volt, hogy abba tőlem is fog megjelenni valami, még pedig vers. Előre is köszönöm, hogy ígéreted szerint a többiekből is nyilvánosságra adtad az érdeemeseket; csak szigorúan rostáld meg őket; a gyöngébbek maradjanak a kuckóban.

Pompeiről írt cikked nagy érdeklődést keltett; kár, hogy a külső hatást csökkenti Babitsnak előbb már letárgyalt szerencsétlen versféléje, mely a te pompás leírásaidal egy oldalra került.

Türelmetlenül várjuk jöveteleteket, szinte olvassuk a napokat, mint a kis gyermekek karácsony előtt hogy mikor láthatunk benneteket? Mikor beszélhetjük jól ki magunkat? Adja Isten, hogy ne zavarja meg semmi ezt, mint húsvétkor az én nagy betegségem.

Édes fiam, ismételten emlékezetedbe hozom az olasz könyveket a kommiszárius számára, ki azokat várja és aki szorgalmasan tanul magyarul.

A közeli boldog viszonzlás reményében szeretettel köszöntlek mindnyájatokat.

Subotica, 1924. szept. 15.
hétfő, délután

Szerető édes apád.

98

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, sietve írom ezt a levelet, mert azt hallottuk, hogy az útleveleket nagy nehezen lehet csak megkapni. Brenner Lacika sem kaphatott beutazási vizumot, úgyhogy Józsi bácsi és Ilonka néni nélküle kénytelenek voltak haza jönni Budapestről. Ezért édes anyád fölkereste Rafajlovics Milost, ki szívesen fogadta őt és azt ajánlotta, hogy keresd föl azt a fiatalembert, kinek címét a mellékelt papírlapra ő saját kezűleg fölírta és ott hivatkozzál ő reá. Ő azt hiszi, hogy a nevezett úr segítségével azonnal sikerülni fog a vízum megnyerése. Egyébként azt is megígérte a „Rifa”, hogy ő szept. 27-ikén (szombaton) felutazik Budapestre és /ott téged fel fog keresni s ha addig sem sikerülne az utlevél vizumoztatást [!], azt ő személyesen fogja megszerezni.

Türelmetlenül várunk benneteket; nagyon szeretnők, hogy ha minél előbb itt lehetnétek ezeken az ideálisan szép szeptemberi napokon, melyek oly melegek, hogy naponta lehet strandolni.

Subotica, 1924. szept. 25.

Szerető édes apád.

99

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, elutázástok [!] napján, vagyis okt. 1-én írt levelező lapodat, valamint okt. 3-án írt leveledet örömmel olvastuk. Örülünk, hogy minden baj nélkül utaztatok és

hogy jól éreztétek magatokat itt a mi szerető körünkben. Mi is szeretettel emlékezünk arra a néhány, rövid napra, mit együtt tölthetünk; úgy gondolunk reájuk, mint egy édes álmra, melyből csakhamar föl kellett ébredni. A Merkúr bolygó ritkán látható oly kedvező helyzetben, mint az idén volt szept. 27-én hajnalban; ti is ilyen ritka vendégek vagytok [!] nálunk. Az emberi élet rideg naptárában sok a köznap, és kevés az ünnep!

Köszönöm, édes fiam, hogy szíves voltál Barkáts Máriával beszélni. Már megkértem Mikić tanfelügyelő urat, hogy nézzen utána annak a kegyetlen dolognak; talán az ő közvetítésével megtudom azt, mit szeretnék megismerni. — Köszönet azért is, hogy a Révai Lexikon ügyében is fáradoztál; kíváncsian várom a választ ezen kuszált ügyben. — Végül *melegen*, sőt *forrón* köszönöm azt a pompás *meleg* téli kesztyűt, mit Fenyves [!] volt szíves elhozni a Divina Comediával együtt; tegnap (okt. 10-én) kaptam meg az értékes küldeményt, és ha nem volnék ilyen vén, szeretnék sarkvidéki expedícióban is részt venni, hiszen a küdött kesztyű a sarkvidék fagya ellen is védelmet nyújtana. Dante könyvét húgod minél előbb át fogja adni a derék kommisszárius úrnak.

És most engedd meg, hogy új kéréssel terheljelek. Légy szíves utána nézni, hogy az Újidőkben megjelent-e már az *időről* írt versem, és arról is légy kegyes érdeklődni, hogy az Érdekes újság hozta-e már az *ifjúkori arckép*-ről írott költeményemet? Ama 150 vers közül, amit ezelőtt 45—50 év előtt írtam s melyekben te is itthon legutóbb lapoztál, egy sem jelent meg nyilvánosság előtt, azokat csak kettőnk számára írtam; most a késő másodvirágzás termékeiből [!] szeretném, ha a java nyomdafestéket látna. — Köszönöm, hogy szíves voltál Pásztor szakszövegét megküldeni; add át, kérlek, neki üdvözlétemet azzal, hogy ígért levelét szeretettel várja az öreg Filáczy Árpád. — Most csak 2 új verset küldhetek neked, miket elutazástok óta írtam, mert több érdekes analitikai geometriai feladvány megoldásával szórakoztam és így a verselésről [!] kevés időm maradt; ha jónak látod, közöld ezt az Érdekes Újsággal, hogy a vén Filáczy most is matematikai problémákat old meg és közben verseket is ír, tehát két életet él: rideg prózait és költőit is; ez bizonyára érdekelni fogja az olvasókat is a tervezett leleplezéskor, melyhez beleegyezésemet adom.

Magamról még annyit akarok veletek tudatni, hogy öcséd receptjére ma „guipsine” kúrát kezdtem, vagyis naponta 3-szor 2—2 darab pillanát [?] eszem; a guipsine Párisban növényi alkotó részekből készült, legmodernebb gyógyszer a vérnyomás csökkentésére. Most ugyan egészen jól érzem magamat, tehát csak preventív gyanánt használom.

Áttérve a te ügyedre, tudatom, hogy Józsi bácsi állandóan értesítésben van a Ferrum gyárral telefon útján. Egyszer az én jelenlétemben is telefonált oda és mindig biztató ígéretekkel kapott Manojlović Dusán úrtól, ki folyton hangsúlyozza, hogy a követelés jogosságát elismerik és ki is fogják azt fizetni, mihelyt Steiner Kálmán vezérigazgató utazásából visszatér; sőt Manojlović Dusán azt is tudatta Józsi bácsival, hogy ő maga fogja jelezni Steiner vizsgálódását, tehát fölösleges Józsi bácsinak addig telefonon állandóan érdeklődni arról: vajjon itthon van-e már Steiner? — E biztató ígérésekkel szemben aggasztó a Fenyves újságának az ide mellékelte cikke, mely a gyár valságos [!] helyzetére enged némileg következtetni. — Józsi bácsi ma is megígérte nekem, hogy folyton evidenciában tartja a dolog [!] és szükség esetén per útján is megkísérli a követelés behajtását, ha erre a Tőzsdei Hírlaptól megkapja a felhatalmazást.

Ezek után egy ellened készült, de hála Istennek megíúsult merényletről kell, édes fiam, tégedet értesítem. Ugyanis a szomszédságunkban lakó Gyorgyevic Dragoszláv főispán úr, kivel egy évig a gimnáziumban együtt tanítottam, és kinek sógornőjét 2 éven át privátnál oktattam a matematikára, néhány nappal a ti elutazástok után a sógornőjét átküldte hozzánk azzal az üzenettel, hogy névtelen levélben téged följelentettek nála; ő azonban nem teszi a gyáva denúncians levelét hivatalos eljárás tárgyává, hanem azt át fogja küldeni mi hozzánk avégett, hogy ha lehet, nyomozzuk ki mi a rágalmozó levélíró nevét. Tegnapelőtt csakugyan átküldte a levelet, melynek tartalma szószerint — a helyesírási és központoszási hibákkal — ez:

„Mélyen tisztelt Főispán Uram! Bocsásson meg, hogy magyarul írok, de sajnos szerbül nem tudok, egy valamire szeretném felhívni szíves fegyelmét, ami véletlenül kikerült, — városunkban lakik, illetőleg jelenleg itt tartózkodik Kosztolányi Viktor Budapesti költő, aki irredanta előadásokat tart és oda fönn az előadás keretében gunyolja ki a szerb kultúrát és épen Önt és feleségét s annak származá-

sát, az előadása mindig nagy elkeseredést jelent és a Pesti hallgatói között. Ez elkerülte az Ön figyelmét Főispán Uram, különben nem engedne egy ilyen veszedelmes embert a városban, Pesten is kommunista volt annak idején, én magam láttam Öt, s egy ezredben is szolgáltunk, sajnos a jellemét igen jól ismerem. Ez kötelességem volt Önnek elmondanom. Ösmeretlenül üdözlöm Dr. B. A.”

E rágalmakkal telt levél 3 darab papírlapnak csupán csak egyik oldalára írodott, pongyolán széthúzott, de elég gyakorlatra valló írással, melynél nem vehető észre, hogy az elferdített lenne. Úgy látszik, hogy a gyáva denunciáns nem számított arra, hogy ez a főispán úr humánus eljárása következtében hozzánk jut. A kezdetleges stílus félművelt emberre enged következtetni, valamint a helyesírási hibák és a központozási hiányok is. De meglehet az is, hogy a jellemtelen ember éppen a primitív fogalmazással akarja a gyantút magáról elterelni — Gyogyevic főispán úr ma adta át hivatalát utódjának, és sógörnője már tudatta vele a levélnek hozzá történt megérkeztekor, hogy téged nem Viktor-nak, hanem Dezsőnek hívnak; én pedig a levélnek hozzánk juttatása után megüzentem a főispán úrnak, hogy te soha sem voltál katona, tehát *nem* szolgálhattál a nyomorult rágalmazóval egy ezredben; azt is már tudattam vele, hogy soha kommunista nem voltál, [...] — Tiszteletre méltó jellemvonás a távozó főispán úrtól, hogy még arra a pimasz rágalomra sem reagált, mintha te őt és a feleségét is kigúnyoltad volna, pedig az aljas rágalmazó arra számított, hogy ezek a személyes motívumok fogják elősegíteni a te kiutasításodat, esetleg becsukatatásodat.

Hétfőn — okt. 13-án — délben teszem tiszteletemet a volt főispán úrnak szomszédságunkban levő lakásán és a te nevedben is megköszönöm neki, hogy megbízott bennünk és nem okozott a hivatalos eljárás megindításával legalább is nagy kellemetlenséget mindnyájunknak. — Talán jó lenne, ha te is írnál neki levelet, és megismételnél az igazolásodra szolgáló adatokat, esetleg annak fölemlítésével, hogy Petrović Velyko beogradi költővel jó barátságban vagy s így nem lehetsz ellensége a szerb kultúrának. — A volt Főispán úr címe: Đorđević Dragoslav, Subotica (III. Beogradski-put 13). — Beszél szerben kívül németül, franciául és angolul és irodalom tanári oklevele van.

Édesanyád le akart beszélni, hogy a rágalmazó levél tartalmát ne is tudassam veled, én azonban Józsi bácsi ta-

nácsára hallgattam és feltártam előtted a veszélyt, mely fenyegetett, de hála Istennek elmúlt. Sajnálom, hogy rövid együttlétünk örömeit ilyen ürömcseppek megkeserítik, de hát ilyen az élet, teljes boldogság nincs.

Ami a gyalázatos szerzőt illeti, nekem a tavalyi fűrészgégyára van a gyanúm. A piszkos levél csak személyes bosszú aljas terméke lehet, neked pedig a városban nem lehetnek máshol ellenségeid, mint csak ott, mint ezt tavaly elárulták. Persze a gyáva denunCIánst leleplezni csak úgy lehetne, ha kézírását ismernők. De talán ez is sikerülni fog.

Hogy ne ezzel a förtelmes dologgal kelljen befejeznem leveletem, fölemlítem, hogy holnap (vasárnap, okt. 12-én) tartjuk Teri névnapját Palicson. Maga a névnap okt. 15-én lesz, de előbb kell megülnünk, mert én is, öcséd is csak vasárnap érünk rá ünnepelni, hétköznap — hála Istennek! — dolgozhatunk. Talán jó lenne, ha ti is megemlékeznétek Teriről pár üdvözlő sorban, melyet hozzánk intézenendő levélben lehetne megküldeni.

Mindnyájatokat szívből köszöntve vagyok szerető
Subotica, 1924. okt. 10.

Édes apád.

100

KOSZTOLANYI DEZSŐ ÉS DEZSŐNÉ KOSZTOLANYI ARPADNAK

Budapest, 1924. okt. 16.

Kedves apám,

saját írógépe men írom ezt a leveletem, ez az első kínos gyakorlatom. Mint az elemi iskolás keresem a betűket, izadok, vergődök, végigélem mindazt, ami rég elmúlt. Föltettem azonban, hogy szakítani fogok a lassú költséges kézírással. Gépe met egy éves részletfizetésre vettem eléggé előnyös feltételek mellett, négy millió koronáért.

Egyelőre mulatságos játék, újra kezdeni mindent. De hiszem, hogy gyorsan beletanulok majd, mert van hozzá kedvem és nagy szükségem van rá. Aztán kiadásom kifizetődik, nem kell többé diktálnom a gépírókisasszonynak, ami ma meglehetősen költséges és fáradságos, mert íveiket mindig át kell néz nem. Repülni akarok úgy ahogy a gondolatom száll.

Drága Apuska

Most írok először én is de nem mulasztom el az alkalmat, hogy titeket ez úton üdvözljelek. Terit névnapja alkalmából forrón köszöntöm, drága Pucikámat ölelem Anyikát, Macsukát csókolom neked kezedet csókolja

Manyitok

Budapest, 1924. október 18.

Drága Apám, a szemtelen Manyi ide tolakodott és most folytatom levelem. Szóval lélektanilag is előnyösnek látszik hogy minden írásom áttekinthető legyen, mindgyárt a gondolat térképét adja. Még verseimet is ezen szándékozom írni.

Remélem már megkaptad az Új Időknek azt a számát, melyben szép költeményedet közzétették. Sokan gratulálnak író társaim közül is.

Ami azt a levelet illeti, melyről írtál, azt hiszem, nem érdemes vele foglalkozni. Én semmi esetre sem köszönhetem meg a nemes és finom főispán úr védelmét, mert ily orvtámadásról még tudomást venni is szégyen, azonkívül úri eljárását csak természetesnek kell tartanom. Bevallom, nem sokat törődöm az ügyel. Ti cselekedjétek hasonlóan. Mindenesetre a főispán úr jóságát és műveltségét dicséri, hogy ily ostoba cselédrágalmaknak nem ad hitelt. Szentül hiszem, hogy nem arról a helyről származik, melyre ti gyanakodtok, hanem még alantabbról. De ebből igazán elég.

Itt pedig átadom a gépet a kedves Erzsike kisasszonynak, ki mint láthatod mester abban, amiben én csak kontár vagyok. Ma megkaptam másik leveled is. Révayéknál azonnal személyesen járok közben. Dűlőre viszem az ügyet. Az Érdekes Újság és az Új Idők illető számát ma feladtam postára. Új verseid is nagy érdeklődéssel várom. Widmar olasz fordító, kit most helyeztek ide az olasz követségre és ki ezután állandóan itt él, meglepődve és nagy lelkese déssel beszél a Gondolat című költeményedről, melynek mélységét és eredetiségét nem győzte eléggé dicsérni. Azt mondta, gyakran kell Reád gondolnia.

Közlöm, hogy a gyönyörű gázsütő, melyet kijavítottunk és átfestettünk, pompásan lobog a konyhánkban. Bár csak Tinetek is melegíthetnék már rajt ebédet. Fakályháink is vígan dohognak.

Mellékelten küldök két Tudja-e... rovatot és két Tin-tát. Aki átadja Fenyvesnek, legyen szíves kérje meg őt, hogy levelemre, melyet külön borítékban küldtem el neki, mihamarabb válaszoljon.

Dide

101

KOSZTOLANYI ÁRPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, leveleink ismét keresztezték egymást. Én a te okt. 10-én póstára adott leveledet 14-én (kedden) kaptam meg, én pedig 12-én (vasárnap) adtam fel neked ajánlott levelet, melyet, remélem, azóta meg is kaptál.

Köszönöm, édes fiam, hogy szíves voltál az Új Időkben megjelent versemet megküldeni. Csak arra kérek még, szíveskedjél pótlólag azt is megírni, hogy az Új Időknek mikor megjelent és hányadik számában látott napvilágot az „Idő”, valamint azt is kegyeskedjél velem tudatni, hogy az Érdekes Újságnak az a száma, mely a múlt hónapban a „Végtelenség”-et közölte, mikor jelent meg és hányadik szám volt az? Azért szeretném ezt a két adatot tudni, hogy abba a könyvbe, mely verseimet tartalmazza, följegyezhessem ezeket; mert ha van van is bennem némi költői tehetség, de azért még mindig kirí belőlem a matematikus, ki minden adatot pontosan szeret fölírni. — Pásztorytól eddig még nem kaptam levelet; annak azonban örvendek, hogy neked gratulálnak az én késői poétaságomra; remélem, nem leszek féltékeny.

Áttérve a költészetről a rideg prózára, köszönöm édes fiam, hogy szíves voltál a Révai-lexikon ügyében is eljárni, habár nagyon gyöngé, szinte elfogadhatlan eredménnyel. Az ide mellékelte külön lapokon fejtettem ki részletesen ide vonatkozó álláspontomat. Szíveskedjél ezt Révaiékkal közölni, habár, azt hiszem, hogy semmit sem fognak engedni rideg haszonlesésükből. Ők, mint ezt a mellékelte lapokon is kifejtettem, a háborúra, mint „vis major”-ra fognak hivatkozni, melyből ők kettős nyereséget szeretnének sajtolni: először is a régi tartozásokat valorizált értékben fizettetni meg — ami jogos is — de másrészt a békében tett fizetéseket *nem* előfizetési áraknak szeretnék tekinteni, hogy így a békekötés után már megjelent és és még megjelenendő kötetek árait kényök és kedvök szerint, persze folyton

nagyobbodó arányban felsrófolhassák s így egy rókáról két bőrt nyújthassanak [!] le. Az egyik, helybeli könyvkereskedésben úgy informáltak engem, hogy az összes, magyar könyvkiadók közül a Révai-cég a legkapzsibb, az ő üzleti lexikonjukban a méltányosság szó ismeretlen. — Ha nem esik terhedre, légy szives ez ügyet barátilag Beck Somával megbeszélni: vajjon nem lehetne-e ezt a gögös céget részünkről a pervesztés veszélye nélkül az általam megajánlott áron való szállításra kényszeríteni, természetesen az egész munkaéra, nem pedig csak a 15-ik és 16-ik kötetére? — Ha pedig semmit sem lehetne elérni ezen kellemetlen ügyben, legalább vissza szeretném cserélni a teljes Pallas lexikonért a nálam levő Révai-féle 1—14. kötetét, mert jobb egy régi teljes munka egy még befejezetlen és ki tudja hány év múlva elkészülő újnál. Szíveskedjél ezen irányban is tájékozódni azon megjegyzéssel, hogy a Révai-lexikonok védő keménypapír-tokjai már nincsenek meg, melyekre, úgy emlékszem, az volt nyomtatva, hogy azok nélkül a köteteket nem fogadja vissza az autokrata cég.

Édes anyád érdeklődik, hogy fölszereltettétek-e már a gáztűzhelyet és jól beválik-e az, érdemes volt-e elvinni? — Fűtetetek-e [!] már? Mi tegnap (okt. 19-én) fűtöttünk először.

Egyébként jól vagyunk. Pucika sokat emlegeti Dide bácsit, Ilonka nénit és Adámkát. Mi is, a nagyok a teletek [!] töltött néhány rövid nap kedves emlékein éldegélünk.

Subotica, 1924. okt. 18 (vasárnap)

Szerető édes apád.

102

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, okt. 16-án megkezdett és 18-án folytatott és saját írógépeddel írt kedves leveledet 24-én, tehát hosszú idő múlva kaptuk meg annak jeléül, hogy az írógéppel csak gyakorlott kezek tudnak gyorsan írni; kezdetben bizony olyan lassan és bizonytalanul megy a munka, mint az elemi iskolás gyereknél a tollal való írás, mint ezt te magad is találóan megjegyezted. Nálam is így volt ez, mikor aktív direktor-koromban kezdtem írógéppel dolgozni, de az idén is húsvét után, midőn a fejemben levő írógép néhány billen-

tyúje sztrájkolt. En is kétszer meggyőződtem arról, hogy helyesen mondták az írást a rómaiak „ars scribendi”-nek; aki ennek az igazságában kételkedik, kezdjen csak írógéppel dolgozni, mindjárt elismeri, hogy az írás művészet, nemcsak a lényege, hanem a technikai része is. No de azért: „Nil desperandum!”, hiszen „Usus efficacissimus rerum omnium magister”. Néhány heti szorgalmas gyakorlás után te is nemcsak szépen, szabatosan és bölcsen fogsz írni a gépeddel, hanem gyorsan is, mint azt én is tettem, mikor még módomban volt írógép segítségével fejezni ki gondolataimat.

A gépre vonatkozólag csak azt közölted velünk, hogy az ára 4 millió korona volt, vagyis annyi, mint amennyiért a háború előtt egy egész írógép-gyárat lehetett volna akár venni, akár létesíteni. Én azonban, mint nyugalmazott gépíró (nem kisasszony, hanem) vén ember, kíváncsi vagyok arra is, hogy milyen rendszerű a géped, hány billenyűje van, hány a váltója, s melyik cégnél vásároltad azt? Légy szíves ezt legközelebb velem tudatni. Azt természetesen, talán mondanom sem kell, hogy mi is örülünk a vételnek, mert ez nem csak a te kedves leveleid oivasását teszi nekünk könnyebbé, hanem számodra is gazdaságos befektetés.

Nagyon köszönöm, édes fiam, hogy megküldtetted nekem az Újidőknek szept. 28-án megjelent számát; nemcsak azért örültem ennek, mert az én versem ily előkelő társaságban jelenhetett meg, hanem azért is, mert oly régen nem olvashattam már magyar nyelvű szépirodalmi folyóiratot s különösen olyant, amelyben nincs dadaista vers, minőt az Újidők ezen számában, hála Istennek! nemtaláltam; hanem találtam ezek helyett régi stílusú jó költeményeket, melyek az én egyéniséggemmel összeegyeznek. — De a prózai részt is élvezettel olvasgatom. — Az Érdekes Újságnak áltad [!] jelzett száma még nem érkezett meg, de bizonyára ez is néhány nap múlva itt lesz; előzetesen is köszönet ezért is!

Kedves figyelem volt tőled, hogy értesítettél arról, hogy *Wilmár* tetszését megnyerte a Gondolat című költeményem. Örülök, hogy nemcsak a tanítványaim értik meg matematikai és fizikai oktatásaimat, hanem költői alkotásaim is találnak megértő lelkekre. Ha találkozol vele, üdvözdöl őt nevemben is, mint engem megértő szellemi rokont. — Vajjon ő-e az, aki a Neróról írt regényedet fordítja vagy más? Ha nem ő az, hogyan ismerkedtél meg vele?

Itt küldök 4 új verset, melyek közül az én nézetem szerint talán az Új vízözön relatíve legsikerültebb; a gondo-

lat fizikai szempontból túlmerész, de talán a poézis szemüvegén át nézve elfogadható. Anyádnak ez és a Csoda című tetszik.

Köszönöm, édes fiam, hogy Révaiékkal való tárgyalásokkal tovább vesződl. Érdeklődőve [!] várom a kevés sikerrel kecsegtető eredményt.

Szombaton (okt. 25-én) öcséd rendelőjébe 2 könyv érkezett: Dr. Fodor László: „Az ábrázoló geometria elemei” és Dr. Gerevich Emil—Király Lajos „Rajzoló Geometria II. rész” című iskolai könyvek. — Én ezek közül csak a Fodor László könyvének megküldetését kértem tőled *tavasszal* és azt meg is kaptam. Fogalmam sincs, hogy ki küldte meg *ismét* ezt a könyvet, s még kevésbbé tudom elgondolni, hogy ki küldte a másikat, mit soha sem kértem.

Öcséd szombaton (okt. 25-én) délelőtt Brenner Dezső asszisztálásával érvágás útján 100 cm^3 vért csapolt le azon lelkiismeretes megvizsgálás határozata alapján, mit néhány nap előtt Hermann dr.-ral együtt végeztek rajtam. Egyszer-smind újra megkezdte a nátrium-nitrozum oltásokat, miket másfél hónap előtt szintén közös megbeszélés alapján egyelőre beszüntettek. Ezeket a sorokat az érvágás után írom a jobb kezemmel; a vágás szintén jobb karom *alsó* felén történt s így bekötött karomat a könyékben akadály nélkül hajlíthatom. Utóvérzés egyáltalában nem volt. A kötést már vasárnap (26-án) egyszerű ragasztó tapasszal lehet fölcserélni. Mindezekből láthatók, hogy jól érzem magamat; kedélyem megfelelő, bizonyosságai ennek a csatolt versek is. Egyes napokon azonban — nem tagadom — csüggedés fog el; ilyenkor idegesség bánt, s ennek tulajdoníthatók azon íráshibák is, mikről öcsédhez írt leveledben te is említést tettél. Ily napokon beszédközben is egy-egy szót keresgélnem kell, vagy azt szinonimákkal kell pótolnom. Szóval — nem áltatom sem magamat, sem tégedet — a beszéd- és írászavar javult ugyan, de teljesen meg nem szűnt. De azért hálát adok mindennap a jó Istennek, hogy az én koromban, rövid *fél*-év alatt ennyire is megjavult az állapotom. Húsvét-hétfőn még azt sem mertem remélni, hogy tanítsak matematikát és fizikát, arra pedig gondolni sem mertem, hogy 44 év után ismét írjak verseket. Megadta mindkettőt a jó Isten. Most kettős szellemi életet élek: tovább folytathatom kenyérkéréső tudományaim oktatását is, de áldozhatok a muzáknak is elég időt, nemes szórakozás és üdülés gyanánt. Testi egészségem, úgy látszik, állandó gondozásra szorul ugyan, de há-

la Istennek! öcséd lelkiismeretesen és szeretettel gyógyít. Ennél többet pedig egy 65 éves embernek kívánni alig lehet.

Hermann dr. üdvözlő és nagyon sajnálja, hogy nem beszélhetett veled és nem adhatta vissza a látogatást, mert nem utazott el, mint mondták neked, hanem beteg volt; gyomorfekély kínozza őt. — No lám, ő belgyógyász és fiatal is és mégsem egészséges.

Nem panaszkodom tehát, hanem dicsekszem, hogy a jó Isten öregségemre meg áldott munkakedvvel, jó feleséggel és szerető gyermekekkel.

Subotica, 1924. okt. 26. (vasárnap)

Édes apád.

103

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, okt. 26-án kelt kedves leveledre válaszom ez:

Az Érdekes Újság jelzett számát kedves leveleddel egyszerre kaptam meg, de az Újidők kiadóhivatalától a honorárium még most sem jött meg. Nem baj, sőt jobb szeretném, ha nem pénzzel jutalmaznák meg szerény közreműködésemet, hanem azzal, hogy ingyen küldenék a folyóiratot; úgy vágyunk nivós folyóirat olvasása után! Talán ez a megoldás a kiadóhivatalnak is konveniénál? — Köszönöm, hogy ezen előkelő helyen ismét egy versemet helyezted el; vajjon melyiket? — Nagyon köszönöm szíves fáradozásodat, hogy megkísérelted az én késői, szellemgyermekeimnek tömeges megjelenését is valamelyik újság tárca-keretében, csak azt sajnálom, hogy mennyi munkát okoz neked öreg édesapádnak a múzsával való flörtölése!

Itt küldök 6 új verset (54—59). Talán a „Halott-tak napján” című ér közülok relatíve legtöbbet, legalább én azt hiszem, hogy ez nem halva született. A temetőjárás alkalmából uralkodó enyhe, változó idő impresszionált, ezt írtam le annak a gondolatnak a beszövéseivel, hogy a fájdalmas visszaemlékezés e napján elköltözött szeretteink szellemei mindent viszonzni iparkodnak a maguk módja szerint, amivel mi áldozunk az ő kedves emlékeiknek: könnyeinket, sóhajainkat, virágainkat, gyertyáink fényét és tűzét. Kérlek: ítéld meg, sikerült-e ezen tudtommal még eddig fel nem dolgozott gondolatot eléggé tűrhetően kifejeznem?

Fenyvest tízszer is kerestem, míg végre sikerült okt. 31-én a kiadóhivatalban megtalálnom. Ő azt állítja, hogy már okt. 18-án írt neked, de levele valószínűleg elveszett. A másolatát mellékelten itt küldöm. Nagyon örülnék, ha én is ezzel a kis közbenjárással elősegíthetném a kívánatos megegyezést.

De még jobban örülnék mindnyájan, ha az általad jelzett új, irodalmi vállalat sikerülne. Kívánunk hozzá szerencsét. Azt hiszem, Karinthy is benne lesz. Jól sejtem-e?

A Ferrum-gyárat azonban — sajnos — nagyon eszi a rozsda. Ma délben (nov. 3-án) hallottam özv. Barsynétól, hogy a tisztviselők sem kaptak már a múlt (okt.) hóra fizetést, köztük az ő leánya sem. Minden hónap elsején és 15-én felmondanak egy-egy csoport munkásnak és irodai alkalmazottnak, az ő leánya is nov. 15-én kenyér nélkül marad. — Józsi bácsi ma délben tudatta velem, hogy ő minden héten sürgeti a követelés kifizetését, de mindig azt kapja válaszul, hogy csak akkor fizethetnek, ha az államtól ők is megkapják a pénzüket. Ezért Józsi bácsi az ide mellékelte szláv nyelvű felhatalmazásnak a szó szerint való lemásolását és a Tőzsdei Hírlap vezetősége által való aláírását és annak hozzájuttatását kéri, hogy per útján kísérthesse meg a tartozás kiegyenlítését. A dátumot azonban *nem* szabad Budapesten kitölteni, azt majd ő itt fogja pótolni. Légy tehát szíves így intézkedni.

Egészségi állapotomban körülbelül egy hét óta az a kisebb zavar mutatkozik, hogy az utcán való hosszabb járás megkezdésekor pár száz lépésig a lépteim nem egészen biztosak, mikor azonban tovább folytatom a járást, javul a dolog. Ezt öcséd abból magyarázza, hogy a 6 hétig szünetelt, de a már ismét megkezdett nátrium-nitrosum oltás hiánya az ok, s ő azt hiszi, hogy 10 oltás elvégzése után minden rendbe jön (tegnap az ötödiket végezte, minden másnap kapok egyet.). Én pedig azt hiszem, hogy ebben ideges tünet is van: boldogult édes anyámtól örökölt neuraszténias dolognak vélem, mely az előtt is megvolt kisebb mértékben; most a vércsapolásokkal járó reakciók fokozhatják a gyorsan múló, apró kellemetlenséget.

Örülünk hogy ismét színdarabot írsz Nagy Endre számára és kívánjuk, hogy ennek oly sikere legyen, mint a bájos Kanárinak. Még nagyobb érdeklődéssel fogjuk kísérni 3 felvonásos darabod születésének fázisait, mint ahogyan ezt tettük az Arany sárkány-nál is. Mi is szeretnők ennek a

kefelenyomatát minél előbb olvasni, mint ezt Fenyves is kérte tőled. Talán lehetne a két kívánságot valahogy együttesen elintézni.

Fontos családi eseményt tudatok veled: Teri más állapotban van; júniusban várjuk az örvendetes eseményt, mikor az édes Pucika 4 éves lesz és én is ananzsírozhatok [!] majd Isten jó voltából egy unokával. Ime a palicsi lakás következménye! Sok gólya jár a part körül levő nádasokban, no meg aztán a strand edző hatása! Nem jönnétek-e ti is a jövő nyáron Palicsra?

Szívem egész melegével üdvözlöm az én édes *elvtársamat*: Adámkát, azon közös vonásunk alapján, hogy mindketten szeretjük a macskákat; ezzel kapcsolatban köszöntöm Giaconda kisasszonyt is, és ha valamikor ismét eljuthatok Budapestre, gyöngéden megsimogatom majd őt, ő pedig dorombolni fog és dagaszt majd nekem. Csak azt szeretném tudni, hogy milyen nyelven becézgeti Adámka az olasz cicát? A cica tanult-e meg már magyarul, vagy pedig Adámka olaszul? Milyen a viszony Giaconda és Hattyú között? Milyen bundát visel Giaconda (talán nem Ilona farkasbundát?) Tud-e Giaconda hízelegni? Irja meg mindezt Adámka nekem.

Az aranyos Pucika napról-napra okosabb és kedvesebb. Tegnap, mikor sétából hazajöttem, ő utánam jött és anélkül, hogy mondta volna neki valami, így szólt: „Nagyapám, majd én elhozom a te papucsaidat”; meg is tette mondatlan készséggel és kedvességgel. — Multkor a nagyanya azt kérdezte tőle: „Elmennél-e Pucika Pestre?” A válasz ez volt: „Adámkával meg Ilonka nénivel elmennék, de Dide bácsival nem, mert ő velem csak kacérokodom!” — Egyszer azonban, mikor nálunk aludt — ami gyakran megtörténik — megjárt [!] a kis édes: nagyon mélyen aludt és nedves ágyban ébredt fel; ezt a balesetet aztán én így tudattam öcséddel: „Fiam, a lányod *folyó* Évi lett!” — Így mulatunk, így *évdünk* mi Évikével, kinek a kedves neve is alkalmas a tréfálásra.

Brenner Dezső még nem kapott alkalmaztatást: most is öcsédnél *teleg*, volt főnöknéjével: özv. Hoffmannéval együtt.

Gondolatban sokszor öllelek, csókollak benneteket.

Subotica, 1924. nov. 4. kedd

Szerető édes apád.

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, nov. 1-én és 7-én kelt, kedves leveleid egyszerre: nov. 8-án érkeztek ide. Reájuk válaszom ez:

Örömmel tudatom, hogy szept. 1-től kezdődőleg nyugdíjam nagyobb lett. Eddig hónaponként 1800 dinárt kaptam, most pedig 2250 dinárt, vagyis hónaponként 450 dinárral többet kapok, mint eddig. A szept. és okt. hónapokra eső különbözetet: 821 dinárt is most: november hónapban kaptam meg és így egyelőre nyugodtabban nézhetek a közel jövő elé.

Okt. elején fölvettem magamat egy most alakult temetkezési egyesület tagjai közé, hol választmányi tagnak is megtettek. Ezerkétszáz tagja van a társulatnak; minden halott után 25 dinárt kell fizetni minden tagnak és az elhunyt tag családja 25.000 (huszonötezer) dinárt kap. Eddig, vagyis 1 hónap alatt 5 tag már meghalt, helyettük újakat vettünk föl.

Sajnálattal tudatom, hogy nem megyek bele a Révaiék ursorás föltételeibe: t. i. abba, hogy a még hiányzó összes kötetekért az általam felajánlott 570 dinár helyett $278 + 336 = 614$ dinárt fizessek, még pedig csupán a 15., 16. és 17. kötetekért, a még hiányzó 18-ik kötetért pedig annyit, amennyit a milliárdos cég kapzsisága fog majd kénye-kedve szerint megszabni, esetleg magáért a 18-ik kötetért 1000 dinárt, vagy még ennél is többet; hiszen a dúsgazdagoknál nagyon jók ezek a háborús konjunktúrák és jó fejős tehén a szegény kultúr-ember. — Ezért tehát kérek, édes fiam, hass oda, hogy az általam teljesen jó karban megőrzött Révai-féle lexikon 1—14. köteteért [!] vissza kapjam a Pallas-féle lexikon összes köteteit, ily módon: bízson meg a kicseréléssel a „nagy hatalom” egy helybeli könyvkereskedőt (talán a Vig Zsigmond-félét), hogy az *díjtalanul* lakásomra szállítsa a Pallas-t teljesen és szintén lakásomról elszállítsa a Révai-félék 1—14 köteteit. Ismétlem: az ide és visszaszállítás költségei a Révai-céget terheljék. Légy szíves még azt is hangsúlyozni, hogy a kötetek keménypapír-burkolatai nincsenek meg, de mind a 14 kötet egészen jó karban van — Örülni fogok, ha vissza kapom a veszett fejszének a nyelét, mert mégis csak jobb egy teljes, bár régibb kiadású lexikon, mint egy még most sem befejezett, melynek kezdő kötetei szintén elavuló

félben vannak. — Révaiék nekem is írtak és hosszú jajgatások után azt akarták velem elhíttetni, hogy csak a te iránad való tekintetből szabtak meg olyan kivételesen „előnyös” föltételeket, miket azonban az én nyugdíjas pénztárcám nem bír el. Kiváncsi vagyok, hogy kezelik azokat a volt előfizetőket, kik még ilyen kedvező helyzetben sincsenek? — Ha pedig még a Pallas-lexikon kicserélésénél is tovább akadékoskodnának, akkor én tovább szóba sem állok a dölyfös céggel; maradjon itt meg a csonka lexikon 15 kötete szegényenül a nagy tőkének és a szegény kultúr-ember tehetetlenségének. — Révai-ékkal különben is már a háború előtt kellemetlenségeim voltak a birtokomban levő levelük tanúsága szerint, melyben elnézést kértek elszámolási hibájukért; most már igazán torkig vagyok velök!

Köszönöm, édes fiam, hogy szíves voltál írói honorárium helyett az Újidőknek okt. 1-től megjelent számait megküldeni, melyek közül az okt. 19-én megjelentben élvezettel olvastuk a te remek méltatásodat Anatole France-ról és utána Jakab Ödön gyönyörű költeményét, mely tudományos akadémiai székfoglalóul szolgált; ez az utóbbi több technikai hibája ellenére is azért tetszik nagyon nekem, mert velem majdnem egykorú, volt tanár-ember írta, kinek gondolkozása az enyémmel sokban egyező. — Juhász Gyula versei is szépek és érdekesek, hangulatosak. — Hogy van szegény Babics, kiről azt olvastam, hogy súlyos beteg? — Te is, édes fiam, adós vagy egy válasszal: hogy melyik versemet helyezted el az Újidők-nél?

Ádámka sem írta meg Giakonda bundájának a színét, amire kértem őt, és azt sem tudatta velem, hogy magyarul vagy olaszul dorombol-e a kedves cica, valamint azt sem, hogy milyen viszony van Hattyú és Giakonda között?

Azt az ötletedet, hogy Ádámkát a jövő iskolai évben német gimnáziumba járasd, *nem* helyeslem. Ő neki már soha sem lesz a német is az anyanyelve, akármilyen könnyen és tökéletesen tanulja is meg azt, ő mindig csak magyarul fog gondolkozni. Ez a terv azért is veszélyes volna, mert a magyar nyelvérzékének rovására menne a megvalósulása; hiszen Ádámka is valószínűleg író lesz, mert „terhelt” családból származik: az apjától is sokat örökölt, aztán talán az öreg apjától is kapott valamit a betegségből. Pedig tudhatod legjobban magadról, mily nagy szókinccsel kell rendelkezni annak, ki írni akar és főleg annak, ki verselni is akar! Ha pedig egy 10 éves gyermekkel *rohamosan* el akarunk sajá-

títtatni idegen nyelvet, ez az igazi édes anyanyelv gazdagodásának kára nélkül nem történhetik. Én tehát azt ajánlom, hogy Ilonával Adám jelenlétében beszéljeteK mindig németül, különösen az étkezésnél és őt is okos mérséklettel kényyszerítsétek a németül leendő kérdésésre és felelésre. Jó volna azután, ha német barátokat is szerezhetnétek neki, kikkel németül kellene játszania. Így lassabban menne ugyan a nyelvtanulás, de az említett veszély nélkül és nem is kellene szegény Adámkának a gimnázium első osztályát megismételnie. Különben erről még van elég időnk addig sok eszmececsét folytatni.

Levélírás közben pihenésképpen ismét elővettem az Új-idők legutóbbi számaít és a nov. 2-án megjelent élén élvezettel, de szomorúan is olvastam a te keserű igazságokkal telt cikkedet, mit az irodalmi halottakról írtál. Bizony ez a sorsuk szegény idealistáknak, köztük a sokat szenvedett Csáth Gézának is, kiről rokoní szereteted egész melegével emlékeztél meg [Megmutatom majd ezt a szép dolgot Józsi bácsinak és Brenner Dezsőnek is].

Én is 3 verset írtam a halottak napja alkalmából: kettőt már mult levelemben elküldtem neked („Halottak napján” és „Őszi temetés”), most pedig ide mellékelem a „Fali óra” címűt más 3-mal együtt (60—63. számúak). Láthatod ezekből kedély állapotom hullámozását, mely néha elborul, de aztán ismét csak kisüt a nap. Úgy látszik, hogy én csak *talmi*-pesszimista tudok csak lenni.

Az a járásí nehézség, miről legutóbbi levelemben említést tettem, majdnem egészen megszűnt már; tehát öcsédnek igaza van.

Közöltem vele leveleidnek reá vonatkozó tartalmát; a Terire vonatkozót el is vitte magával, hogy azt Palicson a prognozissokkal Terinek és Brenner Dezsőnek elolvashassa.

Fenyveshez írt leveledet a küldött cikkekkel együtt 8-án (szombaton) este öcséd juttatta el Fenyveshez. Meleg érdeklődéssel és szerencsekívánsággal várjuk az alkudozás eredményét. Megint a szegény ember küzdelme a nagy tőkével! Ez a mi sorsunk, édes fiam!

Mindnyájan ölelünk és csókolunk mindhármatokat.

Subotica, 1924. nov. 10 (hétfő, délelőtt)

Szerető édes apád.

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, hogy nov. 12-én kelt kedves leveledre csak ma: nov. 20-án válaszolok, ennek oka az, hogy húgod nem ért rá eddig szemlét tartani az Ilona becézett állatai: a farkasok fölött. — Mielőtt azonban e szemle eredményéről referálnék, első sorban meg kell köszönnöm azon sok szíveséget, melyekkel újabban elhalmoztál. Köszönöm a lexikon-ügynek a legpraktikusabb elintézését, azt a sok értékes folyóiratot (köztük a Szabad Egyetem címűt is), mit a Légrády-cég expedieált, és azt a fáradozást is, mellyel elhelyezted a Fali órát az Új Idők szerkesztőségénél. — Mellékelve 6 verset küldök (64—69. számukat). Láthatod belőlük, hogy kedélyállapotom elég jó. A fukarról írottak azért adtam a régi latin közmondás címét, hogy jelezzem azt a forrást, melyből az utolsó versszakot merítettem. — A te értékes írásaid közül mindenkinek nagyon tetszik az a Tinta, melyet az elektromos áram sztrájkolásáról közöltél a Fenyves [!] lapjában; a modern életből merített cikk ez költői hasonlatokkal és ötletes fordulatokkal átszöve. Az Anatole Franczról írt és az Új Időkben megjelent gyönyörű méltatást lelki üdüléssel olvastuk mindnyájan. Józsi bácsival tudattam, hogy önálló cikkben is meg fogsz emlékezni tragikus sorsú unoka testvéredről: Csáth Gézáról. — Nagy érdeklődéssel várjuk nov. 28-át: a Patália bemutató napját; szeretnénk mi is ott lenni, nem a patáliázók, hanem a tapsolók között. Irj, kérlek, a sikerről részletesen és küldd meg, ha lehet, a műsört is. Legalább ezt olvassuk el. Később nemde közzé teszed ezt valamely folyóiratban is? Erre is számítunk.

Szegény Pethes halálát mi is nagyon sajnáljuk. Stílszerűen vált meg az élettől: lombohulláskor és fejbaj következtében, mint ahogyan ezt oly nagy sikerrel játszotta a Cyrano utolsó felvonásában.

Ép most érkezett meg anyád és húgod a farkasveremből — azaz a szücsboltból, ahol találtak még (de csak éppen hogy) 5 darab szép farkasbundát, kiválasztották ezeket a többi, kevésbé szépek közül és félretették megjegyeztetve őket. Darabja 450 dinár, vagyis az 5 darabé 2250 dinár. Alkudtak erősen, de — sajnos! — sikertelenül. Most csak az a kérdés: miként lehetne ezeket elszállítani? Mi a legjobb és legkellemesebb megoldásnak azt ajánljuk, hogy jő-

jetek mi hozzánk karácsonyra és vigyétek magatokat [!] a farkasbőröket. Ölelő karokkal várunk benneteket. Így aztán ideálisan szép karácsonyunk lenne, ha annyi hosszú év után végre összejöhetne a mi kettészakított családuknak a karácsonyfa bűvös fényében. Tegyétek meg ezt, ha egyáltalában lehetséges.

Édes fiam, *ismételten* kérek, szíveskedjél velem tudatni, miben állapodtál meg Fenyvessel a te hónaponként való díjazásodra vonatkozólag [!]? Azt tudom, hogy ő hónaponként 500—500 dinárt ajánlott fel 4 tintaért és 4 tereferéért, és egy-egy versért vagy önálló tárcáért 200—200 dinárt helyezett kilátásba. De azt nem tudom, hogy ez a végleges megegyezés-e vagy sem? S ha igen, akkor a *Tudja-e* cikksorozat, mely most mindig a tárca helyén jelenik meg, önálló cikk gyanánt nyer-e díjazást? Szóval szeretném tudni, hogy *átlag* mennyit érdemelsz meg hónaponként a Bácsmezei Naplótól?

Örülök, hogy egyelőre félretetted azt a tervet, hogy Adámkát német gimnáziumba járasd. Legyen ő magyar fiú, tanulja meg később azt a német nyelvet oly nehezen, mint a nagyapja, akkor fogja csak igazán szeretni a mindennél, még az anyatejnél is édesebb anyanyelvet.

Pucika napról-napra kedvesebb. Úgy tud hízelegni mint a — Giaconda és úgy szereti enni a húst, mint a — megint csak a Giaconda! Majd meglátjátok karácsonykor, ha Isten ide vezérelhet benneteket.

Ölelünk, csókolunk mindnyájatokat.

Subotica, 1924. nov. 20.

Szerető édes apád.

106

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

[1924. dec. 1.]

Édes fiam, nov. 26-án írt és 27-én érkezett kedves levedre válaszul először is köszönöm, hogy a Légrádi-cég ismét két folyóiratot küldött (2 drb. Érdekes Ujságot és 1 drb. Ma est-et). Ez utóbbinak nov. 20-iki számában különösen 3 dolog vonta magára figyelmemet: a Somlyó Zoltánról írt cikk (13. lap), a dadistákról [!] megjelent (25. lap) és a „Molnár Ferenc és a Nobel díj” című (17 lap). Ennél az utóbbinál sikerültebb szatirát alig olvastam. Dicséretére válik szerzőjének: Balassa Józsefnek. Légy szíves velem tudat-

ni, hogy ez a Balassa József azonos-e ama középiskolai tanárral, kinek magyar nyelvtanát az itteni gimnázium évtizedek óta ma is használja?

Most csak 2 új verset küldhetek: a „Tűzáldozat” és az „Évike” címűeket. Persze a család itteni tagjainak az utóbbi tetszik nagyon, nekem is, mint a vers apjának és Évike nagyapjának. Milyen furcsa dolog, hogy valaki egy személyben lehet apa is meg nagyapa is!

A verseléssel kapcsolatban kérlek, édes fiam, légy szíves közben járni, hogy az Új Idők által elfogadott „Fali óráim” című költeményem 5-ik vers-szakának utolsó sorában ezt a változtatást tehessem meg:

„Ezekkel gyógyítgatnak engemet” helyett:

„Ezekkel gyógyítják a szívemet”

Azért óhajtom ezt a változtatást, mert a 4-ik vers-szakban is a szívről van szó s így szorosabb lehet a két strófa összefüggése. No meg aztán e változtatás megtevése után az olvasó nem is gyanúsítja talán meg a vén Filáczy Árpádot azzal, hogy vérbaj ellen kap szalverzán injekciókat.

Két hét előtt fölkeríttem Petényi és Richter kollégáimat: a magyar irodalom tanárait, az 1—65. számú verseim elolvasására és rövid kritika írására, mint ezt már régebben Pásztor is megtette. Eddig Richter írása jutott el hozzám. Most csak azt szeretném csak tudni, hogy az én humoromra és pesszimizmusomra vonatkozólag melyik a jobb diagnózis: a tied-e, kedves fiam és veled együtt a Pásztoré, vagy pedig Richteré?

Attérve a reáliákra, tudatom, hogy húgod holnap (dec. 2-án) fogja fölvenni Fenyvestől a te decemberi honarariumodból az 1000 dinárt és azon megvásárolja a félretett 5 darab farkasbőrrel a két legszebbet számodra és a megmaradó 100 dinárt a te jószívű ajándékok gyanánt köszönettel megtartja magának. — Egyre azonban figyelmeztetek, édes fiam! Nekem is volt 38 év előtt farkasbőrrel bélelt téli kabátom, mit boldogult anyai-nagyapádtól örököltem, én azonban csak egy télen viselhettem azt, mert állandóan nagyon melegem volt benne, s így kénytelen voltam azt eladni. Vigyázz tehát, hogy te is így ne járj!

A házigazdánk: Ulreich Ottó vaskereskedő, minden áron szabadulni szeretne tőlünk, hogy ő foglalhassa el a már 3 év óta bírt mostani lakásunkat. Ezért felajánlotta, hogy szerez számunkra jó lakást másutt, megfizeti a hur-

colkodási költségeket, fizeti a lelépési díjat is, csak menjünk. Nov. 25-én csakugyan meg is néztük ő vele az általa számunkra kiszemelt lakást, mely a piacon, a Józsi bácsi lakásának tőszomszédságában levő két emeletes ház II. emeletén van, s melynek átengedéséért hajlandó volt Ulreich a mostani bérlőnek 30.000 (harmincezer) dinár lelépési díjat fizetni a költözködési költségeken kívül. — De ez az óriási lakás, melynek a piacra 11 ablaka néz és melyben 5 szoba van, nekünk nem megfelelő; mert az 5 szoba közül egyik 9 méter hosszú (5 ablak van rajta) és így télen befűthetetlen, a fürdőszobát pedig a mostani lakóknak is éléskamrául kell használniok; az előszobán ablak nincs (csak 2 ajtó), a konyha is nagyon sötét, a vízvezeték hónapokon át nem működik, az ablakokon sem spaletta, sem redőny nincs. Öcséd is jelen volt a szemlén; megbeszéltük azt is, hogy vele közösen elfoglalhatnók-e a lakást, úgy, hogy ő egy szobát tartana meg rendelőül egy várószobával, és így maradna nekünk 3 szoba. De ez is csak úgy valósulhatna meg, hogy a konyhát át kellene helyezni, az 5 ablakos termet közfalal ketté kellene választani és még egy közfalat is kellene húzni, ami még deszkából is rengeteg költségbe kerülne. E lakás évi bérösszege most 4000 dinár (a jelenleginek éppen a 2-szerese). Tehát már csak ezért sem tarthatjuk mi magunknak meg ezt. De másrészt nekem sem szabad naponta 2 emeletet járni (lift nincs); orvosi rendelő is jobb a földszinten vagy az I. emeleten. Szóval maradunk, amíg Ulreich alkalmas lakást talál majd [áthúzva: nekünk] minket [?] vagy az új lakástörvény nem kényszerít esetleg a kiköltözésre.

Az orvosi praxis mindenkinél gyöngén megy; a hosszú, száraz ősz következtében egészségi epidémia dühög, mely miatt a gyógyszerek [!] is panaszkodnak; aztán meg az is baj, hogy nincs az embereknek elég pénzük, az orvosnak. . .

(Töredék)

KOSZTOLANYI ÁRPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, dec. 2-án és 3-án írt kedves leveleidet 4-én és 5-én kaptuk meg; az elsőben küldött újságcikkeket én magam, a másodikba zártakat pedig a húgod vitte a szerkesztőségbe, ez utóbbiakat pénteken este. De habár húgod a

te utasításod szerint nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a „Patália”-részlet és az 5 éves kis művésznőről írt „Tinta” egyszerre jelenjék meg, mégsem így történt, mert a „Patália”-részlettel a „Tere-ferét”-t kombinálták össze. Tehát nem a mi hibánk e konfúzió.

A Patália sikerének mindnyájan szívből gratulálunk. Milyen jó lett volna nekünk is ott lenni az előadásán, mint a Kanárién! Megjelenik-e, s ha igen, hol nyomtatásban is? Adja Isten, hogy készülő-félben levő 3 felvonásos tragédiát is fényes erkölcsi és még fényesebb anyagi siker koronázza.

Itt küldök 4 új verset (72.—75. számúakat. A legutolsó (a 75-ik) bizonyára nagyon fog érdekelni téged, édes fiam, hiszen rólad, sőt neked szól. Olvasd el őket és tedd a többiekhez, vagy talán még jobb lesz, ha ezeket is, meg a többieket is bele dobod a — tűzbe! Mert nagyon elszomorított engem ennek a három, úgynevezett „vers”-nek az elolvasása, melyeket dec. 3-án küldtél Fenyves számára, s melyek a te leveled szavai szerint „új hangot” szólaltatnak meg, amely hang azonban — sajnos! — előttem érthetetlen. Az én ósdi ízlésem szerint a vers ritmus nélkül olyan, mint a néma zongora, melyen nagy művészek szoktak technikai gyakorlatokat végezni, mely azonban zenei hangokat nem ad, mert a körülállók csak a billentyűk bántó kopogását hallják, de melódiát nem! Én még mindig abban a naív hitben életem, hogy a vers és a zene elválaszthatlanok, hogy csak az a vers, amit énekelni is lehet, mint Arion korában, ki teknősbéka-héjből készített lantján kísérte verseit. Lehet, hogy ti értitek, sőt művészeknek is tartjátok ezt a szétvagdalt, aztán ismét „sine lege” összefércelt, hosszabb-rövidebb sorokat, melyek olvasása az aránytalan hosszúság miatt nemcsak a szemeket, hanem a lelket: az olvasó lelkét is kifárasztja, én azonban csak a destrukciót érzem ki belőlük. A túlzott, merev formáknak én sem vagyok a híve. Láthatod, hogy verseimet szerény párrimes vagy pláne csak félrimes sorokban írtam eddig is; az olyan túlciszított formáknak, minők a szonett vagy a Himfy-vers, én sem vagyok barátja, de hát Horatius „Ars poetica”-ja szerint: „Denique sunt certi fines, quos, neque ultra, neque citra considere recte est”. — Őszintén szólva, édes fiam, annyira bántott a te Pálfordulásod, hogy péntekről szombatra virradó éjjel alig aludtam valamit és azt a keveset is, nyugtalanul. Elgondoltam, hogy igazán kár is nekem már

több verset írni, ha már az én fiam is elhagyja a régi mesterek útjait; te neked unalmasak az én sablónos verseim, a tiéd pedig (ezek az újak) meg előttem részben érthetetlenek. Pedig igazán iparkodtam őket megérteni. Mindahármat „prózában” leírtam, hogy az aránytalan hosszúságú sorok olvasása ne izgassa a szememet, de sajnos! a Vigyázz címűt így sem tudtam megérteni; a misztikus tartalom most is sűrű ködgomolyt gyanánt hömpölyög előttem; meglehet, sőt valószínű is, hogy a „régii”, hűtlenül elhagyott formában én is jobban tudtam volna férkőzni a lényegéhez, de így nem. — „A gépirókisasszony” és a „Szegények” címűeket megértettem ugyan és értékeltem is a bennök levő eredeti és igaz gondolatokat, de aztán azon tépelődtem, hogy mennyivel szebbek és határozottabbak lennének ezek is, ha a régi csiszolt alakban állanának az olvasó elé. A gépiró kisasszony most nagy negligésben mutatkozik be: mosdatlanul, fésületlenül, kócosan, a „Szegények” toalettje pedig a tartalomnak csak annyiban megfelelő, hogy a külső nagyon szegényes.! Szóval mindakettő csiszolatlan gyémánt!

Borús hangulatomban aztán elgondoltam azt is, hogy talán szerencsétlen vállalkozás is volt számomra a versírás mindkét időszaka. Immen-onnan 50 esztendeje lesz, hogy az első verset írtam 16 éves koromban egy szegény, árva leányról és leányhoz, és folytattam ezt, 5 hosszú évig, míg ifjúkori ideáлом 1880. márc. 20-án meghalt; 150 verset írtam róla, 5 évig, melyek egy részét, miket neki is elküldtem, a koporsójába tették és leveleimmel együtt vele eltemették. — Most, csaknem 50 év után, ismét verselni kezdtem; az idén júliustól mostanig, vagyis 5 hónap alatt 75 darabot írogattam össze és már most is van halottam: meghalt a mai kor jó ízlésében vetett hitem; ma nem kell szép és tetszetős forma, hanem vad, perverz ízléstelenség, nem kell rímes és ritmusos vers, nem kell kidolgozott kép, hanem csak színfoltok, itt is, ott is, mázolások, mikhez én nem értek, de nem is akarok. Szóval a végső konklúzió az, hogy mégsem jó matematikusnak verseket írni! „Sutor, ne ultra crepidam!” Azt hiszem, legjobb lesz ismét abba hagyni a versírást és visszatérni egészen megint a rideg matematikához, ahol nincsenek szeszélyesen váltakozó divatok, mert Pythagoras tétele most is oly friss és üde, minő volt 2000 év előtt, nem veszített semmit sem igazságából, sem mély szépségéből; nem úgy, mint Arany János költeményei, melyeket a mai kor már kezd túlzottan édeseknek és ezért

kevésbé élvezhetőnek találni. Sic transit gloria mundi! Talán legjobb lesz, ha matematikai szabályok versbe szedésével foglalkozom majd, így legalább a tanulók könnyebben fogják azokat emlékezetükben megtartani, mert hiába a verses szabályt mégis csak könnyebb megtanulni és megőrizni, mint a ritmus és a rím nélküli prózait.

Ne vedd zokon, édes fiam, hogy ily őszintén írok neked. Akár visszatérsz a régi formákhoz, akár pedig megmaradsz a verselésnek gúnyolt prózánál, mi téged változatlan bensőséggel szeretünk, és hisszük, hogy te is így szereted továbbra is a te betegesen érzékeny és a gorombaságig őszinte édes apádat, ki már mentséget is kieszelt a te számodra elpártolásodért. Azt sejtem ugyanis, hogy talán azért szakítottál te is az évezredes hagyományokkal, hogy jobban érvényesülhessen a te költői tehetséged, például a Nyugat hasábjain, hol, úgylátszik, a destruktív irány dominál, hol talán már nem is állnak szóba a régi parókás költeményekkel. Babits már régebben átment e változáson. Haladj tehát a korszellemmel, tied a jövő, miénk öregeké a múlt. Csak arra kérlek még, édes fiam, szíveskedjél még fáradtságot venni (ha nem esik terhedre) és próbáld velem megértetni, hogy mi a szép a mostani úgynevezett „kötetlen versek”-ben? Nagyon szeretném, ha például interpretálnád a „Vigyázz” című költeményednek rejtett szépségeit, miket az én öreg szemeim nem tudnak meglátni. Még jobban örülnék, ha a Gépírókisaszonyt felöltöztetnéd szolid ruhába vagy pedig felhatalmaznál engem arra, hogy ezt én megkísérthessem és elküldhessem neked házi használatra. Az én merész vállalkozásom bizonyára halvány árnyéka sem lehet annak, minha [!] te tennéd ezt meg, csak azért vettem föl ezt a furcsa eszmét, mert a téma nagyon megtetszett nekem is. — No lásd, milyen bohókás hangulatban vagyok most! Ime már vissza akarok menni újra a versíráshoz, melytől az imént még szabadulni akartam, most már nem ambícióm mnemotechnikai és matematikai tárgyú verseket írni!

De legyen már elég a poézisból, térjünk a rideg prózára!

Köszönöm, édes, fiam, hogy sok képes újságot küldtél volt tanítványommal és köszönöm azt is, hogy kiábrándítottad őt az ő felületességének egyáltalában nem való újságírói hóbortjából. — Ezzel szemben a lexikon-csere stagnál. Szíveskedjél, kérlek, megírni, hogy történt-e már ez irányban valami? Ha nem, ez sem baj, hiszen a dolog nem sürgős.

Egyébként éldegélünk aránylag elég békésen. Most csak aggaszt bennünket, hogy 1925. január 1-én beüt a lakás ex-lex, amennyiben a felmondási és a házbéremelési tilalom megszűnik; ugyanis az új lakástörvény-tervezet, mely a mostani állapot meghosszabbítását tűzte ki célul, nem kerülhetett tető alá, a beogradi parlament pedig feloszlott a február közepe táján leendő választásokig. Az ügyvédek az újságokban arról cikkeznek, hogy az ezen év végén hatályát veszítő mostani lakástörvény érvényét rendeleti úton meghosszabbítani [!] nemlehet, mert törvényt csak törvénnyel lehet megnyújtani, tehát a független bíróságok előtt a kiadandó miniszteri rendeletek nem óvhatják meg a lakókat sem a házbéremelésétől, sem a felmondástól, sőt a kilakoltatástól sem. Mi viszont, a misera plebs, abban bizakodunk, hogy talán mégsem kerülünk az utcára, hiszen sok-sok ezer szerb tisztviselőt ugyanezen sors érne, ha nem találnának addig modus vivendit.

Mit tudsz Karinthy nővéréről, kit Fenyves újsága szerint elütött egy autó és aki súlyosan megsérült? Alkalmilag tudasd, kérlek, Karinthyval részvétellel teljes érdeklődésemet.

Hát az általad említett új irodalmi vállalatból lesz-e valami vagy csak szép álmkép marad csupán?

Hogy van a kedves manyi és az édes Adámka? Irj róluk is valamit, ha már nem lehetünk együtt karácsonykor. — Hány cselédek van most, megvan-e még Giaconda és Hattyú? Irj, kérlek, ezekről is, ha nem esik terhedre, ha pedig te nem érsz rá, kérd meg erre Ilonát, hiszen van már írógépetek, ne álljon az tétlenül, kopogjon azon nekünk is néhány sort a manyi, hiszen minden érdekel bennünket, mi reátok vonatkozik, kik oly távol vagytok, kiket oly ritkán láthatunk s kiket nagyon szeretünk.

Subotica, 1924. dec. 8. (hétfő) este

Édes apád

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, kérlek, bocsáss meg nekem, hogy a legutóbb „Tinta” címen küldött Paul Gerald-féle „Csetepaté” című verses fordításod két szava ellen merényletet követtem el, amennyiben a 12-ik sor végén volt: „a Krisztusát!” szókat tudtod és beleegyezésed nélkül: „az angyalát!” szókkal

pótoltam és így küldtem a szerkesztőségbe (így is jelent meg dec. 14-én). Azért voltam ezt bátor megtenni, mert az én vallásos érzületemet mélyen sértette az, hogy az általad művészi átültetett versben Istenkáromlás-számba ment kifejezés maradjon. Igaz ugyan, hogy az „az angyalát!” felkiáltás sem mondható ájtatos fohaszkodásnak, de mégis csak enyhébb aposztrofálása ez a mennyei hatalomnak, mint a „a Krisztusát!” kifejezés használata, még akkor is, ha nem eredeti költeményről van szó, hanem csupán reprodukálásról, hol a fordító köteles az eredeti szöveg intenciójához ragaszkodni — „Az angyalát!” felkiáltás a régebbi magyar költők verseiben is többször előfordult, tehát már némileg polgárjogot is kapott; így például Garay János Obsitosában is, hol a hengegő Hány János egyik versben így hazudik:

„Az angyalát! kiálték s megcsíptem őt nyakon,
Most valld meg úgy-e vagy a nagy Napoleon!”

Azt hiszem, hogy a te művészi fordításod ezzel semmit sem veszített szépségéből, a rím is maradt, a jambus sem szenvedett csorbát, tehát ha nem használtam is de talán nem is ártottam — Hanem azért érzem most is, hogy mégsem tettem egész helyesen akkor, midőn ezt a jó akaratú változtatást a te előzetes beleegyezésed nélkül tettem meg. Nem is tettem volna így, ha legutóbbi leveledben nem jelezted volna a fordított versek sürgős beküldését a szerkesztőségbe. Így azonban időhiány miatt nem odázhattam el a dolgot, nem kérhettem tőled kollaudálást, de azt se akartam, hogy egy keresztény író által fordított versben az én erős hitem szerint a mi isteni megváltónk neve káromkodás-szerűen forduljon elő. — Tudom, hogy e változtatás megtevésére nekem, mint apának, nem volt jogom; ezért ismételten kérek, édes fiam, légy elnéző az én jóindulatú önkénykedésemmel szemben. Igérem, hogy máskor ilyet vagy ehhez hasonlót nem teszek, hiszen a szerző akaratát, azt hiszem, nálam jobban senki sem tiszteli.

Add át, kérek, köszönetemet Ilonának azért a terjedelmes és okos levélért, melyet az új költői irány céljáról nekem szíves volt megírni, bizonyára a te intencióid szerint is. Sajnos azonban én ebből csak azt értettem meg, hogy hogy [!] az új iránynak én már csak a töviseit fogom csak érezni, rózsáinak illatát azonban nem. Se baj, egy illúzióval [!] megint kevesebb; így is csak eléldegélek valahogy hol-

tig; könnyebb lesz majd megválnom ettől a küzdelmes, bizonytalansággal telt földi élettől!

Most, a kenyérkereső munka miatt nincs elég időm az Ilona által felhozott dolgok cáfolgatására, de azt hiszem, hogy már e hét folyamán szakíthatok talán erre is időt.

Tehát a viszonylításra legalább levélben, ha egyébként most nem lehet. Addig is szeretettel gondolok mindnyájatokra!

Subotica, 1924. dec. 15 (hétfő) délelőtt

Édes apád.

109

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, már réges-régen: két hét előtt (dec. 22-én) írtam neked legutóbb, mert mint ezt már öcséd levelező lapjából is olvashattad, beteg voltam és részben most is szoba-fogságra ítélt köhögős beteg vagyok. Az én idült bronhitiszem [!] újult fel karácsonymásodnapján Palicson, mikor öcsédéknél voltunk, innen este már nagyon bágyadtan tértem haza és éjjel meg is jött a láz, mely két napig gyötört és 38°-ig emelkedett. Ez nálam elég magasnak mondható, mert az én normális hőmérsékletem nem 37, hanem csak 36° a bradikardia miatt. Négy napig feküdtem ágyban, most láztól mentes vagyok ugyan, de időszakonként, különösen éjjel, görcsös köhögés kínoz, melynek csillapítására öcséd kodeint rendelt. Rekedtségemet a só-inhalálás már csaknem egészen meggyógyította, de azért a még mindig meglévő légsőhurut ellen most is naponta többször kell inhalálnom. A bronhitiszt azonban a hidegvizes-borogatások és a szódabikarbóna evés — hála Istennek! — csaknem egészen megszüntette. Ma öcséd ismét megkezdte nálam a nátrium-nitrozum injekciókat, melyek egy hónapig szüneteltek, mert vérnyomásomban némi emelkedést állapított meg. Talán ennek tulajdonítható az a téves érzés is, mely 3-án (szombaton) este 11 órakor néhány másodpercre rabjává tett; ugyanis a köhögés által megszakított, nyugtalan, első álmomból fölébredve úgy éreztem, mintha 3 lábam volna; az első pillanatban azt hittem, hogy a mellettem levő ágyban alvó édes anyád egyik lába csúszott talán véletlenül alvás közben

az én paplanom alá, midőn azonban ennek ellenkezőjéről meggyőződtem, és mégis úgy éreztem, hogy mind a 3 lábam *egyszerre* mozog, úgy vetettem véget minden izgalom nélkül az érzéki csalódásnak, hogy mindkét kezemmel megfogtam mindkét lábamat, mire aztán a nem létező harmadik azonnal eltűnt. Az egész néhány másodpercig tartott csak és a további szakadozott alvás folyamán nem ismétlődött. — Megfigyeltem azt is, hogy lábaim a téves érzés kezdetén és tartama alatt egymáson keresztben voltak és talán a két lábszár idegeinek kereszteződése is hozzá járulhatott a csalódás előidézéséhez. Öcséd semmi jelentőséget nem tulajdonít ezen apró, könnyen múló kellemetlenségnek.

Én azonban kezdek babonás lenni. Husvét másodnapjára lettem nálatok nagy beteg, most pedig karácsony másodnapján lepett meg ismét egy kisebb baj. Félve gondolok a legközelebbi dupla ünnepre, mely febr. 1-én és 2-án lesz (elseje vasárnap, másodika gyertyaszentelő Boldogasszony napja.). Hiába mégis csak igaz: Senectus ipsa morbus est!

Köszönöm, édes fiam, hogy megküldted az Érdekes Újság dec. 11-én megjelent számából azt a lapot, mely az Ifjúkori arckép-et közölte — két sajtóhibával, ami fővárosi újságokban ritkaság; az egyik az első versszak utolsó sorában van, ahol az „Életre kelve látni ezt” helyett tévesen ez áll: „Életre keln*i* látni ezt”; a másik pedig az én vezetéknevemnél van, melyet Kostolányi-nak nyomorított meg a szedő, ki bizonyára arra gondolhatott, hogy vén *kos* lehet az az öreg Filáczy Árpád! Így kell neki, minek csere-berélteti a nevét!!!

A Nyugat ígért száma azonban még eddig nem érkezett meg. Pedig nagyon szeretném belőle elolvasni azt az új fajta 13 verset, miket te írtál; talán ha sokat olvasgatok ilyeneket, én is megbarátkozom a reformmal? Húgod nem rég beszélt Szántó Róbert helybeli luteránus lelkész fiatal feleségével, kinék férje több kötet költeményt tett már közzé s ki elragadtatással nyilatkozott a Bácsmegyei Napló karácsonyi számában megjelent költeményeiről s főként az általam még most sem egészen átértett „Vigyázz”-ról. Hiába, mi öregek nehéz fejűek vagyunk már; fiataloké a haladás, miénk a régi nóta!

Az én régies nyögdecseléseimből most csak kettőt küldhetek meg (80. és 81), melyek közül az egyiket betegágyamban, a másikat lábbadozva „követtem el”. Bizony gyöngécskék ezek szegények! Ezért tartottam magam is szükséges-

nek a „Jaj!” utolsó 3 versszakában az enyhítő körülményeket is *bús jambus*-okban felsorolni. „Az élet írásjelei” is talán jobban sikerültek volna, ha teljesen egészséges állapotban szedegetem össze az írásjeleket.

Irod, édes fiam, hogy sajnálok: miért nem jöttetek el karácsonykor hozzánk? Mi is nagyon örültünk volna, ha oly sok év után valahára együtt tölthettük volna ezt [!] a szent napokat, annyival inkább, mert nem is volt oly nagy hideg, mely az utazást Adámkára nézve veszélyessé tette volna. Milyen öröm lett volna nekünk véneknék és vénebbeknek örülni a gyermekek örömének úgy a városi, mint a palicsi karácsonyfánál, először a szent estén, másodszor a második nap alkonyán! Aztán meg felújult volna a régi tivoli-láz, a bakkarázás izgalma. Talán, ha a jó Isten megengedi, majd az idén ez is megvalósulhat, de addig csaknem egy teljes évnek kell elmúlnia, ami hosszú idő a mi kurta emberi életünkben, hacsak ti nem szánjátok el magatokat, hogy husvétkor látogassatok meg bennünket. Ez talán nem lesz olyan szomorú, mint az idej volt az én betegségem miatt.

Még valamit akarok veled közölni; azt, hogy a hozzánk küldött újságcikkeket mi azonnal elvisszük rendeltetési helyükre, de bizony így is néha egy-egy későn érkezik meg. Így például a dec. 22-én feladott levélben küldött terjedelmes tárcsa csak dec. 24-én délben jutott el hozzánk; és azonnal magam vittem el Fenyveshez, de már nem lehetett a karácsonyi számban közölni, mert azt már dec. 24-én reggel kinyomtaták [!] és délben már expediálták is. Azért írom ezt meg részletesen, mert tudom, hogy e tárcsa késedelmes megérkezése miatt téged anyagi kár is ért, minek azonban nem mi vagyunk az okai.

Még egyre hívom fel a figyelmedet. Jó lenne nagyobb borítékokban küldeni terjedelmes cikkeidet, mert a többszörsően összehajtott papírlapok annyira domborúvá teszik a borítékot, hogy a különben is gyöngye ragasztó anyag csaknem semmit sem tart és leveleid majdnem nyitva érkeznek ide. Eddig ugyan semmi sem veszett el belőlük, de azért ajánlatos a tanácsolt változtatás.

Ölelek [!] mindnyájatokat!

Subotica, 1925. január 5 hétfő.

Szerető édes apád.

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Másolat.

(Az 1925. január 16-án feladott levelem másolata)

Edes fiam, legutóbbi leveleink megint keresztezték egymást; mintha csak összebeszéltünk volna, én is, te is 12-én írtunk kölcsönösen egymásnak.

Most szomorú hírt kell közölnöm veled: Teri 13-án (kedden) abortált; e nap reggelén oly rosszul lett Palicson, hogy öcséd reggel 7 órakor elektromos vasúton bejött a városba, helyet biztosított számára a Heisler-féle szanatóriumban, autón visszautazott Palicsra és Terit ugyanezen beszálította a szanatóriumba és ott Munk Artúr dr. elvégezte a szomorú aktust: egy 4 hónapos fiúgyermek-magzat eltávolítását. — Ennek is a Teri könnyelműsége az oka, ki Palicson a szekrények tetején elhelyezett és nehéz földdel telt virágágyakat rakosgatott és emelgetett, 8-án pedig Palicsról Ludaspusztára utazott rázós parasztkocsin 3/4 óráig oda és ugyanennyi ideig vissza, csupán kirándulás gyanánt, hogy ismét szórakozzék azon a pusztán, hol öcsédnek betegei vannak; hozzá még 9-én itt a városban egy bálban táncolt is és még tetejébe influenzát is kapott 39°-os lázzal; ez a lázas állapot volt közvetlen előidézője a katasztrófának. — Most már, hála Istennek, túl van a veszélyen annyira, hogy ma (15-én, csütörtökön este) 3 napi szanatóriumi időzés után öcséd a 6 órás esti személyvonattal a mentők segélyével visszaszállíthatja őt Palicsra, hol remélhetőleg 5—6. nap alatt teljesen fölépülhet.

A másik szomorú hír az, hogy a jó öreg doktor bácsinak: az öreg Wilhelm Adolfnak az egyik menyé: dr. Wilhelm Imre orvosnak a felesége, Szalai Mihály, budapesti volt lapszerkesztőnek a leánya: Stefi 14-én 30 éves korában tüdővészben meghalt. Én anyáddal, öcséddel és húgoddal kondoleáltunk; talán jó lenne, ha te is megtennéd ezt a jó, öreg doktor bácsinak, kiről olyan kedvesen írtál a „Szegény kis gyermek” panaszaiban” s akit nagyon lesújtott a gyász. Ime az orvosok tragédiája! A férj is, az após is orvos és még sem tudták megmenteni a hozzájuk legközelebb álló fiatal aszszonyt, kivel a tüdővész félév alatt végzett.

A Vig-féle könyvkereskedéstől azt az értesítést kaptam, hogy Révaiektől azt az utasítást kapták ők: vegyék át az én lekszikonjaimat és küldjenek helyettük Pallas-féléket a kétszeres póstaköltség megtakarítása végett. Mivel azonban Vig-ék nem rendelkeznek Pallas-félékkel, azért nem tehetnek ez idő szerint semmit. Ime ilyen a milliárdos Révaiak akarom is — nem akarom is intézkedése!!

Köszönöm, édes fiam, a legutóbbi leveledben tett ígretedet, hogy nemcsak a Nyugatnak rég várt számát küldöd meg, hanem az Arany Sárkány teljes levonatát is. Türelmetlenül várjuk mindkettőt.

Két verset küldök itt (86. és 87). Újabban magam is meglepődve tapasztalom, hogy milyen sokszor foglalkozom a szegénység nagy problémájával. Kíváncsiságból összeolvastam, hogy hány szól erről a szomorú temáról? Az eredmény ez: júliustól mostanig írt 87 közül 9, vagyis majdnem 10%, és pedig számszerint ezek: 65. Foltos ruha, 69. Földéhség, 72. Fölfelé! 73. Vakáció. 74. Megnyugvás, 76. Szédülés, 77. Szomorú szójáték, 84. Farsang, 87. Favágók — Ime a folytonosan növekvő drágaságnak és a megélhetési nehézségeknek viszhangjai!

Januáriusi honoráriumod ügyében Fenyveséktől azt az értesülést kaptam ma (16-án), hogy a pénzt már elexpediálták, sőt az általad aláírt elismervény is már tegnap (15-én) megérkezett hozzájuk. Tehát ez rendben van.

En 13-án (kedden) mentem először utcára 27-én kezdődött betegségem óta. Első utam a Bácsmezei Napló kiadóhivatalába vezetett, hol leadtam legutóbbi cikkeidet és megsürgettem honorariumod elküldését. A betegségnek — hála Istennek! — már alig vannak nyomai.

Pucika 9-ikétől állandó és kedves vendégünk. Nem is visszük ki addig Palicsra, míg anyja egészen föl nem épül, mert a kedves gyermek jelenléte is idegesebbé tenné az anyját, ki a szanatóriumban a te édes anyádat annyira megbántotta, hogy édesanyád sírva távozott a beteglátogatásból. Pedig szegény édes anyád csak azt a szörnyű ügyetlenséget követte el, hogy az ágy felső részén nyugvó keze lecsúszott az ágyról; ez éppen elég volt Terinek arra, hogy az anyósát erélyesen rendre utasítsa ezért az akarata ellen elkövetett merényletért, mely őt a saját állítása szerint óriási módon idegesítette. Sajnos! a mi Terink ilyen volt és ilyen is marad!! Gyökeresen meg kellene változnia neki, hogy igazán beleilljék a mi családukbába. De hát ha ez eddig nem tör-

tént meg, alig remélhető, hogy némi kis gyöngédség majd csak ragad rá valamikor tőlünk is. Nincs más hátra: túrni az ő szeszélyeit és helytelen cselekedeit [!].

Vigasztalásul: szeressük mi, a többi családtagok annál gyöngédebben egymást.

Subotica, 1925. jan. 16.
(péntek, délben)

Édes apád.

Fenyves újságában olvastam, hogy a fővárosban skarlátjárvány van. Legyetek óvatosak!

111

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, január 27-én és 28-án írt leveleiből boszankodva értesültem, hogy két hét óta egyetlen levelet sem kaptál tőlünk. Ennek oka pedig csak az lehet, hogy talán az én január 12-én és 16-án írt leveleim közül az utóbbi nem érkezett meg hozzád. Ezért lemásoltam ezt és ide mellékelten küldöm azzal a két verssel együtt (86. és 87), melyeket ugyanakkor feladtam. Én is csodálkoztam azon, hogy az abban említett dolgokról eddig említést nem tettél. Most már megvan a kellemetlen magyarázat. — Most már abban is kételkedem, vajjon megkaptad-e január 12-én írt levelemet s benne a 82—85. számú verseket? Ird meg, ha ez is esetleg elveszett volna, hogy a másolatokat megküldhessem. Azért sejtem, hogy talán ez a levelem sem jutott el hozzád, mert abban arra kértelek, hogy az Új Idők kiadóhivatalánál szíveskedjél rendezni a lap küldését, mit egy ideig (okt.—dec.) tiszteletpéldányképen kaptam, illetőleg honorárium váltás gyanánt; mivel azonban a legutóbbi szám, mely január 25-én jelent meg, még most sem (30-án) érkezett meg, azt kell hinned, hogy beszüntették a küldést, holott a te értesítésed szerint több versemet is elfogadták közlésre. Tudasd, kérlek, azt is, hogy csak a „Fali óram” vár-e közlésre vagy mások is?

A „Nyugat”-nak rég várt számát Fenyvestől megkaptam a te 13 „kötetlen” verseddel, melyek közül 3-at már ismerem (Vigyázz! Szegények és a Gépiró kisasszony) a Bácsmegeyi Napló karácsonyi számából. A többi 10 tartalma közül legjobban tetszett a jó Böskéről megemlékező, legkevésbé

pedig az utolsó, mely az én vallásos felfogásommal is ellenkezik, de logikai tekintetben is kifogásolható, mert a „semmi”-nek nincs szüksége az „örök sötétség”-re, mint anyára; tudom, vagy legalább érzem, hogy az „örök sötétség” az „örök világosság” tagadásaként került oda, tehát hatás kedvéért, de — ismétlem — a semminek nem kell semmi! — A „Be-tegek”-ben megnyilvánuló egoizmus pedig megdöbrentett; nem is tudom elhinni, hogy másoknak, még a legtávolibb idegeneknek szenvedései iránt is te: az én áldott szívé, jó fiam közönyös tudnál lenni. — Az öcsédről szólóknak a vége nagyon misztikus; nem tudom megérteni a temető szerepét az örvendetes találkozáskor. — Krúdy Gyulától több dolgot olvastam, de egyiket sem tudtam élvezni; a te általad bemutatott Krúdy Gyula igen kedves, bohém ember lehet, de az én rokonszemvemet [!] mégsem sikerült nagyobbá tenni az ő írásai iránt. — Mindezeket csupán emlékezetből írom, mert a Nyugat-ot öcséd elvitte Palicsra és most a többi „vers”-ről nem írhatom meg az én véleményemet. — A *külsőre* nézve talán elég utalnom arra, hogy a *vers* szót az imént is idézőjelbe tettem.; sehogyse tudom magammal elhithetni, hogy amit versként olvasok, valóban vers. Tegnapelőtt (jan. 29-én) a Bácsmezei Napló kiadóhivatalában Fenyves Ferencel és Bródy szerkesztővel hosszasan beszélgettünk ezen új, költői irányról; Fenyves nyíltan bevallotta, hogy ő sem tud [!] megbarátkozni e divatos újítással s ugyanígy nyilatkozott Bródy is, habár mindketten hozzám képest fiatal emberek. Fenyves még hozzá tette, hogy Detre főszerkesztő nyíltan nem meri bevallani idegenkedését, de csak azért vonakodik határozott véleményt nyilvánítani, hogy ne tartsák őt elmaradottnak. Ugyancsak Fenyves szerint lapjának egyik munkatársa: Tamás István, ki ügyes dolgokat ír meg prózában, de egy régi (igazi) verset nem tudna megírni, ha kerékbe törnék is, nyakra-főre gyártja az üresen puffogó „kötetlen” verseket, s most egy kötetre valót ki is ad belőlük. Eként megállapítottuk mindhárman azt, hogy az új irány technikai könnyisége oda csábítja az abszolút tehetségteleneket is. — Megbeszéltük azt is, hogy, te neked, ki bravúrosan tudsz verselni a szó nemes (rég) értelmében, és aki most is csodás szépséggel ülteted át a Girardy-féle költeményeket, igazán kár volt még ideiglenesen is elhagyni a dicsőséges pályát és Babics után indulni, kinek a „Csövek, erek, terek” című úgynevezett verse (lásd a Bácsmezei Napló január 6-iki számát) még lázas álomnak is szörnyű és eny-

hító körülményül még azt sem lehet javára írni, hogy kórházi visszaemlékezés akar lenni.

Őszintén, talán nyersen is írtam meg a véleményemet, édes fiam! Te is így kívántad, de különben is nem lennék szerető édes apád, ha hímezve-hámozva mondtam volna meg nézeteimet. Haladj tehát tovább a megkezdett úton, hiszen ez az érvényesülés útja, legalábbis a „Nyugatnál. Mi majd élvezettel olvassuk a te prózai munkáidat, melyek közül a Bács megyei Napló január 30-iki számában megjelent „Húsz év” című nagyon tetszett nekem, mert színigazságot mondál el benne gyönyörű keretben.

Szívünkben örülünk annak, hogy az Arany Sárkány husvétkor könyvalakban is megjelenik s hogy már a német fordítása is készül. Büszkéek vagyunk arra is, hogy a „Véres költő” című regényed rövidesen olaszul is napvilágot lát. Csak azt szeretném még tudni, hogy az új, modern, „kötetlen” versek is lefordíthatók-e más nyelvre?

Az én öreges irkálásaim közül a legutóbbi 7-et (88—94) itt küldöm.

Attérve a családi dolgokra tudatom veled, hogy Teri teljesen fölépült a betegségéből, csak egy utóbaj maradt meg nála: a régi kényelem-szeretet. — Pucikát január 25-én (vásárnap) vitte ki a húgod Palicsra; anyád a szanatóriumi jelenet után nem akar addig Palicsra menni, míg Teri jónak nem látja valamikor minket fölkeresni.

Örülünk Adámka ügyes korcsolyázának [!], és még jobban addig, hogy únja már az elemi iskolát és vágyakozik a gimnázium után. Adja Isten, hogy különb ember legyen belőle, mint az apja és az öregapja együttvéve és a tizedik hatványra emelve.!

És most ismét szomorú, családi dolgot kell veled tudatnom: Decsy Jenőnek, családunk 68 éves tagjának 29 éves felesége, kivel törvényesen 2 év előtt kelt össze, január 23-án Pacsér faluban, hová 21-én szállították Palicsról el, tüdővészben meghalt; 25-én temették el szülőfalujában: Pacséron. Két kis leánygyermek maradt utána: az 5 éves Jucika és a másfél éves Sárka, kiknek fölneveltetési nagy gondjai a 68 éves szegény, öreg, rokonunkra nehezkülnek és aki aggódva néz a jövő felé. Irj, kérlek neki pár sort részvétnyilatkozattal és küldd el azt nekünk legközelebbi leveledben kézbesítés végett.

Milkó Izidorhoz intézett leveledet azonnal rendeltetési helyére juttattuk.

Ilona farkasait február közepe táján iparkodni fogunk Patakiék útján hozzátok juttatni. Patakiéknál te szeptemberben itt látogatóban is voltál; ő közülük és a szépen zongorázó leánya febr. közepén utaznak föl és talán az ő révükön sikerülhet az elszállítás.

Szeretettel ölel mindannyiatokat
Subotica, 1925. jan. 31.

Édes apád.

Nem fejezhetem be ezt a hosszú leveletem anélkül, hogy még egy hasonlatot ne kockáztassak a te mostani, kétős irányú, költői működésedre. Te a Girardy-féle verseket a régi formában fordítva teszed közzé, mindenkit megbűvölsz a gyongyörű [!] ritmussokkal [!], zenélő rímekkel, a saját költői gondolataidat pedig az új divat szerint rongyos ruhába öltözteted, majdnem félmeztelenül állítod a közönség elé. Úgy teszel, mint a szegény szabó, aki pompás ruhákat varr mások gyermekeinek, a saját gyermekeit pedig ütött-kopott ruhába járatja. A szegény szabónak mentsége a saját szegénysége. De te nem vagy szegény. Van neked szöveted, hogy a saját lelki gyermekeidet is felöltöztethesd gyönyörű ruhákba. És mégsem teszed. Fukar apja vagy gazdag lelked fiainak és leányainak! — Ugyan, kérlek, próbáld meg egyszer egy Girardy-félét belebújtatni a divatba jött inséges ruhába. Nemde ez merénylet lenne az eredeti költemény ellen. És te mégis mindig ezt teszed azon szép gondolatokkal, melyek a te fejedben és szívedben nem oly alakban születnek meg, minőben mások szeme elé kell kerülniök.

De nem untatlak tovább céltalan fecsegésemmel, sietek póstára vinni leveletem, hogy ez mielőbb hozzád juthasson.

Subotica, 1925. január 31.

Szerető édes apád.

112

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Subotica, 1925. febr. 7. (szombat)

Édes fiam! Mikor febr. 2-án írt leveledet elolvastam, a szentírás e szavai jutottak eszembe: „Aki téged kövel dob meg, dobd vissza kenyérrel.” Én január 31-én írt levelemben ugyancsak kegyetlenül lesajnáltam a modern verseket,

és köztük a tiédet is, és te annyi elismerő szót pazaroltál az én legújabb, de régies formájú verseimre, hogy igazán pirulnom kell a sok dicsérés miatt. Mindamellet örülök, hogy megértetted azoknak igaz voltát és a bennök itt-ott felcsillanó humort, valamint a technikai készség haladását is. Bár énnekem is sikerülne a nyílt formájú költeményekben megtalálnom a gondolatok ritmusát, amit legtöbbször hiába keresek. Talán jobban megtalálnám ezt, ha ezek tisztán prózai alakban jelennének meg, de így a sorok aránytalan hosszúsága nyugtalanítja a szemeimet, e külsőségben is keresem a gondolatok elrejtett ritmusát, de nem találok. Nagyon kérek, ha nem okoz neked fáradságot, légy szíves például megértetni velem, hogy a „Nők” című alkotásodban miért írtad így az első 4 sort:

„Nem kamasz szerelem kis hevületében
beszélek,
az élet közepén megkoszorúva női karokkal
vallok.”

Miért kellett a „beszélek” és a „vallok” szónak elhagyniok természetes helyüket, miért kellett külön sorokba vándorolniok, mikor erre itt semmi kényszer nincs, hiszen hiányzanak a verslábak, a sormetszet és a rím, amik a régi verselésnél ilyen természetellenességeket menthővé [!] tesznek. Amíg ennek okát be nem látom, addig aligha fogom megérteni és mégkevésbé élvezni az újítást. Mert hiába mégis csak van valami különbség nálatok is a próza és a vers között, külső alakra nézve is, tehát azt szeretném tudni, mennyiben áll az új verselésre a régi szabály, mely szerint: „Forma dat esse rei.”

Köszönöm, édes fiam, azt az okos tanácsodat, hogy próbáld meg változatosság kedvéért daktiluszokban és anapsztusokban is írni. Legközelebb megkísérlem.

Mellékelten 10 verset küldök; a 82—85. számú 4 darabot, melyek január 12-én írt levelemmel együtt elvesztek, és a 95—100. számú legújabbakat (6 darab). Mult évi júliustól mostanig tehát 100-at irogattam össze; mennyiségre nézve elég sokat és a te ítéleted szerint van köztük több érdemes is. Nekem ezek irogatása lelki megnyugvás, különösen a hosszú és részben álmatlan téli éjszakákon.

Azt is köszönöm, édes fiam, hogy febr. 3-án szíves voltál az Új Idők továbbküldése ügyében intézkedni, mely fo-

lyóiratból az idén csak három szám jutott hozzánk. Talán sikere lesz szíves közbenjárásodnak, nem úgy, mint a döllyfős Révaieknál, kik a lexikon-ügyben csak ígéretnek, de érdemleges intézkedést nem tesznek.

De most a sok megérdemelt köszönetnyilvánítás leróvása után engeddd meg azt is, édes faim, hogy alaposan összeszidjalak azért a két vastag gormobaságért (!), miket legutóbbi leveledben megengedhetőnek tartottál min nekünk írni. Hogyan merészelted tőlünk azt kérni: szívesen látjuk-e Adámkát áprilisban arra az egyhónapi időre, mit te Ilonával Spanyolországban szándékozol tölteni? Hát olyan rossz öregsülőknek, nagynéninek és nagybácsinak ismertek ti minket, kik nem örülnének annak, hogy a kedves és okos itt lehet nálunk a jó és ügyes Bözsivel együtt, aki még segítségére is lesz anyádnak és húgodnak a házi munkák elvégzésében? — Hozzá még a másik sértő ajánlat — az anyagi rekompenzáció kérdése! Hát mikor húgod és legutóbb én és anyád husvétkor nálatok voltunk, kérdeztük-e mi, hogy mennyivel több volt ott létünk alatt a kiadástok, mint egyébkor? Tetejében még mikor szeptemberben ti itt voltatok, te nem vetted át tőlem a Bácsmegeyi Naplótól kapott tiszteletdíjadat, hanem azt anyádnak és húgodnak ajándékoztad. Mi mindezeket nem feledtük el, ti se akarjátok hát elfeledni. Várjuk szeretettel Adámkát, szívesen látjuk Bözsit is s örülni fogunk, ha ők jól fogják magukat érezni mi nálunk is, Palicson is, hová gyakran el fogunk látogatni, ha nem lesz olyan szeszélyes időjárás, mint tavaly. Csak ti nektek ne legyen semmi bajotok a hosszú úton, mert ez a gondolat már most is izgatja az én pesszimista eszemet.

Öcsédnek sikerült a Munkásbiztosító Pénztárnál megkapni a palicsi állást 1400 dinár fizetéssel. Reméli, hogy alkalmazni fogják őt a pénztár palicsi szanatóriumának orvosául is május elsejétől szeptember végéig terjedő 5 hónapi időre is, *külön* 2000—2000 dinár hónaponként való díjazással. Tavaly is 2 hónapig ő volt a helyettese az akkori megbetegedett szanatóriumi orvosnak.

Az én privat tanítványaim száma jelenleg nem sok, de már jelentkeznek újak is, ami természetes, mert közeledik az iskolai év vége. Annyit semmi esetre sem vállalok, hogy a munka kifárasszon és ne maradjon időm pihenésre és csendes szórakozásra. Privat munkámból most is — hála Istennek — tisztességes mellékjövedelmem van.

A Fenyves újságában febr. 1-én megjelent Tinta, mely a Baross-kávéházzal szol, nagyon tetszett mindnyájunknak. — Fenyves tudatta velem, hogy februári díjazásodat elküldte részben Ilona nevére (Harmos Ilona címen).

Ölelünk mindnyájan mindnyájatokat

Szerető édesapád.

113

KOSZTOLANYI ÁRPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Subotica, 1925. febr. 17.

Édes fiam, febr. 14-én írt és 16-án érkezett kedves levedelre válaszul a következőket közlöm veled:

Nem rég találkoztam Milkó Izidorral és megkérdeztem tőle, mi a véleménye a most mindinkább terjedő kötetlen versírásról? Nem mondott határozott véleményt azzal az indokolással, hogy ő, bár 70 évet élt már, egyetlen verset sem írt, és így nem érzi magát elég illetékesnek a mostani forradalomszerű változásról való nyilatkozásra. Azt jelentette ki csak előttem, hogy az új irányban írt alkotások közül sokat ő sem ért meg, de azért nem akar felettük általában pálcát törni Hivatkozott Ignotusra, ki kezdetben annyira lekicsinyezte Ady Endrét, hogy az új költő nevét kis kezdő betűkkel így írta: adyendre, később azonban a gúnyolódás méltánylássá vált, úgy hogy a híres kritikus Ady egyik verséről már azt írta, hogy egy szót sem ért ugyan belőle, de bevallja, hogy életében ennél szebbet nem olvasott. (Ezt meg én nem értem!) Milkó folytatólag elmondta nekem, hogy ő azon kevés író közé tartozik, kik mindjárt felismerték Ady kiváló tehetségét és erre büszke is. Folytatólag elmondotta még, hogy a te kötetlen verseidet, mik a Nyugatban és a Bács megyei Naplóban megjelentek, nemcsak megértette, hanem élvezettel is olvasta azokat. Végül azzal záródott az érdekes beszélgetés, hogy az ő véleménye szerint a jövő fogja megmutatni, vajjon életképes-e ez a form [!] vagy sem?

Mellékelten küldök 3 verset (101—103) a legújabbak közül. Örülök, hogy a legutóbb küldöttekből is több megragadta a te szakértő figyelmedet és talán túlságos elismerő szavakat is volt szerencsés tőled nyerni.

Ugyancsak ide zárom édes anyádnak 3 levelét; egyet neked, másikat Ilonának, a harmadikat Adámkának írta.

Kérlek, édes fiam, szíveskedjél a csatolt levelet Gohl Ödönnek juttatni. Talán az új úton sikerülni fog a 45 év óta húzódó kegyeletes kérdésre a választ megkapnom, de csak abban az esetben, ha az a szegény leány Aradon született.

Az Új Idők elmaradt számai még mindig nem érkeztek meg; úgy látszik, a te általad ott elhelyezett verseim szépen papírkosárba kerültek és így egy tiszteletpéldány küldésével kevesebb a gondja a szerkesztőségnek is, a kiadó havatalnak is. — A Révaiéktól sem érkezett még eddig semmi utasítás a Vig-féle könyvkereskedéshez. — Ime a Fabius Cunctator modern alakban, mely sehogy sem akar Punktator lenni! [Rossz szójáték, de még rosszabb az ő eljárásuk!]

Örömmel tudatom azonban, hogy február hónapra esedékes nyugdíjamat ma (17-én) megkaptam és így édesanyádnak erre vonatkozó hirádaa tárgytalanná vált.

A farkasbundákat 14-én (szombaton) boa alakjában [?] és leánya vették át és a gyorsvonattal hozzátok vitték azon ígérettel, hogy mielőtt a zeneakadémiába való fölvételre aspiráló leányka túlesik a vizsgálaton, személyesen fogják azokat átadni nektek a lakástokon, azaz — pardon! — a házatokban, mert ti (hála Istennek) nemcsak lakonikusak vagytok, mint mi, hanem házi urak is. [Megint egy rossz szójáték, habár a házi uraság jó dolog.]

Holnap (18-án) lesz 9 éve, hogy szegény nagyanyád meghalt. Mi kimegyünk a temetőbe, te pedig, édes fiam, szentelj egy kegyeletes gondolatot annak, ki téged nagyon szeretett.

Tantos János tragikus halála minket is megrendített. Ismét egy zseniális művésszel, jó családapával, kitűnő pedagógussal kevesebb és 4 kicsi árvával több.

Kérlek, édes fiam, alkalomadtán (talán most Patakiék révén) légy szíves hozzám juttatni Adynak valamelyik, nélkülözhető verskötetét; szeretném én is alaposabban megismerni a most országszerte ünnepelt költőt, kinek életében csak az árnyoldalait láttam meg s ki neked rivalisod volt. Mint már említettem, Milkó Dóri hívta rá a figyelmemet.

Mindannyiatok szíves köszöntésével és ölelésével vagyok

szerető édes apád.

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Subotica, 1925. márc. 5.

Édes fiam, febr. 21-én és 28-án kelt kedves leveleidre válaszom a következő:

A mult héten azért nem írtam neked, mert azt hittem, hogy márc. 1-én utazol Szegedre és 2-án vagy 3-án meglátogatsz minket. — Patakinétól értesültünk, hogy szegedi utadat elhalasztottad és így nekünk is várunk kell, míg viszontláthatunk. Bármikor jössz [!], akár egyedül, akár Ilonával és Adámkával, tárt karokkal várunk.

Révaiék a Pallas lekszikon 18 kötetét az én címemre küldték meg. A febr. 14-én feladott két postacsomag 24-én, vagyis 10 nap mulva érkezett ide; 120 dinárt fizettem vám és postaköltség fejében; a Révai-féle lexikon 14 kötetét pedig febr. 25-én a Vig-féle könyvkereskedés vitette eltőlem [!] elismervény átadása után. Eddig még Vig-ék nem küldték el a tőlem átvett lexikonokat, várják a Révaiék utasításait, miket levélben megsürgettek. — Légy szives érdeklődni Révaiéknál, hogy mikor végződik már el az a rég húzódó ügy, melynek kerékkötői a milliárdos Révaiék.

Kérlek, édes fiam, sziveskedjél számomra megvenni Dr. Mattyasovszky Kasszián Fizikájának második kötetét, mely könyv a Szent István Társulat kiadásában jelent meg 1923-ban vagy 1924-ben. E modern könyv első kötete már megvan nekem; szeretném, ha szegedi utaddal kapcsolatban a második kötetet te hoznád el nekem. Az első kötet ára 65 dinár volt; azt hiszem, a másodiké sem lesz drágább. A vételért ide jövedekkor köszönettel megtérítem.

Márciusi nyugdíjamat ma (tehát a rendezés időben) megkaptam.

A febr. 28-án küldött újságcikkeket Fenyves Lajos vette át, kit megkértem a te márciusi honoráriumod sürgős elküldésére. — A Bácsmegyei Naplóban megjelent közleményeid közül nekem nagyon tetszik a „Káté”, továbbá a Milkó Izidorról szóló meleg cikk, valamint az „Utitárs” is a csattanós befejezéssel. Szeretném még olvasni a Nyugatnak azt a számát, hol Milkó Izidor könyveiről és Tamás István verses kötetéről írtál kritikákat. Ha nem esik terhedre, hozd el, kérlek magaddal szegedi kirándulásodkor ezt a számot átolvassás végett.

A Patakiné által küldött két Ady-könyvet megkaptam, lapozgattam bennök, de most is oly hidegen hatnak rám, mint évek előtt; a legtöbbjét meg sem értem, annál kevésbbé élvezhetem őket. Ha majd meglátogatsz bennünket, beszélünk ezekről is.

Az én késői csemetéim közül kettőt küldök itt neked (104—105) [Az egyik a lexikonról szól]

A sok költemény után egy kis próza! Február közepe óta naponta ebéd előtt egy összetört fokhagyma gerezdet nyelek el ostyába takartan az arterioszklerózis ellen védőszerűl. — Lujza néni anyádhoz írt levelében ajánlotta ezt, tudatván, hogy ő is már több idő óta használja ezt Antával együtt; de te is valamelyik *Tere-feré*-ben is írt [!] erről; öcséd véleménye szerint az egyszerű kúra csak használhat; fő az, hogy nekem nem okoz gyomorégést és én így most buzgó (*nem* lotofag, hanem) fokhagymafag vagyok.

Ma egyhete (febr. 26-án) 8 év után én is elmentem mozival [!] Pucikával és családunk összes többi tagjaival egy gyermek-film megnézése végett, de megbántam, mert a képek gyors változása felizgatott engem is, a Pucikát is. — Hiába e tekintetben én is:

„Gyermek vagyok, gyermek lettem újra!” ahogy ezt Pétófi írta. Jobb nekem itthon maradni és verseket faragni.

Szeretettel öllelek mindnyájatokat.

Édesapád.

115

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Subotica, 1925. márc. 15 (vasárnap)

Édes fiam, márc. 7-én írt kedves leveledre válaszom a következő:

Türelmetlenül várjuk e hónap végét, mikor talán megláthatunk benneteket Szegedre tervezett utazástok alkalmával. Milyen örömünk lenne, ha épen mához két hétre (29-én) itt lehetnétek s így a mi szűk, de kedves körünkben ünnepelhetnők meg a te 40-ik születésnapodat. Persze még jobb lenne, ha már mához egy hétre (22-én) itt láthatnánk benneteket és legalább még egy hétig maradhatnátok a mi szerető körünkben. Jöjtek tehát minél előbb és maradjatok lehetőleg sokáig nálunk!

Húgod szorgalmasan dolgozik az Ilonának ígért szekérenyűcsíkokon és remelhetőleg el is készítheti azokat addig, míg itt személyesen átadhatja őket, noha egyéb sok dolga is vana [!] háztartási teendőkkkel.

Az én „kézi munkáim”-ból 4 darabot küldök itt: (106—109) azon megjegyzéssel, hogy a „Tavaszi dalféle” a szó szoros értelmében „befagyott”. Néhány nap óta itt téli hideg uralkodik; reggelenként 4—5° hideget mutat a hőmérő, több napon havazott is; ebből az a tanulság, hogy nem okos dolog ilyen magamféle öreg embernek tavaszról kornyikálni.

Amily örömmel olvasom a te írásaidat, mik a Fenyves újságában megjelennek, ép olyan élvezhetetleneknek [!] Karinthynek ugyanott közlött dolgait, úgy a humorosakat, mint a „komoly” irányúakat; az előbbieket erőltetettek, döcögősek, a „komoly”-ak szintén bizarrak, természetellenesek, a boszszantásig vakmerők, hatáshajhászok! — Legutóbb például a színházról és a mozirol írt „komoly” cikke (mely a Fenyves újságában jelent meg), nemcsak azért sületlen, mert a mozi mellett tör lándzsát [mely az én véleményem szerint a süketek színháza], hanem azért is abszurdum, mert azzal akar érvelni, hogy a mozi azért tökéletesebb a színháznál, mert a fény messzebb terjed el, mint a hang. Ez fizikailag igaz ugyan, de itt nem érv. Mi lenne, ha nem volna beszéd, ha minden ember süket-néma lenne? Bámulnánk egymásra, mint a borjú az új kapura vagy pedig úgy, mint az egyik borjú a másikra; beszéd híján állati életet kellene végig nyomorognunk. — A cikk vége felé az az állítás, hogy a mozi legalább is olyan kultúrtényező, mint az írás — egyszerűen nevetséges handabanda Csak az a mentsége lehet ennek a szerencsétlen cikknek, hogy reklám cikk akar lenni vagy pedig az, hogy ezt sem szabad komolyan venni.

Ilyen dolgokon rágódom én üres óráimban új év óta, mert csak a Fenyves újságából kapunk irodalmat, mióta az Új Idők sem jön, sem pedig az Érdekes Újság nem mutatkozik. Légy szíves, édes fiam, ha lehet, hozz magaddal néhány szépirodalmi lapot is, ha legközelebb hozzánk jöttök.

Mához egyhétre (22-én, vasárnap) az egész rokonság Józsi bácsihoz vagyunk hivatalosak névnapi ebédre. Légy szíves te is, édes fiam, néhány sorban üdvözölni jó rokonunkat névnapja alkalmából, mely 19-én lesz; a rendes, heti leveledben küldheted el a gratulálást nekünk, mi majd elviszük rendeltetési helyére.

A húgod szavalónő-protezsáljának neve: Sztojkcovicsné Babos Ilona.

Ha majd a jó Isten megengedi, sok más dolgról is beszélgetünk majd veletek élő szóval sokat.

Addig is minden jót kívánva vagyok szerető

édes apád.

116

KOSZTOLANYI ÁRPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, végre valahára márc. 26-án (csütörtökön) megérkeztek türelmetlenül várt leveleid, melyek megnyugtattak bennünket, hogy hosszú hallgatásodnak könnyebb fajtájú nátha volt az oka. Tehát mégis csak az én sejtelmem vált valóra, hogy a betegség gátolt meg az írásban; ezzel szemben édes anyád és húgod váltig bizonykodott, hogy elmaradt levelednek el kellett kallódnia. Hála Istennek, hogy a náthán könnyebb szerrel estetek át mindnyájan; sőt e hivatlan vendég még szellemes *Tinta* írására is adott alkalmat, mit a Fenyves újságának márc. 15-ikén megjelent számában élvezettel olvastunk és amit Fenyvesék a Pesti Hírlapból vettek át.

Édes fiam, én márc. 29-én (vagyis vasárnap) bekövetkező 40-ik születésnapodra *nem* gratulálok — prózában, mert ezt már lelkem mélyéből fakadóan megtettem a mellékelt 5 versnek (110—114) egyikében: a 114-ik számúban. Fogadd, kérlek, ezt oly szívesen, mint azt én küldöm — Kérlek még olvasd el *kegyeletesen* a 112 számút is, melynek 1925. márc. 20. a címe. Láthatod ebből, hogy az én betegesen érzékeny szívem nem tudja elfelejteni azt teljesen, akit egyszer megszeretett és 45 év előtt keservesen megsiratott. — Márc. 25-én (gyümölcsoltó Boldogasszony napján) megint szomorú évforduló volt: ekkor halt meg 9 év előtt anyai öreganyád. Így ápolgatjuk mi kegyeletesen a vidám és a gyászos évfordulókat!

Ápril 18-án azonban ismét kedves évforduló lesz: Adámka 10-ik születésnapja. Tavaly ez nagypéntekre esett, együtt ünnepelhettük ezt meg nálatok.; utána 2 napra lettem én beteg. Talán az idén nem lesz így.

Örömmel olvastuk, hogy a Téli rege fordítását 2 és fél hónapi szakadatlan munka után befejezted és így újból alkalmad volt verselési bravúrosságod tündököltetésére. Az

„Idő” monológját a Bácsmezei Naplóban már gyönyörködve olvastuk. Mennyi tiszteletdíjat kapsz ez óriási munkáért?

Az arany sárkányt várva-várjuk. Köszönöm, édes fiam, azt is, hogy az Új Idők lassan mozgó szekerén szíves voltál egyet lódítani; így legalább új ígéretet kaptunk arra nézve, hogy majd csak elküldik a már többször is megígért számokat. — Hálás köszönet azért is, hogy a kért fizikát is szíves leszel megküldeni, valamint néhány szépirodalmi és képes lapot is időközönként és így szellemi táplálékhoz is jutunk.

E sok kedvességnek némi viszonzásául tudatom, hogy húgod minden szabad idejében szorgalmasan dolgozik a szekérenycsikokon; az 5 közül eddig kettőt készíthetett el. A lány- és asszonyszakértők azt mondják, hogy a munka szép, én azonban azon véleményen vagyok, hogy kár a finom, ép battiszt-szövetet össze vissza vagdalni, összeszögetni, bármilyen ékes minta nyomán is. Mégis csak jobb az ép nadrág, mint az össze-vissza foltozott. No lásd, milyen barbár vagyok!

Az össze-vissza való foltozásról jut eszembe közös barátunk: K. F. Igazán sajnálom ezt a tehetséges embert, ki a hatáshajhászás miatt letért a természetesség útjáról a züllesztés szomorú ösvényére. — Igazad van: ma kritizálni csak suttogva szabad, el kell hinni, hogy az érthetlenség = mélység, legfőleg az ismeretlen x-ekkel lehet gorombáskodni.

Talán említenem se kell, hogy mennyire szeretjük volna, ha együtt tölthetjük az idén a te születésnapodat itt nálunk. Nem sikerült, tehát a nyári viszonylátásban kell reménykednünk és továbbra is a rideg papír segítségével kell közölnünk gondolatainkat, ha már ezeket *film* közvetítésével továbbítani nem lehet, ami az ultramodern felfogás szerint az írásnál is, a beszédnél is tökéletesebb.

Még egyszer mindnyájatoknak minden jót kívánva vagyok

Subotica, 1925. márc. 27
(péntek, reggel)

szerető édes apád.

KOSZTOLANYI DEZSŐ ÉS ADAM
KOSZTOLANYI ARPADNÉNAK

Budapest, 1925. március 30.

Édes jó Anyikám,

nagyon köszönöm nektek meleg, kedves megemlékezéseket, mely sohasem marad el születésem napján s emlékeztet arra, ami kellemetlen, a múlt időre, s arra, ami kellemes, a Ti nem múltó szeretetekre. De amily jól esett leveletek, édesapám megható és szép verse, melyre büszke vagyok, ép annyira fájt, hogy a te áldott soraidból valami bánat, valami szomorúság, valami lehangoltság szólt hozzám. Mi ennek az oka, drága jó Anyikám? Hangulat ez, futó rosszkedve? Vagy bánt valami? Légy hozzám őszinte, aranyos, amint én is őszinte voltam hozzád s kérek, jövő héten, ha Apuska ír, tárd föl ezt nekem minden titkolozás nélkül. Ezzel tartozol nekem, bármiről is van szó. Nyugtass meg engem.

A negyvenedik év elérése bizony engem is megdöbentett. Hát már ilyen vén vagyok? Magam sem hiszem el. Hiszen még csak tegnap játszottunk Árpival az udvarban. Nem is tegnap, ma reggel.

Mariskát várjuk, húsvét után, csak írja meg, mikor érkezik. Majd gondoskodunk arról, hogy nálunk jól, otthonosan érezze magát.

Apuska kérdéseire itt válaszolok: a Téli rege összel könyvalakban jelenik meg, ezért a szokásos 10% tiszteletdíjat kapom s a színházi előadásokért 5% tantiemet, ami körülbelül 50—50 millió koronára rúghat. Két színház is verseng érte, a *Nemzeti* és a *Renaissance*. Májusban dől el, melyik kapja.

Az Aranyrákányt Árpi címére elküldtem. Olvassátok el ezt a regényemet, melyben egy tanár tragédiáját írtam meg, a lelkem lelkéből. Az alakokban ne keressetek élő személyeket. Őt-hat emberből formáltam egyet, mint az álomban. De amit írtam, azt hiszem, igaz.

A kéziratot, ezúttal csak a Tintát, mert múlt héten két hétre valót küldtem, itt mellékelem, juttassátok el Fenyveshez, azzal a kéréssel, hogy adja postára havi tiszteletdíjamat. Májusban föltétlenül meglátogatunk bennete-

ket, akkor majd hosszabban kibeszélegethetjük magunkat, édes jó Anyám, de addig is kérlek, hogy írj nekem pár sort. Ne szomorkodj, édes, légy víg. Mi mindnyájan nagyon szeretünk s csókoljuk Ilonkával együtt a kezedet.

Dide

Adámka szépen zongorázik s most franciául tanul egy francia kisasszonytól, ki hetente kétszer nálunk ebédel s a délutánt is vele tölti.

Kedves nagyanyám! Hallottam, hogy szomorú vagy. Ne légy szomorú. A nyáron majd hozzád megyek. Mi mindnyájan betegek, náthások voltunk, de már meggyógyultunk. Tiszteltetek mindnyájatokat, csókolja kezedet szerető unokád

Adám

118

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Subotica, 1925. ápr. 5 (virágvasárnap)

Édes fiam, márc. 30-án kelt kedves leveledre ezeket válszólom:

Az „Új Idők”-nek az idén megjelent számai közül márc. 30-án egy csomagban megérkeztek a márc. 22-én kiadott számmal bezárólag valamennyi, azonban a márc. 29-iki szám megérkezését eddig hiába vártuk, pedig csak ezzel: a márc. 29-iki számmal lenne teljes a negyedévi turnus. Vajjon a póstán kallódott-e el ezen egyedül küldött márc. 29-iki szám, vagy pedig megint az expediálásban van hiba? A márc. 8-iki számban élvezettel olvastuk a Patália teljes szövegét és elgondoltuk azt, hogy milyen gyönyörűséggel üdülhettek azok, kik ezt nemcsak olvashatták, hanem láthatták és hallhatták is a kis művésztől. Az Arany Sárkányt öcséd megkapta, mi még nem olvashattuk, talán husvéti piros tojásként juthattunk majd hozzá. — A fizikai könyvet ápr. 4-én köszönettel megkaptam, májusban (ha Isten ide vezérel benneteket) majd kiegyenlíttem az árát.

Mellékelve 4 darab verset küldök (115—118), melyek közül az „Április elsején” című olyanféle összevissza-kúszált tákolmány, mintha nem is én, hanem K. F. követte volna el. No de talán én mégsem kapok érte 8 napos honoráriumot? Ahogy a Fenyves újságában olvasom, bizony na-

gyon siralmas volt szegény K. F. védekezése, kit az elnök kérdései valósággal sarokba szorítottak és még a szó szoros értelmében vett *hercegi* protezsálás sem használt. Csak egy komikus részlet ötlött az én szemembe, mikor az elnök azt kérdeze tőle, mit kell érteni ezen: „Mézes és mákonyos nyálat sziszeg”, mert ő ezt *nem* érti és amikor a vádlott felelete az volt, hogy ő sem érti — Így jár az, ki a hajtás-hajhászás [!] végett az érthetőséget dobja ál áldozatul, és a legkomolyabb emberi fórum előtt be kell vallania, hogy saját írásának egyes részleteit ő maga sem érti.

Annál inkább megörvendeztetett bennünket Adámkának a nagymamához írt értelmes, okos és szabályos betűvetéssel írt levele. Ez az 5 soros levél már *nem* iskolás kis diák levele, hanem egy gimnazistáé, *ki* a jövő iskolai évben nem fog szégyent hozni a Kosztolányi névre az írásaival.

Édes anyádnak, hála Istennek! semmi baja nincs. Mikor a legutóbbi levelet írta neked a születésnapodra, kissé nyomott kedélyhangulatban volt és ez tükröződik vissza [!] a leveléből. Most nagy munkában vannak húgoddal együtt, ki neki egy régi divatú, széles szoknyából tavaszi kosztümöt készít bámulatos türelemmel és ügyességgel úgy, hogy édes anyád már husvétkor ebben fog parádézhatni.

Áprilisi honorárimod [!] megküldését ápr. 2-án sürgettem meg Fenyves Lajosnál, ki nyomban intézkedett, hogy azt haladéktalanul póstára adják. Megkaptad-e már?

Mivel aligha írhatok nektek husvét előtt ennél több levelet, azért ebben kívánunk nektek mindnyájatoknak boldog ünnepeket, hasonlíthatlanul jobbakat, mint a tavali husvétvasárnap éjjele és husvéthétfő volt, mikor engem ért nálatok a majdnem végzetessé vált betegség.

Sok szeretettel

Édes apád.

Ép most hozta a levélhordozó az „Új Idők” ápril 5-én, vagyis *ma* megjelent 14-ik számát; mivel pedig a márc. 22-én kiadott száma 12-ik, ebből megállapítható, hogy a márc. 29-én megjelent 13-ik szám ide osakugyan nem érkezett meg és így a folytatásos közlemények csonkák

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, ápr. 7-én írt és 8-án érkezett kedves leveledre először is gratulálok a Fenyves újságában márc. 29-én megjelent „Negyedik érzékünk” című „Tintá”-d szellemességéért, melyből azonban mi, akik tudjuk, hogy az előtt is mennyi bajod volt az orroddal, azt olvastuk ki, hogy az egészset magadról írtad. Vajjon jól sejtettük-e ezt, és ha igen, javult-e már valamit a helyzet?

A husvétii számban megjelent két versed (Ha játszanak a gyermekek... és a Kalauz) is tetszenek nekünk, természetesen azzal a megjegyzéssel, hogy szerintem még többet érnének ezek, ha az elhagyott régi formában szagoltak volna nyomdafestéket.

En itt 5 verset küldök (119—123.), melyekből talán még a te sztrájkoló orrod is kiérzi az öregség átható szagát, az egyik-másik versben említett tavaszi illaton keresztül is.

Husvét mindkét napját Palicson töltöttük és hétfőn este diadalmasan hoztuk be onnan a városba az Arany sárkányt, mely talán az ő csillogásával fel fogja vidítani az én borongós kedélyemet is. Ennek némi viszonzásául itt küldöm legutóbb készült arcképemet, mely szintén oly komoly, mint ez a kor, melyben élünk, hol kevés az öröm, de annál több a küzdelem és bizonytalanság.

Ime egy példa: öcsédnek két hónapi küzködés után végre sikerült a városban szert tenni állandó lakásra, melynek címe: I. Trg. Vojvode Putnik 4, de milyen áron? Szegény öcsédnek 25.000 (huszonötezer) dinár lelépési díjat kellett fizetnie a távozó lakónak, hogy ezt a lakást neki ápr. 15-től kezdve átengedje; s mivel ennyi megtakarított pénze nem volt, 25.000 (huszonötezer) dinárt kellett neki a Délvidéki Közgazdasági Banknál váltón (20% évi százalékra) Kovács Oskolás Lajos rokonunk kezességével fölvenni, mert a palicsi villa bérletét is egy évre (vagyis 1926. május 1-ig) is lefizette ápr. 1-én, ez pedig külön 17.000 (tizenhétezer) dinár; úgy hogy még nekem is kellett félretett pénzemből 7000 (hétezer) dinárt kölcsönöznöm. — Holnap (ápr. 15-én) költözik át a rendelővel és a váró szobával az új lakásba, mely 4 szobából, konyhából, éléskamrából, tágas folyosóból, pincéből és padlásból áll; a lakás 4 szobájából 1 lesz a rendelő, váró helyiségül pedig a tágas folyo-

sónak deszkafallal már elkülönített része fog szolgálni; a megmaradt 3 szobát és a lakásnak egyéb részeit szept. végig özv. Hoffmanné fogja lakni (ki eddig is öcsédéknél lakott), mert öcséd, Teri és Pucika szeptember végéig Palicson nyaralnak, hol öcséd, mint a munkásbiztosító pénztár orvosa tovább fog ott is működni. Szept. végén pedig özv. Hoffmanné kiköltözik az ideiglenes lakásból és öcsédék foglalják el azt egészen és véglegesen; lesz tehát nekik (a rendelőt és váróhelyiséget nem számítva) 3 szobájuk, a folyó [!] megmaradt nagyobb része, konyha, éléskamra és a többi mellékhelyiségek. A szobák közül 2 utcai (mindenik két ablakkal), a többi kettő a folyosóról kapja a világosságot; az utcai szobák egyike lesz a rendelő, másika az ebédlő, az udvari szobák közül egy háló szoba fog lenni, a másik pedig a Pucika lakosztálya lesz. Az egész lakás a folyosóval együtt *egyetlen* kemencével is fűthető, de 2 szobában még külön kályha is van.

A házat is nagyon jól ismerhetek [!]: a régi lovaskaszárnyával szemben áll Nachodszky-ék laktak ott (Kukiék) a ti gyermekkorotokban; két ház állott ott akkor közös telken, a kisebbiket, megfelelő szerény udvarral Dobó Árpád, városi volt rendőrkapitány és testvérei vették meg, kik Magyarországra optáltak. E házba költözik most részletekben öcséd, arra a helyre, hol réges régen Kukival annyit játszott.

Minden jó lenne, ha a sok adósság nem nyomná szegénynek a vállait, mert nekem a már említett 7000 dináron kívül még régebbi kiségités képen kölcsönadott 3000 dinárral is tartozik, rokonunknak: Weber Pepikének szintén 3000 dinárral.

Ezt a sok adósságot így tervezi törleszteni: a palicsi villa 5 szobájából, 3 verandájából és 2 konyhájából május 1-től kezdve csak a legkisebb 2 szobát és 1 verandát fogják maguk számára nyaralásra és orvosi rendelőül megtartani, 3 szobát, 2 verandát és 2 konyhát pedig albérletbe szándékoznak adni, mert konyhára május 1-től kezdve nem lesz szükségük, mivel vendéglőből szándékoznak étkezni. — Egy szobát, 1 verandát és az egyik konyhát már ki is adták husvéthéfőn 6000 dinárért május 1-től szept. végéig terjedő időre; remélik, hogy a még maradt 2 szobáért, 1 verandáért és konyháért 15000 (tizenötezer) dinárt kaphatnak, amennyit a múlt évben is fizettek nekik az akori [!] albérlők. — Reméljük mindnyájan, hogy öcséd prakszisa is a városban tetemesen növekedni fog, ha állandóan itt tar-

tózkodik, mert most és mindaddig, míg végleg be nem költözik, kora reggeli, késő esteli és éjjeli látogatásokat itt a városban nem végezhet, ami súlyos anyagi veszteséget okoz neki. A hely, hová most költözik, igen jó, közelében orvos nincs, a régi betegek pedig az új helyen is fölkeresik őt, hiszen a napokban is kétszer hívták őt Palicáról sürgősen a városba, egyszer hajnali 2 órakor.

Adja Isten, hogy minden remény valóra váljék és így minél előbb megszabadulhasson sok adósság nyomasztó terhetől.

Mindanniatokat szívből ölelve vagyok
Subotica, 1925. ápr. 14.

szerető édes apád

120

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam. ápr. 20-án (ezen a reám nézve már két ízben is majdnem végzetessé vált napon) kelt és 22-én érkezett kedves leveledre először is tudatom, hogy az általad kért és Adámkának szánt 7 darab iskolaévvégi Értesítő már indulásra kész és mihelyt Mariska néni útra kelhet, el is viszi azokat Kosztolányi Adámkának, akarom mondani: *Tamáskának*, ki nem akarta eddig hinni, hogy az édes apja jó diák volt.

A diákérettel kapcsolatban be akarok számolni azon élvezetről, melyet nekem az Arany sárkány olvasása szerzett. Rövid 3 nap alatt olvastam el azt, ami az én öreg szemeimnél rekord számba megy, mert alig tudtam egyes szakasznál félben hagyni az olvasást, különösen akkor, midőn a „seregszámlá”-n már túl voltam és a változatos és izgató események megkezdődtek szép lélektani rajzokkal. Nem is csoda, hogy engem ennyire érdekelt ez az értékes és nagy műved, nemcsak azért, mert te írtad, hanem azért is, mert én 50 esztendő töltem el a gimnáziumban (8-at mint diák, 42-t pedig mint tanár, igazgató és újra tanár). Csak egy dolog hatott eleinte kissé zavarólag reám: nem tudtam eléggé magamat emancipálni attól, hogy a szereplőkben ne keressem a *te* diákévidben (!) valósággal élt egyéneket, habár előzetesen figyelmeztettél, hogy a szereplők legtöbbször két-háromból összeszőtt alak. — Csak

akkor, midőn a cselekmény kezdett összetömörülni Novákra, Nyegrére, Vilire és társaira és a megtörtént dolgokat a képzelet alkotásai váltották fel, vagyis midőn a Novák ellen a merénylet megtörtént már, ekkor szabadultam föl a reminiscentiák hatásaitól teljesen. Természetesen az, ki az itteni régi körülményeket nem ismeri és így a szereplőkben csak fantázia-alkotta egyéneket lát, ilyen átmeneten nem megy keresztül olvasás közben. De azért e kis, zökkenés szerű változás nem hatott zavarólag nálam sem az élvezésre. Legfőlebb annyit tudnék még megjegyezni, hogy a végén hiányzik a régi regényeknél szokásos erkölcsi elégtétel-adás, vagyis Vilinek és társainak bűnhődése (beleértve az Ostor szerkesztőjét is), de ez, sajnos, manapság azzal indokolható, hogy az ilyen cudar merényletek legtöbbször megtorlatlanul maradnak. — Még egyszer köszönöm neked, édes fiam, azt a lelki üdülést, melyet e nagy alkotásod olvasása nekem, öcsédnek és húgodnak is okozott, ezután fog az kézről-kézre vándorolni családunk többi tagjai között.

Még egyet! Hány példányban nyomatták ki Légrádiak e hatalmas munkát és eddig körülbelül mennyi kelt el belőlük?

Gratulálok még a Fenyves újságának ápr. 26-án megjelent számában közzétett és a Hattyú kutyáról írt pompás *Tintáért*, mely méltó párja annak a szép költeménynek, mely a Szegény bús férfi panaszában látott napvilágot. — Hát a Giaconda mit csinál, torkoskodik-e még?

Fenyves megkapta az Arany Sárkányt és ismertetés végett Haraszti munkatársnak adta át, ki a napokban tért vissza Olaszországból; ő fog róla legközelebb cikket írni.

Sokcsics József nevű volt tanítványom, a városi könyvtár egyik részének igazgatója, engem arról értesített, hogy első verskötetéből (Négy fal között) többet lefordított már bunyevác nyelvre és szándékozik e fordításokat közzé tenni. Ő maga is írt már két kötet költeményt bunyevácul és azokat közzé is tette. Ha hozzánk jöttök, megismertetlek e derék, ambiciós, ifjú költő társaddal, ki remélhetőleg jól fogja átütni [!] szláv nyelvre a te költeményeidet.

Mellékelten 3 verset küldök (124—126). Kettő közülök keserű, a harmadik kevésbé az.

Ápr. 20-án, vagyis nagy betegsége évfordulóján, öcséd óvatosságból ismét eret vágott rajtam; 150 köbcentiméter vért távolított el. Félévenként meg kell tenni ezt az én

koromban, mert ennek elmuiasztása végzetes következményekkel járhat. A napokban is két jó ismerősünk halt meg gutaütés következtében: Szalay Máttyás, városi, volt főkapitány (66 éves) és Streliczky Antal, nyugalmazott törvényszéki bíró (72 éves). Jobb félni, mint úgy megjijedni, hogy az ember ez ijedségből többé föl ne ocsúdjék. Az érvágást öcséd már új rendelójében (I. Trg. Vojvode Putnik 4) végezte anyád segédkezésével. Elég jól érzem magamat, hetenként 18 órában tanítom itthon a matematikát (6 órában szerbül és 12-ben magyarul); hogy ez a munka nem esik nehezemre, ezt eléggé mutatja az is, hogy rá érek még verseket is írni és szórakoztató könyveket is olvasgatni.

Horvátovicsnétól hallottuk, hogy Pásztory a télen súlyos beteg volt. Tudtok-e ti erről valamit, s ha igen, légy szíves megírni, hogy mi volt a baja?

Nektek jó egészséget és minden egyéb jót is kívánva vagyok

Subotica, 1925. ápr. 27.

(hétfőn, délelőtt)

szerető édes apád.

121

KOSZTOLÁNYI ÁRPAD KOSZTOLÁNYI DEZSŐNEK

Édes fiam, május 4-én kelt és 6-án érkezett kedves leveledből örömmel olvastam, hogy az Arany Sárkányról eddig a fővárosi lapokban 3 szép és hosszú kritika jelent meg. Sziveskedjél, kérlek, megírni, hogy mely újságokban és kik méltatták a te nagy művedet? Nagyon szeretném, ha magukat az ismertetések és bírálatokat is elolvashatnám. Azért tehát, ha esetleg két példányban is megőrizted a kritikákat, légy kegyes az egyik példányt elolvasás végett hozzánk küldeni.

Azt hiszem, nem kerülte el figyelmedet az, hogy a Fenyves újságának május 5-én megjelent 120-ik számában is megjelent a 4-ik kritika Milkó Izidor szép tollából. Engem meglepett, hogy ezt nem a Fenyves által jelzett Haraszti írta, de természetesen nagyon örültem, hogy neves és érdeemes íróbarátunk vállalkozott szívesen erre ki írói érdemeinél és koránál fogva is kompetensebb erre, mint a kezdő újságíró. Meg is köszöntem neki még aznap (május 5-én) a szeretettel teljes bírálatot a magam nevében is, a

tiédben is, de ő természetesen ismert szerénységével tiltakozott az ellen, hogy a te munkádnál bármiféle elnézésre is lett volna szükség.

Fenyves Lajos 6-án arról értesített, hogy májusi tiszteletdíjadat 5-én elküldték. Megkaptad-e már?

Néhány szomorú, izgalmmal és aggodalmakkal teljes napunk volt, mert Pucika nálunk, vagyis a mi városi lakásunkban ápr. 30-áról május 1-ére virradó éjjelen hirtelen [!] megbetegedet [!]. Nappal még semmi baja sem volt, de este első álmából krup-szerű, rekedt köhögés ébresztette föl 40.2°-os lázzal. A húgod ágyába kérdzkedett [!] az egész testében remegő drága kis betegünk, kihez a Palicson lakó szüleit késő éjszaka nem hívhattuk el, mert az elektromos vasúti közlekedés csak este 9 óráig tart. Ezért kénytelen volt édesanyád éjfélkor a közelben lakó Reiss dr. lakására menni, ki speciális gyermek orvos, és öcséd kartársa és jó barátja. Influenzás ál-kruppot állapított meg az orvos és megnyugtatót bennünket, hogy a baj ugyan ijesztő, de nem veszélyes; ő maga göngyölte be hideg vizes lepedővel a mi kis betegünket, adott be neki aszpirint és utasítást adott a konyhasó-inhalálás végzésére. Így aztán hajnal felé elaludt a mi szegény kis betegünk. Május 1-én reggel 6 órakor az első elektromos kocsival én utaztam Palicsra és értesítettem a mit sem tudó szülőket a betegségről. Öcséd nem ijedt meg, az én beszédemből rögtön fölismerte az ál-krup veszélytelen voltát, de azért természetesen rögtön siettek mindketten a kis beteg ágyához, mely húgod szobájában volt, amit csupán egy el *nem* párnázott faajtó választ el a házi gazdának és feleségének szobájától.

Ez a körülmény másnap (május 2-án, szombaton) este 7 óra tájban nagyon kellemetlen összeütközés oka lett köztünk és a háziak között. Ugyanis e napon fülfájás is gyötörte a mi, még mindig lázas betegünket, kinek fájdalmas sírása az egyszerű faajtón keresztül áthallatszott a háziak szobájába. Egyszerre csak a háztulajdonos: Ulrich Ottó vaskereskedő, teljes erővel, a legdurvábban bottal ütlegelni kezdte a két elválasztó faajtót és átkiabált, hogy vigyék át a sírdogáló beteg gyermeket a harmadik szobába. Öcséd visszakiáltott, hogy így csak egy részeg kocsis viselkedhetik beteg gyermekkel szemben. Mikor pedig a durva dörömbölésnek mintegy magyarázatul a házi asszony ismét az ajtón keresztül azt hangoztatta, hogy ő ideges és nem tűrheti a gyereksírást, öcséd visszazólt, hogy ha ideges, menjen sza-

natóriumba. — Majd ismét Teri kiáltott fel, hogy vadállatok laknak-e itt a szomszédban? Végül édes anyád szólalt meg jajgatva, hogy mi lesz ebből a szegény megrémített beteg gyermekből! — Öcséd még hangosan kijelentette, hogy most már azért sem viszik el más helyre a gyermeket, mit megtettek volna szívesen, ha a kérés tisztességes formában történik, én azonban azonnal úgy intézkedtem, hogy a betegágyat az ebédlőbe vigyék és itt is maradt az háziak szentélyétől két ajtó által elkülönözten május 9-ig, míg Pucika teljesen meg nem gyógyult.

Úgy látszik azonban, hogy az erélyes háztulajdonos maga is megszeppent e kvalifikálhatlan maga viseletének esetleges komoly következményeitől, mert a merényletet követő napon (május 3-án, vasárnap) délben, mikor Reiss dr. tőlünk távozott, megleste őt a kapu alatt és tudakozódott a beteg hogyléte felől, mire őt bizonyára nem a felebaráti szeretet, hanem a félsz vitte.

Öcséd replikájának magyarázatául megjegyzem, hogy a ház ura sokszor részegen bandukol haza és itt ilyenkor botrányos lármát csap. Így a többi közt egy téli hajnalon a felesége ablakának redőin akart zörögni, hogy az nyitson neki ajtót, de annyira ittas volt, hogy az ablakot elvétele, húgod ablakának redőit döngette durván meg, s persze mindnyájunkat fölriasztott álmainkból. Máskor meg a folyosó üvegajtóját rázza teljes erővel, ha az nem nyílik meg előtte elég gyorsan, így kedveskedik szerenáddal.

Öcsédék ma szállították át az ebédlőjüket és a hálószobájukat városi lakásukba Palicsról. Sok kárunk van a butorrongálások miatt. — A városi lakás egy részében Brenner Dezső fog lakni szeptember végéig, mikor ők Palicsról végleg beköltöznek.

Húgod útlevele jelenleg elintézés alatt áll a főispáni hivatalban.

Most csak két verset küldhetek (127 és 128); többet nem írhattam Pucika betegsége miatt.

Szeretettel köszöntlek mindnyájatokat.

Subotica, 1925. május 9. (szombat, délután)

Édes apád.

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, június 8-án és 9-én húgoddal írt kedves leveleidre válaszom a következő:

Remélem, már megkaptátok 13-án írt és Mariskának címzett levelező lapomat, melyben tudattam, hogy az édes, kis Pucikát már több mint két hét óta szamarcköhögés kínozza; ezért azt tanácsoltam, hogy — bármennyire is szeretnénk benneteket minél előbb viszonzlátni — mégis jobb lenne, ha ide utazástokat Franciaországból leendő visszatéréstök után tennétek meg, hogy Adámka is meg ne kapja a gyötrelmes betegséget. Ha azonban esetleg Adámk [!] már átesett e cudar bajon, akkor bátran jöhetnek minél előbb, mert a baj átszenvedése az egész életre immunissá teszi azt, kit heteken át meggyötört. — Így is, úgy is szeretettel várunk benneteket!

Köszönjük, édes fiam, hogy szeretettel fogadjátok húgodat és gondoskodtok szórakoztatásáról. Nagyon megérdemli a pihenést és üdülést, hiszen itthon rengeteg sokat fárad; a nehéz, háztartási teendőkön kívül ő varrja a ruhákat is magának és édes anyádnak, hogy a mai nehéz viszonyok közt tűrhetően éldegéljessünk.

Örömmel olvastuk, hogy Adámka osztályvizsgálata most van és ennek bizonytalanságos sikerrel leendő letétele után azonnal beiratjátok őt a gimnáziumba. Melyikbe? Ird meg, kérlek, mert ez nagyon érdekel engem.

Nekem is ma kezdődött meg a vakációm. Ma kezdődik meg azon szerb és bunyevác tanulók szóbeli érettségi vizsgálata, kiket eddig a matematikából tanítottam, utánuk jön a magyar tanulók érettségije. E kényszerű pihenésnek anyád örül, én azonban sajnálom, hogy egy ideig a privátoktatás révén nem szerezhettek mellékjövedelmet.

Örülünk, hogy a Téli rege novemberben előadásra kerül a Nemzetiben. Édes anyád már most is arról ábrándozik, hogy jó volna a premiérre neki is felutaznia. Ilyen telhetetlenek az asszonyok! — Gratulálok neked, édes fiam, a Fenyves újságának június 14-én megjelent számában a Tinta rovatban közzétett „Báb” című cikkedért, valamint a Pósta Sándorról írt Párbeszéd-ért is. Csak azt nem értem, hogy az utóbbi cikk alá miért írtad csak nevednek kezdőbetűit és miért nem az egészet, hiszen ez a cikk eredeti és

bájosan érdekes. — Az Arany Sárkányt Józsi bácsi már el-olvasta és elragadtatással nyilatkozott róla; kritika gyanánt legyen elég most veled csak annyit közölnöm, hogy a terjedelmes regényt *egy* nap alatt átolvasta, annyira lekötötte [!] minden részlet a figyelmét.

És most itt az ideje, hogy én bocsánatot kérjek tőled, édes fiam, azon tapintatlanságomért, hogy a húgod által küldött legutóbbi verseim közül azokat is hozzád juttattam, melyek a modern verseket kiméretlenül szidják; ezek az én mérges ósdiságaim bizonyára kellemetlenül érintettek téged hiszente [!] sem írsz már eredeti költeményeket abban a művészi formában, melyben a Téli regé-t is legutóbb fordítottad. Én pedig, bárhogy is szeretném, nem tudom magamat beleélni az új reformba, különösen akkor nem, mikor Babits Mihály szörnyű sorait olvasom, melyek a Bácsmegeyi Napló május 20-iki számában jelentek meg „Mig kalapoddal és kesztyűddel babralsz...” címen. Ha egy tehetséges és neves ember, mint a minő Babits, ilyen dolgokat mer közzé tenni, szinte hajlandó vagyok megbocsátani Berényi Jánosnak, kinek a józan ész ellen elkövetett egyik merényletét Mariska útján küldtem meg neked. — Nem tudom olvastad-e Karinthy versét, melyet a Bácsmegeyi Napló június 3-án hozott „Vezeklés *emelt* fővel” címen? Én a bosszankodva történt átolvasás után *lehajtottam* a fejemet szomorúan, hogy egy másik, szintén tehetséges és neves ember az irodalmi züllés ilyen mélységébe zuhant már szenzáció hajhászás miatt. Mert csak ebből tudom megmagyarázni némileg e képtelenségeket. — De most már én is kezdek sportot csinálni a dologból. Kivágom e gallimatiászokat és gyűjtöm őket, mint a mai kor rossz izlésének fattyúhajtásait. Már elég sok van a gyűjteményemben, majd ha hozzánk jöttök, megmutatok neked is néhány díszpéldányt. — Némelyikre pár soros verses kritikát is írok; például Berényi Jánosnak „Koszorú a vérnek” című úgynevezett verse 48 sorból áll, melyek közül azonban *minden* második sor csak ezen egyetlen szóból áll: „vér”. Erre a hentes-versre az én verses kritikám ez:

„Habár sok itt a „vér”,
E vers semmit sem ér!”

Igy mulatok és bosszankodom a mai modern verseken. Én sajnálom az írókat, ők sajnálnak engem, mint vén múmiát, tehát kvittek vagyunk.

Húgod által a Bácsmegyei Naplóból kivágott újságcikket is küldtem neked, melyet Szenteleky Kornél írt „Kaosz az irodalomban” címen. Kérlek, édes fiam, írd meg őszintén, hogy egyezik-e a te véleményed is az általam vörösen aláhúzott sorokkal?

Az Új idők legutóbbi száma, mely június 14-én jelent meg, szintén pósta útján megérkezett hozzánk. Ez a lap vezető helyen Juhász Gyula 3 versét közli, ki eddig még hű maradt a régi formához. Ezek közül kettő, és pedig a „Felhők”, valamint az „Azt álmodtam...” című nagyon tetszik nekem. Felhívom rájuk figyelmedet.

A húgod által küldött följegyzéseim egyikében tudattam már veled, hogy ferenczei Németh József, a Pesti Hirlap fiatal munkatársa, május 26-án engem meginterjuvált a te gyermek- és ifjúkorodra vonatkozó intimitásokra vonatkozólag és elkért tőlünk reprodukáltatás végett gyermekkori arcképeid közül 3-at, azon ígérettel, hogy azokat ide történendő visszautazásokor személyesen, rövid időn belül vissza fogja hozni. Ez azonban eddig nem történt meg. Ezért kérlek tehát, édes fiam, tudakozódjál a Pesti Hirlap szerkesztőségénél, hogy az említett fiatal munkatárs visszaérkezett-e már Beogradból és Csehszlovákiából, és ha igen, szerzd vissza minél előbb számunkra az arcképeket és küldd el hozzánk azokat húgoddal, mert nagyon sajnálatos lenne, ha e kedves és pótolhatatlan emlékek elkallódnának.

Grénoble-ról nagyon érdekes és szép dolgokat olvastam a Pallas lexikonban. Reméljük, hogy jól fogjátok magatokat ott érezni. Írd meg, kérlek, kértél- és kaptál-e utazási kedvezményeket és egyéb ellátásbeli előnyöket, olyan formán, mint tavaly Olaszországban? Mennyi pénzt szándékoztok áldozni az idei nyaralásra? Minden nagyon érdekel bennünket. Ki marad házörzőnek otthon Hattyún kívül?

Pucika legújabb mondásaiból: I. Kérdezik tőle, hogy kit szeret legjobban? A válasz: Macsát, anyikát, apukámat, nagyanyát, nagyapát, Macsát. Mikor pedig azt mondják neki, hogy Macsát már említette egyszer, erre ő azt feleli: „A Macsát *kettőször* szeretem. — II. Az anyjának tegnap pedig ezt mondta: „A nagyanyával már meg vagyok unva, de a Macsával soha nem vagyok megúnva.”

Újból kérlek, édes fiam, felejtsd el az én komoly kifakadásaimat, melyekkel a modern verseket prózában is, versekben is aposztrofáltam és gondolj továbbra is a művelt Franciaországban is szeretettel a te goromba

Subotica, 1925. június 16.

Édes apádra.

Kérlek még arra is, írd meg milyen úton juttok el Franciaországba?

123

KOSZTOLANYI DEZSŐ KOSZTOLANYI ÁRPADNAK

Budapest, 1925. jún. 24.

Drága jó Édesapám,

Mariska indulása előtt sietve írom neked e sorokat. Most minden időmet az foglalja le, hogy távollétemre ellásam az újságokat anyaggal. Ezért nem írhattam eddig.

Leveledben kifejezett kedves aggodalom megmosolyogtatott. Hogy képzeled, apám, édes apám, hogy tereád neheztelek? Hiszen egy véleményen vagyok veled. Azok a versek, melyeket elküldtél hozzám, azok a modern erőlködések nem érnek egy fabatkát sem: hamisak, üresek minden lelki tartalom nélkül. A te verseid pedig régi formájuk ellenére is frissek, újak — igen modernek.

Szombaton kelünk útra, úgy tervezzük, Olaszországon át megyünk, Milánót, Torinót érintve. De addig még írok, új anyagot is küldök a B. N.-nek. Húgom az hiszem nem unatkozott nálunk. Amennyire módunkban volt, igyekeztünk kedvében járni, jól éreztük magunkat együtt s szomorúan váltunk el tőle mindhárman. Ő viszi el nektek leveletem és csókjaimat is, melyeket osszatok el igazságosan, úgy hogy Pucikának is maradjon vagy egy millió.

Dide

124

KOSZTOLANYI DEZSŐ KOSZTOLANYI ÁRPADNAK

La Tronche, 1925. júl. 3.

Drága Apám —,

kellemes, vidám olasz utunk után végre horgonyt vettünk itten. Nagyon jól érezzük magunkat. Az egyetemet

szorgalmasan látogatom, sokat dolgozom és tanulok, egész napom el van foglalva. Pár nap múlva küldöm a B. N.-nek első cikkemet. Egy kertes villában lakunk, melyre a havas Alpok tekintenek. Grenobleból 15 percnyi villamosút. Adám velünk alszik, de reggeltől estig egy kétgyermekes francia családnál van, hogy megtanulja a nyelvet. Címem: La Tronche (Isere). France. Villa des Belles Alpes. Ezt tudásatok Fenyvessel is, s kérem őt, a tiszteletdíjamat adja át nektek és írja meg elhatározását. Mindenkinek ezer csók

Dide

125

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Subotica, 1925. júl. 8 (szerda) délután.

Édes fiam! Valahára! így kiáltottam fel ma délelőtt, midőn 3-án írt és 4-én póstára adott levelező lapod ide megérkezett. Mert bizony már aggódtam nagyon, hogy baj ért benneteket, hiszen június 27-én Budapestről történt elutazástok óta ez a második híradás rólatok; a budapesti levelet jún. 29-én kaptuk meg, a franciaországit pedig ma, vagyis 10 nap múlva, mely idő nagyon sok a gőz és az elektromosság korában a bennünket töletek elválasztó távolsághoz képest. Úgy látszik, édes fiam, te nem tartottad meg azt az ígéretedet, hogy útközben is írogatsz rövid tudósításokat hollétekről; mi azonban a te kívánságodnak megfelelően jún. 28-án Palicsról írtunk neked levelező lapot Milanóba poste restante jelzéssel. Vajjon megkaptad-e ezt?

A fő dolog, hogy — hála Istennek! — szerencsésen és jól utaztatok, és, azt hiszem, kellemesen el is helyezkedtetek. A szűkszavú levelező lapból azt olvasom ki, hogy La Tonche valami falu-féle lehet Grenoble közelében. Csak szegény Adámkát sajnáljuk, hogy reggeltől estig töletek távol kell küzködnie a francia szókkal. Kíváncsiak vagyunk: mennyit fizettek a villában naponta, mennyibe kerül Adámka ellátása és mennyibe jön a ti élelmezésetek? És így, vagy talán még jobban érdekel engem a szellemi táplálék; milyen előadásokat hallgatsz te és esetleg Ilona is az egyetemen, hány hétig tart a kurzus, kell-e ennek végeztével va-

lami vizsgálatot is letenni, kaptok-e ennek sikeréről valami oklevelet? Irj, kérlek, ezekről is valamit, mert egészen tájékozatlanok vagyunk e tekintetben.

Mi itthon vesződünk a sokféle, apróbb-nagyobb kellemetlenségekkel. Öcsédnek sok baja van a palicsi villa gomaba [!] budárnőjével, ki a villatulajdonosnak: Révfy Jenő dr-nak védőszárnyaiban bízva kellemetlenkedik és nem teljesíti a kötelességeit s kinek a megrendszabályozása azért is nehézségekbe ütközik, mert Révfy dr. állandóan Magyarországon: Kiskunmajsán lakik és csak időközönként jön át ide. — Ezenkívül perelnie kell öcsédnek a fizetni nem akaró pácienseket, a szállítási kötelezettségüket elmulasztó kereskedőket, úgy hogy, 10 ilyenféle pere van neki most folyamatban. — Hozzá még egy fiatalabb orvostársa kenyéririgységből alattomosan addig intrigált ellene, míg sikerült neki őt a munkásbiztosító pénztár palicsi szanatóriumából kitűrnia; ezt a minden kritikán alul levő inkollegailitást [!] öcséd följelentette a beográdi orvosi kamarának, amely a vizsgálatot meg is indította; e hónap közepén lesz az ügy tárgyalása Beográdban. — Szóval szegény öcsédnek elég ügyes-bajos dolga van.

Én nekem most lenne a vakációm, mert június közepe óta nem tanítok; 14 tanítványom közül csak 1 bukott meg az érettségi vizsgálaton a matematikából, ki a csorbát szeptemberben kiköszörülheti. De bizony eddig nemsok gyönyörűségem volt a várva-várt pihenésben, mert több, mint egy hete beteg vagyok. A júniusi hideg időjárásban meghültem és elég erősen kiújult az én idült betegsége: a bronchidis. Görcsös köhögés kínoz huzamosan és annyira, hogy több éjszakán át alig aludhattam 3—4 órát nyugtalanul. Négy éjjel lázam is volt, maximális 37.5°-kal, mi azonban nálam már figyelembe veendő, mert normális hőmérsékletem csak 36°. Öcséd hideg borogatásokkal, inhalalással, kodein és aszpirin bevéssel és a mai naptól kezdve még ózonbelékezésel és radiolux-kezeléssel is gyógyít. Ez a baj legutóbb a télen is fölkeresett; azt hiszem, hogy most már enyhülni fog, úgy az én bajam, mint anyád és húgod légcsőhurutja is, mert bizony főként esténként hároman is köhögünk itt Suboticán, szegény kis Pucika pedig Palicson, kinek számköhögése már múlva félben volt, de meghülés következtében recitívázott; az édes apja őt most egy legutóbb forgalomba hozott gyógyszerrel orvosolja elég sikeresen.

A másik dolog, mi az én vakációmát megkeseríti, a lakás inség. Ugyanis a háztulajdonos: Ulreich Ottó, vaskereskedő, *csak* azt kívánja, hogy adjuk át neki a húgod szobáját (hol tavál ősszel te és Ilona aludtatok) és az egész zárt folyosót; így aztán nekünk a még megmaradó 3 szobába csak a konyhán keresztül lehetne jutnunk és nem is lehetne ablakokat nyitnunk a két, udvari szobából az ő zárt folyosójukra szellőzés céljából sem; és nekik a közvetlen közelség miatt módjukban lenne éjjel-nappal zavarni a mi békés nyugalmunkat; bizonyára az is motoszkált a fejükben, hogy az udvari szobák 3 ablaka elé majd egy-egy szekrényt állítanak a zárt folyosóra és ezekkel sötét börtönökké sikerül majd változtatniok az egyébként is gyér világítású udvari szobákat. — Reméljük, hogy a jó Isten és a lakástörvény megvéd bennünket e gonosan kieszelt terv megvalósításától.

Fenyves Ferenc csak tegnap (júl. 7-én) érkezett haza Cirkvenicáról; eddig még nem találkozhattunk vele; mihelyt ez megszsz, azonnal tudatom majd az eredményt veled.

Mindnyájatokat ölelve vagyok szerető

Édes apád.

126

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, júl. 8-án kelt levelező lapodat 13-án, a 14-én írottat pedig 18-án kaptuk meg, azonban az utóbbiban jelzett levelet, mely az újságcikkeket szignálta, még eddig nem vettük kézhez. Ezért a Bácsmegyei Naplónak ma (vagyis júl. 19-iki) száma csak a Tere-ferét hozta, egyéb közlemény e vasárnapi számban tőled nincs.

Húgod átadta Fenyvesnek régi lakáscímedet; ő megígérte, hogy sürgősen ír neked. Kaptál-e tőle levelet.

Örülünk, hogy kellemesen és hasznosan telik az időtök. Annál nehezebben múlik el ez fölöttem munkátlanságban és betegeskedésben. Immár háromhete gyötör az én esküdt ellenségem: a bronhidisz, mely már sokszor visszatért, de még eddig soha sem kínozott meg oly nagyon, mint most. Néha egy óráig is marcangol a görcsös, szinte fuldoklásig fokozódó köhögés, egyik nap jobban, másikon kevésbé... Ma szintén fegyverszünetet tart a betegség vagy talán már múltó-félben is van, legalább ezzel biztat az öcséd, ki arra ala-

pítja ezt a reményt nyújtó veleményét, hogy azok a kisebbfokú lázak, melyek a betegség kezdetén, tehát 3 hét előtt néhány napig jelentkeztek, teljesen elmúltak. Hanem azért a cudar baj még így is nagyon megkínoz; hosszú ideig tartó roham után csuromvíz vagyok, a kodein és pantopon alig használ valamit, a derekam sajog a köhögés okozta erőlködéstől és — ami a legkellemetlenebb s még hozzá veszélyes is — folyton ügyelnem kell arra is, hogy lágyékservem [!] az óvókötelék mellett ki ne csússzék. Ilyen az én vakációm: testi és lelki szenvedés, mert 3 hét óta a kedélyem is nagyon deprimált; bánt a társaság, de a magány csendje sem ad nyugalmat, az olvasáshoz sincs türelmem, az íráshoz még kevésbé. És arra a kérdésre, hogy meddig tart még ez az állapot, a felelet megint csak egy ilyen csáf [!]?

A szeszélyesen változó, zivataros időjárás, nagy hőmérséklet-külömbiségeivel is hátráltatja gyógyulásomat. Felhőszakadásszerű záporosók zuhognak naponta több ízben is félelmes égháborúk kíséretében; az idén már 3 házat gyújtott fel a villám a város azon részében, ahol mi lakunk.

Öcséd és volt iskolatársaim júl. 25-én (szombaton) este tartják meg érettségi vizsgálatok 20-ik évfordulója alkalmából az ünnepi lakomat Palicson a nem rég megnyílt Abbazia vendéglőben. Volt tanáraik közül csak én vagyok itt, a többiek részint Magyarországon, részint itt ugyan, de a föld alatt. Én sem tudom, hogy elmehetek-e közéjük betegeskedésem miatt vagy pedig erről is le kell mondanom. Két év előtt, a ti érettségis jubieumotoknál [!] jobb volt a helyzet, már csak azért is, mert akkor ti is Ilonával és Adámkával itt voltatok, most pedig nagyon messze vagytok, hiszen a levél is 4—5 nap alatt jut ide vagy innen oda.

E levél írása közben érkezett ide a júl. 11-én a Gde Chartreuse hegy tetején írt képes levelező lapod. Ez tehát 8 nap alatt vergődött ide, tehát 4 nap kellett neki arra, hogy a csúcsról a hegy lábáig csússzék. Reményilem, hogy a kiránduló társaságnak nem kellett szintén 4 nap a hegytetőre való feljutáshoz.

Habár ime még itt egy üres lap vár a teleírásra, szokásom ellenére nem írom tele ezt, mert beteges türelmetlenségem gátol ebben. Talán következő levelemben kevésbé szomorú dolgokat írhatok majd nektek.

Mindannyiatok ölelésével vagyok
Subotica, 1925. júl. 20.)
(hétfő, délelőtt)

szerető édes apád.

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, júl. 8-án és 14-én írt levelező lapjaidra 20-án válaszoltam az egyetemre címzett 4 oldalas levélben. Megkaptad-e ezt és mikor?

A júl 18-án írt és 19-én póstára adott leveled ma (júl. 24-én), húgod születésnapján érkezett meg délelőtt. „A legnyomorultabbak” című tintacikkedet azonnal elvittem Fenyveshez, azonban nem vagyunk tisztában azzal, hogy ezen az egyetlen cikken kívül küldtél-e még mást is vagy sem, mert már júl. 8-án írt levelező lapodban is jeleztél cikket, mely azonban sem hozzánk, sem Fenyvesékhez nem érkezett meg.

Fenyves Ferenc *ismételten* kijelentette, hogy válaszolt neked La Tronche (Isère). Villa des Belles Alpes. cím alatt azonnal, mihelyt ezt a címet tőlem megkapta. Eljutott-e ez a levél hozzád.

Én most ezt a levelet ismét Grenoblerá, az egyetemre adresszálom, mert legutóbbi (vagyis 18-án) írt leveledben két szót sehogysem tudunk kibetűzni. Ugyanis leveled szerint ez volna:

La Tronche (Isère) France. Mr Dandine = *Deiot* Kosztolányi Dezső (*Le Sité*). Mit jelent a *Deiot* és mit a *Le Sité*. A „deiot”-nak a szótárban nyoma sincs, „sité” van ugyan, de *la sité*, ami fekvést jelent.

Az én kínzó köhögésem már második napja szünőfélben van, csak attól félek, hogy meg ne újuljon. A második baj: a munkátlanság azonban még mindig tart; remélhetőleg azonban augusztus első napjaiban megint lesz néhány tanítványom és így az idő majd gyorsabban és hasznosabban is telik el s talán majd kedélyemben is kedvező változás áll be.

Pucika már csak igen keveset és könnyen köhög úgy, hogy midőnti [!] majd ide juthattok, egészen elmúlik a szármárkodása. Nagyon szeret strandolni és csónakázni, alig várja Adámkát, hogy együtt lubickolhassanak és csónakazhassanak [!].

Adámkának okosan megfogalmazott és szépen leírt sorait élvezettel olvastuk és megállapítottuk, hogy az írása könnyebben olvasható, mint ...

Nem folytatom tovább, hiszen azt mondják, minden hasonlat sántikál.

Fura neve van ennek a La Tronche-nak, nemcsak azért, mert az én *ex* jóbarátomnak: Toncs-nak a nevéhez hasonló, hanem azért is, mert magyarul tuskót jelent. No meg azért is különös hely ez, mert első levelezőlapod szerint Grenoble-tól elektromos vasúton 15 percnnyire van, a második szerint csak 10 percre, sőt a harmadik tudósítás értelmében csak 5 percre. Csak azt nem tudjuk, hogy La Tronche közeledik-e folyton Grenoble-hoz, vagy megfordítva, vagy pedig kölcsönös-e ez a csodás közeledés? Ennek a magyarázata csak az lehet, hogy mindig jobban érzitek magatokat ott és a két szép hely között levő távolság ezért tűnik fel folyton kisebbnek.

Mi perszelegjobban [!] szeretnők azt, ha ti minél előbb mi hozzánk lennétek legközelebb itt: a mi szerető körünkben. Majd csak talán megadja ezt is a jó Isten, és pedig Adámka szerint augusztus végén. Ird meg, kérlek, mikor végződik a kurzus, mikor lesznek a vizsgálatok és mikor várhatunk tárt karokkal benneteket?

Subotica, 1925. júl. 24.
péntek délután.

szerető édes apád.

128

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, júl. 27-én írt leveledet aug. 1-én (szombaton) délben, tehát a szokásos 5 nap múlva kaptuk meg. Az újságcikkeket a szerkesztőségbe Teri vitte be, ki a levél megérkeztekor Pucikával nálunk volt. Nem tudom, megjelenthetnek-e a cikkek a vasárnapi (aug. 2-iki) számban, mert a vasárnapi szám mellékletét már pénteken szokták összeállítani és részben ki is nyomtatni?

Legutóbb, vagyis júl. 27-én írt leveledben tudattad, hogy az egyetemre címzett levelemet megkaptad. Én az egyetemre címzetten nemcsak egy, hanem *két* levelet küldtem: az egyiket júl. 20-án, a másikat 24-én írtam. Megkaptad-e az utóbbit is? Ha nem, nézz utána az egyetemem.

Júl. 24-én írt levelemben tudattam veled, hogy Fenyves határozottan és ismételten kijelentette, hogy írt neked La Troch-i *első* lakástokra címzetten (Villa des Belles Alpes).

Ha még most sem jutott volna el hozzád e levél, talán az első lakástoknál tudakozódhatnál felőle.

Ma: vasárnap (aug. 2-án) reggel 7 órakor jutott hozzám a Bácsmezei Napló mai száma, mely a mellékleten közölte „A föld alatt” című cikket. Meghatottan olvastam el a testi és lelki elzüllesztésnek művészi leírta tragédiáját, mit a legnemesebb érzelmek: a gyermekszeretnek a betegség történt fokozódása okozott. Ellenben Karinthynek a Bácsmezei Naplóban elég sűrűn megjelenő írásai előttem mindinkább érthetlenebbek; mikor egy-egy cikkének átolvasásán végig kinlódom, azt kérdezem magamtól, hogy ő lett-e nagyon okos, vagy én lettem-e nagyon buta?

Örömmel tudatom, hogy Pucika már egyáltalában nem csacsiskodik, vagyis teljesen meggyógyult a gyötrelmes betegségből. — Én is, hála Istennek! — majdnem egészen kiláboltam a bronhitiszből, csak reggelenként van még enyhe expektorálással járó könnyű és rövid ideig tartó krákogásom. — Aug. 1-én megkezdtem újból a tanítást is, ami a leghatalmasabb gyógyszer a másik betegség: a tétlenség ellen.

Teri aug. 3-án reggel 6 órakor utazik Budapestre és onnan Parád fürdőbe, hol aug. 16-ig marad nővérel: Icával. — Budapesten a ligetszanatóriumban meg is vizsgálattja magát, mert időközönként epeköbántalmai is vannak. — Öcséd kérésére édes anyád és húgod 3—4 naponként felváltva Palicson fognak lakni Teri távollétében, hogy Pucika naponként fürödhessen, amit nagyon szeret. — Öcséd hívott engem is ezen körülbelül 2 hétig tartó nyaralásra, de én ezt az invitálást nem fogadhattam el, mert így csak aként folytathatnám a csak imént megkezdett tanítást, ha naponként ki- és beutaznám, ami az én koromban már fárasztó dolog lenne; aztán meg az idén ők szűkösen vannak lakásdolgában Palicson, nem úgy, mint tavaly. — Én tehát majd csak itthon maradok anyáddal és húgoddal felváltva.

Meglepetéssel olvastuk, hogy 15-én Párisba, onnan Marseillebe és Milanoba is utaztok. Kérlek, nagyon vigyázzatok, hogy e nagy városokban ne érjen benneteket baleset. Én különösen az autóktöltő tartok [!] még itt is, a mi városunkban, hol alig van belőlük 200, de ez is sok nekem!

Mivel itt nálunk aug. 22-től 31-ig nagy vásárral kapcsolatos kiállítás lesz, azért Budapesten a jugoszláv konzulátusnál e címen kérjétek kedvezményes vízumot és siessetek le-

hetőleg gyorsan hozzánk, kik már nagyon szeretnének látni és ölelni benneteket.

Subotica, 1925. aug. 3.
(hétfőn, reggel)

Szerető édes apád.

Tudasd, kérlek, legközelebb irandó leveledben azt, hogy Milanóból egyenesen jöttök-e hozzánk, vagy pedig előbb Budapestre utaztok haza és onnan látogattok-e el ide?

129

KOSZTOLANYI DEZSŐ KOSZTOLANYI ÁRPÁDNAK

Grenoble, 1925. aug. 15.

Drága apám,

ma reggel ültünk vonatra. Egyenesen Olaszországba megyünk, a Lago di Garda mellé, Descentanoba, onnan egy hét múlva haza. Nagyon jól érezzük magunkat. Szeptember elején hozzátok rándulunk le. Addig is csókol mindnyájatokat

Dide

130

KOSZTOLANYI DEZSŐ KOSZTOLANYI ÁRPÁDNAK

Budapest, 1925. aug. 22.

Drága apám,

ma délután három napos gyorsvonatozás után végre hazaérkeztünk. Grenobleban levizsgáztam, oklevelet is kaptam. A nyár kellemesen telt el. Sokat tanultam, láttam, tapasztaltam. Sajnos, írni csak keveset írhattam, ép tanulmányaim miatt. De most majd kipótolom. Itthon írom meg a cikkeimet, melyeket rendszeren küldök neked. Szeptember közepén pedig lerándulok hozzátok. A hét elején hosszú levelet írok cikkeimmel kibéelve.

Mindnyájatokat sokszor csókol

Dide

KOSZTOLANYI DEZSŐ KOSZTOLANYI ÁRPADNAK
ÉS ÁRPADNÉNAK

Budapest, 1925. szept. 5.

Kedves édesapám,

készen állok az utazásra, de előbb eljuttatom hozzád ezt a levelet, melyben egy kedves tervemet tárom föl. Bármennyire is szeretnék benneteket látni a jövő héten, vagy inkább még ma, különösen betegségéből föllábadt édesanyámat, sokkal stilszerűbbnek és idilibbnek tartanám, ha mindhárman a karácsonyi ünnepekre rándulnánk le hozzátok. Adámkának most kezdődött meg az iskolája és így bajosan tudnánk elcsípni egy-két napot tanulmányi idejéből. Nekem is sok a dolgom, készen kell állnom az őszi verszenyre. Viszont mi még karácsonykor nem voltunk nálatok, nagyon régen nem álltunk együtt a karácsonyfa mellett. Itthon rendesen sivár ez az ünnep, rokonság híján. Ezért indítványozom azt, hogy *váraváart találkozásunkat halasszuk el karácsonyra, mikor hosszasabban és nyugodtabban kibeszélhetnénk magunkat.*

Ird meg erről a véleményedet őszintén. Hangsúlyozom, hogy most is szívesen leutazom. De az a gondolat, hogy a karácsony ünnepén együtt lehetünk, mindhárman, mindnyájatokkal, nekem varázsosabb.

Két nap óta nem érkezett tőled levél. Nagyon kérlek, azonnal értesíts anyám hogylétéről. Mariska ezer dinárja megjött Fenyvestől is háromezer dinár. *Ilyenképen még ezer dinárral adós.* Ezt sürgessétek meg. A mellékelt cikket pedig adjátok át neki, megjegyezve, hogy ezek mind újak és elsősorban ő közli őket.

Ha tehát úgy tetszik édesanyámnak és Mariskának hozott francia ajándékainkat a karácsonyfa alá tesszük majd le.

Sokszor öllelek mindnyájatokat:

Dide

Drága Anyikám, ma reggel boldogan bontottam fel a postát s meg leltem benne a te kedves kézírásodat, melyet annyira szeretek. Hálát adok a jó Istennek, hogy meggyógyultál. Csak arra kérlek, kíméld magad, sokat egyél, pihenj és aludj. Igazán hősiesen álltad a nagy betegséget, beigazolvá

azt amit itt mindenkinek büszkélkedve hirdetek, hogy még egészen fiatal vagy. Fiatal, édes jó Anyikám. Mindnyájan ezerszor csókoljuk jószágos kezedet

Dide

u. i. Szegény Somlyó Zoltán agyvérzést kapott. Állapota súlyos, de remélhetően felgyógyul. Rettenetes nyomorúságban él a kisfiával, felesége nélkül, kitől tavaly vált el. Tudassátok Fenyvessel, hátha segíthet rajta valami módon (Cím: Budapest, I., Kruspér utca 5—7.)

132

KOSZTOLÁNYI ARPAD KOSZTOLÁNYI DEZSÓNEK

Édes fiam, szept. 5-én írt kedves leveledből sajnálattal értesültünk arról, hogy csak télen, karácsony táján remélhetjük azt, hogy viszonzláthatunk ismét benneteket. Igazad van abban, hogy már nagyon régen nem lehetünk együtt ezen a szent ünnepen és így nekünk is nagy örömet fog okozni, ha végre-valahára együtt lehetünk a karácsonyfa bűvös közelében, de hát ez még hosszú idő múlva történhetik csak meg, és mi már egész nyáron át számígtattuk, hogy mikor jön már el az első terminus: szeptember közepe, melyre kilátásba helyezted idejöveteleket. Tehát még több, mint 3 hónapig kell böjtölnünk, hogy elérkezzék a szép, de valószínűleg nagyon hideg karácsony, mely talán elhoz majd benneteket hozzánk. Aztán meg azért is aggódunk, hogy a hideg, zord időjárás, az esetleges hófúvás nem lesz-e akadály? [Legalább én, mint megrögzött pesszimista erre is gondolok.] De hát már ebbe is bele kell törődnünk! Csak az nyugtat most meg minket némileg, hogy az idei szeptember hónap nem olyan szép, mint a tavalyi volt: hűvös és esős; nem lehet Palicson strandolni, mint tavaly, már csak azért sem, mert az aug. 25-iki orkán a strandot elpusztította. Tehát nincs más segítség, mint várni türelmesen mint minden jóra.

Édes anyád, hála Istennek! teljesen egészséges. Jól és sokat alszik, jó étvággal eszik, kedélye is nyugott és derült, legfőleg most azon sajnálkozik, hogy a ti eljövetelekre még sokáig kell várnunk. Szorgalmasan szedegeti étkezés után az öcséd által írt arzén-vasas pilulákat; mindnyájan nagyon vigyázunk reá, hogy a most, nagyon korán beállott, barátságtalan őszi napokban meg ne hűtse magát.

Adámka írja meg: hol van az iskolája? Melyik utcában, hányadik szám alatt, mennyi idő kell a hazuról az oda- és a vissza való jövetelre? Hány órája van neki naponta, hány órakor kezdődik az iskolai munka? Mi az igazgatójának, az osztályfőnökének, tanárainak a nevei? Az egyes stúdiumokat kik oktatják? Minden nagyon érdekel minket, főleg engem az „alter Schuhlfuchs”-ot.

Téged pedig, édes fiam, arra kérlek, sziveskedjél a budapesti bejelentő hivatal útján megtudakolni, hogy hol lakik *Taugner József* őrnagy. Ezután, ha időd és elfoglaltságod engedi, keresd fel őt a lakásán és tudakold meg tőle, hogy mennyi korona évi házbért fizetett ő 1914 július havában, vagyis a világháború kitörésekor azon házért, melyben most mi lakunk a Beogradski-puton melynek neve akkor zimonyi-út volt, a házszám pedig III. kör 787. volt? Arra van erre nekünk most szükségünk, mert ennek alapján fogja az itteni lakáshivatal megállapítani, hogy folyó évi május 1-től kezdve mennyi házbért kell majd nekünk fizetni? Kérd meg az én nevemben is őt (mert személyes jó viszonyban is voltam ő vele), hogy rövid, írásos nyilatkozatot sziveskedjék erről kiállítani és neked elküldés végett átadni ilyen formán:

„Nyilatkozat Alulírott kijelentem, hogy Szabadkán, a zimonyi-úton a III. kör. 787. szám alatt levő egész ház évi bérösszege gyanánt az összes mellékhelyiségeket s az istállót is beleértve 1914. július hónapjában koronát, azaz koronát fizettem. Budapest, 1925. szept. ...-én. Aláírás.”

Talán legcélszerűbb lenne, ha te állítatnád ki ezt a nyilatkozatot félív papíron gépirással, üresen hagyva a pénzösszeg helyét, hogy neki csak az összeget, a dátumot kelljen beírnia és aláírásával ellátnia ezt a reánk nézve nagyon fontos okmányt. — Ha pedig nem volna érkezésed őt személyesen megkeresni és megtalálni, úgy legalább közöld velem az ő lakáscímét, hogy én írhassek neki ajánlott levelet és abban megküldjem a fenti nyilatkozatot teljes kitöltés és aláírás végett. Ez esetben azonban kérlek, légy szíves a te leveledben annyi magyar póstabélyeget is küldeni, amennyi a Budapesten feladandó ajánlott levél bérmentesítésére szükséges, hogy azokat én itt egy saját magamra megcímezendő borítékra ragasztva a nyilatkozattal együtt eljuttathassam hozzá s így ő kényelmesen teljesíthesse kérésemet. — Nem terhelnélek, édes fiam, ezen reád nézve bizonyára kellemetlen megbízással, ha évenként több ezer dinárról nem lenne

szó, amit talán ily úton lehetőleg kicsinyre lehet majd le-
szorítani.

Somlyó Zoltán tragédiáját közöltem Fenyvessel. Meg-
ígérte, hogy intézkedni fog sürgősen a helyzet túrhető javí-
tására. — Húgod holnap fog Fenyvessel a te honoráriumod
ügyében beszélni; azért bíztam ezt reá, mert előzőleg is ő
rendezte pénzügyeidet. Most is azt hiszem, hogy eredménye-
sen fog végezni.

Válaszodat várva, mindnyájatok ölelésével vagyok,
Subotica, 1925. szept. 13.
vasárnap délután

szerető édes apád.

133

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, szept. 15-én kelt és 17-én érkezett kedves
leveledre válaszolva először is köszönöm, hogy szíveskedtél
kívánságom szerint írni Taugnernek; talán kapok tőle vá-
laszt, ha ugyan még emlékszik arra, hogy mennyi házbért
fizetett itt 11 év előtt?

Köszönöm neked is, Adámkának is, hogy informálta-
tok az ő oktatási ügyeiről. Ennek folytatásául kérem Adám-
kát, hogy írja le nekem a papírkereskedésekben kapható
blankettára a leckerendjét, hogy gondolatban én is ott le-
hessek a tanítási óráin és tudhassam mindig, hogy mit
tanul az iskolában? — Erre most nagyon ráérek, mert szept.
14. óta egy tanítványom sincs; aug. 1-től 8 volt, kiket javí-
tó és pótló érettségi vizsgálatra készítettem elő a mate-
matikából (5 magyar, 3 bunyevác, genus szerint: 6 fiú, 2
leány); csak 2 bukott el e sebesültek közül: 1 magyar fiú
az írásbelin és az egyik bunyevác leány a szóbelin, de
ezek is nemcsak a matematikából, hanem még 3—4 tárgy-
ból is, tehát abszolút gyöngék voltak. — Szeretném még,
ha Adámka megírná az általa használt iskolakönyvek szerzői-
nek neveit, meg azt is, hogy mennyi a száma az Attila-ut-
cai háznak, melyben a gimnázium van, hányadik emeleten
van az 1 A) osztály, hány tanuló van ebben ő vele együtt,
hányadik padban ül ő, jól lát-e onnan a táblára és a tér-
képre? — Szóval nagyon kíváncsi úgy-e a vén nagypapa, min-
dent szeretne részletesen tudni, mi az ő nagyobbik unoká-
jára vonatkozik.

És most téged interviuvollak meg, édes fiam! Én neg [!] nem elégszem azzal, hogy megírtad nagy vállalkozásodat, hanem szeretném azt is tudni, hogy minő lesz készülőben levő színdarabodnak a tárgya: történelmi-e vagy sem, dráma lesz-e vagy vígjáték, hány felvonásra tervezed, prózában írod-e meg vagy versben, szóval légy szíves mindenről legalább vázlatosan már most, a nagy munka kezdetén tájékoztatni és később is annak folyamán; buzdításul csak azt a kívánságomat vetem itt a papírra, hogy legyen ennek az első, igazán nagy vállalkozásodnak oly sikere, minő a „Téli regé”-nek, mely a te remek fordításodban kerül ismét színpadra nemsokára.

Kívánságod szerint itt küldöm az én apróságaimat, miket június elejétől mostanig, vagyis 3 és fél hónap alatt írtam össze; szám szerint 45 darabot (140-től 184-ig). A szám talán túlsok is, a tartalom kedélyállapotom szerint változó, néhányban sok intimitást is találhatsz; így a 178-ikban rólatok is szó van, midőn vasúti balesetek idején Franciaországban utazgattatok, édes anyád betegségéről is beszél két vers-sor. Talán érdekelni fog a 174-ik is, melyben őszinte vallomás van még megmaradt munkaképességemről. — A dátumokból pedig az az érdekes dolog állapítható meg, hogy legtöbb verset augusztus hónapban írtam, szám szerint 22 darabot, mikor naponta legalább 4, de néha 6 órán át matematikát tanítottam; úgy látszik, valami titkos ösztön készítetett a rideg próza után a képzelet birodalmába való menekülésre. — Ilonát kérem, hogy ne haragudjék a 155-ösért, melyben az általa is viselt buby-hajat sajnáltam le, téged pedig, édes fiam, kérlek, bocsáss meg, hogy a 148-as végén a modern versek iránt való idegenkedésemnek adtam erős kifejezést.

Visszatérve a prózára, tudatom veled, hogy Józsi bácsi a múlt héten 5 napig tartózkodott Ilonka nénivel Budapesten és téged is kétszer keresett telefonon, de sikertelenül. Talán nem volt közületek senki sem otthon, vagy talán most is sokszor rossz állapotban van a készülék? Azt akarta veled közölni, hogy édes anyád egészen jó! van már, mint ezt Eötvös is volt szíves eredményesen megtenni. — Ha sikerült volna a telefonbeszélgetés, tőle magától is megtudhattad volna a Ferrum-gyár válságos helyzetét, mit eléggé mutat az is, hogy a gyárnak a tavaly nyáron tető alá került díszes palotája még ma is, tehát egy év után is ab-

lakok nélkül, lakhatlanul, félig készen dísztelenkedik a mi volt házunk közelében. Ha erre sincs pénze a gyárnak, hogy lenne módjában a hirdetésekért fizetni? Különben a napokban bővebben megtudakolom az ügy állását Józsi bácsitól és írok róla részletesen neked.

Öcsédék okt. 1-én költöznek be végleg a városi lakásukba Palicsról, midőn végre-valahára birtokukba vehetik az egész lakást, mely I. Trg. Putnika Vojvoda broj 4. alatt van. Eddig csak 3 szobát és a folyosót használhatták, mert a 4-ik szobában, a konyhában és az éléskamrában a volt lakónak: Mihajlovics kereskedőnek butorai voltak berakározva ápr. 15-től kezdve; ezek a bútorok okt. 1-én bírói árverés alá kerülnek és így talán szegény öcsédék is nyugalmasabban élhetnek ezentúl, mint eddig. Pucika mondhatlanul kedves, de oly eleven, sőt gyakran csintalan is, hogy 3 fiú vezett el benne. Sajnos! gyakran akaratos, szófogadatlan is és emiatt sok verést is kap az anyjától. De csakhamar megint leírhatlanul bájos lesz, hogy minden rosszását el kell feledni. Erről karácsonykor nektek is lesz kedves alkalmatok meggyőződni, ha a jó Isten megengedi várva-várt idejöveteleteket. — Titeket nemcsak *nem* felejtett el, hanem ellenkezőleg sokszor emlegeti: Dide bácsit, Ilyonka nénit, Adámkát.

Öcséd okt. 1-én bevezetteti a telefont: a száma 525 lesz. Ha tehát fontos és sürgős közölni valóink lesznek, az ő lakásáról és a tiedről gyorsan lebonyolíthatók lesznek majd ezek. Csak azt írd meg, kérlek, okt. 1-ig maradt-e a te telefon számod 128-85?

Mi van ferenczi Németh Józseffel, a „Pesti Hírlap” munkatársával, ki május 26-án gyermekkori arcképeid közül 3-at reprodukáltatás végett itt tőlem kikönyörgött, de ígérete ellenére még most sem hozta, sem nem küldte vissza. Egyszer már írtam erről a kvalifikálhatlan eljárásról neked, de tőled sem kaptam eddig erre vonatkozólag választ.

Csókolunk mindnyájan mindannyiatokat!

Subotica, 1925. szept. 18.
péntek délben

Szerető édes apád.

KOSZTOLANYI DEZSÓ KOSZTOLANYI ARPADNAK

Budapest, 1925. szept. 28.

Drága jó édesapám,

most van érkezésem, hogy versekkel jól kibélelt utolsó kedves leveledre válaszoljak. Ezen a héten nem érkezett tőled írás, csak Árpi öcsémtől, kinek itt mellékelten írok.

Nem tudom, eljutott-e hozzád Taugner válasza, ki már értesített, hogy a nyilatkozatot postára adta.

Én — szíves érdeklődésedre közlöm — egyszerre kaptam most egy regénybe, melyet a Nyugat az újévi számában kezd közölni s egy három felvonásos drámába, melyet a Nemzeti Színház szeretne előadni. Tárgyáról csak annyit árulhatok el, hogy polgári, modern prózai darab és Budapesten játszik. Hogy mint halad majd a munka, az az Istentől függ. Sohasem merek biztosat ígérni. Hiszen az alkotás útja, létrejötte igazán titokzatos. A Téli regét a Nemzeti Színház mutatja be januárban.

Negyvenöt versed nagy örömet okozott. Több napig olvastam őket. Függetlenül művészi értéküktől képet kaptam lelki életemről, jóságos szívedről, az otthoni dolgokról, melyek nekem mindig kedvesek. Látlak, amint éjjel álmatlanul számlálgatod az óraütéseket — mennyire érdekelnek az órák — bíbelődsz gondjaiddal, kétségeiddel, melyek szerencsére csak képzeltek. Nem mosolyoglak le édes apám, hiszen a vérem a te véred s magam is hasonlóan ideges vagyok. De én tudom, hogy ez az idegesség, mely az idegrendszer rezzenékeny finomságából származik, az egészség. Mi mindig előre vetjük a dolgok árnyékát, túlozzuk a bajt, hogy később fölkacaghassunk és örvendhessünk csalódásunkon. Ezért nem aggaszt az az egészséges pesszimizmus, mely szép verseidben megnyilatkozik. Nekem nagyon tetszett a 147 és 155 sz. elmés rövidsége miatt, valamint a 154. is, melyen Ilona is jól mulatott, a 152 megindított, mély hangulattartalmaival, a 167, 175, 177 pedig öntudatos, művészi érettségével lepott meg. Nincs egyetlen egy sem, melyben ne lenne érték. Ha nem lenne itt ily reménytelen közöny, gazdasági pangás, érdekharc, közzé is tenném őket, de úgy határoztam, hogy inkább várok.

Küldd el minden újabb munkádat. Láthatod mennyire foglalkoztat minden sorod. Németh József cikke, amint halom, az arcképekkel együtt megjelent a Színházi Életben, majd alkalomszerűen visszakérem a fényképeket s karácsonykor átadom nektek.

Az én édes, felépült, egészséges Anyikámat ezerszer csókolom, Mariskát arra kérem, vigye el a cikkeimet Fenyveshez, küldessen fel számomra 1000 dinárt elseji tiszteletdíjam gyanánt, a másik 1000 dinárból pedig vegyen nekünk két szép fiatal farkast, melyet egyik ismerősünkkel küldje fel. Mariskáról két nap egymás után álmodtam. Allandóan közöttetek élek, lélekben.

Csókol mindnyájatokat

Dide

135

KOSZTOLÁNYI ÁRPAD KOSZTOLÁNYI DEZSŐNEK

Édes fiam, szept. 28-án kelt kedves leveled okt. 1-én érkezett ide. — Taugner-nek szept. 15-én datált és a lakásbérre vonatkozó értékes nyilatkozatát pedig már szept. 20-án kézhez kaptuk; én szept. 27-én írt és hozzá intézett levelemben köszöntem meg neki szíves értesítését, melynek, azt hiszem, jó hasznát fogjuk venni a lakásbér megállapításánál. Neked is, édes fiam, köszönöm, eredményes közbenjárásodat, úgy ezen ügyben, mint Adámka iskolaügyeiben adott részletes tájékoztatásaidért, miket Adámka is értelemesen kiegészített.

Örömmel olvastuk, hogy új regényt írsz a Nyugat számára és kívánjuk, hogy méltó párja legyen ez az Arany Sárkánynak. Az embrióban levő színdarabról is szíves voltál annyit-amennyit velünk tudatni; ezt a keveset is köszönjük.

Öcsédék okt. 1-én végleg beköltöztek Palicsról; most lakásuk azon részének tisztogatásával és berendezésével vesződnek, melyeket végre-valahára ápr. 15-ike óta húzódó küzködés után megkaptak. Szerencsére az időjárás néhány nap óta itt nálunk gyönyörű, nyáriasan meleg, ami az átköltözéssel járó kellemetlenségeket lényegesen csökkenti.

Engem pedig fölkértek arra, hogy okt. 1-től kezdve 1—2 hónapig ideiglenes kisegítőképen heti 8 tanítási órát

vállaljak a gimnázium 6. és 7. osztályaiban: a matematika oktatását a szeptember elején tüdőgyulladásban megbetegedett Csajkás Mihály helyett, ki ugyan már kilábolt a bajból, de üdülési szabadságra van szüksége. Nem zárkozhatam el a kérés teljesítése elől, hiszen azon intézet vitális érdekéről volt szó, melynek szolgálatában 42 évig állottam, mint tanár, majd igazgató és újra tanár. A munka különben sem lesz terhes nemcsak azért nem, mert kevés ideig tart, hanem azért sem, mert a tanulók írásbeli dolgozatainak szemrontó javításai alól is fölmentést kaptam, folyosói felügyeletet sem kell végezniem és az esetleg fölmerülő helyettesítések alól is mentes leszek. Már privát tanítványaim is jelentkeztek, kikkel a munkát okt. 5-én kezdtem meg délelőttönként, delutánra esik pedig az iskolai munka naponta 1—2 óra mindjárt ebéd után, hogy még napvilágnál haza jöhessek.

Örülök, hogy legutóbb küldött 45 versem közül több megnyerte tetszésedet; helyeslem, hogy meg nem kísérelted ezek közé tételét; nekem elég, ha te figyelemre érdemesítetted őket. — Hanem ezzel kapcsolatban mégis bánt valami engem. Az „Új Idők” tavál (1924. szept. 28-án) közölte az Idő című 18 soros kis versemet és ezért küldi számomra az ingyenes tiszteletpéldányt, mely időközönként elmarad ugyan, de melyet mégis szakadozottan, nyomtatott címezéssel most is megkapok. Ez azért a 18 soros kicsiségért túlzott honorárium, mit én nem érdelek meg, annál kevésbbé, mert az Érdekes Ujság tavál két versemet is közölte és a tiszteletpéldány küldését már régen beszüntette. Mivel pedig én meg nem érdemelt jutalmazást elfogadni nem szeretek, azért arra kérek, édes fiam, szíveskedjél intézkedni, hogy az „Új Idők” kiadóhivatala is szüntesse be a tiszteletpéldány küldését, annál is inkább, mert tavál küldött verseimből azok, miket te a szerkesztőségben akkor elhelyeztél, a papírkosárba kerültek. — Se baj! a nyilvános szereplés viszketegsége soha sem bántott nagyon, most pedig öreg koromban a csendes elzárkozottság nyugalom-vágya váltotta fel amannak maradványait. Így van ez jól, ez a természetes!

Legutóbbi levelem írása óta csak 4 versem született; ha majd több lesz, elküldöm ezeket is neked.

Okt. 1-én a háztulajdonos lakásbírósági hivatalos szemlét tartott itt nálunk, mert szeretné a húgod szobáját is elvenni tőlünk. Mi Mijatov Milorádot, a te volt iskolatársá-

dat kértük fel, a kitűzendő tárgyaláson leendő képviseltetésünkre, ki ezt szívesen elvállalta és megígérte, hogy nemcsak mint ügyvéd, hanem mint ember is és családunk régi tisztelője is mindent el fog követni, hogy lakásunk teljes épségében az új lakástörvény által megszabott, kedvezményes áron tovább is a miénk maradjon és kifejezte azt a bizalmát is, hogy ezt sikerül is majd neki kivívni.

Józsi bácsi a Ferrum-gyár ügyében legutóbb úgy nyilatkozott, hogy Manojlovics Dusán, a gyár igazgatója, ismételten kijelentette a gyár fizetési hajlandóságát és azt is, hogy a fizetési képesség remélhetőleg rövid időn belül meglesz. Tehát e tekintetben sem reménytelen a helyzet. — A ferenczi Német József által elvitt arcképeidet még mindig türelmetlenül várjuk. Szeretnők látni a Színházi Élet azon számát is, melyben azok megjelentek. — A farkasbundákat húgod a napokban megveszi.

Mindnyájatokat mindannyian ölelünk!

Subotica, 1925. okt. 3.

Szerető édes apád.

136

KOSZTOLANYI DEZSÓ KOSZTOLANYI ARPADNAK

Drága jó édesapám,

1925. okt. 12. hétfő reggel

örvendtem a híreknek, hogy Arpi öcsém végre fedél alá került, rendes kényelmes lakása lesz, hol nyugodtan dolgozhatnak. Szeretnék ott lenni a lakásszentelésen, minden jót kívánni azoknak, kiket annyira szeretek.

Az is kedves hír, hogy bevonultál megint az iskolába. Úgy látszik, az iskola nem tud ellenni nélküleg, te se nélküle. Két áldott jóbarát. Töretlen munkakedved, fiatalos energiád azonban sohasem tévesszen meg: légy vigyázatos, ha bármily kedvetlenséget, fáradtságot érzel, maradj otthon, vagy hagyd abba a nyilvános tanítást. Szerencsére nem szorulsz rá arra a pénzre, melyet itt szerzel. Mind a két fiad melletted van — hidd el *nem csak szóval* — és mindkettőnknek az a legnagyobb öröme, hogy egészséges vagy.

Anyikámról ebben a leveledben nem is írtál. Egészen meggyógyult-e? Nem gyöngé-e? Visszakapta-e régi kedvét, frissességét? Értesíts s boldog lennék, ha ő maga is írna pár sort, hogy lássam az ő drága vonásait.

Pucika mit csinál? Dezsó (Brenner) hol dolgozik, mint él? Mariska feljön-e hozzánk decemberben, hogy aztán az ünnepekre együtt rándulhassunk le? Minden érdekel.

Az Új Idők jár neked, teljes joggal. *Csak járjon* tovább is. Ezt a szerkesztőség *maga ajánlotta föl*, az irántad érzett tiszteletből, s nem ér föl a szép verssel, mellyel te megtisztelel őket. A többi költeményed is közzétennék, de megkövetelik, hogy kisürgessék a közlést, amit meg is teszek adandó alkalommal. Más világ ezt, mint a régi. Minden üzleti alapon áll, az irodalmi dicsőség is.

Kívánom, hogy lakásügyetek elintézése teljes sikerrel járjon. Semmi kétség, megnyeritek a pört, mert kérétek törvényes és méltányos.

A mellékelt cikkeket azonnal adjátok át Fenyvesnek, hangsúlyozom, hogy a novella (*Fürdés*) *eddig sehol sem jelent meg s tegye közzé nyomban, hétköznapon is, mert a hét végével itt is közlik.*

Ölel mindnyájatokat:

Dide

U. i. Légy kedves, írd meg még egyszer Árpi telefonszámát. A leveledet, melyben közölted, eltettem valahová, nem találom.

137

KOSZTOLANYI DEZSÓ ÉS ADÁM KOSZTOLANYI ÁRPADNAK

Drága Édesapám,

tegnap, vasárnap reggel hosszasan és kedvesen beszélgettem Árpi öcsémmel telefonon. Bizonyára már elmesélte. Milyen kellemes, hogy oly távolról ismét hallhatom a ti ismerős, nekem mindig közeli hangotokat. Ha valami sürgős közölni valótok van, ti is mindig szólítsatok föl. Telefonszámom a régi (128-85). Köszönöm, hogy részletesen tájékoztattál lakásügyetekről. Így végre béke lesz. Aztán hármotoknak (ha nem lehet másképp) ez is elég. Karácsonykor majd megnézem. Lásd, ilyenek vagyunk mi, háziurak.

De gyönyörű versed megindított. Mindegyikben találtam valamit, ami elmés, finom, ötletes. Különösen az Esős, őszi délután tetszett. Ennek a hangulata mélységesen igaz. Az Elfelejtés pedig filozofiailag is értékes.

Félre azonban a pesszimizmussal. Vigat kérek, vigat.
Csókol

Dide

U. i. a pénz még mindig nem érkezett meg.

Kedves Pucikám,

légy jó, ne zárd be a nagyapát és a nagyanyát, én se zártam be soha, mikor ekkora voltam.

Mindnyájatok ölel:

Adám

1925. okt. 26.

138

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

[1923. nov. 2.]*

Édes fiam, november 2-án: halottak napján írom e levelet közvetlen, szomorú hatása alatt annak a megrendítő eseménynek, hogy unokatestvéred: Decsy József nov. [helyesen: október] 30-án (kedden) délelőtt 11 órakor itt Suboticán, a Heisler sanatoriumban meghalt. Tegnap (nov. 1-én), Mindenszentek napján délután 3 órakor kísértük őt ki a temetőbe, hol édes apja: (Dezső bácsi) és öreganyja (Tóni néni) közé helyezték el a családi sírboltba. Budapestről nov. [helyesen: október] 31. (szerdán) este 9 órakor érkezett meg a mélyen súlytott Lujza néni, Anta és Eötvös Józsi, valamint Decsy Deke özvegye: Szabados Ila is, kik 10 napra szóló útlevelet kaptak a budapesti jugoszláv konzultól azon ajánló levél alapján, mit Popović Milivoj dr. úr volt szíves Mariska húgod kérésére megírni és amit öcséd okt. 29-én (hétfőn) este ajánlott, express levélben küldött el a Kőfaragó utcába. — A temetésen megjelentek az összes topolai ügyvédek, kiknek nevében Frank dr. mondott megható gyászbeszédet a temetőben; a halottas háznál (Jenő bácsi lakásán) pedig a beszentelés után Nagy Ödön dr, subotikai beszéd [!] búcsúztatta el halottunkat a Magyar Párt megbízásából, melynek topolai elnöke volt az Istenben boldogult.

Halálát közvetlenül epehólyag-gyulladás és az okozta, hogy az epekövek elzárták az epének a gyomorba való ömlését, mely így a vérbe jutott és vérmérgezést okozott. In-

* Téves dátumozás miatt került e helyre. Voltaképpen a 68. sz. levél.

nen származott az eszméletlen állapot, mely már szombaton (okt. 27-én) kezdődött és kisebb-nagyobb megszakításokkal a halál bekövetkezéséig tartott. Az agónia kedden (okt. 30-án) éjfél után 1 órakor kezdődött, és ugyanezen napon d. e. 11 óráig: a halál pillanatáig tartott; nyugodtan, szenvedés nélkül halt meg; én e napon másodszor épen akkor voltam a szanatóriumban, midőn meghalt, édes anyád és húgod is többször, hosszabb időt töltöttek a szanatóriumban a betegágynál, öcséd is sokszor iparkodott fájdalmait enyhíteni, consiliumot is tartott Hermann és Török dr-okkal, de, sajnos! már nem volt segítség, hiszen Sántha dr. már nyáron meglátogatta szegény Józsit Topolán és már akkor megállapította, hogy nagyon beteg; ha akkor megoperáltatta volna magát, talán még lehetett volna rajta segíteni, de most, a láztól legyöngült állapotában az operációt nem is lehetett még csak meg sem kísérteni. — Jellemző és fájdalmasan érdekes, hogy amikor eszmélete rövid időre visszatért, még humorizált is; így midőn észrevette, hogy betegágya közelében 3 orvos suttogva beszél, megkérdezte, hogy mi az? A válaszra pedig, hogy „kis consilium” az volt az ő felelete: „Igen, consilium *abeundi!*”

E szomorú közlések után örömmel tudatom veled, hogy olvastuk a „Világ” okt. 30-án megjelent számában azt a cikket, mely beszámol arról, hogy az Akadémia neked ítélte a Péczely-díjat, még Móricz Zsigmond és Herczegh Ferenc, régibb és hírneves íróknak kétségkívül értékes munkáival szemben is. Nagy dicsőség ez neked, édes fiam, és nagy öröm nekünk és családjunk minden tagjának. Tanártársaim szerdén délután kondoleáltak is nekem unokatestvéred halála alkalmából, de gratuláltak is a te nagy sikeredre. Ird meg, mennyi maga a *díj* és mikor és hogyan fogod azt megkapni?

Isten áldjon meg benneteket.

Szerető édes apád.

139

KOSZTOLANYI ÁRPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, okt. 25. óta, vagyis innen-onnan 2 hete, nem írtam már neked. Nap-nap után halogattam az írást azon reményben, hogy majd csak akad valami vidám jó dolog is, mit tudathatok veled az eddigi sok panasz helyett, de bi-

zony hasztalan vártam. Most is csak aggodalmat, szomorúságot olvashatsz ki majd úgy ezen sorokból, mint a mellékelt 191-ik számú versből, mit 2 hét előtt írtam, és azóta nem sikerült még panaszaimnak sem verses formában kifejezést adnom. Úgy érzem, hogy az én poétai vénám kiapadó félben van. A versírás, ez az olcsó szórakozás, amely engem egy és egynegyed év óta sokszor megnyugtató, és amit te is örvendő érdeklődéssel kísértél, távozóban van tőlem, lassanként elhagyogat (aug-ban 22, szept-ben 10, okt-ben csak 3 verset írtam), s nem marad számomra más, mint az öregség kegyetlen prózája: a testi és lelki erők folytonos és fokozódó gyöngülése, az aggodalom magamért és ti értetek, kiket szeretek.

Mert bizony tavaly húsvét óta, midőn engem azon az emlékezetes éjszakán a betegség villámcsapásként sújtott, nem vagyok teljesen egészséges. Fáraszt a testi és szellemi munka is. Most már nemcsak a lépcsőkön való járás megy kínos lassúsággal és lihegéssel, hanem a vízszintes aszfaltjárón is le kellett mondanom a szaporábban való lépegetésről és időközönként még így is meg-meg kell állnom, hogy kifújjam magamat. — A szellemi munka sem megy oly fürgén, mint azelőtt; főként az a heti 8 órai iskolai munka, mit októberben az üdülési szabadságon volt Csajkás tanár helyett végeztem, volt elég fárasztó, már csak azért is, mert naponta a második emeletre kellett felmásznom, mi azelőtt lift híján semmi sem volt, most azonban nagy dolog lett; aztán meg a nyilvános tanítástól is elszoktam, s habár jól esett ezen munkáért októberre 700 dinárt kaptam, mégis örülök, hogy ennek nov. 3-án vége lett. Most csak privát tanítványaimmal foglalkozom itthon hetenként 10 órában; a számuk tetemesen kevesebb, mint tavaly és így a jövedelem is apadt, de örülök még ennek is, mert volt tanártársaim némelyikének egyetlen privát növendéke sincs.

Szegény öcséd orvosi praxisa gyöngén megy, mint általában a többi, itteni orvosoké is egy-kettő kivételével; a kereskedők, iparosok, termelők is panaszkodnak, hogy kevés a vevő és megrendelő, nincs pénz a vásárlásra, megrendelésre.

Még nagyobb baja azonban szegény öcsédnek, hogy abból a házból melybe az idén ápril közepén beköltözött és melyet tömérdek költséggel és fáradsággal lakhatóvá tett, májusban vagy legkésőbb augusztus elején ki kell költözie

[!], mert a házat a Baján lakó tulajdonosok sürgősen és úgy szólván minden áron el akarják adni; már májusban áruba bocsátották ezt a házat, akkor 360.000 dinárt kértek érte, most már 160.000 dinárért is kínálják mindenkinek és valószínűleg rövidesen akad is vevőjük, habár itt a házak ára rohamosan csökken; úgy látszik a mostani tulajdonosok is attól félnek, hogy egy év múlva még 80.000 dinárt sem kapnának érte.

Öcsédet természetesen nagyon elkeseríti ez a dolog; már azzal a gondolattal is foglalkozik, hogy ha nem sikerül rendes lakást kapnia, hónapos szobába húzódik meg Terivel és Pucikával s külön rendelő helyiséget bérel, bútorait pedig elraktározza valahol, vagy pedig kiköltözik falura, hol talán könnyebb a megélhetés, esetleg Horvátországban: Eszéken telepedik meg. Csupán az a némileg vigasztaló, hogy szerződésileg biztosított 30.000 dinár jár neki azon esetre, ha a ház 3 éven belül eladódnék; ezt a jogigényét ma rátábláztatta a házra, ami azonban 1800 dinárjába kerül neki; én segítem ki őt ilyen esetekben néhány ezer dinárral az össze kuporgatott pénzcsekéből [!]; bár többet tehetnék szegényekért!

Igy küzködünk mi, édes fiam, a lehetetlenséggel határos állapotokkal, még azt sem tudva, hogy nem leszünk-e mindnyájan a jövő évben hajléktalanok?

Fenyves Ferenc húgodat arról értesítette, hogy nov. 2-én elküldte a 3000 dinárt neked. Megkaptad-e már? — Az egyik farkasbundát Ica, a Teri testvére viszi fel kedden számatokra, a másikat pedig nov. 15-én Szabados Ilona lesz szíves magára vállalni.

Okt. 26-án írt leveledben az Adámka által Pucikának írt kedves sorok mindnyájunknak örömet okoztak. No lám, mégis csak sikerült levelem végén valami jó dologról is megemlékeznek [!]. Nem is írok most többet, mert félek, hogy megint keserű leszek.

Irjatok ti, édes fiam, vigabb és megnyugtatóbb dolgokról, ha lehet.

Szomorúságában is titeket nagyon szerető

Subotica, 1925. nov. 7.

(szombat, délelőtt)

Édes apád.

KOSZTOLÁNYI ÁRPADNÉ KOSZTOLÁNYI DEZSŐNEK

Kedves Didém!

November 11. én hozzáam irt leveledre válaszolok, nagyon köszönöm kedves és szives ajánlatodat, és el fogadom addig az 1000 dinárt a mig öcsédnek szüksége nem lesz rá, és mert bizony nekem is nagyon szükséges mert a fehér neműm különösen az ingeim nagyon rongyossak és más egyéb ruha neműim is elhagynak, de inkább azok hagyának el mint ti! Öcséd házi asszonya most haza utazott mert nagy összegért nem tudta el adni a házat és így most jelenleg halgat a ház eladásával, különben majd édes apád meg írja részletesebben eszt az ügyet. Ezért ha most Dec. 1. ha meg engeded Mariska fel veszi az 1000 dinárt, és kettőnk használatára fordítjuk. Isten áldjon meg érte! Majd karácsonykor jobban meg köszönöm szivességed mert levélbe eszt ugy meg köszönni nem lehet mint élő szóval; Nagyon reménykedünk és szép terveket készítünk karácsonyra ha el jöttök mert ez most minden gondolatunk és ohajunk, hogy titeket itt lásunk, és hogy itt üljük a két aranyos unokánk név napját a kiket majd szent estén az asztal föhöz ültetjük és gyönyörködünk bennük; Remélem nem ígért marad ez nálad, hogy karácsonyra el jöttök hanem való... és akkor igazán szép és kedves karácsonyunk lesz ha mind itt ülünk egy asztalnál, kivéve azokat akik már nem élnek, és szegény Batancsot is ki már élő halott, no de el tekintve mind ezeket, majd fel idézük a régi multat... karácsony estején. Tivoli, ló verseny, kártya *Lányiék* stb. szorakozások mellet, zongora ki vételével... igaz! a zongoráról eszembe jut a kotta nagyon sok van a padláson kell e nektek? majd akkor ki válogatod ha itt lesztek és elviszitek még írásaid is vannak itt, régi szép emlékek; De mind ennél szebb lesz az ha itt láthatlak mind háromtokat, Már csak azért is jöjjetek el, hogy Pucikát láthassátok, hogy az mi kedves elképzeltetlen bájos és okos és mien szellemes is, p. l. ijeneket mond, játcsunk nagy anya bujocskát mert aszt nem kell el rakni, ti a játékjait nem szereti el rakni mit már meg unt velük játszani s más egyébként is kedves gyermek. No de én bizom a jo Istenben, és kérem őt, hogy engedje meg azt, hogy láthassuk egymást nem sokára, hogy a szent es-

tén együtt lehesünk. Légy szives meg irni Fenyvesnek, hogy az 1000 dinárt mi vehesük fel, szükséges e eszt meg irni vagy nem? kedves válaszod várom mi előbb, csókol szeretettel mindnyájatokat és nagyon várunk

Anyikád

Majd szoval többet beszélhetek.

1925 nov. 22.

Adig is köszöm szívességedet Gondold meg édes Didém 2 év ota miota cselédet nem tartunk 10. ezer dinárt takarítottunk meg csak a cseléd bére 400 dinárjával számolva és nincs bele számolva a kosztja meg a beteg segélyző és egyeb kiadások a cselédre, és ha még aszt is számoljuk hát még többet ki tesz mint 10 ezer dinárt. Dolgozunk mi szivessen csak egészség legyen, és ti jöjjetek el!

141

KOSZTOLANYI ÁRPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, nov. 7-én írt siralmas levelemre 3 választ is voltál szives adni: öcsédnek telefonáltál, édes anyádnak 11-én, nekem pedig 15-én írtál levelet. Mindenik válaszodból a te irántunk való határtalan szereteted és és [!] áldozatkészséged sugárzik ki. Öcséd lakáskrizise egyelőre szünetel, mert a ház mindkét tulajdonosnője már elutazott, miután még 160.000 dinárért sem sikerült nekik a házat eladniok. De azért öcséd preventív intézkedésként a mult héten beszélt Fenyvessel abban az értelemben, melyet telefonon megállapítottatok; Fenyves mult szombatira (nov. 21-ére) ígérte végleges elhatározásának tudatását, de öcséd még eddig nem találkozhatott az óta vele; egy szláv bank helybeli fiókjának hivatalnoka pedig kilátásba helyezte az amortizációs kölcsönt, melynek részleteit öcséd e hét folyamán fogja megtudakolni a noviszadi anyaintézetnél. Szóval a dolog sürgőssége megszűnt és így higgadtabban és nyugodtabban lehet ezt elintézni, ha majd ismét aktuálissá lesz a házeladás.

A Bácsmegyei Napló legutóbbi, vasárnapi szám (nov. 22.) 3 szép új versedet közölte, melyek közül az egyik rólam szól. Élvezettel olvastuk mi is, mások is a bennök kifejezett szép gondolatokat, én persze, a javíthatlan *ósdí* annak oda-

gondolásával: mennyivel szebbek lennének még e költemények, ha nem a mai, divatos, pongyola alakban jelentek volna meg, hanem a régi ritmusos és rímes formában. Mert hiába, nem szégyenlem bevallani, hogy az én öreg fülem nem hallja meg az általad és elvtársaid által hangoztatott gondolatritmust. Talán majd karácsonykor, ha a jó Isten ide vezérel benneteket, te majd megtanítasz ennek a meghallására is engemet és így talán majd egy hónap múlva én is jobban élvezhetem a modern verseket.

Az Új Idők nov. 22-iki száma az 543-ik lapon közli a te jól reprodukált arcképedet ezen aláírással: „Kosztolányi Dezső, aki nov. 26-án este fél 9. órakor tartja *szerzői estjét* a Zeneakadémia nagytermében Jászai Mari, Varsányi Irén, Pécsi Blanka, Ódry Árpád, Somlay Artúr, Budanovics Mária, Kiss Ferenc, Mirkovszky Mária, Ascher Oszkár és Nagy Endre közreműködésével.” — Halvány sejtelmünk sincs, hogy mi lehet a „*szerzői est*”? Légy szíves minket erről legalább *utólagosan* tájékoztatni, noha jobban szeretttük volna, ha *előzetesen* is tudunk róla valamit, hogy mi is ott lehetnénk legalább — gondolatban!

Az én Múzsám október vége óta — sztrájkol. Nem akarom cibálni szegényt, mert félek, hogy ez esetben én is olyan verseket írnék, minőket Mikes Főris követett el a Bácsmegegyen Napló nov. 22-iki számában a „Hírek” rovat élén „Klinika” címmel. Olvasd el kérlek ezt a szörnyeteget, és írd meg, vajjon nem kellett volna-e a szerzőt a klinikán marasztalni betegnek?

Az én hiányzó versem pótlásául kiírtam és ide mellékelten küldök egy, az én véleményem szerint ügyes és ötletes, csattanós végű költeményt, mely a Fenyves újságának okt. 7-iki számában jelent meg. Mit szólsz hozzá? Vannak ugyan technikai gyöngeségei, de mindamellett tetszik nekem.

Kérlek, édes fiam, fáradj el az Attila-utcai gimnáziumba és szíveskedjél az igazgató urtól megtudakolni és leírni a gimnázium 6-ik (hatodik) osztályának jelenlegi matematikatanítási anyagát, úgy az algebrai, mint a geometriai. A régít tudom én is, de nem vagyok biztos abban, hogy azóta a tanítási anyag nem változott-e meg?

Még két kérés! Légy szíves megtudni: kapható-e Pósa Lajos „Arany kert” című verses- és képeskönyve és mi az ára? Pucikának szeretnők megszerezni karácsonyra, ki a verses és képes könyveket nagyon szereti. Itt a könyv nem

kapható. — Adámkát pedig kérem, hogy hozza magával karácsonykor az ő Petőfijét, mit tavaly husvétkor kapott, néhány költeményt szeretnék itt kiírni belőle, melyek az én kiadásomban nincsenek meg. (Az országos könyvkiadó vállalat adta ki 1903-ban tele sajtóhibákkal!)

Az egy hónap mulvaleendő [!] boldog viszonzlás reményében türelmetlenül reátok váró

Subotica, 1925. nov. 24.
(kedd, délelőtt)

Édes apád.

142

KOSZTOLANYI ARPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Kedves Didém!

[1925. november]

Apuska leveléből olvashatad, hogy mijen nagy átalakítások voltak nálunk és nagy dolgunk a takarítással, úgy szerettem volna már neked mindig írni sok mindenről de nagy elfoglaltságom miatt nem birtam még gondolkozni sem, most már hála Isten úgy a hogy rendben volnánk, egy darabig a míg a házi urnak eszébe nem jut, hogy jól lesz ezeket ki tenni valami uton módon, mint már hallottuk is. Azért most meg kérlek valamire édes jó Didém annál is is inkább merem eszt tenni mert te minden leveledbe irtad, hogy legyen öszinte hozzád, és ha valamire szükségünk van hát forduljak hozzád, tehát most az egyszer segis rajtunk és admeg amit kérünk, majd öcséd meg írja részletessen az ügyet én csak kérlek, hogy adbele egyezésed az ő kéreseben is, t. i. az a ház a melyben ő lakik most hamarjába el adodik napok kérdése és mi tanácskozás folytan abba az állapotásra jutottunk, hogy legjobb lenne ha meg vehetnénk aszta házat mert ott nekünk is lenne egy örökös lakásunk a hol öreg napjainkra talán nyugottan le hajthatjuk fejünket. És így gondoltuk, hogy csak te vagy az egyetlen a ki segíthet rajtunk is, meg öcséden is, hogy ac kölcsön pénct, hogy megnyit és mijen uton aszt majd meg írja öcséd részletessen, hogy hogyan beszéltük eszt. Szegény öcséd most egy hónapja, hogy be költözött a lakásba nagy kölcségek mellett renoválás és minden egyéb bajal és most ha az az illető aki a házat csak nem bizonyosan meg veszi akkor ő is és mi is hajlektalanok maradunk és ha öcséd kapna is valahol lakást

de nem ijjen alkalmasat a hol mi is lakhatnánk mert ott van még egy szép külön álló lakás 3 szoba ami a mi részünkre lenne a menedék hejünk; Szegény apád eddig is sokat tepelődöt a leendő, hogylétünkön de most még éjjeleket nem alszik mi, és öcséd miatt, hogy hogyan is lesz, ami bizon az ő egészségének nem használ. A ház vetelnél öcséd előnybe részesül mert házi asszonya aszt mondotta, hogy vár pár napot a mig ő meg mondja, hogy meg tartja e a házat vagy nem, *most csak rajtad mulik édes Didém, hogy lesze ebből a vételből valami* vagy nem, aszt hiszem Ilona is bele egyezik ebbe ő neki ismerve jó lelkét és szivét, hogy te segíts rajtunk, hogy nekünk legyen egyszer már egy végleges lakásunk és, hogy öregségünkre, ne kobaroljunk hanem nyugot-tan hajcsuk fejünket párnáinkra. Ismerve a te joságos szived és lelkedet és aszta nagy szereted a melyet irántunk tanusítottál, kérésünket nem utasítod vissza hanem segít öcséden és rajtunk soraidat várom szeretettel csókol.

Anyikád

143

KOSZTOLANYI DEZSŐ KOSZTOLANYI ARPADNAK

Budapest, 1925. nov. 25.

Drága jó szüleim,

megkaptam mindkettőtök levelét s örvendek, hogy ajánlatomat elfogadtátok. Semmiféle köszönet nem illet meg. Ez kötelességem. Használjátok fel az összeget arra, amire jönnek látjátok. Talán hamarosan összegyűlik majd az a pénz, mely a házvételhez szükséges.

Holnap van szerzői estém a Zeneakadémia nagytermében. Azok a színészek és színésznők, akiknek neveit olvastátok, mind az én verseimet szavalják, vagy dalolják.

Legközelebb részletesen írok róla.

Ezekkel a soraimmal egyszer s mindenkorra felhatalmazást adok nektek, hogy a hó elsején esedékes összeget felvegyétek.

Karácsonyra okvetlen lemegyünk, már most úgy intézzük dolgaikat, hogy tervünket megvalósíthassuk.

Pucikát, veletek együtt, sokszor csókoljuk mindnyájan:

Dide

KOSZTOLÁNYI DEZSÓ KOSZTOLÁNYI ÁRPADNAK

Budapest, 1925. dec. 1.

Drága édesapám,
még nem érkezett meg várva várt kedves leveled. Ezért
majd jövő héten felelek rá.

Szerzői estém *fényesen sikerült*. Zsúfolt nézőtér fogadott, tíz percig taps volt. Erről élőszóban hosszabban.

Egészségesek vagyunk. A hatodik osztálybeli tananyag iránt már érdeklődtem, *holnap kapom meg. Azt is jövő héten juttatom el kezeidhez*.

Szabados Ilát ma látogatta meg Ilona s átvette tőle a kedves küldeményt.

Mindnyájatokat melegen csókol

Dide

Utóirat: Adámka hozta a számtan tanárjának, Mihailiknak levelét, ki tisztelettel közli veled, hogy a tananyag egyáltalán nem változott, az, ami régen. Különben az egész tananyag benne van a Borossay-féle tankönyvben. Ha erre szükséged van, karácsonykor szívesen elviszem neked, hogy átnézd. Csak kérlek, értesíts.

Örömmel közlöm, hogy Adámka kitűnően és kedvvel tanul. Most tartották meg a rovó konferenciát, de őt természetesen nem rótták meg. Sőt ma az édesanyja több tanárral beszélt s *mind egyértelműen azt vallják, hogy az osztály egyik legjobb és legszorgalmasabb tanulója*. Dolgozatai, még a számtan is mind egyes.

A múlt héten meghalt Ilona sógora, Kemény Géza, volt városi tanácsos, négy árva fiút hagyva maga után. Mindössze 56 éves volt. Szervi szívbaj ölte meg szegényt. Adám unokatestvérei most árvák. Mindenkinek csók és ölelés

Dide

KOSZTOLÁNYI ÁRPAD KOSZTOLÁNYI DEZSÓNEK

Édes fiam, nov. 25-én és dec. 1-én írt kedves leveleidre válaszolva először is tudatom veled, hogy nagy örömmel olvastuk szerzői ested fényes *erkölcsi* sikerét, azonban szeret-

nők azt is tudni, hogy valamiféle *anyagi* haszon is hárult-e abból reád? Légy szíves tehát tudatni, hogy magad rendezte-e azt, vagy pedig ilyenféle előadásokkal vállalat; mennyi pénzt hozott neked a tapsokon kívül az est, és mennyit esetleg a közreműködött művészeknek és művésznőknek? A többi részletek közlésére karácsonyig — bár türelmetlenül — várunk. A referádákat a Világban is a Pesti Naplóban is kerestük, de egyikben sem találtuk. Talán nem is szokásos ilyen szerzői estékről tudósításokat közzétenni?

Nagyon örülünk annak is, hogy Adámka jól tanul és jól is viseli magát az iskolában. Reméljük otthon is.

Nagy részvéttel olvastuk szegény Kemény Géza elhunytáról szóló tudósítást. Légy szíves közölni Aranka sógornőd pontos lakáscímét, hogy kondoleálhassunk néki mindnyájan levélben. Vajjon kap-e szegény özvegy nyugdíjat és neveltetési járulékot a fővárostól? Hány évig szolgált a megboldogult mint városi tanácsos? Mennyi idős a legnagyobb és hány éves a legkisebb árva?

Köszönöm Mihalik tanár úrnak a matematikai tanítványagra vonatkozó és Adámka közvetítésével küldött értesítését. Teljes biztonság kedvéért azonban kérlek, légy szíves a Borossay-féle könyveket (az algebrát is, a geometriát is) átnézés végett magatokkal hozni.

Öcséd lakáskrizise — hala Istennek! — állandóan stagnál. A háztulajdonosnők mindketten elutaztak már és azt írták itteni rokonaiknak, hogy a házat 200.000 dináron alul nem adják el, sőt azt is meggondolják hogy ennyiért eladják-e? Erre pedig évekig várhatnak, mert (mint ezt neked már megírtam) a házak árai folyton csökkenőben vannak, tehát egyelőre nyugodtan alhatunk.

Édes anyád már pácolja a karácsonyi sonkát és húgoddal együtt új dunnát is varrnak, és töltenek meg pehelylyel, hogy karácstra [!] 5 dunnánk legyen és így a szent ünnepeken ne csak a mi szerető szíveink melegét érezzétek, hanem a dunnáit is, mert bizony most itt nálunk nagyon hideg van; reggelenként 13 fokra is leszáll a hőmérsek [!] 0 alá. Tegnap délben 5 fok volt a hideg.

Legutóbbi levelem írása óta (nov. 24) öt verset ütöttem nyélbe (192—196), melyeket itt küldök neked, hogy lásd belőlük kedélyállapotom hullámvázát, mely most a mérsékelt pesszimizmus szirtjét paskolja. Erről is beszélgethetünk majd karácsonykor élő szóval többet.

Fenyves Ferenc a húgodnak azt mondta, hogy a napokban Budapestre utazik és hacsak lehet, téged is meglátogat.

Ma 3 hétre lesz karácsony első napja, tehát — ha Isten is úgy akarja — még 19-szer kell aludnunk, hogy viszonthassunk benneteket; úgy olvassuk a napokat, mint a karácsonyt váró gyermekek.

Írjátok meg, mihelyt lehet, hogy mikor érkeztek, hogy tárt karokkal várassunk benneteket.

Subotica, 1925. dec. 5.

(szombat d. e.)

Szerető édes apád.

146

KOSTOLANYI DEZSÓ KOSZTOLANYI ÁRPADNAK

Budapest, 1925. dec. 6.

Kedves édes Apám,

úgy látszik, amint közeledik a karácsonyi viszontlátásunk ideje, leveleitek egyre gyérülnek. Ezen a héten sem kaptam tőletek hírt. Mi úgy tervezzük, hogy 22-ke körül rándulunk le hozzátok 4—5 napra, mert itthon igen sok dolog vár reám. Erről különben még pontosabban értesítelek majd. Írjátok pár szót addig is.

Mindnyájatokat ölel

Dide

147

KOSZTOLANYI DEZSÓ KOSZTOLANYI ÁRPADNAK

Budapest, 1925. dec. 15.

Kedves édes apám,

megkaptam mind a két leveledet, és különösen örültem szép, sikerült verseidnek, melyek ismét határozott fejlődésről tesznek tanúságot. Egyiket, a Téli alkonyról szólót elküldtem az Új Idők szerkesztőségének, mely szíves-örömet teszi közzé, annyira, hogy már el is juttatta hozzám az érte járó tiszteletdíjat, melyet karácsonykor annak és módja szerint fel fogok akasztani majd az öreg költő karácsonyfájára.

Különben kevés újság van. December 22-én a gyorsvo-
nattal szándékozunk lemenni. Körülbelül egy hétig marad-
hatunk, ha nem leszünk nagyon a terhetekre. Levélben kül-
döm a szokott Tintát, azonkívül két Tere-ferét, hogy a ka-
rácsonyi számba már most beletördelhessék. Holnap kül-
döm a karacsonyra szánt Tintát.

Pucikának visszük a könyveket.

Mindnyájatokat csókol

Dide

148

KOSZTOLANYI DEZSŐ KOSZTOLANYI ÁRPADNAK

Budapest, 1925. XII. 18.

Drága jó Edesapám,

mint tegnap jeleztem, itt küldöm a *karácsonyi számra*
szánt versemet s még egy Tere-ferét. Eszerint a B. N. egész
december hónapra el van látva kézirattal s én gondtalanul
tölthetem körötökben a karácsonyi ünnepeket. Most már
végkép elhatároztuk, hogy 22-én a gyorsal rándulunk le
hozzátok és Árpi születésnapját megvárva 29-ig maradhatunk
nálatok. Kedden 29-én reggel jövünk vissza, a gyorsal.

A közeli viszontlátásig mindnyájatokat csókol

Dide

149

KOSZTOLANYI DEZSŐ KOSZTOLANYI ÁRPADNAK

Kedves apuskám,

mielőtt lemennénk, előre küldjük a kéziratot. Arra
kérünk benneteket, hogy lehetőleg azonnal juttassátok el
Fenyveshez azzal a kérelemmel, hogy közölje le a tárcarovat-
ban. Szegény beteg költőtársamról van szó, ki Fenyvesnek
is jóbarátja és híve. A kéziratban több javítás van, legyenek
szívesek ügyelni a korrektúrára. Mi a mondott időben, ked-
den a gyorsal érkezünk. Reméljük, semmi nem jön közbe.
(Akkor telefonálunk.)

Ölelünk mindnyájatokat a közeli viszontlátásig

Dide

Budapest, 1925. XII. 20.

KOSZTOLANYI DEZSÓ KOSZTOLANYI ARPÁDNAK

[1925. dec. 28.]

Édes jó szüleim,

szerencsésen, késés nélkül megérkeztünk pont 7 órakor. Kellemesen utaztunk, külön szőnyeges fülkében, Lacikával. Még mindig a ti kedvességekről mesélgetünk egymásnak az 1925-ik karácsonyról, melyre nagyon sokáig fogunk emlékezni. Holnap írok

Dide

151

KOSZTOLANYI DEZSÓ ÉS ILONA
KOSZTOLANYI ARPÁDNAK

Budapest, 1925. dec. 29. este

Édes jó szüleim és tesvéreim,

amint tegnapi kártyámon tudattam, pompásan utaztunk hazáig, külön tiszta fülkében, Lacika társaságában. Ez az út betetőzése volt annak a kellemes, feledhetetlen karácsonynak, melyet körötökben töltöttünk. A régi, boldog karácsonyok fényét leltem meg otthon. Hiába, akárhol járunk, csak ti nálatok van a szeretet igazi pompája, mellyel senkisémmel versenyezhet. Milyen szép a ti életek, kik csak a szeretetnek éltek. Még egyszer: köszönjük, ezerszer köszönjük a kedvességeket, nektek is, Arpi öcsémnek, Terinek is.

Puoika hangja még fülünkben cseng s próbáljuk utánozni, sikertelenül. Ezt az eleven, édes muzsikát nem lehet lekótázni. Jellemezni sem lehet, hogy milyen bájos. Látni kell őt. Irigyellek is benneteket, hogy naponta vele lehettek.

Ádám már a vonatban jóllakott a hazai dolgokkal s itthon este fölbontotta édesanyjával a barackbefőttet is. Veszekedett velünk. Azt mondta, hogy az ő gyomra a nagymama konyhájára van berendezve (szóról-szóra így). Ma délből pedig a diétás savanyú-tüdőre ugyancsak fintorgatta orrát. Időbe telik, míg majd hozzászokik szanatoriumi kosztunkhoz.

Mi ujság otthon? Irjatok, minél előbb. Csöndes-e a ház a pesti zajongó kenyérpusztítók után? Nagyapa bevo-

nult-e a „tanulva szobába”? Árpika gyakran jár-e hozzátok? Ugy folyik-e a ti kedves, megható életetek, mintahogy mi színről-színre láttuk?

Mindnyájan arra kérjük a drága Nagypát, hogy derüljön fel. Ne akarjon mindenáron beteg lenni, mikor mi és orvosai meg vannak vele elégedve. Ha pedig olykor-olykor elszomorodik, akárcsak legidősebb fia és képzelődik, panaszkodják Anyikának, mint legidősebb fia tette, mikor ideges volt, vagy írja meg kétségeit versben s az aggodalom nyomban elmúlik. Ez a legjobb orvosság. Probatum est.

Ma postára adattam a Ma Este karácsonyi számát, a Színházi Életet, mely költeményemmel foglalkozik, valamint Arany János kisebb költeményeit, melyeket Nagypának küldök. Ez a bölcs, nagy költő bizonyára megvigasztalja őt, ha hébe-hóba elborul különben ragyogó kedélye. Az Arany sárkányt nyújtjátok át, üdvözetemmel együtt, házigazdánk feleségének.

Sietek postára adni leveletem, hogy még ma éjjel elmenjen. Két nap múlva újév. Mindnyájatoknak boldog, nagyon boldog újévet. Ha tivoliztok, gondolatok reánk, kik végtelenül szeretünk benneteket:

Dide

A Tintát mellékelem.

Édes jó Anyikám — Rettentő éhesen érkeztünk meg, úgy hogy még az este mindent befaltunk. Itthon minden rendben volt hál Istennek — Az otthoni Jézuska ajándékainak még csak most örülök igazán.

Mindnyájatoknak boldog új évet kívánok. Adám már alszik, különben ő is írna, de majd ír. Pucikát külön ölelem a tükörszemű Ilonka.

Titeket pedig mindnyájatokat forrón csókollak.

152

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, dec. 28-án (hétfőn) feladott levelező lapodból, mely 30-án (szerdán) délelőtt érkezett ide, örömmel olvastuk, hogy kellemesen utaztatok Lacika társaságában; dec. 30-án (szerdán) este írt hosszú és kedves leveled pedig újév

napján (pénteken) délelőtt jutott kezeinkhez. Újabb örömmel olvastuk ebből, hogy azon a pár rövid napon, mit itt töltöttetek nálunk, jól éreztétek magatokat a mi szerető körünkben. Mi is csak ezt viszhangozhatjuk; folyton rólatok folyik köztünk a beszéd és így lesz ez a jövő karácsonyig, míg talán ismét láthatunk benneteket, hiszen te, édes fiam, itt úgy nyilatkoztál, hogy nyáron megint Franciaországba mentek; ez talán jó és hasznos is lesz reátok, de már most is aggodalmat okoz nekem, a megrögzött pesszimistának, ha arra gondolok, hogy akkor még távolabb lesztek tőlünk.

Visszatérve a jelenre, tudatom veled, hogy dec. 30-án délután édes anyáddal fölmentünk Hermann dr. rendelőjébe, ki alaposan kikérdezett egészségi állapotomról, megmérte a vérnyomásomat és meg is röntgenezett. A vérnyomást 160 milliméternek találta (tavaly husvétől az érvágás előtt ez 220 volt.) Átvilágította mellkasomat, és úgy ebből, mint a vérnyomásból megállapította, hogy állapotom egészen megnyugtató, mert az én koromban meg kell elégedni azzal, ha a baj stagnál, ez már magában vívmány; kijelentette azt is, hogy én az ő édes apjához képest, aki velem egykorú, úgy fizikai, mint lelki tekintetben valóságos atléta vagyok, „az öreg Hermannt a mellénysebembe dughatnám”.

Azt ajánlotta, hogy tovább folytatassuk a nátrium-nitrozum-injekciókat és ezek után jod-diuretint szedjek, sok főzeléket egyem és lehetőleg nyugodtan éljek. — Asztmám jelenleg enyhül, mert eléggé megszoktam már a lassú járást az utcán; lakásunktól a barátok templomáig 20 perc alatt teszem meg az utat; nehéz nekem ily lassan ballagni, ki elég sebes járású voltam azelőtt, sosem hittem volna, hogy nehezebb lassan járni, mint gyorsan.

Öcsédék dec. 30-án este húgoddal együtt moziba voltak, Szilveszter este mindnyájan együttvacsoráltunk nálunk; ők kocsonyát és sonkát, én vajas kenyeret; én anyával és Pucikával itthonn maradtam, a többiek a kaszinóba mentek este 9 órakor és hajnali 3 óráig voltak ott; húgod Árpiéknál aludt. Újév napján mindnyájan nálunk voltak ebéden malacpaprikáson, este pedig marhanyelv volt a vacsora, a délután kártyázással tölt el. Minden jó lett volna, csak a ti hiányokat éreztük sajnosan és pótolhatlanul. Pucika is sokszor emleget benneteket; szegényke több pofon tkapott indulatos anyjától újévi ajándéku, ami bennünket is fájdalmasan érintett.

A rideg prózai élet nálunk is már dec. 30-án megkezdődött; a Pucika által „tanulva szobá”-nak elnevezett kis helyiség hangzik a matematikai kifejezésektől, a kréta-kopogás és a szivacstörlés diszkrét zajától.

Köszönöm, édes fiam, hogy nem feledkeztél meg ígéretedről és szíves leszel hozzánk juttatni a szépirodalmi könyveket és füzeteket, mik üdítő szórakozást fognak adni mindnyájunknak.

Nektek is mindnyájan boldog újévet kívánunk. Ha a jó Isten meghallgatja kölcsonös óhajtásainkat, akkor kevesebb bajban és több örömben lesz részünk, mint az elmúlt esztendő folyamán.

Subotica, 1926. január 2.
(szombat, délelőtt)

Szerető édes apád.

153

KOSZTOLANYI DEZSÓ KOSZTOLANYI ÁRPÁDNAK

1926. január 3 vasárnap este

Kedves édes apám,

szokásom szerint vasárnap este küldöm neked ezt a nagy paksamétát s írom heti leveletem. Még nem érkezett meg írásod, mely beszámol az azóta történt eseményekről, mióta elhagytuk kedves köröteket. Pedig nagyon kíváncsiak vagyunk mindenre, Pucika újabb jómondásaira, a Hermannál való látogatásodra, Áрпи aszthma-ellenes oltására s főképp, ami a legfontosabb, a te kedélyállapotodra. Bizonyos vagyok, hogy jól érzed magadat. Csak ez ad erőt a munkára. Arra kérlek, drága, egyetlen, édesapám, hogy légy velem teljesen őszinte s anyámmal, húgommal is. Ha valami bánt, mondd el nekünk, kik úgy szeretünk tégedet, köntörfalazás nélkül, őszintén.

Mi az újév előtti napon, amint neked megígértem, kiementünk meglátogatni a vén Lujza nénit, hogy megköszönjem neki, amit otthon hallottam — hogy egyszer gyermekkoromban megszóptatott. Kissé elkéstem köszönetemmel, de Lujza néni így is szívesen fogadta. Külömben hetven éves korában is friss és vidám. Csak ti hiányoztok neki. Unokái úgy veszik őt körül, mint hajdan a Grószit mi. Decsy Jánossal, Eötvös Józsival is találkoztunk itten, kik nem fogy-

tak ki a te dicséretedből. A Szilveszter-éjszakáját egy bohém társaságban töltöttük, hol reggel nyolc óráig mulattunk. Otthon nagyon belejöttünk. Most kezdődnek el a munkás hétköznapok.

Lujza néni kedves ajándékkal lepett meg. Ideadta nekem dédapám és dédanyám olajjal festett arcképét, mely valamikor Grószai tisztaszobájában lógott. Az én szalonomba került, Pucika és a ti arcképeitek mellé.

Árpiék mit csinálnak? Nem köszönöm meg nekik külön a szívességüket, múltkori levelem minden sora, amint ők nagyon jól tudják, — rájuk is vonatkozott. Boldog lennék, ha öcsém hosszabb levelet írna az otthoni dolgokról, főképp ti rólatok.

Manyi ma végre csinált töltött káposztát az otthoni recept szerint. Nagyon ízlett. Csak arra kérem Mariskát, hogy alkalom adtán küldje el a többi tésztareceptet is. Látjátok mennyire nyalánkká váltam otthon.

Új év van. Mindnyájatoknak nagyon boldog új évet kívánunk. Csókol benneteket

Dide

154

KOSZTOLANYI DEZSÓ KOSZTOLANYI ÁRPÁDNAK

Budapest, 1926. jan. 7.

Drága jó apám,

születésnapodra, 67-ik születésnapodra minden jót kívánok: munkaerőt, fiatalos kedvet, azt, hogy tartsd meg ezután is csorbítatlanul kitűnő kedélyedet, melyet mindnyájan bámulunk. Levelemben elküldöm arcképemet, melyet múltkor itt vett fel a kisszobában egy fenyképész. Fogadd szívesen. Szép költeményedet már kiszedték az Új Idők szerkesztőségében s két héten belül okvetlenül közölni fogja a folyóirat. Írj részletesen, mi újság otthon. Utóbbi soraid, melyekben a Hermann doktornál tett látogatásodról számolsz be, megerősítettek engem is abban a hitemben, hogy a bajod pusztán az édesanyádtól örökölt neuraszténia, melyből nekem is jutott egy jó adag. Hála Istennek ilyen fizikummal nyugodtan mehetsz neki az újabb harminc-negyven esztendőnek. Ezt kívánja teljes szívéből fiad:

Dide

Menyed: Ilona, és unokád: Adám

KOSZTOLANYI ARPAD, ARPADNÉ, MARIA, TERÉZ
ÉS ÉVA KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, első menyem, és I. unokám, köszönöm e hónap 7-én írt és ma (10-én, vasárnap) délben, 67-ik születésnapom alkalmából írt kedves leveleteket; ha e jó kívánatoknak csak fele is megvalósul, akkor igazán boldogan fogom átélni életem hátralevő részét.

Köszönjük mindnyájan az értékes könyvküldeményeket (a Mai Est 2 számát és a Színházi Élet karácsonyi számát) és én különösen az „Arany-koszorú”-t. Ez utóbbinak egy részét ugyan könyv nélkül tudom, de azért örömmel olvasgatom úgy ezeket, mint a már részben vagy egészben elfeledteket is, hiszen minden sorból a legnagyobb magyar költők egyikének bölcsesége, színarany igazsága és utólérhetetlen költőisége sugárzik reám.

Abból az alkalomból, hogy ez értékes ajándékhoz jutottam a te jóvoltodból, elolvastam a Pallas lexikonból a nagy költő hosszabb tartott betegeskedésének történetét, mely eddig, míg én egészséges voltam, nem eléggé érdekelt. Meglepődve olvastam, hogy a költő-óriás betegsége több dologban hasonló volt az enyémmhez, a törpe utódéhoz. Ő is egész életén át sínylődött bronchytiszben, mely idősebb korában asztmává [!] fajult, akár csak én nálam. Az érzelmeszedés és ennek egyik jelensége: a fülzúgás is korán jelentkezett nála, mint nálam is. Csakhogy őt még epebaj is gyötörte, mely miatt 8 nyáron át Karlsbadban keresett üdülést, de azért mégsem kerülhette el az epekő-operációt. Ettől a bajtól eddig megőrzött engem a jó Isten és már eddig egy évvel túléltem az én egyik költő-ideáloimat.

Az én verseim közül itt küldök 11 darabot (197—207. számúakat). Láthatod ezekből kedélyem hullámzását a peszsimizmus, a csendes szemlélődés és a bizakodás között.

Pucika ma délben a csatolt kis verssel üdvözölte a nagyapát: „az őszikét”. Naponta emleget benneteket.

Öcséd, Teri és húgod szombaton (9-én) este 10 órakor résztvettek a városházán, a városi tanács által Mariora királyné névnapja alkalmából rendezett bálon és reggeli 2 óráig voltak ott. Józsi bácsi és felesége is éjfélig időztek ugyanott.

Köszönöm, édes fiam, a protezsálást az Új Idők-nél. Nem tudom, hogy eljut-e ide az a szám, mely azt közölni fogja, mert egyes számok ismeretlen okból időnként elmaradnak.

Ma hajnalban szép álmom volt: gyermekekkel kergetőztem az asztma jelentkezése nélkül. Ma délben azonban a templomba menés-jövésnél az asztma oda és vissza is elkísért elég kiméletes mértékben.

Még egyszer köszönöm szeretetek sokszoros és kedves megnyilvánulásait.

Subotica, 1926. január 10.

(vasárnap, este)

Szerető édes apád.

Kedves Dide bácsi, Ilonka néni és Adámka!

Január 11 ikén apuska születésnapján, a hagyományos diszebéden itt voltunk nagyanyáéknál. Hogy tinéktek is jusson valami jó szájíz, leírom a menü —

Májás húsleves

Pulyka rizsaprólék (Finomított ludas kása)

Farsangi fánk

Pulyka pecsenye, krumplici saláta

Csokoládés diótorta

Rokfort

Feketekávé

Pucika szóról-szora ezt mondja tollba: „jövő karácsonyra jöjjenek le a Dide, Adámka Ilonka néni, mást nem üzenek”. (Ezen elég korai meghívást vegyétek egészen komolyan és fontoljátok meg, amire van még éppen elég idő.)

Pucika

Kedves Didém! Hála Istennek újra egygyütt vagyunk és ünnepeljük apuska születésnapját, amiről majd apuska referál, csókol mindnyájatokat Anyika

Csókol Pepi

Sokszor csókol mindnyájatokat — Teri

A receptet küldöm csókol Macsa

156

KOSZTOLANYI DEZSŐ KOSZTOLANYI ARPADNAK

Kedves Édesapám,

Budapest, 1926. I. 15.

örömmel vettük születésnapodról beszámoló soraidat, Pucika felköszöntő versét, melyhez zenéül elképzeljük az ő

bájos hangját, valamint a pompás ételsort, melyet gondolatban mi is végigettünk, megnyalva utána szájunkat. Költeményeid, melyek közül egyet-kettőt már ismertem, a régi, kitűnő színvonalat mutatják. Az Új Idők illető számát okvetlenül meg fogod kapni. Milyen megindító az álmod. Miért nem írsz ilyesmit is? Kár érte, hogy elmúljék, mint az álom. Arany János nekem is az imakönyvem. Csak olvasd. Ez az édes, agg költő igazán beteg lelkeknek való füves kertecske.

Ezen a héten sok dolgom miatt pusztán e levelezőlapot juttattam el hozzátok, cikket csak a jövő héten küldök. A B. N.-nak a múlt hónapban úgysis túlon túl sokat dolgoztam. Mi — hála Istennek — jól vagyunk. Ti is írjatok magatokról. Mindnyájatokat csókol

Dide

157

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

1926. jan. 24.

Kedves Didém!

Éppen ma egy hónapja együtt voltunk, de jó is volt! olyan ez mint egy *gyönyörű* szép álom, mért is mult el oly hamar ez az idő oly rövid volt itt létetek, de hála Istennek, hogy eszt is meg engedte érne, hogy itt voltatok, talán jövőre megint együtt leszünk — ... — Már régebben akartam neked írni de mindég valami közbe jött és nem birtam írni, Apuska mai feladott levelét biztossan előbb kapod meg mint az enyémet, a melyben le írja agályait ami igazán nem ugy van mint amint ő aszt le írja, ő tulajagosan rosznak lát mindent, p. l. az sem ugyvan a, hogy ő allitja, hogy ő neki nagy asztmaja van, Áрпи allig birja arrol meg gyözni, hogy ő neki nem asztmaja van hanem csak tudó tágulássá, és ez a képzelete asztán annyira bus komorá teszi, hogy napokig nem beszél, velünk, hanem ha tanit akkor semmi baját nem érez. Azis bántja öt ha Árpinak az anyagiakkal kell küzdeni az sem egészen ugy van mint a hogy ő látja, mert igaz, hogy szegény Árpinak sok gondja van de azért ök amellet sokkal többet mennek szorakozni mint mi még csak valahová is elmehetünk tánc iskolába is járnak és nagyba tanulják a trotyfrottyot vagy nem is tudom még mijen táncokat, na ugye ebből lát-

hatod hogy nem olyan sötét a helyzet mint a, hogy aszt Apuska látja vagy képzele. Ha irsz neki levelet, csak vigasztald meg őt, hogy Arpi elég fiatal még arra, hogy le küzdje a bajait. Kedves kis Pucika hűségessen hordja a piros retikült amit a Pesti Jézuska hozsott nekl, mindenél aszt job sereti. Köszönöm kedves Diduskám joságotat a mivel segítc bennünket elsején Mariska megint fel veszi Fenyvesnél az 1000 dinárt és majd veszünk rajta a mi szükséges, Isten áldjon meg benneteket csókol

Anyikád

158

KOSZTOLANYI DEZSÓ KOSZTOLANYI ÁRPADNAK

Kedves édes apám,

Budapest, 1926. jan. 25.

köszönjük kimerítő, érdekes leveled. Manyit boldoggá tette a torta-recept, csak azon panaszkodik, hogy amilyen jó, ép oly drága is. Ma délelőtt Manyi fölkereste Adámka számtan tanárját, Mihalikot, aki kis unokádat újból nagyon megdicsérte. A küldött tananyag teljesen megfelel az itteninek, azzal a hazzátétellel, hogy a számrendszereket nem tanítják tüzetesen és a vizsgálatnál nem nagyon fontosak. Az Új Idők új számát még nem láttam, de holnap érdeklődöm s mihelyt megjelenik, külön levélben küldöm. Heti írásomban egy igazi élményt írok le; most biztosítottam életemet kétezer dollárra, melyet havi részletekben kell tizenöt év alatt lefizetnem, úgy hogy az összeget tizenöt év múlva hiánytalanul kezeimhez kapom. Örvendünk, hogy Árpiekhoz még pár dollár is átrepül Amerikából.

Brenner Dezsőnek külön levelet írtam. Az Erdőben című ifjúkori versem, melyet Dezsőke kért, mellékeltem küldöm.

Mindnyájatokat csókol:

Dide

A Fenyvesnek szóló levelet a kéziratokkal együtt lehetőleg azonnal juttassátok el hozzá.

159

KOSZTOLANYI ÁRPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, január 25-én kelt és a megpukkadásig meg-tömött kedves leveled 28-án (csütörtökön) délben érkezett ide majdnem teljesen nyitott állapotban, ami természetes

következménye annak, hogy a boríték a többszörösen összehajtogatott cikkekhez képest kicsiny volt. Azt hiszem azonban, hogy mindazonáltal semmi sem veszett el belőle. A tartalma ez volt: 1 Tinta, 3 színházi kis tükör, 2 hétre való Tere-fere, az én revideáltan visszaszármaztatott kéziratom, a te kedves leveled, végül a Brenner Dezső részére küldött régibb, *szép és igazi* versed (Erdőben). A cikkeket még aznap (csütörtökön) este 6 órakor vitte el a húgod a szerkesztőségbe és ott magának Fenyves Ferencnek adta át azzal a figyelmeztetéssel, hogy levél is van számára a küldeményben.

Nagyon köszönöm a kedves Manyinak, hogy ő is szíves volt elfáradni a gimnáziumba és Mihalik tanár úrtól informálást kért a tanítási anyag felől. Azt hiszem, már meg is kapta ezért a jutalmát azzal a dicsérő szavakkal, miket a tanár ur Ádámkára mondott, melyeket mi is nagy örömmel olvastunk. Csak így tovább! Legyen Ádámka jobb matematikus, mint az öregapja!

Örömmel olvastuk azt is, hogy életedet 2000 dollárra biztosítottad, csak azt légy szíves még pótlólag megírni, melyik társulatnál?

Az Új Idők-nek legutóbb, vagyis január 24-én megjelent száma megérkezett, de nem hozzánk, hanem öcséd lakására vitte azt egy másik levélhordó. (Ezért nem jó, ha az apának és egyik fiának a keresztnéve is azonos.) — 25-én azonban a csatolt levelező lapot kaptam a kiadó hivataltól, melyben felhívnak, hogy f. é. január 1-től kezdődőleg fizessenek elő: „hogy a lapot fennakadás nélkül küldhessék.” Ez a „fennakadás” azonban — sajnos! — eddig is megvolt a póstai szállításban, mint ezt már legutóbbi levelemben is jeleztem, és ezentúl is megmaradna még azon esetben is, ha előfizetnék. Ezért tehát nem reagáltam a felhívásra. Örülni fogok, ha olykor-olykor egy-egy szám mégis eljut hozzám, de bele kell nyugodnom abba is, hogy előfizetés híján végleg nélkülözöm kell ezentúl ezt a lapot teljesen.

Mellékelten négy verset küldök (208—211). A 210-esben rólad és öcsédről van szó.

Egészségi állapotom most elég jó. Öcséd kétnaponként itt a mi lakásunkban végzi a nátrium-nitrozum oltásokat rajtam, mert én már 3 hét óta hetenként csak egyszer: vasárnap megyek ki a házból a templomba. Majd ha az idő kitavasodik, akkor talán sűrűbben mehetek sé-

tálni, mert (mint minden betegeskedő) én is csodákat várok a tavasztól. Naponta azonban itthon is elég testmozgást végzek. Két-három-négy órán át a fali tábla mellett állva tanítok és a szobák hosszában járva többször órákon át sétálok. Étvagyam jó, 6—7 órát alszom naponta kisebb-nagyobb megszakításokkal. Az én koromban ennél többet kívánni legalább is nem illik.

Nektek mindnyájatoknak még sokszorta jobb egészséget és minden testi-lelki jót kívánva vagyok

Subotica, 1926. január 29.

(péntek, este)

Szerető édes apád

160

KOSZTOLANYI DEZSŐ KOSZTOLANYI ÁRPADNAK

Budapest, 1926. I. 30.

Kedves Édesapám,

örömmel tudatom veled, hogy az Új Idők legközelebbi számában okvetlenül megjelenik szép versed, melyre magam is büszke vagyok. Már régen ki volt szedve, de csak most tördeltette be a szerkesztő, kinek szintén annyira tetszik, mint nekem. Ha nem jut el hozzád, akkor következő levemben küldöm.

Itt válaszolok édes anyám utóbbi nagyon kedves levelére. Igaza van: te a jóságosan-aggadó lelkeddel kissé sötét színben látod fiaid anyagi helyzetét is. Az, hogy Áрпи öcsém küszködik s újra és újra bizonyos anyagi kötelezettségeket kénytelen magára vállalni, egyáltalán nem leverő, hanem örvendetes. Manapság a küzdelem az élet s aki nem küzd, az elpusztul. Mit szóljanak azok a szerencsétlenek, kik még nem is küzdhetnek s állásaikból kitudva mint az itteni B listások, reménytelen szemmel nézik a napok meddő múlását? Ne legyünk igaztalanok a sorssal szemben.

Különben örömhírt is közlök. Ma kapta ki Adám fiam az évközi értesítőjét, mely várakozásunkon túl is meglepő: tiszta jeles minden tárgyból, az egy rajzot kivéve, melyből jót kapott. Természetesen úszik a boldogságban. Mi is. Marcsát, Árpit, Terit, Pucikát sokszor csókoljuk, neked és anyikának pedig mindhárman csókoljuk a kezeteiket:

Dide

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, január 30-án kelt leveledből igaz és büszke örömmel olvastuk, hogy a mi édes Adámkánk első félévi Értesítőjében a rajzoló geometriai jó érdemjegyen kívül a többi jeles volt. Csak így tovább, sic itur ad astra!

Köszönöm, édes fiam, azt az értesítést is, hogy a „Téli alkony” oly sok húza-vona után mégis csak megjelenik az Új Időkben, habár most már ezt a magam részéről *kétes* dicsőségnek tartom; ugyanis az én véleményem szerint e folyóiratban a legutóbb oly silány költemények is láttak a többi jók között napvilágot, melyek kis, vidéki lapban sem érdemlték [!] volna meg a nyomda-festéket. Ennek igazolásául lemásoltam és itt küldöm Szalay Fruzinának és Somlyó Zoltánnak egy-egy versét az általam oda vetett széljegyzetekkel. Az említett „költőnő”-t nincs szerencsém még csak híréből sem ismerni, Somlyót igen, hiszen te is írtál róla karácsony táján szép ismertetést. No hát a jó Isten bocsássa meg neki ezt a merényletet, amit a józanul gondolkozó és és [!] a jó ízlés ellen elkövetett! Én csak sajnálni tudom szegényt, ki, úgy látszik gyárilag készít prózát és verset is a küzdelmes megélhetés kényszerhatása alatt; az Új Idők szerkesztősége pedig elég, sőt talán túlzottan is jószívű, és e naívságokat közzéteszi, hogy tiszteletdíjat adhasson a küzködő íróknak. Ez a szegény Somlyó egyedüli mentsége. — Szalay Fruzina pedig valószínűleg sok előfizetőt gyűjthetett e lapnak és emiatt hálaból kell közzé adni az ő sántikáló ürességeit.

Ezért tehát, édes fiam, kérlek, ezentúl ne fáraszd magadat az én apróságaim ajánlgatásával, hiszen tudom, hogy félig-meddig ki kell erőszakolnod a közzétételüket, és ha néha egyet-egyedül hosszas ígéretés és vonakodás után ki is nyomtatnak, azt is a te kedvedért teszik nem pedig pedig az én munkásságomnak szóló elismerésből. Azt is sejtem, hogy az a 100 dinár, mit karácsonykor a Téli alkony honoráriumaként adtál át itt ünnepélyesen nekem, soha sem volt a szerkesztőség pénztárában, hanem a te pénzedből *közvetlenül* került hozzám, tehát ez pia fraus volt. — Én már régen kigyógyultam a szereplési viszketegségből, ha egy sor írás sem jelenik meg tőlem nyomtatásban, se baj! Én azért tovább is írogatok majd a magam gyönyö-

rúségére és szórakoztatására és elküldögetem e későn született csecsemőket neked is, úgy, mint eddig.

Most 4 darabot liferálok (212—215), melyek közül a 215-iket a te buzdításodra ütöttem nyélbe. Ugyanis az idén január 10-én egy érdekes álmomat közöltem veled levélben és te 15-én kelt válaszdobban tanácsoltad, hogy ezt dolgozzam fel versben is. Megtettem, de érzem, hogy ez csak félig sikerült, mert a használt rövid verssorok hosszabbá tették a poémát, mint amennyire terveztem azt. De így jár az ilyen vén versfaragó: eljár a szája, el kezd filozofálni, aztán a fecsegésének se vége, se hossza.

Mellékelve küldöm az Új Idők egyik szerkesztői üzenetét, másolatban, mely arról szól, hogy egy irodalmi szarka el akarta csenni a te „Takarodó”-dat, de csúnyán rajta vesztett. [Azt hiszem, Somlyóval soha sem fog megtörténni ilyen dolog, hogy tőle akarjon valaki lopni.]

Visszatérve az én ügyes-bajos dolgomra, még fölemlítem azt is, hogy most is bánt az a megszegyénítő eljárás, mit az Új Idők szerkesztősége velem akkor megengedhetőnek talált, mikor (1924. novemberben) a „Fali óram” közléséről volt szó. Ezt én is, mások is legsikerültebbnek tartjuk a több mint 200 között, miket eddig összefogattam; a szerkesztőség el is fogadta közlésre, de addig halogatta ezt, míg a szél papírkosárba nem sodorta a kéziratot. Akkor bizonyára te sem sürgetted oly erélyesen az ígéret teljesítését, mint most a „Téli alkony”-nál. Ez megint új ok arra, hogy az én írásaim ne alkalmatlankodjanak többé a szerkesztőségben, hanem *emeljék* tovább is a lap nívóját Szalay Fruzina nyögései és Somlyó Jeremiás siralmai.

Hogy mégis valami kedves dologgal fejezzem be ezt a hosszú leveletem, fölemlítem, hogy 12-én (pénteken) lesz édesanyád névnapja és 60-ik születésnapja is. Vasárnap (14-én) fogjuk megünnepelni ezt az évfordulót; öcsédék és Pepike lesznek nálunk ebéden, ti azonban, sajnos! megint hiányozni fogtok.

Mindnyájatokat gondolatban ölelve és csókolva vagyok szerető

Subotica, 1926. febr. 7
(vasárnap, reggel)

Édes apád.

KOSZTOLANYI DEZSÓ, DEZSÓNÉ ÉS ADAM
KOSZTOLANYI ARPADNÉNAK

Budapest. 1926 február 8.

Kedves édesanyám,

ezúttal teneked írok levelet, mert már napok óta előttem lebeg az a dátum, mikor majd hatvan éves leszel. Ott-hon mosolyogva, hitetlenül hallottam, hogy már elmúltál ötvenkilenc éves. Most sem hiszem el. Hála Istennek, minden okom megvan erre. Olyan fiatal, erős, ruganyos vagy, hogy megcsúfolod a naptárt. Maradj is ilyen, édes jó anyám, mindig, mert nekünk mindnyájunknak nagy szükségünk van a te kedélyedre és szeretetedre. Aldjon meg az Isten, éltesen sokáig. Tegnap Ilonával együtt fölléptünk a Lipótvárosi Polgári Kőr egyik estélyén. Feleségem az *Anya arca* című versemet szavalta. Én a másik szobából hallgattam, s míg tapsolták költeményemet, azt éreztem, hogy mennyire szeretlek. Levelemben sem tudnám különben elmondani, mint ebben a versben.

Édesapámnak is itt írok. Kritikájában igaza van. Bizony mindenki termel gyöngébb verseket az a két költőtársam is. Annál büszkébb lehet szép új küldeményére. Nincs igaza azonban abban, hogy a szerkesztőség részéről, mely elragadtatással fogadta s tényleg azonnal kifizette versét, valami szándékos rosszindulatot tételez föl. Ismernie kellene egy ilyen nagy lap rengeteg anyagát, melyet gépiesen, lélek nélkül kezelnek s akkor elhinné nekem, amit már sokszor említettem, hogy mindig szívesen látják.

Közdöd ezt, édesanyám, aggódó apámmal. A küldött kéziratokat pedig juttassátok el Fenyveshez. Szeretnék nálatok lenni pénteken, 12-én, hogy megcsókolhassam kezeteiket. Még egyszer: minden jót, hosszú, boldog életet és sok-sok örömet, neked, ki annyi örömet szerezteél nekünk.

Mindnyájatokat ölel:

Dide

Édes jó nagyanyám, hatvanadik születésnapodra minden jót kívánok neked. Forrón ölel szerető unokád: Adám.

Drága jó anyika — utolsóul, de szeretetben a többiekkel egy sorban kívánok én is minden jót, sok örömet és sok boldogságot.

Manyi

KOSZTOLANYI DEZSÓ KOSZTOLANYI ARPADNAK

Budapest, 1926. II. 15.

Drága apám,

e heti leveledet még nem kaptam meg. Költeményed az Új Idők vasárnapi számában jelenik meg. Nyomban küldetem.

Ölel

Dide

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, febr. 8-án és 15-én kelt kedves leveleidre ezekben válaszolok:

Az előbbiben gratuláltak mindhárman édes anyádnak 60-ik születésnapja alkalmából. Jól esett neki a megemlékezés és egyelőre általam tudatja, hogy legközelebb ő is írni fog nektek.

Én is nyélbe ütöttem e kedves évfordulóra egy verset, melyet ide mellékelek 2 másikkal együtt (216—218). Az ünnepi köszöntőt 14-én (vasárnap) délben meglepetésként az ebéd előtt olvastam fel a család és Olga néni jelenlétében, miután ezt megelőzően az édes kis Pucika is bátran és értelmesen elmondta a maga kis versecskéjét a nagymamának s így az ünnepeltet először a család legfiatalabb, aztán a legvénebb tagja versben köszöntötte fel. Anyád persze sírt örömeiben és én is örültem, hogy valami kis örömet szerezhettem neki ez aprósággal, melyben iparkodtam hálámat kifejezni az ő határtalan szereteteért [!], szelídségéért és jóságáért. — Ami az „Nőemancipáció”-t illeti, ha ezt netalán megmutatod Ilonának, kérd meg őt, hogy ne nagyon haragudjék rám a pubifrizurás és cigarettázó nők megcsipkedéséért, hiszen a magamforma vén ember csipkedése már nem veszedelmes. — Mi is nagyon szerettük volna hallani Ilona szavalását a lipótvárosi Polgári körben anya arcképeről, de sajnos! nincs rádiónk és bizonyára sohasem lesz, indokolás kínrimes versben:

Hiszen a rádió
A legdrágább dió.

A Bácsmegeyi Napló febr. 14-iki számában közzétett Tinta *Idáról* szól; ez érdekes cikkben Ida mint rejtélyes ismeretlen szerepel. A megfejtés az én emlékezetem szerint ez: Vojnics Hajdú Ida a mi házunk közelében lakó öreg kisasszony volt, és jó viszonyban élt az én édes anyámmal és nagyon szép kézi munkákat csinált. Valószínűleg együtt dolgoztak az én gyermekkoromban azon a titokzatos kézimunkán és így került arra az ő neve.

Az Új Idők febr. 14-iki száma nem érkezett meg sem hozzánk, sem öcsédékhez; úgy látszik a kiadó hivatal (Singer és Wolfner) csakugyan beszüntették a számomra eddig szórványosan bár, de mégis néha megküldött tiszteletpéldányt (miről én már január 29-én hozzád írt levelemben is említést tettem). *Ismételten* kérek, édes fiam ne tégy egyetlen lépést sem a további küldés, sem pedig a Téli alkony közlése érdekében, mert igazán már bosszantóan unalmas a folytonos halogatás; hiszen már január 7-én írt leveledben tudattad, hogy „már kiszedték s két héten belül okvetlenül közölni fogják”; január 30-án megint azt irtad, hogy a legközelebbi számban okvetlenül megjelenik; febr. 15-én újabb terminus vasárnapra; fogadni mernék, hogy ez sem fog bevalni, hiszen már közeledik a tavasz és így a Téli alkony már alig mondható időszak.

Az Új Idők pótlásául most már a Tolnai Világlapját veszegetem egyes számokként, mit itt mindig kapni lehet és amelyben sok aktuális kép van.

A január 7-én írt levedben [!] ígért legújabb arcképed még most sem érkezett meg hozzánk, noha te nem vagy szépirodalmi lap szerkesztősege, mely csak ígérni tud. Aztán még mindig nem kaptuk vissza azokat a gyermekkori arcképeidet sem, miket ferenci Németh József, a Pesti Hírlap munkatársa csalt ki tőlem itt 1925. május 26-án egy intervjú közben. Kérek légy szíves ennek is utána nézni.

Minden jót kíván mindnyájatoknak

Subotica, 1926. febr. 18.

csütörtök, d.u.

Szerető édes apád.

Ma van édes anyám halálának 10-ik évfordulója; szentelj te is kegyeletesen egy gondolatot az ő áldott emlékének!

KOSZTOLANYI ARPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK,
ILONÁNAK ÉS ADÁMNAK

Kedves Didém!

Nagyon köszönöm kedves soraidat a melyet név és születés napomra irtál, bizon mulik az idő feletem, én érzem az eröm fogy, hamar fáradok, csak a lelkem az a régi és a szívem az nem szűnt meg értetek élni és dobogni és főleg *szeretni*. Évike kedvessen köszöntöt fel egy csokor virággal és egy kis versikével, bájosan monta el, a leg fiatalabb tagja a családnak, és a legöregbik kedves tagja, aszt hiszem, hogy el küldte Apuska aszta szép költeményét a mit hozzám irt, talán nem is érdemeltem meg, hogy ijen szépen meg irta ifju és öregedő életem nagyon meg haton olvasta el mikor el végezte rá borultam és nem tudtam mással meg köszönni hanem patagzó könyekkel, látod édes fiam az én lelkemben az érzések még mindék nem durvultak el ugy mint a munkától a — kezeim, nem baj csak egészségem legyen, és Mariska mellett legyen aki jó lélekkel bisztat és segít mindenben. Már a multkori levelemben akartam de el feledtem meg kérdezni, hogy a mi házi asszonyunknak el kültede az általad ígért arany sárkányt? ird meg kérlek. Mégegyszer köszönöm kedves soraidat Isten áldjon meg minden jóval szeretettel gondolok rád csókol

Anyikád

1926. feb. 19.

Kedves Ilonám!

Neked is nagyon köszönöm szives kedves soraidat élj te is boldogul és szeres továbbra is benünket csókol szertve

Anyikád.

Kedves Adámkám!

Kösznöm kedves pár soraidat melyet nekem névnapomra irtál bár te is itt lehattél volna a név napi ebéden, hogy élő szóval köszöntötél volna fel! és ettél volna meg egypár fánkot, s tortát, peccsenyét, s más egyéb minden jót, köszönöm jó kívánataid csókol szeretettel nagyanya.

KOSZTOLANYI DEZSŐ KOSZTOLANYI ARPADNAK

Budapest, 1926. febr. 20.

Kedves édes apám,

megindultan olvastam azt a gyönyörű költeményt, mellyel édes anyámat köszöntötted. Milyen tiszta és nemes, Értékesebb, mint egy nyakék, melyet a bankár ad át feleségének. Egy hosszú élet végtelen szeretete reszket minden sorában. Engem is megkönnyeztetett.

Mi újság otthon? Nálunk hála Istennek semmi.

Ezen a héten Vidékyéknél voltunk ozsonnán. Juliska nevenapját ülni, ki a doktor úrral együtt rajongó barátsággal beszél mindnyájatokról. Velünk is igen kedvesek voltak. Sokáig időztünk náluk, az otthoni emlékeket idézgetve. Juliska megmutatta családi ékszereiket, azt az emléket is, melyet Arpi adott neki annak idején. Lelkemre kötötték, hogy okvetlen vigyelek el benneteket hozzájuk, ha feljöttök. Vidéky kezekedik, hogy szemedet egy perc alatt rendbe hozatja.

Gohlne' tegnap levelet írt, hogy keressük föl. Öreg barátod beteg. Három héttel ezelőtt éjszaka agyvérzést kapott, egy hétre el is vesztette beszélőképességét, de szerencsére fokozatosan visszanyerte, és most már javul az állapota. Még nincs egészen rendben, de orvosai a legjobbat jósolják. Magam is bementem a beteghez, pár percig beszélgettem vele. Szeretném, ha levelet írnál és mint aki szerencsésen átesett ezen a betegségen, megvigasztalnád őt.

A szerkesztőség ma idetelefonált, azt mondotta, hogy hibáján kívül halasztódott eddig a vers közlése. Én magam sem sürgetem, méltóságomon alulinak tartom, hogy ennyi idő után szóba álljak velük.

A fontos az, hogy ezek a versek a legtisztább művészetet, a legigazabb emberi értékeket mutatják.

Mindnyájatokat sokszor csókol

Dide

U. i. Tudassátok Mariska kapja-e az 1000 dinárt, melyet Fenyvesnél lekötöttem a számára?

KOSZTOLÁNYI ARPAD KOSZTOLÁNYI DEZSÓNEK

Édes fiam, febr. 20-án kelt és 24-én (szerdán) d. e. érkezett kedves leveledre e válaszomat panaszkodással kezdem. Megint beteg voltam: 19-én (pénteken) ismét meglátogattak az én időszakonként hivatlanul megérkezni szokott kellemetlen vendégeim: a vérnyomás növekvését jelző és naponként többször ismétlődő fölhevülés, szívdobogás, fülzúgás, szédülési roham, étvágytalansággal párosult gyomor-fájás. Ennek az egészséghamisító-társaságnak a kitessékelése végett vasárnap (20-án) reggel 7 órakor bevettem 1 „kékpört”, mely jó hatást szokott máskor is gyakorolni; a kellemetlenségek momentán meg is szüntek, de én biztonság végett d. e. 11 órakor még egy port vettem be, de bizony csak félsikerrel, mert délután a bajok elég gyakran megismétlődtek; ezért aztán este az öcséd egy legújabb anyaggal oltott be, ágyba fektetett, hideg borogatást rakatott a szívem tájára este 7 órakor. Ez aztán használt, annyiban, hogy éjjeli 10 órára nyugodtabb lettem és elég jól aludtam reggelig. Mivel azonban 21-én és 22-én (vasárnap és hétfőn) is fél-fél naponként, bár gyöngébben s ritkábban, de mégis megújultak a kellemetlenségek, azért 22-én öcséd és Teri elkísértek Hermann dr.-hoz, lemérték a vérnyomásomat és azt 170 milliméternek találták; mivel pedig ez a legutóbbi méréskor csak 150 mm. volt, azért a két orvos megállapodott abban, hogy érvágás útján 250 cm³ (vagyis 2 és fél diciliter) vért eltávolítsanak a testemből, annál is inkább, mert múlt évi okt. 20-án elbliceltük az eddig fél-évenként megismétlődött érvágást. (Az első nálatok Budapesten volt 1924. ápr. 21-én, mikor a vérnyomás 220 mm volt, a második 1924. okt. 20-án itthon, a harmadik 1925. ápr. 20-án, vagyis a majdnem végzetessé vált évfordulón.) A negyedik érvágás most: febr. 23-án történt meg édes anyád és Teri asszisztálásával és hála Istennek! elég jó eredménnyel is. A kellemetlenségek csaknem egészen megszüntek, s miután néhány nap múlva újból megkezdjük a már szintén jó hatással járt nátrium-nitrozum oltásokat, reméljük, hogy e kellemetlen dolgok nem fognak oly sűrűn ismétlődni (majdnem hónaponként, t. i. 1925. dec. 17-én, 1926. jan. 15-én és 1926 febr. 19-én), hanem visszafejlődnek 2—3 hónapi időközökre, mint volt azelőtt, míg fél-évenként történt még az érvágás.

E sok panasz után egy kis örömhírt is közlök veled: nagyon jól esett olvasnom, hogy édes anyád születésnapjára írt kis költeményemet sikerültnek találtad; ez az elismerés te töled szinte büszkévé tesz és elensúlyozza azt a perfid eljárást, mit az Ű. I. részéről ismét tapasztalnunk kellett az újabb, legújabb és legeslegújabb halogatásokkal, mit én legutóbbi levelemben megjósoltam. Miféle gyermekes mentegetőzés egy szerkesztőség részéről az, hogy hibáján kívül történt eddig a közlés folytonos halasztása? Talán a szedő-gyerekek határozzák meg ott a közlés sorrendét? Nagyon helyesen tetted édes fiam, hogy az én álláspontomra helyezkedtél és a további sürgetés megszegyenítő gondolatát te is elejtetted.

Engedd meg, hogy én is gratuláljak neked azért a szép tanulmányért, mit „A versről” cím alatt a Fenyves újságában febr. 21-én közzétettél. Habár nem osztom az utolsó betűig az ott kifejtett eredeti eszméket, mindamellett a cikket kivágtam az újságból és íróasztalomba zártam, hogy időnként többször is elolvashassam. Ha majd a jó Isten ismét megengedi hogy élő szóval beszélgethesünk megint egymással, akkor majd megkérlek, hogy egyes dolgokat részletesebben is légy szíves az én vén fejemmel megértetni.

Most csak egy verset (a 219-et) küldök neked mellékelten és egy mérges kritikát [!] arra a vesre [!], mit az Ű. I. febr. 14-én megjelent számából másoltam le. A vers szerzője Virágh (*nem* Benedek, hanem Ferenc), de maga a vers az én ítéletem szerint nem vers, hanem kóró. Nem tudom, osztod-e te is véleményemet?

Mindnyájan örülünk, hogy Vidékyék kedvesen emlékeznek reánk. Ha Isten jóvoltából valamikor még elvetődhetek Budapestre (de nem az ominózus husvéti időben), okvetlenül fel fogom én is keresni a kedves, jó házaspárt. Adandó alkalommal üdözzöld [!] őket nevünkben is!

Meghatva olvastuk legutóbbi leveledből, hogy az én öreg jó barátom: Gohl Ödön olyan végzetessé válható bajon esett át néhány hét előtt, mint amilyent én is átszenvedtem 1924 husvétján ti nálatok Budapesten. Minél előbb írok neki terjedelmes levelet, és magamra való utalással megkísérlem őt vigasztalni és bátorítani, ami bizonyára jól fog esni nemcsak neki, hanem áldott, jó hitvestársának is.

Megkaptad-e azt a sikerült kis arckép-csoportot, melyet Brenner Dezső vett fel Adámkáról, Pucikáról és hú-

godról az itteni pályaudvarban akkor, midőn karácsony után ti innen hazautaztatok? — Van-e valami hír ferenczi Németh Józsefről, a „Pesti Hírlap” állítólagos munkatársáról, ki innen tőlünk 1925. ápr. 26-án a te gyermekkori arcképeid közül 3-at vitt el és fogadkozásai ellenére egyet sem juttatott ide vissza?

Válaszodat ezen legutóbbi kérdésre is várva, vagyok

Subotica, 1926. febr. 26.

(péntek, d.e.)

szerető édes apád.

168

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, márc. 3-án és 8-án írt kedves leveleidre a következőket válaszolom:

Örülünk, hogy szívesen látjátok Terit és az aranyos Pucikát; de ami nektek jó, nekünk kevésbé az. Már több, mint egy hete, hogy elutaztak és azóta csendes, majdnem néma ami lakásunk, hiányzik az édes, kis Pucika bájos csevegése, okos és ötletes megjegyzései és az a becézgetés, mellyel minduntalan elhalmozott engem, az ő „ősziké”-jét. Alig várjuk e hónap 21-ikét, mikor ismét részünk lehet nekünk is benne.

Öcséd az ő elutazásuk óta nálunk ebédel, a reggeli-jét és a vacsoráját azonban a rideg szalmaözvegyységben tölti el, de néha estenként húgoddal el-elmenni moziba és vasárnap este színházban is voltak.

Vasárnap különben megesett a nagy csoda: az Új Időkben megjelent a Téli alkony. Kár, hogy alá nem nyomtatták ki azt a közmondást, mely szerint: jobb későn, mint soha.

A Bácsmezei Napló vasárnapi számában én is írtam egy szerkesztői üzenetet az egyik, vidéki előfizető által beküldött matematikai kérdésre, melyet Fenyves Ferenc a válasz megadása végett hozzám küldött. A levél másolatát és a szerkesztői üzenet fogalmazványát mellékelve küldöm. Eléggé megvénültem már, de eddig még szerkesztői üzenetet nem írtam. Most már ebbe is bele kóstoltam. Jól írta Jókai, hogy nem tudjuk, mire vénülünk meg?

Két legújabb versemet (220 és 221) is ide csatolom.

Nagybeteg Gohl Ödön barátomnak febr. 28-án írtam hosszabb (8 oldalas) vigasztaló és bátorító levelet, részletesen elősorolva az én hasonló esetemet. Eddig választ sem tőle, sem feleségétől nem kaptam, kit megkértem, hogy ő szíveskedjék férje hogylétéről tudatni, ha annak is oly írászavarai volnának, minőkkel én is soká küzdöttem. — Tudsz-e esetleg róluk újabb hírt?

Örülünk, hogy Conrad Veidt, berlini színész [!] a te verseidet is szavalta a Vigadóban két estén át nagy hatással (nemcsak Ady Endréit és Kis Józsefét, mint ezt a Tolnai világlapjának márc. 10-iki számában olvastuk). Ez a lap közölte is a híres színész arcképét is. Csak azt szeretnők még tudni, hogy milyen verseket szavalt tőled s ki fordította azokat németre?

Nem emlékszem: előadták-e már a nemzeti színházban Sekszpír Téli regéjét a te fordításodban, vagy talán ezt is úgy halogatják, mint az Új Idők a Téli alkonyt?

A ma megérkezett vastag küldeményben igen tetszik nekem a Tinta címet viselő „Pajzán szóképek”; azt hiszem, mások is élvezettel fogják olvasni ezt vasárnap.

Némi megnyugvással olvastam márc. 3-iki leveledből, hogy Ferenczei József (Német) kegyeskedett a te gyermekkori arcképeidet (3 drb) Sztrokai-nak átadni. Most már csak az fő, hogy Sztrokai is minél előbb átadja azokat neked és Teri visszahozza őket ide hozzánk. Reméljük, hogy a te csillagász-barátod nem kezeli ezeket a reánk nézve becses arképeket, mint vissza *nem* térő üstökösöket, mert e nem várt esetben, ha én ismét Budapestre fölkerülnék, akkor a csillagásszal csillagot rúgatnék. Ha azonban visszajuttatja az arcképeket minél előbb hozzád, légy szíves gratulálni neki nevemben azon ügyes, népszerű, csillagászati cikkért, miket az Új Idők-ben az ő tollából élvezettel olvasok.

Brenner Dezső részére eddig hozzánk semmi küldemény nem érkezett. Ha jön, szívesen továbbítjuk azt.

A most itt nálunk uralkodó hideg, szeles és szeszélyesen változó időjárás engem több napig tartó szobafogságra kényszerít. Enyhe és szélcsendes időben is csak lassan járhatok az utcán, a széllel való küzdelemről nekem már le kell mondanom. Csak az vigasztal, hogy néhány évvel idősebb kortársaim közül is többen szintén ilyen

Fabius Cunctatorok lettek; így Törlei Gyula, kit a köszvény gátol a sebes menésben, vagy Gyelmis Gerő, kinek hűdés érte több év előtt a lábát.

Öllelek mindnyájatokat; csókoljátok meg helyettünk is az édes Pucikát.

Subotica, 1926. márc. 12.

(péntek, reggel)

Szerető édes apád.

169

KOSZTOLÁNYI ÁRPAD KOSZTOLÁNYI DEZSŐNEK

Édes fiam, ápr. 7-én kelt és 9-én d. e. érkezett kedves leveledből is, de öcsédnek 8-án reggel telefon útján adott üzenetből is sajnálattal tudtuk meg, hogy az a harmas levél, mit mi: én, anyád és húgod márc. 26-án születésnapod alkalmából írtunk neked, elveszett. Úgy az én ígéretem szerint, mint a te óhajtasodnak is megfelelően itt küldöm az én levelemnek szó szerint való másolatát, mert nekem már annyira lassan jár a kezem is, az eszem is, hogy fogalmazvány nélkül 2 év óta nem merek írni; de még az én megrögzött pesszimizmusom is késztet a fogalmazvány írására, mert mindig arra gondolok, hogy a feladott levél el is veszhet, és így mégsem árt, ha legalább megmarad a veszett fejszének a nyele, vagyis a conceptus. No lám mégis csak jó néha a pesszimizmus is valamire. — Anyád és húgod persze nem voltak ily óvatosak és így leveleik másolatait nem mellékelhetem; de azt bizonyára te is tudod, hogy ők is minden jót kívántak neked.

Husvét első napján öcsédék voltak mi nálunk ebéden, délután Czuczy Emil, gépezsmérnök úrnál, volt tanítványomnál hallgattuk a rádiót késő estelig; másnap mi voltunk déli és esteli vendégei öcsédéknek Munk Artúr orvos-dr-ral és feleségével együtt. De mindkét napon nagyon éreztük a ti hiányotokat és kedves visszaemlékezésel gondoltunk a karácsonyi szép napokra, mikor legutóbb együtt lehettünk. A kályhák ugyan most is jól melegítettek mindenütt, de azért sajnosan nélkülöznünk kellett a ti szereteteknek közvetlenül [!] reánk sugárzó melegét.

7 verset küldök itt (222—228), melyek közül a 224-ik számúnak, a „Fiakker és az autó”-nak a témáját a te egyik Tintá-dból vettem, melynek címe: Ló és ember volt; mi-

vel nálunk konflis nincs, azért e helyett fiakkert kellett szerepeltetnem e félig tréfás versben. — A 228-ik: (Husvéti öntözés) is érdekelni fog tégedet, hiszen az édes Pucikáról van benne szó.

Húgod 7-én írt neked levelező lapot, melyben tudatta, hogy mikor szándékozik hozzátok utazni? A te husvéti cikkeidért járó és neki ajándékozott honoráriumot eddig még nemkapta meg Fenyvestől, de a napokban valószínűleg kezei közt lesz ez is. Mihelyt ez megtörténik, ismét írni fog neked és közli veletek elutazásának idejét is.

Az idén febr. 28-án Gohl Ödön, beteg barátomhoz írt levelemre a felesége válaszolt márc. 28-án, vagyis egy hónap múlva és tudatta, hogy a baj elég lassan, de mégis javul. A 4 oldalas levél utolsó sorait az üdülő beteg saját kezűleg és elég jól olvashatóan írta meg. Annál nehezebben olvasható, sőt helyyel-közzel egészen kibetűzhetlen Gohl-né írása, kinek ezelőtt igen szép kézírása volt. Ebből azt lehet következtetni, hogy a szegény asszonyt ideges bántalom akadályozza a rendes írásban. Ime nekik nem kell küzdeniök a megélhetés gondjaival és mégis neuraszténiások! Nekünk, szegény embereknek erre több jogcímünk van. Ez is némileg vigasztaló dolog.

Csütörtökön (8-án) este fél hétkor mindannyian élveztük a te szép verseid szavalását Czucziéknál a rádión. Némileg zavarta ugyan a ritka gyönyörűséget az, hogy zivatar közeledett és a távoli villámlás mindinkább sűrűbben recsegő zajt okozott, de azért a szépen na[?]ozott előadás minden részletét megértettük. Mihelyt azonban a te előadásod véget ért, teljes erővel kitört a vihar, sűrű villámlással és mennydörgéssel, záporosóvel, úgyhogy nekünk kocsin kellett hazatérnünk Czucziéktól felórányira levő lakásunkra.

Nagy szerencse, hogy a zivatar előbb nem tört ki, mert különben árva szót sem hallhatunk volna az élvezetes előadásból. — Légy szíves velünk legközelebb azt tudatni, hogy ilyen előadásért jár-e honorárium, és ha igen, mennyi?

Mindnyájatoknak minden jót kívánva vagyok

Subotica, 1926. ápr. 10.
szombat, reggel

szerető édes apád.

KOSZTOLÁNYI DEZSÓ ÉS MARIA
KOSZTOLÁNYI ARPADNAK

Budapest, 1926. ápr. 20.

Kedves édesapám,

mellékeltlen küldöm a cikkeket. Mariska húgom, a mi nagyon kedves vendégünk jól érzi magát, szombaton színházba fog menni, addig pedig rokoni látogatásait intézi el, csak eleget tudjon tenni a sok meghívásnak. Igyekezünk kedvében járni, megmutatunk neki mindent, amit nézni érdemes.

Arpi öcsémet nagyon kérem, hogy keresse föl Fenyvest, kérje meg nevemben, hogy az általa kilátásba helyezett és általam nagyon megszolgált havi 2000 dinárt, melyet június 1-én helyezett kilátásba, már május 1-én folyósítsa, minthogy szükségem van rá.

Öcsém tájékoztatására közlöm, hogy a 2000 dinárt februárban meglegyetésemre 1000 dinárra csökkentette, amit én akkoriban a kényszerítő körülmények hatása alatt el is fogadtam. Most mindössze arról van szó, hogy a 2000 dinárt egy hónappal előbb folyósítsa számomra. Ha öcsém megérteti vele szempontjaimat és a dolog sürgős voltát, baráti úton biztos eredményt ér el. Mondanom sem kell, hogy a tárgyalásnak eredményétől függetlenül a havi 1000 dinár ezután is Mariskát, illetve édesanyámat illeti meg, amint már otthon megállapodtunk velük, pusztán a május 1-i illetve a jún. 1-én esedékes 1000 dinár többlet küldendő föl budapesti címemre.

Tirólatok, kedvesek, húgommal nagyon sokat beszélgettünk, Adámka 11-ik születésnapját vele együtt ültük meg. Mindnyájatokat csókol:

Dide

Édes apuskám!

Este 10 óra most jöttem haza Ilitól, kivel nagyon kellemes délutánt töltöttem el. Holnap Lujza nénihez megyek. Csütörtök este Dide felolvas Újpesten, Ilon szaval, nagyba készülök arra is. Majd otthon elmondom a sikert, mely bizonyos, hogy lesz. Pucikát veletek együtt csókol

Marcsa

KOSZTOLANYI DEZSÓ KOSZTOLANYI ARPADNAK

[1926. április végén]

Kedves apuskám — Mariska jól van, jól érzi magát, sokat jár színházba, mi is jól vagyunk. Utóbbi levelemre nem kaptam választ.

Ölelünk csókolunk benneteket

jó fiad:

Dide

KOSZTOLANYI ARPÁD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, már rég nem írtam neked levelet, mert megbíztam húgodat, ki már több, mint két hete nálatok van, hogy élő szóval mindent részletesen mondjon el néktek a mi csendes mederben folyó életünkről; édesanyád betegségéről pedig kimerítő tudósításokat küldtem én is, öcséd is, sőt maga az üdülő beteg is sűrű időközökben. — Jelenleg a gyógyulás még mindig lassan, de biztosan halad; láznak — hála Istennek! — nyoma sincs, de bizony a hurutos bántalmak makacsok, és nehezen hagyják el a mi drága betegünket; a légcsőhurut-okozta köhögés most már csak nappal jelentkezik, éjjel egyáltalában nem, úgy hogy anya nyugodtan átalussza az egész éjszakát; a fülzúgás és a véle kapcsolatos szédülés is alább hagyott, időszakonként teljesen szünetel; az elmúlt héten anya 5-ször volt a fülorvos rendelőjében, de még a következő hét folyamán is néhányszor el kell menni néki oda. — Nincs tehát ok aggodalomra, annál kevésbé, mert Zimányiné naponta kora reggel eljön hozzánk a napi teendőket segíteni és délután 3—4 óráig itt dolgozik; este pedig vagy Vilma, vagy pedig Maca leánya alszik nálunk, hogy ha éjjel valami bajunk lenne, kéznél legyen a segítség. — Eszerint húgod még maradhat nálatok, ha ugyan nincs terhetekre.

Itt nagyon sokan szenvednek olyanféle bajban, mint anya. Zimányi Vilma sem mehet több nem óta [!] az üzletbe, most öcséd gyógyítja őt; házi asszonyunk is Mariska

elutazása óta hasonló bajjal küzdök: párnára fölkel, aztán megint le kell feküdnie, habár 2 hét óta orvos is volt nála, de csak egyszer; sőt egyik tanítványomat: Kákonyi Ilonát is meglátogatta párnára ez a kellemetlen, maradi vendég.

A Fenyvessel való elszámolás elintézésére öcsédet kértem föl, ki többször kereste is őt, de egy ízben sen [!] sikerült őt megtalálnia sem a szerkesztőségben, sem a kiadóhivatalban tegnapig (vagyis szombatig). Öcséd megígérte nekem, hogy a tárgyalás eredményéről azonnal értesít tégedet levelezőlapon.

Május első napja nekünk meglepetést hozott. Ugyanis mikor házbért fizettem a tulajdonos üzletében, azt vártam, hogy felmondja lakásunkat nov 1-re a jelenleg érvényes lakástörvény értelmében gyökerező jogánál fogva. Nem ez történt, sőt azt az ajánlatot tette, hogy hajlandó nekem két (2) évig az új lakás és a mostani évi bére közt levendő különbözetet megfizetni, ha az idén nov. 1. előtt kiköltözünk innen, hogy ő a mi lakásunkat is elfoglalhassa. Én előzetesen köszönettel vettem ezt az ajánlatot, azal, hogy erről tovább is fogunk majd tárgyalni, ha ugyan sikerül a lakásbíróság útján számunkra megfelelő lakást kapni. — Úgy látszik, a házi úr attól tart, és nem is alaptalanul, hogy a felmondást nov. 1. után is korlátozni fogja legalább mi reánk: állami nyugdíjasokra egy, az ősz felé hozandó újabb lakástörvény és ezért tette meg ajánlatát. Kijelentette még, hogy ha nem sikerülne néki a mi lakásunkat nov. 1-ig elfoglalnia, akkor eladja a házat, és kitesszük magunkat annak, hogy az új tulajdonos (ha sok gyermeke lesz) felmondhat nekünk és akkor minden ellenszolgáltatás nélkül leszünk kénytelenek innen kiköltözni. Mi azonban azt hisszük, hogy ez az eshetőség alig következhetik be, hiszen már 4 év óta árulgatja a házat sikertelenül. Az okokat majd a húgod elmondja (kocsibejárásra alkalmalan [!], kesken ykapualj, túl magas ár stb.).

Mellékelve 6 verset küldök (229—234). Tartalmuk változatos, akárcsak az áprilisi idő, hiszen nagyobb részük áprilisban született.

Az én egészségi állapotom most meglehetősen. Az időszakonként, pár percig tartó szédülés ugyan most is néha jelentkezik, de azok a kellemetlen és szívdobogással is járó borzongások márc. 26. óta nem mutatkoztak. A járás-

kelés is könnyebben megy az utcán, mint télen; persze nem a régi gyorsasággal, hanem csak sétálva könnyű ruhában, hócipő és kalap nélkül.

Pucika állandóan kedves, 3 oltást kapott már, többször aludt már a Macsa elutazása óta is nálunk, nagyon szeret Palicsra menni és várja a Macsát.

Mi pedig kérjük a Macsát, hogy a te gyermekkori arcképeidet szerezz vissza Sztrakaitól [!] és okvetlenül hozza magával haza. El ne feledje Gohl-éket meglátogatni.

Mindnyájatokat ölelve vagyok

Subotica, 1926. május 2.

(vasárnap, d. e.)

szerető édes apád.

173

KOSZTOLANYI DEZSÓ KOSZTOLANYI ARPADNAK

Budapest, 1926. máj. 3.

Kedves édes apám,

Mariska húgom naponta bőségesen tájékoztat bennünket arról, hogy kellemesen tölti idejét, sokat szórakozik és jól érzi magát. Nekem nincs sok közölni valóm. Szeretném, ha Arpi öcsém múltkori megbízásomat gyorsan és fogamatosan elintézné, úgy, hogy már május hónapban megkapjam a régi összeget, melyből ezer dinár ahogy eddig, természetesen ezután is édesanyámat illeti. Új verseid igen tetszenek, legkivált az Orgona, mely bájos és finom nyelvi ötletből fakadt. Ezt azonnal be is küldtem egy szerkesztőségbe és rövidesen el is juttatom hozzád nyomtatásban.

Dide

Igaz szeretettel csókol mindnyájatokat:

174

KOSZTOLANYI DEZSÓ KOSZTOLANYI ARPADNAK

Budapest, 1926. V. 10.

Kedves apuskám,

itt küldöm a cikkeket. Arpi levelét megkaptam s Fenyves feltételeit jobb híján el kell fogadnom. Mariska most

két napig Kohajda Margitnál volt künn Rákosszentmihályon. Nagyon jól érzi magát és kihasználja az időt, mely nemsokára lejár.

Ölelünk mindnyájatokat hű fiad

Dide

Utóirat: Attila bácsi vasárnap fölkeresett s nagy örömmel közölte velem, hogy családfánkra vonatkozólag döntő bizonyítékot szerzett. Amikor Aranyosmaróthon járt, 1898 táján, a következő adatot lelte: „Az 1841. decemberi közgyűlés jegyzőkönyvében 2298 szám alatt ez áll: Filáczy Veronika, Kosztolányi János özvegye, fia, Kosztolányi Agoston részére nemesi bizonyosság levelet kér és kap.” Nézete szerint tehát e levél nyomának okvetlenül meg kell lennie a fönti iktató alatt Bács-Bodrog m levéltárában, Zomborban és Aranyosmaróthon is, ahol dédanyámnak a kérvény mellékletében föl kellett terjesztenie egész családfánkat. Arra kérem tehát Árpi öcsémet, hogy keressen összeköttetést talán valamilyen ismerős ügyvéd által a zombori levéltárossal, aki most már kis fáradsággal előkeresheti nemesi levelünket, melyről másolatot is készíttethetünk. Természetesen ezt csak szívességből adják ma ki, leghelyesebb bizalmasan eljárni, talán Rafajlovics vagy Popovics barátunk útján. Az esetleges csekély költségeket szívesen vállalom.

Más rossz újság: Chrupek Jenő Edga dr., Árpi egykori iskolatársa, a kitűnő sebész, nekem jóbarátom, a Lorántffy Zsuzsanna kórház főorvosa 39 éves korában meghalt, tegnapelőtt délelőtt egy műtétjét fejezte be, hirtelenül rosszul lett, összeesett s vége volt. Ma délután temettük szegényt.

Ölel Dide

175

KOSZTOLÁNYI ARPAD KOSZTOLÁNYI DEZSÓNEK

Édes fiam, 10 nap előtt (május 2-án) írtam neked legutóbb levelet, de azóta édes anyád két ízben is írt húgodnak, kinek révén értesülhettél te is az itteni eseményekről.

Most először egészségi állapotomról akarok neked tájékoztatást adni, mely jelenleg elég jónak mondható, mert egész április hónapban nem jelentkeztek azok a napon-

ként többször, sőt éjjel is mutatkozott kellemetlen fázások és fölhevülések és a nyomukban járó szívdobogások sem, melyek az előbbi hónapokban 5—6 heti időközökben egy-egy hétig is gyötörtek. Márc. 26-tól május 2-án estelig szünetelt a vén emberek e menstuációja [!] nálam de május 2-án megint csak bekopogott hozzám, azonban szokatlanul enyhe mértékben; csak 2 napig (2-án és 3-án) kellemetlenkedett, a szokottnál ritkább időközökben és azóta ismét békében vagyok tőle. A következő napokban is volt ugyan valami, fázás-féle, de csak pár pillanatig tartó érzetem, azonban az ezt azelőtt követő fölhevülések és szívdobogás nélkül. Szóval, úgy látszik, lassan visszafejlődik majd a baj, mit öcséd állandóan orvosol, ez idő szerint nátrium-nitrozum oltásokkal, ezeknek végeztével pedig újból nitroglicerín-pasztyillákat fogok szedegetni; így csak talán elégedélek [!] túrhetően, ha tovább nem a — holtomig bizonyosan.

Örülök, hogy legutóbb (május 2-án) küldött verseim közül egyik annyira megtetszett neked, hogy megkísérled ismét a közzétételét. Ha nem sikerül, se baj! En a magam szórakoztatására verselgetek, és azért is, hogy ezekkel a kis csemetékkal téged kedélyállapotom hullámszásáról tájékoztassalak, de a nyilvánosság előtt való szereplése [!] viselkedéség nem bánt. — Most 4 új verset küldök itt (235—238); olvasd el őket szeretettel. Közülök egyik arról is beszámol, hogy itt oly hideg van, hogy vasárnap óta naponta fűtenünk is kell, hogy a mi állandó, édes, kis vendégünk: Pucika ne fázzék nálunk, ki türelmetlenül várja már a Macsát, de mink is!!!

Mi is köszönjük, édes fiam, nektek, hogy húgodat immár több, mint 3 hét óta a testvéri szeretet [!] is felülmúló jószággal látjátok vendégül és nemcsak lakást és testi élelmet adtok neki, hanem szellemi táplálékot is: a sok színházjegy révén művészi élvezetet. Szegény húgod nagyon megérdemli ezt, hiszen itthon hónapok hosszú során fáradhatatlanul fizikai munkát végez; a nálatok eltöltött 1 hónap édes emlékeiből fog táplálkozni ő mindaddig, míg a jó Isten talán ismét megengedi, hogy elutazhatik hozzátok.

Az Új Idők-nek május 2-án megjelent 18-ik számában Surányi Miklós dicshimnusz zeng Karinthy új könyvéről, melynek: „Ki kérdezett.....” a szokásos bizarr címe. A cikk mint nagy filozofust ünnepli Karinthyt, kinél a humor csak eszköz az ő mélyen járó bölcselkedéire [!]. Olvas-

tad-e, édes fiam, ezt az agyba-főbe dicsért könyvet és ajánlod-e nekem, hogy azt itt megvegyem és elolvassam, vagy pedig ismerve az én gondolkozásomat, nemcsak nem ajánlott [!] ezt, hanem óva intesz talán ettől? Hiszen én nem tartozom Karinthy rajongói közé; a Bácsmezei Naplóban megjelenő cikkeiben is sok a közhely és erőltettség, főként a legutóbb napvilágot látott „Notesz”-ekben. Őszinte választ kérek.

El ne feledd, kérlek, húgodat részletesen informálni a rádió leadó állomás bevételi forrásairól, aki majd szóbelileg elmondja ezt nekünk remélhetőleg szombaton, midőn érkezését várjuk.

Mindnyájatokat szeretettel ölel

Subotica, 1926. május 12.

(szerda d. u.)

Édes apád.

Reméljük, hogy már régóta megkaptad öcsédnek május 1-én írt és 2-án postára adott levelező lapját, melyben a Fenyvessel folytatott tárgyalásról értesített.

176

KOSZTOLANYI DEZSŐ KOSZTOLANYI ÁRPADNAK

Kedves édesapám,

itt küldöm a pünkösdi számra szánt dolgaimat s arra kérnem az én kedves húgomat, hogy azonnal juttassa el rendeltetési helyére. Ma kaptuk meg levelét, melyben megérkezéséről ad hírt, és arról, hogy édesanyám még mindig gyöngélkedik. Sürgős választ kérek, vajjon mit mondott a fülorvos. Amennyiben szükséges lenne a Pestre jövetele, hozza föl Arpi öcsém. Semmiesetre sem szabad a bajt könnyen venni.

Mariska húgom — igazán és őszintén írom ezt — nagyon hiányzik mindnyájunknak. Kellemesebb vendéget nála nem ismerünk. Ezért is szeretik őt annyira mindenütt. Bár-mikor szívesen látjuk, amikor kedve szottyán hozzánk följönni.

Szép verseidet eddig csak egyszer olvastam s így csak legközelebb mondhatok róluk véleményt. Az orgonáról szóló költeményt — mint már megírtam — a Pesti Hírlap pün-

körsdi, ünnepi számában teszi közzé, mert a szerkesztőnek is igen tetszett. Ezért természetesen külön tiszteltedíj jár.

Mindnyájatokat sokszor csókol:

Dide

Budapest, 1926. V. 18. kedden délután 6 órakor.

177

KOSZTOLÁNYI ARPAD KOSZTOLÁNYI DEZSŐNEK

Édes fiam, pünkösdi vasárnapján, azaz ennek a hónapnak 23-án lesz a névnapod és mi örömmel ragadjuk meg ezt az alkalmat is, hogy minden jót kívánjunk neked. Adjon a jó Isten neked sok munkakedvet és erőt, további nagyon hosszú működésre, nagy anyagi és erkölcsi sikert és viruló egészséget.

De hogy az utóbbi megmaradhasson, kérünk téged mindnyájan, hogy minél előbb, sőt lehetőleg azonnal mérsékelt [!] dohányzási szenvedélyedet, főként a cigarettázást; tudomásom szerint a papirba burkolt méregből naponta 30-at, sőt néha még ennél is többet szoktál elfüstölni, ami valóságos merénylet az egészség ellen. Gondolj önmagadra, családodra és én reám is, aki most már néhány év óta tartó betegeskedésemet szintén nagy részben a túlzott dohányzás miatt kaptam meg, mit ugyan már 16 éve abban hagytam, de a nikotinmérgezés okozta arterioszklerózis most érezteti igazán a romboló hatását. Pedig én soha nem cigarettáztam, csak szivaroztam, ami az orvosok véleménye szerint nem is oly veszélyes, mint a cigarettázás, már csak azért sem, mert szivarból naponta fél annyit sem lehet elpusztítani, mint azokból az átkozott cigarettákról. Ezért átmenet gyanánt azt ajánlom neked: térj át a szivarozásra és esetleg a pipázásra is, és ha már mégis cigarettázni akarsz, szívj mentholosakat, de egyebet ne! Őcséd, az orvos szintén csak szivarozik és pipázik, de a cigarettázást ő is a leghatározottabban elítéli, s így jó példával jár előtted; kérünk téged, kövesd őt. Neked nagy akaraterőd van; ha te le tudtál szokni a kártyaszendevélyről, a dohányzásról is fokozatosan lemondhatsz, mint azt én tettem 16 év előtt a szeszes italok fogyasztásával együtt. Ehhez is nagy akaraterő kellett. Enélkül valószínűleg már régen a föld alatt lennék. — Légy tehát megint akaraterős

és ez az új lemondás is sikerülni fog először is a te javadra, de mindnyájunk megnyugtatójára is.

Bocsáss meg, édes fiam, hogy a névnap iudvözet ketében adom ezen szigorúaknak látszó és neked bizonyára nem jól eső tanácsokat, de ezeket is az igaz szeretet sugalja nekem. Hallgasd meg tehát őket te is jó akarattal és örvendeztess meg bennünket azzal, hogy kövesd is őket.

Anya szédülése néhány nap előtt ismét jelentkezett, de ennek öcséd nem tulajdonított nagyobb jelentőséget, hanem ezt az influenza által okozott fülbaj hatásának tudta be. Megnyugtatójunktira azonban megvizsgáltatta tegnap anyát Hermann dr.-ral, ki most érkezett vissza Berlinből, hol egy hónapig tanulmányozta a belgyógyászat legújabb vivmánya-it. Megmérte a vérnyomást és azt csak 135-nek találta (nálam az idén februárban 170 volt, Budapesten pedig azon az éjszakán 220!); ezenkívül Röntgen sugarakkal megvizsgálta a szívet is az aortával együtt s mindkettőt a legnagyobb mértékben megnyugtatónak találta; alig akarta elhinni, hogy anya már 60 éves elmúlt; szerinte ilyen szív és aorta ez életkorban unikum. Ez alapon ő is osztja öcséd véleményét és a ritkán jelentkező szédülést a múltófélben levő fülbaj következményének tartja. — A fülkellemetlenség is örvendesen javul, annyira, hogy anyának ezentúl már hetenként csak egyszer kell megjelenni a fülspecialistánál ellenőrzés végett az eddig másodnapos kezelés helyett.

Húgod említette, hogy Adámka nagyon érdeklődik a fizikai dolgok iránt, belekóstolgatni próbál az algebrába is. Hiszen ez valóságos atavizmus: én tőlem reá ragadt betegség. Még talán időjártával ő is matematikussá és fizikussá növekedhetik és vénségére talán még verseket is írogat, akár csak én. Csak arra kérélek benneteket, mérsékeljétek a nemes érdeklődést, mert ez is olyan, mint a dohány, túlzottan megárdhat!

Legutóbbi 6 versemet (239—244) itt küldöm. Egyet (a 242-iket) Ilonának dedikáltam. Talán nem haragszik meg rám, hogy az ő ideálját: a nagy „apostol”-t érdeme szerint megaposztrofáltam. Ez a népszerűségahajhászó, tudatlan ember már sok, főleg tüdőbajban szenvedett embertársát vitte az ő túlzott vegetariánizmusával korábban sírba, mint ha azok a boldogtalanok jól táplálkoztak volna. Ilona se akarjon tovább soványodni, hiszen ő is tüdőbajban szenvedett, tehát táplálkozzék jól, mint azelőtt és ne szaporítsa a kuruzsló áldozatait.

Még egyszer valamennyieteknek minden jót kívánva
vagyok

Subotica, 1926. május 20.
(csütörtök, délután)

szerető édes apád.

178

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, május 24-én, vagyis pünkösöd hétfőjén kelt és 28-án (pénteken) érkezett leveledre először szomorú hírt kell veletek közölnöm: Teri 23-án, azaz pünkösöd vasárnapján, vagyis a te névnapod első óráiban, éjfélután ismét abortált; négy és félhónapos fiúmagzatot szült meg Munk Artúr dr. segédkezésével otthon, öcséd és húgod jelenlétében. Tavaly ilyentáiban szintén ez a szomorú dolog történt Terivel az itteni Heisler-szanatóriumban azon külömb-séggel, hogy a tavalyi szegény, kis csöppség csak 3 hónapot élhetett, de ezt sem önállóan, hanem csak az anyja szíve alatt. Eszerint ismét egy fiúgyermekkel szegényebb lett a mi családfánk és így az öregszerű szeretetnek továbbra is csak 2 unoka között kell megoszlania. Még szerencse ez új bajban, hogy Teri egyébként egészséges, ma vagy holnap valószínűleg el is hagyhatja a beteg ágyat.

Én nálam tegnap (pénteken) újból jelentkezett az én szokásos havi bajom: a borzongás, fölhevülés, szívdobogás és mérsékelten tegnap délutántól ma (szombat) hajnalig kellemetlenkedett és csak szakadozva engedett aludni. Legutóbb e hónap 2-án volt, vagyis 4 hét előtt; most sem használtam semmiféle gyógyszert ellene és mégis elég rövid időn belül távozott, habár a megelőző hónapokban 5—6 napig is gyötört. Reményilem, hogy így talán lassan-lassan visszafejlődik.

Köszönöm, édes fiam, hogy a te hathatós protezsálásod révén pünkösöd vasárnapján egy előkelő fővárosi újságban megszólalhatott az én szerény „orgoná”-m és talán némi illatot is áraszthatott ott; de még jobban köszönöm azt, hogy az utolsó strófa két végső során helyes változtatást voltál szíves végezni; én is éreztem, hogy az általam megírt ez a két sor nem egészen megfelelő az előzményeknek, de nem volt türelmem azok helyett jobb befejezést keresni és találni. Amin én órákon át töpreng-

tem, azt a te művészi érzedek bizonyára pár pillanat alatt megtalálta, habár te a kötött verselést — sajnós! — abban hagytad.

Itt két új verset küldök (245—246). Az egyik *kinrimes*, félig tréfálniakaró az autóról, melytől én nagyon félek a vén emberek konzervatizmusával; a másik azt akarja kifejezni, hogy csak azimminest [!] bajtól félünk, ott keresünk lekicsinyéket [!] az aggodalmakkal szemben, a távoliaknál nem.

Ird meg, édes fiam, őszintén: nem neheztelt-e meg reám Ilona azon versért, mit neki dedikáltam és amelyben a soványító „mester”-t aposztrofáltam? Ezzel kapcsolatban figyelmetekbe ajánlom a Bácsmegyei Napló legutóbbi pénteki számát (május 28), melynek 2-ik oldalán egy soproni *volt*, de most már kiábrándult rajongója elmondja, hogy milyen utálatos, hiú, művelten [!], káromkodó, durva ember a „mester”, kit Sopronba tervezett érkezésekor záptojászáppal készülnek érdeme szerint fogadni elpártolt hívei. — Ird meg, kérek, azt is nyíltan, nem esett-e talán neked is zokon az, hogy névnapj üdvözlő levelem keretében a dohányzásra vonatkozólag néhány jóakaró, de talán mégis tapintatlan tanácsot próbáltam neked adni? — Talán nálam sincs már messze az a kor, minő a vén medvénél, mely akkor is karmol, ha símogatni akar. Bocsássatok meg tehát mindketten, ha csak egy kellemetlen percet is okozott bármelyiteknek legutóbbi levelem.

Örülök, édes fiam, hogy Surányi Miklóssal szemben egy véleményen vagyunk az általa elkövetett apothéozisról. — Neked azonban szívből gratulálok, nemcsak azon nagy termékenységért, mely a Fenyves újságában is mutatkozik, és mely Milkó Izidort is csodálkozó nyilatkozatra kényszerítette, hanem a tartalom becséért is. Így a legutóbbi küldeményedben a végrehajtóról írt pompás rajz is nagyon megnyerte a tetszésemet. Remélem azonban, hogy a remekül lefotografált [!] úr és így a találó cikk a te zongorádra vonatkozólag csak fiktív dolog, valamint azt is szeretném hinni, hogy a bélyeg-gyűjtőmánia sem üldöz, amiben én is szenvedtem kis gyermek koromban — Vajjon így van-e?

Mindnyájatokat szívből köszöntve vagyok sok szeretettel

Subotica, 1926. május 29.

(szombat, d. u.)

Édes apád.

KOSZTOLANYI DEZSŐ KOSZTOLANYI ARPADNAK

1926. jún. 1.

Kedves Édesapám, nagyon sajnálom, hogy különben sem nagy családunk ismét megfogyatkozott egy kedves ismeretlennel. De ha a sors rendelte, legyen így s maradjunk legalább mi együtt, kik már ismerjük egymást. Főkép ti, édes öregek, vigyázzatok az egészségetekre.

Új verseidet igen köszönöm. Most mint már a múltkor említettem — sorozatosan szándékozom leadni a különböző lapokban. Mindenütt szívesen látják. Vajjon megkaptad-e már a tiszteletdíjat, melyet — amint jelentették nekem — már elküldtek a címedre?

Ilona, aki okos asszony, egyáltalán nem neheztel tréfás verseidért, melyekben Bicsérdy apostolt figurázod ki elemésen, ő is igen jól mulatott rajta. Ma már ő se soványítja magát, jól eszik — bár a hústól tartózkodik — s kitűnően érzi magát. Ami pedig dohányzásra vonatkozó tanácsodat illeti, annyira nem haragudtam meg érte, hogy ma már — ép a te hatásod alatt — nem szívok többet tíz cigarettánál, amit könnyen megbír szervezetem. Bármit kifogásolsz, mi sohasem értjük félre, hiszen tudjuk, hogy minden szavad csak szeretetből származik.

Egy regényen dolgozom, s amíg — augusztusig — be nem fejezem, nem is utazunk el sehová. Aztán Franciaországba megyünk, nem Amerikába, amint terveztük.

Nyugodj meg, zongorámat nem foglalták le, adóm a legnagyobb rendben van. Ilyen kis hazugságokra szüksége van a költőnek.

Fenyves többször megígérte, hogy június elsejétől kezdve újra kiutalja régi, önkényesen megcsökkentett honoráriumomat, a havi kétezer dinárt. Kérem öcsémet, tárgyaljon vele.

Az elmúlt időben még többet dolgoztam, mint annak idején s méltányosnak tartom, hogy most már haladéktalanul postára tegye az ezer dinárt. A másik ezer természetesen Anyikáé és Mariskáé.

Múlt vasárnap vendégeink voltak, Vidékyék, kik szívesen tiszteltetnek mindnyájatokat.

Sok-sok csók

Dide

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, jún. 1-én (azaz kedden) kelt és 5-én (vagyis szombaton) érkezett levedre értesítelek, hogy Fenyves Ferenc szombaton megígérte hűgödnak, ki cikkeidet vitte el hozzá, hogy 8-án (vagyis kedden) átutalja egész összegében a te munkadíjadat, melynek elküldését eddig csak az késleltette, mert most hurcolkodott át úgy a szerkesztőség, mint a kiadóhivatal is a vállalat új palotájába, és e miatt voltak kénytelenek összes készpénzüket biztonság végett takarékpénztárba helyezni el. — Fenyves kéri, hogy küldj te viszont Tere-ferét, mely a legutóbbi vasárnapi számra nem érkezett meg és amit a közönség szívesen olvas és keresve-keres.

Úgy látszik ennek a pótlásául küldötted a Bicsérdy-ebédjéről írt nagyon érdekes cikket, mely azonban — remélem — közvetlen tapasztalatokon alapul, nem úgy mint a végrehajtóról írt szellemes csevegésed. Ha csakugyan az elváláskor 100 év múlva leendő viszónlátással búcsúzott el tőled *komolyan* az „apostol”, ez még jobban megerősíti eddig róla alkotott véleményemet. — Ird meg kérlek, életrajzi adatainak kiegészítéséül nekem, hogy ennek a világboldogító „mester”-nek mi volt a tisztességes polgári foglalkozása, mielőtt villatulajdonos és Matuzsalem-konkurrens lett volna. — Figyelmedbe ajánlom még a Bácsmegyei Napló jún. 6-án (vasárnap) megjelent számát, melynek 6-ik oldala beszámol az apostol-mester szegedi csúfos, majdnem megveretéssel végződött kudarcáról. Hiába: nemo propheta in patria sua!

Mellékelten 3 verset küldök (247—249. számúak) és kérlek írd meg őszintén, hogy az általam újabban használt rövid verssorok és az ezekkel járó tömörség nem esik-e a megérthetőség rovására? Mert attól félek, mitől Horatius is óva int az ars poetiká-ban: „Cum brevis esse laboro, obscurus fio.”

Az orgona honoráriuma eddig még nem érkezett meg, sőt jobban is szeretném, hogy ezt egyáltalában *ne* küldje el senki postán, hanem te légy szíves ezt, édes fiam fölvenni és adandó alkalommal hozzám juttatni azon díjakkal együtt, mik esetleg még ezután a te védszárnyaid alatt megjelenő verseim után járnak.

Jún. 6-án (vasárnap) a következő eljegyzési kártya érkezett postán hozzánk: „Kolár Antikát eljegyezte Brenner László. Budapest, 1926. jún. 5.” Úgy tudjuk, hogy a leány apa [!] a Ganz-gyár egyik főmérnöke, de ezt sem Lacike [!] szüleitől hallottuk, kiktől most nem is tudakozódhatunk, mert ők elutaztak az eljegyzésre anélkül, hogy erről csak említést is tettek volna előttünk. Vajjon kaptatok-e ti is ilyen eljegyzési lapot, s ha igen, gratuláltak-e valamilyen formában? Lacika lakáscímét én pontosan nem tudom, csak annyit, hogy az I. Orbánhegyi-út valamelyik házában van, de a szám előttünk ismeretlen. Ha ti tudjátok, írd meg nekem, hogy mi is gratulálhassunk.

Május 22-én kelt és 25-én Budapesten feladott levelező lapon üdözlő [!] sorokat kaptam a 10 év előtt érettségi vizsgálatot tett volt tanulóktól, kik az I. Pálya-utca 3 szám alatt levő „Öreg diófa” kerti helyiségében ünnepelték meg az évfordulót. Aláírták: Révfy Zoltán tanár, Hegedűs Zoltán, Dr. Facsar József, Dr. Winkler Istán [!], Dr. Valkányi Rezső, Rumszauer György és Jakobcsics Jenő. — Kérlek, édes fiam, ha nem esik terhedre, tudakold meg ez uraknak a lakás címét és foglalkozását a bejelentő hivatal révén, hogy egy-egy levelező lapon köszönhcssem meg szíves megemlékezésüket.

Jún. 3-án (csütörtökön, Urnapján) volt az édes Pucika 5 éves; náluk voltunk ünnepi ebéden, délután pedig nagy gyerek-zsúr volt ott egy tucat kisebb-nagyobb kortársal, fiúkkal-leányokkal vegyest este 7 óráig, megfelelő lármával, nevetéssel, közben elvétve sírással is, mint az ilyen aprónépnél az szokás.

Örülünk, hogy lemondtatok az amerikai utazás tervéről; csak maradjatok ti mindig lehetőleg közel hozzánk, hiszen Franciaország is elég messze van innen és még meszebb lesz augusztusban!

Mindig és mindenütt szeretettel gondolunk reátok:

Subotica, 1926. jún. 8.

(kedd, délelőtt)

Édes apád.

KOSZTOLÁNYI ARPAD KOSZTOLÁNYI DEZSÓNEK

Édes fiam, legutóbbi újságcikk-küldeményed, melyhez Ilona írt keltezéssel el *nem* látott levelet, vasárnap (jún. 20-án) délelőtt érkezett ide és ezért abból az ugyanezen na-

pon megjelent szám semmit sem közölhetett. — A cikket ma (hétfőn) d. e. húgod vitte el Fenyvesnek, ki aként nyilatkozott, hogy az egész pénzt már elküldte és így az valószínűleg már kezeid közt is van.

Ilona leveléből örömmel olvastuk, hogy lázas sietséggel készülő új regényed: az „édes Anna” már júl. 1-én kezd megjelenni a Nyugat hasábjain folytatásokban; mi is reméljük és kívánjuk, hogy ez úgy erkölcsi, mint anyagi tekintetben is méltó folytatása legyen a Véres költőnek és az Arany sárkánynak.

Nagyon örültünk annak is, hogy Ádámka a legszebb sikerrel fejezte be az első osztályt. Kérjük őt: másolja le a bizonyítványát szóról-szóra és küldje ezt a másolatot ide meg nekünk; ebből szeretném megítélni azt, hogy az „írásbeli dolgozatok külső alakja”-ból kapott érdemjegyét is igazán megérdemelte-e?

Ilona azt írta, hogy ti még nem döntöttétek el véglegesen a nyári utat. Erre vonatkozólag van nekünk egy tervünk, mely már tavaly is szőnyegen forgott, de Pucika számárköhögése miatt — sajnos! — akkor nem valósulhatott meg; ez pedig az, hogy hosszabb időre történendő elindulástok előtt néhány hétre jöjeteek hozzánk. Most, mikor öcsédnek is van a városban elég kényelmes lakása, az elszállásolás semmi nehézségbe nem ütközik; gyümölcs, tej, vaj, méz, hagyma, saláta, retek, mindenféle főzelék (megfőzés nélkül!) legalábbis oly bőségben van itt, mint nálatok, tehát koplalni sem fogtok. És ha nem is főzünk meg nektek semmit, pótolja a tüzet a mi szeretetünk melege. Naponta fürödhettek a palicsi strandon, hová gőzvasúton, elektromoson és autóbuszon is kényelmesen el lehet jutni. Kérünk benneteket, foglalkozzatok ezen gondolattal, hogy ez megvalósuljon legalább az idén.

Mellékelten 8 új verset küldök (250—257) melyek közül elég sokban költői túlzás is van.

Brenner Laoika címét az egy hét előtt haza érkezett Józsi bácsitól megtudtam: I. Orbánhegyi út 1/b. Én tegnap gratuláltam neki, Lujza néninek is, kinek ma van a névnapja. Lacika július közepe táján ide jön 2 heti szabadságra arájával és annak édes anyjával is, és így lesz alkalmunk az új rokonokat megismerni.

Anyat [!] és Mariskát annyira elfoglalják a háztartás sokféle teendői, főként a most lázasan folyó „dunsztolás” (ami persze nálatok most már nincs), meg aztán a varrás is,

hogy nem igen érnek rá levelet írni. — Az édes Pucika a mi állandó, kedves vendégünk, hetenként legalább 4 napot tölt nálunk, néha többet is.

Örvendeztetsek ti is meg bennünket azzal, hogy mi-nél előbb szerető karjainkba zárhassunk benneteket.

Subotica, 1926. jún. 21

(hétfőn, este)

Szerető édes apád.

182

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ KOSZTOLÁNYI ARPÁDNAK

1926. VI. 28. Budapest

Kedves Édesapám,

ezt a rengeteg anyagot, kérek, vigye le Mariska Fenyveshez s közölje vele, hogy a sokszor megsürgetett és megígért összeget, mely már június elsején esedékes lett volna, még mindig nem kaptam meg. Okvetlenül ragaszkodom ahhoz, hogy sok munkám fejében azonnal küldje föl, mégpedig a július elsejei másik ezer dinárral együtt, összesen két ezer dinárt. Természetesen Mariska és Anyika vegyék föl az őket mindenkor megillető ezer dinárt. Így is eléggé olcsón dolgozom a lapnak.

Húgom intézze el ezt tapintatosan, erélyesen és gyorsan.

Ennyit az üzleti ügyekről. Én most hagytam abban a regényírást, mely napom minden óráját leköti. Regényem, melynek címe: *Édes Anna*, elsején jelenik meg a Nyugatban, körülbelül karácsonyig tart folytatásokban s ugyanakkor jelenik meg könyvalakban is. A július hónapot mindenesetre Budapesten kell töltenem, mert csak itthon dolgozhatom nyugodtan. Másrészt nem szeretnék a ti kedves és már sokáig nélkülözött körötökben úgy lenni, hogy az írás vegye el minden időmet. Augusztus hónap elején azonban okvetlenül meglátogatunk benneteket. Anyikának köszönöm, hogy készíti a jó befőtteket, én igenis szívesen eszem belőlük, mert pusztán a húsételektől tartózkodom, egyáltalán nem vagyok bicsérdysta.

Még egy újság: a német könyvemnek, a Véres költőnek, első kiadása elfogyott, most jelenik meg a második kiadása, Frankfurtban, az Iris kiadócégnél, mellyel már meg is kötöttem a szerződést.

Új verseidet nagy örömmel és gyönyörűséggel olvastam. Nem hangolt le nemes szomorúságuk sem, mert tudom, magamról, hogy az aki dalban panaszkodik, az nem beteg, hanem egészséges. Az igazi bánat alaktalan, annak nincsen oly szép ríme és szava mint a tiednek. Gratulálok csodálatos termékenységedhez s csókolom a kezedet. Anyámat, Marcsát, Árpit, Terit és mindeneelőtt a gyönyörű Pucikát öleld meg helyettem

Dide

183

KOSZTOLANYI ÁRPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam és kedves menyem, viribus unitis megírt, jún. 28-án póstára adott és 30-án délelőtt érkezett leveletekre válaszolva először is arról tudatlak benneteket, hogy Mariska a terjedelmes kéziratcsomó vétele után rögtön, szakadó esőben sietett Fenyveshez, hogy júniusi és júliusi honoráriumod ügyét azonnal elintézzze. — Fenyves azonban nem volt sem a szerkesztőségben, sem a kiadó hivatalban, mert ma (júl.-én, csütörtökön) egész családjával és a nevelő kisasszonnyal együtt Abbaziába utazik, hol ő 8—10 napig marad, és azután ő a függelékeit Abbaziában hagyva ide visszatér. A pénztáros kisasszony azonban tudatta Mariskával, hogy a te júniusi tiszteletdíjadból már jún. 24-én 1000 dinárt elküldtek neked. Vajjon megkaptad-e legalább ezt? Ird meg lehetőleg azonnal. A júliusi 1000 dinár elküldését szintén Mariska fogja szorgalmazni, mihelyt Fenyves a már jelzett időben ide visszatér.

E legutóbbi levélből is örömmel értesültünk arról, hogy az „Édes Anna” ma kezdi gyönyörködtetni a Nyugat olvasóit egész karácsonyig, midőn könyvalakban is áll majd, jó cselédhez illően a közönség szolgálatára. — Közöld, édes fiam velünk, hogy mennyit írtál meg belőle eddig meg [!] és mennyi van még hátra; befejezheted-e ezt a nagy munkát júliusban és így legalább némileg nyugodtabb munkában töltheted-e az augusztus hónapban kezdődő vakációdát?

Örömmel olvastuk újból a legutóbbi levélből is azt, hogy Adámka olyan bizonyítványt kap a gimnázium első osztályából, mely méltó folytatása lesz azoknak, miket az öregapja és az édes apja réges-régen kapott. Várjuk a

bizonyítvány szó szerint leendő másolatát Adámka kézírásával, és kérek, édes fiam, légy szíves neki adni azt a tiszteletdíjat, mit a Pesti Hírlap az Orgona című, pünkösdi versemért megállapított. Bár jobban tudnám megjutalmazni az ő kiváló tehetségét és szorgalmát! — Hanem az úszási bravúrokat lehetőleg okos határok közé szorítsátok, mert még a mai túlzott sportolás korában is igaz a régi latin közmondás: omne nimium vertitur in vitium.

Az iskolával kapcsolatosan tudatom, hogy itt nálunk a gimnázium magyar tagozatában jún. 26-án befejeződtek az érettségi vizsgálatok; a szóbelire bocsátott 25 jelölt közül én 12-t, vagyis majdnem a felét, készítettem elő a matematikából, kik mindannyian sikerrel megállották a helyüket; jelenleg csak 2 magántanulót oktatok a 7-ik osztálybeli fizikából és matematikából [!], kik szeptemberben fognak vizsgálatra állni, remélhetőleg szintén sikerrel. Így tehát nekem már megkezdődött a részleges vakációm, de valószínűleg még néhány tanítvány is járul a mostani kettőhöz pár nap mulva, tehát nem fogom magamat unni.

Most csak 2 verset küldhetek (258—259), mert legtöbb az összesek csoportosításával foglalkoztam; 29 osztályba soroztam őket ezen betűrendes címek szerint: Anyag és lélek. Az öregkor bajai. Bűnök. Családi versek. Divat. Drágaság. Élet és halál. Filozofáló költemények. Földi nyomorúság. Gazdagság és szegénység. Gyarlóságok. Ifjúság és öregség. Költészet és valóság. Közöny. Lakásínség. Mindennapi dolgok és képek. Modern költői irányok. Munka és pihenés. Önzés. Régen és most. Sport. Szempontok. Talányok. Természeti tünemények és évszakok. Tökéletlenségek. Tréfás versek. Vallásos költemények. Visszaemlékezés. Zene. — Talán érdekelni fog téged az is, hogy az eddigi „második virágzás” (vagy inkább „második kórozás”) 259 verse közül legtöbb, vagyis 38 darab az Élet és halál ciklusba került, s ezek némi ellensúlyzásául a Tréfások közé 25. — Különben úgy ezekről, mint a többiekről majd sokat beszélhetünk élő szóval, ha a jó Isten megengedi, hogy augusztus elején ide jöhessenek hozzánk.

Még egyet! Gratulálunk ahhoz, hogy a Véres költő első kiadása elfogyott és most immár a második kiadásra is megkötötted a szerződést a frankfurti Iris-céggel. Légy szíves megírni, hogy ez a második kiadás mennyit hoz a Bicsérdy-mentes és a Bicsérdys konyhára?

Sok szeretettel ölelünk benneteket egyelőre most csak gondolatban, és ha a jó Isten megengedi, egy hónap múlva a valóságban is.

Subotica, 1926. júl. 1.
(csütörtök, d. e.)

Édes apád.

184

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ KOSZTOLÁNYI ARPADNAK

Budapest, 1926. VII. 1.

Kedves édesapám, itt küldök két új cikket. Vigyétek el Fenyvesnek s lehetőleg személyesen beszéljétek vele, mert mindmáig még nem kaptam meg a sokszorosán megígért én nekem már régóta járó tiszteletdíjat. Elsején már kétezer dinárommal tartozik. Közöljétek vele azt is, hogy augusztusban Belgiumba utazom s onnan érdekes riportokat szállítok lapjának. Adám ma kikapta bizonyítványát. Természetesen ezúttal is tiszta jeles. A nyomtatott értesítőjét, tudván, hogy érdekel téged, holnap postára tétetem. Mi itt egyelőre bosszankodunk a rossz idő miatt.

Mindnyájatokat csókol és ölel:

Dide.

185

KOSZTOLÁNYI ARPAD KOSZTOLÁNYI DEZSŐNEK

Édes fiam, legutóbb júl. 1-én írtam nektek; nem tudom, hogy megkaptátok-e ezt a levelemet, mert az abban tett kérdéseimre eddig töletek nem érkezett válasz; Így nem tudjuk azt sem, hogy mennyi hiányzik még az „Édes Anná”-ból, pedig nagyon érdekel bennünket is az, hogy mikor szabadulhatsz meg te is a terhes, szinte robotszerű munkától s mikor kezdődik meg számodra is a relatív pihenés, melynek egy részét remélhetőleg a mi szerető körünkben fogjátok ígéretetek szerint eltölteni?

Ti legutóbb júl. 1-én és 10-én írtatok és ezen leveletekben is folytatólag sürgős intézkedéseket kértetek arra, hogy Fenyves annyi sok eredménytelen nógatás után végre-valahára küldje meg júniusi és júliusi illetményeid-

ként a 2000 dinárt. Már az én júl. 1-én kelt levelemben jeleztem, hogy a júniusi 1000 dinárt jún. 24-én feladták a te címédre, s hogy ezt mégsem kaptad meg idejében, ennek a magyarázata az, hogy a pénztáros kisasszony szórakozottságból tévesen címezte meg a küldeményt Táborutca 12 helyett 10-re. Ez mint kézbesíthetlen visszaérkezett a feladóhoz, és júl. 8-án (vagyis a múlt hét csütörtökén) újból postára adta a kiadó hivatal neked a helyes címmel. Talán már meg is kaptad ezt?

Húgod csak ma (12-én) beszélhetett magával Fenyvessel, kinek több napra el kellett utaznia Temesvárra, hol apósa: Baruch Miksa, nagykereskedő 6-án szívszélhűdés következtében 63. éveskorában a vasúti kocsiban váratlanul meghalt, midőn éppen Temesvárról Aradra akart utazni. (Benne volt e megrendítő halálesetről szóló tudósítás a Napló júl. 8-iki számában a hírek közt a második helyen, a te „Tűzoltó”-ról írt cikked után.) — Fenyves ma húgodnak megígérte, hogy a júliusi 1000 dinárt holnapután vagyis 14-én neked *okvetlenül* elküldi abból a pénz küldeményből, mit ő is akkorra vidékről vár; mert jelenleg az átköltözéssel kapcsolatban neki is óriási kiadásai vannak, magának az új rotációsnek a fölszerelése 14.000 dinárba kerül.

Nyugtalanul és türelmetlenül várjuk mi is e rég húzódo kellemetlen ügy kedvező végződését.

Nagy örömmel olvastuk az Adámka Értesítőjét; én persze nemcsak az ő unalmas egyeseiben gyönyörködtem, hanem elolvastam az egész, 85 oldalos füzetet elejétől végig és tele szívtam magamat a rég nélkülözött iskolai levegővel. — Hanem azért még mindig várjuk azt, hogy Adámka saját kezűleg szóról-szóra lemásolja iskolai bizonyítványát s így láthassuk kézírásának fokozatos haladását.

A te „Alakok” című ciklusod nagyon tetszik nekünk is, másoknak is. Pompás a végrehajtó, a sugó, a kutyapecér, szóval valamennyi. Erdemes lesz őket kötetben is közreadni, ha elég nagyra szaporodik a társaság. — De egyelőre fő az, hogy minél előbb kibontakozhass az „Édes Anna” lenyűgöző karjaiból és siethess Ilonával és Adámkával együtt a mi szerető karjaink közé.

Subotica, 1926. júl. 12
(hétfő, este)

Édes apád.

Utóirat. Júl. 2-án *majdnem* megjelent a Bácsmegyei Naplóban a Bicsérdy-ről írt paprikás versem, X. Y. Z. jelzéssel. Ugyanis öcséd rendelőjében talákoztam Munk Artúr dr.-ral, és tudván azt, hogy ő elkeseredett anti-Bicsérdysta, elolvasás végett átadtam a verset, melynek leírására ő engedélyt kért, majd ismét felhatalmazást arra is, hogy ezt a Fenyves újságban közzétehesse. Én öcsédnek az unszolására is megadtam ugyan erre az engedélyt, de másnap ezt visszavontam, mert nem tartottam megengedhetőnek a névtelenség leple alatt bárkit is oly erősen aposztrofálni, mint ezt ama vers utolsó sora teszi. Vajjon helyesen tettem-e ezt?

186

KOSZTOLANYI ÁRPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, júl. 15-én írt és 16-án d. e. érkezett kedves leveledben küldött cikkeidet édes anyád 17-én (szombaton) d. e. vitte el Fenyveshez, ki tudatta velem, hogy a júliusi 1000 dinárt is már elküldte neked, mint ezt már előzőleg húgodnak kilátásba helyezte. E szerint tehát remélhetőleg most már talán vége van a több, mint egy hónapig tartott húza-vonának.

Ennek némi kárpótlásául Fenyves olvasás végett ide adta a Nyugatnak júl. 1-én megjelent számát és így örömmel és élvezettel olvashattuk el mi is az Édes Anna első közeleményét, melynek csak egy nagy baja van, az, hogy az olvasását nem lehet félben szakítani, annyira leköti minden sora a figyelmet. Alig várjuk, hogy a 16-án megjelent szám is hozzánk juthasson és így a második közleményben is gyönyörködhesünk. Én csak azt nem tudom most még megérteni, hogy mi célból írtad az első közlemény élére azokat a latin psalmusokat, miket a katolikus vallású halottak fölött a temetéskor kell énekelni. Kiváncsian várom a magyarázatot.

Adámka bizonyítványának fac-similijét is türelmetlenül várjuk, de még inkább őt magát, persze az édes apjával és a manyival együtt, hogy a szigorú nagyapa megbírálhassa: mennyit sikerült az ő nagyobbik unokájának profitálni a 7-ik osztálybeli unokabátyjától a matematikából

dicséretre méltó ambícióval és szorgalommal? — Én kezdek hinni az atavizmusban. Talán jól sejtem, hogy te örökölted tőlem a verselési hajlam *csíráit*, melyek benned terebélyes, virágzó és gyümölcsöző fájá [!] fejlődtek mindaddig, míg a mai kor dekadenciája a ritmust és a rímet modern verseidből nem számúzta. Épen így juthatott Adámka részeül az én régi matematikai készségemből is egy rész, mely nála most is már szépen fejlődik, nálam pedig kenyérkereső, robotmunkává lett. Adámka talán később fog tőled közvetlenül örökölni költői hajlamokat, és talán majd nála is, ha megöregszik, békés egyetértésben megfér a költészet képzelemvilága és a matematika realitása úgy, mint az öregapjánál is, azzal a különbséggel, hogy ő talán érteni és értékelni is tudja majd a modern verseket, melyekben én az úgynevezett gondolatritmust hiába keresem. — De egy esetben mégis lehet, hogy az én kemény koponyámba is befészkelődhetik ez a misztikus ritmus, ha tudnillik te, édes fiam, legközelebbi, vagyis öszre ígért idejöveteledkor szíves leszél [!] nekem tüzetesen megmagyarázni, vagyis inkább érzékeltetni ezt, én pedig viszonzásul majd Adámkát vezetem tovább tőlem telhetőleg a matematika ösvényein. Addig ezekről a várva-várt szép napokról álmodozom.

Szombaton (júl. 17-én) öcsédék vendégül megérkezett Ica, kinek férje: Péterfi Jenő egy hónap mulva jön ide érte. Addig lehetőleg sokat strandolnak, ha ezt az eddig esős, de ma már előnyösen megváltozott időjárás megengedi. Pucika is nagyon szeret Paličba fürdeni, anyád és húgod is néha velük tartanak. — Szombaton meglátogattak bennünket Brenner Lacika a menyasszonyával és ennek édesanyjával; még egy hétig maradnak itt, az egybekelés öszre lesz. Vajjon küldtek-e nektek a júl. 3-án történt eljegyzésükről nyomtatott értesítést és gratulátatok-e nekik? Azért kérdem ezt, mert az öcséd címére póstán feladott íly tartalmú levél elveszett.

Öcséd vasárnap (18-án) este résztvett mint előadó a helybeli Népkör dísztermében tartott ingyenes kultúrelőadáson, a gyermeknevelésről olvasott félóráig tanulságosan és érdekesen, cáfolva az e téren is bőségesen felburjánzott előítéleteket és babonákat. Sok taps volt a jutalma és az előadás után rögtön el is kérte tőle a „Munka” című helybeli újság szerkesztője a kéziratot folytatásokban leendő közlés végett. — Megjegyzendő még, hogy öcséd

ennek az újságnak állandó munkatársa is; ő írja a szerkesztőséghez érkezett egészségügyi kérdésekre a válaszokat a szerkesztői üzenetekben. Így törekszik okosan megszilárdítani a pozícióját a munkásság körében.

Mindannyiatokat ölelve-csókolva vagyok:
Subotica, 1926. júl. 19 (hétfő, d. e.)

Szerető édes apád.

Ma d. u. adjuk vissza Brenner Lacinak és kapcsolt részeinek a tegnapelőtti atyafiságos látogatást.

187

KOSZTOLANYI DEZSŐ ÉS ADAM KOSZTOLANYI ÁRPADNAK

Kedves nagyapám,

sok üdvözetet küldök nektek. Mi csak augusztusban fogunk elutazni.

Remélem mindnyájan jól vagytok. Kívánságod szerint bizonyítványom megírom:

Magaviselet: jeles.	Rajz: jeles
Földrajz: jeles.	Latin: jeles
Számtan: jeles.	Vallás: jeles
Magyar: jeles.	Torna: jeles.
Természetrájz: jeles	

A matematikával szeretettel foglalkozom, egy barátom mindig algebrázik velem. Már tudok is valamit belőle.

Mindnyájakat forrón ölel, szerető unokád: Adám

Kedves édesapám,

végre itt küldöm Adám kezeírását, sok cikkel együtt. Fenyves júliusi honoráriumra még nem érkezett meg, de remélem minden pillanatban jöhet. Ami az augusztusi 2000 dinárt illeti, kérlek benneteket, vegyétek föl az egészet, aztán szeptemberben majd töletek megkapjuk a nekünk járó 1000 dinárt. Augusztus első napjaiban Olaszországba indulunk, három hétig Genova mellett pihenünk, a tengerparton. Ezt ne említsétek Fenyvesnek, hiszen annyi kéziratot küldtem, hogy szabadságom alatt is közölhet tőlem, minden vasárnapi számban.

Ősszel mindenesetre meglátogatunk benneteket. Addig regényem szövegét csiszolom. Nagy örömet okoztál nekem

elismeréssel. Az Édes Anna előtti halotti imát én iktattam oda, mert jelezni akartam vele a regény filozofiáját. A szabadversekről majd otthoni tartozkodásom alatt beszélek. Remélem, sikerül megértenünk egymást, mert az erre vonatkozó elméletem azóta méginkább kialakult.

Adámka előre örül az érdekes matematikai óráknak. Hidd el ez és az úszás az egyetlen szenvedélye. Azon vagyok, hogy nagyapai örökségét ne hagyjam parlagon.

Icát üdvözljük és csókoljuk Pucikát. Csak sokat strandoljod a palicsi parton. Brenner Lacika eljegyzési értesítőjét megkaptam, válaszoltam is neki. Öcsém fölolvásásának örültem, helyeslem, hogy a munkásokkal összeköttetést tart, igyekezzék ezt még szorosabbra tenni és kimélyíteni. Ha nem esik nehezére, tegye postára a már megjelent előadást. Kíváncsian fogjuk elolvasni.

Anyám kezét csókolom, mindnyájatokat ölelünk. Elutazásunk előtt még többször írunk.

Dide

Budapest, 1926. július 22.

188

KOSZTOLANYI DEZSŐ KOSZTOLANYI ÁRPADNAK

Budapest, 1926. július 27.

Kedves apuskám,

még nem érkezett ide leveled, de sietve küldöm a két fere-ferét. A Tintát szabadságom idején pihentetem, hiszen eleget dolgoztam s elég anyag van lenn. Fenyves a júliusi tiszteletdíjamat még mindig nem küldte el. Jó lenne, ha elutazásunk előtt augusztus 3.-ig megkapnók. Olaszországból természetesen azonnal írunk s időnként küldök egy-egy ot-tani dolgról szóló cikket is. Genovába utazunk, onnan egy kis fürdőhelyre s aztán átrándulunk Franciaországba is. Legyetek egészen nyugodtak.

A közeli, őszi viszontlátásig csókol benneteket szerető fiad:

Dide

KOSZTOLANYI DEZSÓ, DEZSÓNÉ ÉS ADAM
KOSZTOLANYI ÁRPÁDNAK

Milano, 1926. aug. 2.

Kitűnően utaztunk, pompásan érezzük magunkat, délután indulunk Genovában. Ölel Dide.

A milanoi székesegyház tornyának a tetején voltam, 400 lépcsőt mentem, 109 méter magasságban. Jól érzem magam, szeretettel ölel unokád: Adám.

A drága Anyikát, Marcsát, Terit, Pucikát, Árpit csókoljuk

Manyi

Genovából pontos címet írunk, pár nap múlva

[A képeslap képes oldalán csillaggal jelezve egy tornyot a székesegyházon:]

Itt volt Adám egy órával ezelőtt. Tobzódunk a jó olasz kenyérben és gyümölcsben

KOSZTOLANYI DEZSÓ KOSZTOLANYI ÁRPÁDNAK

Nervi, 1926. aug. 3.

Drága Apám, Genova mellett, a gyönyörű Nerviben fürdöttünk Adámmal. Kitűnően vagyunk. Legközelebb írunk hosszabban. Ölelünk Benneteket.

Dide

KOSZTOLANYI DEZSÓ KOSZTOLANYI ÁRPÁDNAK

Venezia, Lido, 1926. aug. 8.

Drága Apám,

egy heti kóborlás után itt ütöttük fel véglegesen sátorfánkat s itt maradunk szeptember elejéig. Pompásan élünk, kis sátrunk van a tenger mellett, melyet velenceiekkel együtt

bérlünk. Reggel 10-től este 5-ig itt tanyázunk, sokat fürdünk, pihenünk. Erkélyes szobában lakunk, kertek között, a tengerparton. Hetente írni fogunk. Nálatok mi újság. Irjatok. Címünk: Lido—Venezia, Via Pietro Orselo 110 N 14.
Mindnyájatokat csókolunk

Dide

192

KOSZTOLANYI DEZSŐ KOSZTOLANYI ARPADNAK

Velence, 1926. augusztus 18.

Kedves Édesapám,

megkaptuk mindakét leveledet és mostan, hogy már sietünk hazafelé, válaszolunk kérdéseidre. Mi itten jól, elég olcsón és kellemesen éltünk. Olaszokkal béreltünk a parton egy capannát, az időnk javarészét künn töltöttük a tengerparton, reggel tíztől délután hatig meztelenkedtünk, aztán rendszeren bementünk Velencébe és csak késő este tértünk vissza. Szobánkért napi 35 lírát fizettünk, lenn a szalonban ettünk, többnyire gyümölcsöket. Szerencsére egyetlenegyszer sem rontottuk el gyomrunkat, hiszen a mi kosztunk itt is ép olyan volt, mint otthon. Adámka kitűnő színben van, fekete mint egy kis néger és erős. Én is teljesen kipihentem magamat. Holnapután Triesztbe megyünk hajón, aztán vonaton egyenesen haza. Mihelyt megérkezünk, azonnal írunk. Addig is csókolunk mindnyájatokat:

Dide

Árpádékat, Pucikát, Terit sokszor csókoljuk mindnyájan Dide, Mani is

Kedves nagyapám, csókolak mindnyájatokat: Adám

193

KOSZTOLANYI DEZSŐ KOSZTOLANYI ARPADNAK

Budapest. 1926. augusztus 24.

Kedvesédes apám, tudatom veled, hogy ma szerencsésen megérkeztünk. Augusztus elsején (szabadságos hónapom leteltével) megkezdtem rendes működésemet a B. N.nél is. Sokszor öllelek mindnyájatokat,

Dide

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, aug. 18-án Velencében kelt levelező lapod 22-én, továbbá 24-én Budapestről írt *nagyon szűkszavú* tudósításod 26-án ért hozznák. Jobban szeretttük volna, ha az utóbbi helyett ígéreteitek szerint ti magatok jöttetek volna élő szókkal elmondani utazási élményeiteket, de — sajnos, úgy látszik — ez hamarosan aligha történhetik meg, hiszen mindig csak ígéretetek az ide jövetelt. Pedig milyen szép lenne a lidói strandolást a palicsin folytatni, hová minden alkalmas időben öcsédék is naponta kirándulnak, s hozzájuk csatlakozik többször húgod is, néha édes anyád is, csak én maradok itthon házörzőnek. Most az őszi hónapokban könnyen készíthetnének nektek izléses és változatos növényi ételeket is, mert a zöldségnek most legalább is oly bőviben vagyunk mi itt, mint ti Budapesten. Ird meg tehát, kérlek, őszintén: számíthatunk-e egyáltalán arra, hogy karácsony előtt is viszonzláthassunk benneteket? Mikor kezdődik Adámka iskolájában az érdemleges munka, mert hiszen szeptemberben már ez is némi akadály lehet.

Ilonáról szeretettel emlékeztünk meg a névnapján: aug. 18-án, most pedig jó kívánságainknak e néma szavakkal is kifejezni [!]. Persze, hogy ezt is jobban szeretnők *élő* szavakkal megtenni, ha most itt lehetnétek. De hát vajmi ritkán valósulhat meg az, amit kívánunk!

A legutóbbi napokban ismét kellemetlenségeink voltak a háziakkal, kik mindenáron szabadulni szeretnétek tőlünk. Ugyanis tudatták velünk még júniusban, hogy találtak számunkra megfelelő lakásokat és a háztulajdonos a sógor-nője révén kijelentette azt is, hogy hajlandó kiköltözésünk esetén a hurcolkodás költségeit, valamint két évig a lakbérkülönbözetest is megfizetni; anyád és húgod meg is tekintették az ajánlott két lakás mindenikét, de egyiket sem találták még túrhetően megfelelőnek sem; elhanyagolt házban volt mind a kettő; így az egyikben a folyosó hányzó [!] ablaküvegét deszkázás pótolta, a folyosó ajtaja is hiányzott úgy, hogy az egyik szoba szimpla ajtaja közvetlenül az udvarra nyílt, s ezen kívül mindkettő évi bére oly magas volt, hogy azt a megígért két év után alig tudtuk volna mi továbbfizetni. — Mikor aztán anyád és húgod a mi mostani lakásunk konyhájában erről beszélgettek és a la-

kások nyomorúságait egymásnak felsorolták, elejtett szavai-
kat meghallotta az udvarban tartózkodó háziasszony és szo-
kott indulatosságával szemrehányóan és fenyegetően is ki-
mondta, hogy ne válogassunk, mert neki joga van minket
3 nap alatt az utcára kidobni (!!)

— Persze ezzel felborult azon tűrhető viszony, melyben mi véle egy ideig, még a legutóbbi karácsonykor is állottunk, hiszen emlékezhetek ti is, hogy karácsonykor a békesség kedvéért ti vizitbe voltatok nála. — Július elején ő Nagysága fürdőre utazott, és egy hónapig nélkülöztük nagy örömmel e házban a hiányát; aug. 6-án tért haza és aug. 21-én jutott eszébe, hogy ő két nap mulva nagy mosást fog végeztetni; ez azonban még sem ötletszerűen történt, hanem azért, mert látta, hogy mi is e jelzett napon nagy mosáshoz készülődünk. Ezért jónak látta az esővizes kutat lelakatoltatni és az udvarban és kérkedően kijelenteni: „Lezártam a kutat, most már moshatnak!” — Én aug. 21-én délben a hely szí-
nén megkérdeztem az üzletzárás után hazatért háztulajdonost, hogy az ő tudtával, beleegyezéssel [!], esetleg parancsára történt-e a belakatozás, s midőn ő erre *nem*-mel felelt, udvarisan megkértem őt, hogy a lezárást szíveskedjék eltávolítani, mert nekem az esővízhasználására több, mint 4 évi gyakorlat és megegyezés révén jogom van és igen sajnálnám, ha kérésem megtagadása esetén birtokháborítás miatt be kellene őt beperelnem. A háztulajdonos ingadozó és némileg mentegetőző válaszokat adott, melyek közben a felesége rákiáltott a konyhájukból füleink hallatára: „Gyere be, ne állj vele (t. j. velem) szóba!” — Mivel pedig a záreltávolítás nem történt meg, Mijatov Milorád dr. ügyvéd útján a keresetet aug. 23-án beadattam és a járásbíró aug. 26-án. d. u. 2 órára tűzte ki a helyszínen vagyis e ház udvarán a tárgyalást és erre még aznap beidézte az általam bejelentett tanúkat. Az idézést persze megkapta már aug. 23-án délben a házi úr és felesége is, aki e napon már vígan mosatott a lezárt esővíztartó közelében. De csodálatos módon már másnap: aug. 24-én a lakat a kút ajtajáról eltűnt és azóta nyoma veszett. Nekem azonban gondom volt arra, hogy elég sok tanúm legyen annak igazolására hogy 3 napig nem gyakorolhattam több mint 4 évig élvezett jogomat. — A tárgyalás azonban nem történt meg, mert Mijatov dr. 26-án reggel tudatta telefonon öcséddel, hogy a háziúr 3-szor is fölkereste őt és kérte a per visszavonására azon ígérettel, hogy e birtokháborítás

többé nem fog megtörténni és a fölmerült költségeket ő viselni fogja. Én persze készséggel beleegyeztem e megoldásba a további gyűlölködés lehető elkerülése végett is, úgyhogy 26-án délután megkezdhattuk mi is a mosást és ma már szárítunk is az udvarban, eddig minden zavarás nélkül a verőfényes, de hűvös napon (reggel 6-kor csak 12° C volt a meleg aug. 28-án!). A fehérnemű mosás tehát nálunk is eddig jól sikerült, csak az a kívánatos, hogy az eszmék is lehetőleg tisztuljanak és béke legyen!

Ma (aug. 28-án) van Ágoston napja. Szentelj te is, édes fiam, egy percet boldogult nagyapád emlékének ki most, ha élne még, 102 éves lenne, s ki oly nagyon szeretted az unokáit s köztük talán legjobban téged, kit legtovább szerethetett.

Mindnyájatokat gondolatban ölel és csókol

Subotica, 1926. aug. 28.

(szombat, d. e.)

szerető édes apád.

195

KOSZTOLANYI DEZSŐ KOSZTOLANYI ÁRPÁDNAK

Budapest, 1926. aug. 31.

Édes jó apám,

ne vedd rossz néven, hogy megérkezésünk pillanatában írt kártyám oly szűkszavú volt. Hamarosan akartalak értesíteni. Most hosszasabban írhatok egy földült, rendetlen lakásban. Nálunk is festenek, átalakítanak, két hétig kellemetlen vendég vagyok itthon s úgy érzem magam, mint te múltkor: legjobban szeretnék elköltözni. Emellett erősen dolgozom a regényemen, mely a Nyugatban csak november közepén fejeződik be s karácsonykor jelenik meg könyvalakban. Ezért nem is rándulhatunk le hozzátok, bármennyire is vágnálak már benneteket látni. Halasszuk el a viszontlátást karácsonyra, amikor majd nyugodtan ünnepelhetünk.

Annyi bizonyos, hogy jól nyaraltunk, alaposan kipihentem magam, erőt gyűjtve a téli kenyérharcra. Közel sem higyjétek, hogy afféle vad bicsérdysták vagyunk, eszünk bizony mi elég gyakran főtt ételeket is, csak húst nem. Drága Anyikánk jó főztjére számítunk mindnyájan, főképp Adámka, ki sokszor szeretettel emlegeti az otthoni jó ételeket.

Az otthoni szomorú pörpatvart, mely szerencsére a ti diadalokkal végződött, részvéttel olvastam. Mindig lever, ha műveletlen emberekről hallok. Nekem ebben a tekintetben elég tapasztalatom van. Úgy tekintem őket, mint a beteget s úgy is kezelem. Ezt ajánlom nektek is. A te okosságod mindenestre módot lel majd a kényes helyzetek átidalására.

Nagyapámról megemlékeztem a halála évfordulóján. De van-e nap, mikor nem gondolnék reája? Tudom, hogy ő volt az, aki engem nagyon szeretett.

Ilona szívesen és meghatottan köszöni jókívánataitokat. Neki eszébe se jutott, hogy elmúlt a nevenapja. Nekem sem.

De hol maradtak leveled kedves és értékes kísérői, a verseid? Sok idő múlt el azóta, hogy utoljára küldtél. Ne légy hűtelen a múzsádhoz.

Mellékelten küldök egy *Tintát* azzal a megjegyzéssel, hogy jövő héten hatalmas vastag levelet kapsz, mely minden jóval meg lesz béelve. Kérlek, közöldes Fenyvessel. Az összeget, mely Mariskát illeti, vegyétek fel s kérjétek meg, hogy a nekem járó felét tegye postára.

Ádám — ebben is rád ütött — azzal szórakozott vakációs napjaiban, hogy a szavakat visszájára olvasta s olyanokat keresett össze, melyeknek így is van értelmük. Az itteni lista jórészt az ő munkáját dicséri. Mit szólsz hazzá?

Mindannyian sokszor ölelünk benneteket

Dide

196

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, aug. 31-én kelt és szept. 1-én póstára tett kedves leveled szept. 3-án ért ide. Örömmel olvastuk belőle, hogy jól nyaraltatok és te a sok fárasztó munka után annyira-mennyire felüdültél; részvéttel olvastam azonban, hogy neked is kijutott a költőileg rendetlen lakásból, de vigasztaljon az a tudat, hogy a te otthonod most reád nézve stílszerű. Kiváncsiak vagyunk arra, hogy a szobafestéseken kívül miféle „átalakításról” van szó? Talán azt a tervet valósítottátok meg, hogy az udvari nagy szobát ket-

té osztjátok egy közfallyal vendégszobává és szalónná? Ird meg, kérlek, röviden ezt is.

Meglepetéssel olvastam, hogy még most is nagy, új regényeden kell dolgoznod, holott elutazástok előtt azt írtad, hogy az egész készen van már, csak csiszolgatnod kell még a meg nem jelent részleteket. Én értettem-e félre valamit, vagy pedig csakugyan november közepéig erősen kell dolgoznod ezen is. — Fődolog persze az, hogy november derekáig a csiszolással együtt készen legyen a nagy mű és karácsonykor könyvalakban is gazdagodjék az irodalom értékes munkáddal és mi is élvezettel olvashassuk akkor azt; ez lesz nekünk a legszebb karácsonyi ajándék és — ami fő — itt is marad nálunk karácsony utánis, nem távozik majd el tőlünk, mint ezt ti lesztek kénytelenek tenni, hasonlóan a szép karácsonyfa-díszekkel.

Nagy érdeklődéssel olvastam Adámkának „vice-verzás”-szógyűjteményét; ennek gazdagítására én is ittküldök néhányat, éspe dig ezt a latin disztihont:

„Aspice! nam raro mittit timor arma, nec ipsa
Si se mente reget, non tegeter Nemesis.”

egy másik ez: Sator arepo tenet opera rotas.

Ha lefordítja és megtanulja ezeket, latin nyelvi tudása is gazdagodik velük. — Irja meg Adámka: hányan vannak a 2 A) osztályban, változtak-e tanárai, kiknek neveit a mult iskolaévvégi Értesítőjéből ismerem.

Kívánságod szerint itt küldöm júliusban és augusztusban írt 20 darab versemet (260—279). Azért nem expedáltam el eddig ezeket hozzád, mert reméltük, hogy szeptemberben láthatunk itt benneteket, és itt adhatom át őket neked. De miután ez a remény is, mint annyi más, pium desideriummá vált, a póstára kell ezek elvitelét bíznom.

Én a legutóbbi hetekben betegeskedtem; aug. 23, 24. és 25. napjain a hónaponként jeletkező menstuálás-szerű bajon [!] kínozott, öcséd 25-én féle vi időköz leteltével eret is vágott rajtam, mire hamaros javulás állt elő, habár a kritikus 3 napon át is tanígtathattam. Csakhamar azonban gyomorrontásból eredt hasmenés gyötört majdnem egy hétig éjjel-nappal, mig végre most ezen is túlestem, előbb hashajtó, majd ismét összehúzó szerek használásával.

De még ennél is kellemetlenebb volt az a jelenet, mit a háztulajdonos szept. 2-án déli 1 órakor a lakásunkban

rendezett, midőn csak én és édes anyád voltunk otthon, húgod Palicson strandolt öcsédékkal. Ez az „úr” dühös volt azért, mert hogy az esővizes kút jogtalan lezárásáért 780 dinár ügyvédi költséget kellett neki Mijatov Milorádnak fizetnie és lármás, durva hangon rám akart parancsolni, hogy tiltsam meg anyádnak és húgodnak, hogy ne tegyenek megjegyzéseket és célzásokat az ő beteges feleségére, kit ezek a sértegetések sírba fognak vinni. Mi természetesen tiltakoztunk minden sértő szándék föltevésétől s iparkodtunk őt felvilágosítani arról, hogy a 3 hónap óta bejáró cselédje (egy borbélysegéd felesége) hazudozásából ered minden alaptalan panasza, de hát egy elfogult embert meggyőzni lehetetlen dolog és így majdnem félórai heves szóváltás után a ház ura ismét dühösen távozott. Szerencsére a húgod nem volt itthon ki ezt az erőszakoskodó tirunust (!) egy téli estén már nyitott ajtón keresztül kitessékelte, mert valószínűleg most is ezzel végződött volna e merényletszámba menő viselkedés. Anyád másnap elmondta ezt Mijatovnak, ki azt ajánlotta, hogy ha még egyszer ismétlődnék ez a minősíthetlen eljárás, hívjunk a szomszédból valakit tanúnak, és ő majd megindítja a magánlaksértési pert, ami még 780 dinárnál is több költségbe fog kerülni.

Én nem járok se színházba, sem moziba, de ime gondoskodás történik arról, hogy itthon is szórakozhassam. A ti szeretetekre gondolva elfelejtem ezt a kellemetlenségeket, tudva azt, hogy mindenkinek megvannak a kisebb-nagyobb bajai, melyek ellen nincs biztosítás.

Mindnyájatokat csókol

Subotica, 1926. szept. 4.

(szombat, d. e.)

szerető édes apád.

197

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ KOSZTOLÁNYI ÁRPADNAK

Kedves édesapám,

Budapest, 1926: IX. 8. d. u.

most már mi is kifelé megyünk a takarításból és viszonylagos rend van lakásunkban. Szobáinkat kifestették, de nagyobb átalakítások nem történtek, mint ahogy képzelted, pusztán ajtainkat mázoltattuk be fehérre. Azt hiszem kedvesebb, melegebb lesz az otthonunk.

Regényem a Nyugatban november elsején fejeződik be, addig bizony keményen kell dolgoznom rajta. Karácsonykor jelenik meg a Geniusnál könyvalakban. Alig várom, hogy személyesen nyújthassam át neked.

Adámka köszöni az érdekes latin disztichont, melyet már kívülről tud. Osztályáról még nem számolhat be, mert a viharos nyárra való tekintettel szünetjüket az egész országban szeptember tizenötödikéig hosszabbították meg.

Nyári termésed bőséges és meglepően jó. Nekem leginkább szívemhez szól az Őszike és az Iróasztalom egyenesen remekmű, csupa érett humor és gondolat. A Kínrímes vigasztalás pedig játékos technikád fejlődéséről tesz tanúságot.

Arról is örömmel értesültem, hogy hála Árpi fáradozásának ismét rendbe jött a szervezeted. Mindig idejekorán kell intézkedni. Ez már a korról járó kötelesség.

Ami a háziakat illeti, úgy látszik mégis a legjobb az, hogy teljesen megszakítjátok velük a társadalmi érintkezést s kerültök minden összezörrenésre való alkalmat.

A mellékelt cikkeket lehetőleg gyorsan juttassátok el Fenyveshez, közölve vele, hogy szeptemberi tiszteletdíjamat, az ezer dinárt, még mindig nem kaptam meg. Vajjon az augusztusi ezer dinárt, a nekem járó fölvette-e Mariska vagy az is még mindig a Bácsmegyei Noplónál van? Ebben az ügyben is légy szíves intézkedni, úgy hogy a két hónapra esedékes két ezer dinárt mielőbb megkapjam. Mindnyájatokat csókol

Dide

U. i. Elfelejtettem megírni, hogy Kedves kutyánk megkölykezett, tíz egészséges kölyke született, melyből hét megmaradt. Amennyiben Árpi öcsém számot tart egy kutyára, akár a kicsire, akár az anyjára, a Kedvesre, küldjön érte valakit, talán egy vasutast, aki hazaszállítja, nyolc-tíz napon belül szívesen rendelkezésére bocsátom. D.

KOSZTOLANYI ÁRPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, szept. 8-án írt kedves leveled 10-én d. e. érkezett ide; rögtön siettem a dús tartalommal Fenyveshez [!], de Ferenc urat nem találtam ott, Temesvárra uta-

zott és csak 14-én (kedden) jön haza. Megkísérlettem a pénztáros kisasszonnyal elintézni a te augusztusi és szeptemberi honorárimaid [!] elintézését, de bizony ez csak fél-sikerrel járt. Ez a tisztelt hölgy ugyanis, mint mindig, most is csak foghegyről beszélgetett velem és kijelentette, hogy nem ér rá a te ügyedben keresgélni, mert ők csak naplót vezetnek a kiadásokról, de főkönyvet nem; mindazonáltal kegyeskedett a gépírókisasszonyhoz utasítani, hogy ő lapozzon a naplóban, talán az talál valamit reád vonatkozólag. A gépírókisasszony [!] — ki a dölyfös pénztárosnővel ellentétben nagyon kedves leány — megállapította, hogy aug. 2-án 1000 dinárt küldtek el neked póstán. Vajjon ki vette föl Budapesten ezt, hiszen ti akkor már Olaszországban voltatok? Fenyves Lajos megígérte, hogy ezt megreklamálja a póstán, mert ez az 1000 dinár nem érkezett ide vissza a feladóhoz. Ez az 1000 dinár valószínűleg a te július hónapi illetményed, mert azt sem tartja szükségesnek a semmire sem ráérő pénztárhölgy oda írni, hogy melyik hónapi járandóság ez? Így tehát 14-én (kedden) folytatjuk tovább a dolog tisztázását azon megjegyzéssel, hogy még azt is sikerült megállapítani, hogy aug. 2-óta semmiféle pénzt *nem* küldtek el neked. — Ezt a folytatást azonban már a húgodra bízom. Engem nagyon bánt az a fitymáló modor, mellyel a pénztár uralkodója [!] bánik velem; még nem szoktam ezt meg; velem minden hivatalos helyiségben (a városházán is, állami hivatalokban is) koromnak és társadalmi állásmonnak [!] megfelelően előzékenyen és udvariasan szoktak bánni, nem szeretnék tehát abba a kellemtelen helyzetbe jutni, hogy a fitymálást udvariatlan, de megérdemelt válással kelljen megtorolnom. — Az új tárgyalás eredményeiről rögtön értesítelek levelező lapon.

A háziakkal szept. 2-ika óta tűrhetően békében vagyunk; lehetőleg kerüljük még a velök az udvarban vagy a kapualjban való találkozást is. Mindazonáltal akarattunk ellenére is meg kellett hallanunk a ház úrnőjének szombat (11-én) az udvarban a férjének kiáltott, de reánk vonatkozó fenyegetőző kiszólását, hogy majd elmegy ő a lakáshivatalhoz rendet csinálni, mit azonban a férj: „ugyan, ugyan!” szókkal leintett. Azt is konstatálták anyád és húgod, hogy a ház úrnője bubisra vágatta le a haját.

Örülünk, hogy a ti lakástok már csaknem egészen rendbe jött, az is némi örömet okozott nekem, hogy a legutóbb küldött 20 vers közül néhány megragadta a figyelt-

medet. — Most mellékelten 3 darabot küldök (280—282), melyek közül a 282-ik a legutóbbi napok aktualitása.

Öcséd köszönettel fogadja a felajánlott „Kedves”-t, vagy kölykeinek egyikét, azonban mivel neki február elsején ki kell költöznie mostani lakásából, előbb új lakást kell szereznie és nem tudja, hogy ott majd tarthat-e kutyát? Terveztünk ugyan házvételt is, ha kapnánk előnyös bankkölcsönt legalább 5 évi amortizálással aként, hogy a megvásárlandó ház egy részében én, anyád és húgod húznók meg magunkat és versenyt koplalgtatnánk öcsédékkal mindaddig, míg a vételárat és a kamatokat ki nem izzadjuk.

Mivel holnapután már szept. 15-ike lesz, kérem Ádámkát, hogy a mult levelemben kívánt adatokat az iskolájáról legközelebb írja meg nekem.

Subotica, 1926. szept. 13.

(hétfő, d. e.)

szerető édes apád.

199

KOSZTOLANYI ÁRPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, végre valahára sikerült húgodnak sokszoros sikertelen keresés után Fenyves Ferencet tegnap este a szerkesztőségben megtalálni és vele a függőben volt 2000 dinár tiszteletdíjat kedvezően elintézni így: a 2000 dinárból 1000-et már Fenyvesék szept. 19-ikén neked póstára adtak, a másik 1000 dinárt pedig ép most: 22-én d. e. küldte hozzánk ide Fenyves azon üzenettel, hogy azt mi tegyük fel neked póstára, ami holnap (azaz 23-án reggel) meg is fog történni. — Hogy pedig eféle kellemetlen késedelem ezentúl ne történjék, húgodnak megígérte Fenyves, hogy a jövő hónap elejétől kezdve az egész hónapitiszteletdíjat (2000 dinárt) húgodnak fizetteti ki és mi adjuk majd mindig a megfelelő részt neked póstára. Azt hiszem, hogy ez lesz a leghelyesebb megoldás. — Ird meg, kérlek, mikor kapsz és mikor kapod majd meg a legutóbbi 1000—1000 dináros küldeményeket, valamint azt is, hogy ki vette föl az aug. 2-án elküldött 1000 dinárt, mikor t_i már Olaszországban voltak? Ez utóbbira vonatkozólag már mult levelemben is kérdést inteztem hozzád, de nem kaptam választ.

Jósi bácsi tegnap (szept. 21-én) tudatta anyáddal és húgoddal, kikkel az utcán találkozott, hogy a Tózsdei Hír-

lapnak az itteni Ferrum-gyárral szemben való 5000 dináros követelését megnyerte és a pénzt már el is küldék, de ő még az ügyvédvi [!] költségeit a Tőzsdei Hírlaptól nem kapta meg. Légy szíves erre vonatkozólag telefonon érdeklődni és az eredményt velem tudatni azzal, hogy mit csináljak én azzal a 7 darab számlával, mit már hónapok óta őrizek és amikre az ügy elintézésével nem is volt szükség? Tovább tartsam-e ezeket az iróasztalom fiókjában vagy pedig mint fölöslegeseket eldobjam-e?

Áttérve a sok prózáról a költészetre, most csak egy verset (a 283-ikat) küldhetem, mert az elmúlt héten nem volt hangulatom, pedig jelenleg kevés tanítványom van, tehát időm lett volna, de rossz volt a kedélyem; nem is csoda, hiszen nagyon hat rám a gyors időváltozás: a szeptemberi kánikulából pár nap alatt rideg ősz lett. Most már csak 19° meleg van a szobában, kezeim-lábaim fáznak s ez kapcsolatos az én lassú vérkeringésemmel (36—40 érlökés percenként). Meleg harisnyát, posztócipőt hordok, alsó nadrágot is húztam, kezeimet zsebeimben melengetem; a fűtés még korai is, drága is; ilyenkor vacognak a rímek, a verslábak (akár az enyéme!) és a ritmus is. Persze jó volna hosszabb sétálás révén fölmelegednem, de hát a nagyobb járkálás mindjárt kifáraszt, minduntalan meg kell állanom, ezért napokon át ki sem mozdulok hazulról. Kedélyem is jobb lenne, ha társaságba mehetnék, de hát nem lehet s ilyen nyugalmazott embert ki keresne föl szerény otthonában? Attól félek, hogy én is előbb-utóbb a tolókoszóra szorulok, mint boldogult édes anyám, kinek nagyfokú idegességét örököltem. — Öcséd gyakran megvizsgál, kimutatható bajt azonban nem tud sem ő, sem Hermann dr. megállapítani; most brómporokat szedet velem, hogy többet tudjak aludni, mert az éjelek egy részét gyötrő álmatlanságban töltöm; órákon át lesem a virradást, olvasni fekvé nem tudok, a folyton hosszabbodó éjszakáktól minább [!] félek.

De ime most veszem csak észre, hogy a költészetről észrevétlenül megint csak a legnagyobb prózára: a vénség bajaira tértem át. Mivel azonban mégsem akarom ezt a levelet a prózai, keserves panaszokkal befejezni, azért gratulálok neked, édes fiam, a mult vasárnapi Tintá-hoz: a vén barackfához, mely azt hisszük, a te házad udvarán volt, melyet kiváगतott Borbélyné (azaz Ilona) és azután megsajnálta a szegény fát mindnyájan. — Pompás volt

az Alak-ok közül a pincér is úgy, hogy ezentúl más szemüvegen át nézünk mindnyájan a pincérekre. Bizonyára méltó párja lesz ennek az úszómester is, mely legközelebb fog lubickolni a Fenyves újságjának a hullámain.

Mindnyájan valamennyieket ölelve és csókolva vagyok

Subotica, 1926. szept. 22.

(szerda délután)

szerető édes apád.

200

KOSZTOLANYI DEZSŐ KOSZTOLANYI ÁRPÁDNAK

Budapest 1926. IX. 23.

Drága apám,

sietve küldöm s azonnal vigyétek el.

Most csak annyit, hogy Fenyves eljuttatta az 1000 dinárt, de a szeptemberi 1000-el még adós.

Brenner Dezsőke fönn van, holnap nálunk ebédel.

Jövő héten többet.

Csóköllak benneteket:

Dide

201

KOSZTOLANYI ÁRPAD KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes fiam, szept. 25-én írt kedves leveled a dús tartalommal 27-én érkezett hozzánk.

Másnap (28-án) közöltem Józsi bácsival az őt érdeklő részét, ki tudatta velem, hogy a pénzt (5000 dinárt) Ő már elküldte egy zagrebi banknak azon intézkedés alapján, melyet a Tőzsdei Hírlapnak egyik faktora a vállalat cégével ellátított [!] levélben hozzá intézett. A következő napon kapta meg Seifert igazgató levelét, ki a pénz elküldését Budapestre kérte. Ennek a kívánságnak persze már nem tehetett eleget, mert a pénzt már a megelőző napon Zagrebba adta fel, miről Seifertet is levélben értesítette. — Különben Józsi bácsi ma (szept. 30-án) reggel Ilonka nénivel és Budanovics Juszti nénivel Budapestre utazott Lacika esküvőjére, mely okt. 4-én (hétfőn) lesz. Józsi bácsi megígérte, hogy fölkeres benneteket és tudatja veletek, hogy a jelzett napon hány órakor lesz az esküvő a Krisztina városi

templomban, hogy az egybekelésen ti is megjelenhessetek, hol Lujza néni is ott lesz. Mi is kérünk téged és Ilnát is, hogy a szomszédságtokban levő templomban a mi nevünkben is gratuláljatok az új párnak, kik a legszűkebb körben leendő lakadalmi [!] ebéd után Olaszországba fognak nászutazni. Józsi bácsinak kézbesítés végett átadtam az idecsatolt 4 versem közül a 286-ikat, mely nagyon tetszett neki is, anyádnak, húgodnak, öcsédnek és Terinek.

Azt tervezi Józsi bácsi, hogy a tréfás verset, telegrammblankettára ragasztva a lakadalmi ebéden olvassan [!] majd föl. Mit szólsz te, édes fiam, e tervhez és a vershez, melybe régi jó kedélyem maradványából jutott csipetnyi darab? A többi 3 vers (284, 285 és 287. számúak) már nem ilyen kedélyesek, de hát az ujjaink se egyformák!

Megkaptad-e már a húgod által szept. 23-án feladott 1000 dinárt? Ird meg, kérlek, ezt is azzal együtt, hogy mikor jut kezeidhez a szintén 1000 dináros közbévitői [!] díj a Tözsdei Hírlaptól?

A legutóbbi Tinta (népek egyetlen igével) pompás, csak az a kár, hogy az általad megállapított érthelen [!] okból megbolygatták; így a csattanó vesztett a hatásából. Az új Tinta is remek, hol én és Adámka is szerepelünk, az Alakok is versenyeznek egymással a siker dolgában.

Örülünk, hogy Adámka nemcsak első diák az iskolában, hanem jól sportol is, remekül úszik. Csak meg ne erőttesse [!] magát ebben, és az édes apja se magát a szellemi munkában.

Tegnap (szent. Mihály napján) a temetőben voltunk; szept. 27-én volt 31 éve, hogy az én édesapám meghalt. Gondolj te is, édes fiam, szeretettel ő reá!

Sietek levelemet befejezni, hogy azt édes anyád és húgod még ma postára adhassák és ez minél előbb hozzád juthasson.

Subotica, 1926. szept. 30.

(csütörtök, d. u.)

szerető édes apád.

202

KOSZTOLÁNYI ARPAD KOSZTOLÁNYI DEZSÓNEK

Édes fiam, okt. 4-én kelt kedves leveled 6-án érkezett hozzánk és nagyon megörvendezett [!] azzal a tudósítással, hogy a Lavoro d' Italia című olasz lap okt. 1-i

száma 3 hasábos elismerő cikket hozott rólad. Vajjon ki írhatta ezt, tudod-e, vagy legalább sejtet-e? Ha igen, írd meg nekünk is, hogy hálásan emlegethessük a nevét.

Az október hónapi tiszteletdíjad felét, vagyis 1000 dinárt a húgod tegnap (11-én, héfőn, délelőtt adta fel. Kérlek, tudasd, hogy mikor jön majd a kezeidhez?

Mi is nagyon sajnáljuk, hogy Józsi bácsi elsiette a Tözsdei Hírlap 5000 dinárjának az elküldését és Budapest helyett Zagrebba adta azt fel. Mikor erről beszélgettünk vele még Lacika esküvője előtt, ő is kifejezést adott azon véleményének, hogy ott valami konfúzióznak kell lenni, másként nem kapott volna ő két ellenkező utasítást. Úgy látszik, ő is rösteli az elsietett elküldést és talán ezért nem látogatott meg benneteket és nem tudatta veletek az esküvő pontos idejét, holott Lujza néni erről értesítette; onnan tudjuk ezt, mert Brenner Dezsőtől hallottuk, hogy Eötvös és Anta jelen voltak a templomi szertartáson. Egyébként eddig Józsi bácsiek még minket sem látogattak meg már egy héttel előbb történt visszaérkezésük óta, pedig valószínűleg ezt is megtették volna, ha az a kellemetlen incidens nem történik. Adandó alkalommal tapintatosan megpróbálok majd még egyszer szóvá tenni ezt a dolgot és megtudni tőle, hogy miként lehetne reparálni a hibát?

Nálunk nagy újság van: az édes Pucika az állami kisdédóvó intézetbe jár hetenként 5-ször délután 3-tól 5-ig vele egykorú 5 éves fiúkkal és lányokkal, hol a jövő évben kezdődő kötelező iskoláztatás előkészítéseként írni és szerbül beszélni is tanul. Nagyon szeret odajárni és az órákzökben a zsidótemplom udvarán játszani, mert az előkészítőnek nevezett óvoda az izraelita elemi iskola épületében van. Büszkén cipeli a háti táskát a palatáblával és a griflivel és már mondogatja itthon is az iskolai szerek szerb neveit és azzal is kérkedik, hogy karácsonykor majd ő tanítja meg Dide bácsit, Ilonka nénit és Adámkat beszélni szerbül.

Mellékelten 4 verset küldök (288—291). Láthatod ezekből kedélyállapotom sűrű hullámozását, mely most különösen olyan gyakori, mint az időjárás ingadozása, mely egyik napon nyári: verőfényes, meleg, a másikon ködös és zordon.

Öcséd lakáskrizise és ezzel kapcsolatban a tervezett házvétel is állandóan izgat mindnyájunkat. Adja Isten, hogy a megoldás jól sikerüljön mindnyájunk lehető nyugalma érdekében.

Jelenleg csak kevés (4) privát tanítványom van, pedig már október közepe táján vagyunk. Ezek közül is egy (volt kollégám leánya) ingyenes. Ezeket hetenként 6 órában oktatom a 8-ik osztály fizikájára és matematikájára. Tavali tanítványaim közül egy fiú tanuló most Bécsben folytatja gimnáziumi tanulmányait, pedig már megegyeztünk, hogy tovább is itt fog tanulni és hónaponként 1000 dinárt fizet. Reméljük azonban, hogy a németül rosszul beszélő tanuló rövidesen kénytelen lesz visszatérni és tovább is itt tanulni, vagy pedig ad helyette a jó Isten más tanítványokat, és nekem ezek oktathatására további munkaképességet.

Igy éldegélünk mi remény és kétség között, folytonos bizonytalanságban. Nem így gondoltam én el ezt valamikor, réges-régen, munkaképességem teljes birtokában! Soha nem is álmodtam akkor arról, hogy én vénségemre megrögzött pesszimista lehetek. Így van ez, mikor az ember naponta érzi testi és lelki erejének a fogyását.

Nem írok most többet, ma rossz napom van, nem akarlak benneteket is panaszkodásommal tovább szomorítani.

Subotica, 1926. okt. 12.

(kedd, d. e.)

szerető édes apád.

203

KOSZTOLANYI ARPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Tudom csodálkozni fogsz ha levelem meg kapod, hogy én is írok, már oly régen készülök neked írni és mindég halogattam a levél írást és azért mert oly rossz hangulatba voltam, ami éppen nem levél íráshoz való volt, és éppen nem neked. Örökké félttem attól, hogy kellemetlenséget kever ez a házi asszony nap nap után és ez anyira idegessé tett, hogy remegtem sokszor belsőleg, tudod mi az félni? — ...

Magam se tudtam, hogy tulajdon képpen mért is van ez? a fejem is nagyon zakatol ijenkor, ez különben májusota van, ha felék vagy többet megyek akkor meg jelenik a fej dübörgés nem is panaszodom már senkinek mert ez elég unalmas, neked is azért írom meg mert ezis volt egy ok arra hogy oly rég nem irtam, Most, hogy kezd a sorsunk a rosszból ki bontakozni, valamivel nyugotabb

vagyok azért irok most neked; Ha valamiért izgatot vagyok vagy felek akkor el megyek Arpihoz ő meg nyugtat és akkor megint jobban érzem magam. Majd talán ha rendbe lesz a ház vétel és innen ki megyünk és a sajátunkba leszünk akkor talán egészen jó lesz minden — ... Ugye édes fiam te is jonak látod eszt a tervünket, mert csak így lehet eszt a mi lakás mizériánkat meg oldani, nekünk is és főleg szegény öcsédnek, ki már rengeteg pénct kölött másnak a házára annak rendbe hozására és a retenetes ház bér, hurcolkodás, stb. — így talán neki is jobb lesz és nekünk is, és az a tudat, hogy a saját házunkra koltünk. Apuskáddal meg beszéltük, hogy a ház a mely majd birtokunkba lesz, sem az ő nevére sem az anyémre nem irjuk hanem, Arpi, és Mariska hugotok nevére lesz irva, úgy, hogy ő biztositva legyen a mi halálunk után neki is lesz része házból, hisz eleget dolgozik értünk, azért szeretnénk eszt így, hogy biztositva legyen Mariska egzisztenciája. Majd erről Apuska fog neked körülményessen irni, és ha Isten segít karácsonyra le jöttök akkor majd szóval többet lehet beszélni. Most peddig azon fogunk lenni, hogy minden filéért meg takarítsunk és az adoságot törlesztünk a mi a ház-vételre vonatkozik. Le mondunk arról az ezer dinárról is, a mit a te joságodból elvesztünk, az a jó, hogy el láttuk magunkat pár darab fehérművel és ami a legszükségessebbel, most már könnyebben nélkülözük eszt az ezer dinárt.

Sajnos ebből a sok ezer dinárból semmit se tehetünk félre, de eszt azért nem tehetük, mert öt év ota nem vettünk magunknak semmit és így allig győztük az el rongyolt ruhát potolni és így gondolhatod, hogy a legjobb akarat mellett se tehetünk valamit félre. Csak az Isten erőt egészséget adjon a munkára majd csak ki birjuk valahogy. Apuskád elég jó lenne, étvágya is néha jób neha kevésbé van, csak ha megyünk az utcán a lépése néha bizonytalan ez is agaszt engem sokszor, gondolom hogy ez is az idegesség és nyugtalanságtól van, talán, ha majd talán a sajátunkba leszünk én remélem ez is el mulik mert ez a lakás úgy is hat rá. Azért is jó lesz ha Isten meg engedi aszt, hogy a sajátunkba leszünk akkor az udvart szép kertel megcsináljuk, és ő akkor ot ülhet háborítlanul a medig neki tetcik, senki idegen nem lesz ott. Lehet, hogy mire eszt a levelem meg kapod már a ház a miénk lesz. Apuskának meg nekünk is azért lesz jó ez a ház hely mert mindenhez közel van mind ez a lakás, és

főleg orvosi rendelőnek jó mert ott azon a tájon orvos nincs, így remélkedünk, hogy majd Árpinak is jó fog menni a kereset. biztat a remény ez idő szerint.

Levelem vétele után ne sajnálj pár sort nekem írni arra kérdésemre, hogy a ház Árpi és Mariskára lesz írva? Azis bántja édes apadat sokszor, és mondja is, hogy hát-ha nem bir tanítani betegség miatt, vagy egyáltalán tanítványa nem lesz, és ez anyira le hangoltá teszi, hogy egész beteg belé asztán vigasztaljuk öt. Árpi ismondotta neki az nem baj azért az adóság törlesztésre elég lesz amit ház bér fejébe adna, akkor egy kicsit meg nyugszik, te is írj majd neki erről, mert készül neked írni hosszabb levelet. Külömben is már enyi házbérért úgy sem lakhatunk volna mert a házi ur 6000 re akarja emelni és ha évente enyit törlesztünk a házra hát akkor a fele le lesz pár év allatt fizetve. Leveled várom! Ilonát Ádámkát sokszor csokolom téged szeretettel ölel csokol

Anyikád

Szabadka 1926. okt. 18.

(utoirat)

Majd el felejtettem meg írni amiért tulajdonképpen e levelet irtam, nagyon köszönöm drága fiam, hogy rendelkezésünkre engedted a 2000 dinárt a ház fedezésére, mert a te joságod nélkül nem teremthettünk volna magunknak othont. Csok

Anyikád

204

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, régen nem írtam már neked, mert a házvétellel járó izgalmak nagyon megviselték különben is beteg idegeimet. Most azonban már talán túl vagyunk a legnehezebb részeken; még csak a lakásbírósnál van hátra nov. 8-án (hétfőn) d. u. 4 órakor egy tárgyalás és ha ez is remélhetőleg gyorsan és kedvezően ér véget, akkor mi (én, anyád és húgod) nov. 15-én, öcsédék pedig nov. 30-án beköltözhetünk a megvett házba, mely a IV. körben *Bene Sudarevičeva ulica 40* szám alatt van. Öcsédéknek azért kell később hurcolkodniok, mert a ház egy részében eddig lakott családtagja a volt tulajdonosoknak csak nov. 15-én tartozik föltétlenül kiköltözni és utána alapos takarítást kell végezni.

A megvásárolt ház sokkal közelebb van a város központjához, mint a mi mostani lakásunk; a Margit malom közelében van, abban az utcában, melynek régi neve Bercsényi-utca volt. A város központjából hozzá minenün-
nen [!] aszfalt-járó vezet, nem kell téglajárón is botorkálni, mint most mi hozzánk; kedvezőbb fekvése van, különösen orvosi rendelő szempontjából. Az utca hosszú és széles, párhuzamos a Beogradski-puttal, s ha nem is oly forgalmas, mint ez, de a város centrumához tetemesen közelebb van, mint ezt már említettem is.

A háznak az utcára 4 nagy ablaka van és 1 kisebb ablaka a földött és üvegkapuval is ellátott kapualj felett. — a főépületben van 2 utca szoba 2—2 ablakkal, előttük zárt és beüvegezett folyosó, mely majd a betegek váró-helyisége lesz, ahonnan el lehet jutni a manzárd szobába is. ez lesz öcsédék hálószobája, mely előtt kisebb előszoba is van az udvarra nyíló ablakkal. A két, *nem* manzárd szobából nyílik még 3 szoba, melyek közül az egyik a világosságot az udvarból kapja egy másik, zárt és beüvegezett kisebb folyosón keresztül. Ezek 3 szoba közül az utcai szobával szomszédosnak a padlózata ugyanegy nivón van az utcai szobákéval, mennyezete is, mint amazoké sima (stukatúros), ellenben a két másik, udvari szoba padlózatának nívója 3 lépcsővel mélyebben van, és mennyezete gerendás, mindkettőé 1—1 mestergerendával. Ezen két szoba közül egyik előtt van a már előbb is említett kisebb, beüvegezett, zárt mellékfolyosó, melyen keresztül van a második bejárás a főépületbe, amelyre az egyik szobából 2 ablak nyílik; a legutolsó szoba 2 ablak [!] pedig közvetlenül az udvarra néz. — Az utcai szobák tetőzete fele részben zsinde-lyes, fele részben cserepes; az udvari szobák egyikének tetőzete zsinde-lyes, a gerendásaké pedig nádas; ez utóbbiak falai földből verettek, a főépület falai téglából épültek. — Az utcai front alatt magas, tágas pince van, mely szükség esetén suterréné is átalakítható. A legutolsó udvari szoba mellett van a mi konyhánk, melyet megnagyobbítottunk [!] és melléje élés kamrát is építettünk, öcsédék konyhája és éléskamrája pedig az egészen különálló melléképületben lesz, mely most van alapos tatarozás alatt. — A melléképületben lakik most még egy idősebb kisasszony is egy szobában és konyhában, kinek nov. 15-ig a lakásbíróság útján febr. 1-re fel fogunk mondani; ez lesz majd azután öcsédék konyhája és cselédszobája, mely gya-

nánt ideilenesen [!] a szintén a melléképületben levő mosókonyha szolgál.

A főépület szobáin így osztozunk meg: öcsédéké lesz az egyik, nagy utcai szoba rendelőül, az előtte levő folyosó várohelyiségül és a manzardszoba hálósobául; a másik nagy utcai szoba lesz a közös ebédlő; miéink lesznek az udvari szobák.

Megemlítem még, hogy az udvar igentágas, szép keret is lehet majd benne csinálni, van esővízes kút is benne.

Láthatod ezekből, hogy a megvett épület toldozott-foltozott, nagyon elhanyagolt karban levő ház, melynek tűrhetően lakhatóvá tételére most 13.000 dinárt kell a költségvetés szerint költenünk. De a hely értékes és évek múlva, ha majd a vételár ki lesz fizetve, további alapos restaurálás után kellemes és elég modern otthont lehet majd belőle csinálni. Főddolog, hogy a vételár a kamatokkal együtt minél előbb letörleszthető legyen a *te, soha eléggé meg nem hálálható segítségoddal*. Áldjon meg érte a jó Isten!

A házat öcséd és húgod, mint társtulajdonosok néhai Német Simon, vasúti altiszt leányaitól: Etelkától és Annától vették meg, kik közül az előbbi húgod iskolatársnője volt a kereskedelmi iskolában és Miskolczi Sándor, vasúti üzletvezetőségi tisztviselőhöz ment nőül. A ház vételára 120.000 dinár volt, melyből most kell a felét, a másikat pedig egy év múlva, vagyis 1927. nov. 1-én. Evégre öcséd és húgod a városi takarékpénztárból váltó fedezetes folyószámlára 70.000 dinárt vettek fel, mert nemcsak 60.000 dinárt kell most lefizetni, hanem állami és városi illeték gyanánt 10.000 dinárt, betáblázásra 2.000-et, javításokra már említett 13.000-et is; én az eddigi háztulajdonostól kapok a kiköltözés napján lelépési díjul 23.000 dinárt, mely ügyvédünknel: Wilhelm Jenő dr-nál van letétben; még Chikágóból is kaptunk 50 dollárt Teri egyik fivéréától; tehát a törlesztésre és a kamatokra jugoszláv pénz is fog közre működni, magyar is, *a te jószágod révén, sőt amerikai is*. (3-féle pénz, ahányféle a megvett ház teteje: zsendelyes, csepeges és nádas.) — A fedezetül szolgáló 70.000 dináros váltót öcséd és húgod írták alá, kezesek gyanánt pedig Decsy Jenő és Kovács Oszkolás Lajos, az én elhalt unokatestvéremmel [!] gazdálkodással foglalkozó fia. Hálával tartozunk még rajtok kívül Bénis Lukácsnak, a városi takarékpénztár főkönyvelőjének (a nyugalmazott Bénis Lazár, gim. pedellus fiának) is, ki a kölcsön megszerzésében a legnagyobb

szeretettel és odaadással működött közre és most is azon fáradozik, hogy a megvett ház minél előbb telekkönyvileg öcséd és húgod nevére átírássák. Nagy segítségünkre volt még Hirmann Károly, városi adótiszt, Bénis Lukács rokona is a sok ügyes-bajos dolog elintézésénél.

Anyád és húgod már tegnap óta szorgalmasan csomagolják a porcellán- és üvegedényeket s a könyveket. Én azonban, sajnos, csak nézhetem az ő fárasztó munkájukat, mert lágyékservem és szívbajom miatt fizikai munkát végezni már nem lehet nekem, aki 42 évig tanítottam az iskolában a fizikát.

Szintén hanyatlóban levő szellemi tevékenységem legújabb terményeiként 5 verset küldök (292—296), melyek közül a 295 iket („Fák frizuráját”) a Fenyves újságjának vasárnapi mellékleteül megjelenő „Filkó” című élclapban leendő közlés végett magának Fenyvesnek húgod által üzent kérésére megküldtem. Vajjon helyesen tettem-e?

Mindnyájatokat szeretettel ölelve vagyok

Subotica, 1926. nov. 5.

(péntek d. u.)

Édes apád.

205

KOSZTOLANYI ARPAD KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes fiam, tegnap: nov. 15-én reggel 7 órától esti 5 óráig átköltöztünk régi lakásunkból az újba, melynek címe: *IV. Sudárevičeva ulica 40*. Ezentúl tehát minden leveledet így légy szíves címezni. Most persze költői rendenlenségben [!] élünk annál is inkább, mert a főépületben volt lakó és családtag övével csak ma kezdte meg a hurcolkodást; lakásunk sincs még teljesen rendben: kőműves, ács, asztalos, üveges, lakatos, elektromos szerelő kergetik benne egymást és minket is. Sajnos az én régi betegségem: az idegesség is átköltözött velünk. A hurcolkodással járó izgalmak nagyon gyötörnek nappal is, éjjel is, főként éjjel; keveset és nyugtalanul alszom, sokszor fekvő helyzetben sem tudok maradni, a hosszú éjszaka egy részét guggolva virrasztom át. Ma délután Hermann dr. is megvizsgált és öcséddel együtt, Ő is nagy fokú idegsséget [!] (boldogult édes anyám öröksége) állapított meg. Három orvosságot is állapítottak

meg számómra; holnap kezdem az új kúrát; azzal biztatnak, hogy 3 nap múlva lényegesen fog enyhülni a bajom. Adja Isten, hogy így legyen!

Subotica, 1926. nov. 16.

kedd, este.

Szerető édes apád.

206

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

Oly rég szerettem volna néked már irni, oly sokkal tartozom neked... de nem tudok mással foglalkozni mint azzal a gondolattal, hogy szegény apádnak mért is kellett már meg halni, mindég és mindég eszünkbe van Mariskával, minden emlékeztet rá szép gyengéd beszéde, meséji, feltéve ha jól érezte magát ha nem volt el csügedve, különössen, reggel és este hiányzik nekünk, mert nap közbe csak el foglaljuk magunkat, a háztartási teendőkkel ilyenkor asztán egy percre nem jut az eszünkbe, és nem gyötör az a gondolat, hogy ő nincs már itt köztünk, ha el megyünk Marcsával egy kicsit jární este felé, mindég eszünkbe van az, hogy, hogy várt haz minket, és ezzel fogadott, „de sokáig jöttetek kivel találkosztatok?” peddig igazán ugy siettünk, hogy ne legyen maga othon, de szegénynek bár mien rövid ideig voltunk mégis neki hosszú volt az idő az egyedül lét, de most már nem is hagytuk magára öt egyikünk mindég mellette volt, ő eszt nagyon szerette. Ha el ment hazulrol mindég velementünk, meg-meg ált szegény, az uton, gyomor fájásról panaszkodott, asztán megint meg indultunk, és így tartott ez november 20-áig mig végre be következett az amitől mindég féltem az össze esése, és a halála.

Ej Didem! te nem is képzeled nekem mijen rossz, hogy ő nincs többé, azért is vágyom ki menni minden nap a temetőbe gyalog ez a mi sétánk, és akkor ha ki megyünk aszt hiszem, hogy jött. Neked is rossz ugye, hogy a szokásos heti levelei nem érkeznek, meg találtuk az iratai között egy be nem fejezett verset ami csak két sorbolál, ugy látcik nem tudta már befejezni nem volt ura már a gondolatainak eszt nov. 3-án írta és egy honapra meghalt. Meg találtuk az író asztal fiokjába a 18—20 éves korába irt nap-

loját a mely gyors irással van írva és majd nem minden lapjára egy-egy virág van ragasztva, sajnos nem tudjuk el olvasni majd ha te eljössz akkor el olvasol pár lapot belőle, és ha akarod el viszed magadal és el teszed emlékeid közé, mert ez ugyis téged illet mert te tud eszt olvasni és megbecsülni, és sok minden féle szép emlékei vannak eltéve gondossan.

Sokat sirok mikor magam vagyok mikor nem lát senki hisz ez oly jól esik nekem, hisz ez az egy amit most már adhatok neki, hálás vissza emlékezés, joságáért finom lelkeért a melyel veletek és velem bánt! Jaj! talán már elég is lesz ebből az érzékenykedésből enyi, és nem szövöm tovább eszta szomoru fonalat, mert a te finom lelkedet is csak még jobban szomoritom vele, másra térek át.

Köszönöm édes jó Didém az ezer dinárt amit karácsonyra küldtél, és benne pár sort, „hogy csendes karácsonyt” az is volt! nagyon is szomorú, meg vártuk Marcsával a 10 orát a mikor éppen három hete volt, hogy ki lehelte jó lelket, és akkor el mentünk nem aludni hanem csak le feküdni és csendesen beszélgetünk rola.

Édes Didém az a gondolat bánt engem, hogy mért vontad meg magadtól eszt az ezer dinárt hisz mi majd csak nélkülösztük volna a mig a nyugdíjam el nem intéződik. Hálá s köszönet érte!! ...

Petrovics Veljko irt egy igen kedves meleg hangu levelet a melyben írja, hogy pártolni fogja ügyunk a melyre már feleltem is neki és kértem pártfogását, ha akarod majd el küldöm neked a mit irtam neki? Aszt is meg irom, hogy hogyan elünk, nagyon kevés hust és töb főzeléket, hetente csak egyszer eszünk hust, erről én még nem tudok le szokni mert az én rozoga gyomrom nem bírja a főtelen ételt. Sokat sportolok amenyiben fát vágok a mi a napi fűtéshez szükséges. Mond meg az Adámkának, hogy tanuljon meg jól sakkozni majd meg kapja szegény nagyapja sakkját a könyvel együt amit bentaláltam a sakkba ezzel játékot ő maga is. A lakásunkat ugy rendeztük be a, hogy ti tanácsoltátok. Somlo Zoltán verse gyönyörű szép ami a tegnapi Bácsmegeibe van. Milen ujságokat emlitetél tegnap a telefonba, hogy kültél? Nagyon vágyom Pestre menni talán jobb lenne ott? vagy nem! magam se tudom, hogy lenne jobb. Csókol mindnyájatokat szeretettel

Anyikád
Irj!!

1927 jan. 11

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

E hó 12-én irt levelemet aszt hiszem meg kaptad, melyben megköszöntem névnapomra küldött gratulációt és a benne lévő pénct. Még egyszer köszönöm. A multkor röviden irtam, most már jól érzem magam azért hosszabban irok. Mariska állására vonatkozólag, különben ő már erről irt neked; egész őszintén meg irta, hogy most jelenleg nehéz kapni is, hogy ő csak délután válalhatna hivaltalt. Mert délelőtt nálunk ez teljesen lehetetlen. Ismét meg irom, hogy miért, ha Mariska elmenne ugy nekem kellene végezni a napi teendőket. A takarítást, fát, szenet, fel hordani a pincéből, fűteni, fát vágni, ebédünket megfőzni mosogatni, utánna söpörni s mindent rendbe hozni a mosakodásra, havonta a mosonéval nagy ruhát mosni, mángolni, vasalni. Tudom aszt mondod, hogy a cseléd el végzi, én cselédet nem tartok és nemis tarthatok, hogy miért eszt már Mariska meg irta.

Még egy bajom van majdnem minden reggel szédülök különösen ha le hajulok, de délfelé el mulik néha napközbe is jelentkezik. Te irtad, hogy Teri és a cselédje segítsen nekem a hazi teendőkbe. Eszt nem kívánhatom már csak azért sem mert, szegény Apuska halála után párszor ott ebédeltünk, a közös ebédlöbe, s egy napon Teri mondotta, hogy a cselédje panaszkodik, hogy mi miattunk kérik más munkájával. Ekkor el határoztuk, hogy többet vagy nem eszünk ott vagy ha igen ugy össze szedjük az általunk piszkított pár dr.b. edényt és el mosuk másnap vagy még aznap. Igy láthatod, hogy erre nem számithatunk. Be bizonyosodott most mikor beteg voltam, Mariska kérte Terit, hogy jöjjön el hozzám mig ő tejért és a patikába el siet. Teri aszt monta nem jöhet el ő sétálni megy, mit tehetett mást mint rám zárta az ajtot és el ment. De szükség volt mert sem a gyogyszert sem a tejet nem nélkülözhetem, mert a tej volt a minden napi eledelem anyival is inkább mert mást nem tudtam enni. Mariskától még Teri aszt sem kérdeszte, hogy a cselédem süsön e számodra egy tojást vagy gyere hozánk enni. Söt még egyszer ha fel hívsz telefonon be szavaltatom vele, épp olyan harsogó, erős hangja van mint szegény drága jó nagyapjának (öszikének)

Nagyon szeret veled telefonon beszélni minden este meg kérdi nem telefonál ma *direkt* nekem Dide bácsi. Nagyon drága gyermek már pár szót is beszél németül a mit to-lünk hallot. Ma kaptuk meg a cikket a mit B. N. részére küldtél abba irod, hogy mije elökelő társaságba voltatok. Aszt kérdezem, hogy mit feleltél a fő hercegnőnek, a kérdésére? A te jó nemes szerető szived tul becsülte anyádat. Légy szives édes Didém küld el aszta versedet mi a Nyugat jubileumi számába meg jelent.

Mindegyiteket csókol szeretettel

Anyikád

Feb. 16 1927.

Pepi cime

Weber Pepi

VII k. Knjaza Mihajla ulica 1

208

KOSZTOLANYI ARPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

[1927 tavasza]

... betegségem alatt Mariska mosogatott el utánuk. Elég kellemetlen volt nekem az a rövid idő még M. a patikából haza jött rossz volt az a tudat, hogy én teljessen egyedül vagyok itthon de ez csak rövid fél oráig tartott és már is ideges voltam, hátha még egész nap egyedül lennék, és nem lenne akinek el panasználom mi lelkemet nyomja. Nagyon össze szoktunk mi ketten rossz lenne egymás nélkül élni. Nem is tudok én magam lenni az én idegeimet teljessen tönkre tenné az egyedülét. Nem csodálom barátnéjimat kiknek szintén szomorú egyedülét jutott keresnek maguk mellé valakit, s én hugodat egész nap nemtudom nélkülözni; Nem mondom aszt, hogy délutánonként ne menjen hivatalba sőt erre nézve már lépéseket is tetünk. Egy nagyon jó ismerősünk van itt, kinek az ipa Belgrádba képviselő, ez valószínűleg vejének (a mi jó ismerősünknek) a Pesti jugoszláv konzulátuson állást szerez, a közel jövőben. Ennek az ismerősünknek a felesége a nagybátya vendéglőjébe délutánonként könyvelést végez. Ez a hely meg van ígérve M.nak azon esetre ha ő nekik sikerül Pestre jutni a fizetés 2 órai munkáért 600 dinár, de ha Mariska egész délután ott volna akkor 800 dinárt is kapna. Az ígérettel nem elégszünk meg most, hogy ki megyek első utam Piu-kovits Józsihoz vezet, kinek az új gazdasági irodájába több

leány van alkalmazva, talán sikerül Mariskát is behejezni addig míg ott vagy máshol nem kap állást addig míg megkapom a csekély nyugdíjamat majd ebből be osztva meg élünk. Drága, jó Apuska erre megtanított mindketönket.

Nagyon csodálak, és hugodnak is kissé fáj, hogy irtad, hogy nem szégyen a dolog, és bárhol kell neki állást vállalni. Ő nem szégyeli a munkát; a ki kosarakat, *éjjelit* vizes kanákat kenyeret visz a pékhez és cipeli haza a terhet akár egy jó meg rakkot csacsi; Azt hiszem ijenek után nem riad vissza bármien munkától, csak ez az egy a mi vissza tartja, hogy engem ne hagyjon egyedül. Tudom te aszt mondod itt a Teri. Ő csak délfelé szalad be egy pillanatra asztán estig nem látom söt néha csak másnap reggel peddig nagyon rá érne nálam lenni. Árpika áldott jó fiu ő nem akar egyikünket sem meg sérteni ép azért én is kérlek édes fiam, hogy levelemre mit teljes bizalommal irtam ha válaszolsz rá ne a mi cimünkre küld hanem Pepiére itt küldöm címét. Azén leveleimet föl bontja Árpi és talán válaszból ki folyolag nehesztelés támadna, amit nagyon kerülök. Épp ezért ne is emlisd Árpinak a levelemben irt Terire vonatkozó dolgokat; A sok panasz után a mit levelemből olvasol had irjak egy kedves dolgot. A kis Évikém névnapomra egy szép verset mondott mit legközelebb...

[Töredék]

209

KOSZTOLÁNYI ÁRPADNÉ KOSZTOLÁNYI DEZSŐNEK

[1927. ápr. 14.]

Kedves Didém!

Nagyon köszönöm a mit utolso leveledbe kültél, áldjon meg érte az Isten!. A nyugdíjat is meg kaptam ezer harminc két dinárt honaponként 4 honapit kaptam, ebből három honapit be adtam a bankba a ház törlesztésre a többi csekélység maradt az élelemre stb. s most pedig minden honap elején 2 ezer dinárt törlesztünk aszt a mit a te szivességedből kapunk a szerkesztőségből, és így majd csak takarékossgal le küzdjük a házra valo tartozást. Nagyon nagyon örülnénk ha le jönnétek hozzánk meg látogatnátok pár hétre, és minden cgyéb dolgot még meg beszélénk. Aszt hiszem, hogy a nyugdíjat ily hamar megkap-

tam csakis barátodnak köszönhetjük, a mit rövidessen meg is köszönök levélbe t. i. Petroviccsnak. te is légy szives neki meg köszönni szivességét és fáradságát, mindnyájatokat csókol szeretettel

Anyikád.

210

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

Csütörtökön 18.án halgattam én és Mariska, a rádioba fel olvasásodat, igen jól lehetet hallani mert semmi féle lég zavarok nem voltak, mikor a hangodat meg hallottam örült a lelkem, hogy ha nem láthatlak leg alább a hangodat hallom, nagyon tectet nekem az *Apa* című költeményed meg is könnyesztem, a *szertetett is* nagyon szép volt Mariskának az *özvegy a villanyosban* tectet, végeredménybe mind szép volt csak az a kár, hogy oly hamar el mult az az idő, hogy fel olvastál. Pucika is mélységessen halgatta kagyló a fülén és át szellemülve volt mikor a hangodat hallotta, csak aszt mondotta mikor el végezted, „de kár, hogy már halgat.” nomajd máskor, megint halgatom ugye nagy anya? Ma megint kint voltunk a strandon este nyolcig, jó meleg volt már holnap nem lehet kimenni mert nagy mosás lesz, ha el végeztük akkor ha szép idő lesz megint ki megyünk remélve, hogy majd könyebben viszem át a telet. Meg mérekesztem csak 57 kilo vagyok ruhástol, ugye kevés?

Ilona meg kapta e a gratulacionkat? Adámka hogy van? gondol e nem ránk hanem Palics tavára, majd talán hivek maradtok ígéreiteitekhez, és jövőre ittis töltetek egy pár hetet nálunk, nem csak a nagy Albionba, Gyönyörűn szol most a Rádío, Cigány báro operát halgatjuk s ez mellet irom neked eszt a levelet.

Mindnyájatokat csókol szeretettel

Anyikád

1927. 20 aug.

211

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

Bocsás meg, hogy csak most köszönöm meg a küldeményt, de nem tutam előbb irni mert el voltam foglalva,

hurcolkodás az építkezés miatt padlás össze rakás és ehez hasonló dolgok tartottak fel, este pedig fárat voltam, és ezért ma köszönöm meg szivességedet, temetőből haza jövet erős el határozás kísért, hogy neked irjak.

Nagyon kedves szép álmom volt a napokba, t.i., hogy ültem egy sarokba a széken asztal hiszem itthon, és Adámka oda jött szép csendessen, meg ölelt még meg is csokolt gyengéden, és erre fel ébredtem, sajnos csak álom volt ez, és nem való...

Szeretnék benneteket újra látni, de erről most le kel mondani egy időre, talán egyévre. Már szegény apád halálának, is egy éve lesz két hónap múlva, hogy szegény meg halt. Istenem és én mindég nem tudom feledni az ő kedves létyét, hogy itt járt köztünk sokszor kedvesen el beszélgetet ha el nem borult a kedélye, ej mit is beszélek neked újra erről elég ez ha én érzem, hogy mit vesztettem...

Isten áldjon meg még egyszer köszönöm szivességed sokszor csókol szeretettel Ilonát Adámkát csókolom

1927. 8. szept.

Anyikád.

Lujza néninél voltál e?

212

KOSZTOLÁNYI ÁRPADNÉ KOSZTOLÁNYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

[1927 ősze]

Nem mulaszthatom el neked meg írni, hogy *Sitkei Kramarits Viktor* nekem egy nagyon kedves szép levelet írt a melyben Mariskát meg kérte, már feleltem is neki a melyben bele egyezésem adtam jól tettem e? Csókol szeretettel

(De magamra maradok! — ...)

Anyikád

213

KOSZTOLÁNYI ÁRPADNÉ KOSZTOLÁNYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

Örültem, hogy beszélhettem veled telefonon és kedves hangodat hallottam. Végre megoldódott a legnehezebb probléma, az ajándékozási szerződést miről Árpi írt majd el ké-

szitjük és kezeidhez jutatjuk, végtelen örülök hogy Mariska boldogságát ha csak ezen mulik nem akadályoztuk meg. Hiszen szegény anyit nélkülözött dolgozott 6 évig cselédmunkát végzett és valjuk be őszintén csalodott is egy pár-szor... , hogy igazán meg érdemli a sorstol, hogy boldog legyen és szeretessék jó lelkéért. én hiszem és kívánom neki, és aszt hiszem ti is így gondolkosztok.

A terminus mit Kramarits határozott az egybekelésük-re aszt hiszem nagyon rövid idő allig hiszem, hogy meg lehet ekkora dacára annak, hogy Kramarits az ő iratait sürgeti, ha csak ugyan meglehet akkora ugy telefonon előző napokban értesitünk ha esetleg később lesz ugy asztis tudatjuk de feltétlen el várunk erre a napokra. Nekem is irt egy nagyon kedves levelet a melyben meg kérte tőlem Mariskát. Én feleltem is neki kedvezően de erre még választ nem kaptam. Ma küldött Kramarits sürgönyt melyben értesit, hogy iratai folyamatba van.

Gondolhatod menyi a gondunk és dolgunk édes Didém. A gyomrom mostanába jól viseli magát ritkán fáj, ugy látcik javul azonban hejette a bügykőm ki fakadt és ki mondhatatlanul fáj, éppen most kellett ennek is lenni, de eszt is el tőröm csak sikerüljön Mariska frigye, el tőröm ugy mint sok más bajt. Még egyszer ismétlem, hogy értesíteni fogunk mindenről bár mi történjen is.

Csókol mindnyájatokat szeretettel.
1927. XII/19

Anyikád.

ui. Öcséd nagyon kedves és jó szivvel lélekkel azon van, hogy Mariskát boldoggá tegye éppen ugy mint te, szegény öcsédnek elég gondot okoz, ez az egy vigaszom, hogy jó fiaim vannak, akik remélem nem fognak nehéz napjaiban el hagyni.

Isten áldjon meg benneteket

csókol Anyika

214

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

Ma kaptuk meg jan. 12. Árpinak irt leveledet mely ki-mondhattatlan lelki izgalmat okozott ujolag nekem. Nem tudom szoval ki fejezni, hogy mily végtelen fáj az, hogy

bemmed édes fiam most csalódtam. Mert leveledből világosan ki tűnik, hogy te a nekem 1925. dec. 1-től adott 1000 d. meg vonod holott eszt nem egyszer szóval és levélben (a melyek meg vannak) rendelkezéseimre engeded azzal, hogy fordicsam arra mire nekem legjobban szükségem van. 1926. nov. 1 ota a ház törlesztésre használtam fel annyival is inkább mert te is kívántad és levélben is irtad, hogy így hugod részére is biztos megélhetést nyujthatunk. Már most aszt kérdezem, hogy mi értelme lett volna Mariskára irni a ház felét ha eszt nem tudjuk ki fizetni, csak az által, hogy te atad a havi ezer dinárt részemre. Eddig nyugottan hajtottam le a fejemet abban a tudatban, hogy a ház fele hugodé lesz és ha én meghalok (ami aszt hiszem ijen lelki állapotba nem tarthat soká) lesz Mariskának miből élnie. De a te leveled után itélve nincs más hátra mint eladni a házat és inen ki költözni, hogy téged kívánságod szerint kielégítsünk. Hová mennyünk? itt két szobás lakás havonta 800 vagy ezer d. Mi marad akkor a nyugdíjából az élelemre,...

Emlékezzél csak vissza mit ígértél apuska *ravatalánál*, „hogy soha el nem hagylak titeket és mindég ez a mondásod van előttem ha lelkemet csügedés fogta el mindég a te mondásod adott nekem reményt. Most ez a reményem is kezd veszni. Kérdem édes Didém mi lenne, hogy ha nyugdíjam nem volna? akkor is így lenne? Az ezer dinárt csak addig kérem tőled, míg Mariska ház része ki fizetve nincs ez mind össze 12—15 ezer dinár. Akinek oly szép jövedelme van mint neked, az enyit meg tehet, hogy segítheti kétségbe esett annyát. Hisz te oly jó voltál mindég hozzánk és mondtad is és irtad is, hogy mellettetek leszek ha kell. Marcsának vettem egynéhány darab kelengyét aszt hittem, hogy férjhez megy — ... de amint Áрпи leveléből értesülsz nem így van, és most itt van nekem a 2000 dinár tartozásom, aszt hittem, hogy a nyugdíjából fizethetem lasanként, és most itt álok a legnehezebb hejzetbe, hogy mi tévő legyek nem tudom, Nagyon kérlek most agy tanácsot, intézd el, hogy megnyugodjak egy kicsit. Nem kívánom senkinek se a kinek gyermeke van ijjen lelki küzdelmet mint a milyen nekem van; Áрпи leveléből is olvashatod ha nem kapom az ezer dinárt ugy nem tudjuk tovább törlesztetni a házrészt.

Énis ugy mondom mint szegény jó apuska „ugy félek nem tudom, hogy mért” Jaj csak már gyógyulnék ebből a bajból! mért nem is lehetek én nyugott. Ne nehesztelj

rám édes fiam de nincs akinek így el panasznám bajomat. mint neked, Marcsa esete is nagyon izgat.

Csókol

Anyika

Ilonát Adámkát csókolom

1928. jan. 15.

215

KOSZTOLANYI ARPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Kedves Didém!

1928 feb. 13

Igen köszönöm kedves soraidatt megemlékezésed, név és születés napomra, én melleted vagyok mindég gondolatba és lelkemm egész melegével, sokszor egész nap rolad és rolatok gondolkodom. Mért volt szomorú telettek? mért nem írod meg, hogy mi bántja nemes lelkedet? talán segíthetek rajta ha mással nem hát veled együtt érzek. Árpiék is itt hagynak benűnket nem sokára, de rossz is lesz! úgy magunkra leszünk, igaz, hogy nem messze lesznek, de ha hamar kell akkor az is messze van, de hát ez talán neki szerencséje, hogy Ludast meg kapta. Évikét nagyon-nagyon sajnálom, ő is sajnál minket, újabb ok arra, hogy busuljak. Mit szolsz Mariska ügyéhez, hát csak nincs neki szerencséje!, ez már a mi sorsunk... Irni fog neked levelet, A péncet előre is köszönöm még nem érkezett meg, ha meg jön rögtön írok. Nagyon jó lenne ha terved sikerülne, hogy meg látogatnál tavaszra, ha pedig akkor nem úgy a nyáron négy hétre gyertek le, látod Adámka, hogy szeretett itt jól érezte magát napozhat és fürödhet Palicson. Ilonát nagyon sajnálom, hogy beteg de remélem, hogy már jobban van és már nem fekszik, ha nagyon unya magát írjon pár sort, most különösen jól fog esni mert magunkba maradunk, de hát eszt is meg kell szokni mind mindent ami rossz. Jaj de sok rossz napom volt ezen a télen édes fiam sok lelki gyötrelmen mentem keresztül, noha majd találkozunk akkor sokat fogok neked mesélni.

A lakást naponta 5en—6an nézik de még nem vették ki, majd ha igazán itt lesz az idő akkor majd kapkodnak érte. Itt küldöm Évikének Adámkához irt levelét nagyon boldog volt, hogy írhatott és, hogy tud már írni, és most várja Adámkától a levelet.

Mindnyájatokat sokszor csókol szeretettel

Anyikád.

Diduskám a péncet épp most kaptam meg köszönöm Anyika.

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

Nagyon köszönöm a karácsonyra küldött 1000 dinárt, amit már a bnkbol fel is vettem, már vettem is rajta ami legszükségesebb volt, egy pár téli cipőt egy pár meleg kesztyűt, egy házi kabátkát, és egy esernyőt, mert az enyém már nagyon meg viselt volt, amit ezelőtt 15. éve vettem, és így most már a te jószágodból fel ruházkodtam, és így már nézhetek a tél elébe, még egyszer nagyon köszönöm! Évikét tegnap délután 3-om orakkor vitték haza Ludasra auton, és ½4. re már othon is volt nagyon örült az aranyos, hogy jobban volt és a fő, hogy auton ment haza láza már nem volt csak egy kis hő emelkedése, és most othon Árpi kezeli aszt hiszem kint fog feküdni a levegőn és nem szabad neki iskolába menni, különben majd Árpi neked bővebben ír rola, holnap be jön Árpi mert itt rendelése lesz, délelőtt 1 orakor allig várom már, hogy Pucikárol haljak valami hirt, nagyon rossz volt mikor el vitték, nagyon fáj, hogy nincs itt hiszen úgy meg szoktuk egy mást, 3om hétig az ágya mellet voltunk Mariska és én, és hűségessen ápoltuk, e ho 23.án mi is ki megyünk Ludasra, kint töltjük az ünnepeket és az *Árpi öcséd születés* napját, asztán fájó szívvvel mondunk bucsut egy időre tőlük és jövünk haza a mi csendes magányunkba. A könyvet a mit kültél Évikénk köszönjük de még nem láttam majd ha ki megyek majd olvas fel belőle nekem.

Mostanába megint fáj a gyomrom ha csak valamivel töbetti eszem mint egy tea vagy egy tojás akkor már nyomja, majd ünnepek után el megyek Hermanhoz és meg vizsgál, vagy röndgenez, majd meg látjuk, hogy mit mond mit állapít meg, legjobb addig amíg nem eszem semmit, de akkor nagyon éhes vagyok. Adámkának ad át leg jobb és a legőszintébb, jó kívánataimat név napjára. Tegnap voltunk kultur estén a melyben Fenyves Feri tartot beszédet nagyon-nagyon szép és magas nívon ált nagy tapsot aratott. bár már téged is itt látnálak fel olvasni! „no de ami késik az nem mulik”.

Még egyszer köszönök mindent és boldog karácsonyt kívánok!

Ilonát téged ölelve maradok szeretettel

Anyikád.

1928. XII 20.

KOSZTOLÁNYI ÁRPADNÉ KOSZTOLÁNYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

Igen meg örültünk, 16.án kelt levelednek, a melyben irtad, hogy el jössz, csak asztán igaz legyen, és *ne legyen csak ígéret*, arra kérlek, hogy ird meg bizonyosan melyik vonatal érkezől, mert Árpi és Pucika elébed akarnak menni a Supjáki állomáshoz, ha el hagyod Királyhalmi állomást akkor a legközelebbi állomáson várnak tekincs ki az ablakon és ott lesznek és akkor ők is jönnek veled haza, ird meg a pontos jöveteledet, hogy várjunk; Vigyáz meg ne fáz! mert itt bizon nagyon hideg van ott Pesten is? Hermannál voltam és 3 om féle gyógyszert adott a gyomor baj miatt, ápszolut sav hiány van és most miota eszt az orvosságokat szedem határozottan javulást érzek, egy hét mulva megint fel mék hozzá mert így rendelte okevetlen rám parancsolt, hogy jelentkezem, az idő le teltével, és megyek is. Örvengek, hogy Ádám jól van és, hogy te boldog vagy általa csak gondoljátok, hogy ez megmaradjon.

Csókollak mindnyájatokat szeretettel várunk.

1929. I/20.

Anyikád.

KOSZTOLÁNYI ÁRPADNÉ ÉS MÁRIA
KOSZTOLÁNYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

1929. II/14.

Nagyon köszönöm kedves meg emlékezésed név napomra, hogy mit érzek te irántad aszt csak én tudom pici gyermek korod ota eszt érezheted te is, a szeretett a becsülés, és a lélekhez valo felemelés ez növekedett bennem mostanáig és aszt hiszem ha Isten segít továbbra is meg marad mint kettőnknel, Ilonának is köszönöm pár sorait, jól esett, a gyomrom most 10 nap ota jobban van magam gyógyitom és pedig nagyon egyszerű kezeléssel minden nap éh gyomora veszek be egy késhegynyi gyömbért meg reszeltem oly finom mint a liszt és eszt veszem be és azota birook enni kocsonyát is ettem már jó meg ecetezve és semmi bajom sem volt töle, nem törődöm hogy nem orvos adta vagy

tanácsolta hanem azok ajálták akiknek szinte használt, és nekem is még eddig használt, nincs fájdalmam nincs feszülés a gyomorba, hanem inkább hamar újra éhes vagyok hisz láthatad, hogy, hogy szenvedtem kint Ludason, milyen gyötrelmes volt az életem és mikor haza jöttünk és elmentél akkor milyen rosszul voltam, pedig nem ettem az nap semmit, és akkor el határoztam, hogy be veszem eszta szert bár hogy is lesz, és mostanáig be vált, és talán továbbra is; Most meg a lábam fáj ülök egész nap a diványon be van pojálva a lábam nem bírok menni, mert a bal lábamon a bűgkőm meg fagyott a templomba 22 fokos hideg volt és most ki fagyott le nyuzodott az egész bőr úgy, hogy sok este vérezett csöpögöt belőle a vér ma azomban jobban van mert, Marcsa nem engedett semmit tenni és csak nyugot-tan feküdtem. még ez is ért — ..., hogy így nem bírok menni jönni. Pucika ben van nálunk, nem engedtem, hogy ki vigyék ebben a dermesztő hidegbe, és Arpi mondja hogy csak 6 fok van a háló szobajukba a meleg, tehát igazán mégnem enyhül meg az idő nem is engedem ki vinni őt, nálunk ellenben 19. fok meleg van a szobákba egész kelle-mes a lakásunk, csak még a gyomrom jó legyen akkor há-lát adok az Istennek, hogy meg segített, majd meg írom a későbbi eredményt az orvosságra vonatkozólag. Sietek a lá-bam fürösztetni és kezelni, pá jó éjt mindnyájatoknak csó-kol szeretettel

Anyikád.

Sokszor csókol mindannyiokat Marcsa.

219

KOSZTOLÁNYI ÁRPADNÉ KOSZTOLÁNYI DEZSŐNEK

Kedves Didém!

1929. III/22.

Aszt hiszem már Árpitol bővebb értesítést kaptál a házunk el adásáról, azért én csak röviden írok erről, kénytelenek voltunk eladni mert itt a kamat oly nagy, hogy egy évben 9000. Dinárt tesz ki, és akkor még a tőke nincs törlesztve, úgy, hogy nem lehet így dolgozni, ha nem mi potolva leszünk azzal, hogy a kert városba vettünk egy szép telket egy nagyon kedves helyen, és építettünk a magunk kényelmére 3om szoba egy elő szoba egy konyha spejz, egy mozsdo szoba veranda asztán mosó konyha és ház mes-teri lakás és ez mind ti az építkezés 35 ezer dinárba jön

és a telek 19. ezer dinárba úgy, hogy mind össze 54 ezer dinárba jön. Egy Ludasi építész készíti és ezért lehet ily kis összegé építeni az itteniek meg egyszer ugyan eszt a tervet akarták el vállalni, úgy hogy 100 ezernél is többbe jött volna.

Mit szolysz mind ehhez édes fiam? ugye te is helyben hagyod tervünket, sokkal nyugottabban fogok élni, nagyon sokat kellett volna most tavasszal a házra költeni cserepesztetni, csatornák rosszak voltak a kutat javítatni, úgy hogy leg kevesebb 10 ezer dinárt rá kellett volna költeni, hogy valamit javításunk. ha szépen sikerül a ház építése, a kerttel körül lesz a ház véve úgy, hogy az a közepén ál, akkor a homlokzatra ki lesz írva, *Ádám és Éva lak* mit szolysz hozzá? Ne hagyj eszt felelet nélkül, úgy mind már sok mindenre nem feleltél amit kérdeztem; Tegnap azaz 19.én voltam fent Hermannál, oltot *Inzulinnal* aszt mondotta, hogy ez nagyon jó hatással van a gyomorra majd meg látjuk még nem tapasztaltam... kedden este Árpi be fog oltani azzal az oltoval a mivel az epebajosokat szokták mert gyanakszanak, hogy nincs e epe kövem majd meg látjuk énis kíváncsi vagyok, hogy mi lesz. Mért nem irsz már két hete semmi írást nem kaptunk tőled még ezis agaszt engem nem elég a gondom bajom hanem még te se irsz, hogy, hogy vagytok; Reménylem a nyáron el jössz meg látogatni minket az új portánkat meg tekinteni, majd husvét után kezdik építeni és szárad egész szept. 1.ig addig Ludasi lakosok leszünk, mert május 1re át kell adni a lakást, a házat és akkor ki megyünk Arpiékhoz. Istenem csak adig meg javulna a gyomrom, hogy énis élhetnék Apuska szavaival „*gyomrom már nem rom*”.

Írjál kedves Didém pár sort csókol szeretettel

Anyikád

220

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

1929. szept. 18.

Kedves Didém!

Régen irt leveledett megkaptam, a melyben irtad, hogy a ház szentelésre haza jössz, még hogy mikor lesz és, hogy lesz e nem tudjuk, de okvetlenül várunk akár mikor jössz vagy jöttök nagyon örülünk és szeretettel várunk. Meglá-

tod hogy milyen kedves és bájos a házuk, ugy, hogy Teri itt volt a napokba és gyönyörködött benne, és eszt mondta „el jövök hozzátok nagyanya egy hónapra lakni, oly barátságos a lakástok.” Minden szobába napfény ragyog, és szellős.

A te névnapodon keszték építeni és Mária név napján jöttünk be lakni házukba, ugye érdekes? e két dátum? Csak Isten segítsen tovább is élni.

Csókol Anyikád.

irj!!

Staniceva ul 22.*

* Helyesen: Santicéva 22. Később, 1930 végén 20-ra változtatták.

221

KOSZTOLANYI ARPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK ÉS ÁDAMNAK

Kedves Didém!

1929. XI 18.

Már rég szerettem volna írni de mindég valami közbe jött és így ma el határoztam, hogy irok, nem tudom rá gondoltál e arra ma négy hete milyen napunk volt, Árpit operálták, akkor nem is sejtettem, hogy milyen veszedelemben forgot az élete de talán még te se sejteted, csak most mondták az orvosok, hogy mily nagyon súlyos volt az állapota és csak az ő jó erős természete segítette talpon állni, látnád még mindég nagy tátongó sebe van azaz tátongo ür van a hasába még 3om vagy négy hét kell a teljes be gyógyulásra, és addigy nem mehet ki Ludasra a mig nem lesz erős és nem forr be egészen a seb, most innen jár be a kórházba, mikor szándékozol le jönni meg látogatni öcsédet? ird meg és örömmel várunk csak jöjj! Pap Lajos is jobban van érdeklödöt felöled is, tudod az a beteg aki akor olyan nagyon súlyos beteg volt mikor Árpit be mentünk első nap meg látogatni, aki koponya lékelést kapott már beszél jól és minden iránt érdeklödik, jövő héten már haza megy ő is; Köszönöm a rolam irt szép és nemes ciket talán tulságos elfogult vagy irányoban de te érzed, hogy milyen voltam irányotokba a lelkemet is oda adnám ha lehetne... értetek, csak sajnos, hogy eszt nem mindenki méltányolja a családba, de nem baj ezen tul teszem magam és élek csendessen kis hajlékomba. Ma

voltunk Jenő bácsi név napján és egyben az eljegyzést is megtartotta, nagyon boldog az öreg, hogy eszt is el érte az esküvő is rövidesen meg lesz, a mai napról fogsz egy kártyát kapni az ott voltak alá írásával.

Ilona, hogy van? remélem nem beteg? írj pár sort csókol

Anyikád.

Kedves Adámkám köszönöm a kedves képet a mit kültél csókol

nagyanya

222

KOSZTOLÁNYI ÁRPADNÉ KOSZTOLÁNYI DEZSÓNEK

1929 XII 8.

Kedves Didém!

Ma két hete itt voltál emlékszel? mien lelki állapotba voltunk mi ketten it ebben a szobába ahol vacsorásztunk és a hol én most e levelet írom, most azomban már jobban vagyunk és örülünk, hogy így történt, Istenem mi lehetett volna! — ... Már haza is mentek Ludasra tegnap délelőtt verő fényes szép nap volt, 3om hétig itt voltak és itt üdült a kis öreg a szobákba heverészet kint az udvarokba sétált és már egész jó színbe és kedélbe hagyta el a mi kis napsütötte lakásunkat, majd ha itt leszte fel ujtjuk a rossz és a jó napokat, csak jöjjetek el fogunk örvendeni a viszont látásnak... és majd csendesesen megüljük a ház szentelést, de nem ismerek rá készülni és félve gondolok erre a szora — hogy ház szentelés... Ma el vittük Fenyvesékhez a kéz iratokat kérésed tolmácsolva és elfogatták a legnagyobb készséggel, Ferinek a felesége ben fekszik a zsidó kórházba vakbél operációt végeztek rajta de már e héten ki megy ő neki nem volt olyan sujos írjál majd Ferinek pár sort, Miota Árpit operáltak, azota a gyomrom nem jó sokszor erős nyomás van benne és várom az elmulását. Csak ti legyetek egészségesek ez a fő és jöjjetek haza. A Vörösmarty ünnepélyt halgatuk a Rádion mert nekünk is van Rádionk Árpi be vezette és halgattam a te szép konferálásod az az mind nyájan halgatuk még Pucika se akart adig le feküdni még téged meg nem halott beszélni. Ugy örülök a Rádionak legalább van egy

kis szorakozásunk mert sehova se megyünk szorakozni mert minden krajcárt félre teszünk a ház fedezésére és tatározására. A ki csak volt nálunk mindenkinek nagyon tettet a ház külömben nem kell, hogy mondjam te látad és tudod, hogy mijen majd most jobb kedvel szemléled meg mint a multkor csak jöj le

csókol szeretettel mindnyájatokat

Anyikád

Bicskeiné meghalt

Pepi örökölt valamennyit.

223

KOSZTOLÁNYI ÁRPADNÉ KOSZTOLÁNYI DEZSÓNEK

1930 1/7.

Kedves Didém!

Először is nagyon köszönöm a küldött pénct a mit karácsonyra kültél éppen jól esset mert a gyászhoz kellett venni mert apuska halála ota nem potoltam a feketét és most egy keveset kellett venni. Nagyon sajnálom, hogy a ház szentelésre nem jöttél, de ha mégis el jöttél hát éppen a temetés napjára értél volna ide, nem borzasztó ez?

Egyszer operáció, egyszer temetés. Külömben is hugod már meg szentelte vérrel a házat, ugyanis ma egy hónapja, hogy Árpiék haza mentek Ludasra, és utánna mi nagy takarítást végeztünk, és már el lett végezve csak még a nagy kredenc teteje volt a portol meg türülni, és onnan zuhant le és a rádió asztal kiálló cifraságába verte a fejét a mely fel hasította a koponya csontig, a zsidó kórházba varták össze mikor be jöttem a földön feküdt tartotta a fejét és vérzett, most már egészen jól van sebe be gyógyult csak a hátsoja fáj mert azt is nagyon megütötte, de azis már jól van ugy, hogy azota már temetésen is voltunk, láthatod, hogy menyi kellemetlenségünk és baj fájdalomunk volt, szegény Ilonka néni is ki szenvedett, és Józsi bácsi most magányosan éldegél, Etelka ma délben utazott el 5. napig volt itt 18 év után most látta édes apját először! gondolhatod a viszont látás milyen volt szegény Etelka öröm mámorba uszott, hogy édes apját látta és az oly gyengéd és kedves volt hozzá, és meg ígérte, hogy majd el megy hozzájuk. Dezsó is itt volt már azota háromszor, és meg ígértette vele az apja, hogy el jön nem

sokára megint, nagyon szereti most gyermekeit Józsi bácsi, hát ennek kellett meg történi, hogy ezek érezék ujra az api szeretettett...

Mikor jössz el? de most már nem ház szentelésre várunk, hanem csak úgy mint az ellöt, voltam a napokba a szemem miatt a *Sreiber* doktornál és éppen szerencsétlenségemre az öreg volt ott és nem a fia, a ki apuskát is vizsgálta mikor te is jelen voltál, aki úgy el kedvetlenítette szegény apádat és nem különben engem is, egy ora hoszát vizsgálta a szememet, és asztán se tudta meg mondani, hogy tulajdon képpen mi a baja a szememnek, csak anyit mondott, hogy holnap menjek el és akkor majd meg mondja, hogy mi a baja a szememnek, hogy én peddig nem mentem el, hanem itthon forro vízzel borogatom naponta 3 szor, és holnap kedden várom az Arpit és majd meg mondja ő, hogy mit tegyek talán majd el megyünk ahoz a jó Sercer szemorvoshoz, mert nem az a szemem fáj amelyik már évek ota ros, hanem a jó szemem *véres* és félek, hogy az a baja van a mi a másiknak, ha pedig az a baj! akkor bucsut mondok a világnak, és, hogy mi lesz aszt még nem tudom!

csókol Anyikád

mégegszer köszönöm a mit kültél

224

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

1930. II/1.

Kedves Didém!

Miota el mentél, itt hagytál bennünket azota üres a ház, nincs a ki járkál a szobákba, nincs akivel beszélgesünk, és főleg nincs Ping pong láz, de van Ludason minden nap délután 5 órától este 9.ig járja a Ping pong verseny, úgy anyira, hogy Pucika már előnyt sem fogad el sem az apjától sem az anyától, és nem tudják meg verni őt hanem rendessen egyformán vannak a nyerésben, látod enyire ment a tudomány a Ping pong terén, csak mi ketten maradtunk hátra Marcsával ebben a sportban. A rádió napokba aszta hirt közölte, hogy a hadi kölcsönkötvényeket a

bankok *Devalválják* hát jó lenne ha meg tudakolnád, hogy igaz e, és ha igaz akkor majd valami uton fel jutattom hozzád, és meg mondd, hogy te örökölted, és legalább kamatot kapnék, ha nem is sokat legalább száz dinár is jó lenne, valamit fedezni, ugy e leszöl szives ez után érdeklődni, alkalom attán, és nekem erről írni. A szemem javuloba van nem rosszabbodott, csak hosszadalmas a kezelése mig talán el mulik. Itt írom a levelet a háló szobánk ablaka előtt. a nap rá süt erre a levélre amit neked írok, és sugarával meg aranyoza e sorokat és küldi neked esztaz emléket a lakásunkrol.

Nem tudom most, hogy el mentél éppen aszt az érzést érzem mikor a vasutrol haza jöttem mind mikor réges régen el hagytad a szülői házat, olyan fájó volt nekem az el meneteled, talán aza szép idő? olyan tavaszias volt mikor ott kint a vasutnál diskuráltunk talán ez is hozzá járult a hoz az érzéshez a mi bennem motoszkált, zokogni tudtam volna érted, mind a gyermek aki az anya után sir, ki is mentem a temetőbe és ott szabad volt a könyeknek hullani. Még aza jó, hogy Marcsa itt van, és Árpiek be-be jönnek, küldtek be sok töltelékot t.i. füstöltet sonkát zsirt és egyebeket. Nagyon kedves volt Teri, ő is be jött, és diskuráltunk, de csak hamar ki mentek, mert sietek, hátha várják az Árpit a betegek. A rádionk most kitünő, kár, hogy nem halgathatod! egyre várom, hogy a *János vitézt adják* a studijobol de csak nem jelezik az elő adást. Kedves Didém mégegyszer kérlek és figyelmesztetek, hogy ha esetleg *Hirman* meg kérne valami szivességre hát el ne fogadd mert már nincs is ott csikérián, már meg lógot valamerre más hová és egy lépést se tégy az érdekébe (haszontalan) semmi ember. — ...

A mult napokba a Radioba hallotuk a nevedet említeni, és erre lettünk figyelmessek de csak már Kosztolányi-nevet hallotuk és meg voltunk ijedve mert a hírek közt attá le a Rádió, és így tudakoltuk sok hejen mig végre megtudtuk, hogy fel foksza valahol olvasni, akkor meg nyugottunk, kérlek ird meg, hogy mikor és hol olvasol fel. Ilona kíváncsi e a lakásunkra? mikor jön el megnézni remélem nyáron eljöttek? Adámkát csókolom Ilonát téged csókol szeretettel Anyika. írj!

Ma halgatjuk Rádion az Aranyembert.

nincs itt 30.án ment el a kórházból de Marcsa meg tudta a címét, hogy hol van Bácsmegyei Naplo Noviszád, már el is vitte a könyvet Fenyves Ferinek és az mondotta, hogy el küldi Simonyinak. Még egyszer gratulálok ezért a kitüntetésért és anyai szivem kimondhatatlanul örvend neked, csókollak és köszönet amit kültél.

üdvözöl

Anyikád

Drága jó Didusom! Nagyon sok szeretettel köszöntelek a Kisfaludy tarsaság tagjává választásod alkalmából. Sok csókot küld

húgod

226

KOSZTOLÁNYI ÁRPADNÉ KOSZTOLÁNYI DEZSŐNEK

Kedves Didém!

Nem tudom el gondolni halgatásod okát, miota innen el utasztál minden nap várom a postát, hogy mikor hozza a zöld tintával irt kártyát vagy levelet, de hiába nem jön a várt levél; talán nincs semmi bajotok? ird meg kérlek őszintén halgatásod okát? Mikor el utasztál nagyon halgatatag voltál és ez engem el szomorit. ird meg hogy mért voltál oly rosz kedvű és szotlan? várom minél előbb kedves soraidat Ilonát Adámot csókolom téged is ölel

Szobotica 1930 ápril 14.

Anyika

227

KOSZTOLÁNYI ÁRPADNÉ KOSZTOLÁNYI DEZSŐNEK

1930 V/16.

Édes Didém!

Felolvasásod a jóságrol, és a szöcskéről, a rádioba el hangzott, mingyár akartam irni hosszabban, de nem volt rá időm és ezért most irok. Nagyon kedves volt mind a két el beszélés, és nagyon jól lehetett érteni a szavakat tisztán és értelmessen olvastad, csak az a kár, hogy fősvény voltál és többet nem olvastál legalább még egyet adtál volna le.

Sokakal találkosztam az uton gratuláltak nekem, hogy mien büszkék, hogy a mi nagy emberünket a ki itt született hallotuk beszélni Budapestről. Éppen ezektől egyikétől hal-
lotam, hogy a színházi életben a kezed ben van, hogy lát-
tam e? rögtön el mentem a hol gondoltam, hogy van szin-
házi élet fel hajkurásztam egyet és meg nésztem, gondol-
tam közbe azén Didém meg ígérte, hogy el küldi a színházi
életett de el felejtette, mond meg a Zsemberinének ha ő
ki olvasta és nincs rá szüksége ugy aszt küld el. Meg mé-
rekesztem ruha nélkül vagyok 51. kg. gyarapottam 1 kilot
nem sok az igaz de jobb mintha fogytam volna egy honap
alat nem is lehet többet kívánni ugye elég ezis? az a fő,
hogy birok enni és nem fáj a gyomrom, csak ez a baj, hogy
nagyon drága az orvoság és nem is lehet igen kapni mert
nagy rá a vám és nem igen tartják a drogeriába, most kell
várni még megint valaki Pestről hoz mert ott olcsobban
lehet hozzá jutni. Nagyon örültünk mikor olvastuk Vidé-
kiné sorait, hogy jön csak aszt nem tudjuk, hogy ide száll
e hozzánk vagy máshová már irt is Mariska neki egy kár-
tyát, hogy szeretettel várjuk, csak jöjjön, de még eddig
semmi értesítést nem kaptunk, hogy mejik vonattal érke-
zik, hogy ki menjünk elébe. Már egy éve lesz, hogy kesz-
ték építeni a házunkat, de még nem jött meg az ado men-
teségi engedély taláncsak meg kapjuk, a kert is már fej-
lődik a gojok is kint diszelegnek remélem meglátjátok rö-
videssen szerény hajlékunkat, „ígéret szép szo ha meg tart-
ják csak ugy jo” és így való. Itt mellékelem Évike képét
ugye jó? csak életbe kedvesebb.

Csókol

Anyikád

228

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

Igen meg örültem levelednek a melyben irtad, hogy
jöttök bizon nagyon szép lenne ha el jönnétek már szeret-
ném látni Ilonát és Adámkát, téged hála Isten nem rég láta-
lak és ez nagyon jó nekem, csak ird meg pontosan hogy
mikor szándékosztok jönni mert e ho 15én kezdjük a fala-
kat le verni és szépen be meszelni, ugy, hogy mire jöttök

rendbe legyen az egész lakás. Az Évikének nagyon tetszett mikor mondtam, hogy „Dide bácsi meg volt a fény képeddel elégedve” szegényke sokat tanul különösen a szerbnyelvet és isztoriát magója. Árpi ma utazott Noviszádra, és meg tudja és tapasztalja otta hejzetet, hogy hogy van, mert Évikét *Fruska gorára* akarja adni, hogy ott a szerbnyelvet jól el sajátítsa, hogy jövő évben könnyebben bírja atanévet, holnap délben érkezik meg Árpi és akkor majd el mondja tapasztalait és el határozásukat, én elége sajnálom, hogy el megy Évike fáj a lelkem érte, mert olyan félénk kis teremtes, vagyis inkább ideges, hogy bir az majd nálunk nélkül ott lenni egyedül nem tudom eszt elgondolni, mikor még a repülő géptől is ideges a mely a feje fellet vagy 2000 métere száll, hogy a fejére zuhan hát még a többi minden a mitől fél. A kutyájoktól is ugy fél ha egy kis csirke ott futkos előtte, hogy be kapja és le nyeli, amit már egy párszor megis történt, akkor szaladva kiabál rémessen, és a kezét fülére szoritja szemét be humva szaladgál össze vissza még az édes anya rá nem huz egy párat, és ezzel el van intézve az idegesség, öröklöt baj talán majd ki növi, nem gondolod? azért teljesen nem. Hála Isten én már egészen jól érzem magam természetesen vigyazom kell az ételre, hogy nehéz ne legyen az orvosságot már csak hálából iszom néha, ha majd ti esetleg jöttök hozatok egy üveggel mert ott olcsobban lehet meg kapni, hogy mégis legyen ha kell, mert itt nem lehet találni. Jozsi bácsi sokat utazik Székesfehérvárra Etelkahoz, nagyon szereti az unokáit jól érzi magát kösztük és boldog, hogy ugy szeretik az unokáji és, hogy Bandika szépen beszél franciául és leveleznek is, így kellett ennek lenni a, hogy van Laci is ott töltötte ahusvétii ünnepeket.

A péncet ma feladtuk — Csókol szeretettel mindnyájatokat

1930 VI/12.

Anyikád

229

KOSZTOLÁNYI ÁRPADNÉ KOSZTOLÁNYI DEZSŐNEK

Kedves Didém!

Sietek levedre válaszolni igen örvendünk ha el jötök csak a napot irjad meg, hogy mikor és mellik vonattal

érkeztek, a kért irást el küldtem F. Feritől, irt is neked pár sort. Légy szives ha jöttök 2 üveg *Hajduint* hozni *boncsátok* fel és így hozzátok ide majd az árt a mennyibe jön meg fizetem, így sokkal olcsob.

Csókol
várunk!

Anyikád

1930 VI/17.

230

KOSZTOLANYI ÁRPÁDNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

Nagyon aggodom állapotod miatt, mért nem irsz, hogy hogy vagy? taláncsak nem veszélyes, Áрпи levelét vagyis kártyáját meg kaptade? mit tegnap innen irt kártyád vétele után, irj azzonnal, hogy vagy? Pucika is itt fekszik nálunk; kis mandula gyuladássa van kevés lázzal, Reisz doktor volt nála, és meg nyuktatott, hogy nem *difteritisz*, ugyanis már tegnap rosszul érezte magát de nem mert panaszkodni, mert szülei itt voltak, és félt, hogy haza viszik csak mikor már el mentek akkor nyöszörgött, hogy rósszul éri magát, és mit volt mit tennem, mint orvost hívni, és most beszél nagyban a kis szerb leánnyal kit tegnap szeresztünk neki azaz Marcsa szaladgált érte, ugyanis az itteni tanfelügyelő adta, aki Apuskának nagyon jó kollégája volt, a kis leány végezte a 2 ik polgárit igen értelmes gyermek beszél szerbül németül, és most tanul franciául, magyarul is beszél jól de a tanfelügyelő megtiltotta neki, hogy el ne árulja, hogy tud magyarul így oldottuk meg aszt, hogy Évike ne menjen el az idegenbe, a hol nem sok gondot fordítottak volna rá — ... így pedig csak ő vele foglalkozik ez a kis leány nagyon szegények 8 an vannak testvérek és eszt az egyet Mikics a tanfelügyelő ur vette pártfogásába és tanitatja további ki képezésre a kis leányt ugye te is így találod jónak? majd meg látod ha el jöttök, hogy mijen helyes kis leány 2 hónapig vagyis a szinidöbe itt lesz Áрпиéknál teljesen ingyen van, csak a kosztért, mikor jöttök? ird meg a napot. Marcsának operálta Wilhem Imre a hátán egy rossz indulatu nagy lencsét, össze téveszteted az apuskáéval ő neki csak egy zsír daganat volt a hátán, de

nem operálták, Más különben jól éreznék magunkat el tekintve a te bajod aggaszt, irj azonnal.

Csókol és vár szeretettel

Anyikád

1930 jul 2.

u i Azt hiszem Évikét szombaton haza viszik 5 én

231

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

1930 ug 29.

Végre irhatok neked levelet, most már el végeztük a nagy és szükséges takarítást, nagyon szép és tiszta a kis szerény lakásunk, oly jó ben a levegő egész nap nyitva az ablakok és todul be a balzsamos illat természetesen csak addig hagyuk nyitva az ablakokat a mig nem tűz be nagyon az áldott nap, majd meg látod ha talán le jöhec, tél ellöt, ki tudja milyen szigoru telünk lesz és ekkor nem birsz utazni. A kéz iratokat mind a hogy kivántad rendeltetési hejére jutattuk, most vasárnapi lapban fog meg jelleni „kün a tanyán” már Évike allig várja. Ma olvastam el Kisbéry János tárcáját ha nem tudnám, hogy földmunkás, hát aszt hinném, hogy földbirtokos irta, a kinek volt alkalma sokat olvasni és mégtöbbet utazni, hogy magának nagy inteligenciát szerezet nem pedig egy szegény egyszerű ember igazán bámulatos, hogy mijen szép kifejezéseket használ, kár, hogy nem birja erősen fejleszteni tehetségét, várjuk további fejleményét. Nem tudom öcséd meg irta e, hogy szeptember vagy októberben ujra operálják a nap még nincs el határozva Wilhem Imre szanatoriumába fog feküdni pár nap és asztán ithon, ha ugyan sikerül az operáció — ... vakkbél utani sérvét operálják aszt mondják, hogy nem veszélyes de ki tudja — ... a vakkbélre is eszt mondták, hogy nem veszélyes és megis te tudod legjobban, hogy mi volt és mit áltunk ki, és hogy féltünk a katasztrófától, az Isten mégis meg segített, és azért is viseltük könnyebben a nagy bajt mert talán *te* itt voltál és együt féltünk együt reméltünk, hogy most, hogy lesz az Istennél van, ha erre rá gondolok hát egy pár percre el fog a szomorúság, talán operácioja ellöt el jöhec vagy akkor vagy utánna? aszt hiszem ó majd meg irja neked a tényeket

öcséd semmibe se veszi az egészet úgy a, hogy nem vette semmibe a vakbelét sem, csak asztán jött tudatának a súlyos bajnak, Istenben remélek és még nem igen csalatkoztam! — ...

Szeretettel csókol
Ilonát is.

Anyikád.

232

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

1930 szept. 30.

Kedves Didém!

Aszt hiszem meg kaptad 21. éröl szóló levelem a melyre még eddig választ nem kaptam, most én nyugtalankodom, hogy te mért nem irsz? A napokba éppen akkor nyitottuk ki a rádiót mikor a te nevedet és még egypár nevet említettek a Kisfaluditársasággal kapcsolatba, sajnáljuk, hogy nem hallottuk az egész jelentést, azért kérünk ird meg, hogy talán mentek valahová felolvasni, majd figyeljük a rádiót is. Árpi operációja elmaradt most egyidőre, várás pontot foglalunk. Istenem ezért kissé agodok titokba magába, hogy mi lesz! — ... le jösz e majd tél ellöt, hogy lásunk, vagy nem érsz rá? Isten áldjon megbenneteket.

Csókol

Anyikád

irj —

233

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

[1930.] XII 4.

Édes Didém!

Nagyon kedves volt tőled hogy be váltotad igereted, hogy el mentél Lujza nénihez, köszönöm is neked így legalább meg tudtam a valót, hogy, hogy van, de most még asztaz ígéretedet is tarcsd meg, hogy el jösz ne csak ígéret maradjon, vagy csak a mézes madzagot huzogatsz a szánkba? nagyon örülnénk el jövetelednek hisz annyi beszélni valonk van veled de csak azon esetben várunk ha nem esik fáradságotba az ide jöveteled. Nagyon köszönjük kedves

meghívásod, aszt is megbeszelnénk, hogyan lehetne nyélbe sütni elmenetelünket, de csak tavaszra vagy később, mert igazán most már ez a vágyam látni másoktól említett szép nemis házatokat hanem palotádat. talán majd jó Isten eszt is megengedi, hogy meg lásam. — ...

Meglátogatad e Dudát Baján?, hogy néz ki? A rádióba mikor olvasol fel? mindég várom lesem a hireket, hogy mikor mondják be a neved. Évike várja a Mikulást való színü ki megyünk Ludasra erre a napra, oly aranyos volt a multkor mikor itt volt nálunk pár napra, forgatta a színházi életet és meg látta benne a te arc képed és a kezed a, hogy irsz erre kifakat „Még a kezit is mutogatják Dide bátyámnak” „csak az arcát ki ne puderozná ugy” mosolygot a képedre és tovább olvasta. A szerkesztőségbe holnap megyek fel venni a péncet mert állami ünnep volt és nem lehetett, majd akkor el küldöm.

Ma négy éve, hogy szegény apuska meghalt ki megyünk a temetőbe és gyertyát gyujtunk emlékszől erre a napra? — ...

Hát én magamrol mit irjak csak aszt, hogy hála Isten jól érzem magam megint hisztam 1 kg. ugy érzem magam mint régen, jól alszom jó étvágyam van, birok mindent enni, aszt hiszem ez nagyon jó, hogy a ki földéből étkezünk mert tul nem ehetünk és nem zsirossan főznek, de aszt hiszem a fő, hogy meg gyógyított a *Hajduin* egy kevés van még eszt tartogatom ereklének ha majd megint kell.

Adámka, hogy van? Ilona remélem egészséges? te is vigyáz az egészségedre, és ne dolgoz sokat hanem pihenj, eszt mondtam apádnak is sokszor. Árpit is sokat viszik ebbe a rosz időbe kocsin de erre aszt mondjuk hála Isten, hogy így van.

Csókol szeretettel
irj

Anyikád.

234

KOSZTOLÁNYI ARPADNÉ KOSZTOLÁNYI DEZSŐNEK

[1930. dec.]

Édes Didém!

Folyó hó 15.én kelt leveled meg kaptam mely el szomorított, el is mentünk azonnal Marcsával Fenyveshez és

aszt mondotta mig veled nem beszél addig a fizetés így marad, ha már nem lesz anyi dolgod úgy jöjj el új év után tölcs nálunk pár napot.

Nagyon el keserített ez az eset, te aki olyan híres író vagy és így honorálják tudásod és munkáságodat ez nem eljárás, és ez fáj nekem. Ma hallottam a Rádioba a reggeli hírek között a nevedett említeni, hogy te kaptad meg Rákosi Jenő elnöki székét igaz? *mikor foglalod el?* gratulálok kedves fiam Isten segítsen további haladásodban. A karácsonyi ünnepeket kün töltjük Ludason e hó 23 án. ki megyünk és kint leszünk 2. áig akkora ithon kell lennem mert csak nekem lehet csekély nyugdíjam felvenni. A ház számunk is új nem 22. hanem 20 s ezért kellett 100 dinárt fizetni, és még egy kedves meg lepetés ért t í mikor kérvényeztük a ház építést akkor szabály volt, hogy 25. dináros bélyeg kellett rá most pedig 200 dinárt kellett fizetni

Bán adot erre a kérvényre utolag kivétel nélkül be hajtották mindenkin aki akkor építet, éppen most e hó végeére eset ez a kiadás is, Hol töltitek a karácsonyt? Jó ünnepeket kívánok neked és Ilonának és még boldogabb új évet

Csókol szeretettel

Anyikád

235

KOSZTOLÁNYI ÁRPADNÉ KOSZTOLÁNYI DEZSŐNEK

Édes Didém!

Ma kaptam meg aszta leveledett a melyben irtad, hogy Feri fel keresett, és a melyben irtad, hogy az iro asztal fiokodba van a számomra 1000 dinár a melyet ismételve nagyon köszönöm, fel vettem B. M. naplotol a pénct és félre tettem részedre 600. dinárt nekem sokkal előnyösebb volna ha eszt nem küldeném el hanem ha le jössz hozzá csatolsz még 400 dinárt, így meg takarítom a pénz elküldéséért a 20 dinárt mivel ugyis el jössz hát így gondoltam jobbnak. Most már nagyobb a reményem, hogy el jössz hisz úgy várunk, Pucika már addigra mire jössz remélem egész jó lesz, holnap várom Árpit ki meg fogja mondani Évike hogy létét külömben is ha nem lenne jobban azért le jö-hec hisz nem érintkezünk velük és külömben is adigra már el mulik a fertőzés, mert az csak adig fertőző mig ki nem ülnek a foltok az arcon. majd amint Árpival beszél-

tem rögtön irok erről de különben Arpi is ir neked. Pucikának gyenge le folyásu kanyaroja van láza 37 2 tized volt és folyton römizik és olvas; A könyvet meg kapta a melyet szivessek voltatok küldeni ha esetleg ő nem köszönhetette még még ugy én köszönöm meg hejette; Arpi megmérte a vér nyomásom 132 ő volt adott be venni egy gyógyszer a mely majd előnyös lesz. Ha nem esnék semmit nehezede ugy kérlek hoz egy üveg Hajduint majd jövő hónapba megint veszem be, hogy meg előzem a bajt.

Tegnap volt szegény apuska 72. születés napja de nem birtunk ki menni a sirjához mert oly nagy hó van és onnan nem takarítják a havat így majd ha egy kicsit el olvat a hó majd ki megyünk a sirjához.

Ilonát csókolom téged szeretettel vár

1931 jan. 12.

Anyikád

236

KOSZTOLÁNYI ÁRPADNÉ KOSZTOLÁNYI DEZSŐNEK

K. Didém!

Miota el mentél innen hazulrol, azota mint szokás szerint borus vagyok na de a remény biztat. Pucika itt van nálunk, voltunk két orvosnál nem találtak semmi komoly bajt, fül orvossa aszt mondotta, hogy semmi nyoma a fül bajnak, a másik levegőt ajált, Herman meg Röndgeneszte és a tüdőben egy kis mirigyduzadást észlelt, de becsület szávara nem veszélyes, csak jó táplálékot levegőt és napot rendelt, főleg a jó Ludasi levegőt ajálta. Teri még mindig beteg már várom őket, hogy mi lesz megy e Pester vagy nem? A rádió mellet fogok ülni holnap és várom a felovásod, és kesőbb a János vitézt élvezem, hisz oly rég várom. A Bezdani tisztelőd szombaton délután 5 orakkor be állított szegény 18 kilo métert gyalogolt Zomborig, hogy elérje a Szubotikai vonatott ide érve először a Szudarovics 30 allat kereset minket mig végre ide talált, nekünk is Szudárovits utcába cimeszted aszta kártyát a mely ide érkezésed jeleszte, máskor ne tévessen cimezd, küldtük Fenyveshez de nem akarta felkeresni ugylátcik nincs vele jo barátságba, ne is törödj vele, hogy magad e miatt izgazsd. majd levélbe többet erről.

Csókol

1931 II/21

Anyikád

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Kedves Didém!

Meg jött az utlevelünk és ha igaz nem jön semmi közbe úgy Isten segítségével e ho 8. án megyünk fel hozzátok, majd még egész biztosat erről írok, 30.án halgattuk a Rádiba felolvasásodat, nagyon kedves volt, csak *kevés* no de azis jobb mint semmi. Majd 6.án is meg halgatjuk amit a Kisfaludi társaságba olvasol fel, ha ugyan közvetitik, a közeli viszont látásig csókol szeretettel

1931 V/2.

Anyikád.

238

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ ÉS MÁRIA
KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes Didém!

1931 VI/13.

Csak így bucsuzom ebben a kártyában töletek, a hosszú és mesze utazástok előtt. Isten áldjon meg benneteket! és vigyázatok magatokra, esetleg ha birsz írj onnan is pár sort; Évike szereplése is véget ért el képzelhetetlen kedves és szép volt és jól játszott, majd szóval többet. Frank furcba hány orakkor olvasol föl? ha tudjuk az órát úgy körülbelül, akkor majd Munkéknál halgatjuk meg, ha lehet úgy ird meg. Én hála Isten jobban érzem magam, talán viszont látjuk egymást.

Csókol szeretettel

Anyika

Drága Didém!

Talán e lapom még otthon ér benneteket. Isten veletek, jó utat irjatok. Ádámot küldjétek le.

Ölel csókol

Marcsa

239

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Kedves édes Didém!

Lujza néniék el mentek tőlünk, egy hétig voltak itt de oly hamar el mult ez a hét, hogy észre se vettük de oly

rosz volt el távozásuk Antával együtt, hogy aszt nem is mondhatom neked Lujza nenivel jól el beszélgettünk, meg szeretgettük egymást, talán utoljára láttuk is egymást, ki tudja, hogy mellikünk mond hamaráb bucsut az életöl, szégyynek a lábai fájt, és csak kocsin birt minden hova menni de legkivált a temetőbe ment ki, gyakran. Sokat halgatuk a rádiót, mikor te olvastál fel utoljára éppen felébe voltál a novelának mikor el némult a rádió gondolhatod mit boszszankottam majd nem sirtam, és akkor el határoztam, hogy villanyba kapcsoljuk be a rádiót, ami már meg is van, majd meg sporoljuk valamin, csak most már olvasnál fel ugy is már kérdeszték, hogy mikor hallanak megint a rádioba fel olvasni.

Próbáltam nem Graham kenyeret enni és bizon meg érezte ez a komisz *epe* és most vissza tértem megint erre az eledelre. Hát ti, hogy vagytok? Adámka othon van e már? mikor jöttök ugy szeretném ha már mesélnél, utazástokrol, no de „ami késik az nem mulik”; Hétfőn kezdik a kutunkat ásni, ez nagyon szükséges egy házban, különösen tüzvész esetén bizon már két év ota vagyunk viz hiányban, most már tovább nem birtuk ki a viz nélkülözést. Ha akarsz rolunk valamit tudni eredj Lujza nénihez majd mesél különösen Jozsi bácsirol.

Évike most nálunk élvezi a szünidöt bizonyitványa tiszta kitünő, de azért fel vételi vizsgát kell tenni.

Csókol mindnyájitokat szeretettel

Anyikád

1931 VII/28.

240

KOSZTOLÁNYI ARPADNÉ KOSZTOLÁNYI DEZSŐNEK

1931 VIII/6.

Kedves Didém!

E ho harmadikán kelt leveled nagyon el szomorított a melyben olvastam, hogy Feri fel mondja a szerződést a mely engem érint leg jobban mert ez az egy segítség volt az én éltetöm a te jó voltotbol és határtalan szereteted záloga, most ha ez csakugyan meg történik ugy kétségbe esem mig ez a gyötrő hejzet vala, hogy nem javul; Voltam Ferinél elő adtam neki, hogy ez az egy segítségem van a mit

te onnan kapsz, ő erre aszt felelte „majd meg látjuk, hogy, hogy lesz a közeli jövőben lehet, hogy mindnyájan tönkre megyünk”. Akkor fürdőbe nem mehetne az egész Fenyves család, különben erről majd szóval beszélhetünk ha itt leszol. Mikor jöttök? A felolvasásodat már allig várom aszt hiszem most nem fog csütörtököt mondani a rádió mert már villanyba van kapcsolva csak ird meg a biztos napot és orát, a szomszédba is kérdezték, hogy mikor olvasol fel azok is allig várják és mikor jössz haza. Bizom jó volt Lujza nénivel együtt lenni csak az a kár, hogy többször nem lehet eszt cselekedni, meg ígértette velem ha Pestre megyek legalább pár nap nála leszek, ki tudja látjuk e egymást többet, Jozsi bátyám nem így gondolkozik — . . . ja ott nála a testvéri szeretett meg gyengült az ő részéről. Ica itt van Árpiéknál valószínű, hogy mi is vasárnap ki megyünk hozzájuk, és hétfőn vagy kedén jövünk haza. Jó házmesterünk van elég művelt csak a te dolgaidat szereti olvasni, a felesége is jó asszony, csak nagyon szegények, de annál jobb, a ferumnál volt lakatos és ez meg szünt el bocsájtották, és most cipész is, most itthon dolgozik és képeket is keretez, ha van munkája. Azért kérlek téged és *Ilonát* ha van neked vagy Adámkának olyan régi nadrágja amit már nem hordatok hozzátok el nagyon meg köszönöm en is ő is. Árpinak volt de már Vrányénak adta, (*sovány ember*)

Most nem nagyon jól érzem magam talán ez a meleg vagy ez a lelki küzdelem tesz le hangoltá. Allig várom, hogy jöjjetek talán jobb lesz.

Csókol szeretettel

Anyika

241

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes Didém!

Kedves leveledett amelyet szept. 8. án irtál, a melyben meg köszönöd vendég látást hisz nem vendég vagy te it, hanem a család régi bálványa és *oszlopa*, csak aza kár, hogy oly rövid ideig élvezhettük itthon léteted, és még hozzá oly boszantó és nevetséges volt az el utazásod, remélve majd ha az ígért el jöveletetekor nem így lesz emlékszel, hogy meg ígérted, hogy karácsonykor a szent ünnepen együtt le-

szünk vagy itt vagy Ludason, és ott üdvözölöd a kis gimnazistát, inkább mint *francia tanár* — ... mert aszt nagyon kedveli ti a franciát többet is ir mint a lecke, Marcsa fel ügyelete allatt és közbe a szerb leckéket fuja, boldog, hogy itt van nálunk és gondozuk öt csak az Isten ne adjon rá semmi betegséget, Még most egy csöpet se kívánkozik szüleihez, nem tudom később! igaz, hogy ök sűrűn be jönnek, és különben is ö szeretett nálunk még pici korában is, és ez a jó. Jozsi bácsi még mindég nem tért magához most itt volt Laci fia és unokája Jenő bácsihoz el mentek vizitbe de hozánk nem, és be jelentették, hogy jegyet váltott Decsy Etelkával mint az apja első házassága — hát ijen a sors keze a gyűlölt Decsy név családjukba került Isten segítse öket!! Ha Dezsővel találkozol csak aszt kérdezd meg, hogy az apja mért tesz így velem, és ö mért nem jön hozzánk ha itt van Szabadkán, eszt szeretném tudni, hogy mivel adtam okot erre a megvetésre talán te neked meg mondja Dezső vagy esetleg Laci.

Házmesterünk sokat emlegeti, hogy mien nemes ember vagy te, és, hogy ö mien büszke arra, hogy egy ijen emberrel kezet fogot és el mondja a barátai között, aszta kéz szoritást a mibe ö részesült általad. Várjuk a fel olvasásod, a környékbe nagy az érdeklődés ird meg, hogy biztosan tudjuk a napot és orát. Ilonát és Adámot csókolom téged sokszor csókol szeretettel

Anyikád.

irj!

1931 szept. /17

242

KOSZTOLÁNYI ÁRPADNÉ KOSZTOLÁNYI DEZSŐNEK

Kedves Didém!

Nagyon vártam már soraidat, hisz oly rég nem irtál csak Parisbol kaptunk egy kártyát a melyen Karinti öcse is van alá irva, azota csak tegnap kaptunk toled pár sort Ilona volt oly kedves és irt egy kártyát a melynek nagyon örültem, ugy mint most a tiednek, szép lesz ha el jöttök karácsonyra, és nem csak ígéret marad hanem valora válik, adig is még irunk egy párszor.

Hol fogsz fel olvasni e hó 24. én? a Rádío jeleszte de nem figyeltem meg, hogy hol, ha nem lenne keső ugy ird meg a biztos órát és napot kérdés, hogy a Radio közvetiti e vagy sem.

Évike már várja a karácsonyi szün időt, pedig szeret tanulni, de fárasztó neki a sok idegen szó. Nem halodtad, Laci esküvője meg volt e már mert ha jól tudom Jozsi bácsi most van Pesten erre az alkalomra ment fel ha így van, nem beszéltem vele már azota miota Lujza néni itt volt annak pedig már fél éve sajnos de így van, most el határosztam ha találkozok vele meg kérdem hogy mért eza csunya harag vagy áprehenzio rukkoljon ki vele, és akkor ha én vagyok a bünös majd jóvá teszem tudtomon kívüli hibát amit ugyan nem hiszek, mert hidel nagyon rosszul esik ez nekem, hogy a testvér így tesz hiszen nem hosszú az élet és így kell el válni — ... Irj édes Didém utazásodrol, de külömben majd ha együt leszünk szóval többet mesélsz karácsonyra várunk még akkor voltatok ithon karácsonykor mikor szegény Apuska élt annak már 5 éve tehát akkor most már lehet jönni.

Csókol szeretettel
1931 nov/22.

Anyikád

243

KOSZTOLANYI ARPÁDNÉ ÉS MARIA KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

Mikor Ludasrol haza jöttünk akkor kaptam meg levelező lapodat, a melyben jelzed, hogy Imre tanárhoz mész mért fárac édes fiam hisz ha fel megyek akkor is elég lesz a fáradságod; Hogy milyen időbe mentünk ki mi ketten Marcsával Ludasra szilveszter délután a legnagyobb hó fuvásban 1/2 6 volt mikor ki értünk össze fujva a hotol és össze fázva a széltől, retenetes idő volt — ... másnap egész nap a kemence mellet ültem, és halgattam este kedves felolvasásod, oly jó volt ismét hangodat hallani. Pucika is élvezettel halgata, mikor a francia kisasszonyt Ludasi táj-szolással olvastad tágra nyílt szemekkel mosolygot tetszet az öregnek. Az ut levelelem még nem kész, majd Marcsa holnap

megint utánnané és ha meg lesz telefonálunk neked, talán csak addig nem lesz hó fuvás újra, nem szeretném. Nekünk is nagyon kedves volt a karácsony, hogy itt voltatok meg aranyosztatok eszt az ünnepeket itlételetetekel bár minden évben így lehetne, Icaék is kedvessek voltak, hogy le jöttek, de csak hogy el mentek már be jött a rossz idő a mely az autót hátrálta volna az el utazásba.

Itt küldöm Fejesné levelét a melyet, sietve küldöt ma hozzám, talán ha le jössz mondhat valami eredményt a kottákról. Fényes koszoru című versed mindenkinek nagyon tetszet és gratuláltak, énis sokszor el olvastam, ki ollozom és az ima könyvembe hejezem a többihez. Cigányzene mellet irom e sorokat szertném ha Cselényi is énekelne, zárom soraimat és mondjame a közeli viszont látásig csókol szeretettel mindnyájatokat

Anyikád

Mégegyszer köszönjük a sok szép ajándekot a mit adtatok ...

1932. jan./4.

Csókol nagyanya

Csókollak mindannyiotokat. Hogy van Lányi Géza? Irjd meg. Jól vagyunk kár, hogy nem lehetünk együtt.

Csókollak

Marcsa.

244

KOSZTOLANYI ARPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

1932. II/13

Édes Didém!

Kedves soraid meg kaptam és nagyon köszönöm a gratuláciot, névnapomra Arpikáék is ithon voltak este vacsorán, éjfélíg beszélgettünk, és asztán ki ki nyugovora ment csak Pucika vonult félre és tanulta a *Prilodopiszt* — ő 9. orakor le feküdt és jól aludt reggelig, — mint, hogy hétfön nincs iskolájuk szülei ki vitték, ma és hétfön este hozzák be.

Holnap lesz egy hónapja, hogy fel utaztam Pestre hozzatok, mijen jó is volt és mijen hamar mult el ott kedves körötökbe az idöm, el halmosztatok minden jóval köszö-

nom kedves Didém neked jószágodat a mit értem tettél fizesse meg a jó Isten neked aszt soksorossan minden jóval, imádkozom érted. — . . .

A képek meg érkeztek de én nem vagyok el ragatattva velök, nagyon *kocossak* is és *ráncossak* az még nem volna baj de nagyon zilált a *frizurám*, te csináltas magadnak a melyikből akarsz nekem egyelőre nem kérek majd ha fel mék Pestre akkor meg látom, hogy mijen a kép és ha talán tetcik akkor majd beszélünk rola, vártam a téli kabátosat és a sapkásat, hogy az majd jó lesz mert azon nem látcott volna a frizurám, de ugy látcik az nem lett jó felvétel ugye? Névnapiom tiszteletére meg fésültettem magam és jöttek hozzám barátnőim mindenkinek tetcet a fejem, Olga néninek is, hát még ha *Aranka látta volna* így a fejem — . . . de hát el késtünk vele, majd ha egyszer lesz pénzem így küldök nektek egy képet jó lesz? mind aszt mondják, hogy így hasonlítok arra a képre a melyik a fincsára van rá égetve, középen el választva a haj ondolálva csak a kis konty hiányzik hátul, mint akkor volt mikor 16 éves voltam, így fésülve nem sajnálom, hogy meg operálták a fejem — nem minden nap ondolálhatom a hajam csaknéha, még egyszer mindent köszönök.

Csókol ezerszer

Anyikád

245

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

1932 III/5

Kedves Didém!

Aszt hiszem mire eszt a levelem meg kapod adigra már a kártyám is meg kaptad a melyben meg irtam, hogy a rajzot a szememről nem kaptam meg, légy szives el küldeni ha már meg mutatad Imrének és, hogy ő mit mondot mint erre. A rádioba tegnap hallottuk, hogy le mondtál a Penklup elnökségről, vajon mért? Ugye nagyon el vagy foglalva munkáiddal? no még valjuk be, hálatlan szerep ez. . . a fizetés meg csekély, ha így jobbnak látod hát jól teted, ma vettünk egy Magyar Hirlapot és abba olvastuk, hogy mien vizzálykodás volt a szét osztando pénzért. A fény képeket megkaptam nagyon köszönöm kedves fiam, hogy el

külted, és még jobban, hogy költöttél rá, most jobb ugy nyersen, csak aszt sajnálom, hogy nem voltam szépen meg fésülve no mindegy ha neked így tetszik nekem is jó. Árpí már el is vitt magának ketött ő nagyon jónak találja. Még egy nagyon fontosat akarok írni az itteni gimnáziumba a magyar diákok fel kapták magyar dolgozatnak a te élt rajzodat és munkáságodat itt volt egy pár ismerős diák, és el vitte könyveid jó részét. Szabo Batancs is itt volt és ő is kért egy pár könyvedet mert tőle is kért egy 8. osztályu tanuló a kit ő tanít és így ki pusztították a könyves polcunkat, csak aszt nem tudtam meg mondani, hogy a könyvtárad hány ezer könyvből ál, az élet rajzodat úgy meg mondtam mint a, hogy én jól tudtam gyermek éveidtől mostanáig. Nagyon sajnálták, hogy nem tudták, hogy itt voltál különben el jöttek volna hozzád tisztelegni, így meg kellett ígérni, hogy ha rövidessen el jössz majd tudatom velük itt létedet.

Mi van a március 4. össze jövelel a mit Szabados Béla rendez a Szabadkaiakkal? Éppen most hangzott el a te 3om novellád felolvasása a mit Magyar Keresztény leány egyesületek nemzetközi szövetsége előado közvetítésén halgatuk meg, újra élveztük az estét csak így távolbol az áltott rádion keresztül.

Csókollak mindnyájitokat szeretettel

Anyika

246

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Kedves Didém!

1932 III/25.

Költő nem vagyok, hogy ékes szavakba irjam meg eszta levelet neked, de még többet érzek mint ékes szavakat, mert a lelkem már 47 évota táplálja irántad való szeretettem és gyengedségem, amit aszt hiszem, hosszu időn keresztül tapasztalhattál, de te eszt nagyon meg érdeemleted mint jó fiu és testvér. Most, hogy születésed napja el érkezett, kívánom, hogy Isten nagyon sokáig éltessen adjon kedvet a munkához, és főleg jó egészséget. Nem tudom tovább írni asztamit irántad érzek, azért elégedj csak enyivel meg amit irtam, csak kérek szeress továbbrais mint a, hogy eddig szeretttél.

Lujza néni déd anyja lett, majd ha érkezésed lesz erédj el hozzá gratulálni, örülni fog, úgy mint mikor együt mentünk oda. A Pesti naploba olvastuk, hogy meg hívtak újra a Penklub elnökének mi igaz ebből? vagy társnak Heltait Herceget és téged nem tudom mi akar ez lenni? Kis Teréznek hogy van a szeme? Azén szemem elég jól van husvét után megyek az orvoshoz, a gyomrom pedig megint nyava-jog. Mégegyszer minden jót csókol szeretettel

Anyikád

247

KOSZTOLANYI ARPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

El panaszlom neked mostani hejzetem, gondold még e mai napig sem kaptam meg a nyugdíjam. Ma írtam Brenner Dezsónek, hogy legyen szives utánna nézni, hogy mért nem küldik a pénct, hogy hol akat meg, aszta tanácsot adták, hogy irjak Noviszádra majd onnan többet tudunk meg, exprex levelet küldtem Dezsónek, hogy gyorsan intéződjön el a nyugdíj ügy. Ha a te jó voltotodból nem kapnám eszta segítséget a szerkesztőségtől úgy igazán nem volna mit enni, onnan is csak részletessen kapom meg, holnap is el megyek pénzért. Arpi sem kapta még meg a városházán a fizetését, ha most nem itt volna Évike nálunk hát nem tudom, hogy mit tenne szegény öcséd, mivel fizetné a tartás díjat, mert minden betege azzal érvel, hogy akkor fizet ha a gabonáját el adja aszt pedig most nem bírja el adni mert nem szabad. És így van minden hivatalnok a városnál vagy nyugdíjas nem kap fizetést, hogy mi lesz nem tudom? nagyon kétségbe vagyok esve, hogy még talán be is szüntetik a nyugdíjam végtelen ideges vagyok e miatt, ugye nem veszed rossz néven, hogy neked eszt panasz képpen meg írom de hát nincs más aki eszt az én hejzetem meg értse csak te, és fel hatalmasztál arra, hogy mindent irjak meg ami nekem fáj vagy kétségbe ejt, mit tegyek ird meg? nem képessek eszt a csekély nyugdíjat fizetni, voltál e a szerb követnél teán? be folyásos ember e? nem szolhatnál e az érdekemben, hogy meg jobbitanák e a nyugdíjamat feltéve ha folyosítsák, ha meg vonják a nyugdíjam úgy el megyek Szabadkáról, akkor már nincs ami ide köt, mit szolsz mind ehez a tervemhez? nagyon szeretnék már veled személyesen

beszélni amint ki tavaszodik remélem ígéretedhez hü marac!, hogy el jössz, nagyon sokat gondolok arra a kellemetlen, és mégis kellemes kedves órákra és napokra amit nállatok töltöttem a ti kedves othonotokba, a rádió mellett —... ugyan halgatjátok e most, hogy én nem vagyok ott,?

Józsi bácsi itt volt tegnap nálam el beszélgetünk egyről másrol de nem sokáig időzött mert már dél volt s távozott, rolad is beszélgetett a Penkluprol is szó jöt, leveled várom mindnyájatokat csókol szeretettel

1932. ápr 7.

Anyikád

248

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Kedves Didém!

1932 V/4.

Leveledett meg kaptam a melyben irod, hogy jössz nagyon örülünk csak jöjj! és ha lehet légy szives hozd el aszta gumi eső köpenyt a mit Ilona és te is mondtat, hogy hozam-el az Árpinak de én a nagy *pakolásban* el feledtem el kérni, ezért légy szives el hozni annál is inkább mert Árpié már rongyos és most jelenleg nem akar venni.

A nyugdijam 30án megkaptam és most várom a következőt. Kedves Didém légy szives megkérdezni, Imre tanárt urat telefonon, hogy *Horvatovics* Ernöné ott volt e nála szembaja miatt okvetlen kérdezd meg mi ellött el jössz én ajáltam neki Imrét, és, hogy milyen súlyos a szembaja? mert itt ideg sorvadást állapítottak meg de ha te meg kérded ugy ne mond előre, hogy mi baja, szegény ő nem tudja eszta nagy bajt. *Pásztori Endrének* rokona.

Csókol szeretettel vár

Anyikád

249

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Kedves Didém!

1932. aug 7

Ujlag tudatom veletek, hogy e hó 10.én reggel a fél héti személy vonattal indulunk Évikével, a mely Pestre *ér 12 ora 17 perckor* várjatok a vonatnál, ha pedig valami ok

miatt nem mehetünk úgy sürgönyözni fogok. A mai levele-
dett a mely aug. 5. dátummal van el látva, megkaptam. Kö-
szönjük kedves meg hívásod majd igénybe vesszük rövid
időre. Adámkától kaptam egy kártyát nagyon kedves tőle
hogy irt. Évike borzasztoan örül hogy meglátja Dide bácsi
könyvtárát!

Csokol

Anyika

250

KOSZTOLANYI ARPADNÉ ÉS MARIA
KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Édes Didém!

Én irtam neked megérkezésem után egy kátyát, de eszt
válasz nélkül hagytad, azota minden nap várom kedves so-
raidat, de hiába nem hoz a posta töled semmi hirt, talán
csak nincs semmi bajotok? már aszt is gondoltam, hogy
Adámka beteg, nem tudom mire vélni hosszú halgatásod,
már asztis gondoltam, hogy talán vala miért harakszol rám,
tudtommal nem bántottalak meg semmivel. Én irni eddig
nem nagyon birtam mert ki méltam a szemem mert még
mindég véres, ma voltam az orvosnál, megint meg kezelte,
és ujra biztatott mint a, hogy szokás... Arpinak említettem
aszta dolgot a miről beszéltünk, és ő mondotta, hogy majd
ő ir neked erről. Borzalmas betegség ütötte itt fel a fejét
a gyermek *paralízis* már meg is halt pár gyermek, a zsidó
korházba már be is rendezték a külön szobát a számukra
rettenetes betegség... *Őr tűz* a jugoszláviai magyar ifjuság
lapját el külgyük e és szabad e? vagy el viszed te ha el jösz?
vagy majd az Ica felviszi ha haza megy, ird meg, hogy jo
lesz e ugy? mert Ica e hó 20 án jön, hogy mikor megy
vissza nem tudom. Istenem de sokat gondolok arra a ked-
ves napokra amit ott töltöttem Pesten nállatok de jó is
lenne ha ugy lehetne, amikor el gondolnám most el megyek
egy orára Didéjékhez és vissza jönnek, meg kaptad e a
Belgradi kártyát a mit onnan irtak neked, én nem voltam
ott mert a szemem miatt nem mehettem el, sem Évike mert
ő sem érezte magát jól és így legalább nem lettünk halá-
los fáradtak, mint azok akik ott voltak a ki ránduláson.

A sok gratulációt nem gyözöm fogadni a te kitünteté-
sedért várnak is ide téged.

Levellem vétele után írj pár sort, hogy meg kaptad e? Doktorékat sokszor üdvözlöm sokat gondolok az utolsó esti együt létüinkre, hajokázás stb. stb. jó mulatásra, Ilonát Adámot sokszor csokolom téged csókol szeretettel

1932. szept. 15.

Anyikád

Drága Didém e héten nem küldtél kéziratot. Várom leveleddel együtt. Schreiber dr. nekem mondotta, hogy Anyika szeme nem rosszabb sőt már nem is olyan véres csak nagyon lassan szivodik fel. Irj. Csókol Marcsa.

Jöjj el egy napra legalább!!

Marcsa

251

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

1932 okt. 14

Mai leveled vétele után hamarjában írom e pár sort és tudatlak, hogy Icával el küldtem ama kért füzeteket a melyek *Őr tűz* a neve, igen szépen írod. A szemem már csak nem egészen jól van a cseppeket még mindig használom, holnap megyek Schreiberhez, hogy a szem üvegem vizsgálja meg. Teri még mindig gyengélkedik, különben majd Ica elmond mindent róla, névnapjára sem megyünk ki, levélbe majd bővebben írok.

Mi még nem fütünk bár még egy hónapig így tartana az idő Antika készül hallotak napjára eljönni nem tudom igaz lesz e üzenj valamit vele.

Csókol

Anyikád

252

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

1932. okt. 17.

Minden nap el határoztam, hogy írok neked, de közbe jött mindig valami ok a miért nem bírtam de most már tovább nem halasztom, és most este írom eszt a levelet, mert asztán megint el leszek foglalva, Antika itt lesz, temőbe ki járunk és így ha ma nem írok megint el maradt

volna a levél írás. Napokba voltam Schribernél és megvizsgálta alaposan a szememet most már a borogatást megszüntette csak minden este a szem cseppeket kell használni, csak enyit mondott, hogy nincs semmi baj, és, hogy adig amig mi ketten élünk ti ő még én legalább minden hónapban egyszer menjek fel hozzá a szemem meg figyelése végett, nagyon kedves volt, a kezelési díjat nem fogad el, aszt mondotta, hogy ne sércsük meg azzal, hogy eszt kérdezzük tőle, ő apuskának sokkal tartozik és így legalább némileg le roja aszt, majd Marcsa egy szép párnát készít neki. Fenyves Ferinél voltam és nagyon kéri, hogy a *Tere ferét* küld neki, meg aszta oiket ami az anyai nagy anyáról szol mert aszt, és más cikket el vittek a nyomdászok, mikor redukció volt náluk; tehát küld el mert szeretnék itt is olvasni. Ica el vitte e a füzeteket a mit küldtem neked.

Ságiné Etelka barátnőm kérdi, hogy mi van az ő keresztjével? még nem jelentkezett senki aki meg venné? persze olyan nagy összeget kér, hogy aszt senki nem adja meg érte, nekem valami 3 om ezer dinárról beszélt, szegény volt gazdag asszony most rá szorult erre, hogy eszt is eladja mindenét el árvereszték, a 150 láncc földjéből már semmi se nincs és most vergődik az életen át és minden ehez hasonló szép régiségét el adott már vigyáz a keresztre ha inkább nem bírod el adni úgy küld annak vissza akinél volt, egy elismervény ellenébe, valoban olyan értékes a kereszt? Adámknak gratulálok az eredményhez, hogy érmet nyert. Hallotuk a Rádioba Arany János ünnepély nagyon szép volt, hát te mikor olvasol fel a Rádioba? már úgy várják itt nevedett, hogy mikor halják a Rádioba szavadat énis és mindnyájan.

Mi még nem fütünk rendszeresen, hisz oly szép az idő meleg van bár karácsonyig így lenne. Jozsi bácsival ma beszéltem, nagyon kedves volt, beszélte, hogy Piliszke, és Bandi nálatok voltak és nem merte Bandi el mondani a miért tulajdonképpen hozzátok ment t i. valamit akart tőled kérni és nem merte, a mi csak neked pár szavadba került volna és erre nem volt bátorsága, ijjen gyámoltalan Józsi bácsi szita is őt.

Stadler Palicsi gyógyszerésznél voltunk a napokba vizitbe mert kis fia született és melegen gratuláltunk a szép kis fiú anyának és apjának, no meg a boldog nagy apának aki megint rólad dicshimnuszokat regélt boldog, hogy téged

ismer, ha időd engedi úgy írj pár sort nekik. Bár Terinek is ilyen szép kis fia lenne aszt hiszem Áрпи irt neked róluk? Vidékinéről mi hír? topog e be még hozzátok lekvárral és gyébbel írj róla valamit és rólatok is.

Csókol

Anyikád

253

KOSZTOLANYI ARPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

A legutolsó lapomon el felejtettem meg írni, hogy élvezettel halgatuk a Radioba felolvasásodat, bárcsak sokszor hallnánk, hogy elfelejtettem gratulálni felolvasásodhoz az volt az oka, hogy Saghyné az ő anyagi bajával teljessen le foglalt amit már nagyon unok, igazán nem érdemli meg, hogy részvétel legyünk iránta, az egész városba hallani, hogy még mindég kártyázik és *jourozik* nem hiába harakszik rá a fia, most nem küzd anyira az anyagival mert a lakását ki adta. Most ismét fel keresett és mondotta, hogy a keresztett 4000 dinárnál olcsobban nem adja, és eszt a pénct magyar penzbe kéri mert úgy látcik ott is van adosága amit ott kell neki ki fizetni, úgy látcik nagyon kuszált az ügye s leg jobb ha mi ijenbe nem avatkozunk bele, kinek van ma erre a felesleges tárgyra pénze, leg jobb lesz édes Didém ha te se törötsz vele, függjön a kereszt nálad addig mig ő el küld érte, úgy mint már eszt levélbe is irtad, „*hogy gazdája ebben a mai szük idoben nem akad*”. Késön kaptuk meg aszta a leveledett a melyben emlitted, hogy apuskának tegyünk virágot a sirjára a te nevedbe, halálanak évfordulojára dec. 3. án majd kivánságodnak eleget teszek.

Tegnap nagy meglepetés ért bennünket Marcsa fel ment az évi telek adot kifizetni és ott modták k. b. 1000. dinár ado hátrálékunk van holott a ház teljes ado mentes, és mi semmi féle értesítést nem kaptunk, hogy mi tartozunk hátrálékos adoval, majd csak ki fizetjük ha muszáj. Szegény öcsédnek is 4000. dináros adot hoztak ki, minden ember itt erről panaszkodik, Fenyvesék is csak részletekben tudnak fizetni 3,4 szere de így is nagyon jó mert ha ez a te jó voltodbol nem volna hát roppant nélkülöznénk. Nyugdíjamat is mostanába már csak hónap vége felé kapom, addig élösködünk a mit Fenyvesék részleteznek. Áрпи szom-

baton volt ben és örrommel mondotta, hogy Teri már jobban van és két napja már nem hányt talán sikerül a kis öcsivel gyarapítani a családot. Évike még mindég a Pesti kellemes szorakozásról zengedez, különösen a színházi élményekről, és az angol parkról . . .

Emlited, hogy le jössz mikor? szeretnék már látni, ha nem is mind hároman hát legaláb te gyere el, Adámkáról Ilonáról mostanába nem irtál, meg a francia társalkodó nődöt is üdvözlöm ha beszélsz vele.

Mindnyájatokat sokszor csókol szeretettel

Anyika

1932. szombat este 12. nov.

254

KOSZTOLANYI ARPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

1932 XII 4.

Feri álltalam kéri, hogy amiről ő irt neked a fordításról, aszt légy szives el küldeni, mert ő nagyon el van foglalta és nem ér ráírni.

Ma voltunk kin a temetön, apuska sirjára a nevedben is tettem le virágot, a mi itt a kertben volt, ma hat éve halt meg, olvastam a kéziratodba a mit róla irtál, nagyon meg könyesztem szegényt, oly szép és igaz amit irtál.

Irma napokban utazik Pestre aszt hiszem 6. án.

Csókol

Anyika

255

KOSZTOLANYI ARPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

Tegnap beszéltem Fenyves Lajos anyossával ki a Zsidó nő egylet elnök nője (Geréb Miksáné) És nagyon kért, hogy kérdezem meg téged, hogy el jönnél-e az ő általa rendezett estélyre, felolvasást tartani *és mennyiért?* hogy mikor aszt majd meg irták neked csak az a fő, hogy eljönnél e? mert a multkori estelyen Mora Ferenc olvasott fel de most téged

szeretnének meg nyerni, és meg írnád, hogy mikor bírnál el jönni esetleg akkor rendeznék az estélyt, ird meg nekem a választ, és majd én tudatom Gerébnével mert nagyon várja a válaszodat aszt hiszem az ünnepek után lenne esedékes különben az töled füg, hogy mikor birsz lejönni, leveled várom

szeretettel csókol

Anyikád.

1932. XII/19.

256

KOSZTOLANYI ARPADNÉ ÉS MÁRIA KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

Beszéltem Gerébnével, és aszt mondotta, hogy ez idő szerént a hatóság csak a magyar nép körnek engedélyezik a magyar írok lehozatalát, így tehát a zsidó nőegylet csak bálát rendezhet; Így most már ne várj semmit hanem a mikor rá érsz és kedved tartja jöjj le bár mikor nagyon szivessen várunk és látunk annál is inkább mert szeretnék látni. Árpi név napját náluk töltöttük, el tekintve a rossz utat jól éresztük magunkat többen voltak neki gratuláltak az ismerősei, mi Marcsával másnap reggel gyalog jöttünk haza jó gyalog ut volt úgy, hogy egy ora alatt már a strandhoz értünk. Teri most már jól érzi magát rugdalozik a kis öcsi.

Marcsa rendezett a népkörben egy gyermek elő adást 50 gyermek melyre az elnökség kérte fel, nagyon jól sikerült 3000. dinár tiszta jövedelme volt a körnek 2 délután adták elő, a hofehérkét és Tompa virág regiből prozára át írva. Adámka arc képét nagyon köszönöm mindenkinek büszkén mutatom unokámat, hogy milyen nagy és okos gyermek, nagyon jól sikerült arc kép. Évikének nagyon jól sikerült a szerepe Lacika volt kis fiut adott elő az egy házba a szent estén, úgy, hogy 2 szer adták egy más után, nagy tetszés mellett, jól bele élte magát szerepébe, boldog ha játszhat a szinpadon.

Egy éve lesz 14. én, hogy Pestre utasztam szemem
miat, bár megint láthatnálak beneteket csak pár órára is
Istenem de jó is lenne!

Csókol szeretettel

Anyikád

1933. I/9.

Édes Didém! Jöjj el minél előbb szeretettel várunk
csókol

Manyt Adámot csókolom.

Marcsa.

257

KOSZTOLANYI ARPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

Névnapomra és születésnapomra irt leveleteket nagyon
köszönöm, bizon már a 67. évet gázolom, és ki tudja jövő
ijkenkor élek e? de bizunk abban, hogy talán igen! még sze-
retnék egy pár dicsőségedet meg élni a melyet te szerzől
nekem; A szerzői estedről semmit se tudok nem közveti-
tette a rádió, aszt közvetiti, hogy hány kutya vesz el napon-
ta, de ijen kedves és érdekes esetett aszt nem, itt mindenkit
érdekelt volna ez, hogy vagy a Népkörrel mit határoszta-
tok? ird meg kíváncsi vagyok.

Aponyi temetését végig halgattuk a mit a rádió közve-
tített inpozans lehetett a valóságba látni [...] Azért is kés-
tem levelemmel mert Évike meg betegedett épp a névna-
pomra, nem influenza hanem csak náthás volt köhicselt és
láza volt 38. tized ágyba feküdt most már fen van és a
szobát örzi iskolába csak hétfön mehet ha még közbe nem
jö valami és ezért késtem levelemmel. Olga neninek el kül-
tem a leveledett, már talán elisintéződött. Teri is ben volt
pár napig szegény nagyon nehézkes már, hamar el fárad.
Jenő bácsi kisebb lányának lába el tört bokába most gipsz-
be van, és ez a pehünk, hogy akkor tört el mikor mentünk
ki Ludasra gondolhatod eszt a kellemetlen vissza hozatalt,
az apja, hogy meg volt ijedve, mikor meg látta, hogy a
Sárikáját Marcsa vitte be ölbe, de most már jobban van
csak nem engedi az öreg, hogy mennyen a kötessel, az or-
vosok rendelése szerint, hanem babusgatja, hogy rá ne lép-
jen, majd legalább a majmolás eredménye az lesz, hogy el
petyhül a lába.

Istenem minek is van ijjen öreg embernek kicsi gyermeke („minek is van szerelem”) Brenner Dezsőnek is aszt mondom mindég, hogy ne kövesse Jenő bátya példáját. Ilonának és Ádámnak köszönöm a meg ható szív gratulációt csak tudnám a rajznak a jelentőségét magyarázatott kérek Ádámkától.

Neked is még egyszer köszönöm kedves soraidatt. csókol szeretettel mindanyitokat

1933. II/16.

Anyikád

258

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Kedves Didém!

Ma végre meg érkezett várva várt leveled, nagy után járással sikerült meg kapni. A postára kellett érte menni és igazolni, hogy a mienk a levél de nyitva volt. A boríték felső része teljessen elvont szagatva aszt hittek talán hogy pénz van benne mert fel tűnő vastag volt a levél máskor ha enyit küldesz inkább kettőbe küld, talán nem hiányzik semmi belőle. Havasnak át adom a küldött levelet és az össze kötött csomagot. Ferinek pedig a husvétii cikket és a Tereferét a leveled is benne volt, talán nem veszet el belőle semmi. Japán versek meg jelentek a vasárnapi számba. Nem névnapodra irtuk hanem a 48. születésed napjára a levelet a névnapod majd májusba lesz. Légy szives meg irni *pontosan a telefonod számát* ha kell, hogy meg legyen. Árpit vártuk ma be de nem jöt, talán holnap, ha be jön akkor majd Teriről biztosat irok.

Csókol szeretettel

1933. IV/5.

Anyikád

259

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Kedves Didém!

[1933. V. 18.]

Nagyon sajnálom, és bosszankodtam, hogy így menttek el Ilonától el se bucsusztam máskor úgy jöjjetek, vagy ha magad is jösz, hogy legalább két egész napra, hogy

legyen nyugott idő az elmenetelre, látod ha velünk jöttök — úgy eső előtt be értettek volna ja de még *öt* percig aludhatattok... ez a fontos. De most aszt kérdem, hogy nincs e semmi bajotok nem fásztattok e meg? mert a köppenedből úgy csepeget a víz csak ma szárad meg már ki is kuldtem Ludasra. A kis Vera jól van üdvözli a jó alvokat, az elvtársakat irjatok, hogy, hogy vagytok még ma. A virág palántákat és a magokat el ültettétek e? Jenő már tegnap el ment haza aszt hiszem már telefonált is nektek.

Csókol

Anyikád.

260

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Kedves Didém!

Hiába várom soraidatt nem jön, talán már el is utaztatok fürdőbe? Budapesten is hideg van? mint itt, egy hete, hogy Árpiéknál voltunk pár napig és bizon fütötték minden nap a háló szobába a hol a kis baba van, haza jöttünk és tovább ez a kellemetlen idő. Évike nem bir sem teniszezni sem fürdeni menni ki a Ludasi toba tehát nincs szegénykének jó szünideje peddig érdemelné mert jó bizonyítványa van.

Tavaly ilyenkor már örült velem együt, hogy Pestre megyünk, bár most is mehetnék csak pár napra, meg látni benneteket *és az én érett unokámat* de fájdalom eszt most nem lehet mert ez idő szerént senki ember fiának utlevelet nem adnak, azért ha tehetitek, és az idő jobb lesz gyertek ide nyaralni legalább pár hétre, úgy is a multkor úgy kutya futába voltatok itt. A szemem ujra kezeli Schreiber hat hét után el mék hozzá és akkor meg mondja a kezelés eredményét. Tudod e édes fiam, hogy mien nap van ma? nekem ez nagy nap!! és még nagyobb idő 49. éve, hogy az esküvöm volt. Istenem úgy el merengek rajta, hogy mijen szép idők is voltak ezek, dehát el multak, és csak az emlékek maradtak meg és ti gyermekeim akik istápoltok engem mint mint én egykoron titeket.

Voltunk kint Marcsával a temetőben gyujtottunk gyertyát apuska sirjánál mást nem tehettem régi emlékekért. Juliskarol mi hir? irjál rola hogy van? volt e Ádámkának gratulálni érettségéhez? vagy talán el utazott Afrikába? úgy

fél fülel hallottam, hogy beteg igaz e? Ilona mért nem látogatja meg szegényt hisz ugy szeret titeket ne csak akkor keressétek fel mikor én ott vagyok, Adám is rá érne most el menni hisz imádja öt. A rádioba mikor olvasol fel? már szeretnének hallani. F. Feri irt neked, hogy minden nap lát engem igaz? bizon még eddig így volt mert nagyon nehezen kapunk pénct és e miatt mentem, még a mult horol is tartoznak, ha te el jösz akkor talán szová teheted Ferinek, hogy legalább hetente fizesenek nekünk 375 d. így nekik is könnyebb nekünk meg jobb, mert eddig csak mindég 100 d. vagy legfelebb 300 at fizettek ugy, hogy semmit nem birunk fizetni most is ki hoszták a telek adot 370 d. remélve, hogy majd ha kapunk Feritől ki fizetjük, nagyon sokat nélkülözünk, hogy így fizetnek, de még ígyis valami, hisz e nélkül nem tudnánk semmit tenni legfelebb el kellene adni a házat, de remélve erre nem kerül. Batancs kérte ha el jösz hoz neki egy ki használt francia szotárt mert nagy szüksége van elne felejtsd ha jösz hozd el. A kis Veronka nagyon szép és hizik jó kis gyermek 5 orát is alszik; csak már olyan idő volna, hogy ki lehetne az udvarba vinni. Remélem ha el mult a Medárt naptól számítva a 40 nap a mely jul 17. én lesz akkor már szép meleg idő várható majd meg látjuk igaz-e a nagymama joslása is ez volt mindég ha Medárd napján esik ugy 40 napig rossz idő van reméljük a legjobbbat, hogy nem sokat tart már. Irj levelemre csokol szeretettel

Anyikád

1933. VII/5.

261

KOSZTOLANYI ARPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

1933. VII/8.

Kedves Didém!

Ugy látcik leveleink kereszteszték egymást, örültem, mikor olvastam benne, hogy augusztusba szándékosztok le jönni nagyon de nagyon fogunk örülni, csak igaz legyen, nekünk mindég alkalmas ha jöttök. F Ferinek ne irjál arrol a mit irtam neked majd ha itt leszöl akkor szová teheted az ügyet, tegnap valamenyit adott, szegényt sajnálom,

hogy így küzd a léttel aza másik magyar ujság ütött rajtok nagyot, de remélve majd csak hejre jönnek, mint a, hogy ő mondja.

Veronka jól van szopik és hizik anyával együtt. Adámka levelét minden nap várom, hogy van? mien pájára késül? Tanári, vagy orvosira?

Ma megint nagyon rossz idő van, nem birunk Ludasra gyalogolni, Ilona, hogy van örül fia sikeréhez, és te is, de azért ne kényesztessétek, aszt hagyátok másnak... bár én tehetném eszt.

Mindnyájatokat csókol szeretettel

Anyika

262

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Kedves Didém!

Leveledett meg kaptam a mely e hó 14. én kelt és irtad, hogy jössz nagyon de nagyon örülünk csak meg ne másizsd terveted, hanem arra kérlek ha csakugyan jössz vagy jöttök biztos napot és órát ird meg; hogy ithon legyünk. Még arra kérlek, légy szives hozni a kis éjjeli lámpába égőt mert itt nem lehet kapni talán nem vámolják meg különben is te beszélsz velük franciául és akkor talán nem kutatnak tovább.

A Rádioba ugyvan, hogy 31. én olvasol fel a műsorban úgy van jelezve, de hát adig is el jössz ugye Marcsa lekülte a kért cikket levélbe rögtön a mint kérted még 14. én, nem kaptad meg? Áрпи kapott levelet attol a nőtől a ki már töled is érdeklődött, de a vezeték nevét nem írta meg, és így nem tud neki írni, még pedig egy rimánkodó levelet irt, hogy mijen beteg a gyermeke. de hasztalan ha nem írta meg a címét, te tudod e a nevét?

Ha hozol a kis lámpába 1.2 égőt leg jobb lesz ha a zsebedbe teszed, és így talán el hozhatod. szóval többet csókol és vár szeretettel

Anyikád

1933. VIII/18.

KOSZTOLÁNYI ARPADNÉ KOSZTOLÁNYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

Megkaptad e e hó 17. éröl kelt levelet a melyet Marcsa irt neked, még mindég nem érkezett rá válasz peddig de nagyon várom, most én írok neked anyival is inkább mert itt létedkor kérted, hogy egész őszintén irjak meg mindent. Marcsa levelébe említette, hogy e hó 20. án kapjuk meg Feritől a szeptembere még esedékes 700 dinárt. Tegnap bent voltunk Ferinél de vele nem lehetett beszélni mert ügyvéd-del és végrehajtokkal tárgyalt. Ma reggel meg tudtuk, hogy el vesztették egy nagy pert és ezért le foglaltak 2. értékes gépet, naponta be folyó kész pénct is le tiltották, így semmi kilátás sincs arra, hogy hamarosan kapjunk tőlük pénct. Ferinek irj, hogy a reggeli ujságnál dolgozol, mivel a te fizetésedett le szállította és most ez idő szerint nehézségbe ütközik neki neked ki fizetni a meg állapotott honoráriumot a mivel engem segitesz (bizon ez nekem nagy jótétemény). Nagyon kérlek édes Didém, hogy köss szerződést a Reggeli ujsággal, még peddig hamarossan, mert aszt hiszem, hogy a Naplotol is mennek oda munka társak, mert akkor ha meg nem előződ ezeket akkor igazán rosz lenne nekem. A Reggeli ujság kívánságait Marcsa közölte veled a levélbe, és a nekik szoló levelet küld hozzánk majd Marcsa el juttatja hozzájuk. Ferinek ha írsz ne írd meg, hogy tölem tudtad meg eszt a szomorú hirt. És külömben sem veheti rosz néven ha te máshol is értékesited írásaidat, és az érte járó összeggel engemet segitesz, hiszen ő is segíti édes anyát meg rokonait. Nagyon kérlek intézd el eszt a dolgot hamarossan a mig oda nem özönlének ezek a munka társak előzd meg őket, mert több mint valószínű hogy a Naplotól el lesznek bocsájtva.

Olvastad e a Naploba, hogy az aranyos doktor bácsi meg halt? voltunk a temetésén három kollégája beszélt a ravatalánál és mind a három a te versedből idézett. Zsidó korházba volt 10 éves jubileumi ünnepély éppen az aranyos doktor bacsí halála előtt való nap és ezen az ünnepélyen is a te versedett idézték a mit rola irtál, olvastad e a Naploba róla szoló cikket ha nem úgy el küldöm, irtál e a családnak mert már kérdeszték, hogy tudod e, hogy meg halt

mert nagyra becsülik ha te irsz nekik, vagy Jenő fiának vagy az özvegynek. Nagyon kérlek írjál levelem vétele után csak legalább anyit, hogy meg kaptad. csókol

1933. IX/21.

Anyikád

264

KOSZTOLANYI ARPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Édes Didém!

Megkaptam aszta lapodatt a melyben irtad, hogy a Koloszvári *Ellenzékkel* meg állapotál köszönöm fáradságodatt értem. Nem irtam eddig mert akartam neked biztosat írni Feriékről, hát bizon még ebben a hónapban egy dinárt se kaptunk, minden nap oda rendelnek és ugyan ugy mint eddig ígéretekkel el bocsájtanak, ha irsz Ferinek ne ird aszt, hogy 800 dinárért is hajlandó vagy dolgozni, mert ő kapva kap rajta és azért még így se fizet. A napokba meg tudjuk hogy meddig tart a bankba a le tiltás, és talán akkor remélhetjük a fizetést, *de csak remény.*

A reggeli ujságnál Marcsa be adta a *Csok* című regényedett azért négy vagy öt százsz dinárt fizetnek de náluk az a szokás, hogy a megjelenéskor fizetnek. Vasárnap kezdik hozni. Most van tárgyalásba, hogy a lap nagyobb terjedelmű lesz, és akkor tőled is többet közölnek, (ez csak nekünk előnyös) Szombaton megyünk ki Ludasra Teri névnapjára, meg nézük az ujonan alakított szobát a melyet a *spejzből* alakítottak át, jó napos szoba a kicsi egész nap ott van, a háló szobájuk peddig mellete van, kíváncsi vagyok, hogy mien benyomást tesz rám az alakítás. Enyit az iteniekről most peddig magatokrol is írjál, főleg Adámkáról, hogy, hogy van és az egyetemre jár e? és mien fakultáson van? írj erről hisz ugy érdekel ha rola irsz, őt nem is fárasztom azzal, hogy nekem pár sort írjon mert tudom, hogy el van foglalva. Bocsás meg ferde betüimért de ma nagyon reszked a kezem nem tudom, hogy miért.

Leveled várom. Csókol mindnyajatokat

Anyikád

1933. X/12.

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

Ma január 5. én kaptuk meg 3 án irt lapodatt melyben értesitesz, hogy már meg is operáltak, csak aszt nem tudjuk, hogy hol fekszel, és főkép aszt, hogy, hogy vagy. Nagyon kérelek minden nap tudazsd Kulhanekkel, hogy létedett, és ő meg telefonálja a Naplonak, ök meg értesitenek minket, szeretnék rolad mindent tudni, ugy, mint te mikor mi betegek vagyunk, ugy várjuk lesük a postát minden nap, hogy mikor érkezik és mijen hirt hoz. Aszt se tudom, hogy hova cimezem a leveletem. Édes Didém és Ilonám irjatok okvetlenül minden nap csak pár sort, ha nem értek rá ugy Adámmal irassatok, hogy van Dide. Hogy kollokvált Adám? a nagy vir vár [?] után? nem volt fáradt az utázástol? Be van a szád kötve édes Didém? vagy nincs? mit szabad enned? mikor szabad haza menni — vagy othon vagy? nem tudok semmit oly ideges vagyok e miatt, telefonáljatok vagy irjatok, csókol

1934. I 5.

Anyikád

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ ÉS MÁRIA
KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

1934. I. 28

Nem is képzeled mennyire meg örültem kártyádnak a melyet a szanatoriomból irtál, hát még este, amikor a Rádioba a hangodatt meghallottuk, de vártuk is mert nem tudtuk biztossan, hogy te olvasol e fel. Mikor pont 8. orakkor meg szólaltál nem is tudtam pár percig figyelni, csak asztán élveztem szép novelládat. Nekem Petőfiről, jobban tetcet mint a másik. Másnap (vasárnap) megérkezett leveled melyben jeleszted, hogy fel olvasol, és a cikkeidett küldted. Ebben a levélben irtad, hogy mennyit szenvedtél, el hiszem édes fiam, sajnálom, hogy nem lehettem ott melleted ugy mint te voltál nálam most két éve mikor a szememet operálták, az nem volt olyan fájdalmas mint a tiéd. De hála

Isten túl vagy rajta, szabad e dohányozni? és mennyit? talán jó lenne le szokni róla. Szeretnélek látni talán nem vagy olyan szomorú mint itt voltál, úgy sajnáltalak akkor, és meg májig is ennek a hatása allat voltam még leveled meg nem érkezett. Arankának (Keménynének) írtam e ho 10 én, de úgy látcik téves házsszámot írtam, mert nem választott. Légy szives ird meg Aranka pontos címét, hogy meg köszönjem az ujévi üdvözetett.

Nagyon köszönjük kedves figyelmedett, hogy Éviket hívtatok, de már jobban van nem jár iskolába ithon tanul egy jeles diáktól ez naponta 2 orát ad, hogy a leckeeket el végezek minden tárgyból tanítja kivéve a franciát, de erre is keress Marcsa valakit aki jól tanítja. Nagyon örült mikor hallott a Rádioba felolvasni, most már lassan javul az állapota nem sir anyit sokat van levegőn, ma is két órát volt a jégen. Árpi aszt határozta, úgy beszélte meg az osztály főnöknőjével ki nagyon inteligens nő a férje olvassa olasz fordításba a te munkáidat, hogy husvét után megy iskolába, reméljük a legjobbkat. Aszt írhatom édes fiam, hogy borzalmas napjaim voltak. Majd ha Isten meg segít és eljősz el mesélem a történeteket. Mindehez még azis járult, hogy Marcsát két nagy farkas kutya meg harapta. Most már jobban van nincs a keze bekötve; A kutyák meg figyelés allatt vannak, mert ez egy háznál történt és az állat orvos bizonyítványt adott, hogy a kutyák egészségesek, de nagyon mérgessek. Láthatod édes Didém a te sulyos operáciodon kívül még mennyi kellemetlenség ért. De hála Isten most már javul a hejzet, most már át térek arra amit te kérdésztél Feriékről át adom a tollat Marcsának, mert már a zén szemem ki fáradt majd ő részletessen meg ir mindent mert ő tárgyal velük.

Csókol

Anyikád.

Édes jó Didém!

Mondanom se kell, hogy nagyon boldog vagyok, hogy tul vagy az operáción, jó kedvű, egészséges vagy ujra. Szombaton este élveztem 2 szép novelládat nekem a „Silvius” [Silus] nagyon tetszett, ezt küldd a Kalangyának is. — Most ott is elolvasom. — Kezem még fáj, de most már tudok vele irni és fogni. Nagyon sokat szenvedtem két hétig, lassan minden jó lesz. Most rátérek Fenyvesékre. Mi január

hoban minden héten kaptunk 150 D. — összesen 600 Dinárt
A Kalangya mihelyt elvittem a cikket rögtön kifizetett 200
száz Dinárt. Összesen kaptunk erre a hónapra 800 Dinárt.
Nagyon kér Radó, légy szives most *ujra küldeni cikket*. A
Novisadi reggeli ujságtól még nem kaptunk semmit, ők is
hasonló bajban szenvednek mint Feriék. Szervezett munká-
sokkal dolgoztak és jövedelmük java részét ezeknek kellett
adni. Most az van tervbe véve (ezt bizalmasan közölték
velem), hogy ide jön a Suboticára szerkesztőség és nem
szervezett munkásokkal dolgoznak. De ennek elintézése még
3—4 hetet vesz igénybe, s addig Tomám a főszerkesztője
a lapnak kér türelmet, hogy addig míg rendbe nem lesznek
nem küldheti el neked a szerződést.

Vasárnap el jön Suboticára Toman akkor én is fogok
vele beszélni lehetőleg ki forszirozom, a dolgot és az ered-
ményt Neked megírom.

Ird meg Didém mi van a Putniknál hagyott pénzzel
ha megsürgettem, talán volt eredménye. A vevény küldjé-
tek el.

Csokollok mindenkit
1934. január 28.

Marcsa.

267

KOSZTOLANYI ARPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

1934. II 15.

Nagyon köszönöm kedves megemlékezésed névnapomra
és 68. születésem napjára, talán még egypár év és akkor
búcsút mondok a világnak, no de eszt hadjuk a jó Isten-
re — ... 50 éve volt az eljegyzésem napja is, kün is voltunk
Marcsával a temetőben, még ott van a kis karácsonyfa
édes apád sir keresztjén a, hogy te oda kötötted. Elvittük
a Kalandjának a cikket és rögtön ki is fizették, amit azzo-
nal el is vittem a fa kereskedésbe és a tüzre valót fizettem
vele, nagyon köszönöm édes fiam szivességédet, 14. én kül-
dött cikkeket ma kaptuk meg majd holnap el visszük Fe-
rinek, minden héten fizetik rendessen a 150 dinárt. A regge-
li ujság ide költözik és jövő héten meg csinálják veled a
szerződést. Jó, hogy az utazásodatt el halasztotad, bár na-
gyon örültem volna, hogy látlak, talán jobb kedvel mint mi-

kor utoljára látalak, de ha itt lettél volna, neked is úgy fájt volna a szived Évit úgy látni mint a, hogy nekünk fájt a lelkünk érte, egész nap sirtunk Marcsával, nem tuduk el feledni aszta kis kedvetlen és bánatos arcát semmi felnem vidittota, csak mindég aszt mondotta maga elé nézve, „nem tudom, hogy lesz”. Most othon van haza vitte Arpi, de othon is csak sir, most meg be akar jönni tovább tanulni, de nem lehet, mert az idegei kivannak fáradva, legjobb ha csak szülei mellet van, sehol-sehol nem érzi magát jobban mint othon, szombaton ki megyünk meg látogatni akkor majd meg irom, hogy mit észleltem rajta, jobban e van mint itt volt, vagy úgy van, aszt hiszem, semmivel sem szabad öt izgatni még azzal sem, hogy Pestre megy majd tanulni szeptemberbe mert akkor azon gondolkodik, hogy hogy lesz akkor azért most tejes pihenés kell neki. Én aszt tanácsolnám, hogy itt végezné szept. 2 osztályt a polgáriba, és addig meg erősödik, és asztán ha kedve van tanulhat tovább, ugye te is így jonak látod.

Csókol

Anyikád

268

KOSZTOLÁNYI ARPADNÉ ÉS MARIA KOSZTOLÁNYI DEZSŐNEK

Kedves Didém!

1934. V/22.

Névnapodra minden jot és főleg *egészséget* kívánok, mit is kívánhatnék én neked mint a világon a leg jobbakat, a mi el gondolható. Isten éltesen sokáig! Tegnap jöttünk haza Ludasrol, ott voltunk a Pünközdsi ünnepeken a baba el képzelhetetlen kedves örökké mosolygo báj és szép szemü angyalka, majd meg látod ha el jösz, adigra talán Évike is egészen jó lesz. Leveledben kérdeszted, hogy Feriék teljesítik e kötelezettségüket, bizon csak úgy ha minden héten el megyünk a 150 dinárért, s azzal is még hátrálékba vannak; A régi tartozásukat eddig még nem fizették majd holnap megemlitem Ferinek, hogy mikor lesz hajlandó eszt részletekbe fizetni erről majd esetleg értesiteleg, hogy mit mondott Feri. Hogy vagy édes fiam ez érdekel legjobban?

Csókol

Anyikád

Remélem Ilona és Ádám is jól van mind ketten egészségesek én hála Isten jól vagyok Karlszbadi kurát használom pár hétig. Mégegyszer minden jot kíván szeretettel

Anyika.

Édes jó Didém!

Lelkem egész melegével köszöntelek névnapod alkalmából. Kérem Isten bő áldását munkáságodra, hogy még sok, sok évig élizzünk [!] azt. Még tartos egészséget kérek. — Téged kérlek, hogy szeress bennünket úgy mint eddig és ne haddj el, légy a mi szerető gondozonk.

Csókollak

Marcsa.

269

KOSZTOLÁNYI ÁRPADNÉ ÉS MÁRIA
KOSZTOLÁNYI DEZSŐNEK

Kedves Didém!

1934 VI/12.

Éppen most kaptam 11.éröl kelt leveled a melyben irod hogy a Bécsi profeszor meg vizsgált és jó a véleménye a sebedről mész e azért Stokholmba? magadse tudod, hogy mitévö legyél egyik így mondja a másik emigy, és meg zavarnak a sok tudásukkal. Nagyon megörültem az utolso felolvasásodnak amit a Rádióban hallottunk, mert aszt hittem már, hogy megint vala melyik szanatoriumba vagy, mert akkor éppen nem kaptam töled semmi irást pár héttig, Ludason halgatuk mert éppen akkor volt Évike születésnapja, nagyon jó kedvü és kedves volt akkor, hogy medig aszt majd meg látjuk 12. 14. e körül, hogy ujra ismétlődik e az a rossz létje egész melankoliába van olyankor, bár ne ismétlődne. Árpi még mindég erőssen oltja Évikét. Ferivel a következőket beszéltem, amint felesége haza jön Berlinből meg beszéli vele, hogy mennyit és mikor törlesztik a régi tartozásukat; Ferinek többször emlitettem, hogy nagy szükségem van a pénzre, fel hoztam neki sok okot de edig mint hiába volt, most asztán eszt még meg próbáltam, vele közölni, hogy neked kell a pénz mert Stokholmba utazol kezelés véget és erre hajlando volt igeretett tenni. Talán jól lenne ha te is meg irnád neki, hogy neked szükséged van erre a pénzre és csak adja át nekem majd én eljuttatom hozzád mert tudod édes Didém nagyon de nagyon kel-

lene ez a sokáig nélkülözött összeg; aszt hiszem Ferivel békés uton elintéshetjük eszt a dolgot perre nem kerül a sor legalább remélem, azért kérlek jó lesz ha te is levélbe meg emlited neki eszt a dolgot vagy ha el jössz meg beszélled vele. Biztos kutforrásból hallottuk, hogy Feriék szeptembere teljessen talpra álnak most is már jobb hejzetbe vannak mert el ment nyakukrol a jugoszlaviai magyar ujság, ha el jössz Feri neked mindent őszintén elmond. Nagyon de nagyon szeretnék látni akkor hiném el ha beszélek veled, hogy, hogy vagy mert így csak leveled nyujt némi reményt a hoz, hogy jól vagy. Gyere el mert még olyan szépet nem látál mint a kis baba, a pipacs virágot pepének hívja és ha vezetéd hát ugy szalad mint egy für. Árpinak oda attam leveled olvasni és nagyon örül a kutyának, és aszt is mondotta, hogy ismeri azt a Bécsi tanárt akivel a sebedet meg nézeted, majd ír neked Árpi, és aszt mondotta, hogy nem fog ártani ha el mész Stokholmba mert az biztos gyógyulás.

Adámkanak szivből gratulálok mond meg neki, hogy olyan jól végez; Magamrol csak aszt irhatom, hogy jól volnék az egészség dolgával csak néha borul el a kedélyem ha arra gondolok, hogy, hogy vagy te, és főleg ha sokáig nem kapok tőled levelet, p.l. ma jó napom volt mert hozott a posta tőled jó hirt. A szemem elég jól van jövő héten megyek az orvosomhoz és újra megvizsgálja, hogy még kelle bele tenni Tilocarpint. Légy szives Feriéről irt soraimat méltányolni és nekem véleményed meg írni, hogy jól beszéltem e Ferinek rolad.

Csókol

Anyikád

Teri jól van nagyon hizik és örül, hogy nincs oly rosszul mint a Veronkával hátha fiu lesz nem is merik remélni de hátha mégis ugy lenne

Csókol

Anyikád

Édes Didém!

Nagyon boldog vagyok, hogy már jól vagy csak szeretnék látni gyere el édesem. Gratulálok Ádám jeles kolokviumjához és gyorsíró sikeréhez, csak egészségesek legyetek akkor az öröm kétszeres lesz. Mi jól vagyunk csak szegény Évikém lenne már egészséges, reméljük, hogy ez is meg lesz.

Csokollok mindanyiotokat

Marcsa

KOSZTOLANYI ARPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

Ugye vártad soraimat mint a, hogy én a tiedett szoktam lesni, hogy mikor hóza a posta, de ha olvasni fogod soraimat hát igazat foksz nekem adni halgatásoméért. Most már valahogy bele nyugodtam ebbe a sok mindenféle kellemetlen hírekbe és valóságba, és ez a leg szomorubb ami többek között van, hogy Arpinak e hó végén vizsgázni kell szerből és ha sikerül neki, akkor ki írják a pályázatott, új választás alá esik és ha nem sikerül neki a megválasztatása, akkor minden nélkül el bocsájtják sem nyugdíjat nem kap, sem végkielégítést, és akkor mehet három gyerekkel nem tudom hová? még csak két éve van hátra, hogy teljes nyugdíjat kapna, de épp azért csinálják eszt, hogy ne keljen nekik nyugdíjat adni. Mindég újabb gondolataim vannak már aszt is gondoltam, hogy esetleg az én nyugdíjam is meg vonják, de többektől hallottam, hogy ez nem lehet, hanem csak a városiaknak redukálják a nyugdíját és a fizetést, ijjen verziok keringnek itt.

És még több ehez hasonló bajok gyötörtek sokáig de most már kezdem meg szokni és bele törödni, hát még a te betegséged is hozzá járult minden órában rád gondoltam. Évike most jól van nagyon aranyos jó kedvü arra kér ha esetleg birsz hozzál neki régi képes folyo iratokat vagy szín házi életet a melyben mozi és más színésznök vannak mert ezeket gyűjti, a te képedett is kívágta és be ragasztja egy albumba, még mindég kapja erőssen az oltásokat, *Fulliculin menformon* nak hívják a szert amivel oltja az apja.

Nagyon kérlek édes Didém irjál *Stadler Aurélnak* pár sort *Palicsra*, a *verses könyvére vonatkozolag* mert toled nagyon várja a kritikát. A naploba is meg jelent vasárnap *Stadlernak* egy eredeti verse nekem tetcik. A naplórol jut eszembe, hogy *Ferinek* a fiát vakbél bajba meg operálták, pár napja, ma meg látogattuk, jól van, pár nap mulva el hagyja a szanatoriumot. Most a *reményem* fel adtam, hogy a regi tartozást fizeti, majd ha te eljössz és beszélsz vele akkor talán majd valamenyire eredménye lesz annak, hogy beszéltél vele. Az ide utazásod mindég halaszgatott pedig

már nagyon vágylak látni reméylem nem sokára jössz és akkor mindenről jobban lehet tárgyalni. Mindnyájitokat szeretettel csókol

1934 VIII/15.

Anyikád

271

KOSZTOLANYI ARPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

1934. X 22.

Kedves Didém!

Leveleidet meg kaptam nagyon örülünk, hogy már nincsennek fájdalmaid, csak vigyáz magadra! a Rádioba hallottunk fel olvasni, éppen Árpiék nál voltunk kint, jól esett hallani szavaidat. Aszt hiszem Árpi le írta Teri, hogy létét, egész jól van a kis baba is, Veronka nagyon aranyos jól szalad már. Irma nagyon jól és kifogástalanul viseli mindnyájuknak gondját különösen a két kis baba fürösz-tését és etetésit és egyéb teendőket mind példásan végzi, nem is gondoltam volna, hogy így tudja el intézni eszta fátatcságos és felelős munkát. Aszt hiszem Teri is holnap már fel kel, sajnálom, hogy nem jössz el most, de hát ha nem lehet hát bele kell nyugodni, majd Árpi talán értesít vizsgájáról, hogy mikor lesz még ő sem tudja; Évike most itt van nálunk nagyon jó kedvű mint régen, irt neked is egy engesztelő levelet ő magától írta tegnap este úgy, hogy mi nem is tudtuk, csak kérte, hogy külgjem el. Napokba huzattam fogat a helye még most is fáj.

Fenyvesékkal úgy tudom, hogy úgy állapotattok meg, hogy ez év novemberében kezdi 500 dinár részletekbe fizetni a régi tartozást vagy máskép egyesztettek meg? A rendes fizetést meg úgy fizetik ha érte megyünk, még a mult hetit nem fizetétek meg majd talán ma vagy holnap el megyek érte, és már itt van ez a heti is, hogy fizetni kéne, de talán majd sikerül. A kalangyának ígért cikket előre is köszönöm, ha Feriék fizetnek majd meg irom.

Ilonát Adámkát téged szeretettel csókol

Anyikád

KOSZTOLÁNYI ÁRPADNÉ KOSZTOLÁNYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

Ma meg kaptuk aszt a leveled a melyben kéz iratot kültél Ferinek, majd holnap át adjuk. Mint láthatod Feri leveléből ma meg keztek heti részlet fizetést a regi tartozásra, és rendeset is hetente kapjuk; Leveledben kérdezősködöl beteg babuskárol, ma jönnek be, hogy meg röndgenezék *Hermannál* ha ez meg történt ugy Áрпи azzonnal ir énis meg írom azén *be nyomásomat* rola. Ne haragudj, hogy kérem aszt, hogy ird meg, hogy a Kalangya várhatja e December 6. ara töled egy uj novelát mert nagyon kérte, hogy a karácsonyi számába meg jelenjen, mert reméli, hogy akkor kelendöb lesz a lapja. Jól vagyunk csak sok *agodalmat* élünk át én ma megyek szememet felül vizsgálni.

Csókol

1934 XI/25.

Anyikád

Mához egy honapra karácsony Istenem vajjon mijen lesz?

KOSZTOLÁNYI ÁRPADNÉ KOSZTOLÁNYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

1934 XII/6.

Meg kaptuk hiánytalanul leveledett mind ketött el jutatuk rendeltetési hejére a Kalangyától holnap kapjuk meg a pénct, hogy megnyit aszt majd meg írom, előre is nagyon köszönöm szivességedett. Ica irt, hogy karácsonyra nem jön és egybe jelezte, hogy ti se jöttök igaz e? jobb is most ha nem jöttök talán később akkor Áрпи is talán már a vizsgáján tul lesz, az arany baba is akkora már jól lesz, akkora *talán* el vonulnak felettünk azok a nehéz napok a melyeket most élünk át --- A rádioba élveztük szép felolvasásodat. Ha ebbe a nehéz napokba rádiot nem halgatnánk, akkor semmi vigasztalásunk nem lenne. Te halgatod e a rádiot ugy éjfélt után 1/4 1 re mikor már nem dolgozol? Tegnap voltunk kün a temetőbe 8 éve, hogy szegény apád meg halt, de jó, is, hogy így van . . .

Arpi holnap be jön és majd meg mondja, hogy, hogy van az arany baba, még mindég 38 fok a láza, és nem eszik semmit és oly sovány! erővel tömik belé az ételt. Istenem de nehéz a hejzetünk, de remélem meg változik a *betegségünk* ... ha így lesz akkor megint irok, hogy, hogy van a baba. Minden jót kívánok nektek gondolatok néha-néha ránk szeretettel csókol

Anyikád

Ha karácsonyig nem irhatnék úgy boldog karácsonyt kívánunk nektek édeseim csók

nagy

Anyától

274

KOSZTOLANYI ARPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

[1934. XII. 31.]

Remélem meg kaptad Arpi levelező lapját a melyet Noviszádroi irt a melyben tudatja vizsgája eredményét hála Isten sikerült nagyon örültünk mindnyájan, ép a születése napján délelőtt volt a vizsga, egy kis öröm a sok-sok tépelődésbe, talán már csak azis jobbra fordul, Ica 5 én jön ha akarsz valamit üzeni úgy üzenj. Ma megyünk ki Ludasra és ott töltjük az új évet és onnan halgatjuk a felolvasásodat a *Rádioba*.

Ez uttal kívánok mindnyájatoknak boldog új évet boldogabbat mint ez év volt —... talán nekünk is az lesz —...

Csókol szeretettel

Anyikátok és Marcsa

Az arany baba még mindég lázas és nem eszik.

275

KOSZTOLANYI ARPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

Meg kaptam Feritől a karácsonyra küldött összeget teljes egészségében nagyon köszönöm jószágodat. Holnap el megyek a fogorvoshoz a fogaimat rendbe hozatni és veszek magamnak pár darab fehérenemüt, ismételten köszönöm, csak az lett volna jó ha személyessen adhatad volna át.

Halottunk a Rádioba felolvasni és élveztük Ludason, ma egy éve operáltak gondoltál e rá? én sokszor; Tegnap kaptuk meg asztalevelet a melyben Arpi vizsgájáról irtál, mi is nagyon örültünk, hogy végre tul van rajta. Majd fogsz kapni fényképet ha jó sikerült, a karácsony fa alatt ülünk, a kis beteg babát én tartom az ölembe fel van szépen öltözve hajába nagy masni, éppen akkor teljessen láztalan volt újév napján délután 5 orakkor, és ugy örült a szép nagy diszes karácsony fának mind ti régen — ... repdeset érte mint egy kis madár aki ágról-agra repül, öröm volt a kis aranybabát látni hogy, hogy tapsolt és énekelt a többivel, el képzelhetetlen aranyos de nem sokáig tartott az öröme mert az anya le fektette szó nélkül engedelmeskedett az aranyos jó gyerek, és asztán ott játszottunk vele az ágya körül, csak az a baj, hogy enni nem akar hanem ugy tömi Teri belé a tejet vagy kakaot, csupa viz lesz az anya is és a baba is, mikor meg látja, hogy hozzák az ételét az kiabálja emmi-emmi, (az semmi) *videl videl* de azért még is meg-
eteti és még pár kanálal bele önt csupa viz lesz az anya is és a gyerek is, és oly bájos ha az etetésen tulvan nevet és panaszkodik az ő nyelvén.

A karáncsonfájért anyira rajongot, hogy be kellett vinni a háló szobába, a hol ő állandóan fekszik, és ugy szereti, hogy folyton beszél hozzá. Ica holnap jön mint már tudod is. Még aszt is meg irom mert tudom érdekel, hogy Feriék meg egyezés szerint fizetnek csak a régivel néha el maradnak de nem baj azért ha birják ök fizetnek; és várunk türelemmel és reményel ugy mint sok más — ... — ...

Mégegyszer köszönöm szives joságotat csókol mindnyájatokat szeretettel

Anyika

Vajon mikor látjuk egymást?

1935 I/4.

276

KOSZTOLANYI ARPADNÉ ÉS MARIA
KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Diduskám!

Ma meg kaptam leveledett a melyben küldett az 50 éves jubiláló képedet de még csak március 29. én leszöl 50 éves,

na mindegy, azért ennek is örültem édes fiam, hogy így ünnepeltek, csak azt sajnálom, hogy semmit nem tudok és hallottam belőle, legalább irtad volna meg, hogy, hogy volt az ünnepélyed és hol melyik teremben? Voltál e Kolozsváron? hisz anyiszor kérdeztem már, de mindig válasz nélkül hagytad irtad, hogy mész Kolozsvára voltál e?

Mi is örülünk, hogy már Veronka újra jár kel csak már enne de se hogy se akar enni, még mindig töltik belé az ételt.

Feri mint már meg irtam lasan lasan fizetget, a régi tartozást is. A Kalangya is kérdezősködöt felőled, hogy mikor küldesz kéz iratot mit mongyak nekik? Itt küldöm a bélyegeidett a mit le nem béjegosztek, újra el küldheted egy levélen. Ica szives volt a vesepecsenyét el vinni használjátok el jó egészséggel. Irjál magatokrol valamit, Most halgatjuk a Rádion Milanobol az operát csak az a kár, hogy nem értjük gyönyörün énekelnek.

Még egyszer gratulálok az ünnepélyednek. csókol szeretettel

Anyikád

Édes jó Didém. Én is gratulálok az ünneplésedhez, csak az a kár, hogy a Rádió nem közvetíti — mindig csak a zenével ölnek bennünket és értékes felolvasásokat alig-alig hallunk. Mult vasárnap hallgatunk Radion kitünően mulatunk a régi lakomák felett. Minél előbb szeretnénk hallani Rádión.

Csókkollak

Marcsa

Mégegyszer gratulálok édes Didém.

Kedves Ilonám!

Icával küldünk egy pár kézi munkát a mit karácsonyra készítettünk fogadd szívesen

csókol Anyika.

Ádámkát csokolom

1935 feb. 1

Édes Manyi! Szeretettel küldöm a kézimunkát, szeretném ha örömet hozna Neked. Csókkollak nagy fiaddal együtt

Marcsa.

KOSZTOLANYI ARPADNÉ ÉS MARIA
KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

Leveledett meg kaptam a melyet 19. én irtál és oly kedvesek vagytok, hogy hivatok fel Pestre bizon jól lenne de hát aszt hiszem, hogy ez időre most nem lehet, majd talán egyszer valamikor, ha el élem aszta boldog pillanatott, hogy mehetek fel. Irtad, hogy meg könyezted aszt, hogy 70. évembe léptem, de nem úgy érzem magam mint egy elesett 70 éves, alig várom, hogy ki tavaszodjon és ki birjak gyalogolni Ludasra és lásam az aranyos babákat, és ha lehet vissza is gyalog jövök. Nagyon örülnék ha úgy lenne mint a, hogy irtad, hogy a nyarat körünkbe töltöd, de ez csak nekem egy szép remény bár valora válna, próbáljátok meg és asztán uto üdülésre mehetek még máshova is. Most már kezd a kertünk a nagy hó alol ki bontakozni, és némely növény már zöldül, mire jöttök szép lesz remélhetőleg virág pompával vár benneteket, és a házat is szeretnék már be vakoltatni ha a pénzünk elég lesz rá mert már erőssen repedezik, csak attol füg ha ujjabb kigondolt adoval meg nem vágnak, remélem nem, én mindég remélek, és ez talán jó ez éltet... és várom a Rádío hireket...

Pucika már anyira jól van, hogy szorgalmassan készül a magán vizsgára különösen a franciát fuja erőssen, egy jó tanitoja van kivel naponta két orát tanul, és asztán egyedül. Külömben majd Irma mesél mindenről különösen az arany babáról, és más mindenről a mi itt történik, nálunk... Irma szives el vinni a nektek szánt vesepecsenyét kölcsétek el jó egészséggel, Napokba megyek a szememet is meg vizsgáltatni, majd ha meg lesz az eredményt meg irom, külömben jól vagyunk majd Irma élő szóval el mondja, csókol mindnyájatokat szeretettel.

1935 II/23.

Anyikád.

Édes Didém!

Én is nagyon köszönöm a meghívástokat, talán egyszer ha lehet igénybe vesszük. A kalangyánál voltam és a 33 as

évet küldik, de 3 vagy négy részben. Most arra kérlek, hogy a Kalangyának küldj márc 6-ra kéziratot. Jól vagyunk csókollak mindanyiotokat.

Marcsa.

A Kalangya 1 évi dija 180—200 Dinár

278

KOSZTOLÁNYI ÁRPADNÉ, ÉVA ÉS MÁRIA
KOSZTOLÁNYI DEZSŐNEK

Kedves édes Didém!

Mint mindég úgy most sem mulaszthatom el, hogy neked 50. születésed napjára ne emlékezek meg erről a kedves felejthetetlen napról. szép virág vasárnap volt, gyönyörű derült nap volt és te születéseddal még derültebbé teted életünket és napjainkat, ... Isten sokáig éltessen kedves családot, és a mi örömeinkre, és támogatásunkra, szeretett-ről nem is beszélek, mert az ami közös érzésünk, a mi aszt hiszem örökké meg marad, még élek.

A kis édes arany babát ma Dr. Herman meg rönöngeszte azaz meg tette volna ha nem sirt volna olyan rettenetesen, hogy egészen meg izatt, úgy, hogy ot át kellett öltöztetni, és így mást konzultáltak Arpival, német országba küldi most Árpi a *vérét* meg vizsgálás végett, és aztán majd újra valamivel kezelik, különben majd Árpi neked meg írja körülményessen. Köszönöm Irma darabjáról a tudositást, most legalább biztosat tudunk. Feriék már ki fizették a régi tartozást csak egy kis eltérés van még majd Marcsa be megy a napokba és meg tudja a valót, Évike itt van és szorgalmassan tanul a magány vizsgara, jó kedvü a régi Évike. Mégegyszer minden jót születésed napjára

Csókol szeretettel

Anyikád

1935 III/27.

Kedves Dide bátyám én is minden jót kívánók neked és még azt kívánom, hogy mégegyszerenyi időt éljél mint amennyi most vagy.

Szeretettel csókol.

Éva húgod.

Édes jó Didém!

Születés napodon szeretettel köszöntelek és kérem a jó Istent, hogy még számos ideig élj a mi és mind annyiunk örömére. Kérem a jó Istent, hogy légy továbbra is a mi szerető gondozónk és hogy mi azt Neked, — a te jószágodat vissza tudjuk szeretettünkkel fizetni. — Légy boldog drága jó bátyám, légy egészséges, hogy még sokat dolgozz még szebbeket és még nagyobb sikerrel mint eddig. Csókolom Manyikát és a nagy fiadat veled együtt

1935 III/27.

Marcsád.

279

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Kedves Didém!

Nagyon örülök, hogy szerencsésen, és jól meg barnulva és pirossan haza érkeztél ép jokers, a kiállításra, jó lenne ha, onnan üzennél, hogy mikor jössz, hisz mindég vártunk, de hiába, Icaék is irták, hogy majd üzennek a Babának; Irtam én édes fiam Ilonának de úgy látcik a kártyát nem kapta meg a melyben gratuláltam neki a Rádioba tartott felolvasásának nagyon kedvessen olvasott fel, én vártam tőle pár sort hisz nagyon jól eset volna a te távol létetben is ha magukrol irt volna pár sort. A te kártyáidat amit onnan irtál meg kaptam köszönöm. Évike szereplése a *reformatus* egyházba jól sikerült sok tapsot kapot, egy felvonasos darabot adtak, három a kislány egy 14 éves pajkos kislányt adott elő nagy tetszéssel, és szavalt pár verset Gárdonyitól, szegény egyháznak jó bevetel volt, majd levélbe többet csókol mindnyájatokat

1935 V/3.

Anyika

280

KOSZTOLANYI ÁRPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSŐNEK

Kedves Didém!

Révai által meg kaptam szép izléses kötésű költeményed, nagyon köszönöm, csak az a kár hogy nem irtál bele semmit no majd ha haza jössz akkor majd meg írod,

annyira örültem a könyvnek, hogy mindjárt elmúlt a rossz létem, mikor meg kaptam, és lapozgattam benne, nem tudom attól e vagy külömben is elmult volna de az a jó, hogy elmult — ... még egyszer nagyon köszönöm. Örültem Ilona levelének, várjuk a felolvasását a rádioba, örülök hogy jól érzed magad a fürdőzés után, Évikét fel kérték az egyházba, hogy szavaljon az *anyák napjára* az ima könyvem szavalja Revickitől, nagyon meg tetszett a szavalata mikor a mult elő adáson szavalta a Gárdonyi verseket, eljött a tiszteletesük és felkérte nem lehetett vissza utasítani.

Még egyszer nagyon köszönöm a könyvet sokszor csókol

1935 V/11

Anyikád

281

KOSZTOLÁNYI ÁRPADNÉ KOSZTOLÁNYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

1935 V/17.

Nagyon meg örültem a mai levelednek, a melyben iratad, hogy jössz hozzánk, nagyon jó lesz legalább személyesen is meg köszönöm aszt, hogy szives vagy ki segíteni az az amit Feriétől kapok hetente 150 dinárt, mert ha eszt nem kapnám, igazán akkor nem volna miből élnénk mert még eddig *nyugdíjat* nem kaptam ez igazán kétségbe ejtő, már gondoltam hogy Brenner Dezsőnek írok Noviszádra, hogy néze meg az okát, de még holnap várok és asztán megteszem mit szolsz hozzá? várom soraidat, még az a jó, hogy Árpi kapot fizetést és ő is adott; ijjen keserves az állapotunk.

Évike örül el jövedelednek mi is! Csókol

Anyikád

282

KOSZTOLÁNYI ÁRPADNÉ KOSZTOLÁNYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

Nagyon köszönöm legutobb küldött arc képedett! jó! csak egy kicsit komoly, mutattam Ferinek és csak enyit mondott „Ez ő”, én is aszt mondom csak a kedves mosoly

hiányzik, de ez emlékemben meg van. Voltunk kün Árpiéknál apünköszi ünnepekbe. bizon a kis Veronka még mindig lázas 39. láza van és nem eszik egy világé sem, szegény Teri egész bele izzad mig egy kanálal belé tölt. Kétségbe ejtó a hejzet, talán majd az olto anyag ha meg jön az segít ez az egy remény van még, de ha az se segít — akkor... nem is, merek erre gondolni. Azért csak reméljük, mint a, hogy remélek, hogy Évi vizsgája jól sikerül.

Csókol
1935 VI/12.

Anyika

283

KOSZTOLANYI ARPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

Haza jöttünk Ludasrol a gyerekek jól vannak aszt hiszem, hogy Ica referált nektek, hogy vannak, de azért mégis meg irom, hogy a kis Veronka már jobban van nincs már láza egy hónapja és nem sir, ha enni kell neki, a vizet nagyon szereti és kér folyton inni, és a kedélye is ugy látom hogy sokkal jobb mint volt kedves és folyton beszél, különben majd meg látjátok, ha eljöttök mikor szándékosztok jönni?

Nem is várlak előbb mint augusztusra akkor talán nem sietc ugy el, ird meg, hogy mikor várhatunk

Csókol
1935 VII./5.

Anyika

Ma 51. éve *esküdtünk* kün voltunk a temetőbe.

284

KOSZTOLANYI ARPADNÉ KOSZTOLANYI DEZSÓNEK

Kedves Didém!

Szegény beteg hugod ugy de ugy vár minden untalan kérdezi nem irt a Dide mért nem ir, hogy mikor jön! Istenem mért nem ir hogy jön! látod menyire rajong érted és te se nem irsz és nem érdeklöc felöle ez fáj neki pedig énis szeretnélek látni hisz már egy éve, hogy nem beszéltünk

együt... Marcsának tegnap láza volt 37—8. az orvosok nem tartják nagy láznak olyan nagy műtét után a daganat amit kivettek 1 Kilo volt, hogy mi lesz azt majd pár nap múlva tudjuk, én csak tartom magam a míg lehet, a nagy strapa és a *kölcség* kimerit... Ilona Ludason van.

Csókol

Anyikád

IX 24 1935

285

KOSZTOLÁNYI ARPADNÉ KOSZTOLÁNYI DEZSŐNEK

1936. I. 30.

Kedves Didém!

Levelednek örültem, részben nem! hogy csakugyan mész Stokholmban, de ha ott találod gyogulásod, csak sies oda, hogy mentül előbb egészséges légy. Ha ott leszöl nagyon kérlek irj pár sort csak egyszer is.

Dr. Hermannel találkoztam és mondtam neki, hogy mit irtál helyeselte, hogy el mész oda aszt mondtotta ha aszt a nagy bajt el mulasztotta úgy esztis meg fogja a Rádium gyógyítani. Árpival még nem találkosztam oly ritkán jön ide, hogy szinte rosszul esik, hogy nem látogat meg. ha nem esik nehezedre úgy légy szives el utazásod előtt külgy pár kéz iratot mert már nincs *több* ithon, irj minek előtte el indulsz nagy utadra, Isten segítcsen hogy meg gyogulj neked édes fiam meg *kell* gyogyulnod — ... szeretettel gondolunk rád csókol

Anyikád

talán a lánc és az amulett megsegít ...

286

KOSZTOLÁNYI ARPADNÉ ÉS MÁRIA
KOSZTOLÁNYI DEZSŐNEK

1936. VII. 1.

Kedves Diduskám!

Kimondhatatlanul örültünk ma érkezett kártyádnak a melyet üveg alá is tettem, olyan boldog napunk volt, a

milyen csak akkor volt mikor te születél. Dr. Herman is irt 29. én kedves öröm hirt, hogy nagyon jonak találta az állapotodat, Brenner Dezső is ugyan eszt irta, nagyon jó napunk volt ekkor, de ma mikor a te kártyád meg érkezett, ugy örültünk, hogy kézről kézre járt. Ha nem esik nehezre, csinálj nekünk ilyen jó napot minden héten legalább egyszer. Isten adja aszt, hogy mi előbb beteljesüljön, az amit első operaciód után pár napra nekem mondtál. „Haza megyek hozzátok de nevetni” Áldom Hauber nagy tudását és fáradhatatlanságát, hogy téged így megmentett attol a nagy fájdalomtól. Ne csügedj édes Didém bizzál a jó Istenben ki tovább is meg fog segíteni.

Csókol sok szeretettel, édes

Anyikád.

Édes drága Diduskám!

Kártyád vétele után rögtön elmentem a templomba hálát adtam a jó Istennek, hogy megsegített és kértem áldó kezét továbbra is nyujtsa feléd. Ha nem fáraszt irj minden héten.

Csókol szeretettel

hugod.

UTÓSZÓ

Egy új életrajz elemei

Kosztolányi Dezső szüleivel folytatott levelezésének tanulságait szeretném összefoglalni ebben a dolgozatban. Az összefoglalásoktól általában tömörséget vár az olvasó. Jelen esetben csak tanulmánymeretű beszámolóban fér el az, amit tanulságnak nevezünk. Leszűrt eredménynek már csak azért sem hihetjük, mert először nézhetünk szembe ezzel a kivételes gazdagságú anyaggal. Kivételesnek azért minősítjük, mert nincs magyar költő, aki szüleivel annyi éven át s olyan rendszeresen levelezett volna, mint Kosztolányi. Elképzelni is képtelenség, ábrándnak azonban fölvilványozó, mi lenne, ha Vörösmarty, Petőfi, Arany után maradt volna ránk ilyen levelezés! Vagy előkerülne hasonló például Balassi hagyatékából. Az ábránd képtelensége talán érzékelteti, milyen nyereség az, ami most nyilvánosságra kerül.

Voltaképpen a tudomány áramköreibe is most kapcsolódik majd be ez az anyag, mert Kiss Ferenc *Az érett Kosztolányi* című könyvén (Akadémiai Kiadó, Bp. 1979) kívül más művekben nyoma sincs a velük való találkozásnak. Közlésük értelmét indokolni tehát szükségtelen. Földolgozásuk folyamata bizonyára addig tart, ameddig a Kosztolányi-kutatás.

Mindcnekelőtt a költő életrajzához kínál sok új és fontos adalékot ez a levelezés. Nem túlzunk, ha azt mondjuk, hogy egy merőben sajátos, új életrajz elemeit rejti magában. Természetesen tudjuk, hogy Kosztolányi életének — attól kezdve, hogy publikálni kezdett — legfontosabb eseményei a művek. Annak is tudatában vagyunk, hogy élet és mű nem feleltethető meg egymásnak. Másképpen szólva: nem hiszünk, hogy a levelekből nyerhető információk a művek olyan nyersanyagaként hasznosíthatók, melyhez mérni lehetne a megvalósult alkotás eseményeit. Tudatában vagyunk azoknak a poétikai igazságoknak, amelyek ma már meggyökeresedtek a szakma tudatában: annak, hogy a mű nem egy-egy élményt tükröz, hanem az élmény által mozgósított tapasztalatok összességét; hogy a műben szereplő hős — a versbeli is —

megformált, átformált, történelmi és nembeli élmény képviselője, tehát nem azonos a szerző magánemberi énjének egyik vagy másik élményével. Azt is tudjuk azonban, hogy a mű forrásai között a szerző magánemberi élete legalább olyan fontos, mint történelmi tapasztalata. Nem is hisszük, hogy a kettő elkülöníthető egymástól. Kivált nem Kosztolányi esetében, akiről ismerői régóta tudják és hangoztatják, hogy a történelmi, társadalmi gondok számára akkor lettek alkotásra ihlető erőkké, amikor privát életébe avatkoztak. Az ezekből a levelekből összeálló eseménytörténet tehát szerves része az élet egészének, s nem is mellékes összetevője. Ezért, de a hatalmas anyag áttekinthetősége végett is látjuk jónak fölvázolni a belőle kirajzolódó eseménytörténetet.

Remélünk ettől az eseménytörténettől egyéb tanulságot is. Igaznak véljük azt a legutóbb Király István által kifejtett gondolatot, hogy az élet alakulásában mélyebb szándékok érvényesülnek, tehát az élet választások révén alakul olyan-ná, amilyen, emiatt fölfogható jelképértékű gesztusnak is. Ennek a fölismerésnek a fényében Kosztolányi figyelmissége szülei iránt, egész életén át őrzött kapcsolata velük, s e hűség egész tartalma is értelmezhető úgy, hogy poétikai nyereségekhez jussunk. Aligha vonható kétségbe, hogy a költő idegenkedése minden politikai mozgalomtól, kimaradása a szellemi szövetkezésekből, magánossága a szellemi életben és a világban szorosan összefügg azzal a hűséggel, mellyel szüleihez ragaszkodott. Márpedig a magány és az egyéniség hol fájdalmas, hol dacos öntudata már nagyon is esztétikai képződmény, mondhatjuk: a versbeli hős tulajdonsága.

Hasonló poétikai összefüggést sejtünk a költő veszendőségtudata és sülyedő gyermekora iránti áhítatos nosztalgiaja között. Persze nem hisszük, hogy a veszendőségtudat költője merőben poétikai érdekből ragaszkodott gyermekora emlékeihez és szüleihez, akik magukban azt a világot őrizték, ennél emberibbnek véljük élet és mű kapcsolatát. Csupán arra gondolunk, hogy a két valóság: a veszendőségtudat és a szülőföld tényleges sülyedése, eltávolodása jól járt egymással, az élményanyag és a kifejezendő kölcsönösen egymás kezére dolgoztak.

Ugyanilyen összefüggés rejlik a költő szeretetfogalma és a levelekből kitetsző szeretet természete között. A művekben megjelenő szeretet kétarcúsága érzékelhető a levelek ismerete nélkül is, de bizonyos, hogy mélyebben érthető e levelek ismeretében.

*

Egy ilyen hosszú folyamatot, mely 1904-től egészen 1936-ig terjed, már csak az áttekinthetőség érdekében is tagolni kell. A tagolás szempontjait azonban csak az anyagban, tehát a levelekben rejlő cezúrák adhatják. Nem véletlen szerencse, hogy ezek lényegében egybeesnek a költői pálya szakaszhatáraival, így a kutatók nem kényszerülnek fárasztó nyomozásra, ha a mű folyamata szerint olvassák ezt az eseménytörténetet.

1.

Az első szakaszt — némi önkényesség révén — az 1904 és a világháború kitörése között írt levelek alkotják. A pálya alakulása ezen belül több fokozatban történik, de abban is fontos az 1904-es esztendő, mikor Kosztolányi költőként nyilvánosságra lép, s még fontosabb a világháború kitörése, melytől kezdve — mint később maga is hangsúlyozta — egész élete megváltozik. Bizonyos, hogy költői beérése fölgyorsul.

A szülőkkal való levelezésnek — sajnos — ez a szakasza a legszegényebb, ezért eseménytörténetünknek is ez a szakasza a legkurtább. A szegénység magyarázata részint az, hogy a költő apja, a legtermékenyebb levelező, ekkor még sokkal elfoglaltabb, mint később. Igazgatói teendői mellett részt vesz a város közéletében, sok vendégségen kell jelen lennie, s a gyakori másnaposság is béníthatta a levélíró kedvet. Másik ok, hogy a költővel gyakrabban találkoztak. Részint azért, mert a szülők is föl-fölutaztak Budapestre, de még inkább azért, mert a költő sűrűbben járt haza. 1906-ban huzamosabban is otthon tartózkodik (1905. december 24-től 1906. április 26-ig a helyi Bácskai Hírlap segédszerkesztője), 1908-tól pedig a Lányi Hedda iránti szerelem miatt utazik haza igen gyakran. Leveleit is inkább szerelmének írja, mint szüleinek. No meg Csáth Gézának és öccsének, amíg azok Szabadkán élnek. Nőkről, szerelemről, a társasélet eseményeiről velük fesztelenebbül, gyakran cinkostársi iróniával levelezhetett. Ez a két levelezés a *Fecskelány* című könyvben (Forum, Újvidék, 1970, 1985) és a *Negyvennégy levél* című kötetben (Életjel Miniatúrák 21. Szabadka, 1972) meg is jelent. Ez azt jelenti, hogy annak, akit az említett időszak teljes családi levelezése érdekel, e két kis gyűjteményt ezzel a kiadvánnyal együtt kell olvasnia.

Végül azért sem okoz meglepetéseket ennek a szakasznak az anyaga, mert a legérdekesebb darabjait már Kosztolányiné pályaképe (*Kosztolányi Dezső*. Révai, Bp. 1938) is idézte. Eppen ezek értékének ismeretében sajnálhatjuk, hogy sokkal többet a hagyaték sem őrzött meg. Azért is sajnálható ez, mert Kosztolányi Árpád és a család figyelmesen követte a költő életének eseményeit, s a politikai természetű véleményeit is rendre közölte. Jó lenne tudni, miként beszélt meg fiával a Budapesti Naplónál vállalt szerepet, megjelenését a Nyugatban, aztán a Világnál végzett munkáját.

Ebből az anyagból annyi derül ki, hogy a költőszerep a szülőket is fölviillanyozta. Az „irodalmi siker”-ről a költő is beszámolhatott, első honoráriumának postai utalványát is hazaküldi, s az apa leveleiből megtudjuk, hogy a tágabb családnak is örömet okozott ez a siker. Am nem akkorát, hogy az egyetemi tanulmányok, az alapvizsga ügyét devalválhatta volna. A praktikum legerősebb szólama ennek a levelezésnek. Regiszterei a zoknivasárlástól a politikai magatartásig terjednek. Gyökerük a szülők aggodalma és mentalitása. A költő mindkettővel számol. Megírja 1904-ben, hogy alsónadrágot és meleg zoknit vett, a szülők — tanácskozás eredményeként — elküldik az apa viseltebb télikabátját. Ők döntenek arról, hogy hazautazzanak-e a fiúk anyai nagyanyjuk, Grósz névnapjára. A fővárosban tanuló fiaiknak postán küldenek elemőzsiát, figyelmük kiterjed a lakásukra, ruhaneműikre, melyeket mosás végett haza kell vinniük.

A politikai gondoskodás ismert dokumentuma az a levél, mely csonka ugyan, de igen valószínű, hogy 1905-ben íródott, s amelyben az apa helyesli, hogy fiai kimaradtak az egyetemi tüntetésekből, s híven igazgatói szerepéhez, ingerülten ítéli el az egyetemen zajló politizálást.

A szülők és a költő között ilyen kérdésekben nézeteltérésnek nincs nyoma. Oka lehet ennek a tapintat, mellyel egymás iránt viseltettek. Ez a tapintat később sem szűnt meg, de attól kezdve, hogy a költő abbahagyta a tanulást, újságíró lett, s szüleitől anyagilag is függetlenítette magát, nehéz helyzetekbe került. Ez a levelezés — sajnos — kevés adalékot tartalmaz erről az 1906-ban bekövetkezett fordulatról, de a *Negyvennégy levél*ből tudjuk, hogy az apa nem hagyta szó nélkül fia bohém életvitelének kirívóbb megnyilatkozásait, az égi szerelem (Lányi Hedda) és az utcanők közötti ingázást.

Ezek a nézeteltérések azonban sohasem mérgesedtek el. Az egymáshoz való ragaszkodás mellett oka lehet ennek az a respektus is, melyet a költői sikerek támasztottak. A Kosztolányi-irodalomban már megfogalmazódott az a fölismerés, hogy a kupeces, üzletes, zsíros Szabadka módosabb köreiből, kivált az értelmiségben, a század első évtizedében nagyon megnőtt a szellemi kiválóság, a tudósi, művészi föltűnés, kiemelkedés szomjúsága. A hírességnek varázsa volt, mely épp a hagyomány szegényessége miatt szédítőbb volt itt, mint a patinás nagyvárosokban. Élt ez a becsvágy a Brenner és a Kosztolányi osaládban is. S mikor fiuk megjelent a színpadon, ez a becsvágy békét kötött a konzervatív életvitellel, s elnyomta az elzülléstől való félelmet is. Elnyomhatta, mert bíztak a fiukban, s mert becsvágyuk érett intelligenciával, bölcsességgel társult.

Névnapi és születésnap leveleik legérdekesebb saját-sága éppen ez a bizalom: hogy úgy érzik, fiuk beváltotta s beváltja a hozzá fűzött reményeket. 1914. március 28-án, tehát a költő 29. születésnapjára, *A szegény kisgyermek panasza*i után, de még sokkal a többi jelentős mű előtt, ezt írja anyja a költőnek: „Nekünk ez nagy nap, de a társadalom, és a nagy közönségnek még nagyobb, a te születésed napja. Ez a nap az a melyen meg született az — az ember aki a társadalomnak máris oly nagy élvezetett és gyönyört nyújt az ő nagy tudásával és munkásával, és még ha a jó Isten erőt egészséget és munka kedvet ad, hogy akkor még milyen világhírű lesz »az én kedves fiam kiből nékem kedvem tellik őt hallgassátok« mondja a Biblia, és mondom én is.!! — Olvastam Ignotusz gyönyörű kritikáját a Világba, olvastad?» Az apa ugyanerre az alkalomra írt levelében hasonló az elégedettség és a bizalom: „Hála a jó Istennek, reményeink valóra váltak, mert te mindig jó és szerető fiunk voltál, vagy és — nem is kételkedünk benne — leszel is.”

Ez az értéktudat és bizalom magyarázza, hogy ennek az időszaknak legnehezebb próbáját is törés nélkül vészelte át a kapcsolat. A költő házasságáról van szó, melyre az előbb idézett leveleknél tizennégy hónappal előbb került sor. Azt már a Kosztolányiné könyvében idézett atyai levélből is tudjuk, hogy a család fegyelmezetten vette tudomásul a frigyét, sőt ezt találta rendjén valóbbnak az együttélésnél, melyet az akkori szóhasználat a vadházasság formulával illetett. Tudjuk, kívánságuk csak az volt, hogy Harmos Ilona térjen

át az ő vallásukra, s esküdjének meg templomban is. Ez, mint ismeretes, meg is történt.

A valóságban azonban korántsem olyan szelíden emészette meg a család ezt a fejleményt. Az anya leveléből most kiderül: bár számoltak a lehetőséggel, mégis meglepte őket az egybekelésről érkezett sürgöny, a Kosztolányi nagymama zokogva fogadta a hírt, mivel ő is csak az áttérést szorgalmazta, az anya meg is ismétli ezt a kérdést, nagyon valószínű, hogy Ilona zsidó származása zaklatta föl a családot. Az aggodalom: mit mond a rokonság és a város? Ez fejeződik ki abban a kívánságban, hogy ha Szabadkán lesznek, együtt mehessenek a „mi templomunkba”. Am ez az aggodalom nem nyomja el a fiuk iránti szeretetet, s a bölcsesség és tolerancia annyira megszeli, hogy mindkét levél „örömmel” veszi tudomásul a hírt. Magatartásukat igazolta az idő, mert Ilona mindig figyelmes és jóakarátú volt irántuk. Erről a szülők által írt levelek is tanúskodnak.

Érdekes, mert a Kosztolányi és Lányi család viszonyát is érintő eseménye még ennek az időszaknak, a harmónium-affér, melyről az apa 1914. január 26-án kelt levele számol be. A költő már nős ekkor, de a konfliktus érdekli, s az apa készséggel és tüzetesen meséli el, miért nem adta kölcsön a színháznak, illetve Lányi Ernőnek a gimnázium harmóniumát. Hogy a színház kérte és nem Lányi, hogy aztán polgármesteri nyomattal, de Kosztolányi mégsem adta, s utána a helyi sajtó is beavatkozott, mindez arra vall, hogy az 1910-ben, Hedda és a költő szakításakor támadt törés a két család között masszív haraggá keményedett.

2.

A világháború kitörésétől a békekötés utáni új helyzetig s benne a szülők új státusának kezdetéig írt levelek csoportja jelentősebb, számra is sokkal nagyobb. Az apa ugyan még ekkor is igazgató, de a viszonyok nehezedtével sokkal ritkábban találkozik a fiával. Az események viszont fölgyorsulnak, a költő öccse bevonul katonának, a frontra kerül. Az életveszély állandó készültségben tartja a családot. Ki kell cserélniük értesüléseiket, gondjaikat. Aztán, 1915 áprilisában, megszületik a költő fia, Ádám, beteg lesz az apja, majd a felesége is. A család, mely elsősorban saját dolgaira figyelt, most kívülről és belülről is érzékeltetni kénytelen a bajok tornyosulását. A levelek erről szólnak.

Legnagyobb jelentőségű eseménye ekkori életüknek kétségkívül a világháború kitörése. Hogy a költőt miként érinti, érzéseiben milyen visszhangot kelt, szemléletében milyen változásokat érlel, erről sok írása beszél, s a Kosztolányi-irodalom föl is dolgozta ezeket. Eléggé ismeretes az is, hogy a magyar irodalom és az európai szellemi elit miként reagált a háborúra, s milyen konzekvenciákkal került ki belőle. Kosztolányi magatartását ebben a nagy összefüggésben nézve is humánusnak ismeri a vonatkozó irodalom. Az első hetek és hónapok harci mámorra őt is megszedítette, de aztán a szorongás, a veszteségek, a nélkülözések kijozanították.

Ennek a folyamatnak háttereként és motiváló tényezőjeként tekinthetjük azt az eseménysort, melyet családja ekkor átélt, a háborúhoz való viszony tartalmait. Az állami tisztviselők s a tanárok széles rétege természetesen a saját fegyverek győzelmét óhajtotta. Ebben a Kosztolányi család sem kivétel. Még a költő anyja is a „házáért” szorong. „Nem is tudom, hogy hogy is irjak — kezdi 1914. augusztus 7-i levelét — oly bánatos és levertek — vagyunk, nem magunkért, hanem *házánkért* aggodunk, de majd megsegít a jó Isten, hiszen az vigasztal, hogy oly jó kedvel (...) mennek a mi magyar katonáink el innen a harctérré. Isten vezérelje őket sok számmal vissza!!! Apuska nagyon rosszul érzi magát éjjeleket nem alszik, járkál, nekem mint gyöngé nőnek kell őt vigasztalni.” A hősiesség lázából jóformán ennyi üt ki a Kosztolányi család szelíd arculatán. Különben minden levelükben átoknak nevezik a háborút, szenvednek tőle, s az Istenbe vetett hittel viselik gyötrelmeit, s végzik a rájuk háruló föladatot. Ez a kötelességtudat az, ami részvételükre leginkább jellemző. A család nőtagjai: a költő anyja és húga délelőttönként a tanítónőké, közben létesített hadikórházban végeznek ápolónői teendőket, aztán főznek, délután a gimnáziumi Reservespítalban az étkeztetés pénzügyeit adminisztrálják. A gimnázium őt tantermét a bevonulók fogadására és elosztására szolgáló állomásnak foglalják le, de a tanítás is folyik. Az igazgató apa végzi iskolai teendőit, figyeli a frontok alakulását, a utóbbiakat is elsősorban kisebbik fia, Árpád sorsa miatt

Mert attól kezdve, hogy a háború kitör, s ifj. Kosztolányi Árpádot behívják katonának, a család elsőrendű gondja ő. Az igazgató apa ismeretésege, a helybeli katonakórház tisztjei révén pontosan megtudakolja, hogy a katonakórház mely típusa működik közel, illetve távol a fronttól. Eszerint

a Feldspital működik frontközelben, szedi össze és szállítja hátrább a sebesülteket, hátra a Reservespitalnak, az még hátrább, a Stabilspitalhoz. Mivel fiáról úgy tudja, hogy a Reservespitalnál teljesít szolgálatot, bízik, hogy nem sebesülhet meg. Ezt megnyugtató végett tüzetesen a költőnek is megírja. Megnevezve minden informátorát, aláhúzva a fontosabb szavakat. A háború azonban nem tiszteli a logikai spekulációt, az orvos öccs frontközelbe kerül, hozzá épp Przemysl körzetében, ahol a galíciai front első nagy csatái zajlanak 1915 őszén. A sajtó naponta ír a bekerített várról, annak ostromáról, s az apa nagyon is érzékenyen olvassa a tudósításokat, s szorongásairól, képzelgéseiről nyomban beszámol a költőhöz írt levelében is. Így az író nemcsak önmaga, de családja szorongásait is átéli. Természetesen az apa is az ostromlottak győzelmét kívánja, de érdemes megfigyelni, mennyire aggodalmas, mennyire józan ez a latolgatás. Gyűlölködésnek, a másik fél alábecsülésének vagy a győzelembe vetett vak hitnek nyoma sincsen benne: „... igaz ugyan, hogy Przemysl erős vár, de most ép annak a közelében folyik az élethalálharc a miénk és a muszka kolosszus között, s (...) bizony az az erős vár ostrom alá kerülhet, aminek végére nem is jó gondolni...”

Ebben az 1914. szeptember 11-én kelt levélben (12.) említ egy „szép költemény”-t, melyet költőnk az öccséről írt. A szövegből nyilvánvaló, hogy az *Öcsém* című versről van szó, annak fohászokodó sorait ismétli el prózában. Ez a vers különben két szempontból is tanulságos. Az egyik tanulság filológiai természetű. A költemény ugyanis arról tudósít, hogy a szerző öccse a „szerb hegyek mentén Ferenc József bakája”. A levelekből viszont tudjuk, hogy Galíciában szolgál ekkor, s nem is „baka”, hanem segédorvos, lóval és tisztiszolgával. Bakává bizonyára a vers érdeke miatt stilizálódik, hogy a rokoni érzés és a fohász egyetemesebb lehessen. Bizonyosabb ennél a másik sajátság: a vers ártatlan, fohászos hanghordozása, a hajdani gyermekkor játékos világát fölidéző szeretet, mely joggal folyamodhat az anyalokhoz, hogy fogják össze a golyókat, „mint röpködő lepkét”.

Azért kellett erre az ártatlanság-központú fohászra, ennek a levelekkel való hasonlóságára rámutatnom, mert Kosztolányinak a háborúhoz való viszonyát és békevágyát ez a gyermekkorban fogant otthonosság határozza meg. *Öcsém* címmel 1915-ben kiadott kis füzetét (Tevan, Békéscsaba) a harctéren megsebesült öccsének ajánlja. Az ebben szereplő

prózák legerősebb hangulati és gondolati szólama épp a rendezett, állandó lét szimbólumává emelt családi otthon elvesztésének sejtelme. Öccséhez való hűsége egyszersmind az „élet rendjében való hit”-et is jelenti. A háború azért is félelmetes számára, mert olyan változás-lavinát indított el, amely után minden idegenné válhat. Ez a családias összetartozás-tudat tágul nála az események nyomása alatt emberi szolidaritássá. A füzet egyik szép írásában ezt az összefüggést föl is fedi, meg is nevezi: „Minden, ami azelőtt otthon és titok volt, a zöld zsaluk és leeresztett függönyök, a zárt ajtók mögött, most megnyilatkozik nekem, beleolvadt az emberi közösségbe, éreznem kell, hogy ma a kis család egy nagy családdá alakult és ennek a nagy családnak én is tagja vagyok. Itt van a család a pályaudvaron, az utcán, az egész földön.” (30.)

A család persze nem éri be a fohászkodásokkal, elkezdődik a gondoskodás praktikus folyamata és vele párhuzamosan a történetek állandó tisztázásának olyan nyugtalan-sága, mintha a családtörténet új fejezetének adalékaiért kutatnának. „Volt-e öcsédnek elég pénze, mit vásárolt, te adtál-e neki kölcsön?” Ilyen kérdéseket zúdít apja a költőre. Érdek-lődik a csomag után, melyet orvos fia munkahelyére, az Ist-ván Kórházba küldött. S aztán szabadkai ismerősei révén azt is megtudja, hogyan lehet Przemyslbe csomagot küldeni, kiszámítja, hány nap alatt érkezhethet meg fiától a levél, ha 12-én ír: $12+5=17$. Ezt a nagyon elfoglalt költő fiú is megértheti.

A költő, persze, nem válaszol minden kérdésre, elküldi az öccsétől érkezett tábori levelezőlapot, de az apa megismétli a válasz nélkül hagyott kérdéseket, a dátumokat pontosítja, a lapot, melyet fiától Przemyslből kap, szó szerint lemásolja a költőhöz írt levélben. (1914. szeptember 14. — 14.) Hiába lazítana tehát az agyonterhelt lélek, hiába tömöríténé, gyorsítaná elintézetté, amit megélték, az apa precizitása nem tűr ilyen nagyvonalúságot.

Az orvos fiú azt írja, hogy jól van, a Garnisonspitalban teljesít szolgálatot, tehát nem frontközélen. Ettől megnyugodhatna a család, de most már azt nyomozza az apa, mikor indulhatott. A nagyanyjuk azonban nem tud megnyugodni, folyton sír.

Ez a nagymama nem Grósz, hanem Kádár Rozália, tehát apai nagyanyja a költőnek. *Ezüsthajú, szikár nagyanyám*

című lírai portréját róla írta. Ezen a szeretettel áthatott, eszményített rajzon nemigen üt át az öregasszony kemény, veszekedős természete. Az anya ekkoriban írt levele azonban tele van panasszal. Elmondja, hogy a cselédje nem törődött vele, magára hagyta, pedig beteg. Ezért kellett magukhoz költöztetni, de a nagymama zúgolódik, koplaldának nevezi az új házat, holott csak az állandó fekvés miatt táplálják mértékkel. „Látod édes Didém! ezt kellett meg tenni hogy ide hozzam öt, még talán ezzel is tartozom az Istennek, hogy ezt az öreget gyámolítsam nekem ez se sok! — ... már 30 éve küszködök vele, pedig már csak, hogy lélegzik és eszik, na de hát azt mondja a közmondás »jót tét jót nyere« Majd meg segít a jó Isten! hiszen van egy aranyos jó fiam távol — ...” (1915. december 20. — 37.)

A nagybeteg, zsörtölődő nagymama tehát külön gond egészen 1916. február 18-ig, amikor hajnali két órakor meghal. Addig azonban még sok mindent át kell élnie a családnak. Ezek között az apa betegsége mutatkozik a legsúlyosabbnak. Ideges rohamokkal kezdődik, épp akkor, mikor a költőnek sorozáson kell megjelennie: 1914 októberében. A költőt ugyan alkalmatlannak találják, de az apa betegsége fokozódik. Most már a gyomra is fáj. Fölutaznak Budapestre, s ott egy tanársegéd előbb gyógyszeres kezelést, aztán hirtelen operációt ajánl. A költő és apja levelezésében gyomorfekélyről van szó, de a költő Csáth Gézával is levelezik a bajról, s Csáth leveléből tudjuk, hogy rákra gyanakodtak. (*Ikercsillagok*. Forum, Újvidék, 1980. 141—143.) Csáth a rákos tünetek egész sorát ismerteti Kosztolányival, szempontokat, jeleket, melyekre figyelniük kell. Kosztolányi ezekre kér választ, de nem írja meg, mitől fél. Az apa a gyomorfekély tüneteit tanulmányozza a Révai Nagy Lexikonból, orvos ismerőseit kérdezetgi, érveket talál az operáció ellen, de arra is kész, hogy alávesse magát, ha Budapesten egy újabb vizsgálat a műtét mellett dönt. A költő Verebélyi professzort akarja fölkérdni, az apa ezt előre köszöni. Közben gyógyszer szed, diétázik, s fölvidul, ha Árpád fiától egyszerre négy lapot kap. S a költőnek pontosan beszámol állapotáról, különösen a lázgrafikonról, melyet gondosan jegyez. Beszámol a nagymama lázairól is, s megesik, hogy az ilyen beszámolókat a hajszában élő költő összecseréli. Apja nyomban új levélben tisztázza a helyzetet. Állapota javul, s 1914. december 23-án írt levelezőlapján már arról tudósítja fiát, hogy a Mágusz vízkúra használt, jól érzi magát, s várják a költőt

karácsonyra. Helyette azonban csak távirat érkezik, az is december 27-én, mert két napig jött, ami akkor még annyira szokatlan lehetett, hogy az apa el is határozza: „Hivatalos eljárás tárgyává fogom tenni.” (22.) Egyúttal közli a 17-i lázmérések eredményeit — ezt is Csáth tanácsolta unokabátyjának —, melyekből kiderül, hogy a maximum 36,5, a minimum pedig 36,4 fok.

A költő azonban nyugtalan lehetett, mert január első napjaiban a felesége nélkül mégiscsak hazajött. Apját megnyugtató állapotban találta, de ahogy elutazott, ismét jelentkezett nála az aritmikus szívverés és a gyomornyomás. „Azonban — írta a fiának — január 11-én, a születésnapomon este erős hasfájással párosult, nagyon bőséges székürítésem volt, mely után az ideges szívverés is, a gyomorfájás is egyszerre elmúlt. (...) Csak az aggaszt bennünket, hogy öcsédőtől már régen nem kaptunk levelező lapot.” (1915. január 13. — 23.) Ezután még latolgatja a posta lassúságát, s utal a kárpáti harcokra, melyekben annyi minden történhet, szól a nagymama állapotról, a Szabadkán észlelt kolerás megbetegedésekről.

A tárgyköröknek ez a szomszédsága példajellegű, így követi egymást ezekben a levelekben a betegségről szóló információ, az Árpi miatti aggodalom és a többi téma. Súlyuk s jelentőségük különbsége ritkán fejeződik ki.

A harctéri viszonyok alakulásáról például egyre kevesebb szó esik az ekkori levelekben. Pedig 1914 utolsó hónapjaiban fontos események zajlottak a galíciai frontokon. Az osztrák—magyar hadvezetés eredeti célját, hogy az orosz hadak lassúbb fölvonulását kihasználva, azokat megzavarva jelentős tért nyerjen, nem tudta megvalósítani. A szeptember végén indított erőteljesebb támadás fölszabadította Przemyslt, a németek Varsóig jutottak, de az orosz ellentámadás főereje is erre a szakaszra összpontosult, az osztrák—magyar seregeknek hátrálniuk kellett. Przemyslt újra körülzárták. S az orosz seregek nyomása még ezután is erre a területre nehezedett. Föltartóztatásuk óriási erőfeszítéseket követelt, s iszonyú emberveszteségekkel járt. Különösen Lapanowánál, Limanowánál, aztán Tarnów környékén zajlottak elkeseredett harcok. A keleti hadszíntér embervesztesége év végére 800 000 fő körül volt.

A költő öccse e harcok idején ebben a térségben teljesített szolgálatot. Először november 14-én sebesült meg Przeginic alatt, de ez a sebesülés nem lehetett súlyos. A szü-

lőknek megnyugtató lapokat írogathatott — ezekről apja a költőnek rendszeresen beszámolt —, de írt a bátyjának is, s ezek nemcsak a család eseménytörténetének, hanem a világháborúnak is érdekes dokumentumai. Első hosszabb beszámolója 1914. december 30-án kelt, s már valahol a Kárpátokban, tehát az orosz ellentámadás után az ő kórháza is visszavonult. „Három hónapja vándorlok már Galíciában, Oroszországban és újabban Magyarországon — írja. — Én az első naptól fogva lovon járok. Lovam egy nagy türelmes fekete állat. (...) nagy feje van, igen lusta (csak kétszer sikerült vele galoppoznom) igen sokat zabál és iszik, igaz, hogy csak vizet! A gyaloglást nem szeretem, bár néha úttalan utakon is járunk s ilyenkor le kell szállni a lóról, ha életveszély nélkül akar menni az ember. Elindulásunktól fogva egy hónapig elég jól ment a dolgunk, ekkor kerültünk az első csatába, amely még aznap be is fejeződött; nemsokára, egy hét múlva három nap is iszonyú csata volt. Itt valóban láttam kar nélküli és félig leszakított fejű katonákat szaladni. Sokakat láttam meghalni, de borzasztóbb volt a súlyos sebesültek jajgatása, akikkel néha két-három istálló [!] is megtelt s néha bizony ott is kellett hagyni szegényeket, mert nem lehetett elszállítani.” Ezután arról ír, hogy a katonák szimulálnak, s hogy a civilek „többnyire szelídek, mert sokat szenvedtek, tán még többet, mint mi a háborútól. A legszomorúbb volt, amit láttam, egy falu leégetése stratégiai szempontból. A szerencsétlenek zokogva hordták ki a mezőre szegényes holmijukat s aztán örvongve nézték hogyan ég egyetlen vagyonuk, a viskójuk”. Elmondja még, hogy csak a szolgájával beszélhet magyarul, a tiszték csak németül tudnak, a legénység csak szerbül, s ő már beszél „valamit ezen az ékes nyelven”. Ebből nyilvánvaló, hogy a „közös” hadsereg egyik bosnyák ezredénél szolgált. Ezt az *Öcsém* című füzet ajánlása is alátámasztja. A tábori levelezőlapokon szereplő B. H. I. R. 4 rövidítés minden bizonnyal ugyanazt az alakulatot jelöli, amely a könyv ajánlásában így szerepel: Bosn. U. Herz. Inf. Rgmt. Nr 4.

Az 1915. január 12-én, március 11-én és 12-én kelt lapjai még ugyanarról a helyről érkeznek. Ezekben a hidegre panaszkodik, kesztyűt és szemüveget kér. Írja, hogy találkozott Karinthy testvérével, beszámol egy katonatemetésről, s helyzetét kedvezőnek mondja azokhoz képest, akik harcokban kénytelenek átvészelni a hideget. A március közepén írt lapok már a tavaszodásról adnak hírt, s a béke kilátásai-

ról érdeklődnek. Beszélnek róla a katonák, s tudni szeretnék, igaz-e. „Sokan tudják, hogy nem igaz, mégis beszélnek róla, mert ilyen kis vigasztalások nélkül talán nem is tudnók kintartani ilyen sokáig itten” — közli március 14-én. Az ezeket követő lapok nem tudósítanak lényegesebb változásról. Latolgatja, hogyan kaphatna szabadságot, Mariska húgától tud a szabadkai színház leégéséről, beszámol egy mulatságról, melyre azért került sor, mert rábukkant egy cigányra, s arról, hogy Karinthy öccse már nincs ott. Az utolsó két lap március 21-én és 22-én kelt, még mindig ugyanott. Örömmel említi a hazuról jött kedves sorokat, a csomagot, de abból, hogy naponta 80—100 beteget látnak el, már a harcok kiújulására lehet következtetni. Ahogyan ezt a szomorú beszámolót zárja, azt — ismerve csöndes humorát — inkább ironiának, mint optimizmusnak értelmezhetjük: „... fő, hogy győzni fogunk s diadalmasan haladunk a cél felé!”

A költő tehát első kézből és frontközelből ismerheti a háborút. Együtt szorong szüleivel öccsért. Azt is tervezi, hogy fölkeresi a Kárpátokban. Anyjuk leveléből tudjuk ezt, aki aggodalommal figyelmezteti idősebb fiát, milyen kockázatokkal járhat, ha Áрпи otthagyja az állomáshelyét és Homonnára megy, ahol a találkozás esedékes. A költőt is félti, családjá iránti felelősségére figyelmezteti: feleségére és a születendő gyerekekre. Bízik abban, hogy katona fia úgyszólván hamarosan. 1915 februárjában írja ezt a levelet, s valószínű, hogy ő is abban reménykedik: fiát hazaengedik szabadságra. Az apjukra vonatkozó hírek mind a fölépülésről tudósítanak.

És készül a babakelengye, Mariska varrja, miközben más lányok sétálnak és zsúroznak — írja Anyika. S 1915. április 18-án meg is születik a várva várt unoka, Kosztolányi Ádám. Ettől kezdve a levelek tematikájában éppolyan fontos ő, mint a fronton levő testvér vagy az apa betegsége.

A szülők és Mariska áhítózó, lelkes levelekben ábrándoznak a pillanatról, mikor megláthatják. S mikor végre a fényképe is megérkezik, örömük valósággal repes. „Nagyon, nagyon örültünk kedves kis aranyos fényképének — írja Anyika a 24. levélben —, egészen olyan mint te voltál kis korodba, és most is hasonlít nagyon rád. Apuska nem tudja, hogy hova cipelje a képet, ide hozza a hol ebédelünk aztán ha meg ebédeltünk viszi át a háló szobába a hol ő alszik délután, míg végre meg állapodig, hogy hova teszi mindég újabb helyet talál neki, nagyon kedves édes lehet természet-

be, Istenem mért nem láthatjuk a mikor szeretnénk látni a kis édest! és mért oly nehéz az oda utazás.” S ez így ismétlődik levelek hosszú során át. S ugyanebből a levélből kell még idéznem egy mondatot, mert a Kosztolányi család háborúhoz való viszonyának érzelmi alapja ölt formát benne: „Sokat, nagyon sokat kell kiálni édes Didém ebbe a háborus világba, én is úgy mondom mint sok mások, nem tudom, hogy meddig bírom ki? — Mikor lesz megint a kedves régi jó idők? a szép együtt lét, a családi ebéd, Arpika! és minden — minden, »nem fonom tovább e fonalat mert szívem repedne meg e nagy kin allat«”. (1915. január 30.)

Igen, az értékeknek ez a rendszere az, mely a költő háború alatti publicisztikájában és egyre teltebben jelenik meg, s a békevágy érveit ebből meríti. Elgondolkodtató azonban, hogy az a költő, aki az egymáshoz való ragaszkodás ilyen erős kötései között élt, aki maga is éppígy tudott örülni fiának, miért nem tudta prózájában színükről ábrázolni az ilyen kapcsolatokat.

Július első heteiben már Szabadkán is levizitel az unoka, s ezután csak sokasodnak a reá vonatkozó kérdések, s neve „kis Alanos”-ként rögzítődik a család beszédében.

Az öröm nem maradhatott sokáig zavartalan, mert 1915. augusztus 10-én Tarnówból hivatalos távirat érkezik: Arpi beteg, azaz megsebesült. A sablon másik formulája: „aggasztóan beteg” nincs megjelölve, s ez reményt ad a családnak, hogy enyhe a sebesülés. Az apa azonban azonnal a helybeli tartalék kórházba siet, s ott egy folyamodványt írtak, melyben kéri, hogy a beteg gyógykezelésre a szabadkai tartalékos kórházba jöhessen. Kosztolányi Árpád mindezt sokkal részletesebben közli idősebb fiával, s kiszámítja, mikorra esedékes a válasz. Nincs nyoma annak, hogy kapott is választ.

A sebesülés ténye és a tarnówi keltezés arra vall, hogy a Kárpátokban töltött tél után az öccs alakulata is részt vett az 1915 májusában kibontakozott nagy csatában, melyet gorlicei áttörés néven ismer a történelemtudomány. Tornów, Bem szülővárosa közel van Gorlicéhez, s a májusban megindított offenzíva szeptemberig tartott, az osztrák—magyar seregek legsikeresebb támadása volt az első világháborúban, közben azonban Olaszország is belépett a háborúba, s ezzel kétségessé vált, hogy a nagy előrenyomulás célja — különbeke Oroszországgal — elérhető-e. Az apa leveleiben is fölülrik ez a kétség, de azt nem tudták, hogy fiuk ott van-e a fronton. A sebesüléséről érkezett távirat tehát váratlanul érte őket.

A lublini kórházba kerül, onnan októberben fényképet küld, azon egészségesnek látszik, a szülők megnyugszanak. Erre szükségük is volt, mert most meg Anyikát környékezték lázas hullámok, foltok ütöttek ki a karján, de a ház régi öreg orvosa, Wilhelm Adolf hatásosan gyógyította.

A bajok azonban, mintha rontás ülne a családon, pernyi szünetet sem hagyva rohamoznak. Ősszel a költő felesége betegszik meg, a vizsgálat tüdőcsúcshurutot állapít meg, akkor ez a még gyógyíthatatlan tüdőbaj kezdetét jelentette. Kezelés végett Tátraszéplakra megy, a költő magára marad a kisgyerekekkel. Itthon, Szabadkán a nagyszülők betegsége fordul a végső fázisba. Már alig élnek. Grósziról, aki nem lát, s járni sem tud, vesebajos is, az orvos azt mondja: „Minden óra neki áldás.” „A nagy mama is nagyon gyenge és sokszor nincs magánál, hát látod édes Didém — írja Anyika — így töltjük mi az időnket egyik öregtől megyek a másikhöz.” (1915. november — 35.) Apja csiszoltabban, de hasonlókat ír, s mindkét szülő hön óhajtja Ilona gyógyulását.

Mindezekhez képest mellékes gond, hogy Apuskának a nyugdíjintézetbe való fölvétele miatt az egész tantestület minősítéseit, adatait összegeznie kell. Betegsége elmúltán az ő leveleibe egyre több tréfás elem, humoros kedv vegyül. A család bajainak összefoglalása után az unoka teljesítményeit méltatja: hogy magától föláll, bilibe pisil. Elmeséli, milyen érdekes föladványt talált ki számtanórán. Ez már 1916. január 18-án történik, s február elején Árpi is hazaérkezik szabadságra. Az öröm tehát megvillan a család egén. Ekkor hal meg, február 18-án a nagymama, Kádár Rozália, s nem sokkal később, március 25-én Grósz, Hofbauer Aurélia, az anyai nagyanya is.

Anyikát természetesen az utóbbi halála sújtja jobban, az utána maradt javakról is vita támad a rokonokkal, akik a házában laktak, elsősorban Decsyékkel, akiket Anyika pazarlásaik miatt amúgy sem szeretett. S e vitákról a költő fiú részletes beszámolókat kap.

Ezt az eseménytörténetet eleinte a bajok és az enyhületek hullámozása jellemezte. Itt azonban észre kell vennünk, hogy a fekete tendencia állandósulni kezd, sorssá sűrűsödik. A sok fájdalom és szorongás ráülepszik a szülők kedélyére, Apuska betegsége is állandóan kiújul, de nem is kell konkrét ok, az idegekbe üledett rossz érzés már önálló hatalmként uralja a hangulatot. Anyika egyik levele olyan pontosan beszél erről, mintha fia keserű filozófiájához kereste volna az igazolást.

A temetések után, Apuska betegségének új jelentkezésekor írja: „... már olyan vagyok sokszor, hogy nem is tudom már a másik percbe, hogy mit is akartam, különösen vannak napjaim a mikor egész nap sirhatnám és nem érdekel semmi, csak ülök és nézek magam elébe valamim fáj de nem tudom, hogy mi! és nem kell semmi...” (1916. április 13. — 42.)

Hogy valami gyógyító hatás érje őket, fiukhoz utaznak Budapestre, de csodát ez a kirándulás sem tesz, utána még több gyógyszert szed Apuska, attól jódmérgezcst kap, s a levél mással alig foglalkozik.

November végén azonban sokkoló eset veti ki megsokkolt panaszaiából a szülőket. Fiuk a király temetésén Bécsben van (erről cikket is írt), megírja szüleinek is, hogy ott van, de a kusza írásban nem tudnak eligazodni. Közben összeütközik a Bécs és Budapest között közlekedő gyors, a szülők azt hihetik, hogy a költő is azon a vonaton utazott. Levelezőlapját írásszakértőhöz viszik, s az kiolvassa nagy nehezen a megnyutató szöveget. De ijedelmük alig oldódik, mindketten hosszú levélben írják meg december 1-jén, illetve 2-án, hogy mit kellett átélniük. Korholják fiukat, hogy írjon olvashatóbban, „értelmessen” — ahogyan Anyika írja. Apuskának idegességében megfájdul a válla. „Ime — fejezte be a levelét — ez volt a következménye a hányt-vetett, gondatlan írásnak. Igazán így írni egy hírneves írónak valóságos ironia! Hiszen Adámkánk írása sem kevésbé rossz és olvashatlan, mint a tiéd. — Még egyszer: haragszom rád!” (45.) S ezúttal az üdvözlő jó szó is elmarad.

A harag, persze, nem igazi, nem is tart sokáig. A költő közelgő születésnapján már éppolyan meleg és ünnepélyes a köszöntő, mint korábban. A háború árnyéka azonban erre is ránehezül. A „leggazdagabb férfi kort éled most, mit azonban megkeserít ez a szörnyű háború, melynek nem tud vége szakadni”. Lentebb ugyanebben az 1917. március 25-én kelt levélben (46.): „Szomorú születésnapi gratulálás ez, de kétségbeejtő ez a kor is, amelyben élünk, vagy inkább vergődünk. A vetések egy része víz alatt áll...” S fölrémlik a még sötétebb jövő, mikor már élelemhez sem lehet jutni.

Anyika leveleiben még nagyobb súllyal van jelen a piaci helyzet romlásának gondja. Beszámol a sok teendőről, melyet végez, 1916 nyarán — az érettségi idején — a főigazgató náluk lakik, ott is étkezik, a cseléd elmegy, Anyika meglátogatja a fiát Budapesten, így Mariskára hárul a sok mun-

ka. Anyika hazajötté után szappant főz, ribizskét rak el, „jöhet, ami jönni akar — írja fiának —, én nem félek a munkától”. Megírja, milyen szép a kert, s kérleli fiát, hozza haza pár hétre a kisbabát.

Erre azonban csak 1917 tavaszán kerül sor. A család el van ragadtatva. „Most egész nap, reggeltől estig Ádámka elbűvölő kedvességéről beszélünk — írja Apuska április 9-én fiának (47.) —; utánozzuk őt, hogy mint mondta: »Nad főző« (=nagyapa főnt zörög).”

Az eddig írott levelekben is föl-fölötlött a költő éppen megjelent munkáira vonatkozó jelzés, de a fennebb idézett levélben két fontos írást említ Apuska, s értékelő véleményét is közli. Az ő irodalomértésének, pontosabban értetlenségének igen beszédes dokumentuma ez a különben ártatlan megnyilatkozás: „»Az Ádám fiannak utraivaló« című szép költeményed nagyon szomorú és nincs összhangzásban azokkal az édes emlékekkel, melyeket kis fiad pár nap előtt köztünk hagyott. Azt sem értjük, miért »utraivaló« a címe az egyébként magas szárnyalású költeménynek? Ki és hová akar elutazni?”

A *Mátyás menyasszonya* című novelláról csak annyit ír, hogy mindnyájuknak nagyon tetszett. Annál érdekesebb, ahogy a költő életének jelentős eseményét kommentálja: „igen örvendünk, hogy a Pesti Naplóhoz sikerült bejutnod rendes munkatársnak, ami anyagi tekintetben is igen lényeges, de a lap hírneve is nagyobb, mint a Világé és iránya is jobban megfelel az én gondolkodásomnak, mint amazé.”

A költő számára a Pesti Napló valóban nagyobb lehetőséget jelentett, szuverénebb újságírói munkát, s hamarosan az Esztendő című folyóiratban is főszerepet. Mindkettő Hatvany Lajos tulajdona volt (ekkor vette át a Pesti Naplót), régi személyes becsvágyának megvalósításához olyan tehetségeket nyert meg szerkesztőnek, mint Kosztolányi, Tóth Árpád és Karinthy Frigyes. Ez a fejlemény több szempontból is irodalomtörténeti jelentőségű. Hatvany szempontjából azért, mert e két orgánus: egy nagy múltú napilap és egy irodalmi folyóirat révén eddig jobbára közvetve érvényesülő irodalompolitikai elképzeléseit közvetlenül és nagy hatású fórumokon képviselhette. Ez a fejlemény egybeesett a forradalmasodás folyamatával, mely Kosztolányi szemléletében is a radikális demokratizmus eszméit erősítette föl. Kosztolányi Árpád reménye tehát, hogy fia egy szolidabb, mérsékeltébb és tekintélyesebb orgánushoz került, nem bizonyult teljesen alapos-

nak, mert Hatvany és rangos stábja ekkor már volt olyan radikális, mint korábban a szabadkőműves Világ. Az viszont igaz, hogy míg a Világ szerkesztői és szerzői egyre messzebb mentek a radikalizmusban, Hatvany megállt az őszirózsás forradalom polgári demokratikus pozícióiban, s már a Tanácsköztársaság előtt szembefordult a kommunistákkal. S mivel Kosztolányi ebben a folyamatban szorosán együtt ment Hatvanyval, olyan konfliktusokba keveredett, amelyeket A Hét és a Világ munkatársaként talán elkerülhetett volna. Kosztolányi Árpád atyai ösztöne tehát nem bizonyult eléggé érzékenynek, amikor örült fia szóban forgó új szövetségének. A maga szempontjából, mely a baj nélküli életet tartotta valószínűleg legfontosabb céljának. A költő szempontjából a Hatvanyhoz való csatlakozás annál termékenyebbnek bizonyult. Otthonra talált a Pesti Naplóban és az Esztendőben, fórumokra, amelyeken folyamatosan kísérhette a rendkívül fölgyorsuló és zsúfolódó eseményeket. S bekerült egy olyan szövetségbe, melynek konzekvenciáit a milliomos Hatvany — jobbról és balról sok támadásnak kitéve — az emigráció keserves éveiben és utána is szenvedte. Kosztolányi pedig Budapesten maradván kényszerült túlélni és földolgozni. S ez a „földolgozás” a Kosztolányi-életmű egészének alakulására is kihatott.

Kosztolányi Árpád aligha sejtette, minek örül az ő radikalizmustól iszonyodó atyai szíve, nem is sejtette. Sokkal meglepőbb az az értetlenség, melyet az *Adám fiam útravalója* című Kosztolányi-versről szólva tanúsít. Ez a költemény *Úgy írom néked* címmel ismeretes, mert kezdősora miatt így került be *A bús férfi panaszaiba*, s a gyűjteményes kötetekben már így és itt található. Pedig előtte már a *Kenyer és borban* is megjelent, s azelőtt a Pesti Napló 1917. április 8-i számában. Ezért beszélhet róla az apa április 9-én kelt levele (47.). Nem árt ezt tudni, mert igen fontos versről van szó. Kosztolányi Árpád a kisgyerek kedvességének ismeretében ütközik meg a vers szomorúságán, holott ez a költemény nem is a gyermekről szól, hanem hozzá beszélve mondja el azt, amit Kosztolányi és nemzedéke a világháború közepette átélt. Ilyenformán az ábrándok és képzelgések idejének végét, az élet, a „föld” megnövekedett értékét is hirdeti ez az „útravaló”, a költő és a Nyugat-nemzedék beérésének fordulópontjáról ad tehát olyan számadást, mely a végrendelet formájában voltaképpen programot fogalmaz. Programot a pusztulás árnyékában. Innen a szomorúság.

Kosztolányi Árpád aggodalma mégsem egészen alaptalan, mert az utolsó strófa a korszakváltás előérzetét a személyes pusztulás előérzetének nagyon is konkrét képeivel zárja. Az olvasó hihette affektálásnak a készülődést, de mit gondolhatott az apa, mikor ezt olvasta:

*Mi elveszünk mind. Én is cihelődöm
És csomagolom csöndesen a ládám.*

Harminckét éves volt ekkor Kosztolányi.

Ebből a levélből tudható, hogy Arpi a Stochod folyó alsó szakaszánál állomásozik, miközben a középső részen, a tobbi hídfőnél heves harcok zajlanak. „Csak már ennek az átkos háborúnak volna vége!” — fakad ki Apuska. A frontesemények tehát változatlanul érintik a család legbensőbb köreit is. Olykor azonban öröm is éri, mint például akkor, amikor Harmos Ilonát, a költő feleségét szerződteti a Magyar Színház (a levelezésben Bárdos-színház néven szerepel), igaz, hogy csak napi fél órára, de havi 500 korona gázsival, amin méltán álmélkodik az apa. (1917. október 11. — 48.)

Miközben a költő növekvő híre és páratlan munkabírása révén versenyre kell a háború nyomorító terheivel, Szabadkán a leromlás tendenciája csak erősödik. Ha nem a szűkebb családban, a tágasabban óhatatlanul történik valami baj. Most a sógorok egyikének, Decsy Dezsőnek a szembaja válik olyan súlyossá, hogy egyik szemét ki kell venni. A műtétet bizonyos Grósz dr. végzi Budapesten. „Egyik csapás a másik után jön a szegény családra!” — panaszkodik Apuska a fennebb említett levélben. Menye gyomorbetegségről értesülve reményét fejezi ki: hamar kigyógyul, hisz „Ő még fiatal, neki nem kell annyit szenvednie, mint nekem kellett, míg az áldott Jendrassik dr. ki nem gyógyított”. Hogy a kiváló bel- és ideggyógyász kezelte, erről ilyen határozottan csak ez a levél tudósít.

Elkövetkezik 1917 karácsonya. Még nem sejti a család, hogy hosszú ideig utolsó karácsonyuk lehetne, amelyet együtt tölthetnének. Apuska tervezi, hogy december 7-én fölutazik fiához Budapestre, de az idő zordra fordul, s fél, hogy a fűtetlen vonatban kiújul a hörghurutja. Maga helyett fényképét küldi, s várja, unokája ráismer-e. Különben jól fölkészülve várják a telet. Három szobát fűtenek keményfával, abból száz méter, tehát egy vagon áll rendelkezésükre. S ebbe a

régi családias melegbe megérkezik a legjobban várt ajándék: a kisebbik fiú, Árpi.

Anyika leveléből kiderül, hogy Apuskának Árpi ügyében is Budapestre kellett volna mennie. A szabadkai gyermekmenhely hirdetett pályázatot egy orvosi állásra, s a gyermekmenhelyek országos főképviselőjénél kellene szólni az érdekében. Erre méltóságos Kosztolányi Attilát véli alkalmasnak Anyika, s fiának december 6-án tüzetesen megírja, milyen közvetítők által érhető el a cél. A láncolat jobbára családi szemekből létesülne, de Anyikában szikrányi kétség sincs Árpi érdemességét illetően. A költő el is jár az ügyben, s újévi levelében az akció sikeréről számolhatott be, amint ez Apuska 1918. január 3-án kelt leveléből kitetszik. A hazulról kapott megbízatásoknak egész életén át ilyen lelkiismeretesen tesz eleget. Pedig — különösen később — elég gyakran érkeznek.

Az új esztendő csupa örömmel kezdődik. A költőt a Petőfi Társaság tagjává választják. Erre az aktusra 1917 végén kerülhetett sor, ha az említett levélben már gratulál neki az apja. A *Petőfi koszorúi* című gyűjtemény a székfoglalóként fölolvastott *Óda* című verset az 1912—13 közötti tisztelgések egyikeként közli. Tévesen, mert az *Óda* először az Új Idők 1918. március 31-i számában jelent meg, aztán a *Kenyer és bor* című kötetben. Ezek az adatok és a levél datálása igazolják azt, ami az irodalomtörténet felől is tudható: a Petőfi Társaság csak a háború vége felé nyílt ki a Nyugat költői számára. Hogy korábban mennyire távol állt a modern irodalom képviselőitől, az Kosztolányi 1906-ban írt *Petőfi, a szocialista* című cikkéből is tudható. Ez a cikk ugyan fölmelegíti azt a tévgondolatot, mely szerint Petőfi vérmérséklete idegen volt a magyarságtól, de forradalmiságát és haladó szellemét sokkal határozottabban hangsúlyozza, mint az *Óda*. S ennek zárógondolataként írja: „Ha ma élne, imádná Ibsent, szeretné Wagnert, olvasná Nietzschét, megvetné költeményeinek vaskalapos magyarázóit és mindezekelőtt nem lenne a — Petőfi Társaság tagja.” Sok mindennek kellett tehát történnie 1918-ig a Petőfi Társaságban, hogy ezt a költőt tagjául válassza.

De a költőben is. Mert az *Óda* szemlélete, jöllehet egy forradalom felé vivő áramlás izgalmaival telített, mégis mérsékeltőbb a Budapesti Napló fiatal cikkírójának szemléleténél. Ez a vers is hű a Nyugat modernségéhez, de Petőfivel szemben inkább e modernség dekadens vonásait hangsúlyoz-

za, s a rokonság szálává, kapcsává a szabadságharcos Kosztolányi nagyapa emlékét avatja. A „két drága honvéd” révén az alkalmi vers személyes, családi vallomássá forrósodik, a nagyapát gyötrő honvág a haza szentségének példázatává, de a Petőfi-eszme korszerű lényege menthetetlenül kimarad a költeményből. Így lett alkalmas székfoglalónak a Petőfi Társaságban, mely nyitottabb lett ugyan, de újjá nem született.

1918 januárjában indult az Esztendő című irodalmi folyóirat is. A Hatvany Lajossal való kapcsolat szorosságára vall, hogy tőle karácsonyra a költő ajándékot kap. Apuskát meg is zavarja a bizonyára tréfás beszámoló, s aggódva kérdi: „miért kaptál te Hatvany bárótól karácsonyi ajándékul a hőmérő mellé oltó tút? Mi a csodának volna ez neked? Csak nem lettél morfinista vagy kokainista? Nyugtass meg, kérlek, bennünket minél előbb e tekintetben is.” (1981. január 3. — 51.)

A költő szóban forgó levele — sajnos — nem maradt fenn, így csak föltételezzük, hogy hőmérőt tréfából ajándékozott Hatvany neki utalva „En feleségem, jó és drága-drága” kezdetű verse eme sorára: „s én egy higany-pont rebbenesét várom”. De az is lehet, hogy az oltótú a Hatvanytól kapott váltóaláíráshoz vonatkozik, melynek segítségével a Tábor utcai házat a költő megvette. Egy későbbi levélből tudjuk, hogy a költő először szüleitől kért kölcsön, de azok valamilyen okból elzárkóztak kérésének teljesítése elől, noha volt megtakarított pénzük. A világháború után beállt bankcsődök következtében ez a pénz is elveszett. A levelekben semmi nyoma annak, hogy a költő huzamosan neheztelt volna a szüleire.

Ajándékokat küldtek egymásnak karácsonyra. Apuska kakaós szelence mellett Adám két fényképét kapja, s a Petőfi Társaság tagjává való választáshoz első helyen gratulál. Árpinak még karácsonykor vissza kellett indulnia. Apja számítása szerint 30-án kellett Chelmebe érkeznie. Ebből tudjuk, hogy a háború utolsó szakaszában Lublin közelében tartózkodott.

Az esztendőt ennek ellenére az enyhület jegyében kezdi a család. Beszédes megnyilatkozása ennek Apuska humorának kirügyezése. Írja, hogy moziba jár. Részletesen ábrándozik az unokája által küldött születésnap irkafirkáról, derül fiai pontatlanságán, hogy az egyik 58, a másik 60 évesnek véli, holott 59 éves: „mindkettőtöket meg kellett

volna buktatni az érettségint!” (1918. január 18. — 52.) Elégedetten veszi tudomásul a költő közlését, hogy tíz évvel fiatalabbnak látszik, s elújságolja, hogy a VI. fizetési osztály első fokozatába lépett. Ez az elérhető legmagasabb fokozat, s évente 12 000 korona fizetéssel jár. Az igazgatói lakáson és a vele járó fűtésen kívül. Ugyanebben a levélben számol be a Grószitól maradt örökség eladásáról. Eszerint a testvérek 150 000 koronát kaptak, s ebből az Anyika része 50 000. Ennek felét már át is vették, s a Magyar Hitelbank helyi fiókjában el is helyezték. Ez lehet az a pénz, melynek sorsa iránt a háború után olyan buzgón érdeklődnek. Furcsa, hogy ugyanebben a levélben Apuska azt kérdezi, törlesztik-e a házvásárlás adósságait.

Ettől kezdve gyérülnek a levelek. Legközelebb, de már május 3-án (53.), Anyika számol be az élelem drágulásáról, Apuska meghüléséről, konyhakertjük szépségéről, s főként az unokáról való ábrándjaikról. Hogy Apuska állandó panaszeit, ilyen-olyan fájdalmait néha képzelt betegségnek tarthatta a család, s Anyika racionalizmusa is sokallhatta, ez a levél így árulja el: „... már hétfő óta nyavajgot míg végre szót fogadott és le feküdt ágyba.” Ez az utolsó szokványosan aggodalmas, valójában gyanútlan levél.

Ezután nagy úr tátong a levelezésben; a következő levél már 1918. november 2-án kelt (54.), tehát az őszirózsás forradalomban, s voltaképpen ennek szabadkai eseményeiről szól. Fontos levél, mert a családról és a szabadkai fejleményekről is érdekes információkat közöl. Szabadkáról elmondja Apuska, hogy a hazaérkező katonák lövöldöznek, fosztogatnak, de megalkult a polgárórség, az majd vigyáz a rendre. A katonai parancsnok fölesküdt a Nemzeti Tanácsnak, az új főkapitány bezáratta a kocsmákat, az „úri családok” nem menekülnek, hiszen baj mindenütt érheti őket. A Nemzeti Tanács elnöke Mukits Simon, a régi szabadkai pártok egyikének épp ellenzékben levő vezetője, aki ellenfelével, Biró Károly polgármesterrel kibékült. „Jól is van ez így, mindnyájunknak össze kellene tartani a közös veszedelemben.”

Mariska éppen Budapesten van, s nem indul útnak a zavaros helyzetben. Apuska már tudja, hogy Szabadkára antantcsapatok érkeznek. Abban bízik, hogy francia vagy angol tiszteket szállásolnak be hozzájuk, s azok megvédik őket a „csöcseléktől”. Nem kétséges, hogy a rend tisztelete, az állampolgári kötelességtudat és az igazgatói szerepben beidegzett törvénytisztelet fél az anarchiától, a tömegindulat elsza-

badulásától. Az elmenekülés gondolatát azonban ők is elejtik, aligha tudják elképzelni, mi is fog történni. Mukits és Biró kibékülése, a katonai parancsok fölesküvése a Nemzeti Tanácsnak arra vall: a város vezetői azt hitték, hogy a háború ugyan elveszett, a francia megszállás valószínű, de különben a lényeg, vagyis a hatalom, marad a régi. A történelmi készületlenség, az értelmiség illúziós valóságsszemlélete a Kosztolányi családot is jellemezte. Igaz, Apuska megérti, hogy a katonák a négyéves szenvedés során megutálták a háborút, az uniformist.

Szabadka és Budapest között ekkor már akadozik a postai forgalom, a leveleket ide- s odautazó ismerősök viszik. A család helyzetképe bizonytalan, de decemberben már fölrémlenek benne a háború elvesztésének konzekvenciái. Apuska december 1-jén kelt levelét az éppen tetőző spanyol nátha mellett ez a gond tölti ki. Betegségtől Apuska ekkor sem mentes, most légcsőhuruttal bajlódik, de az új helyzetből eredő aggodalma fölé nő szokványos bajainak. Levele elsőrendű kordokumentum. „Napjaink nov. 29. óta remény és aggodás között telnek el. Aggódunk értetek, hogy Budapesten ne kapjátok meg a rettenetes és nagy mérvben dühöngő spanyolbetegséget, öcsédet is féltjük ettől, (...) De aggódunk (...) városunkért és magunkért is. Eddig ugyan a (...) szerb és francia csapatok részéről semmi kellemetlenség nem ért bennünket, sőt a szerb parancsnok nov. 18-án számomra 3 revolver tartására adott írásos engedélyt, habár csak 2-re kértem, de azért félve gondolunk arra, hogy mi történik velünk, ha (...) a kivonuló csapatok csak egy részét adják is vissza annak, mit a mieink Szerbiában tettek, szomorú kilátásunk van a jövőre nézve, ...”

Aggodalma nem szorítkozik képzelgésre, praktikus ösztöne máris cselekvésre sarkallja. Elhatározza, hogy nyugdíjaztatja magát, de attól tart, hogy városi alkalmazott lévén, az államra nem számíthat, noha fizetése nagyobb felét is az államtól kapta. Fél, hogy a város nem fizette be az 1916. december 21-én kelt miniszteri rendelet értelmében a nyugdíj-alapnak az esedékes 300 000 koronát. Fiát nyomban meg is kéri, hogy ennek a minisztérium illetékes osztályán (pontosan megjelöli, kinél) nézzen utána.

Ebből a levélből tudjuk, hogy a költő eljárása Árpi ügyében végül sikerrel járt, Kosztolányi doktor a szegedi gyermekmenhely kórházában dolgozik, s ott jól alakulnak a dolgai. A levelet ebben a nehéz helyzetben is a praktikum

uralja, de a józanság még ekkor sem konzekvens. A lehetőségek között csak azzal számol, hogy ha megindul a tanítás, „a szerb vagy a bunyevác nyelvet is kell tanítanunk miniszteri rendelet értelmében és a bunyevác tanulók a vallástant bunyevácul fogják tanulni minden osztályban”.

Anyika szintén ugyanekkor, 1918. december 1-jén írt leveléből azonban kiderül, hogy Apuska tárgyilagossága önfegyelem műve. Valójában kétségbeesésben élnek, Anyika szerint állandó tépelődésben, közel a megőrüléshez. Nem tudják, mi lesz velük, nem vették-e el a bankba tett pénzük, kaphat-e nyugdíjat az államtól Apuska. Ha igen, akkor Budapestre vagy Szegedre költöznek.

Ez a levél közli, hogy a levelezésben többször fölbukkanó Pista bácsi november 29-én Egerben meghal. Bizonyára az altábornagy rokonról, Hofbauer Istvánról van szó, aki a költőnek keresztapja is volt, a Kosztolányiné által írt életrajzban is szerepel. Halála Egerben azért érdemel figyelmet, mert az *Édes Anna* című regény Vizynéje, Patikárus Angéla is odavaló, Jancsi úrfi onnan jön Budapestre, az ő apja művelteti Vizi ötholdnyi szőlőjét Egerben.

1919 eleje, nyara és ősze a teljes bizonytalanság ideje. Levelek ritkán érkeznek, a cenzúra is oka ennek, de azt tudják a szülők, hogy a spanyol náthát a költő családja átveszelte, Adámka fölgyógyult, s nem is nélkülöznek. Az utóbbit azonban alig hiszik. Ezalatt Szabadkán lezajlik az új állam berendezésének első fázisa. Július 16-án, augusztus 31-én és szeptember 21-én kelt leveleiben (56., 57., 58.) az őrsváltás tényéről Apuska részletesen beszámol. Az augusztus 31-én írt levél adja hírül Csáth Géza halálát és az előtte lezajlott szörnyűségeket is. Tényközlő levelek ezek, semmit sem kommentálnak, a kinevezett új vezetőket, orvosokat a beidegzett régi tisztelettelalással „úr”-nak titulálják. Önmaguk helyzetéről szólva se panaszkodnak. Arról sincs bennük szó, hogy Apuska már nem igazgató, arról igen, hogy tanít, s hogy enivalójuk, tüzelőjük van. Fájdalmassá csak ott válik a levél, ahol a találkozás óhajáról beszél, egyikben helyhatósági igazolványt is küld Apuska, hogy a költő hazautazását elősegítse. És nem sorvad el ebben a válságos állapotban sem a szülői kívánság: hol étkeznek, mivel foglalkoznak, van-e tüzelőjük? És persze a betegség! Úgy is mint tény, mert Apuska most éppen lágyéksérvvel bajlódik, s úgy is mint sejtelem: nem vagytok-e betegek? Nincs olyan világhelyzet, mely ezt az aggodalmat elnyomhatná.

S ez az aggodalom ritkán alaptalan. Az apa 1920. január 7-én kelt levelében (59.) már arról ír, milyen rettegéssel olvasták, amit fiuk betegségeikről közölt velük. A spanyol nátha után egy évre Ilona mandulagyulladás, Ádámka diftérián esik át. Az utóbbiról — mint ismeretes — nevezetes poemát is írt a költő.

Ez a levél különben már az új helyzet viselésének panaszos tónusában íródott. Ebből tudjuk meg, hogy megindult a normális postaforgalom, de jobb — tanácsolja Apuska — nyílt lapra írni, s csak a családi ügyekről. Árpi vőlegény lett, szülei várják, hogy Szabadkára jöjjön. S ebben kérdezi Apuska: „Hogyan vagytok a házvételkor csinált váltóadóssággal és a kommunista uralom alatt kölcsönzött pénzzel?” Az utóbbi kérdés arra azelőlegre utalhat, melyet a *Pardon* rovat miatt fölháborodó emigráció is fölhánytorgatott, a váltó pedig a házvásárlás során Hatvany Lajos által aláírt váltó lehet, mert a következő büntudatos mondatban ezt írja Apuska: „Mi már nagyon bánjuk, hogy az egy év előtt tőlünk a váltóadósságra kért pénzt nem adtuk nektek kölcsön, mert ezzel benneteket is megszabadítottunk volna egy nagy gondtól és tehertől, de ezenkívül ez az általatok kölcsönkért pénz is biztosítva lenne, míg most...” A továbbiakban arról van szó, hogy a szabadkai fiók nem fizet, hogy a budapesti központ hogy áll, mi a szándéka, nem tudható. Fiát kéri, hogy ennek nézzen utána.

A zaklatott bizonytalanság lassan csöndes megállapodásba csitul. Már szó sincs arról, hogy elmenjenek Szabadkáról. Inkább Árpit is hazavárják, s azzal a reménnyel, hogy itthon is maradnak. Fényképek érkeznek a menyasszonyról, aki a későbbiekben Teri néven szerepel a levelezésben. A fénykép az egész családnak tetszik — írja Anyika, s hozzáteszi, egyelőre gyanútlan jóhiszeműséggel: „Adja Isten, hogy oly boldogok lehessenek, mint a milyen kedvességet mutat az arc kép.” (1920. január 28. — 60.) És számolják az időt, mióta nem látták egymást, sóvárogva nézegetik az „édes baba” fényképét. S ez a sóvárgás most már állandósul.

3.

Említettük, hogy 1918 végétől megritkulnak a Szabadkán kelt levelek. Az 1920. március 25-én írt (61.) után a legközelebbi 1921. december 23-án kelt (62.), tehát húsz hónap múltán. S közben személyesen sem találkozhattak. A követ-

kezöt 1922. december 1-jén (63.) küldte Apuska, tehát ismét hosszú idő, csaknem egy év után. Ezalatt Arpi hazaköltözött, megnősült, rendelőt nyitott, s 1921 decemberében formálisan is cezúra kerül Kosztolányi Árpádék életébe: a gimnázium-beli szolgálati lakásukból kiköltöznek.

A december 23-i levél erről a fordulatról számol be az Apuskára jellemző részletességgel. Megtudjuk, hogy derült időben öt stráfkocsin költöztek. Az új lakás (III., Belgrádi út 9.) 15 percre van a központtól, jó helyen, négyszobás és komfortos, udvara és kertje van, s maguk bérlik az egészet. Apuska láthatóan elégedett.

Az új helyzethez való hozzáadződés jele, hogy a költözésről zúgolódás nélkül számol be. Föltűnik, hogy fiuk közben hozzájuk jutott regényének, *A véres költőnek* milyen nagy teret szentel. A *Nero* — ahogyan a levélből is kitűnik — kézről kézre járt a családban. Igen érdekesek itt a délszláv fordításra vonatkozó mondatok is. Arra vallanak, hogy Kosztolányi maga szorgalmazta a fordításokat. Mint ismeretes, eredményesen, hiszen ez a műve *Krvavi pjesnik* címmel 1931-ben megjelent Zágrábban.

Ennél az irodalomtörténeti adaléknál ebben a levélben talán mégis fontosabb a költözés leírásának részletessége. Az újabb Kosztolányi-tanulmányokban többször is fölötlik az a gondolat, hogy a költő húszas években írt alkotásaiban ez a sok gond, az otthoniak miatti aggodalom és általában a másokért való felelősség, az értük való fáradozás kényszere milyen fontos szerepet játszott. Nos, a figyelmet és felelőséget ébren tartó életrajzi események sokasága között nem lehetett jelentéktelen az, amelyről ez a levél tudósít.

Igen, az új helyzetben visszanyert egyensúly Apuska tevékeny szellemét új aktivitásra serkenti. Anyikával együtt fiuk irodalmi sikereit eddig is érzékenyen figyelték. Mostantól kezdve azonban ez a figyelem elmélyültebb és intenzívebb érdeklődéssé fokozódik. Nem passzív bámulás ez, hanem aktív együttélés a fiú sikereivel. Apuska még tanácsot is ad a szerbhorvát fordítás tervéhez. Az igazgatósággal járó közszereplések hiányában a szereplési és közlésvágy ebben keresi lehetőségeit. Egyelőre csak a költő műveire reflektálva. Ez a levél azt is elárulja, hogy ez a figyelem a tágabb családban is erősödik. Amit Budapesten a költő rokon csinál, az érintkezés megnehezülése miatt fontosabbá, eseményyé válik. Persze oka lehet ennek az is, hogy egy regény az átlagolvasó számára eleve érdekesebb, mint egy vers vagy esszé.

Tény, hogy a *Nero* élénk érdeklődést támaszt a család tágabb körében is, s természetes, hogy az anyagi sikernek is örülnek a szülők. A könyvek és szereplések anyagi haszna mindig is érdekelte őket. Ez az öröm azonban egy percig sem homályosítja el azt az ősbibet, melyet az unoka immár olvasható levelezőlapja okozott mikuláskor.

Az a levél, melyet egy év múlva, 1922. december 1-jén ír Apuska, az új helyzetben való akklimatizálódás páratlan tüzetességű dokumentuma. Terjedelmére nézve is rendkívüli, mert tizenkét lapot tölt ki, de adatainak bősége, információértéke miatt is. Megtudható belőle, milyenek voltak egy, a régi világból itt maradt vezető értelmiséginek az életföltételei 1922 végén, az anyagiak és a szellemiek.

Ami az anyagiakat illeti, azok így alakultak: másfél vagon tűzifa 21 000 jugoszláv koronába került, 10 mázsa búza 16 400 koronába, három disznó hizlalására 15 000 korona ment el, hentesáruért, fűszerért havonta 10 000 koronát fizettek, a két cselédlány havi bére 1000 korona, az évi lakbér pedig 4000 korona. Miből telt mindez? A cselédeket és a lakbért az orvos fiúval közösen fizették, s Apuska húsz órát tanított a gimnázium magyar osztályaiban. Emellett nyolc magántanítványa is volt, így összesen 2400 koronát keresett havonta. Ez a pénz romlása ellenére még elegendőnek bizonyult az említett kiadásokra. De színielőadások rendezésével (a Nőegyletben) Mariska is keresett valamennyit, s szórakozásra semmit sem költöttek.

A beszámolóból kitetszik, hogy a nyolc tanítványból hét szerb és bunyevác, azt későbbi levelekből tudjuk, hogy módos családok gyermekei, akik ismerték a volt igazgató szakértelmét. Ez arra vall — más jelekkel együtt —, hogy a történelmi fordulat után a város szerb és horvát vezetői és a régi értelmiség képesített szakemberei között nem vált áthidalhatatlanná a szakadék. A Belgrádból érkezett tanügyi referens barátságosan és jóindulattal hallgatta meg Apuskának a nyelvvizsga és a nyugdíjaztatás ügyében előadott kérését. S Apuska, híven a régi törvény- és valóságtiszteletéhez, maga is igyekszik hasznos lenni. Tanítványait anyanyelvükön tanítja, akadozva bár, de azért elboldogul velük. A benuktágtól ocsúdó értelmiség életösztönének jele az is, hogy a Nőegylet által a nyugdíjasok javára rendezett műsor zsúfolt teremben zajlik.

A honoráriumról azonban, amelyet Mariska a rendezésért kap, Apuska vegyes érzésekkel beszél. Bántja, hogy sa-

ját keresetéből nem tudja eltartani a családját. Miattuk aggasztja a jövő is: mi lesz, ha ő már nem bír ennyit dolgozni? Legközelebbi veszélynek az államnyelvből teendő vizsga követelményét érzi. A törvény szerint a szerbek, horvátok és szlovének történetéből, Jugoszlávia földrajzából és középiszkolai adminisztrációból kell vizsgáznia minden nem szláv származású tanárnak, „azon hozzáadással — írja Apuska —, hogy aki ezen vizsgálatra az idén augusztus 15-ig nem jelentkezik vagy pedig azon megbukik, el fog bocsáttatni az állami szolgálatból. Egy későbbi rendelet ezt annyiban enyhítette, hogy a vizsgálatot sikerrel ki nem állott tanárok csak a békebeli fizetésnek megfelelő nyugdíjra tarthatnak igényt”. (1922. december 1. — 63.)

Apuska 63 éves ekkor, nem hiszi, hogy a kívánt vizsgán megfelelhessen, ezért ez év júliusában nyugdíjaztatását kéri. Attól tart, hogy ha megkapja is, inkább kegyelemnyugdíj lesz, mint ami megilletné negyvenévi szolgálat után. A nyugdíjtörvény éppen ekkor készült, annak értelmében később kedvezően oldódott meg Apuska ügye, de ekkor még teljes volt a bizonytalanság. A történethez hozzátartozik, hogy mindez, kimerítő hitelességgel a költő számára íródott. Elképzelhető a hatás, amelyet okozott. S innen érthető a költő gesztusa, aki — mint e levélből tudjuk — megígéri, hogy ha szülei balsejtelmei valóra válnának, ő gondoskodni fog róluk. Föltehető, hogy a Bács megyei Naplóval való kapcsolat gondolata, hogy Szabadkán publikáljon, ekkor foganhatott meg.

Az anyagi szűkösség kihat a találkozások esélyeire is, mert az útlevel megszerzése és a vonat — a szülők anyagi helyzetéhez képest — sokba kerül. Erről írva utal Apuska Csáth Géza apjának, Brenner Józsefnek az anyagi helyzetére is, s szolgáltatt erről önkéntelenül is értékes adalékot: „Csak gazdag emberek utazhatnak most, mint például nagybátyád: Józsi bácsi, ki az idén már harmadszor utazott fel Budapestre, jelenleg Ilonka nénivel a Gellért szállóban lakik, hol még egy hétig maradnak. — Nekünk fáj a lelkünk, hogy immár több, mint 4 éve nem láthatunk benneteket, nem élvezhetjük Adámkának rohamosan fejlődő szellemi tehetségeit; és különösen nekem sajog a szívem, ha arra gondolok, hogy én, aki sok ezer meg ezer tanítvánnyal közölhettem 40 éven át ismereteket, épen első unokámnak nem felelhetek a kérdéseire.”

Az „első unoka” jelző láthatóan rangot jelent a családban. Ez a levél ad hírt először a másodikról, Árpi gyermeké-

ról, aki Kosztolányi Éva névre hallgat, de Pucika néven vonul be a levelezésbe. Ekkor már másfél éves, szalad, játszik, minden beszédet megért, maga is sokat beszél, s Apuska szerint „mondhatlanul kedves”.

A „bevonulás” szó szerint értendő, mert a húszas évek leveleinek Pucika igen fontos szereplője. Apuska oldalakon át ír róla. Elmeséli játékait, ő az elsőrendű játszótársa, elemzi nyelvi készségét, idézi szavait, pontokba foglalva jellemzi a természetét, hogy nem szeret bilire ülni, lefeküdni, s könnyen dühbe jön. „Ezt a legutóbbi tulajdonságát — írja — az édes anyjától örökölte, a pedáns rendszeretet [!] talán tőlem is, akár csak Ádámka, mint ezt, édes fiam, te közölted velem nagy öröömre legutóbbi leveledben.” (1922. december 20. — 64.)

Ehhez képest majdnem mellékes, hogy Józsi bácsinak egy ebéd a Gellért Szállóban 1200 koronájába került. S ugyanitt néhány szó jut a költő tervére, miszerint Garay Háy Jánosából darabot akar írni. Hogy a költő komolyan foglalkozott ezzel a gondolattal, csak ebből a levélből tudjuk. Amint azt is, hogy a Hatvany kezességével vásárolt Tábor utcai ház adósságait ekkorra kifizette. A verzióból, hogy „Hatvany házat vett Kosztolányinak”, tehát annyi az igaz, hogy kezességet vállalt, de a költő letörlesztette az adósságait. Segíthette ebben az infláció is.

Apuska leveleinek hatására gondolva azt hihetnénk, hogy a költőben oldották a szülei miatti szorongás görcsét. Annál inkább, mert nemcsak az új unoka okozta örömeiről tudósított, hanem arról is, hogy kedélyének derűjét őrzi, sőt sokszor tanártársait is ő deríti jókedvre. Ha a költőt ezek a megnyugtató szánt közlések valóban megnyugtatták volna is, Anyika kendőzetlenebb levelei új rémeket szabadítottak képzeletére. Ekkoriban ritkán, évente egyszer szánja magát írásra, de akkor aztán tömény és súlyos fájdalmat áraszt a levele.

Ilyen az 1923. március 10-én kelt (65.) levél is. De ha a fájdalom okát akarnók megtudni belőle, a régiébe ütközünk: hogy elárvultak, a nagyobb család is széthullóban, nővére, Lujza néni (Decsy Dezsóné) épp most költözött át Magyarországra, többet talán nem is lesz együtt a család. Amit még írhatna, arról nem lehet írni, majd Lujza néni elmondja.

Mire utalhat, nem tudhatjuk. Nagyon valószínű, hogy a levélben is emlegetett bizonytalanság a főgond: mi lesz, ha Apuska munkabírása hanyatlani kezd? A találkozástól vár-

ja, hogy kibeszélheti, kipanaszkodhatja magát. Hogy árvasága ilyen hangsúlyt kap, ebben már a szabadkai menyével való viszony szerencsétlen alakulása is részes lehet. Költő fiától sem kap levelet immár egy éve.

A költő fiú szeretete azonban átér a határ fölött és segít abban, hogy Apuska oly szorongva várt nyugdíjaztatása kedvezően intéződjék el. Az elintézés módja is igen tanulságos. A Nyugat hőskorának legszebb fényei villannak föl benne, az az örökség, mely az államok ellenséges viszonya fölött őrizni tudta a szellem méltóságát. Apuska megírja a fiának, hogy nyugdíjaztatását a gimnázium igazgatója támogató záradékkal továbbította Belgrádba. Fölsorolja részletesen a kérdését alátámasztó tényeket, a nyelvvizsga alóli fölmentés érveit, s a költő ezeket szép levélbe ágyazva Veljko Petrovićnak küldte el kérve segítségét. S a régi barát el is járt az ügyben. Kár, hogy a költő ekkori levelei nem maradtak meg, így csak Apuska 1923 tavaszán írt leveleiből ismerhetjük e kései szép kézfogás tényeit. Kilenc hónap múlva, 1924. február 23-án értesítette a helybeli pénzügyi igazgatóság, hogy — 42 évi szolgálat után, amelynek során 18 éven át volt igazgató — a múlt év augusztusától kezdve kapott 1200 dinár előleg helyett március elsejétől havi 1800 dinár nyugdíjat kap.

A gondok azonban nem enyhültek, mert közben Arpi évi húszezer dinárért kibérelte Révfy Jenő doktor palicsi villáját és 1923 decemberében kiköltözött a saját költségén rendbe hozott ötszobás házba, hogy ne csak Szabadkán, hanem a fürdőhelyen is folytasson magángyakorlatot. A tartozás, a lakás berendezése és új kályhák építése sokba került, elfogyott megtakarított pénze, kölcsönöket kellett fölvennie, és rászorult szüleinek a segítségére is. Tetézte a bajt, hogy elesett attól a havonkénti 1500 korona jövedelemtől, amelyet a Szeretet Nőegylet fizetett neki, miután megválasztotta tüdőgondozó intézetének orvosává, s nem kapott az egyesület házában lakást, így továbbra is kénytelen volt horribilis házbért fizetni a városi rendelőjéért. Szerencsére praxisa idővel bejáródott, s mindkét családban enyhültek az anyagi gondok.

De csak az anyagiak, mert Apuska 1924. április 20-án agyvérzést kapott. Anyikával együtt húsvétra fölutazott fiához. „Régen, nagyon régen — számol be látogatásáról Kosztolányiné, aki könyvében tévedésből egy évvel későbbre teszi a történeteket —, 1916 óta, nem járt Budapesten. Most réve-

tegen jön-megy, nem találja a helyét, délután meghallgatja a János vitéz előadását a színházban, a születésnap i ozsonnánál gyereksereg visong, rohangál körülötte. Ijedten, fáradtan nézi őket, este korán lefekszik, el is alszik, de éjfél felé hirtelen rosszullet fogja el, szaladunk hozzá, apuska nem tud szólni, sem mozdulni, agyszélhüded érte. Dide orvosért rohan, eret vágnak, az ágy ázik a vérben. Apuska beszédközpontja csaknem teljesen megbénult s ami a legfurcsább, főképpen elfelejtett számolni. Az is különös, hogy most is, mint sok-sok évvel ezelött, egyetemi hallgató korában, amikor a Ferenc József-rakparti ház lépcsősorával lezuhant, — hús-vét napján éri a baleset.” (I. m. 252.)

Beszédzavara szerencsére aránylag gyorsan helyreáll, de írása hónapokig kissé nehézkes. Allapota azonban javul, s csakhamar, május 20-án (75.) már néhány sort ír fiának névnapja alkalmából, majd június 2-án (76.) a betegségéből való fölépüléséről tájékoztatja. A költői hajlam föltörését jelző eredeti versekről itt még nem esik szó, de föltűnő, hogy a lábadozó apa milyen kedvteléssel idézi a helyzetre vonatkozó versemlékeit. Ő a semmittevés fejleményének mondja ezt a tünetet, mi a betegség utáni önfegyelem lazulásának képzeljük. A haláltól való ijedelem, a betegség gyermekké degradáló hatásai közepette a matematikus, a tekintélytartó igazgató már amúgy is alaptalan és funkciótlan szigora önmagával szemben is meglazul, s szabadjára engedi a közszereplés visszafogott hajlamait. Előbb csak a szellemes idézgetésben, idézetek és élethelyzet mulatságos találkozásában nyilvánul meg ez a hajlam. A következő, június 30-i (81.) levélben azonban már alig leplezett őszinteséggel árulkodik magáról.

Ebben részletesen beszámol fiának arról az érettségi találkozóról, amelyet *Köszönöm addig is...* című könyvében Munk Artúr is megörökített. A mozzanatok itt-ott fedik is egymást, de jellemző, hogy Munk, aki az érdekes és emlékezetes mozzanatok fölidezésére törekszik, semmit sem szól Kosztolányi Árpád szónoklatáról. A szónok pedig úgy értékeli a maga produkcióját, mint a betegségéből való fölépülés nyilvános nagy vizsgáját. S mikor praktikusabb dolgokra tér, s azt hinnénk, már el is felejtette a bankett-produkciót, az unokára és a meny operációjára vonatkozó sorok után váratlanul közli, hogy a „tegnap mondott mókás beszéd *utólag* készített vázlatát” mellékeli.

El lehet képzelni, milyen nyugtalanság és részvét támadt a költőben e szereplésvágy láttán. Pedig a neheze csak

ezután következett. Mert a betegségéből épülő apa helyett, aki fia írásait a Bács megyei Naplóhoz közvetíti, szemérmes és megfontolást áttörve, színre lép a költő. Megeredt ihlete lényeges gondná vált, de az irodalomtudomány nemcsak ezért fog ezeknél a leveleknél időzni: az, amit tartalmaznak, a költő személyes ügye lett, s nemcsak életére hatott ki, hanem valamilyen módon beleépült műveibe is.

Az eléggé ismeretes, hogy a húszas évek elejétől a harmincas évek derekáig a jugoszláviai magyar irodalomban oly fontos szerepet teljesítő Bács megyei Napló, majd csak Napló szoros kapcsolatban állt Kosztolányival, Karinthyval és a Nyugat más neves alkotóival. Rendszeresen közölte műveiket. Persze csak másodközlésben, amivel az olvasók egy része nemigen törődött. A húszas évek első, de második feléből származó levelek is sok adalékot, fogódzót kínálnak e kapcsolat történetéhez. Szóba kerül bennük például, hogy a Napló mikor mennyit fizetett Kosztolányinak, ebből mennyit kapott Anyika, illetve Mariska, a lap szerkesztői miként vélekedtek a húszas évek avantgárd mozgalmairól, mi számított eseménynek az olvasók egy sajátos rétegén belül. Minthogy családon belüli ügyekről, témákról szólnak, érthető, ha irodalomtörténeti értékeik is elsősorban Kosztolányival és művével kapcsolatosak. E tekintetben valóságos kincsesbánya ez a csaknem százötven levél, amelyből több mint félszáz a költőtől származik (1924. július 1.—1926. szeptember 23.). Eleven és intim háttér rakható össze belőlük a regényeit író Kosztolányi mögé, közé.

Megtudjuk, hogy min dolgozott, külföldi útjain merre, kinél járt; hogy megélhetési gondjai miatt egy évre Olaszországba akart költözni; hogy 1923-ban Szabadkán, bizonyára még a *Pardon* rovat miatt, nem léphetett föl; hogy 1924 őszén egy névtelen levélíró följelentette Dragoslav Đorđević főispánnál mint veszedelmes kommunistát; hogy milyen indítékok miatt folyamodott a szabad vershez; milyen családi események részese volt; melyik színháznak szánta a *Téli rege* fordítását; hogy a Nemzeti Színház számára egy modern darabot akart írni; mennyi honoráriumra számíthatott; hogyan vélekedett családjá nemesi eredetéről; mit vett a Fenyves Ferentől kapott pénzen stb. Valamennyi fontos, értékes adalék, melyeknek többségéről ezekből a levelekből szerzünk tudomást.

A levelezés legizgalmasabb mozzanatai a költészet köré szövének. Hogy egy családi levelezésben a költészet ilyen

nagy szerephez juthat, ez önmagában is különös. Magyarázata pedig az, hogy Kosztolányi Árpád — mint már mondtuk —, agyszélhűdéséből fölépülve, 1924 augusztusában, hatvanöt éves fejjel, halála előtt két évvel, negyvennégy évi hallgatás után ismét versírásba kezd. (Fiatalkorában százötven verset írt ideáljához, aki 1880-ban elhunyt, s verseinek egy részét és hozzá írt leveleit vele együtt eltemették.) Termékenysége elképesztő, s versírói kedvét fia is ösztönzi. Nyilván azt gondolhatta, hogy apja lelki egyensúlyának csak használhat ez az új szerep. A versek tehát érkeznek szakadatlanul. Az 1926. október 12-én kelt (202.) levél már a 291. elküldéséről értesít. S a költő valamennyit elolvassa, sokról szeretetteljes jellemzést ír, némelyiket elhelyezi az Új Idők-nél, gondoskodik a honoráriumról, elolvassa Richter Nándor magyartanár „értékelését”, amely ugyan meglehetősen dagályos és tele van általánosságokkal, de amelyre Apuska szemmel láthatóan büszke, mert egykori tanár társai közül Richter kritikusi sikerekkel is büszkélkedhet. Kosztolányi Árpád — amint arról 1924. november végén írt, töredékben fönmaradt levelében tájékoztatja költő fiát — megkérte őt és kollegáját, Petényi Gyulát, mondjon véleményt műveiről, miként azt régebben Pásztory Endre is megtette. A három kritika közül csak Richterét ismerjük. Noha csupán első 65 verse alapján írta, érdemes teljes terjedelmében közölnünk, mert belőle valamit megsejthetünk abból, milyen is lehetett ez a költészet, amelynek mintegy háromszáz darabjából néhány nyomtatásban is megjelent — a már említett Új Idők mellett — az Érdekes Újságban és a Bácsmezei Naplóban:

„A költemények erős gondolati tartalma lep meg bennünket. Gyakran aktuális jelenségeket mély értékbecsléssel tár föl olyan képből, mely mögött az elfojtott pesszimizmus erős reflexiókra készítet. Legtöbb helyen dinamikus erejük van a gondolatoknak úgy, hogy lelkünkbe fúródva gondolattermelésre, merengésre és életértékek elvonására ad alkalmat. Erősebb lírai hevület nem csap ki belőlük és több helyen észrevehető, hogy tartózkodik az egyéni érzések túlfűtésétől, lassú parázs alatt lappang érzéseinek hevítő ereje, lángra nem lobban, hanem rendkívül széles területű reflexiók forrásai nyílnak meg előttünk. Ez a tömör plasztikai ábrázolás adja meg — szerintem — e költemények egyéni színét és erejét. Majdnem mindegyik költemény összetett hatásával ejti meg lelkünket: gondolkozásunkat foglalkoztat-

ja, szemlélődni megtanít, soha nem hallott hangok áriájával illúzióban ringat, s mikor sebeket szakít föl lelkünkben, ugyanakkor mosolyra is derít.

A hatás több költeménynél oly masszív, hogy sokáig meg tud maradni bennünk, gondolatkörét megrögzíti és a nyomában ébredő elégikus hangulat sajátunkká erősödik.

A költemények technikai bedolgozása elsőrendű: ha a gondolati elem van túlnyomóban, akkor az mély erejével és igazságával bilincsel le, ha hangulatra akar hatni, akkor találó módon etikai bensőséggel tudja megrezegtetni érzelmeink húrjait úgy, hogy rezonálnak még nagyon sokáig lelkünkben.”

Ezek a könnyebb gondok. A nehezebbek abból adódnak, hogy az öreg Kosztolányi teljesen beleéli magát az új szerepbe, érdekeltnek érzi magát az irodalom irányának alakulásában, aztán a mellőzött költő sérelmeit is átéli, szerénység és sértettség végletei között igen széles skálán mozogva írja fáradhatatlanul a leveleit. Beszámol ugyan lelkiismeretesen a családi eseményekről is, de ezek között is mindig talál olyat, amelynek ürügyén saját verseire terelheti a beszédet. A névválasztás (Filáczy Árpád) külön színjátékká jelentékenyül, aztán az avantgárd betörése készletti állandó berzenkedésre. Az ember nem tudja, sírjon-e vagy nevéssen a költői ambíció ilyen expanziója láttán, mely a fegyelmezett, szemérmes matematikust így kivetíti sarkaiból.

Fegyvesék először kapnak az alkamon, figyelmet keltő sorok kíséretében leközik a „Vén sas” egy versét, a szerző tilalma ellenére elárulva, hogy Kosztolányi Dezső apja az öreg sas. Ezt az inkognitójára kényes volt igazgató rossz néven veszi, s megkezdődik a Fenyvesék iránti bizalmatlanság huzavonája. Föltehető, hogy mikor azzal állt elő, hogy fia elmaradt írásait saját verseivel helyettesítse, Fenyves még a tapintat jegyében mondott igent. Az „Öreg sas” azonban vérszemet kapott, s az alkalmi beugrást rendszeres megjelenéssé szerette volna állandósítani. Ez már több volt, mint amennyi Fenyves kegyességéből kitelt, hiszen neki neves írókra volt szüksége, hogy olvasóit megtarthassa, gyarapíthassa. Kosztolányi Árpádra pedig csak mint Dezső apjára.

A költő alig győzi csitítani a sértett apát, aki rájött, hogy Fenyves a szenzációésselyt — lévén vérbeli újságíró — többre becsülte, mint a köteles tapintat törvényét. Az utóbbi ugyan eljátszogat a gondolattal, hogy a költészetben a fia az idősebb, ő csak pólyás baba, de érzékenysége, akárcsak

az ifjú költőké, igen nagy, s elképzelései a költészetéről, „esztétikai elvei” nagyon is szilárdak. Magára érti a Bácsmezei Napló bökverseinek célzásait, a szabad versek ellen pedig olyan vehemens és szívós harcot vív, mintha a frontok első vonalában állna. Először fölényes gúnyversben pellengérez ki Mikes Flóris egy valóban erőszakolt versét, aztán Babits *Szent király városa* című versének érthetlenségére panaszodik: „Olyan előttem ez, mint egy lázas álom, mely folyton visszatér, de zagyva képeken kívül semmi értelmes dolgot nem ad. Vagy én vagyok nagyon buta, vagy a költő úr nagyon okos. Ha jól tudom, Babits úr tanár ember. Ha én volnék a közoktatási miniszter, magamhoz rendelném őt és azt mondanám neki, hogy ilyen dolgok közzétételével ne rontsa az ifjúság jó ízlését, ne akarja kompromittálni Vörösmartynek, Aranynak, Petőfinek érthető és élvezhető költészetét. Végül azt ajánlanám neki nyomatékosan, hogy menjen penzióba, (...) Az én véleményem szerint nem szabad a költeménynek negyedfokú általános egyenletnek lenni, melynek megoldása nehéz ugyan, de mégis megtehető, míg az ilyenféle költői erőlködéseké egyszerűen lehetetlen.” (1924. szeptember 15. — 97.) Még jobban elkeseredik, amikor látja, hogy a fia is a szabad vers híve lett: „meghalt a mai kor jó ízlésében vetett hitem; ma nem keil szép és tetszetős forma, hanem vad, perverz ízléstelenség, nem kell rímes és ritmosos vers, nem kell kidolgozott kép, hanem csak színfoltok, itt is, ott is, mázolások, mikhez én nem értek, de nem is akarok.” (1924. december 8. — 107.)

Talán mert Babits is így csinálja? Talán az érvényesülés végett? Mert így tetszik a Nyugatnak? — gyötrődik, medítál fia „pálfordulásán”, le akar mondani a versírásról, de aztán mégis folytatja. A maga és a család gyönyörűségére. Közben sajnálja Karinthy Frigyes, „ki a hatáshajhászás miatt letért a természetesség útjáról a züllés szomorú ösvényére” (1925. március 27. — 116.), és éber szemmel pécézi ki Somlyó Zoltán és Szalay Fruzina egy-egy gyöngébbnek vélt versét, hogy saját igazát megerősítse. Keserűen, mint akit a rosszabbak kiszorítottak. Mohón olvassa a lapokat, az Új Idők iránta tanúsított figyelmetlenségéből s egyéb jelekből megsejti, hogy a magas honorárium, amelyet karácsonyra egy verséért kap, a fiától ered. Eljut tehát a csőd megsejtésének lehangoló stádiumáig. Két év alatt végigéli egy sikertelen pálya kálváriáját: reményeit és kudarcait.

Az olvasó élvezettel figyelheti a szerep, a siker ördögének elhatalmasodását, sok tanulságot meríthet önértzet, szemérem, hiúság és szereplési vágy váltólázának eseményeiből, de a költő fiú vajon hogyan nézhette, hogyan játszhatta végig ezt a különös szerepet? „Az agyszélhűdésből épp hogy felgyógyult Kosztolányi Árpádon — írja Kiss Ferenc az Irodalomtörténeti Közlemények 1972. évi 3. számában, amelyben ezekből a levelekből tizennégyet közzétett — olyan bőséggel lesz urrá az ifjú kora óta szunnyadó verselő-buzgalom, mintha nagy veszteségeiért ezekkel a versekkel akarná kárpótolni magát és övéit. Erzi ezt Kosztolányi is. S aki a *Pacsirta*-beli Vajkayakat olyan kíméletlenül beszélte ki, most példátlan tapintattal játsza a költőpartnert. S hozzá olyan könnyedén, mintha kedve telne benne. Szívszorítóbb játékot ennél aligha játszott. Orvos, fiú, költő-társ, ápolónő és mester egyszemélyben.” (368.) S bizony, ha elgondoljuk, hogy Kosztolányi milyen kíméletlen szigorral szedte ízekre az emberi gyöngeségeket, milyen megindítónak tartotta azt, hogy valaki rossz költő, mennyire lenézte a dilettantizmust, könnyű elképzelnünk, mennyi erejébe telt ez a szerep. Dolga is lehetett épp elég, de azért sohasem hagyta el a türelme, erejéből mindig futotta vigasztaló szóra, tapintatos csalásra. „Áltatni téged nem lenne értelme — írja a kétségektől zaklatott »Vén sas«-nak. — Nemcsak nekem kedvesek ezek a versek, hanem föltétlen értékek. Az elme és a szív kedves játékaik.” (1924. augusztus 30. — 95.) „Negyvenöt versed nagy örömet okozott. Több napig olvastam őket. Függetlenül művészi értéküktől képet kaptam lelki életemről, jóságos szívedről, az otthoni dolgokról, melyek nekem mindig kedvesek. Látlak, amint éjjel álmatlanul számlálgatod az óráutéseket — mennyire érdekelnek az órák — bíbelődsz gondjaiddal, kétségeiddel, melyek szerencsére csak képzeltek. Nem mosolyoglak le édes apám, hiszen a vérem a te véred s magam is hasonlóan ideges vagyok. De én tudom, hogy ez az idegesség, mely az idegrendszer rezzenékeny finomságából származik, az egészség. Mi mindig előre vetjük a dolgok árnyékát, túlozzuk a bajt, hogy később fölkacaghassunk és örvendhessünk csalódásunkon. Ezért nem aggaszt az az egészséges pesszimizmus, mely szép verseidben megnyilatkozik.” (1925. szeptember 28. — 134.) „*De gyönyörű versed megindított. Mindegyikben találtam valamit, ami elmés, finom, ötletes.*” (1925. október 26. — 137.) Az értetlenül fogadott szabad versekről feleségével írat türelmes magyarázatot. Hogy Somlyó ostorozott verse rossz? Persze hogy az — hagyja rá —,

hiszen mindenki ír néha gyöngébb dolgokat. És letagadja, hogy a magas honorárium a pénztárcájából való. Mint Pacsirta édesapja, olyan fáradhatatlanul játssza ezt a nehéz szerepet.

Sikere persze nem hézagtalan, s így az apa óhatatlanul gyanút fog. A költő ismét megbizonyosodhatott arról, hogy némely bajok orvosolhatatlanok. Hogy szemléletének alakulásában ennek a tanulságnak milyen szerepe lehetett, nem tudhatjuk, de ennek lemérése nem is a mi dolgunk. Mi csak arra hívjuk föl a figyelmet, hogy ezek a Szabadka és Budapest között, apa és fiú között a távolságot áthidaló levelek egyúttal sorsok szakadékait is föltárják, megéreztetik a művek mögött kavarázó érzések olyan mélységeit, titkait is, melyek önmagukért is megérdemlik a figyelmes olvasást.

S amikor már-már úgy látszik, hogy Apuska véglegesen meggyógyult, bekövetkezik a tragédia.

Anyika — hosszú hallgatás után — 1926. október 18-án (203.) azt közli fiával, hogy — megsokallván a háziakkal való örökös zsörtölődést, civakodást, pörösködést — elhatározták: házat vesznek. Ezzel nemcsak saját lakásgondjukat oldják meg, hanem Arpiékét is, akik már rengeteg pénzt költöttek mások házának rendbe hozására és sok házbért fizettek, sőt Mariska jövőjéről is gondoskodnak, mert az épületet Arpi és az ő nevére írják. De Apuska is bizonyára megnyugszik majd, megszűnik idegessége, ha a sajátjukban lesznek, és háborítatlanul addig ülhet a kertben, ameddig jólesik neki. No és a ház is jó helyen van, a központhoz közel, s mert a környéken nincs orvos, Arpinak bizonyára nagy patientúrája lesz.

Apuska három hét múlva értesíti fiát, hogy a házat megvették, s tüzetesen leírja a szobák elhelyezkedését és elosztását: Arpiéké lesz az egyik nagy utcai szoba, amely megfelel rendelőnek, az előtte levő folyosó váróteremnek, a manzárd hálószobának; a másik nagy utcai szoba lesz a közös ebédlő, a két udvari szobában pedig ők fognak lakni. Az épület toldozott-foldozott ugyan, nagyon el van hanyagolva, lakhatóvá tételére tetemes összeget kell fordítani. „De a hely értékes és évek múlva, ha majd a vételár ki lesz fizetve, további alapos restaurálás után kellemes és elég modern otthont lehet majd belőle csinálni. Fődolog, hogy a vételár a kamatokkal együtt minél előbb letörleszthető legyen a *te, soha eléggé meg nem hálálható segítségoddal.*” (1926. november 5. — 204.)

Aztán, november 16-án, utolsó levelében (205.) arról számol be röviden, hogy előző nap átköltöztek a IV. kerületben levő Sudarević utca 40. számú házába. A tíz órán át tartó hurcolkodással járó izgalmak nagyon megviselték idegeit, az elmúlt éjjel keveset és nyugtalanul aludt, a hosszú éjszaka egy részét guggolva virrasztotta át. Két orvos is megvizsgálta, s mindkettő nagyfokú idegességet állapított meg. „Holnap kezdem az új kúrát — írja —; azzal biztatnak, hogy 3 nap mulva lényegesen fog enyhülni a bajom.”

Az azonban nem javult, sőt még jobban súlyosbodott: Apuska újabb agyvérzést kapott, s december 3-án, 67 éves korában meghalt. „... esőben, szörnyű latyakos időben temetjük — olvasható Kosztolányiné könyvében. — A kocsi megfeneklik egy keresztútnál a sárban, alig tud tovább haladni. Megállunk, éppen ott, ahová egyszer egy éjszaka ő vitt bennünket, hogy megmutassa nekünk azt a csillagot, amely 200 éve nem volt látható és csak 200 év múltán lesz újra látható a Földről. Az sem látta soha, aki fölfedezte.” (I. m. 254.)

4.

A negyedik szakasz levelezése közel sem bővelkedik annyi eseményben, mint az előző periódusé. Ezért — és terjedelmi okokból — a 137 levél közül 57-et elhagytunk, de az olvasó így is teljes képet kap arról, ami az anyával, Mariskával és Árpiékkal Kosztolányi Dezső életének utolsó tíz évében történt. Sajnálatos, hogy 1936-ból, a halál évéből csupán két levelezőlap maradt ránk.

Anyika már első, 1927. január 11-i levelében (206.) megható gesztusról számol be: Veljko Petrović jelezte, hogy nyugdíjügyét hamarosan elintézik, de — ezt Árpi január 28-i leveléből tudjuk — sajnos nem tudta elérni, hogy az új törvény szerint folyósítsák a nyugdíját, mert Apuska öt évvel ezelőtt vonult nyugállományba. Havonta mindössze 1200 dinárt fog kapni, s mivel ez igen csekély összeg, az öccs azt javasolja bátyjának, hogy ők ketten egészítsék ki 2000 dinárra. A végzés három hónap múlva csakugyan megérkezik, de még a vártnál is kisebb összegre: 1032 dinárra szól, tehát annyira, amennyi egy kétszobás lakás bére. Nagyon is rászorul hát Anyika arra a havi ezer dinárra, amennyit fiától a Bács megyei Naplóban megjelent írásaiért járó tiszteletdíj-

ból immár egy év óta kap. Így aztán továbbra is törleszthet minden hónapban kétezer dinárt abból a kölcsönből, amelyet a házvásárláskor a városi takarékpénztártól vettek föl. Nagy áldozatot követel ez tőlük, mivel Mariska nincs munkaviszonyban. Nemcsak azért, mert nehéz elhelyezkedni, hanem azért is, mert nem hagyhatja magára Anyikát, aki gyakran szédül, gyomorfájdalomra és epebántalmakra panaszkodik, s képtelen volna hatvankét évesen elvégezni a napi teendőket, cselédre pedig nem telik. Különben is — jegyzi meg az anya — nagyon összeszoktak, nem tudna nélküle élni, idegeit teljesen tönkretenné az egész napos egyedüllét. Már beajánlotta egy gazdasági irodába délutáni munkára, s meg is van a remény arra, hogy megkapja az állást. Ezért nehezményezi, hogy fia azt üzente húgának: nem szégyen a munka, bárhol dolgozhat, ha akar. Nem szégyelli ő a munkát — érvel Anyika. Aki kosarakat, vizeskannákat, kenyeret cipel, éjjelit tisztít, az nem riad vissza semmilyen dologtól, csak egy valami tartja vissza: az, hogy őt magára hagyja.

Ősszel azonban mégis úgy látszik, hogy egyedül marad, mert egy többgyermekes özvegyember, Sitkei Kramarits Viktor megkéri Mariska kezét, s Anyika azonnal beleegyezik a házasságba. Örül annak, hogy lánya, hatévi cselédmunka végzése után, végre boldog lesz, mert megérdemli a sorstól, hogy jó lelkéért szeressék. Az eljegyzésből azonban nem lesz semmi, mert Kosztolányiék lemondják.

Nyomós okai lehettek ennek, hiszen Mariska ekkor már elmúlt 39 éves. Mindenekelőtt az, hogy a költő váratlanul megvonta anyjától azt az ezer dinárt, amelyet 1925 decemberétől adott neki, öccsétől pedig visszakérte a kölcsönadott 30 000 dinárt. Erről 1928. január 12-én értesítette Árpit, aki azonnal beszámolt róla anyjának. Anyika nagy lelki izgalmak közepette válaszolt fiának, emlékeztetve őt arra, amit az Apuska ravatalánál ígért neki: soha nem hagyja el őket. „Eddig nyugottan hajtottam le a fejemet — tette hozzá az anya — abban a tudatban, hogy a ház fele hugodé lesz és ha én meghalok (ami aszt hiszem ijen lelki állapotba nem tarthat soká) lesz Mariskának miből élnie. De a te leveled után ítélve nincs más hátra mint el adni a házat és inen ki költözni, hogy téged kívánságod szerint kielégítsünk.” (1928. január 15. — 214.)

Árpi ugyanaznap higgadtan és sokkal terjedelmesebben fejti ki bátyja elhatározásával kapcsolatban a nézetét. Emlékezteti arra, hogy másfél évvel ezelőtt havi ezer dinárt

ajánlott föl neki kamatmentesen kölcsön, nem pedig kétezret, mert a másik ezret Anyikának adta mondván: fordítsa arra, amire akarja. A 24 000 dinárt, amennyit két év alatt kölcsönözne neki, ő egy év alatt visszafizetné, s Anyikának és Mariskának biztos fődél lenne a feje fölött. Ezzel eleget tennének megboldogult apjuk kívánságának, hogy a fél ház Mariska nevéen legyen, mert így nem kellene a jövőtől félnie. A helyzet komolyságára való tekintettel kénytelenek voltak lemondani a házasságot. Elpanaszolja, hogy az ő életkörülményei sokkal rosszabbak, mint a bátyjáé, mert jövedelméből képtelen megélni, ezért Ludasra költöznek, ahol 3000 dináros fix fizetés mellett gazdálkodhatnak is, s ahol az élet sokkal olcsóbb, mint a városban, mert Szabadkán jelenleg nyolcvan orvos van. Ezért nem kell attól tartania, hogy adósságát nem tudja majd visszafizetni. Egyébként nem érti, mi készítette elhatározására: „Kár, hogy nem részletezted, *milyen sürgető körülmények* bírtak lépésedre, mert nem tudjuk elképzelni, hogy mi lehet az, mikor adósságod nincs, tehermentes házad van s biztos megélhetésed, keresetted!!”

A költő válasza — sajnos — elveszett, de Anyika február 13-i levelében (215.) megköszöni a küldött pénzt, így a kedélyek minden bizonnyal lecsillapodtak. Legalábbis ami az anyagiakat illeti. Mert Mariska sorsa továbbra is bántotta mindannyiukat. Szerencsére az említett levélben Mariska megírta bátyjának, miért nem ment férjhez, így pontosan tudjuk az esküvő elmaradásának okait:

„Édes jó Didém! Mind ez ideig azért nem irtam, mert a múlt hét végén dőlt el az, hogy K. urral végleg szakítottunk. Árpi azt hiszem megírta, hogy ő K. a kért 30 ezer Dinárt sehogy sem akarta úgy biztosítani, mint ahogy mi kívántuk és én az általad, a te jószágod folytán és nagy áldozatok közt szerzett és általunk vissza fizetett összeget kockáztatni sehogy sem akartam. És különben sem a gyermekei nem akarták a haszonélvezetet nekem átengedni. Így én beláttam, hogy e házasság nekem semmi anyagi könnyebbüléssel nem jár sőt talán még nehéz gondot is okozok vele édesanyámnak és a két jó bátyámnak. — Elhatároztam, ha az életben még egyszer a sors elém vetne egy férfit ki házassági ajánlattal jönne, ebbe úgy mennék bele ha az az én léteemet jobbra fordítaná mint ahogy most van. Mi az én sorsom? Lemondani mindenről és bele nyugodni a változhatatlanba! Most napokat szaladok állás után, de semmi kilátás nincs ahhoz, hogy bárhol is tudjak kapni, mindenütt tisztviselő re-

dukció van. Most hirdetem a festést talán evvel tudok valamit szerezni. Ilonát, Adámot csókolom veled együtt Marcsa.”

Alig múlik el egy hónap, amikor Anyika — 1929. március 22-én (219.) — azt írja fiának, hogy kénytelenek voltak eladni a házat, mert az évi kamat nagyon magas. Ezért a kertvárosban 19 000 dinárért vettek egy nagy telket és építenek rá egy szép háromszobás házat verandával és házmesteri lakással mindössze 35 000 dinárért. Ha nem egy ludasi építész készítené — teszi hozzá —, kétszer ennyit kellene fizetniük. A vállalkozás szemmel láthatóan fölwillanyozza, s mellette még gyomorbaja is eltörpül, pedig hol inzulint kap, hol epebaj elleni injekciót, mivel az orvosok epeköre gyakorszanak. Ősszel mégsem őt, hanem Árpit operálják meg vakbélben, s egy hónappal a műtét után is még „tátongó ür van a hasába”. (1929. november 18. — 221.) Élete veszélyben forgott, de erős szervezete két hónap alatt kiheverte a bajt. Kosztolányi is hazajön meglátogatni, a decemberi házszentelésre azonban már nem. Alighogy visszautazik, Mariska takarítás közben leesik a székről és úgy beveri a fejét a rádióasztal kiálló részébe, hogy a bőr a koponyacsontig fölhasad. Halott is van a családban: december 27-én, 53 éves korában elhunyt Józsi bácsi második felesége, Budanovits Ilona. Egyszer operáció, másszor temetés — állapítja meg Anyika, s hozzáteszi, hogy ő is búcsút mond a világnak, ha bebizonyosodik, hogy a jó szemének is ugyanaz a baja, mint a rossznak. Szerencsére a vérzés lassan fölszívódik, de a gyomorfájás csak nem szűnik, mert a tejkúra hatására nem múlik el a savtúltengés.

A rádió ekkortájt nagy szerepet játszik a család életében. Naphosszat figyelik, mikor mondják be Dide nevét, mikor olvas föl verseiből, elbeszéléseiből. Ez pótolja számukra az elmaradt, zöld tintával írt levelet, levelezőlapot. El is hátaózzák, hogy rákapcsolják az áramra. Belőle értesülnek 1930 februárjának elején arról, hogy megválasztották a Kisfaludy Társaság tagjává és melegen ünnepelték. Anyika siet gratulálni neki a jó hírhez, s örömmel újságolja, hogy az elmúlt héten minden nap említették a rádióban. Beszámol arról is, hogy az utcán megállítják az ismerősök, s elmondják, milyen büszkéek, hogy hallották a hangját az éteren át.

A nyár végén ismét komorrá válik Anyika hangulata, mert Árpit ősszel újból meg kell operálni, ezúttal a sérvét kell eltávolítani. Igaz, nem veszélyes műtét, de egy évvel ezelőtt sem hiányzott sok ahhoz, hogy bekövetkezzék a tra-

gédia. Aztán mégiscsak megnyugszik, mert az orvosok elhalasztották az operációt. De máris új baj szakad rájuk: Pucika kanyarót kap, s a röntgenfölvétel a tüdőben mirigyduzzadást mutat. Józsi bácsi is kerüli őket, pedig nem adtak neki okot a haragra. Nem sokáig neheztelnek azonban egymásra, kibékülnek, s az élet tovább folyik régi medrében.

1931 karácsonyán együtt van a család, mert a költő — feleségével és fiával — hazajön, két hét múlva pedig Anyika viszonzza a látogatást. Bizonyára már akkor hallott arról, milyen nagy fölháborodást váltott ki irodalmi körökben a Rothermere lord ezerfontos ajándékának odaítélése. A díjat Kosztolányi hozta Londonból, mint a Magyar Pen Club elnöke, az év legjobb irodalmi alkotásának jutalmazására. Ajánlatára a választmányi ülés résztvevői kettéosztották, s Krúdy Gyulának és Móricz Zsigmondnak adták. Erre az írók egy csoportja lemondott igazgatósági tagságáról, s ezzel kérdésessé tette a Pen Club májusban esedékes kongresszusának megtartását. Kosztolányi, miután értesítették, hogy a kongresszus megszervezésére csak akkor adnak pénzt, ha Berzeviczy Albert lesz az elnök, lemondott tisztségéről. Csak hogy amikor a szellemi élet kiemelkedő egyéniségét megválasztották elnöknek, mintegy negyvenen kiléptek a Pen Clubból. Berzeviczy is kénytelen volt lemondani az elnökségről. „Végül is a békét — írja Kosztolányiné — a külföld előtti jóhír érdekében Kosztolányi teremti meg. Berzeviczy díszelnök lesz, a kongresszust megtartják és Dide, mint az elnöki tanács egyik tagja, részt vesz benne. A magyar ügy érdekében elégedett képet mutat, holott mondhatatlanul fáj neki ez a hivatalos sarokba állítás. (...) megismétlődik az érettségi előtti kicsapatás mása és mint akkor, most is irodalmi hitvallásáért tessékeli ki.” (I. m. 289.)

Anyika minderről csak annyit tud, amennyit a rádióból hallott és a Magyar Hírlap egy március eleji számában olvasott. Azt hiszi, fia bokros teendői miatt nem akar tovább elnök lenni, bár mellékesen azt is megjegyzi, hogy hálátlan szerep ez. Talán azért, hogy megnyugtassa, még „egy nagyon fontos” dolgot közöl vele: a helybeli gimnázium diákjai az ő életéből és munkásságából írnak magyar dolgozatot! El is vitték tőle minden könyvét, ő pedig hosszan beszélt róla, csupán azt sajnálja, hogy nem tudta megmondani, hány ezer kötetből áll a könyvtára.

De panaszai csak nem szűnnek meg. Egy hónappal később, 1932. április elején (247.) ugyanolyan bizonytalanságér-

zet fogja el, mint Apuskát 1918 őszén. Fél, hogy tőle is megvonják a nyugdíjat, mert a gazdasági válság miatt még a városi hivatalnokok sem kapnak fizetést. Ha ez bekövetkezik, akkor elköltözik Szabadkáról, mert semmi sincs, ami a városhoz kötné. Erre azonban nem kerül sor, mert a hónap utolsó napján mégiscsak megkapja a pénzt, s helyreáll a lelki nyugalma. Olyannyira, hogy augusztusban Évikével fölutazik Budapestre fiához, s néhány napot nála tölt. 1933. május közepén viszont Kosztolányiék jönnek haza, hogy megnézzék Arpi második kislányát, az április végén született Verát.

Nyáron a Tátrába készülődnek. Mielőtt elutaznának, Dide több orvossal is megnézteti azt a szilva nagyságú bíborvörös foltot, amelyet június elején vett észre az anyén. Miután megnyugtatótják, hogy nem rosszindulatú daganat, félelméről nem ír az édesanyjának, aki még mindig nem győzi fogadni a sok gratulációt azért, hogy fia 1932 őszén megkapta a francia becsületrendet.

Kosztolányiné pár hónappal később arra kéri, közölje Fenyvessel, hogy a Reggeli Újságnak fog dolgozni, ha nem fizet rendszeresen. Most kellene szerződést kötnie az újvidéki napilappal — biztatja —, amikor a Napló elvesztett egy nagy pört, s mert zárolták a folyószámláját, képtelen törleszteni adósságait, két nagy gépét pedig lefoglalták, így munkatársai bizonyára hátat fordítanak neki. Mariska el is küldi a Reggeli Újságnak bátyja *Csók* című regényét (?), s azt a választ kapja, hogy mihelyt bővítik az újság terjedelmét, több írást közölnek majd Kosztolányitól is, aki időközben a kolozsvári Ellenzékkel is megállapodik a rendszeres közreműködésben, hogy segíthessen édesanyján. Ez szükségesnek is bizonyult, mert a Reggeli Újság is hasonló nehézségekkel küzdött, mint a Napló: szervezett munkásokkal dolgoztatott, s jövedelmének nagyobb részét nekik kellett adnia. Ezért is halogatta a szerződés elküldését mindaddig, amíg anyagi helyzete nem válik kedvezővé. Nem tudjuk bizonyosan, csupán feltételezzük, hogy erre hamarosan nem került sor, mert a későbbiek során nincs szó a levelezésben arról, hogy Kosztolányi rendszeresen publikált volna az újvidéki lapban, habár Anyika még 1934. február 15-én is azt írta neki (267.), hogy a jövő héten megállapodnak vele az együttműködésben. Arról azonban igen, hogy a Kalangyának küldött írásokat, s az azokért járó tiszteletdíjat Radó Imre azonnal ki is fizette Mariskának.

Abban a levélben, amelyben a Fenyveséket ért csapásról beszámol (1933. szeptember 21. — 263.), Anyika még egy szomorú hírt közöl fiával: elhunyt dr. Wilhelm Adolf, az „aranyos doktor bácsi”, akiről Kosztolányi *A szegény kisgyermek panaszai*ban oly meghatóan írt. Három kollégája, aki a ravatalnál elbúcsúzott tőle, ebből a versből idézett, s elmondotta, hogy a nyolcvanéves korában meghalt orvos negyven évig állt az általa megszervezett szabadkai közkórház élén, s élete végéig szeretet, hála és nagyrabecsülés övezte. Anyika beszámol arról is, hogy voltak a temetésen, s kérdezi fiától, olvasta-e a Naplóban a család háziorvosáról megjelent nekrológot, amelyben — s ezt már mi tesszük hozzá — egyebek között a következő áll: „Dr. Wilhelm Adolf orvosi kiválósága azon a harmónián alapult, amelyben tudománya emberbaráti érzéssel egyesült. Azt a régi megállapítást, hogy jó orvos csak jó ember lehet, olyan vágású orvosok igazolják, amilyen dr. Wilhelm Adolf volt. Egész generációk doktor bácsija volt, a háziorvosoknak abból a kivesző fajtájából, amelyik a családoknak nem csupán egészségügyben tanácsadója, hanem egyébként is bensőséges barátja. Csupa szív volt mások szenvedéseinek átérzésében, csupa bölcsesség az élet követelményeinek megértésében, csupa tapasztalat, biztos érzés és egzakt tudás a betegségek gyógyításában. Egyetemes orvosi prakszist folytatott, de szemspecialista is volt és nagy hírré tett szert hályogoperációkban. Különös tragikuma volt, hogy élete alkonyán abból a szembetegségből vesztette el szeme világát, amelynek gyógyításával egész sor bravúros eredményt ért el.” (1933. szeptember 13.) Elképzelhető, milyen nagyfokú részvétet érezhetett iránta Kosztolányi, aki számára „az egészség és a bizonyosság, titkok tudója és csupa titok volt”. Talán még ennél is több:

*A béke ő, a part, a rév, az élet.
Jaj, hányszor néztem jó arcába hosszan,
míg ájuló álomba lengve árván,
kis ágyamon, mint egy bús, barna bárkán,
ködös habok közt ringatóztam.”*

(A doktor bácsi)

Az elmúlás saját életének a végességére is ráébredhetett, noha a vizsgálatok és a konzíliumok eredménye nem erősítette meg gyanúját. A folt nem nagyobbodott az ínyén, csupán továbbra is érzékeny volt. Ezért is ajánlotta egy bőr-

gyógyász professzor, hogy végezzenek próbametszést. Noha a lelet nem utalt komolyabb bajra, mivel az orvosok csupán a fogíny jóindulatú rostos daganatát állapították meg, Kosztolányinak mégis azt tanácsolja egy sebész barátja, hogy a tumort távolíttassa el. Szorongások közepette jönnek haza karácsonyra, hogy Ludaspusztán megünnepeljék Arpi születésnapját. Látszólag jól érzik magukat itthon. A költő is, a felesége is leplezi félelmét, hogy ne ijesszék meg Anyikát, de mindketten rettegve gondolnak a küszöbönálló operációra. 1934. január 3-án Didét megműtik, örömmel meséli a szanatóriumban várakozó feleségének, hogy nem érzett fájdalmat, s mihelyt hazaérnek, levelezőlapon megírja édesanyjának, hogy szerencsésen túl van a baj nehezén. Anyika azonnal válaszol neki, s megkéri, hogy minden nap tájékoztassa egészségi állapotáról a Napló budapesti tudósítóját, az majd értesíti erről a lap szerkesztőségét, Fenyvesók pedig megüzenik nekik. Erre valóban szükség lehetett, mert Kosztolányit egyre erősebb fájdalmak gyötörték, s a műtétet követő harmadik nap mentőkocsin kellett beszállítani a fasori szanatóriumba. A hónap vége felé jobban érzi magát, hazaengedik, s ő újra beletemetkezik a munkába. Rendszeresen dolgozik a fővárosi lapoknak, cikkeket küld a Naplónak, s a rádióban is fölolvassa két művét, melyek közül Anyikának a Petőfiről szóló, Mariskának a *Silus* című tetszik jobban. Habár rendszeresen jár kezelésre, meg akarja látogatni édesanyját és a húgát, akit két nagy farkaskutya megharapott. de aztán lemond szándékáról. Áprilisban Erdélybe utazik előadó körútra, állapota azonban ismét rosszabbodik, s másodszor is meg kell operálni. Most már nemcsak a daganat helyét, hanem az állkapcsát is égetik. A seb ugyan gyorsan gyógyul, egy bécsi professzor is megvizsgálja és állapotát jónak találja, de azért mégis elutazik Stockholmba, hogy rádiumkezelést kapjon, mert Arpi szerint is attól biztosan gyógyul. Itt a felesége megtudja, hogy Budapesten hamis leleteket mutattak nekik, mert Kosztolányinak nem epulisa, hanem karcinómája van. A kúra befejezése után azonban az orvos megnyugtatta, hogy meggyógyult, s akár nyolcvan-kilencven éves koráig is élélhet. Hazaérkezésük után „A rádiumégetette sebek nehezen gyógyulnak — írja Kosztolányiné. — Kesereg, jajong, átkozódik, de munkaórhelyét úgyszólván egy percre sem hagyja el. Én magam ájuldozok, alélok az ő szenvedéseitől, ő pedig dolgozik, ír, gépbe diktál, szállítja az anyagot. És olvas és olvastat velem. A könyv, a betű a gyógyszer, a vigasztalása”. (I. m. 317—318.)

Anyika mit sem tud erről. Aggódik Didéért, de nem kevésbé Arpiért, akinek hamarosan vizsgáznia kell szerb nyelvből, hogy megválaszthassák. Mert ha nem választják meg, akkor — két évvel nyugdíjba vonulása előtt — elbocsátják és nyugdíjat, de még végkielégítést sem kap, s ki tudja, miből tartja majd el három gyermekét, mert a harmadik is néhány hét múlva megszületik. Attól is tart, hogy megvonják tőle a nyugdíjat, bár többen azzal vigasztalják, hogy legfőbb csak redukálják. A szeme is gyakran véres, s amióta megoperálták, állandóan retteg, hogy megvakul. Évike is sokat betegeskedik, Veronka is sűrűn lázas. Jó volna minderről személyesen beszélni Dezsővel, de az egyre csak halogatja a hazautazást. Egyedüli vigaszuk, hogy hallhatják a rádióban szép fölolvadásait. Ha ezekben „a nehéz napokban — írja 1934. december 6-án (273.) — a rádiót nem halgatnánk, akkor semmi vigasztalásunk nem lenne”. Három héttel később végre örömhírről számolhat be fiának: Arpi eredményesen letette Újvidéken a vizsgát, így a jövő már nem látszik olyan sötétnek.

Jó ideig csakugyan nem látszott annak. Kosztolányi termékenysége ismét a régi, jobbnál jobb novellákat ír, dolgozik *Mostoha* című regényén, sokat fordít, visszatér az életkedve. Februárban Budapestre hívja a hűgát és az édesanyját, aki — jöllehet belépett hetvenedik évébe — alig várja, hogy kitavasodjon és kigyalogolhasson a Palicstól tíz-egynéhány kilométerre fekvő Ludasra unokáihoz és vissza is gyalog jöjjön. Megígéri neki, hogy a nyarat Szabadkán tölti, és májusban elküldeti neki az ötvenedik születésnapjára megjelent *Összegyűjtött költeményeit*, benne új kötetével, a *Számadással*. S mintha sejtene, hogy ígéretét nem fogja tudni betartani, mellékeli új arcképét. Nyáron csakugyan nem haza, hanem a visegrádi újságíró-üdülőbe megy feleségével, s ott beleszeret Radakovich Máriába. Erőt vesznek rajta azonban ideges rohamai, s be kell feküdnie az egyik fővárosi klinikára. A kivizsgálás során daganatot találnak a nyakán, de nyolc nap után hazaengedik. Minderről nem ír anyjának, aki föl is panasolja neki, hogy megfeledkezett róluk, s nem érdeklődik húga állapota iránt, pedig az igen súlyos, mert egykilós tumort távolítottak el a testéből. Éppen az idő tájt, amikor Didének — szeptember végén — másodszor is Stockholmba kellett utaznia pár napos kúrára. Megritkulnak a levelek. Anyika ugyan még több-kevesebb rendszerességgel beszámol az itthoni eseményekről, a költő azonban sokkal rit-

kámban szánja el magát a levélíráásra, mint ahogyan azt anyja szeretné. Karácsony másnapján váratlanul hazautazik. Ekkor tudják meg az otthoniak, hogy újabban nehezen nyel, fáj a torka, rekedt a hangja, s hogy a mirigydagánat megnagyobodott és megkeményedett.

Január második felében arról értesíti anyját, hogy ismét Stockholmba kell utaznia. „Ha ott találod gyógyulásod, csak sies oda, hogy mentül előbb egészséges légy” — üzeni neki Anyika (285.), és hozzáteszi: jó barátjuk, Hermann Károly doktor is úgy véli, hogy a rádium, ha előző baját elmulasztotta, mostani betegségét is meg fogja gyógyítani.

A költőn azonban már nem lehet segíteni. Stockholmban, ahova február 5-én utaztak el, Kosztolányinének megmondják, hogy előbb kellett volna jönniük, akkor, amikor a duzzanatot észrevették. A többit is, ami ezután történt, az ő sokat idézett könyvéből tudjuk. A versenyfutást az elmúlással, a születésnapja előtti napon végzett első műtétet, majd a továbbiakat, köztük az altatás, érzéstelenítés nélkül végrehajtott gégemetszést, amely után Dide már beszélni sem tud, a tizenegy vérátömlesztést, s a november 3-án délelőtt beállt halált.

Nem tarthatta be ígéretét, amelyre Anyika utolsó, július elsejei levelében (286.) emlékeztette, s amelyet közvetlenül első operációja után adott neki, amikor váratlanul meglátogatta a szanatóriumban: „Hazamegyek hozzátok, de nevetni.”

DÉR ZOLTÁN

JEGYZET

Amint azt már az *Előszó*ban is jeleztük, válogatásunk anyagát a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára őrzi tíz év óta immár földolgozott állapotban. A teljes Kosztolányi-hagyatékon belül a költő leveleit Ms 4621/213—292 és Ms 4621/296—300, az apáét Ms 4623/3—265, az anyáét pedig Ms 4623/302—473 jelzet alatt. Sáfrány Györgyi *Kosztolányi Dezső hagyatéka — Kosztolányi Dezsőné Harmos Ilona hagyatéka — Hitel Dénes gyűjteménye* című katalógusában (Budapest, 1978) a 49—50., 69—71. és 72—76. lapon regisztrálja ezeket a leveleket.

A költő leveleinek nagyobb része kézzel, néhány darabja géppel írott, többségük keltezett, alkalmi papírra és gyorsan készülhetett, de így is olvasható, annál is inkább, mert harmincról még Kosztolányiné gépelt másolatot csináltatott. A szülőktől eredők zöme szabályos levélpapíron — egy, az 57. kivételével — kézzel írt levél, jól olvasható, s szinte mindegyik keltezással is rendelkezik. A teljes anyag töredéke postai és zárt levelezőlap (hogyan melyek azok, a tartalommutatóból kiderül), ezeken a címzés és a postabélyegző is látható, különben a borítékok hiányoznak.

A leveleket már a költő is megpróbálta időrendbe rakni. Akkor — bizonyára önmaga és a felesége által írt életrajza számára — egy-egy levélcsomóra ráírta, kitől erednek (például „Édesanyám levelei”, „Édesapám levelei”), továbbá születésük évét, néhol egyes levelek elejére is a végén található dátumot.

Könyvünkbe — elsősorban terjedelmi okokból — nem vehettük föl valamennyit. Az apa 130 leveléből ötöt, az anya 172 leveléből 64-et, az író 54 leveléből pedig egyet nem soroltunk be gyűjteményünkbe. Ez azt jelenti, hogy hetvenet elhagytunk, tehát a kötetünkben olvasható 286 levél közül 125 Kosztolányi Árpádtól, 108 Kosztolányi Árpádnétól és 53 Kosztolányi Dezsőtől származik. Csaknem minden esetben azokat

mellőztük, amelyek nem tartalmaznak érdeklődésünkre számot tartó információt.

A szöveget betűhíven közöljük. Ezért a különben jól fogalmazó apa leveleiben szögletes zárójelbe tett fölkiáltójellel — [!] — hívjuk föl a figyelmet az elírásra, hiányzó betűre vagy szóra, nehogy sajtóhibának tekintse az olvasó. Az anya leveleivel ezt nem tehetjük, mert Kosztolányiné nehézkesen fejezte ki magát, nemigen ismerte a helyesírást, gyakori utalással pedig nem akartuk megnehezíteni a folyamatos olvasást.

A géppel írt Kosztolányi-levelekben hallgatólagosan kítettük a hosszú ékezeteket, mivel ezek nem voltak az írógépén, viszont a kézzel írt levelekben, ha nem másolatból közöljük őket, megtartottuk az eredeti ortográfiát.

A dátum nélküli leveleket, töredékeket megpróbáltuk pontosítani, s ott helyeztük el, ahol tartalmuk szerint legvalószínűbb a helyük. Sajnos a 138.-ról utólag kiderült, hogy két évvel előbb íródott, mint ahogyan azt föltételeztük, de akkor már — az előrehaladott nyomdai munkálatok miatt — nem tudtuk a 226.-ról a 88. oldalra áthelyezni.

A leveleket általában nem csonkítottuk meg, vagyis közöljük azokat a sorokat is, amelyeket a szülők és a költő levelein a családtagok írtak, kivált ha azok nem terjedelmesek, nem tekinthetők külön levélnek. Némileg kivételt képez az 1934. január 28-i (266.) levél, amelyben Mariska fontos fölvilágosítással szolgál arról, hogy bátyjának milyen kapcsolatai voltak a Kalangyával és a Reggeli Újsággal. Értékes adatok ezek, mert mindmáig keveset tudunk arról az együttműködési szándékról, amely az újvidéki napilap és Kosztolányi részéről megnyilvánult, s kiegészítik az anya hasonló vonatkozású értesítéseit.

Néhány helyen pár szót — félreérthető felhangjuk miatt, vagy azért, mert nem tudtuk őket elolvasni — kihagytunk. Ezt minden esetben szögletes zárójelbe tett három ponttal — [...] —, az értelmetlen részeket pedig kérdőjellel — [?] — jeleztük.

Idézetek után nemcsak a levél megírásának dátumát tüntetjük föl, hanem számát is, hogy könnyebben meg lehessen találni a vonatkozó részt.

Azokat a szavakat, amelyeket a levelek írói aláhúztak, dőlt betűvel szedettük.

A családi képek a Petőfi Irodalmi Múzeumnak, Horvath Lászlónénak és e könyv szerkesztőjének a gyűjteményéből valók. A fölvételeket Augustin Juriga és Szabó Attila készítette.

Munkánkat hasznos tanácsaikkal, fölvilágosításaikkal és az életrajzi adatok föl kutatásával sokban elősegítették a költő öcssének lányai, özv. Karlicskó Mátyásné Kosztolányi Éva és Horváth Lászlóné Kosztolányi Teréz, valamint Kiss Ferenc, Péter László, Szentgyörgyi István, Bazsant Éva, Harmat Béla és Magyar László. Támogatásukért e helyen is köszönetet mondunk.

NÉVMAGYARÁZAT

A közismert művészeknek, történeti, irodalomtörténeti és közéleti személyeknek csak a nevét tüntetjük föl. Szintén nem közlünk életrajzi adatokat, ha az illetőről a levelekben közölteknel többet nem tudunk. Fölvettük viszont az öcséd, húgod, aranybaba, háziúr, unokám, doktor bácsi és hasonló előfordulásokat is, mintha nevek volnának.

Adám, Adámka = Kosztolányi Adám

Ady Endre 12, 186—187, 260

Alanos, Alanosz = Kosztolányi Adám

Amerikai sógornő = Kunkel Györgyné Kovács Irma

Anta, Anta néni, Antika = Eötvös Józsefné Decsy Antónia

Antika = Brenner Lászlóné Kolár Aliz

Anyika = id. Kosztolányi Árpádné

Apponyi Albert, gróf 353

Apuska = id. Kosztolányi Árpád

Aranka = Kemény Gézané Schlesinger Aranka

Aranybaba = Kosztolányi Veronka

Arany János 132, 147—148, 171, 240, 246, 349, 379, 413

Árpi = ifj. Kosztolányi Árpád Ascher Oszkár 232

Baba 374

Babas = ifj. Kosztolányi Árpád

Babits Mihály 5, 148—149, 172, 181, 204, 413

Babuska = Kosztolányi Veronka

Bakócz Tamás (1442—1521), bíboros, esztergomi érsek, a magyarországi reneszánsz egyik jellegzetes alakja. 148

Ballagó bácsi = Balla Ignác

Balla Ignác (1883—?), újságíró, költő, műfordító, egy időben az Új Idők segéd-szerkesztője volt. 58

Balassa József 167—168

Balassi Bálint 379

Bandi, Bandika = Pókász Endre

Bárdos Artúr (1882—1974), színházigazgató, rendező, színműíró, a két világháború közötti magyar polgári színházművészet egyik leg-haladóbb képviselője. 52

Barkáts Mária 151

Barsyné 161

Baruch Miksa (1863—1926), temesvári nagykereskedő 282

Batancs = Szabó Batancs István

Beck Soma 157

Bécsi professzor 364—365

Belia György (1923—1982), irodalomtörténész, a 19. és a 20. századi magyar irodalom kutatója. 5

Bénis Lázár, pedellus 306

Bénis Lukács, a szabadkai tükörképzőművészeti főkönyvelője. 306

- Berényi János (1902—1944), tanító, költő, író. Versei és elbeszélései a szabadkai és az újvidéki magyar lapokban jelentek meg. 204
- Berta néni 125
- Berzeviczy Albert (1853—1936), konzervatív-szabadelvű párti művelődéspolitikus, esztéta és történetíró, a kulturális élet egyik fő irányítója és reprezentánsa. 420
- Berzsenyi Dániel 138
- Bezdáni tisztelőd = Kisbéry János
- Bicsérdi Béla, a növényi táplálkozást népszerűsítő mozgalom, a bicsérdizmus vezére az első világháború után. 273—275, 280, 283, 291
- Bicskeiné (?—1929) 324
- Bikylere 61
- Birkás Gyuláné Szucsich Adrienne, a szabadkai jótékonyági mozgalmak vezetője, az állami gyermekmenhely elnöke, az Országos Gyermekvédő Liga megbízottja. 55—56
- Bíró Károly (1864—1953), 1902 és 1918 között Szabadka polgármestere. Megválasztása előtt az ellenzék egyik vezéralakja. 62, 400—401
- Borbély Ilona 298
- Borosay Dávid (1854—1929), bencés tanár, számos középiskolai tankönyv szerzője. 235—236
- Borovnjak, Todor, szabadkai gimnáziumi igazgató 87
- Bölcskei Lajos (1876—?), latin és görög szakos tanár. 1900-tól tanított a szabadkai gimnáziumban. 120
- Böske, Bözsi, Kosztolányi Dezsőék cselédje. 80, 185
- Brenner Dezső (Dezsőke, 1890—1968), gyógyszerész, Csáth Géza öccse. Jász Dezső néven tárcái és zenekritikái jelentek meg a szabadkai lapokban és a Nyugatban. 6, 65, 69, 72, 76, 90, 94—96, 133, 135, 137, 139, 159, 162, 165, 202, 225, 247—248, 258, 260, 299, 301, 324, 340, 345, 354, 375, 378
- Brenner József (1826—1887), gyógyszerész, Kosztolányi Dezső anyai nagyapja. 1855-ben költözött Temesvárról Szabadkára, s megnyitotta a harmadik helyi gyógyszer-tárat. 95
- Brenner Józsefné Hofbauer Aurélia (Grószai, 1835—1916), Kosztolányi anyai nagyanyja. 37, 39, 43, 53, 242—243, 382, 387—388, 393
- Brenner József (1860—1945), ügyvéd, Kosztolányi édesanyjának a bátyja. 6, 44—46, 59, 70, 73, 77, 80, 83, 97, 104, 131—132, 150, 152—153, 161, 165—166, 169, 190, 219—220, 224, 244, 277, 285, 297, 299—301, 324—325, 327, 330, 338, 340—341, 346, 349, 383, 406—407, 419
- Brenner Józsefné Budanovics Ilona (1876—1929), az előbbi második felesége. 6, 77, 131—132, 150, 219, 244, 285, 299, 324, 406, 419
- Brenner József (1887—1919), orvos, Kosztolányi Dezső unokaöccse. Csáth Géza néven sokoldalú írói tevékenységet fejtett ki. A századelő irodalmának kiemelkedő egyénisége. 6, 65—66, 120, 165—166, 381, 388—389, 402
- Brenner Józsefné Jónás Olga (1884—1919), Csáth Géza felesége. 65
- Brenner László (Lacika 1899—1981), mérnök, Kosztolányi

- Dezső unokaöccse. 6, 83, 104, 131, 150, 239—240, 276—277, 284—286, 299, 301, 330, 340—341
- Brenner Lászlóné Decsy Etelka (csanádi, 1911) az előbbi második felesége. 340
- Brenner László (1927), az előbbi fia. 340
- Brenner Lászlóné Kolár Aliz (Antika, 1907), Kosztolányi unokaöccsének első felesége. 276, 284
- Brenner Olga (1918), Brenner József (Csáth Géza) lánya, Kosztolányi Dezső unokahúga. 65, 349
- Bródy Mihály (1883—1944), újságíró, a Népszava és a Hírlap munkatársa, a Vajdaság, a Bácsmegyei Napló és a Jugoszláviai Magyar Újság szerkesztője. Versek és tanulmányokat is írt. 181
- Budanovics Antalné Sturcz Jusztina (1852—?), tanítónő, Brenner József ügyvéd anyósa. 83, 299
- Budanovics Margit, Budanovics Ilona húga. 131
- Budanovits Mária (1884—1976), operaénekesnő, Budanovics Ilona húga. Négy évtizeden át volt az Operaház egyik vezető énekes. 232
- Budanovits Szaniszló, Csáth Géza osztálytársa. 120
- Byron, George Gordon Noël, lord 8
- Chrupek Jenő Edga (1887—1926), a budapesti Lorántffy Zsuzsanna Kórház főorvosa, dr. Kosztolányi Árpád iskolatársa, Kosztolányi Dezső barátja. 267
- Cirill és Metód 119
- Conen Vilmos (1866—1938), szabadkai nagykereskedő 61
- Czéner Andorné, az ő lakásában volt dr. Kosztolányi Árpád orvosi rendelője. 72, 90, 95—96
- Czéner Olga, Kosztolányi Dezső édesanyjának a barátnője. 14—15, 55, 62, 253, 343, 353
- Czuczay Emil (1879—1969), gépészmérnök. Az ő irányítása mellett építették a szabadkai városházát 1908 és 1912 között. 18, 20, 261—262
- Czuczay Emilné 262
- Csajkás Balázs, orvos 66
- Csajkás Mihály (1873—?), fizika és matematika szakos tanár 120, 123—124, 223, 228
- Csáth Géza = Brenner József
- Dandine 211
- D'Annunzio, Gabriele 138—139
- Decsy Dezső (1846—1921), gyógyszerész és szódavízigyáros, az Isteni Gondviselés patika tulajdonosa, a költő édesanyjának a sógora. 44, 53, 59, 82—83, 226
- Decsy Dezsóné Brenner Lujza (1856—1943), Kosztolányi édesanyjának a nővére, az előbbi felesége. 6, 44—45, 59, 73, 82—83, 189, 226, 242—243, 263, 277, 300—301, 333, 337—339, 341, 345, 407
- Decsy Dezső (Deke, 1878—1915), a költő unokafivére anyai ágon. A világháborúban esett el november 14-én. 53, 226, 397
- Deosy Dezsóné Szabados Ilona, az előbbi özvegye. 226, 229, 235

- Decsy Etelka (csanádi) = Brenner Lászlóné
- Decsy Gyula gyógyszerész, annak a patikának a tulajdonosa, amelyet Kosztolányi Dezső nagyapja, Brenner József 1855-ben alapított. 53, 73, 95, 100
- Decsy János, százados Budapesten, Brenner József ügyvéd első feleségének a bátyja. 59, 242
- Decsy Jenő (1857—1942), gyógyszerész, Csáth Géza édesanyjának a bátyja. 182, 306, 323, 340, 353—354
- Decsy Jenőné Banai Judit (1896—1925), az előbbi felesége. 182
- Decsy József (1876—1923), topolyai ügyvéd, Decsy Dezső gyógyszerész fia. 64, 226—227
- Decsy Júlia (Jucika, 1920), Decsy Jenő gyógyszerész idősebb lánya. 182
- Decsy Károlyné Klausner Antónia (Tóni néni, 1825—1916), dr. Brenner József ügyvéd első feleségének az édesanyja. 226
- Decsy Lujza (Dúda, 1886—194?), Kosztolányi Dezső unokahúga, Brenner Lujza lánya. 53, 334
- Decsy Sára (1923—1989), Decsy Jenő gyógyszerész fiatalabb lánya. 182, 353
- Deke = Decsy Dezső
- Dembitz Lajos (1854—1938), a század elején Szabadka polgármester-helyettese. 13
- Dér Zoltán (1928), író, kritikus, irodalomtörténész 6
- Dettre János (1886—1944), 1920-tól 1925. október végéig a Bácsmegyei Napló szerkesztője volt. 121, 181
- Dezső, Dezsőke = Brenner Dezső
- Dide = Kosztolányi Dezső
- Dobó Árpád rendőrkapitány 197
- Doktor bácsi = Wilhelm Adolf
- Dúda = Decsy Lujza
- Emánuel Győző, szabadkai törvényszéki bírósági 18
- Emánuel Győzőné, az előbbi felesége. 18, 20
- Endródi Sándor (1850—1920), költő és író 9
- Eötvös József (1867—1938), Decsy Dezső és Brenner Lujza harmadik gyermekének, Antóniának a férje. 44, 53, 63—64, 69, 219, 226, 242, 301
- Eötvös Józsefné Decsy Antónia (Anta, Antika, 1880—1954), az előbbi felesége. 44, 82, 189, 226, 301, 338, 348
- Erzsike, Kosztolányi Dezső gépírója. (?) 155
- Etelka = Pókász Béláné Brenner Etelka
- Évi, Évike = Kosztolányi Éva
- Facsar József 276
- Fejesné 342
- Fenyves Ferenc (Feri, 1885—1935), újságíró, a szabadkai Bácsmegyei Napló kiadója és szerkesztője. Rendszeresen közölte a Nyugat munkatársainak, köztük Kosztolányinak az írásait. Egyetlen kötete *Mégegyszer elmondom...* címmel 1938-ban jelent meg Szabadkán. 6, 48, 50, 98, 103, 112, 121, 124, 126, 128, 132—133, 135, 137—138, 141, 146, 151—152, 156, 161, 165—168, 170, 173, 177, 179—181, 186, 190—191, 193—195, 199—200, 203, 207, 209, 211—212, 215—216, 218, 222, 225, 229, 231—232, 237—238,

- 247—248, 252, 256, 258—259, 262—263, 265—266, 269, 273—275, 277—279, 281—283, 285—286, 292, 295, 297, 299, 307, 318, 323, 328, 333—336, 338—339, 349—351, 354, 356, 358—359, 361—371, 373, 375, 410, 412, 421—423
- Fenyves Ferencné, az előbbi felesége. 323, 364
- Fenyves Lajos (1890—1945), Fenyves Ferenc testvére. Egy időben a Bács megyei Napló felelős kiadója, bátyja halála után pedig névlegesen a felelős szerkesztője. 98, 121, 137, 179, 188, 195, 201, 296, 351
- Ferenczei Németh József, a Pesti Hírlap munkatársa. 205, 220, 222, 224, 254, 259—260
- Ferenc József 386
- Feri = Fenyves Ferenc
- Fodor László, tankönyvíró 101, 103, 159
- France, Anatole 164, 166
- Frank Károly, topolyai ügyvéd 226
- Gábos Nelli (1870—1940), énekesnő, a budapesti Operaház tagja, majd a szabadkai zeneiskola tanárnője, a város zenei életének egyik vezetője. Farkas Béla festőművész édesanyja. 140
- Gančević, Lovre, kilépett szerzetes, gimnáziumi tanár 100
- Garay János 80, 174, 407
- Gárdonyi Géza 374—375
- Géraldy, Paul 173, 181, 183
- Geréb Miksáné, a szabadkai zsidó nőegylet elnöke. 351—352
- Gerevich Emil, tankönyvíró 159
- Gerevich Tibor (1882—1954), művészettörténész, egyetemi tanár, az MTA tagja 127
- Gohl Ödön (1859—?), 1882 és 1895 között a szabadkai gimnázium latin, magyar és görög szakos tanára. 149, 187, 258, 260, 262, 266
- Gohl Ödönné, az előbbi felesége. 256, 258, 260, 262, 266
- Gorkij, Makszim 143—146
- Grosz, budapesti szemészorvos 53, 397
- Grózi = Brenner Józsefné Hofbauer Aurélia
- Gyelmis Gerő (1856—?), bankigazgató, országgyűlési képviselő 261
- Đorđević, Dragoslav, főispán 149, 152—153, 155, 410
- Halász Ignác (1855—1901), nyelvész, fordító, irodalomtörténész 58
- Halbrohr János (1887—1917), Csáth Géza osztálytársa. A fronton esett el. 120
- Haraszi Sándor (1897—1982), publicista, kritikus, a Vajdasági Írás egyik szerkesztője és a Bács megyei Napló munkatársa volt. Kiutasítása után a Korunk budapesti szerkesztője lett. 199—200
- Hatvany Lajos 57, 395—396, 399, 403, 407
- Hauber, orvos 378
- Havas Emil (1884—1944), ügyvéd, író, újságíró. A tizes években a Bácskai Hírlap felelős szerkesztője volt. Novellákat és regényt is írt. 94

- Havas Károly (1887—1944), író, újságíró, a Napló szerkesztője, több regény szerzője. 354
- Háziúr = Ulreich Ottó
- Hegedűs Zoltán 276
- Heisler Zoltán, köztisztviselőben álló szabadkai orvos, szanatóriumtulajdonos. 178, 226, 272
- Heltai Jenő 345
- Herczberger József malomtulajdonos 83, 88
- Herczberger Józsefné, az előbbi felesége. 83
- Herczeg Ferenc 227, 345
- Hermann Károly (1887—1949), orvos, költő, újságíró. Írásai a Hétben, az Új Időkben, majd a Naplóban jelentek meg Ambrus Balázs néven. Orvostudományi dolgozatait magyar, szerb, német, francia, angol lapok közölték. 30, 46, 53, 106, 115, 117—118, 159—160, 227, 241—243, 257, 271, 298, 307, 318—319, 321, 327, 336, 368, 373, 377, 425
- Hirmann Károly városi adótiszt 307, 326—327
- Hofbauer István (1844—1918), Kosztolányi Dezső nagybátyja és keresztapja, később tábornagy. 402
- Hoffmann Alfréd, a budapesti Eggenberger könyvkereskedés társtulajdonosa. 103
- Hoffmann Józsefné, a szabadkai Rókus gyógyszertár tulajdonosa a húszas évek elején. 95—96, 162, 197
- Horatius, Flaccus Quintus 170, 275
- Hornischek Henrik, tankönyvíró 101
- Horvát Henrik 129
- Horvátovics Ernőné 200, 346
- Huygens, Christian (1629—1695), holland fizikus, csillagász 116—117
- Ibsen, Henrik 398
- Ica = Péterfy Jenőné Kovács Ilona
- Ica, Herczberger Józsefné nővére 83—84
- Ifkovits Ivandekits Pál, kórházi igazgató-főorvos 66
- Ignotus 14, 186
- Ili = Péterfy Jenőné Kovács Ilona
- Ilon, Ilona, Ilonka = Kosztolányi Dezsőné Harmos Ilona
- Ilonka néni = Brenner Józsefné Budanovics Ilona
- Imre, tanár 341, 343, 346
- Irma = Kunkel Györgyné Kovács Irma
- Jakab Ödön (1854—1931), költő, a nép-nemzeti költői irány híve. 164
- Jakobcsics Jenő 276
- Jani bácsi = Decsy János
- Jászai Mari 232
- Jedlik Anyos István (1800—1895), természettudós és felfedező, a kísérleti fizika kiváló művelője és oktatója. 117
- Jendrassik Ernő (1858—1921), bel- és ideggyógyász, egyetemi tanár, a MTA tagja 45, 52, 397
- Jenő = Péterfy Jenő
- Jenő bácsi = Decsy Jenő
- Jókai Mór 259
- Józi bácsi = Brenner József ügyvéd
- Jucika = Decsy Júlia
- Juhász Gyula 5, 164, 205

Julcsa, Julis, cseléd 33, 43, 47

Juliska = Vidéky Júlia

Kákonyi Ilona 265

Kant, Immanuel 136, 149

Karinthy Emília, Karinthy Frigyes húga 173

Karinthy Frigyes 161, 173, 190, 192, 194—195, 204, 213, 268—269, 395, 410, 413

Karinthy József (1892—1975), Karinthy Frigyes öccse. A háború elején a frontra került. A húszas évek óta Párizsban élt. Róla írta Karinthy Ferenc *Uncle Joe* c. könyvét (1989). 390—391

Károly = Schlesinger Károly

Kemény Géza (1869—1925), városi tanácsos, Kosztolányi Dezsőné sógora. 235—236

Kemény Gézáné Schlesinger Aranka, az előbbi özvegye. 236, 343, 361

Királyházi Ruffy Pál, a tízes években az országos állami gyermekmenhelyek főképviselője. 55—56

Királyházi Ruffy Pálné Szép Blanka, az előbbi felesége. 55

Király István (1921), irodalomtörténész, kritikus. Főleg a 19. és a 20. század magyar irodalmával foglalkozik. 380

Király Lajos, tankönyvíró 159

Kirka Balázs (1871—?), gimnáziumi hittanár 139

Kisbaba = Kosztolányi Teréz

Kisbéry János (1901—1975), bezdáni napszámos, majd gyári munkás. Kosztolányi nagyra értékelte íráskészségét. Cikkei a *Kalangyában* és az *Új Időkben* is jelentek. 332, 336

Kiss Ferenc (1928), irodalomtörténész, kritikus, a Kosztolányi-életmű kutatója. 6, 379, 414

Kiss Ferenc (1892—1978), színész 232

Kiss József (1843—1921), költő, lapszerkesztő, a 19. század végi magyar líra egyik legkiemelkedőbb képviselője. 260

Kiss Zoltán, szabadkai orvos 66

Kis Vilmos (1892—1944), gyógyszerész, író. Külmunkatársra volt a *Naplónak*. 1934-ben az ő szerkesztésében indult meg a *Hétről Hétre* c. irodalmi és társadalmi hetilap. Írói álneve: Magister. 95

Klein Adolf, szabadkai kórházi orvos 66

Kohajda Margit 267

Kolár Antika (Aliz) = Brenner Lászlóné. A levelekben 1926. jún. 8-tól kezdve említik.

Kolárné, Kolár Aliz anyja. 284

Koncsek Kálmán (1864—1916), német és latin szakos tanár 120

Kordics 60, 62

Kosztolányi Adám (Ádámka, Alanos, Alanosz, 1915—1980), a költő fia. Budapesten végezte a középiskolát és az egyetemet. Több tanulmányt írt, főleg az édesapjáról. 6, 27—44, 46, 48—52, 54, 56—57, 61, 63, 67, 69—73, 77, 79—80, 83—84, 87—88, 92, 98—99, 104, 107—108, 110—111, 119, 121, 124—127, 129—130, 132, 134, 136, 140, 142—144, 146, 157, 162, 164—165, 167, 173, 177, 182, 185—186, 188, 191, 193—195, 198, 203, 207, 210—211, 215, 217—218, 220, 222, 225—226, 229, 233, 235—236, 239—

240, 243, 245, 247—250, 252, 255, 258, 263, 271, 277, 279—289, 291—293, 295, 297, 300—301, 304, 309, 313—314, 317—319, 323, 326, 328—329, 334, 337—340, 347—349, 351, 353—357, 359—360, 364—365, 367, 371, 384, 391—396, 402—403, 406—407

Kosztolányi Agoston (Nagyapa, 1824—1895), Kosztolányi Dezső nagyapja. Részt vett a szabadságharcban. Miután hazatért törökországi és amerikai emigrációjából, rőfősüzetlet nyitott Szabadkán, majd az első bank pénztárosa lett. 141, 243, 267, 291—292, 300, 399

Kosztolányi Agostonné Kádár Rozália (nagyamama, 1829—1916), Kosztolányi nagynanyja. 11, 14, 19, 25, 27—28, 37—41, 43—44, 48, 187, 243, 254, 384, 387—388, 393

Kosztolányi Árpád, ifj. (Arpi, Babas, 1886—1966), orvos, a költő öccse. Középiskolai tanulmányait Szabadkán, az egyetemet Budapesten végezte. 1914. július 31-én kivezényelték az orosz frontra, s ott fejsérülést szenvedett. Leszerelése után orvosi gyakorlatot Szabadkán, Palicson és Ludaspusztán folytatott. 1945. szeptember elejétől Kanizsán élt 1963 októberéig, majd visszaköltözött Szabadkára a családi házba. Itt is halt meg. 5—6, 14, 16—20, 24, 26—33, 35, 37, 39, 41, 43, 47—48, 50, 52, 55—56, 58, 60—62, 68—71, 73—75, 81, 89—95, 97—101, 103—106, 110, 114—115, 118, 124—125, 129—131, 133—135, 140, 142, 146, 160—162, 165, 169, 175—176, 178, 181, 185, 189, 193, 195—197, 199—202, 205, 208—210, 213, 220—222, 224—225, 227—231, 233—234, 238—244, 246—249, 251, 254, 256—258, 263, 265—267, 269—272, 274,

277, 279, 283—284, 286—290, 295, 297—298, 300—301, 303—304, 306—307, 312, 314—327, 330—331, 333—336, 339, 342, 344—347, 350, 352, 354—355, 357, 361, 363—370, 373, 375—377, 381, 385—389, 391—393, 397—398, 401, 403—404, 406, 415—417, 419, 423—424

Kosztolányi Árpádné Kovács Teréz (Teri, 1900—1972), az előbbi felesége. Budapesten született. Csecsemővédő női tanfolyamot végzett. Ekkor ismerkedett meg későbbi férjével, akivel 1919. május elséjén kötött házasságot. Három gyermekük született: Eva, Veronka és Teréz. 6, 73, 75, 88—90, 92, 97—98, 103—104, 106, 110, 115, 125, 129, 140, 146, 154—155, 162, 165, 178—179, 182, 197, 202, 205, 212, 229, 239, 241, 244—245, 249, 251, 257, 259—260, 272, 279, 287, 294, 300, 310, 312, 322, 326—327, 336, 348, 350—354, 359, 365, 367, 376, 403

Kosztolányi Attila, belügyminisztériumi tisztviselő, pénzügyi tanácsos 55, 267, 398

Kosztolányi Dezsőné Harnos Ilona (Ilon, Ilonka, Manyi, 1885—1967), színésznő, író, a költő felesége. Több fővárosi színházban (Magyar Színház, Belvárosi Színház, Vígyszínház) szerepelt. 1913. május 9-én feleségül ment Kosztolányi Dezsőhöz. — Elbeszéléseiben időszerű társadalmi kérdéseket boncolgat. Férjéről írt életrajza máig a Kosztolányi-irodalom megkerülhetetlen forrásműve. Kötetei: *Kosztolányi Dezső* (1938), *Tüzes cipőben* (önéletrajzi regény, 1948), *Karinthy Frigyes* (1988). 5—6, 10—12, 14—15, 17, 24—25, 28—32, 34, 36—38, 40—46, 48, 50—52, 54, 56, 58—

59, 67, 70—71, 80, 88, 104, 107—108, 111, 119, 121, 125—127, 129—130, 134, 136, 140, 142, 146, 155, 157, 162, 165—166, 173—175, 183, 185—186, 188, 207, 209—210, 219—221, 234—235, 240, 243, 245, 247—248, 252—253, 255, 263, 271, 273—274, 276—277, 282—283, 287, 289, 292, 300—301, 304, 313—314, 317—319, 323, 326, 328—329, 335—336, 339—340, 346, 348, 351, 353—354, 356—357, 360, 364, 367, 371, 374—375, 377, 382—384, 393, 397, 408, 416, 423, 425

Kosztolányi Éva (Évi, Évike, Pucika, 1921), ifj. Kosztolányi Árpád legidősebb leánya. Szabadkán született, itt is érettségizett 1940-ben. Szege-den elvégezte a védőnőképző főiskolát. 1944. október 20-án férjhez ment Karlicskó Mátyás budapesti mérnök-höz. Budapestén él. 6, 73, 77, 79—80, 83, 86, 89—90, 92, 98, 101, 104, 107, 110, 112, 125—126, 129—130, 155, 157, 162, 167, 182, 189, 197, 201—203, 205—206, 208, 211, 212—213, 220, 225, 229—230, 232, 234, 238—245, 247, 249, 253, 255, 258—259, 261—263, 266, 268, 276—278, 284, 286—288, 294, 301, 312—313, 317—320, 323, 325—327, 330—332, 334—338, 341—342, 345—347, 351—353, 361, 363—367, 372—376, 407, 420—421, 424

Kosztolányi Jánosné Filáczy Veronika, özv. (1800—1873), a költő dédanyja. 267

Kosztolányi Mária (Macsa, Macsuka, Marcsa, Mariska, 1888—1967), a költő húga. Miután szülővárosában, Szabadkán elvégezte a kereskedelmi középiskolát, tisztviselőként dolgozott és a Nép-körben gyermekelőadásokat rendezett. Róla mintázta Kosztolányi *Pacsirta* c. regé-

nyének főszereplőjét. 5—6, 8, 15, 21, 28, 31—33, 36, 38—40, 44, 47, 60—61, 63, 68, 70—71, 73, 75, 83—84, 96—98, 105, 108, 110, 115, 124—125, 129—130, 133—135, 140—142, 146, 155, 166, 169, 178, 182, 185, 190—193, 195, 198—199, 202—206, 209, 213, 215, 218, 222—227, 229, 237, 241—245, 247, 249, 255—256, 258, 261—269, 271—272, 274—275, 277—279, 282, 287, 289, 292, 294—297, 300, 303—304, 306—320, 325—329, 331, 334, 337, 340—341, 347, 349—350, 352—353, 355, 357—363, 370, 373, 376—378, 385, 391, 394, 405, 410, 415, 417—419, 421, 423

Kosztolányi Teréz (kisbaba, 1934), Kosztolányi Árpád legfiatalabb lánya. Ludaspusztán született. Iskolai tanulmányait Kanizsán és Szabadkán végezte. 1961. április 29-én férjhez ment Horváth László szabadkai optikus-hoz. 1955-től 1983-ig ápolónőként dolgozott. 367, 372, 376

Kosztolányi Veronka (aranybaba, babuska, Vera, 1933—1977), Kosztolányi Árpád közezső lánya. Ludaspusztán született. Szabadkán érettségizett, majd elvégezte a belgrádi tanárképző főiskolát. 1955. május elsején férjhez ment Rüll István zombori építészhez. 1966-ban családjával Svédországba költözött. 1977. január 7-én az NDK-ban, Greiswaldban autóbalesetben életét veszlette férjével és legfiatalabb gyermekével, Évával együtt. 355—357, 363, 365, 367—370, 372—373, 376, 421, 424

Kovács Oskolás Lajos, gazdálkodó, id. Kosztolányi Árpád unokatestvérének fia. 196, 306

Krausz Leó, szabadkai orvos 66

- Krúdy Gyula 181, 420
- Kulhanek Ferenc, a szabadkai Napló budapesti munkatársa. 360
- Kuluncsich Pál (1859—1915), hittanár 120
- Kunkel Györgyné Kovács Irma (1895—1974), dr. Kosztolányi Árpád sógornője. A tízes évek elején kivándorolt az USA-ba. 88—89, 91—92, 95, 103, 132, 351, 367, 372
- Kürtessy Rezső, polgári iskolai igazgató Bácsstopolyán. 63
- Lacika = Brenner László
- Lányi Ernő (1861—1923), zeneszerző, karmester, a 1907-től a szabadkai zeneiskola igazgatója. 230, 384
- Lányi Géza = Lányi Viktor
- Lányi Hedvig (1894—1984), orvosnő, Lányi Ernő lánya, Kosztolányi Fecskelánya. 5, 381—382, 384
- Lányi Viktor (Géza, 1889—1962), zeneszerző, író és műfordító, Lányi Ernő fiatalabb fia. 139, 342
- Légrády Károly 64—66
- Licht József (1887—1915), ügyvéd, Csáth Géza osztálytársa. A galíciai fronton esett el. 120
- Liuba Kornél (1880—?), rajztanár, festőművész 60
- Loósz István (1868—1920), latin és magyar szakos tanár, irodalomtörténész, tankönyvíró, a második Ady-könyv szerzője. 120
- Löschinger Béla (1872—?), festő. Szabadkézi és mértani rajzot tanított a szabadkai gimnáziumban a század elején. 120
- Lossy 129
- Lujza néni = Decsy Dezsőné Brenner Lujza
- Macsa, Macsuka = Kosztolányi Mária
- Magyar Pál, katonatiszt 16
- Mamuzsich Benedek (1852—1919), népiskolai igazgató, majd 1887-től a szabadkai gimnáziumban tanított természetrajzot, kémiát és földrajzot. 64
- Mamuzsich Benedekné, az előbbi özvegye. 105
- Mamuzsich Matild, az előbbi lánya. 105
- Mandl, orvos 24
- Mann, Thomas 102
- Manojlovié, Dušan, üzemvezető 152
- Manyi = Kosztolányi Dezsőné Harnos Ilona
- Marcsa, Mariska = Kosztolányi Mária
- Matkovich Miklós (1864—1945), torna- és vívótanár 120, 123
- Mattyasovszky Kasszián (1879—1935), paptanár, számos fizika- és matematika-tankönyv szerzője. 188
- Mayer, Julius Robert (1814—1878), német orvos, fizikus 166
- Melha, Armand 10
- Mérey Ágost (1845—1928), történelem és földrajz szakos tanár. 1874-től tanított a szabadkai gimnáziumban. 86, 120, 123—124
- Mihajlović, kereskedő 220
- Mihalik István, budapesti számtantanár 235—236, 247—248

- Mijatov, Milorad, ügyvéd, Kosztolányi Dezső volt osztálytársa. 223, 290, 294
- Mikes Flóris (1900—1928), költő, kritikus, publicista, fordító 145, 232, 413
- Mikes Kelemen 145
- Mikić, Aleksandar, tanfelügyelő 85, 151, 331
- Mikszáth Kálmán 116
- Mikuska József, malomtulajdonos 84, 88
- Milkó Izidor (1855—1932), író, újságíró. Tagja volt a Petőfi Társaságnak és egyik alapítója a Dugonics Társaságnak. Írásainak jó része Baedeker álnéven jelent meg. Nagy érdemeket szerzett a szabadkai művelődési intézmények létrehozásában. 121, 124, 135, 182, 186—188, 200, 273
- Mirkovszky Mária 232
- Miskolczi Sándor, vasúti üzletvezetőségi tisztviselő 306
- Móka bácsi = Halász Ignác
- Molnár Ferenc 167
- K. Molnár János, a budapesti Eggenberger könyvkereskedés társtulajdonosa. 103
- Móra Ferenc 351
- Móricz Zsigmond 227, 420
- Mukits Simon, ellenzéki pártvezető, az ószirózsás forradalom idején a Nemzeti Tanács elnöke Szabadkán. 62, 400—401
- Munk Artúr (1886—1955), orvos, regényíró. Kosztolányi Dezső baráti köréhez tartozott. 122, 178, 261, 272, 283, 337, 409
- Munk Artúrné, az előbbi felesége. 261, 337
- Mussolini, Benito 139
- Nachodszky Manó, nyugalmazott alezredes a századforduló első éveiben. 197
- Nádasy József (1869—1925), színházigazgató 12—13
- Nagy Endre 139, 161, 232
- Nagyapa = Kosztolányi Ágoston
- Nagymama = Kosztolányi Ágostonné Kádár Rozália
- Nagy Ödön, ügyvéd. Szabadka kulturális és politikai életének ismert alakja a húszas és harmincas években. 226
- Német Anna, Német Simon vasúti altiszt leánya. 306
- Német Etelka, az előbbi testvére. 306
- Német Simon, szabadkai vasúti altiszt 306
- Nero, Claudius Caesar Germanicus 158
- Newton, Isaac 116
- Nietzsche, Friedrich 398
- Nobel, Alfred 167
- Ódry Árpád 232
- Olga = Brenner Olga
- Olga néni = Czéner Olga
- Orska, Maria, német színésznő, a tízes évek közepén európai hírű művész. 143, 146
- Pápa = XI. Pius
- Pap Lajos 322
- Pásztory Endre (1872—?), magyartanár. 1901-től 1918-ig a szabadkai gimnáziumban tanított. 149, 151, 156, 168, 200, 346, 411
- Pataki (Milkó) Cora (1908), zongoraművész, pedagógus.

- 1946-tól 1966-ig a szabadkai zeneiskola igazgatója. 140, 183, 187
- Pataki Károly (1877—1957), vasúti mérnök, az előbbi édesapja. 183, 187
- Pataki Károlyné Szász Irma (1883—1961), az előbbi felesége. 183, 187—189
- Péchy Blanka 232
- Penavin, Velimir (1882—1935), történelem és latin szakos tanár 100
- Pepike = Wéber Jozefina
- Petényi Gyula (1888—1939), magyar és német szakos tanár 168, 411
- Péterfy Jenő (1889—1966), budapesti gépészmérnök, dr. Kosztolányi Árpád sógora. 284, 342, 355
- Péterfy Jenőné Kovács Ilona (Ica, Ili, 1897—1974), az előbbi felesége. 84, 140, 229, 263, 284, 286, 339, 342, 347—349, 368—371, 373—374, 376
- Pethes Imre 166
- Petőfi Sándor 111, 145, 148, 189, 233, 327, 379, 398—399, 413
- Petrović, Veljko (1884—1967), költő, író irodalom- és művészettörténész, a jugoszláv irodalom kiemelkedő alakja. Baráti kapcsolatban állt Kosztolányival. 84, 86, 153, 309, 313, 408, 416
- Phaedrus, Gaius Iulius 111
- Piliszke = Brenner Olga
- Pista bácsi = Hofbauer István
- Prukovits József 311
- XI. Pius, Achille Ambrogio Damiano Ratti (1857—1939), 1922-től volt pápa. 130, 132, 139, 142—143, 146
- Plavčić, Kosta, községi kerületi orvos 66
- Poe, Edgar Allan 141
- Pókász Béláné Brenner Etelka (1888—1960), Kosztolányi Dezső unokahúga. Férje budapesti középiskolai rajztanár volt. 324, 330
- Pókász Endre (1912—1950), Brenner Etelkának, Kosztolányi Dezső unokahúgának és Pókász Béla budapesti rajztanárnak a legidősebb gyermeke. 330, 349
- Pollák Lajos, Csáth Géza osztálytársa. 120
- Popović, Milivoj, főispán 140, 146, 226, 267
- Pósa Lajos (1850—1914), költő, újságíró. Gyermeekversei egykor rendkívül népszerűek voltak. 58, 232
- Pucika = Kosztolányi Éva
- Radakovich Mária (1899—1978), Kosztolányi Dezső utolsó szerelme. 424
- Radó Imre (1885—1944), író, újságíró, a Vajdasági Magyar Írók Almanachjának és a Kalangyának egyik szerkesztője. 421
- Radvánszky István, Csáth Géza osztálytársa. 120
- Rafajlović, Miloš, ügyvéd, Csáth Géza osztálytársa. 120—121, 150, 267
- Rákosi Jenő (1842—1929), író, publicista. A középosztály és a dzsentri politikai és világnézeti vezére volt. 335
- Regőcei orvos = Csáth Géza
- Reisner Lajos, 1918 őszén a szabadkai Nemzeti Tanács tagja. 61
- Reiss Sándor, gyermekorvos 201—202, 331
- Reiter Ilonka, énekesnő 140

- Révfy Jenő, doktor. 1924-ben abbahagyta orvosi gyakorlatát és Majsa község közelében levő birtokán gazdálkodott. Az ő palicsi villájában és szabadkai házában volt dr. Kosztolányi Árpád rendelője. 89, 93, 106, 118, 120, 208, 408
- Révfy Zoltán (1870—1928) magyar és latin szakos tanár. A század első éveiben a szabadkai gimnázium önképzőkörének vezetője, akivel a nyolcadikos Kosztolányi ösztetűzött, s emiatt kizárták az iskolából. 276
- Reviczky Gyula (1855—1889), költő, író, esszéíró, a fiatal Kosztolányi legkedveltebb költője. 375
- Rex Sándor, Csáth Géza osztálytársa. 120
- Richter Nándor (1881—1944), 1905-től a szabadkai gimnáziumban tanított magyar és latin nyelvet, később írói portrékat is írt. 50, 168, 411
- Riesz, orvos 66
- Rothermere, Harold, lord, újságtulajdonos 420
- Rózsa 84
- Rumszauer György 276
- Sághy Etelka, id. Kosztolányi Árpádné barátnője. 349—350
- Sántha György, orvos 66, 227
- Sas Ede (1869—1928), író, ifjúsági író, újságíró 143
- Schal, hadnagy 16
- Schlesinger Károly ügyvéd, Kosztolányi Dezső sógora. 127, 133
- Schreiber Zoltán, szemészorvos 325, 348—349, 355
- Schuster Gyula, budapesti orvos. Kosztolányi Dezső és Csáth Géza baráti köréhez tartozott. 113, 115
- Scossa Zoltán (1858—1919), tűzoltóparancsnok 64
- Seifert 299
- Sercer, Ivan szemorvos 325
- Shakespeare, William 260
- Siemens, Werner (1816—1892), német fizikus, a dinamó feltalálója, a modern elektrotechnika egyik úttörője. 117
- Simonyi Vilmos, szabadkai nótaköltő 327—328
- Sinkovich Gábor, gimnáziumi tanár 100
- Sitkei Kramarits Viktor 314—315, 417—418
- Sokčić, Josip (1902—1968), író és publicista. A harmincas években a Napló belső munkatársa és a Neven szerkesztője. Több könyve is megjelent. 199
- Somlay Artúr 232
- Somlyó Zoltán (1882—1937), költő, újságíró. 1911-ben a szabadkai Bácskai Hírlap segédszerkesztője. Kosztolányi Dezső meghitt barátja volt. 167, 216, 218, 238, 250—251, 309, 413—414
- Stadler Aurél (1894—1973), gyógyszerész, költő, szakíró 349, 366
- Steiner Kálmán, a húszas években a szabadkai Ferrum gyár vezérigazgatója. 152
- Streliczky Antal (1853—1925), törvényszéki bíró 200
- Surányi Miklós (1882—1936), író, újságíró 268, 273
- Szabados Béla (1879—1945), Decsy Dezső gyógyszerész harmadik lányának, Margitnak a férje. 344

- Szabados Ilona = Decsy Dezsőné
- Szabó Batancs István (1884—?) 1907-től 1918-ig latin nyelvet és történelmet tanított a szabadkai gimnáziumban. Szoros barátság fűzte Kosztolányihoz és Csáthoz. 230, 344, 356
- Szabó Miklós 129
- Szalay Fruzina (1864—1926), költő, műfordító. Versei és fordításai a fővárosi lapokban jelentek meg. 250—251, 413
- Szalay Mátyás (1860—1925), városi rendőr főkapitány 200
- Szalai Mihály, budapesti lapszerkesztő 178
- Szalai Stefánia, az előbbi lánya. 178
- Szántó Róbert (1891—1941), ev. lelkész Szabadkán, költő, író, 1921 és 1928 között a Vándorút felelős szerkesztője, a Magyar Párt főtítkára, több kötet szerzője. 140, 176
- Szende Béla, Csáth Géza osztálytársa. 120
- Szenteleky Kornél (1893—1933), költő, író, műfordító, szerkesztő, a jugoszláviai magyar irodalom szervezője és vezető egyénisége volt. Szerkesztette a szabadkai Vajdasági Írást, majd 1932-ben Csuka Zoltánnal megindította a Kalangya c. folyóiratot. 205
- Szokoly, alezredes, Szabadka katonai parancsnoka. 1918 őszén. 61
- Stojkovicné Babos Ilona 191
- Sztraka Gódor János (1880—1916), 1910-től fizikát és matematikát tanított a szabadkai gimnáziumban. A városi társadalmi életének is megbecsült tagja volt. 48
- Sztrókay Kálmán (1886—1956), ismeretterjesztő író, újságíró, műfordító, Csáth Géza osztálytársa. Kosztolányi baráti köréhez tartozott. Mintegy harminc könyve jelent meg. 120, 260, 266
- Szudárovits Ferenc, a szabadkai állami gyermekmenhely igazgató-főorvosa. 66
- Tamás István (1904—1974), újságíró, költő, író. Éveken át a Bácsmezei Napló munkatársa volt. Művei közül különösen fordultatos cselekményű diákregényei voltak népszerűek. *5 világrész a Szajna partján* c. könyvének előszavát Kosztolányi írta. 181, 188
- Tantos János, pedagógus 187
- Taugner József, őrnagy 217—218, 221—222
- Tauper Alfréd (1879—1945). 1904-től a szabadkai gimnáziumban tanított földrajzot és természetrajzot. Nevezetes rovargyűjteménye, mely a hatvanas évek elején elpusztult. 50
- Tauszner = Taugner József
- Teri = ifj. Kosztolányi Árpádné Kovács Teréz
- Tomán Sándor (1898), újságíró, 1920 és 1929 között az újvidéki Délbácska szerkesztője, 1929-től 1944-ig a Reggeli Újság főszerkesztője. 362
- Tompa Mihály 352
- Toncs Gusztáv (1859—1938), magyar és filozófia szakos tanár. Harminc éven át a szabadkai gimnáziumban oktatott, amelynek legna-

- gyobb tekintélynek örvendő tanára volt. Kosztolányi szerint írói pályájára ő adta az útavalót. A város és a megye újságjainak a munkatársa volt, de fővárosi lapokban is publikált. Tanulmányai a magyar és a világirodalom nagyjaival foglalkoznak. Szerkesztette a Tanügyi Lapokat és 1909-ben megalapította a felső kereskedelmi iskolát. 120, 212
- Tóni néni = Decsy Károlyné Klausner Antónia
- Tóth Árpád 395
- Törlei Gyula (1856—1935), a szabadkai gazdasági egyesület díszelnöke. 261
- Török Ármin, orvos 227
- Török Béla, kórházi főorvos 50, 66
- Ulreich Ottó, vaskereskedő. Nála laktak Kosztolányiék a húszas években. 72, 74, 87, 96, 168—169, 201—202, 209, 223, 265, 289—290, 293—296, 304
- Ulreich Ottóné, az előbbi felesége. 87—88, 289—290, 295—296
- Vágó Béla 10
- Váli Gyula (1866—1930), városi mérnök, a szabadkai Szeretet nőegyesület titkára. 105—106
- Valkányi Rezső 276
- Váradi Antal (1854—1923), író, drámaíró és költő 31
- Varsányi Irén (1878—1932), színésznő, a magyar színjátás egyik legnagyobb alakja. 232
- Veidt, Conrad (1893—1943), német színész. Nemcsak színpadon, hanem filmekben is klasszikus értékű alakításokat nyújtott. 260
- Vera = Kosztolányi Veronka Verebélyi, budapesti orvos 24, 388
- Vermes Károly, földbirtokos 64
- Vidéky Júlia, Vidéky Richard felesége. 256, 274, 329, 355
- Vidéky Richárd, budapesti szemorvos, egyetemi magántanár 52—53, 256, 258, 274
- Vig Zsigmond Sándor, szabadkai könyvkereskedő 163,
- Virág Benedek (1754—1830), költő, műfordító, történetíró, a magyar ódaköltészetnek Berzsenyiig legnagyobb mestere. 258, 327
- Virágh Ferenc 258
- Vojnić Tunic, Antun, r. k. hitoktató 100
- Vojnich Tunich János (1885-?), fizika és matematika szakos tanár. A tízes évek elejétől a szabadkai gimnáziumban tanított. 124
- Vojnics Hajdú Ida 254
- Vörösmarty Mihály 148, 323, 379, 413
- Vranje 339
- Wagner, Richard 398
- Webel János (1863—?), a szabadkai gimnázium latin és görög szakos tanára. 133
- Wéber Jozefina (Pepi, Pepike), Kosztolányi édesanyjának a barátnője. 125, 197, 245, 251, 311—312
- Wesselényi Ferenc 84
- Widmar Antal, fordító a budapesti olasz követségen. 155, 158
- Wilheim Adolf (1853—1933), kórházi főorvos, a Kosztolányi

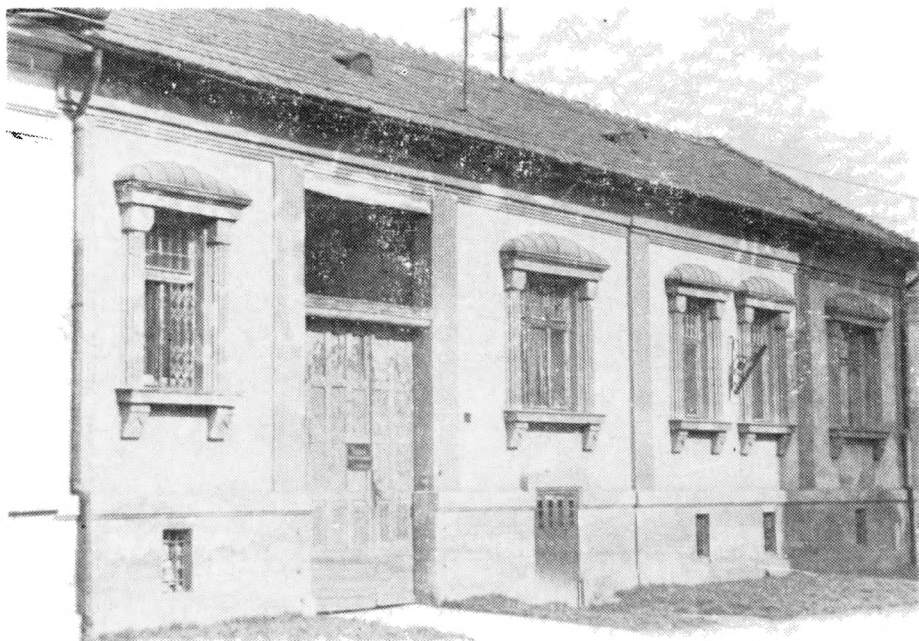
- lányi család háziorvosa. 21,
23—25, 28, 37, 39—40, 50, 178,
358, 393, 422
- Wilheim Imre, orvos 50, 66,
178, 331—332
- Wilheim Imréné Szalai Stefá-
nia, az előbbi felesége, Sza-
lai Mihály budapesti lapszer-
kesztő leánya. 178
- Wilheim Jenő, ügyvéd 306, 359
- Wilheim Kálmán, Csáth Géza
osztálytársa. 120
- Wilmár = Widmar Antal
- Winkler István 276
- Zempléni Árpád (1865—1919),
költő, műfordító, több bu-
dapesti és vidéki lap mun-
katársa. 50
- Zimányi Mária 264
- Zimányiné 264
- Zimányi Vilma 264
- Zsemberiné 329
- Živojnović, minisztériumi elő-
adó, tanfelügyelő 76

A LEVELEK CÍMZETTJEI

Kosztolányi Árpád, id. (Apuska, Szabadka, 1859, jan. 11. — Szabadka, 1926. dec. 3.), főgimnáziumi tanár. Apja, Agoston (1824—1895) a szabadságharcban honvéd százados, később bankhivatalnok. Anyja Kádár Rozália (1829—1916). Középiskolai tanulmányait szülővárosában, az egyetemet Budapesten és Berlinben végezte el. 1881-ben lediplomált (képesítése fizika és kémia). Miután 1882. december 27-én megválasztották tanárnak, 1883-tól a szabadkai gimnáziumban tanított matematikát és fizikát negyvenkét éven át, 1924 elejéig. Ugyanennek az intézetnek tizennyolc évig volt az igazgatója: 1900. aug. 28-tól 1918 végéig. — Fiatalkorában verseket, tárcákat, elbeszéléseket írt a helyi lapokba. Szakcikkei a budapesti folyóiratokban jelentek meg. Több tanulmánya található a gimnáziumi értesítőkből. Munkái *Az ingamozgás elmélete* (Eszék, 1883), *A kamatszámolás reformterve* (Szabadka, 1897).

Kosztolányi Árpádné Brenner Eulália (Anyika, Szabadka, 1866. febr. 12.—Szabadka, 1948. jún. 20.) Szülei: Brenner József (1826—1887) gyógyszerész és Hofbauer Aurélia (1835—1916). Testvérei: Lujza (1856—1943), József (1858—1858), József (1860—1945), Dezső (1862—1882) és Jenő (1863—1865). 1884. júl. 5-én ment férjhez. Négy gyermeke volt: Dezső (1885—1936), Árpád (1886—1966), Mária (1888—1967) és Gusztika (1890, élt egy napot).

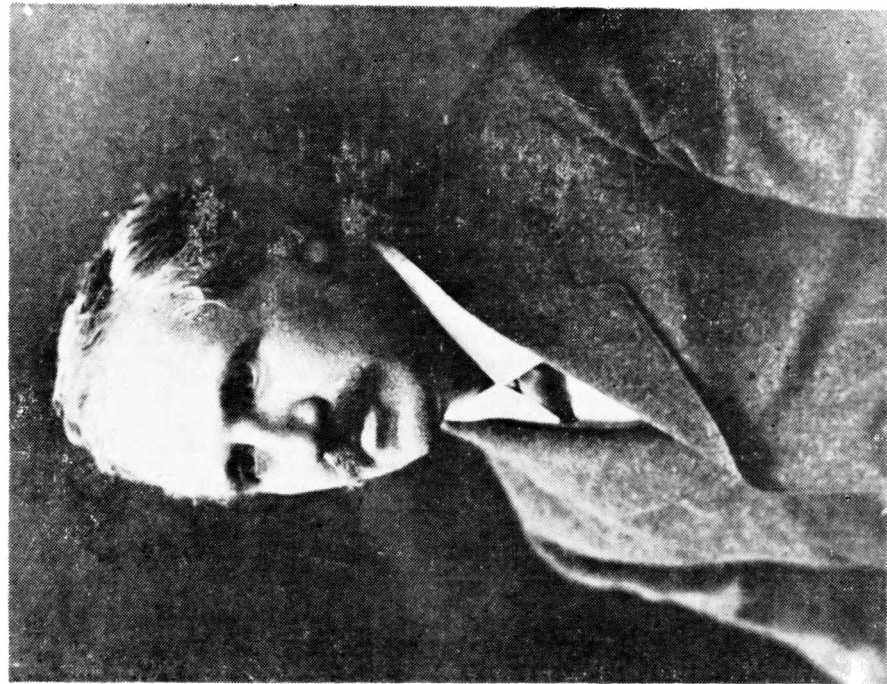
Kosztolányi Dezső (Dide, Szabadka, 1885. márc. 29.—Budapest, 1936. nov. 3.) Miután 1903-ban magántanulóként leérettségizett a szabadkai gimnáziumban, beiratkozott a budapesti egyetem bölcsészeti karának magyar—német szakára. 1904-ben rövid ideig a bécsi egyetem hallgatója. 1905 végétől négy hónapon át a Bácskai Hírlap segédszerkesztője, majd 1906-tól a Budapesti Napló munkatársa. Már első könyvét, az 1907-ben megjelent *Négy fal között* című verseskötetét elismeréssel fogadja a kritika, de országos sikert csak *A szegény kisgyermek panaszaival* (1910) ér el. Az ezt követő két és fél évtized alatt századunk magyar irodalmának egyik legváltozatosabb és legjelentősebb életművét hozza létre.

Az egykori Damjanich urcai szülőház, amelynek helyén ma a Pátia Szálló áll

A gimnázium igazgatói lakása, ahol Kosztolányiék 1900 ~~1920~~ 1921 végéig laktak

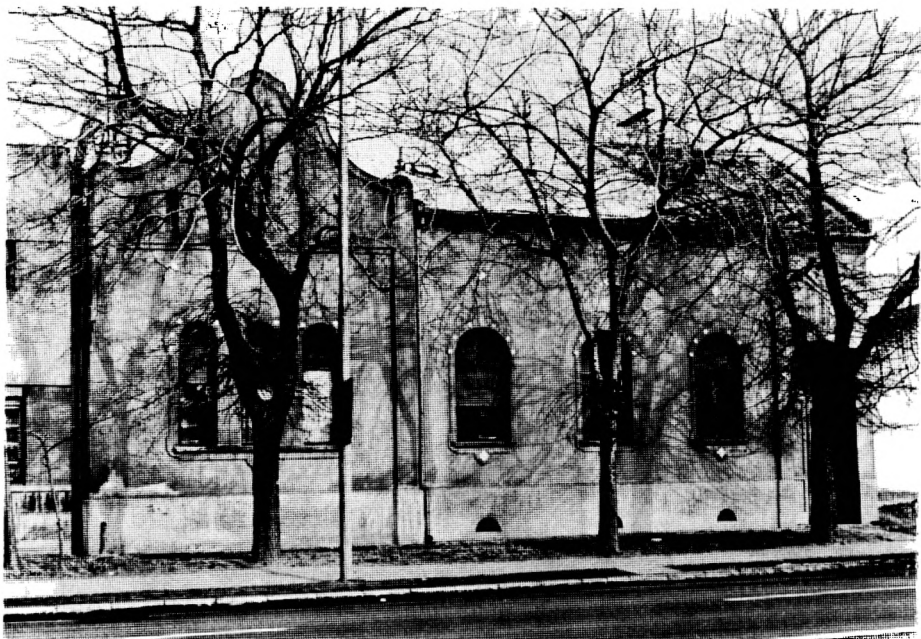
Édesapja, Kosztolányi Árpád

Édesanyja, Brenner Eulália

Az író szülei idős korukban

*Ebbe a házba költöztek 1921 decemberében
(Belgrádi, ma Ivan Milutinović út 9.)*

*Az új otthon 1926 november közepétől
(Sudarević, ma Matija Gubec u. 40.)*

Az országos hírnév küszöbén

A pálya elején (1905 k.)

Székely Aladár nevezetes felvétele (1919. k.)

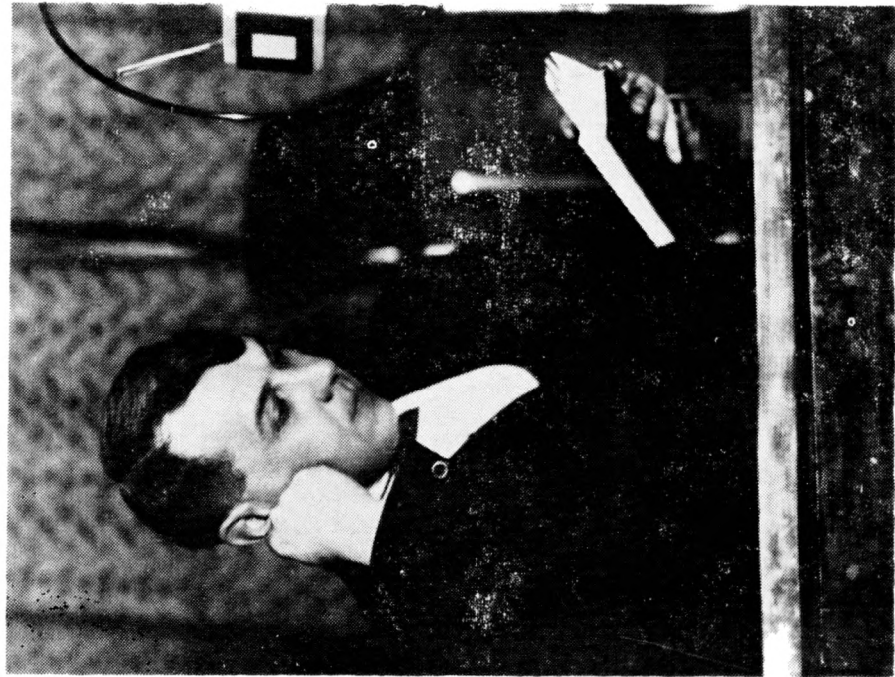
Együtt a család (ifj. Kosztolányi Árpádné, ifj. Kosztolányi Árpád, Kosztolányi Mária, Kosztolányi Dezső, Kosztolányi Dezsőné, id. Kosztolányi Árpádné, Kosztolányi Éva, id. Kosztolányi Árpád, Kosztolányi Adám, 1924)

Utoljára itthon (Péterfy Jenő, Kosztolányi Mária, Kovács Irma, dr. Kosztolányi Árpád, Kosztolányi Dezsőné, Kosztolányi Dezső, id. Kosztolányi Árpádné, Péterfy Jenőné Kovács Ilona, dr. Kosztolányi Árpádné, Kosztolányi Éva — Ludaspuszta, 1933. május 14.)

Utolsó közös műtermi képük (1934)

Főolvas a rádióban

Tátrasszéplakon feleségével és fiával 1934-ben

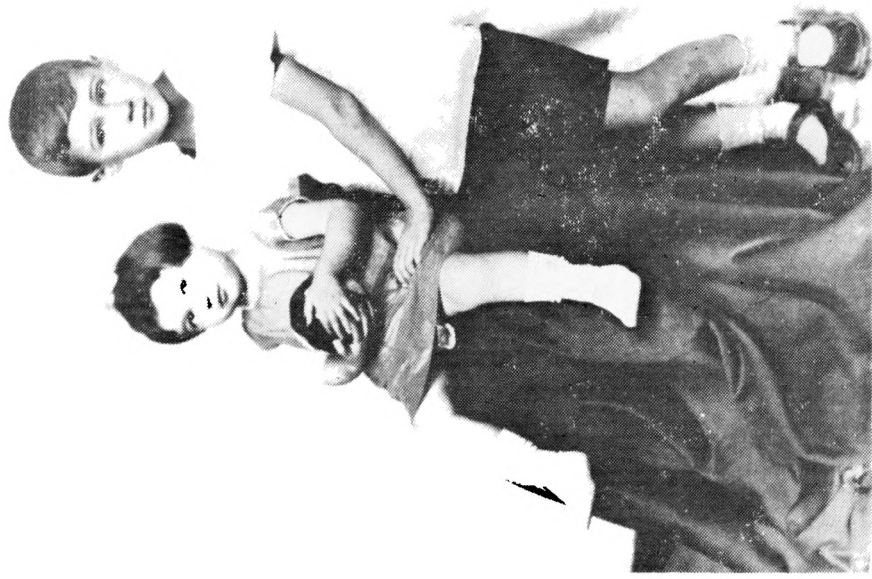
Ötvenévesen az újságírók visegrádi üdülőjében (1935)

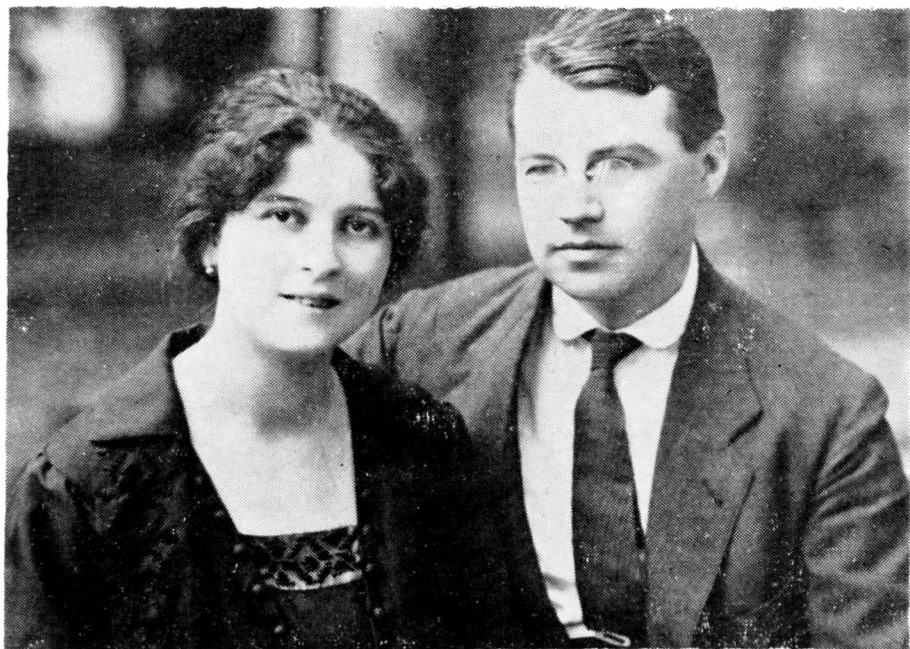
Anyika nővérével, Lujzával Budapesten (1938)

Kosztolányi Mária

A két legidősebb unoka, Éva és Addám

A költő öccse feleségével (1921)

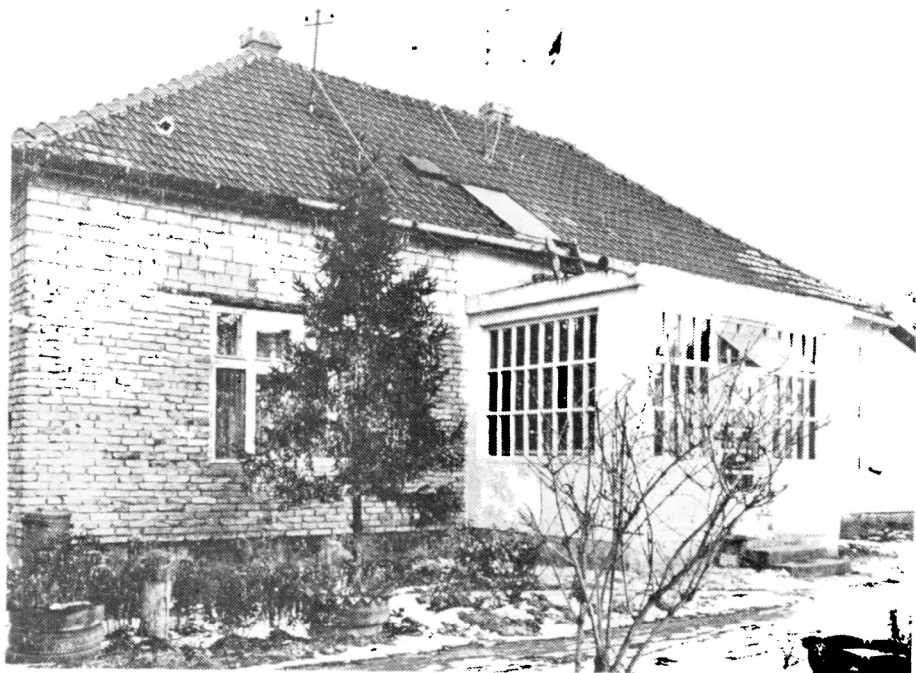
Dr. Kosztolányi Arpád családjával palicsi házuk kertjében 1931

Brenner Dezső Csáth Géza lányával, Olgával

*A nagybácsi, dr. Brenner József feleségével, Buda-
novics Ilonával és legkisebbik fiával, Laciával*

A kertvárosi családi ház (Šantić u. 20.)

A Wilson utcai rendelő (Makszim Gorkij u. 34.)

(16) No. 4623/3.15.

Kedves Didiém!

Nagyon köszönjük a süs-
et a mit küldésél, igen ked-
ves, és szép a krisibá, talán
kissé túlzsolt, de ez már így
van, és ez így jó, sokkal több
bet, talán nem sokára, be-
servünk, és sándékunkat,
meg nem zavarja semmi,
egy hétjón a gyorsal megy-
ünk, a hó 17-én, jó is lesz.
már Apuskának egy kis vál-
tozás mert bele belegézik ebbe
a kutya cudar munkába
majd meg látod, hogy milyen

Ucs 4023/59.

Édes fiam, nagyon haragxom rád! Az el-
vashatlanságig porogyda irásoddal nekem
is, édes anyádnak is olyan rettenetes lelki ag-
godalmukat, okoskál tegnap (pénteken, dec. 1-
én), minőkét még nem élünk át. É neap
reggelén jelszitek még itt a hírlapok hín-
lón híradásai a hercegkalmi vasúti ka-
desztrófa híradásáról is mi a te Kien-
ből datált, de Marchegben nov. 28-án
pistara adott két levelező lapodból azt
bírtuk, hogy te is Kienben vattal a hivály
kemekise nupján és eselley kéjed is ér-
keltek a miomjü balaszt. Ezt a, hála
Istomnak, levei hitetk pedig az okoskál, hogy

*Dr. Révfy Jenő palicsi villája. Itt laktak dr. Kosztolányi Árpádék
1923 decemberétől (Spliti fasor 12.)*

A Szent Cirill és Metód téri otthon (Fasizmus áldozatainak tere 23.)

TARTALOM

Előszó	5
------------------	---

LEVELEK

1904

1. Kosztolányi Árpádtól, dec. 12.	7
2. Kosztolányi Árpádnétől, dec. 14.	8

1905

3. Kosztolányi Árpádtól, jan. 18.	8
4. Kosztolányi Árpádtól, nov. (töredék)	9

1913

5. Kosztolányi Árpádnétől, máj. 9.	10
6. Kosztolányi Árpádtól, máj. 9.	11

1914

7. Kosztolányi Árpádtól, jan. 26.	12
8. Kosztolányi Árpádnétől, márc. 28. (zárt lap)	13
9. Kosztolányi Árpádtól, márc. 28.	14
10. Kosztolányi Árpádnétől, máj. 22. (zárt lap)	15
11. Kosztolányi Árpádtól, júl. 27.	16
12. Kosztolányi Árpádtól, szept. 11.	17
13. Kosztolányi Árpádtól, szept. 12. (levelezőlap)	18
14. Kosztolányi Árpádtól, szept. 14.	18
15. Kosztolányi Árpádtól, szept. 25.	19
16. Kosztolányi Árpádtól, okt. 5. (levelezőlap)	20
17. Kosztolányi Árpádtól, okt. 17.	21

18. Kosztolányi Árpádtól, nov. 20.	22
19. Kosztolányi Árpádtól, nov. 24.	24
20. Kosztolányi Árpádtól, dec. 20. (levelezőlap)	25
21. Kosztolányi Árpádtól, dec. 23. (levelezőlap)	25
22. Kosztolányi Árpádtól, dec. 28. (levelezőlap)	26

1915

23. Kosztolányi Árpádtól, jan. 13.	26
24. Kosztolányi Árpádnétól, jan. 30.	27
25. Kosztolányi Árpádtól, jan. 31. (levelezőlap)	28
26. Kosztolányi Árpádnétól, febr. 17. (levelezőlap)	29
27. Kosztolányi Árpádnétól, febr. 28.	30
28. Kosztolányi Árpádnétól, máj. 12. (levelezőlap). . . .	31
29. Kosztolányi Árpádtól, máj. 23.	31
30. Kosztolányi Árpádnétól, jún. 20.	33
31. Kosztolányi Árpádtól, júl. 27. (levelezőlap)	34
32. Kosztolányi Árpádtól, aug. 10. (zárt lap)	35
33. Kosztolányi Árpádnétól, nyár (töredék) (zárt lap) . . .	36
34. Kosztolányi Árpádnétól, okt. 8. (zárt lap)	37
35. Kosztolányi Árpádnétól, nov.	37
36. Kosztolányi Árpádtól, nov. 19.	38
37. Kosztolányi Árpádnétól, dec. 20.	39

1916

38. Kosztolányi Árpádtól, jan. 18.	41
39. Kosztolányi Árpádnétól, febr. 13. (levelezőlap)	43
40. Kosztolányi Árpádnétól, márc. 29.	43
41. Kosztolányi Árpádtól, márc. 29.	44
42. Kosztolányi Árpádnétól, ápr. 13.	45
43. Kosztolányi Árpádtól, ápr. 30.	46
44. Kosztolányi Árpádnétól, dec. 1.	47
45. Kosztolányi Árpádtól, dec. 2.	48

1917

46. Kosztolányi Árpádtól, márc. 25.	49
47. Kosztolányi Árpádtól, ápr. 9.	51

48. Kosztolányi Árpádtól, okt. 11.	52
49. Kosztolányi Árpádtól, dec. 6.	53
50. Kosztolányi Árpádnétől, dec. 6.	55

1918

51. Kosztolányi Árpádtól, jan. 3.	56
52. Kosztolányi Árpádtól, jan. 18.	57
53. Kosztolányi Árpádnétől, máj. 3.	59
54. Kosztolányi Árpádtól, nov. 2.	60
55. Kosztolányi Árpádtól, dec. 22. (levelezőlap)	62

1919

56. Kosztolányi Árpádtól, júl. 16.	63
57. Kosztolányi Árpádtól, aug. 31.	64
58. Kosztolányi Árpádtól, szept. 21. (töredék)	66

1920

59. Kosztolányi Árpádtól, jan. 7.	67
60. Kosztolányi Árpádnétől, jan. 27.	69
61. Kosztolányi Árpádtól, márc. 28.	70

1921

62. Kosztolányi Árpádtól, dec. 23.	71
--	----

1922

63. Kosztolányi Árpádtól, dec. 1.	73
64. Kosztolányi Árpádtól, dec. 20.	78

1923

65. Kosztolányi Árpádnétől, márc. 10.	81
66. Kosztolányi Árpádtól, ápr. 15.	84
67. Kosztolányi Árpádtól, ápr. 21.	86
68. Kosztolányi Árpádtól, dec. 21.	88

69. Kosztolányi Árpádtól, jan. 27.	92
70. Kosztolányi Árpádtól, febr. 17.	97
71. Kosztolányi Árpádtól, márc. 9.	101
72. Kosztolányi Árpádtól, márc. 27.	105
73. Kosztolányi Árpádtól, ápr. 11. (levelezőlap)	109
74. Kosztolányi Árpádtól, ápr. 12. (levelezőlap)	109
75. Kosztolányi Árpádtól, máj. 20.	110
76. Kosztolányi Árpádtól, jún. 2.	111
77. Kosztolányi Árpádtól, jún. 8.	113
78. Kosztolányi Árpádnétől, jún. 8.	114
79. Kosztolányi Árpádtól, jún. 16.	116
80. Kosztolányi Árpádtól, jún. 22.	118
81. Kosztolányi Árpádtól, jún. 30.	120
82. Kosztolányi Dezsőtől, júl. 1.	124
83. Kosztolányi Árpádtól, júl. 7.	125
84. Kosztolányi Dezsőtől, júl. 9.	126
85. Kosztolányi Dezsőtől, júl. 19. (képeslap)	127
86. Kosztolányi Dezsőtől, júl. 19. (képeslap)	128
87. Kosztolányi Árpádtól, júl. 21.	128
88. Kosztolányi Dezsőtől, júl. 22. (képeslap)	129
89. Kosztolányi Dezsőtől, júl. 24. (képeslap)	129
90. Kosztolányi Dezsőtől, aug. 2. (képeslap)	130
91. Kosztolányi Dezsőtől, aug. 4. (levelezőlap)	130
92. Kosztolányi Árpádtól, aug. 8.	130
93. Kosztolányi Árpádtól, aug. 15.	134
94. Kosztolányi Árpádtól, aug. 28.	136
95. Kosztolányi Dezsőtől, aug. 30.	142
96. Kosztolányi Árpádtól, szept. 6.	144
97. Kosztolányi Árpádtól, szept. 15.	147
98. Kosztolányi Árpádtól, szept. 25.	150
99. Kosztolányi Árpádtól, okt. 10.	150
100. Kosztolányi Dezsőtől, okt. 16.	154
101. Kosztolányi Árpádtól, okt. 18.	156
102. Kosztolányi Árpádtól, okt. 26.	157
103. Kosztolányi Árpádtól, nov. 4.	160

104.	Kosztolányi Árpádtól, nov. 10.	163
105.	Kosztolányi Árpádtól, nov. 20.	166
106.	Kosztolányi Árpádtól, dec. 1. (öredék)	167
107.	Kosztolányi Árpádtól, dec. 8.	169
108.	Kosztolányi Árpádtól, dec. 15.	173

1925

109.	Kosztolányi Árpádtól, jan. 5.	175
110.	Kosztolányi Árpádtól, jan. 16.	178
111.	Kosztolányi Árpádtól, jan. 31.	180
112.	Kosztolányi Árpádtól, febr. 7.	183
113.	Kosztolányi Árpádtól, febr. 17.	186
114.	Kosztolányi Árpádtól, márc. 5.	188
115.	Kosztolányi Árpádtól, márc. 15.	189
116.	Kosztolányi Árpádtól, márc. 27.	191
117.	Kosztolányi Dezsőtől, márc. 30.	193
118.	Kosztolányi Árpádtól, ápr. 5.	194
119.	Kosztolányi Árpádtól, ápr. 14.	196
120.	Kosztolányi Árpádtól, ápr. 27.	198
121.	Kosztolányi Árpádtól, máj. 9.	200
122.	Kosztolányi Árpádtól, jún. 16.	203
123.	Kosztolányi Dezsőtől, jún. 24.	206
124.	Kosztolányi Dezsőtől, júl. 3. (levelezőlap)	206
125.	Kosztolányi Árpádtól, júl. 8.	207
126.	Kosztolányi Árpádtól, júl. 20.	209
127.	Kosztolányi Árpádtól, júl. 24.	211
128.	Kosztolányi Árpádtól, aug. 3.	212
129.	Kosztolányi Dezsőtől, aug. 15. (levelezőlap)	214
130.	Kosztolányi Dezsőtől, aug. 22. (levelezőlap)	214
131.	Kosztolányi Dezsőtől, szept. 5.	215
132.	Kosztolányi Árpádtól, szept. 13.	216
133.	Kosztolányi Árpádtól, szept. 18.	218
134.	Kosztolányi Dezsőtől, szept. 28.	221
135.	Kosztolányi Árpádtól, okt. 3.	222
136.	Kosztolányi Dezsőtől, okt. 12.	224
137.	Kosztolányi Dezsőtől, okt. 26.	225

138. Kosztolányi Árpádtól, [1923.] nov. 2.	226
139. Kosztolányi Árpádtól, nov. 7.	227
140. Kosztolányi Árpádnétől, nov. 22.	230
141. Kosztolányi Árpádtól, nov. 24.	231
142. Kosztolányi Árpádnétől, nov.	233
143. Kosztolányi Dezsőtől, nov. 25.	234
144. Kosztolányi Dezsőtől, dec. 1.	235
145. Kosztolányi Árpádtól, dec. 5.	235
146. Kosztolányi Dezsőtől, dec. 6.	237
147. Kosztolányi Dezsőtől, dec. 15.	237
148. Kosztolányi Dezsőtől, dec. 18.	238
149. Kosztolányi Dezsőtől, dec. 20.	238
150. Kosztolányi Dezsőtől, dec. 18. (levelezőlap)	239
151. Kosztolányi Dezsőtől, dec. 29.	239

1926

152. Kosztolányi Árpádtól, jan. 2.	240
153. Kosztolányi Dezsőtől, jan. 3.	242
154. Kosztolányi Dezsőtől, jan. 7.	243
155. Kosztolányi Árpádtól, jan. 10.	244
156. Kosztolányi Dezsőtől, jan. 15. (levelezőlap)	245
157. Kosztolányi Árpádnétől, jan. 24.	246
158. Kosztolányi Dezsőtől, jan. 25.	247
159. Kosztolányi Árpádtól, jan. 29.	247
160. Kosztolányi Dezsőtől, jan. 30.	249
161. Kosztolányi Árpádtól, febr. 7.	250
162. Kosztolányi Dezsőtől, febr. 8.	252
163. Kosztolányi Dezsőtől, febr. 15.	253
164. Kosztolányi Árpádtól, febr. 18.	253
165. Kosztolányi Árpádnétől, febr. 19.	255
166. Kosztolányi Dezsőtől, febr. 20.	256
167. Kosztolányi Árpádtól, febr. 26.	257
168. Kosztolányi Árpádtól, márc. 12.	259
169. Kosztolányi Árpádtól, ápr. 10.	261
170. Kosztolányi Dezsőtől, ápr. 20.	263

171. Kosztolányi Dezsőtől, április	264
172. Kosztolányi Árpádtól, máj. 2.	264
173. Kosztolányi Dezsőtől, máj. 3.	266
174. Kosztolányi Dezsőtől, máj. 10.	266
175. Kosztolányi Árpádtól, máj. 12.	267
176. Kosztolányi Dezsőtől, máj. 18.	269
177. Kosztolányi Árpádtól, máj. 20.	270
178. Kosztolányi Árpádtól, máj. 29.	272
179. Kosztolányi Dezsőtől, jún. 1.	274
180. Kosztolányi Árpádtól, jún. 8.	275
181. Kosztolányi Árpádtól, jún. 21.	276
182. Kosztolányi Dezsőtől, jún. 28.	278
183. Kosztolányi Árpádtól, júl. 1.	279
184. Kosztolányi Dezsőtől, júl. 1.	281
185. Kosztolányi Árpádtól, júl. 12.	281
186. Kosztolányi Árpádtól, júl. 19.	283
187. Kosztolányi Dezsőtől, júl. 22.	285
188. Kosztolányi Dezsőtől, júl. 27.	286
189. Kosztolányi Dezsőtől, aug. 2. (képeslap)	287
190. Kosztolányi Dezsőtől, aug. 3. (képeslap)	287
191. Kosztolányi Dezsőtől, aug. 8. (levelezőlap)	287
192. Kosztolányi Dezsőtől, aug. 18. (levelezőlap)	288
193. Kosztolányi Dezsőtől, aug. 24. (levelezőlap)	288
194. Kosztolányi Árpádtól, aug. 28.	289
195. Kosztolányi Dezsőtől, aug. 31.	291
196. Kosztolányi Árpádtól, szept. 4.	292
197. Kosztolányi Dezsőtől, szept. 8.	294
198. Kosztolányi Árpádtól, szept. 13.	295
199. Kosztolányi Árpádtól, szept. 22.	297
200. Kosztolányi Dezsőtől, szept. 23.	299
201. Kosztolányi Árpádtól, szept. 30	299
202. Kosztolányi Árpádtól, okt. 12.	300
203. Kosztolányi Árpádnétől, okt. 18.	302
204. Kosztolányi Árpádtól, nov. 5.	304
205. Kosztolányi Árpádtól, nov. 16. (levelezőlap)	307

1927

206. Kosztolányi Árpádnétól, jan. 11.	308
207. Kosztolányi Árpádnétól, febr. 16.	310
208. Kosztolányi Árpádnétól, tavasz (töredék)	311
209. Kosztolányi Árpádnétól, ápr. 14.	312
210. Kosztolányi Árpádnétól, aug. 20.	313
211. Kosztolányi Árpádnétól, szept. 8.	313
212. Kosztolányi Árpádnétól, ősz (kartonlap)	314
213. Kosztolányi Árpádnétól, dec. 19.	314

1928

214. Kosztolányi Árpádnétól, jan. 15.	315
215. Kosztolányi Árpádnétól, febr. 13.	317
216. Kosztolányi Árpádnétól, dec. 20.	318

1929

217. Kosztolányi Árpádnétól, jan. 20.	319
218. Kosztolányi Árpádnétól, febr. 14.	319
219. Kosztolányi Árpádnétól, márc. 22.	320
220. Kosztolányi Árpádnétól, szept. 18. (levelezőlap)	321
221. Kosztolányi Árpádnétól, nov. 18.	322
222. Kosztolányi Árpádnétól, dec. 8.	323

1930

223. Kosztolányi Árpádnétól, jan. 7.	324
224. Kosztolányi Árpádnétól, febr. 1.	325
225. Kosztolányi Árpádnétól, febr. 13.	327
226. Kosztolányi Árpádnétól, ápr. 14. (levelezőlap)	328
227. Kosztolányi Árpádnétól, máj. 16.	328
228. Kosztolányi Árpádnétól, jún. 12.	329
229. Kosztolányi Árpádnétól, jún. 17. (levelezőlap)	330
230. Kosztolányi Árpádnétól, júl. 2.	331
231. Kosztolányi Árpádnétól, aug. 29.	332
232. Kosztolányi Árpádnétól, szept. 30. (levelezőlap)	333
233. Kosztolányi Árpádnétól, dec. 4.	333
234. Kosztolányi Árpádnétól, dec.	334

1931

235. Kosztolányi Árpádnétól, jan. 12.	335
236. Kosztolányi Árpádnétól, febr. 21. (levelezőlap) . . .	336
237. Kosztolányi Árpádnétól, máj. 2. (levelezőlap) . . .	337
238. Kosztolányi Árpádnétól, jún. 13. (levelezőlap) . . .	337
239. Kosztolányi Árpádnétól, júl. 28.	337
240. Kosztolányi Árpádnétól, aug. 6.	338
241. Kosztolányi Árpádnétól, szept. 17.	339
242. Kosztolányi Árpádnétól, nov. 22.	340

1932

243. Kosztolányi Árpádnétól, jan. 4.	341
244. Kosztolányi Árpádnétól, febr. 13.	342
245. Kosztolányi Árpádnétól, márc. 5.	343
246. Kosztolányi Árpádnétól, márc. 25.	344
247. Kosztolányi Árpádnétól, ápr. 7.	345
248. Kosztolányi Árpádnétól, máj. 4. (levelezőlap) . . .	346
249. Kosztolányi Árpádnétól, aug. 7. (levelezőlap) . . .	346
250. Kosztolányi Árpádnétól, szept. 15.	347
251. Kosztolányi Árpádnétól, okt. 14. (levelezőlap) . . .	348
252. Kosztolányi Árpádnétól, okt. 17.	348
253. Kosztolányi Árpádnétól, nov. 12.	350
254. Kosztolányi Árpádnétól, dec. 4. (levelezőlap) . . .	351
255. Kosztolányi Árpádnétól, dec. 19. (levelezőlap) . . .	351

1933

256. Kosztolányi Árpádnétól, jan. 9.	352
257. Kosztolányi Árpádnétól, febr. 16.	353
258. Kosztolányi Árpádnétól, ápr. 5.	354
259. Kosztolányi Árpádnétól, máj. 18. (levelezőlap) . . .	354
260. Kosztolányi Árpádnétól, júl. 5.	355
261. Kosztolányi Árpádnétól, júl. 8. (levelezőlap) . . .	356
262. Kosztolányi Árpádnétól, aug. 18.	357
263. Kosztolányi Árpádnétól, szept. 21.	358
264. Kosztolányi Árpádnétól, okt. 12. (kartonlap) . . .	359

1934

265. Kosztolányi Árpádnétól, jan. 5. (kartonlap) . . .	360
266. Kosztolányi Árpádnétól, jan. 26.	360
267. Kosztolányi Árpádnétól, febr. 15. (kartonlap) . . .	362
268. Kosztolányi Árpádnétól, máj. 22. (kartonlap) . . .	363
269. Kosztolányi Árpádnétól, jún. 12.	364
270. Kosztolányi Árpádnétól, aug. 15.	366
271. Kosztolányi Árpádnétól, okt. 22.	367
272. Kosztolányi Árpádnétól, nov. 25.	368
273. Kosztolányi Árpádnétól, dec. 6.	368
274. Kosztolányi Árpádnétól, dec. 31. (levelezőlap) . . .	369

1935

275. Kosztolányi Árpádnétól, jan. 4.	369
276. Kosztolányi Árpádnétól, febr. 1.	370
277. Kosztolányi Árpádnétól, febr. 23.	372
278. Kosztolányi Árpádnétól, márc. 27.	373
279. Kosztolányi Árpádnétól, máj. 3. (levelezőlap) . . .	374
280. Kosztolányi Árpádnétól, máj. 11. (levelezőlap) . . .	374
281. Kosztolányi Árpádnétól, máj. 17. (levelezőlap) . . .	375
282. Kosztolányi Árpádnétól, jún. 12. (levelezőlap) . . .	375
283. Kosztolányi Árpádnétól, júl. 5. (levelezőlap) . . .	376
284. Kosztolányi Árpádnétól, szept. 24. (levelezőlap) . . .	376

1936

285. Kosztolányi Árpádnétól, jan. 30. (levelezőlap) . . .	377
286. Kosztolányi Árpádnétól, júl. 1. (levelezőlap) . . .	377
Dér Zoltán: Egy új életrajz elemei	379
Jegyzet	427
Névmagyarázat	431
A levelek címzettjei	447

A szabadkai Veljko Vlahović Munkásegyletem kiadása

Felelős kiadó: Blažo Perović igazgató

Szerkeszti: Dér Zoltán, Guzsvány Mária, Urbán János

Recenzensek: Csordás Mihály és Dudás Károly

Szerkesztő: Dér Zoltán

A fedéltervet Szajkó István készítette

Megjelent 300 példányban, 28,75+1 (A/5) ív terjedelemben

**Készült a szabadkai Pannónia Nyomdaipari Munkaszervezet
nyomdájában**

**A Tartományi Oktatás- és Művelődésügyi Bizottság 413-846/87
1987. XI. 24. sz. alatti véleményezése alapján mentes az általános
forgalmi adó alól**

„... nincs magyar költő, aki szüleivel annyi éven át s olyan rendszeresen levelezett volna, mint Kosztolányi — írja *Egy új életrajz elemei* című kísérő tanulmányában Dér Zoltán. — Elképzelni is képtelenség, ábrándnak azonban fölvillanyozó, mi lenne, ha Vörösmarty, Petőfi, Arany után maradt volna ránk ilyen levelezés! Vagy előkerülne hasonló például Balassi hagyatékából. Az ábránd képtelensége talán érzékelteti, milyen nyereség az, ami most nyilvánosságra kerül.”

E példa nélküli gazdag gyűjtemény leveleinek eredetijét a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára őrzi, 1978 óta immár földolgozott állapotban. A gyűjtemény anyagából folyóiratokban, lapokban korábban is megjelent már három közlemény, egyebek között Dér Zoltán gondozásában is, de közkinccsé, a Kosztolányi-életrajzban és -irodalomban eligazodni kívánó olvasó számára igazán hasznos útmutatóul csak így egymás mellé sorakoztatva, előszóval, jegyzetekkel és alapos eligazító tanulmánnyal ellátva, kötetbe rendezve válhatnak.

DUDÁS KÁROLY

